

॥ लीळाचरित्रः उत्तरार्ध ॥

॥ श्री परेशाय नमः ॥

॥१॥ खडकुलीए अवस्थान भटां अनुसरण : ॥

खडकुलीए = खडकाळ प्रदेश (प्रदेश = विभाग) **अवस्थान** = मुक्काम, रहिवास **अनुसरण** = सर्व संग परित्याग करून इश्वराच्या अधिन होणे. **संगमेस्वरी** = सावखेडा. **पाउण मासू** = विस दिवस, तीन आठवडे. **खांडा** = सुपारीचा तुकडा, खांड किंवा वस्त्राचा तुकडा. **खापरा** = मडक्याचे तुकडे. खापर. **मूचला** = संपला, मुळासकट याने सर्व गेले. **खांडाखापरा मुचला** = खांडाखापरा म्हणजे वस्त्र भांडी कुंडी उपलक्षणे याच्याजवळ द्रव्यसंपत्ती इत्यादी काहीच वस्तु राहणार नाही. हा एकदम कंगाल होऊन जाईल. **पाचारिले** = विचारीले, विचारिले **ना मा** = असे तर काहीच नाही. **लखुदेया करवि** = हे भटोबासाचे मावसभाऊ व गंगाईसाचे पूत्र. **एका आउताचे बैल** = एका आउताला लागणारे दोन बैल **लोहो** = लोखंडी नांगर. **लोहंकरू** = लोखंडी औजार. **भले तो अर्थु** = कुठलीहि गोष्ट **न वीचारीत** = विचार केल्याशिवाय. **मग दादोसी म्हणीतले** = मनात विचार केला. **अळोचु पाळंचू** = कान मातणे समान अर्थी शब्द. **गुंफेपूर्व** = गुंफेच्या पूर्व दिशेला. **पाठी गुंफे पश्चमें बीजे केले** = एक विशिष्ट दिवसात विशिष्ट दिशेच्या बाजूने बसायचे असते. म्हणुन स्वामी त्या दिशेने बीजे केले. **अनेगा धाडाळाचा** = अनेक प्रकारच्या दुरंव्यसनाचा, सप्तव्यसनी, नव्हते उद्योग करणारा (धांडाळे = दुरोद्योग) **गोसावीयांचे काही आइवैल** = गुप्त गोष्ट. दोष ऐकेल. **पैन्हा जाऊनि** = पलीकडे किंवा दुसऱ्याजवळ जाऊन. **भडभडेल** = सांगेल. **गोसावीयांचे यासि काइ चलो ठेले असे** = ह्या भटोबांसांशिवाय गोसावीयांचे काम थांबणार आहे काय? (भटोबासांमध्ये काही बदल होणार आहे काय) **न चळो कांगा** = याच्याशिवाय न थांबले तरी काही हरकत नाही किंवा आमच्या सहवासाने याचे चाळे थांबले नाही तरी काही हरकत नाही. **कोळिणी घरवात खडाइली तरि काइ?** = हिन जातीच्या स्त्री सोबत किंवा मासे पकडणाऱ्या कोळिणीसोबत संसार केला तर तुम्ही काय कराल? **काइ ऐसा** = थोडा देखील. **अनसारिखा नव्हे** = याचात काही बदल होणार नाही काय? **उदयाचा पूजा अवस्वरी** = सूर्योदयानंतरचा पूजा अवसर. **मागुतवाउली** = मागुत पावली, गोसावीयांकडे पाठ न करता मागे सरकत सरकत जाणे. **पैल ठावोवरि** = काही अंतरापर्यंत, दूरपर्यंत. **अवकासा** = शौच्याला. **कांगा आलेति** = काही विसरलेका, काही राहिले का. परत का आले. **सातपाच दिस राहीन** = सातपाच दिवस उपलक्षणे काही दिवस राहु इच्छीतो. **तैसे एथ राहों नेदिजे** = आम्ही तसे मोकळे ढाळे राहु देणार नाही. **भट विचारू लागले** = विचार करू लागले कारण त्यांना कोणाच्या बंधनात राहण्यास आवडत नव्हते म्हणुन. **घराकडील** = घरी जावे कि नाही. दादोसाकडील = दादोसाकडे जावे काय? **चांग विचारा निकि वीचारा** = चांगला विचार करा. पक्का विचार करा. **वरिखा एक तन्ही अनुसरावे** = एक वर्षानंतर तरी अनुसरावे लागेल किंवा अनुसरायचेच. **मोटके** = लगेज, नेटके, नेमके. **चीपुळी वाति** = बोटाने चुटकी वाजविती. **सुतीए काळी** = दुसऱ्याला वस्तु देत असताना, सुपारी देऊन सांगत असताना. **भाकेचे पोफळ** = प्रतिज्ञेचे, निष्ठेचे शपथेचे पोफळ. (सुपारी). (पोफळ व नारळ घेऊन वचनात बांधुन घेणे हि त्या काळची प्रचलित रूढी असावी. **अनुसरले** = निष्ठापूर्वक असु लागले. **अवचटे** = अचानक. **व्याहाळीए** = सायंकाळच्या विरहणाला, सहज फिरायला जाणे. **मग तो म्हणे** = अश्वपाक. मादुरी, घोड्याचा पालक. **अभय देसी तरि सांघैन** = त्याच्याकडून दूरलक्ष झाले म्हणून घोडा सुटला. त्यामुळे तो अभय मागतो. **वोल्हावण** = खुराक, विशेष प्रकारे पौष्टीक खाद्य किंवा अधिक पौष्टीक खाद्य किंवा पहिल्यापेक्षा दुप्पट खाद्य. **लोण** = मीठ (शरीरात पाणी कमी होऊ नये म्हणुन देतात) **मागौता बळासी ये** = पुन्हा सबळ होतो. **पर राजवाहकु नव्हे** = राजाच्या बसण्याच्या उपयोगाला जाणार नाही. कारण त्या घोड्यावर विश्वास नसतो. युद्धाच्या वेळी किल्ल्यावरून उडी मारताना खाली पडू शकतो म्हणून **संबंध** = स्त्रीसेवा. **विखो** = रसादी जड पदार्थ. (किंवा उलटही अर्थ घडू शकतो. **ऐसा नीपोंनी काढी** = एकदम पुसुन टाकने.)

(उवाया = शौचास। साखेचे = साक्षीचे, विश्वासाचे, प्रतिष्ठेचे)

२) भटा झोळी देणे : ॥

भटा झोळी देणे = संन्यास धर्मांमध्ये स्वतः पचन पाचन करायचे नसते म्हणुन भिक्षा विधी सांगितला जातो. **मी भिक्षेसी जाईन** = मी संन्यास ग्रहण केलेला आहे त्यामुळे मी संन्यास धर्माचे पालन करीन। **ऐसे होय** = बरोबर आहे। **आणीक देया** = दुसरी किंवा नवीन द्या। **आणीक झोळी आणिली** = झोळीचे वस्त्र आणले। **तुम्हासी आणि ये झोळीयासि लग्न गा** = तुम्हाशी हि झोळी संलग्न झालेली आहे, आता ह्या झोळीची व तुमची गाठ आहे। **इयसी उपवास पडो नेदावा** = प्रतिदीनी भिक्षा मागावी (पण हा आचार नित्यकीचा जाणावा. निमित्तविधीत असताना भिक्षा विधी नाचरल्याने त्या वचनाची योग्यता लागणार नाही. आणि त्या वचन भंगाचा दोषही लागणार नाही। **देहावधी प्रतिपाळिजे** = म्हातारे झाले तरी सुध्दा शेवट मरेपर्यंत आचरावा। **केदारु** = महादेव। **सीधनाथु** = महादेव। **आपण काही एक म्हणावे** = भिक्षा मागताना आपणही काही तरी म्हणावे. **ना तरि खुंट गिळीजे** = एणे करून हे सांगितले की जास्त खटाटोप करू नका। **धर्मोऽभिमान** = धर्माचा अभिमान, हा विशिष्ट धर्माचा (पंथाचा) आहे म्हणुन भिक्षा वाढतात २) **किंवा धर्मो** = धर्मबुद्धीने, पुण्य हेतुने वाढणे। **अभिमान** = अभिमानामुळे भिक्षा वाढणे। **दाक्षिण्य** = हितक्षुब्धदीने, एक प्रकारचे घरचे सदस्य असतात. त्यांचे आपण पालन पोषण करतो तसे। **स्नेहं**

= पुत्र पुत्री यांचे पालन पोषण करण्याची भावना । **कार्य** = लग्न, मुंज उत्तरकार्य प्रसंगी खाऊ पिऊ घालणे **भयावह** = भितिमुळे भिक्षा वाढणे । **च** = आणि । **राभस्यं** = विनोदाकरता, मनोरंजनातव अथवा रजे राभस्ये खाऊ घालणे । **नव हेतव** = मागे सांगितलेल्या नव हेतुने कोणतीही क्रिया केली असता ती क्रिया निहंतुक पदात येत नाही । **कल्पित** = सनवार आहे तर आज मिष्टान्न पदार्थ भिक्षेला येतील अशी कल्पित भिक्षा ज्या सनाला लोक जे पदार्थ बनवितात त्या दिवशी त्या पदार्थाचा हेतु मनामध्ये केला ती कल्पित भिक्षा **अकल्पित** = मनामध्ये कल्पना न करता, पदार्थाचा उल्लेख केला नसताना सहज असे पदार्थ भिक्षेत मिळाले ते अकल्पित भिक्षा ।

३) भटा भिक्षा धर्मनिरूपण : ॥

हा कवण धर्म? हा कुठला धर्म आहे, असे करायला हवे काय? **अन्यधर्म विकल्परूप** = अन्य धर्मात असे चिन्ह वगैरे लाऊन भिक्षा करतात । **परमेश्वर आज्ञा अतिक्रमिलेया** = वचन भंगापेक्षा अधिक थोर प्रमादजनक दोष आंगवुन । **वेव्हारी मरे** = व्यवहारात, संसारात प्रपंचामध्ये प्रमादिया होऊन आणि त्याच्यातच गुरफटुन (फसुन) मेला तर, विकार प्रमाद घडुन विकल्प प्रमादावर जातो आणि विकल्प प्रमादी होऊन संबधियातच मरतो. **त्याचे ज्ञान** = त्याच्या जवळ असलेली परमेश्वराची ज्ञानशक्ती, बोधशक्ती । **साह्य** = अनुसरल्या पुरुषाविषयी वर्तनारे मायेचे संयोग वियोग साह्य । **काइ होए** = त्याचे काय होते, ते कुठे जाते, राहते किंवा नाही । **माया** = संयोग वियोग साह्य यांचे हरण माया करते । **बोधु हरी** = अविधी अविधीते प्रसवे तेणे बोधशक्ती आपोआप निघुन जाते. वांचुन माया बोध शक्तीचे हरण करते असा अर्थ नाही कारण तिला बोधशक्ती दिसतच नाही मग हरण कोठून करेल आणि परमेश्वर सुध्दा बोधशक्ती हरण करत नाही । **वेषधारणा पुरुषासि** = जो पुरुष आतुन परमेश्वराला अनुसरलेला नाही. फक्त बाहेरून वरवडे वेष धारण केलेला असा (कोरावेधवंत) **किंपर्यंत उरी** = अनुसरण घडण्याअर्थी तया प्रेमोपाय घडउन घेण्याअर्थी देहपर्यंत उरी आहे म्हणजे बाकी आहे । २) **वेषधारणा पुरुषासी** = जो अनुसरून ननुसरला म्हणजे प्रमादीया झाला नसुधा वेषमात्र त्याच्या अंगावर आहे त्या पुरुषासी । **किंपर्यंत उरी** = प्रायश्चिताअर्थी कोठपर्यंत उरी आहे बर, किंवा साधनावरून पतीत न होण्याअर्थी कुठपर्यंत उरी आहे. किंवा आचाराअर्थी कुठपर्यंत उरी आहे. **देहपर्यंत पुरुष उरलचि असे** = प्रायश्चिताअर्थी आचाराअर्थी, तथा साधनावरून पतीत न होण्याअर्थी जो सरेपर्यंत उरलेला आहे (आणि बोधवंत अनुसरणाअर्थी छप्पनी पर्यंत उरी आहे.)

४) लखुदेवोबा भेटि : ॥

लखुदेवोबा = भटोबासाचे मावसभाऊ गंगाईसाचे पुत्र । **पुण्यमाहात्मे हो** = जालन्याला (पूर्वार्ध ४७४) स्वामींनी ठेवलेले प्रासादिक नाव **कुटुंब** = एका घरातील परिवार कींवा पत्नी । **परिवार** = एका पुरुषाचा विस्तार । **मग गोसावियांपासि असो लागले** = काही दिवसपर्यंत राहिले ।

५) आपलो भेटि =

आपलो = माहादाईसाचा भाऊ । **नमस्कार केला** = श्रीचरणावर डोके ठेऊन नमस्कार केला । **वामनाचार्ये** = वायनाएक असो लागले = काही दिवस पर्यंत राहिले ।

६) भोजया इंद्रवणी : ॥

इंद्रवणी = इंद्राच्या संबंधीत पाणी **वणी** = पाणी (जसे ढोरवणी, मोचवणी) **दाइंबासि खरुज जाली हाती** = पुर्वी खरुज नावाचा रोग जास्त प्रमाणात होत होता आणि तो रोग लवकर ठीक होत नाही. दाईंबासिही असाच रोग झाला होता. **गाडू ढाळिति** = लोट्याने श्रीमुगुटावर पाणी टाकणे । **चोखाळिति** = धुणे । **दाइंबा गाडू न ढळिति** = आपल्यासाठी थोडेसे पाणी शिल्लक रहावे म्हणुन त्यांनी पाणी टाकायचे बंद केले । **हें सुख तुज नाही** = खरुजेच्या जखमेवर गरम पाणी टाकुन स्नान केल्यामुळे वेगळा अनुभव सुख एते म्हणुन ॥

७) नीरसे विरसे अन्ने अनुवादु ॥

गुंफेमाजि = गुंफेत वाइसांसि जेऊ **मागीतले** = यावरून असे दिसते कि भटोबास मध्यंतरी सुध्दा जेवत होते आणि भिक्षेच्या व्यक्तीरिक्त अन्न घेत होते । **बहुत पीडला असे** = जास्त दिवसाचा झाल्यामुळे कुबट (खराब) झाला आहे. खराब होण्याची सुरुवात । थोडा खराब झाला, **नीगो बैसले** = आता नंतर रंधन झाल्यावर भोजन करू म्हणुन निघाले । **धनवर** = तृप्तीपर्यंत, पोटभर. **विळुविळु** = अनेकदा, पुन्हा पुन्हा. । **सामावे** = पोटात मावते, पचन होते । **अल्पेचि कुंठे** = थोड्याशा अन्नाने सुध्दा भूक थांबते ।

८) आपलो चणक भोजनी भटां घणानिरासु

चणक = चणे । **घणानिरासु** = किळस (वास) यांचे **निसरण करणे** = नाश करणे । **नवी अघारे** = राजाकडून ब्राम्हणांना वृत्तीत (दानात) जमिन मिळते मग त्यामध्ये नवीन चणे पेरले । **गणंगां** = उसळ, घुगऱ्या केलेले चणे, नभिजलेले चणे । फक्त उकडुन तयार केलेल्या घुगऱ्या, कडक चणे । **कोढुले** = तेल ठेवण्याचा मातीचा बुडगा (छोटी लोटी) **टौळाचे तेल** = दगडाचा दिवा. टौळाचें तेल जळालेले

असल्यामुळे त्याच्यातून घाण वास सुटतो आणि त्या दगडी दिव्यात वेगवेगळ्या प्रकारचे तेल टाकतात त्यात अनेक प्रकारची मिश्रता झाल्यामुळे सुध्दा वास सुटतो. **उलळले** = उलटीचा उबाळा येणे, एकदम उलटी आली । **आणि नीगाले** = बाहेर गेले. **साहात्मके** = सहन करण्याची क्षमता.

९) आड घरटी करणी स्तीति आवेसु (आणवींची स्तीति)

घरटीकरण = घरटी घालणे, गस्त घालणे, जागल, बिढाराच्या अवती भोवती फिरून रक्षण करणे । **स्तीति** = स्वामींपासून स्तीति झाली. **आवेसु** = त्याच्याने आलेला आवेश । **घरटी करावेयाची अवघेयांची पाळी** = हे स्थान अरण्यात असल्यामुळे रक्षण करत होते. **पहुडु स्वीकारीला** = साधारण रात्री १० ते ११ची वेळ असावी. **पाळीये** = गुंफेच्या शेवटच्या ओट्यावर । **भळळो करू बैसली** = रात्री गस्त घालीत असताना तोंडाने एक विशीष्ट आवाज काढणे, जागते रहो, होशियार वगैरे किंवा बसकन बसली तसा शब्द किंवा पटकन खाली बसणे आवाज झाल्यासारखे । **चाटेयांचे** = कापड विक्रेते त्यांचे । **आंडोर** = साधारण १२ ते १४ वर्षाची मुले. **भेडउ** = भिती दाखवू **रानी** = राणात **चेंदा खाति** = भिक्षेमध्ये आलेले मिश्र अन्न खातात. **सांवखेडा** = खडकुली समोरचे गाव साधारण १ कि.मी. अंतरावर । **चाटा रोटिया भाजिलीया होतीया** = बाजाराला जाण्यासाठी रोट (भाकरी) भाजल्या होत्या । **इंगळ** = जळते निखारे । **ढगावरुनि इंगळ घालु लागले** = पूणतांब्याच्या पाताळ गुंफेसारखी नदीच्या सपाट खडकाच्या काठाला दक्षिणाभिमुख स्वामींची गुंफा असावी आणि वरती उंच टेकाडावरून घसरती जागा असावी त्या टेकाडावरून इंगळ सोडले कि बरोबर खाली स्वामींच्या गुंफेजवळ येऊन पडत होते । **भदी रीचवीली** = इंगळाने भरलेले खापरा वरून सोडून दिले । **आउसे चेइली** = तिला डुलकी लागली असावी म्हणुन ती जागी झाली । **साउले फेडिले** = अंगावर **चारीसारखे वस्त्र, कपडे घेतले** होते ते टाकुन दिले किंवा अंगावरचे प्रावर्णच सोडून दिले । **भळळो हा शब्द** = होशियार हा शब्द. **कानी पडतुचि गेला** = पळता पळता पाठीमागुन शब्दांचा ध्वनी कानावर पडला । **गजंबासरीसे** = एवढा मोठा गोंधळ ऐकुन, आउसाचा खाइनरे खाइनरे असा आवाज ऐकुन । **लाव** = मुल खाणारी डाखीण । **सळौनि पडे** = खुप घाबरल्यामुळे खाली पडले कंवा मनात दहशत बसुन आजारी पडले । **ऐसे भय नुपजविजे की** = अशी भिती, भय उत्पन्न करू नये । **यल्हंभट** = हे सांवखेडचे सामकोचे पुत्र । **तेथौनि** = गावातुन । **मग ते** = ती घटना । **ऐसे म्हणति** = ते चाटेयांचे मुलं असे म्हणतात । **मग ते भियाले** = यल्हंभट गावाचे प्रमुख होते आणि चाटेयांचे मुल त्यांच्याच गावाचे म्हणुन ते घाबरले.

१०) सर्पदस्त माळी रक्षण : ।।

सर्पदस्त = सापाने दंश केलेला, सापाने चावलेला । **वाडेगाविचा** = अगर वाडगाव । **खादला** = दंश केला, चावला । **वीख उतरित होते ते नुतरेची** = मांत्रिक किंवा वैद्यक वगैरे विष उतरविण्याचा प्रयत्न करीत होते. पण त्यांच्याकडून काही विष उतरल्या गेले नाही । ते **आपणेयाते इश्वर पुरुष म्हणवित असति** = ते स्वतःला इश्वर पुरुष म्हणवुन घेतात । **सामृथ्य असैल** = त्याच्याकडे सामर्थ्य असैल । **निंबे गुंडुनि** = निंबाच्या पाल्यात गुंडाळुन । **गुंफे वरिलीकडे** = गुंफेच्या पश्चिम बाजुला **देख लुखदेया** = तु बघच आता । **चोभेया** = एक विशिष्ट माप, एक पसाभर धान्य एवं जास्त लेकरवे (दोन हाताच्या ओंजळीत जितके धान्य मावते त्याला पसा असे म्हणतात) **पाइलीची** = एक विशिष्ट माप, काही भागात दिड किलोची तर काही दोन किलोची तर काही भागात साडेतीन किलोची पाइली असते. **तात्पर्य अर्थ** = जास्त लेकरवे **धवी** = वारूळ, घर ! **मुंगीयांचा धवी आणि लागली** = जसे मुंग्यांच्या घरात आग लागली तर खुप मुंग्या मरतात. त्याप्रमाणे घरातील कमावता माणूस, कर्ता माणूस सरला तर घरातील आपोआप मरून जातील. **चरण क्षाळण करविले** = आउसाकडुन । **उरावरी** = छातीवर **वास पाहो लागला** = डोळे उघडून इकडे तिकडे बघु लागला. **उपाहानौ घातलीया** = चप्पल घातली, स्त्रीलिंगी प्रयोग आहे । **आणि उठिला** = लगेच त्याच्यात उठण्याची शक्ती आली । **तयाची** = त्याच्या घरची संबंधीये । **तेलतुपाची वाति लागैल** = सांकेतिक शब्द, रात्रीच्या व्याळीसाठी आम्ही तेल तुप वगैरे देऊ का ? **पोट फुगे** = वातावरणामुळे पोटात गॅस होणे. तेथ = खडकुलीला किंवा त्या रोगाविषयी **नव्हाळी** = शेतातील पहिले पीक. खाद्य पदार्थ, फळ, भाजी इ. । **हेतु** = या लिळेत स्वामींनी माळ्याला जीवदान देऊन त्याला लिळादानाचे आयुष्य दिले आणि माळ्याने पूर्व प्रमादानंतर परमार्ग जोडला होता म्हणून आउसाच्या विनंती वरून म्हणुन माळ्याला जीवनदान दिले. **जाधववाडी** = या लिळेपासुन भटोबास पुजाअवसराचे फुलहार बनवायला शिकले.

११) पर्वी दायंबा प्रमादवचनी सीक्षापन : ।।

पर्वी = दवना पर्वाचा दिवसी । **प्रमाद वचनी** = अनवधानाने त्यांनी स्वामींच्या वचनभंगाची चुक केली म्हणुन, मार्गी काही आश्चर्य प्रमाद चुकविजे या वचन भंगाचा प्रमाद । **पैजा** = प्रतिज्ञा **न वर्ते** = दायंबा सरले, जिवंत नाही । **बारसीचे** = बारसीच्या दिवसाचे । **पारणे करुनि** = भोजन करुन । **उजुवाटा** = मुख्य रस्ता सोडून मधल्या रस्त्याने सरळ वाटेने । **सांगवखेडेया** = सावखेडा । **तराळ जागे घालिताती** = जागल देणारा रात्रपाळी करित होता । **पाचारिले** = विचारिले । **धुपे** = शेतात मांडुन ठेवलेली बुजगावणे । **खळिची पासवडी** = खळ दिलेली चादर । **माणुसे भें भें म्हणती ते ऐसं** = माणसे भीतात ती अशीच घाबरतात ते हे । **दो गाउंवा असतु अथवा चौ गाउवा असतु** = कितीही लांब असो उद्या जायचेच । **काउळगावां** = जोगेश्वरी जवळचे गाव । **दाइंबासी भेटिजाली** = दाइंबा त्या तराळाकडे स्वामींचा

तपास करण्यासाठी गेले होते । आसन असे = मांडी घालुन आसन असे । दंतधावन = दातुन करने । सीळीक ऐसी धरीली = दातुन उभे धरले । पाहाटवीले मां = अजुन सुर्योदयाला वेळ असल्यामुळे स्वामी त्यांना म्हटले पहाट झाली की काय? तुम्ही तर दवना पर्वाचा दिवस उगवण्याआधीच पोहचला. तेही म्हणीतलें ना जोगेस्वरीसी = त्यांनी स्वामींना सायंकाळी जोगेस्वरीला विहरणासी जाताना पाहिले होते म्हणून दायंबा म्हणतात (असे जाधववाडी पाठ म्हणतो) । भोजेयासी कव्हाणाचा पाडु नाही = याची बरोबरी कोणीच करू शकत नाही, भोजेयाला कोणाची भीती वाटत नाही. । पर्व करीन = दवना नावाची सुगंधी वनस्पती ते स्वामींना वाहिन । त्रयोदशीला दवनापर्व एत असते. पण त्या दिवशी तिथीक्षय झालेली असावी म्हणुन दवनापर्व चतुरदशीला आले, तिथीचा क्षय झाला (कमी झाली) तर दवना पर्व चर्तुदशिला येते किंवा त्या दिवशी सकाळी त्रयोदशी (दवना पर्व) असावी मग सुर्योदयानंतर दुपारी चर्तुदशी चालु झाली असावी. वीस्णुभटाचा उपहारु आला = सकाळी ९च्या दरम्यान असावी. पाटिया = उपहाराच्या टोपल्या । मग पुजावसरु जाला = सकाळी १०च्या दरम्यान असावी । अवसरु पाहातचि होते = पुजावसर होऊन स्वामी केव्हा रिकामे होतील आणि मी कधी स्वामींना घरी जाण्याची अनुज्ञा मागेल. याची वाट पाहात होते. सकार्य असे? = घरी काही काम आहे का? भूतचर्तुदसु = सकाळच्या वेळी त्रुतीया असावी व दुपार पासून पुढे भूतचर्तुदशी सुरु झाली असावी असे दिसते. भूतचर्तुदशी चैत्र महिन्यात येते । सैरा वीचरताति = रात्रीच्या वेळेस मुक्त वीचरतात आम्ही गोसावीयांचे = आम्ही तर स्वामींचे आहोत आणि आम्ही गोसावीयांच्या कामासाठी आलेलो आहोत. पाठिवरण करीते जाले कि = पाठ दाखवून पळून गेले (वरण = स्विकार करणे, घेणे, निवडणे) क्षेणु = निमंत्रण. गेलेयाबाहीरी न सरे = गेल्याशिवाय जमणार नाही । पाहो न ठकीजे = पाहायला थांबु नका । प्रमाद चुकविजे = आत्मघाताचा प्ररांग चुकवावा । जेथ विकल्पु स्फुरे = जेथे मनात कल्पाकल्प आला । पैठणा परते गेले = पैथणच्या पलीकडे जाता जाता रात्र झाली. दोघदोघेबोलती = दोन किंवा जास्त माणसांचा आवाज येणे । वींझुगा = नवगावची वींझुगा नावाची नदी । माहालक्ष्मीचा देउळी = रस्ता त्या देवळाजवळुन जात होता । घें = वस्तु घ्या. दें = वस्तु इकडे द्या । घाली = ताटात भोजन घाल, वाढ किंवा कपडे घाल । एसे शब्द हो लागले = माणसांचे शब्द ऐकु येऊ लागले । दीव्यमार्गिची = तांत्रिक, विद्यावंत । वस्तुकारें = वाटसरु, मुसाफिर, सामान पदार्थ आदि वस्तु या गावातुन घेऊन त्या गावाला जाणारे मध्येच कुठेतरी वस्ती, पाल (तंबु) ठोकुन मुक्काम करतात ते । माहालक्ष्मीचा कोणटावरि आले = महालक्ष्मीच्या देवळाच्या कोपऱ्याजवळुनच रस्ता जात असावा तिथपर्यंत आले । पर्वति = पर्वतात राहणारी, जंगलात राहणारी जंगली शेळी । हि खुप उंच असते । काळी घोडे सेळी = काळ्या रंगाची घोड्यासारखी असलेली खुप उंच व दनकट शेळी । में में करीत नीगाली = दायंबावर मे मे आवाज करीत धाऊन आली । तेयांचिया टांका चेपीति = दायंबाच्या टाचेवर पाठीमागुन खुरे मारीती । दाइंबा उभे राहति = शेळीकडे तोंड करुन उभे राहत नावेक राहे = स्वामींचे नाव घेतल्यामुळे थोडा वेळ थांबत होती अडुवेन्ही = रस्त्याच्या कडेला आड तेथपर्यंत । आड = छोटी विहिर । अडामध्ये घातले = शेळीने आडात उडी मारली । तयाते भुगुति होत होती = त्यांचे भक्षण (खाणे) सुरु होते । किंवा बळी, भोग घेण्याची वेळ होती । तया समया वर पडा होय = त्यावेळेस आपण स्वतः होऊन त्यांच्या हद्दीत आलो तर । घेति = खाऊन टाकणे, मारुन टाकणे । प्रमादु = देहघात । जगाचा = बहुत माणसांचा । दंदीया = वैरी । सदर्था = बलवान जो रक्षण करू शकतो असा किंवा नितीमंत । ते = वैरी । राखत असति = लक्ष ठेऊन आहे कि केव्हा हा दंदिया राजाच्या निगराणीतुन बाहेर पडतो व आम्ही त्याला मारतो । म्हणीया धाडी = काही कामानिमत्त बाहेर पाठवितो आंगरखे = अंगरक्षक । तोचि होउनि = अवज्ञा करुन, स्वतःच्या कामासाठी । पोट फाडुनि दगड भरिति = पोट फाडुन त्याच्यात दगड भरुन विटंबना करतात । येथे क्रोधाचा उत्कर्ष दाखवितात कि त्या दंदियांविषयी त्यांचा वैरभाव इतका आहे कि मेल्यावर सुध्दा मारतात आणि त्याच्या पोटात दगड भरुन देहाची विटंबना करतात (बहीनवी = मेव्हाणा, बहिणीचा नवरा । प्रभाविला = पराजित केला । उपराठे पाय = वर पाय ते भुपति जिंतावे = ते पृथ्वीचे राजे आहे ते काही तुझ्याकडून जिंकल्या जाणार आहे काय? । किंवा महादेव जरासंधाला म्हणतो श्रीकृष्ण भूपती राजा आहे तो तुझ्याकडून जिंकला जाणार नाही. एसे तन्ही यावे = यश तर यायला पाहिजे । पापरा = लाथ । पायाच्या पंजाच्या वरच्या बाजुला लाथ म्हणतात । पापरा म्हणतात । प्राप्तीसी नेला = मुचकुंदाला क्रिया अपुर्णत्वाच्या पुरुषासारखे एक देह देऊन ज्ञान देतील मग त्याच्याकरवी आचरण करवुन घेतील, त्याची क्रिया पूर्ण करवुन मग मोक्ष देतील । उस्वासु घातला = दिग्घ, मोठा श्वास सोडला । ते सत्य = आम्ही जे म्हणत आहोत ते खरे आहे. आम्ही देउनु = मोक्षाला जाण्याचा उपाओ आम्ही सांगु । जैसा कापुर तैसे जाले गा भोजेया = मुचकुंदाचे झाले.)

१२) आपलो अनुसरण : ।।

गोसावीयांसरीसे उठीती = स्वामी बरोबर सेवक भावे तत्पर उठत असत. हरड भरड = वरवडे, तात्पुरते । दीस च्यारी एक = चार पाच दिवसांची गोष्ट आहे हि । सेवटी सेवटी होइल = काही काळानंतर उद्देगाच्या शेवटी, स्वामी उत्तरापंथे बिजे केल्या उपरी पुनश्च होइल । तेचि तयासी जाले = स्वामींचा विसर पडला नंतर पुनश्च धर्माला लागले ।

हेतु = आपलोनी पूर्व प्रमादी परमार्ग जोडला होता म्हणुन स्वामींनी महादाइसाच्या विनंतीवरुन भविष्यात होणारे अनिष्ट चुकविले ।

(राहाण घालति = रीगण भरुन मंत्राने देवतेला आव्हान करुन बोलावणे)

१३) माहादाइ नीवारीत स्त्रिये केळदान : ।।

स्त्रिये केळदान माहादाइ नीवारीत = अशि आदी पाहिजे होती.

माहादाइनीवारीत = माहादाइसानि निराकण केले । सदैव = दुसऱ्या कुणाला स्वामी प्रसाद देत नाही आणि तुला दिला म्हणुन तु भाग्यवान आहेस ॥

१४) रात्री वीहरणी वॉबीया आरोगण : ॥

ऑबीया = गव्हाच्या हीरव्या ऑब्या, भाजुन खाणे । घडी एकि = २४ मिनिटांची एक घडी । थोडावेळ । अमावस्येच्या रात्रीनंतरची पंचमी ते षष्ठी पर्यंतची रात्र. तेव्हा चंद्र रात्रीच्या ११ पूर्वी मावळतो. षष्ठीच्यारात्रीनंतर १० ते ११ नंतर उगवण्यास सुरु होतो । चंद्र मावळण्यासाठी थोडा अवधी होता । ऑबीया जालीया असति = तयार पक्व झाल्या । चीरुन घेया गा = वेगवेगळ्या ठिकाणच्या घ्या, एकाच ठिकाणच्या घेऊ नका, उपटुन न घेता चिरुन घ्या समोरच्याच्या लक्षात येऊ नये असे घ्या । घेओ लागले = उपटुन घेतल्या । पुढारें बीजे करिति = पुढे निघुन गेले । माळ्यावरि = मचान, शेताचे रक्षण करण्यासाठी बनविलेला माळा. वळघले = वर चढले । गोफण = डबल दोरीची गोफण तिच्यात दगड ठेऊन गोल फिरवुन जोराने फेकतात । झा = पळा भोरडीए = भोरडी नावाचा चिमणीपेक्षा लहान पक्षी, थंडीच्या दिवसात विजेच्या तारेवर भरपूर बसतात । सोंकरिले = गोफणीने दगड फेकणे । भेलवडिया = पक्या मातीचे ढेकुळ । आणि गोसावी बीजे केले = परत माघारी फिरले । कोहोके = लहान गुहा । वावधण सुटले = वादळ, वावटळअस्तव्यस्त वारा सुटने । आड पासवडी धरिली = पासवडी आडवी धरली धुळ आत येऊ नये म्हणुन । सादु दीधला = प्रतिसाद दिला, आवाज दिला । नावेक समले = थोडे कमी झाले । वीसदेओ = मुळात शब्द वैश्वदेव त्यालाच अग्नी म्हणतात त्याचेच मराठीत विस्तव नावाने रूपांतर झाले । गोसावीयांसि मर्गजेसि आसन जाले असे = स्वामी त्या गुंफेतुन निघुन गुंफेशेजारी मर्गजा देवीच्या मंदिरात आले । ऐथौनि मर्गजा बोलविजेल तर बोलैल = देवतेच्या प्रतिमेला आम्ही बोलायला लावले तर ती बोलेल, समजेल काय? । दर्भा = देवतेचे नाव किंवा शुद्धदेवता । पर गोसावी भीति = देवतांना पाहून स्वामी घाबरतील गांठि देतिये = भीती वाटु नये म्हणुन शेंडीला गाठ देतात । जडे = निर्जिव किंवा अबुध्द, मंदबुध्दीचा जीव । पार्थिवे = जे बिलकुल खडक आहे किंवा स्थावर जसे श्रीकृष्ण चक्रवर्तीकडे झाडे वेधली । वेधति = आर्कषित होती । बोलति = जड पार्थिव सुध्दा बोलायला लागतात । तो = असे ते सर्वज्ञ ।

(धनवाटि = धनुष्याच्या आकाराचा अर्धचंद्र)

१५) अनुचरचोरीकृत उळा आरोगण : ॥

अनुचर = सेवक, शिष्य । चोरीकृत = चोरी केलेला । अनुचर चोरीकृत = शिष्यांनी चोरुन आणलेला । उळा = कोवळा हीरवा सालीसहीत भाजलेला चणा । कडपें = कडबा उपटल्यानंतर त्याचा भारा न बांधता त्याला तसेच ढीग रचुन ठेवणे । वल्हे = रचुन वाळत घातले होते । उळैयाजोगा = जास्त कोवळा नाही व जास्त वाळलेला नाही भाजुन खाण्याजोगा वाइला = उचलुन डोक्यावर दिला ओठंगले = त्याच भाण्याला पाठ टेकवुन हातपाय पसरून बसले । मागमागे = पाउल खुणाच्या मागामागाने । (माग = मातीवर पायाचे ठसे उमटणे) वागारा = लगाम । हो आता काइ? = स्वामी स्वतःच स्वतःचे समाधान करुन घेतात । मर्गजेसि = मर्गजेच्या देऊळाजवळ । मागु मोडा = मातीवर उमटलेले तुमच्या पायाचे ठसे ते पुसुन टाका किंवा उळा भाजल्यानंतर त्या भाजल्याचे निशान मोडा, पुन्हा जसेच्या तसे स्वच्छ करुन टाका । उळैया कोहके भरिली = उळा भाजुन उरलेल्या हरबऱ्याच्या काड्या व कचरा झाडुन पुसुन खड्ड्यात टाकला, पुरला । उळैया वारिया = उळैया ऐवजी । तोकडीचि ऐसी = थोडीसी धुळ खायची म्हणते काय? । ओपा = द्या । जाती घालिजेतिना? = उळा तोंडात का घालत नाही बर, पुन्हा तोंड का सुरु करत नाही बर, तोंडाने खात का नाही बरं । गिरगुटीये = लहान छोटे तोंड, कमी खाणे । जाते = तोंड । पसेप्रमाण = पसाभर, मुठभर उळा तोंडात मावणार एवढे । वानरीयाचे = घागरीचे । थोरलाली पोटे = गोल, ढेरसुटलेले पोट, धान्य खाल्ल्यामुळे मोठ मोठी पोटे फुगली । वीकृती चेष्टा = विचित्र चेष्टा, वाईट चेष्टा, काही विपरित तर नाही ना? रात्री गुपचुप तेलकट तुपट तर काही खाल्ले नाही ना? ॥

१६) भट : नाथोबा : सीतपीडानीवृत्ति : ॥

सीतपीडानीवृत्ती = थंडीच्या त्रासाचे निवरण करणे । एवं पर्यंत हीवचि = इतक्या प्रमाणात थंडी असते काय? । वा याते ढगा = या दोघांना उंच टेकाडावर नेऊन बसवा । ढगावर पाठवा । ढगा वाइले = घेऊन गेले । सी नीवर्तले = थंडी संपली का? थंडी गेली का? । दाघु = जाळ उष्णता । आहाचपणा = उतावळेपणा । एकतळेन वस्त्रेसी असति = एकाच चादरीवर राहणे, एकेरी वस्त्रेसी असति = एकाच चादरीवर राहणे, एकेरी वस्त्रेसि राहणे । पाए तळहातिजति = तळपायाला सुध्दा चंदन लावीत होते ।

(हेतु = चरित्रकाराच्या मतानुसार सन्नीधानीचा जाळ देहपर्यंत होता पण मामाजींच्या मतानुसार मुळात भटोबासांची प्रकृति उष्ण प्रकारची होती ।)

१७) इंद्रोबा वीधानपूर्वक फुटा प्रसाददान : ॥

इंद्रोबा = सुरेगावचे । **विधानपूर्वक** = विधीपूर्वक, विधीयुक्त, विधीकरून विधीपूर्वक सर्व अवयवांचा संबंध देऊन । **फुटा** = वस्त्र (उपरणे) **कटका** = देवगीरला, राजधानी, सैन्य छावणी । **तेथ खरूज लागली** = तिथल्या लोकांच्या जास्त संपर्कात राहिल्यामुळे खरूज लागली । **गावा आले** = सुरेगावला आले । **तेल केले** = औषधी तेल तयार केले । किंवा खरूज जाण्यासाठी गरम तेल करून अंगाला लावतात । **ओतपळी** = सकाळचे कोवळे ऊन । **उकलिले** = वीसकटले, घडी मोडली । **उजवी बुथी घातली** = वस्त्राचे कोंगते करून उजव्या खांद्यावर ठेवले । **येरी वाहाणि करुनि** = पूर्ण वस्त्रच दुसऱ्या बाजूने उलटे करून, पलटून । **उजवी पालखती** = उजव्या मांडी खाली घातले । **दुणे केले** = दुप्पट घडी केली । **श्रीचरणावर ठेविली** = मांडी घातलेली होती मांडी मोडून श्रीचरण समोर घेतले मग त्यावर ठेवले । **जानुवर** = गुडघ्याच्या चार बोट वर । **कोपराचिये सांदी** = हाताच्या कोपराच्या सांदीत । **कक्षावळीखालि** = काखेखाली, बगलेखाली (आवळी = ओळी) । **कर्णयुगळी** = दोन्ही कानाला (युगळी = दोन्ही) **असे काही** = आमचा काही तरी विचार असैल । **ऐसेही वर्तल** = असे सुध्दा होउ शकते । **हे वस्त्र काड** = याचे महत्व, मोल काय ? **हे वस्त्र कैसे** = हे वस्त्र कुठून आणले । **आधी** = तुमच्या देवतेच्या आधी (येरीवाही = दुसऱ्या बाजूला)

हेतु = स्वामींच्या स्पर्शमात्राने ते वस्त्र नमस्कारी झाले मग स्वामींच्या प्रत्येक अवयवासी त्या वस्त्राला संबंध देण्याचे काय कारण ना स्वामी विशेष मनोधर्मापूर्वक त्या वस्त्राशी संबंध देत आहे म्हणुन विशेष प्रसन्नता पूर्वक स्वामी संबंध देत आहेत ।

१८) भटमुख अनोज्ञाकृत सांडोवा बांधवणे : ॥

भटमुख = भटमुख्य करून । **अनोज्ञा** = स्वामींनी पहिल्या दिलेल्या आज्ञेचे पालन होत नाही नंतर मागुती घेतली ती अनुज्ञा । **सांडोवा** = नाली, ज्याच्या सांदीतुन पाणी सांडल्या जाते त्याला म्हणावे सांडोवा, पाणी जाण्याला अडथळा येत नाही अशा प्रकारे दगड रचुन केलेली दगडी पायवाट । **बांधवणे** = भक्तीजनाकरवी बांधवुन घेणे । **खडकाळीए** = खडकाळ भागात । **जळांत पाणी** = ज्या पाण्याचा अंतर्च लागत नाही, खुप खोल पाणी । **एथ पाओ थारे ना** = पाण्याचा ठाव लागत नाही, खाली पायच टेकत नाही । **ढगाकडे** = उंच टेकडीवर, मढाच्या उत्तर दिशेला ढगाचे स्थान होते । **दगडगुंडे** = लहान मोठे दगड । **वीरजे** = मदतीला । **अवघे देखिले** = ज्या ज्या ठिकाणी भक्तजन बसत होते ते सर्व ठिकाण भटोबासांनी पाहिले । **बांधवीताति** = बांधुन घेतात । **तोंड बुचकळले** = नाका तोंडात पाणी जाणे । **ती पायरियांचा** = खालुन रुंद धरून बारीक असा तीन पायरी इतका उंच **जेथ जेथ सीळ पडावी** = नेमकी जेथे शिळा ठेवायची होती तेथे । **ऐसेयाचि पैलाडी जाइजैल** = असेच पलिकडे जाता येईल ।

(आवांकीली होती = अंदाज घेतला होता, ज्या ठिकाणी अपेक्षित)

१९) भटोबासाते स्वान मुखे खीरि खांववणे : ॥

अवकण = वाईट दाणे, खराब दाणे । **बारिक कण**, तांदुळावेगळे । **निवडौनि** = बाहेर काढुन । **ओरपत ओरपत घेया** = माणसासारखे हाताने न खाता स्वानासारखे जिभेने चाटत चाटत खाणे । **भरणुके** = लहान घागरीसारखे मातीचे भांडे, मातीच्या गाडग्या पेक्षा मोठे । **कानोडे** = तिरपे, वाकडे । **कटकट बाबा** = खेदावाचक शब्द, बोलती परिभाषा । **ठाइ ठाकती** = योग्य ठिकाणी उपयोगाला गेली असती । **उरते कैसे ?** = उरले असते का ? तुम्ही मारले असते. तुमच्या हातुन वाचले असते का ? । उरलेच कसे असते । **भलंड** = बलदंड, दणगट, मोठा । **दारवंठा लागला होता** = दरवाजात टपुन बसला होता, तेथुन जायलाच तयार नव्हता । (**स्वानमीखे** = स्वानासारखे, श्वानाला निमित्त करून । **लांवडा** = लटकणारा, सोडायला तयार नाही असा कुत्रा ।)

(**हेतु** = या लिळेत स्वामींनी भटोबासांचा स्वानाचा लेप नासविला)

२०) भुतानंदाकरवि पुरीया खाववणे : ॥

खाववणे = खायला लावणे । **भुतानंदाचे मुळ नाव माइबाई** । **सात जणी लेकी** = तेव्हा मुलगा नव्हताच । **सांगवखेडा** = सावखेडा । **रांधणेया वारिली पुरीया** = बिगरतळलेल्या उकळुन केलेल्या विशिष्ट प्रकारच्या पुऱ्या । **दुरडीए** = छोटी टोपली । **वेढीये** = मातीच्या गाडग्यात, बुडगा, । **बाहीरिले पटिसाळेसि आसन असे** = बाहेरच्या पटिसाळेच्या ठिकाणाहुन स्वामींना मार्गजेची प्रतिमा दिसत असावी **उभीया पुरीया खा** = उभ्याने पुऱ्या खा । (त्या काळात उभ्याने तथा चालत असताना भोजन करणे असभ्य समजले जात होते) **वांकुलीया दाखवा** = जीभ बाहेर काढुन दाखवणे । **कोढलेयांतु** = मातीच्या गाडग्यापेक्षा थोडी लहान मातीची लोटी । **बुडकुळली** = बुडवली, बुचकळली । **वाति** = वाहणे, अर्पण करणे । **सेवटीलु घासु हाती होता** = शेवटचा घास हातात राहिला असताना तिची स्थिती कमी झाली असावी । **श्रेष्टे** = उच्च, श्रेष्ट कुळातल्या । **संभाविते** = श्रीमंत घरातल्या, मान्यशिल, सभ्य स्त्री । **संभोखिले** = सांत्वन करणे ॥

२१) रामीचीयां बाइयां पुर्वप्रतीभीज्ञा करणे (पू. ४४)

रामीचीया = भोगरामच्या (रामटेक) **बाइया** = बोनेबाइया (देवतेच्या) नैवद्याची तयारी करतात. त्यांना बोने बाइया म्हणतात) ह्या वेगळ्या व मेहकरच्या वेगळ्या चरित्रात दोन ठिकाणी बोनेबायांचा उल्लेख केला आहे. **पुर्व प्रतिभीज्ञा करणे** = पुर्वीलओळख परिचय करून

देणे । **पुर्व** = पुर्वीची. **प्रतीभीज्ञा** = ओळख करणे दाखविणे सांगणे । **ती ब्राम्हणी पुसिले** = घरातल्या दोन तीन ब्राम्हण बायांनी विचारले । **चतुरप्रहर** = हि बोलती परिभाषा, चार प्रहर असेलच असे नाही । **उदेयांचि दरीसनांसि आलीया** = खडकुलीच्या पुढच्या गावाला आल्या । **एथे के** = इकडे कोठे आल्या ? । **दीगांबर होते** = एकदम नग्न होते असा अर्थ नाही कमी वस्त्र असणे । **एही सांते पांचे मीळोनि** = बोने बाइया वगैरे भक्त जनांनी मिळून **गोसावियांसी** = गोसावियांना । गोसावीयांना त्या बायांनी । **आपत्रुत्व** = आपलेपणा, लागलेपण, स्नेह । **संप्रधारू** = कथावार्ता, विचार विनिमय, विमर्श : ॥

२२) कोलाचा दृष्टांत निरूपणे : ॥

कोलु = काठी, दांडा, पोलीसांच्या हातात असते तशी वेताची काठी । **सीक्षापीले** = काहीतरी कारणावरून शिक्षापण केले **कोलु ठेवा** = तुम्ही आमचे शिष्यत्व सोडून द्या । **आचार्या** = स्वतः आचरून दुसऱ्याकडून आचरण करवून घेतो आणि दुसऱ्या अधिकाऱ्याला चांगला मार्ग सांगतो त्याचा आचार्य म्हणतात. **सराउ दे** = अभ्यास दे, पुन्हा पुन्हा सराव करायला लावणे । पुन्हा पुन्हा शिकवीने । **म्हेळीएचि** = पत्नीवरून । **घाएखंडि** = पुढीलाचा आपल्यावर आलेला घाव त्याचे खंडन करणे, घाव परतवीने । आणि त्याच्यावर आपला प्रतिघात करणे । **त्रसला जाए** = उबगला आपल्या घरी किंवा राजवाड्यात जातो । **कडीवाची पासौडी** = कमरेला बांधलेली चादर । (**कडीव** = कंबर) पैलवानाच्या कंबरेला बांधावयाची चादर । **बैसो घातली** = सन्मानार्थ बसायला देतो, ज्या ठिकाणी सराव चालु आहे त्या ठिकाणी बसायला देतो । **राणे हो** = राजकुमार असेल तर भविष्यात होणारा राजा किंवा वास्तविकच राजा असेल तर (आणि तो राजगुरू होता) **का पाया पाउल होत असे ?** = सराव चालु आहे तुम्ही फक्त पहा तुम्हाला तसे जमणार नाही किंवा थकून आलेले आहात इथे बसून फक्त पहा । **पाया पाउल** = पवित्रा बदलणे, पायाच्या हालचाली डावपेच ।

२३) सारंगपंडिता भेटी भए प्रश्नू करणे

भए प्रश्नू करणे = भित्तिविषयी प्रश्न करणे, गोसावी आमच्या जवळ असताना आम्हाला कशाचे भय असा प्रश्न करणे । **सीमगेयाकारणे** = होळीसाठी । **सीमगा** = सीपने । **उगाणेयांचा बैलु** = वस्तुंनी, सामानांनी भरलेली बैलगाडी अथवा बैल । **घोडे** = एकच घोडा, नपुसकलिंगी शब्द । **आवघीए सणीचा आइतिसी आले** = खाद्यपदार्थ कपड्यासकट सणाच्या तयारीने आले. **सपरिग्रही असा** = परिग्रहासह, सामानासह, अलंकार वस्त्रासकट, जड चेतन पदार्थासोबत असा । **हे तवं अरण्यवासी** = आम्ही तर जंगलात राहणारे आहोत, सध्या आम्ही जंगलात राहतो । **या देखता** = आमच्या समोर । **हाटाचीए चोहटां** = बाजारातल्या भरचौकात **तोंडीचा तोंडी थापवेन्ही मारिजाल** = पाठीमागून न मारता तुमच्या समोर येऊन तोंडावर थाप मारेल किंवा आमच्या समोर तुम्हाला मारतील । **तरि हे नव्हे परमेस्वरू** = तेव्हा तुम्ही आम्हाला म्हणाल कि हे परमेश्वर नाहीत । **एल्हंभटांचा घरी बीढार केले** = सारंगपंडिताचा एल्हंभटाशी परिचय असावा म्हणून त्यांच्या घरी गेले, एल्हंभट हे सावखेडाचे । **सेणी वेचवीलीय** = सायंकाळची व्याळी होण्या अगोदर होळीसाठी गौऱ्या वेचायला लावल्या मग व्याळी झाली असावी. **सेणी** = रानगोवऱ्या । **होळीए प्रतिष्ठा करविली** = लाकडे गोवऱ्या रचून होळीची मांडणी करायला लावली, स्थापना करविने, प्राण प्रतिष्ठा । **एथिचा विधी हा जाणे** = होळी लावण्याचा विधी कशी करावी ते हा जाणतो (उपाध्य हे कर्मकांडी दिसतात म्हणून स्वामींनी त्यांना सांगितले). **जीएवेळे होळी लावावी** = प्रज्वलीत करावी, होळी लावण्याचा मुहुर्त । **तो बांधला** = होळीच्या लाकडाला अडकउन दिला । **फुट्याचे दोन्ही पालव श्रीमुगुटावरि घातले होते** = श्रीमुगुटावर उपरण्याचे एक टोक एकिकडे तर एक टोक एकीकडे टाकने । **सर्वांगी चंदनाची भोरी** = स्वामींनी आंगी घातली नसावी. **भोरी** = भुकटी, पावडर, गंध. **गोसावीयांसि अरोगणा जाली** = पुन्हा स्वामींना आरोगणा झाली यावरून असे दिसते कि दुपारची व्याली हि पिडाहरणाची असावी किंवा डोमेग्रामी गुंफे माहापुजा करवीली (१६६) त्या लीळेत सुध्दा स्वामींना दोनवेळा व्याळी झाली. (**रेववीली** = रचीली)

२४) सीमुगां सारंग पंडिताचे सीपणे : ॥

सीमुगां = ज्या दिवशी होळी पेटवतात त्याला सीमगा म्हणतात व त्याच्या दुसऱ्या दिवसाला सीमुगा सीपणे, धुलीवंदन म्हणतात. **सारंग पंडितांचे सीपणे** = त्यांच्यासोबत शिमगा खेळणे, **सीपणे** = शीपडणे, फेकणे. **आइतिसी आले** = तयारीनीशी सावखेडाहुन आले । **सरीयांचे चंदन** = चंदनाच्या लाकडाला सोन्याचे खीळे मरून ते उगाळतात व अंगाला लावतात तेव्हा ते कण अंगाला चिकटल्यामुळे चमकतात त्याने सुंदर दिसतो । **धाटा घेतला** = वस्त्राची उभी घडी करून हनुवटी व दोन्ही कानाभोवती गुंडाळून घेतला । **मेघवणे** = मेघवर्णी, निळ्यारंगाची **सेंदूर ओळगवीले** = सेंदूराचा टिळा लावला । **होजे रे होजे रे** = होऊ द्या होऊ द्या । **आंगीया लेउन** = एकावर एक अशा दोन आंग्या घालून **सेंदूर ओळगवीले** = सेंदूराचा टिळा लावला । **पांडा नोको** = सारंगपंडितावर टाकु नका. ना टाका, काकु करणे । **ते भटांसि उमटले** = स्वामींचा सांगण्याचा हेतु भटोबासांना समजले कि यांच्यावर रंग टाकायला हवा । **चीकसा** = शिकाकाई ॥

२५) तथा पासवडी प्रसाददान ॥

पासवडी = चादरी । ताटे पडिताळावेया = कोणाच्या ताटात किती व काय वाढले हे पाहण्याकरता । गोसावी बीजे केले = मुळ स्थानावर । प्रसादु तो काइ ऐसा = न विचारता घेणे असा प्रसाद असतो काय ? दुटी = दोन वस्त्र जोडून शिवलेले वस्त्र । उंच = जास्त किमतीचे ।

२६) रामदेवां स्नानप्रसंगे सीक्षांसि कोपणे : ॥

उष्णोदके = गरम पाण्याने । सीतळोदके = थंड पाण्याने । इये इतुली असता = तुमचा एवढा शिष्य परिवार असताना । तन्ही तुमचे सीतळोदक न चुके = तरी सुध्दा तुमचे थंड पाण्याने स्नान करणे चुकत नाही, थंड पाण्याने स्नान करता. तुम्हाला शिष्य परिवार गरम पाणी करून देत नाही काय । सीक्षा ऐसे जाले गोसावी आम्हा कोपले = हे चरित्रकाराचे मत आहे पण वास्तविकपणे शिष्यांना असे वाटले कि गोसावीयांनी दादोसांची सपुरचेष्टा केली. हेतु = या लीळेत स्वामींनी दादोसांची (स्वभावावरून) कक्षेवरून सपुर चेष्टा केली ॥

२७) लाहिभटा टीळातांबोळ साहावणे : ॥

लाहिभटा = हे सावरखेडाचे । साहावणे = सहन करायला लावणे । वांति सुटे = मळमळ होणे । लाउं देया होए = थोडा वेळ पुरते तरी लाउ द्या । मग न साहे तरि नोको = तर पुसुन टाका । आता तवं घेया होए = एवढ्या पुरते तरि घेया ।

२८) लाहिभटा प्रश्ने बीढार नीक्षेदु : ॥

बीढारनीक्षेदु = बीढारावर बीढार होत नाही असा निषेध करणे । आहे ते = तुमच्या जवळ जी देवतेची भक्ती, देवतेचे ज्ञान पुराण सामग्री । असे नाका = ते असले तर काय झाले, त्यावरच सांगा । नित्यमंता = नितीने वागणारा नितीमंत नीणुं नैए = काढून देता येत नाही, हाकलून लावता येत नाही (नीनने = बाहेर घालविणे) हेतु = लाहिभटाने स्वामींना सामान्य अर्थाने म्हटले की जी जी मला काहीतरी निरूपण करावे स्वामींनी ब्रम्हविद्या शास्त्र निरुपावे असे त्याला वाटले नाही आणि स्वामीनाही त्याला काहीतरी निरूपण करण्याची प्रवृत्ती नव्हती म्हणुन त्याला बिढाराचा न्याय देऊन गप्प केले : ॥

२९) दैवाद्य मार्गू निरूपण : ॥

दैवाद्य मार्गू = देव ज्या क्रियेला आद आहे तो मार्ग । दैवाद्य भाओ = ज्या क्रियेला देवाचा आदभाव आहे. उमटेचि ना = समजले नाही, कळले नाही.

३०) गुणकार्य निरूपण : ॥

गुणकार्य = रजतम, सत्व या त्रिगुणापैकी गुणाचे कार्य ॥

३१) गंगाइसा भेटी : ॥

अस्त भावीली = चेष्टकत्व करणे, चढवणे, उकळून देणे । गोसावी तयांते पठवीती = तु तेथे गेली तर पाठवतील । मोलकरि = मोल (पैसे) घेऊन काम करणारा नोकर । सोवासीनिमाजि = सौभाग्यवती स्त्रियांमध्ये । मिरवित असा = त्यांच्यात मान मिळुन राहणे । (सीरने = प्रवेशने, घुसणे) हा जे करीत होता = पूर्वी सप्त व्यसनादी धांडाळे करीत होता । याचें कणीस तैचि जाते = सप्त व्यसन करीत होता तेव्हा किंवा स्त्रीयांसी व्यभीचार केला तेव्हाच (कनातिच्या प्रसंगी) याचे डोके ज्याप्रमाणे विळ्याने कणिस उडविल्या जाते तसे कणसासारखे उडाले असते । नीसुरुसी होतिए = निश्चित, निवांत झाली असती । हां = बर, ठीक आहे ।

हेतु = स्वामींच्या सांगण्यावरून असे दिसते कि जेव्हा भटोबास स्वामींना अनुसरले तेव्हाच त्यांचे लेपिक आयुष्य संपले होते. पण स्वामींनी भटोबासांना आपल्याकडून लीळादानाचे आयुष्य दिले किंवा स्त्रियांसी व्यभीचरला तेव्हा गावचे लोक मारायला धावले परंतु स्वामींच्या मनोधर्मांमुळे वाचला. (अस्तमा उस्थापीली = भडकवून देणे, चढवणे । वरो = खाण्यापिण्याचे साहित्य, धान्य । भेकत असा = लांब स्वर काढून रडणे । तानवडे = कानातील एक अलंकार)

३२) तया मृत्य भट दाखवणे : ॥

मृत्य = मेलेले, मरण पावलेले । पुजावसर झाला = दुपारचा पुजावसर । एरी गुंफे = जवळच्या गुंफेत । वीसंवले = विश्रांती करणे । खोडवळले असति = मेल्यावर जसे माणसाचे हातपाय ताठ होऊन थंडगार पडतात त्याप्रमाणे । वरो न घली = वैजोबा आणि भटोबास या दोघा भावात जी जमीन होती त्यातील धान्याचा अर्धा हिस्सा देत नाही । वैजोबा ते भटोबासांचे लहान बंधु । एके गाडुगेनी म्या किती दी वावरावे जी ? मी एकटीच किती दिवस संसार चालवू किंवा बैलगाडीच्या एका चाकाने ती चालेल काय ? वावरावे = घर चालवावे । हे असे नव्हे = आम्ही नाही आहे काय उदेया एहो = उजळल्यानंतर, सुर्योदय झाल्यानंतर । सीदोरी = खाण्या पिण्याचे सामान । यांचे यांसि देवा = वैजोबाकडून यांचा अर्धा हिस्सा हिला मिळवून द्या, लेकराबाळांची खाण्यापिण्याची व्यवस्था करून द्या ।

हेतु = वैराग्य देवांनी भटोबासांना निमित्त करून जन्मावे असे आर्जकत्व जोडून ठेवले होते म्हणून स्वामींनी भटोबासांना पाठविले ।

३३) भटां आश्रमु प्रष्णु करणे : ॥

आश्रमु प्रष्णु करणे = निवास स्थानाविषयी प्रश्न करणे, घर बांधून आले का असा प्रश्न करणे । **पेवं** = जमिनीत केलेली विहिर जर विहिरीला पाणी लागले नाही ती कोरडी असेल तर त्या विहिरीला आतून लिंपून तिच्यात धान्य साठवून वरून झाकनाने बंद करून ठेवतात आणि ते पेव उघडल्या बरोबर लगेच त्याच्यात जाता येत नाही पेवाला दोन तीन दिवस उघडे ठेवावे लागते. कारण त्यामध्ये कार्बनडाय ऑक्साइड गॅस तयार झालेला असतो. मग दोन तीन दिवसानंतर त्या विहिरीत कंदिल किंवा दिवा दोरीने बांधून खाली सोडतात. जर खाली गेल्यावर कंदिल विझला तर समजावे कि विहिरीतून कार्बन पूर्णपणे निघून गेला नाही आणि कंदिल विझला नाही तर कार्बन डाय ऑक्साईड निघून गेला असे समजावे. मग त्या विहिरीत उतरून माणसे धान्य काढतात । **पेव** = जमिनीमध्ये विहिरी सारखे करून आतून लिंपून धान्य झाकून ठेवतात. वरून लाकडे माती टाकून बंद करतात वरून शेणाने लिंपून घेतात । **तेया घातली** = बैजोबाला घातली । **घरी** = गंगाइसाला । **दुभते वाटिले** = गाई बकरी इ. दुध देणारे पशु त्यांची वाटणी केली । **सेनीचा कलवडु** = गोवऱ्या ठेवण्यासाठी मोठे घर केलेले असते त्याला बाहेरून लिंपून घेतात आणि त्यावरून पाचट टाकतात. नंतर त्याच्यातून गोवऱ्या काढून घेतल्यावर त्याचे राहण्यासाठी घर तयार होते. **इलरे घातले** = पालापाचोळ्याचे आच्छादन केले. प्रथमतः नारळाच्या झावळ्या घालतात आणि त्या नाही मिळाल्या तर लव्हाळे (गवताचा प्रकार) घालतात आणि तेही नाही भेटले तर उसाचे पाचट आच्छादन करतात.

पीपळगांवीचेनि वेसदारेहुनि = पीपळगावाच्या वेशीतून, एकदम खेदून बाहेरच्या बाहेरूनच निघून गेले । (**इलरे** = खरा शब्द इरले) । **कळसाचे केले** = गोल झोपडी तिच्या मध्येभागी एक खांब असतो वरून पाचटाचे गोल छत असते । **कांठपुरा** = माठाचे वरचे तोंड (काठ) माठ फुटल्यानंतर वरचा जो काठ आहे तो वर लावतात किंवा संपूर्ण मडकेच उलटे करून छताच्या कळसावर घालतात । **पडिताळिली ?** = विचारपूस, चौकशी केली का ? भेटून आले का ? । **मज गावांतु जावेयाचा निरोध** = एकतर संबंधी व ओळख परिचय असल्यामुळे त्या लाजेने मी गेलो नाही । **डावलीले** = दुर्लक्ष करणे, न भेटणे ।

३४) ग्रहे सारंगपाणी मृतीका वाहावणे : ॥

ग्रहेसारंगपाणी = त्याला ग्रहाची बाधा झाली होती म्हणून हे नाव पडले । **मृतीका** = माती । **पालखति घालुनि** = मांडी घालून **डोळा घातला** = डोळ्याने खुनावणे । **आसुडिले** = खेचून घेणे, आपल्याकडे ओढणे । **श्रीनाथु** = जगन्नाथ । **पेंड** = भिजवलेल्या मातीचा मोठा गोळा । **जन्ही नाथु स्मरिसी तन्ही इतुकी माती वाहासि** = नाथाचे स्मरण कर किंवा आणिक काहीही कर तुला इतकी माती वाहावीच लागेल किंवा नाथाला स्मरतशील अस तर इतकी माती वाहशील ।

३५) पांगुळवेखे भटी स्तुति करणे : ॥

पांगुळवेखे = पांगुळाच्या वेषाने । **राखेचे टिळे लावीले** = दंडावर, छातीवर, गळ्याला, कपाळाला । **पाटे** = वस्त्राची पट्टी । **आळाप** = उंच स्वरात, भिकाऱ्यासारखा आवाज देऊन ओरडणे । **दुरध्यानी** = खुप लांबून चालून आलेला । **दुर** = देशातून आलेला । **अध्वनी** = पांतस्थ, रस्ता, मार्ग । **दूर ध्यानी** = खुप लांबून चालून आलेला । **दूर देशातून आलेला** । **नीळेवृक्ष** = गर्द हिरवे वृक्ष दुरून बघितले असता निळे दिसतात । **क्रमुनि** = क्रमाक्रमाने ओलांडून चालत येणे । **पांगुळा पाय देसी** = स्वामींनी साधाला पाय दिले (पू. ४०४ भडेगाव) श्रीप्रभू पांगुळा पाए देणे लीळा २८४ । **आंधळेया डोळे देसी** = संकीयाते स्वामींनी डोळे दिधले । उ. ४६७ पैठण । **मुकेया वाचा देसी** = स्वामींनी सारंगोला वाचा दिली पू. ८३ वासणी (रंगारवासणी) आताचे असदपूर. तळटीप पहा (छर्दोबा) किंवा श्रीप्रभू बाबा मुकया वाचा देणे लीळा - २८५ । **अपक्षा पाखदेसी** = ज्यांना पंख नाही त्यांना पंख देतात किंवा ज्यांना कोणी मदतनीस नाही त्यांना मदत करतात । ज्यांचे कोणी पक्षपाती नाही. त्यांची बाजू घेतात यथा पराजीत मठपती प्रतिष्ठा पू. ७२ । २) **दुरध्यानी ब्राम्हणु** = मायेच्या तम स्वरूपीचा जीव । **ब्राम्हणु** = जसे ब्राम्हण हे चार वर्णांत श्रेष्ठजातीचे आहेत तसे जीवस्वरूप हे शुध्द आहे । **नीळे वृक्ष** = मायेचे हरीत स्वरूप किंवा असंत फळे । **पांढरी देउळे** = संत फळे । भैरवाचा रंग पांढरा आहे किंवा भैरव । **क्रमुनि आला** : या सृष्टीत किंवा मागच्या सृष्टीत, अनंत सृष्टीपासून संत असंत चर्तुविध कर्मफळे भोगीत भोगीत आलो । **पांगुळा पाय देसी** = मायेच्या तमस्वरूपामध्ये जीव पंगु आंधळा होता तर त्याला सृष्टीत आणले । **आंधळेया डोळे देसी** = सृष्टीत आल्यावर जीव अज्ञान व अन्यथा ज्ञानाने आंधळा झाला होता म्हणून त्याला बोध आणि बोधशक्तीचा संचार करून त्याचे डोळे उघडले । **मुकेया वाचा देसी** = सृष्टीत आल्यानंतर ज्ञानाचे दातृत्व केले **बहीरेया कान देसी** = आपले सन्नीधान देऊन सन्नीधानी श्रीमुखी शास्त्राचे श्रवण करवणे, शास्त्र ऐकु देणे । **अपक्षा पाख देसी** = ज्ञान देऊन मोक्ष देणे किंवा प्रेम देऊन इश्वर प्राप्ती करविणे । **मांडखुटी** = एक पाय मोडून, मारुतीसारखे । **वीज्ञान** = सामर्थ्य । **सेवाही नागदेयासि** = दिलेली आहे **दास्यही नाग देयाचे** = झालेले आहे । **दासोहं** = मी दास आहे असे म्हणणे । **फुटानेकार** = पुजारी फुटाणेकार । **वोल दे** = पाण्यात भिजवतो **एकि वाळु घाली** = एका प्रकाराने चणे वाळुत घालून गरम करतात **दुसरी वाळु, तिसरी वाळु** = दुसऱ्या, तिसऱ्या प्रकारच्या वाळुत **हीरवटानि** = कच्चेपणा । **कठीनत्व** = कठीणपणा । **सुरै** = मधुर, सुगंधीपणा । **मृदत्व** = खुसखुशीतपणा, मउपणा, नरमपणा । **कंचुकवत**

= एखाद्या आवरणाप्रमाणे । काढता येण्यासारखे । टरल = टरफल । **गुळेसी भक्षावेया** = गुळासोबत खाण्यासाठी । (टोळे केले = कुबड्या, पांगळ्या माणसासारखे हातात धरून चालण्यासाठी । **अवगले** = सोंग धारण केले । **प्रत्या ये** = अनुभवाला ये.

३६) भटा गोविंद देहत्यागु दाखवणे : ॥

गोवींद = खेड गोड ह्या दोघी बहिणी ही त्यापैकी गोड । **रुजा** = ताप, आजार । **कपाट** = कपार, कोहक, कच्च्या खडकाची, दगडाची किंवा मुरुमाची कोहक असावी । **तेथ** = कोहकामध्ये । **याना** = अलीकडे या । **ऐसे नव्हे** = फक्त दुरुनच पाहू नका, फक्त शब्दानेच म्हणु नका । **भेको लागले** = मोठ्याने रडो लागले, लांब स्वरात रडणे । **मोट** = गाठोडे । **साळग्राम** = मोठे दगड (गोल दगड) **डेहांतु** = खुप खोल पाण्यात ।

हेतु = या गोविंद त्यागाच्या लीळेवरून असे दिसुन ये की अनुसरला साधक आपल्या विधीवर असताना आपला अदभाव नसता पुढीलाचेनी प्रसवे आपला अपघात झाला तर दोष लागत नाही तर पुनः संबंध होउ शकतो ।

३७) मार्कंडा पडदणी प्रकास दर्शन : ॥

पडदणी = स्नानाच्यावेळी नेसावेयाचे आखुड वस्त्र । **कोरभरी** = चार बोट इतके । थोडे । **नाराये** = सवड रीकामपणा नसणे (आरावने = सवड असने, रीकामपण असने) **सुख होए** = प्रकाश पाहिल्यामुळे मानलेपनाचे सुख होए वांचौन संचारी सुख होत नव्हते । **पन्हीवा** = मोरी, पाणी जाण्याची नाली । **जवंजवं फाळी तवंतवं सुख होए** = म्हणुन मी फाडली । **एथौनि जडा पदार्था जरि ऐसे** = जर असे सामर्थ्य येते ॥

३८) तथा प्रमाण नीराकरण ॥

प्रमाणनीराकरण = खरे करायला गेले असता स्वामींनी त्याचे निराकरण केले । **प्रमाण** = खरे करणे, सिध्द करून दाखविणे । **खडकावरि आसन असे** = नदीच्या काठाला, एकदम पाण्याच्या कडेला । **प्रमाण करीसि** = खरे, सिध्द करून दाखवतो का? दिव्य घेणे । (उकळत्या तेलातुन नाणे काढायला लावणे । किंवा जंगलात नेऊन सोडुन देणे मग तो जोरात ओरडुन वनदेवतेला विचारतो कि माझे बाजु खरी आहे कि नाही मग आकाशवाणी होते कि खरी आहे मग त्याला सोडतात आणि खरी नसेल तर तेथेच जंगलात उपाशी राहुन मरून जातो । **इतुका** = जितका पाण्यात हात घातला तितका । **अनृत्य** = खोटे ।

हेतु = परमेश्वराच्या मनोधर्मांमुळे त्या पाण्यात महद्भुताचे सामर्थ्य येवून कार्यात बदल झाला. थंड पाणी तेवढ्या जागेपुरते गरम झाले ।

(आना गांवा = दुसऱ्या गावाला । **वाडेगावी वरखेडा** = आनोबासांच्या गावाला ।)

३९) निरूपिता भटां ईश्वर अप्राप्ति करणे : ॥

कर्मचांडाळ = कृतीने चांडाळ । **कृतघ्न** = उपकार न जाणणारा, ज्यांनी उपकार केलेला आहे त्यांच्यावरच अपकार करणारा । **प्रतारक** = प्रतारण करणारा, फसविणारा, ठकविणारा । **वंचक** = वंचकत्व करणारा । **विश्वास घातकी** = विश्वास देऊन घात करणारा । **मातृद्रोही** = आई उपलक्षणे मावशीसी द्रोह करणारा । (द्रोह = पुढीलाची गुण वृद्धी देखो न शकणे व तेथुन त्याला पाडण्याचा प्रयत्न करणे) **मार्गद्रोही** = एका गुरुचा परिवार, त्याचा मार्ग । **गोत्रद्रोही** = अच्युत गोत्र त्याचा द्रोह करणारा । **स्वामीद्रोह** = साधनदात्याचा द्रोह करणारा । त्यांच्यावर विश्वास न ठेवणारा । **परमेश्वर द्रोही** = परमेश्वर अवताराला द्रोह करणारा, न मानणारा, नास्तीकवादी । **प्रवेसन जाले** = संपले, ऐकुन झाले । **धीरवीरा होआवे** = धैर्यधारण केले पाहिजे । **ऐसा असो कां गा** = मागे जे दोष सांगितले अशा साधारण दोषाने युक्त जीव जरी असला तरी सुध्दा देखील किंवा असती परीचे उत्तम प्रकारे आचरण न करता सामान्य प्रकारे डिंगरा इशाळु सारखे आचरण करीत असला तरीसुध्दा । **आनंदाचे सुख भोगायला जाइल** । साध्य प्राप्तीसी जाइल । **केतुले एक अनिष्ठ** = छप्पनीच्या नंतर उल्लेखा उल्लेख केले तर एक दोन कोटी वर्षाचे मायेचे फळ होते । **कहीचि नुधरे मा नुधरेचि** = त्यांचा उध्दार कोठेच होणार नाही व त्यांचा उध्दार लांबला जाईल । **खाती** = लोखंडाचे काम करणारा लोहार औजारांना धार लावणारा । **कामठा** = काम करण्याची जागा, दुकान । **खांडी** = तलवार । **सुरिया** = चाकु, सुरी । **नीसवीति** = धार लावणे । **संदी** = दोन वस्तुंच्या मधील रिकामी जागा । **सवडी** = रिकामी जागा । **संदीसवडी** = घरातल्या एका काना कोपण्याला । **ऐसी पाहे ऐसी पाहे** = सुरीचे पाते दोन्ही बाजूने वर खाली करून पाहतो । **मग म्हणे** = मनात म्हणे । **हे सुरी रायासी योग्य** = उत्तम प्रकाराच्या पोलादाची सुरी असल्यामुळे राजाच्या योग्य आहे. । **तो** = सुरी घेऊन येणाऱ्याच्या तोंडासमोर जाहिर रीतीने म्हणतो **खतेन** = गंज लागलेली । खड्डे पडलेली । **आंगीआंतु घालीजैल** = चांगल्या प्रकारे करण्यासाठी आगीत ठेवली तर । **जळौनि जाइल** = सुरीचा पुश्कळ भाग जळुन जाइल । **इळे** = इळा, खुरपे गवत कापण्याचे साधन । **ताट** = पाते । **परजु** = मुठ । **ताटातु घाली** = पात्यांच्या ढिगात ठेवतो कारण सुरी देणाऱ्या माणसाला ओळखु नये म्हणुन । **परजांतु** = मुठीच्या ढिगात । **विळवेन्ही** = संध्याकाळ पर्यंत । **म्हणीए करी** = लोकांची कामे करी । **परि दृष्टी** = लक्ष । **एक खते** = एक प्रकारचा दोष । **तावी** = तापवणे । **पीटी** = ठोकणे । **उजरी** = नीट करणे, सरळ करणे । **खर साहणे लावी** = क्षार लाउन साहनेवरती घासणे । **साहनि** = सहान, शस्त्राची धार लावण्याचा दगड ।

तेलसाहाने लावी = तेल लाउन दगडावर घासणे । आपुलीया परी = आपल्या पध्दतीने, आपल्याकडून नवीन । वाए = लावने । दावो = मजुरीचे पूर्ण मोल देणे । पसावो = प्रसन्न होऊन मजरीपेक्षा अधिक मोल देणे । पुढे ठेवी = समोर ठेवतो । मांडीएवर ठेवी = सुरी, तलवार म्यानात घातल्यामुळे मांडीवर ठेवतो । आडवांगी = डाव्या बाजुला ठेवतो । विसंबे ना = विसरे ना । दुर्लक्ष न करणे । निर्वाळुनि = पूर्ण करून, चरितत्व करून । प्राप्ती = आनंदाची प्राप्ती करून । सौंदणी = आळंदी, कपडे धुण्याचे दगडी किंवा धातुचे रांजणासारखे मोठे भांडे । चुरिजे = हाताने घासणे, कुसकरणे, मळणे । वोपविजे = सुकवणे, उन्हात वाळु घालणे । तेलखार दिजे = एक विशिष्ट प्रकारे धुऊन काढणे, स्वच्छ होण्यासाठी । तांतु फुटे = वस्त्राचे बारिक बारीक तंतुचे मध्ये जे घान असते ती स्वच्छ होतात । डोळ्याचा मळु लागे = त्या वस्त्राने डोळे पुसले असता डोळ्याचे घान लागेल इतके स्वच्छ होते, । बींब दीजे = रंगाचा वसा, रंगीत छाप देणे. चेंदा = भिक्षेचे मिश्र केलेले अन्न ॥ (वीतडौनि = वेगळे करून सांडी = ठेवी ।)

४०) आउ जखिणित्व नीक्षेदु = ॥

जखीनत्व = यक्षिणीचे रूप, शुद्र देवता, जसे कोंबडे बकरे वगैरे खातात मंत्र तंत्र करणारी पिशाचवत, जखिणि हा एक भुताचा प्रकार आहे । नीक्षेदु = निराकरण करणे । आखद = अक्षदा । कवडी = पैसे । कोनी रेवडी ठेवी कोनी गोडीशेव ठेवत असे । घेउनि असैन जी = ते घेऊन मी सुखाने राहिन । चोहोटांची जखीणि कीजोजी = चौकामध्ये जशी जखीण देवता (प्रतिमा) लोक बसवतात मग तिचा चमत्कार बघुन रस्त्याने जाणारे येणारे माणसे अक्षता पैसे वगैरे ठेवतात तसे मलाही सामर्थ्यवान करा जेणेकरून लोक मला भजतील पुजतील पैसे वगैरे देतील ।

४१) नाथोबा कुंडलनि उकलली म्हणणे : ॥

कुंडलनि उकलली = आगम साधना पैकीची एक साधना । कुंडलनि = कुंडलनि नावाची (शुष्मना नाडी) न दिसणारी माकड हाड आणि गुदस्थ यांच्या मध्यभागी शक्ती आहे आणि ती साडेतीन वेढे मारून सुप्तावस्थेत (नागीणीसारखी) बसलेली आहे । उकलली = वर येणे, जेव्हा सामर्थ्यवान पुरुष आत्मा लपविण्याची प्रक्रिया सुरू करतो तेव्हा तो पायाकडून आत्मा हळुहळु वर सरकवित नेतो त्या सोबतच कुंडलिनी उकलते आणि सुष्मनेद्वारे ब्रह्मांडामध्ये (कपाळामध्ये) पोहोचते आणि सहस्रत्रदल कमळातुन पाझरणारे अमृताचे थेंब प्राशन करित राहतो आणि तेथेच स्थिरावला जातो । कुंडलनि उकले तर काइ हाक दीजे ? = कुंडलनि नाडी वर कपाळामध्ये आली तर तो माणूस हाक देतो का ? ना नाही तो तर स्थिर होतो ।

४२) तथा धोतर फाडौनि जाणे : ॥

गोसावीयांचे दोन्ही श्रीचरण माथेया ठेवीले = स्वामींचे ओट्यावर लोंबता श्रीचरणी आसन असावे म्हणुन माथ्यावर श्रीचरण ठेवले. खाली आसन असते तर त्याच्या डोक्यावर श्रीचरण ठेवता येत नाही । कासे घरी = कमरेला धरी । वाया गेलेति गा = तुमचे जीवन व्यर्थ गेले, तुमच्या जगण्याचा काही उपयोग नाही जे तुम्ही तिकडेच बसुन राहिले इकडे या पाण्याचा आनंद घ्या । कांटीया नेस = काट्यांचे कुंपन (फास) नेसा हा होता ? हा ठिकाणावर होता ? ती काही वेगळीच गोष्ट होती ॥ आता कांही बोलावीसि ना = आता जेवायला या असे का म्हणत नाही । भैरवाची स्तीति झाली (आवेश)

४४) कामाइ सोवासीनि म्हणणे : ॥

सोवासीनि = सौभाग्यवती । मुडबाही याची = हाताच्या कोपराच्या थोडेसे पुढे चोळीच्या बाह्या । तोडु = तोडे पायातील अलंकार आवेया ऐसी डोइ = मडक्यासारखे बरेच मोठे डोके । तेयांवरि मळणें घातले असे = कपाळावर बरेच मोठे कुंकु लावलेले आहे, मळवट । वीरळ = फट पडलेले, मध्ये सांद असलेले दात । वेखंडले = शेवाळलेले दात । वाकडे, तिरपे । बाहीर निगत असे = तिने पान खाल्ले होते. ते दाताच्या सांदीतुन बाहेर निघु पाहात होते ॥ ही लीळा उ. २४ सीमुगा सारंगपंडिताचे सिंपने या लिळेच्या पुढे पाहिजे ॥

४५) सारंगपंडिता कार्य नीक्षेदु : ॥

कार्यनीक्षेदु = ज्या कामासाठी ते चाललेले आहे त्याचा निषेध करणे, वारणे, प्रतिबंध करणे । नीक्षेद = निरोध, काम होईल कि नाही हे सांगता येत नाही । कार्य = चेतन पदार्थ किंवा जड पदार्थ । गावा गेले होते = स्वामींच्या सन्नीधानातुन निघाले । तीये माणिके दुरि असति गा = ती गोष्ट खुप लांब आहे. साध्य होईल की नाही ते सांगता येत नाही । तें नेणिजे = चरित्रकारचे मत ॥

४६) आउसा आगाधत्व निरूपण ॥

आगाध = ज्याचा थांग पत्ता लागत नाही ते । खडे = लहान दगड किंवा वाकडे तिकडे दगड । खूबटे = गोल दगड किंवा मोठे दगड किंवा रंगबेरंगी चमकदार दगड । कव्हुणी एकु डोहाचीये थडीये बैसला असे = मासे पकडण्यासाठी किंवा संध्या वंदनाकरता म्हणुन बसलेला आहे । डोह = नदीमध्ये असलेला डोह, खोल पाण्याची जागा । वेडसु वेडसु = अर्धवट वेडा, बावळट, स्वतःला जास्त हुशार समजणारा ।

स्वच्छ = पाण्यावर कसलीच घाण नाही, नुकतेच पाणी वाहुन गेलेले असेल तर पाणी स्वच्छ राहते । **निर्मळपण** = पाण्यात गढुळपणा नाही किंवा स्वच्छ व निर्मळपण हे दोन्हीही समान अर्थी शब्द आहेत । **आसळग** = जवळ सहजपणे हातात येणारे. **आंगीयेची** = सदऱ्याची । **बाहे वरौति सारुनि** = खांद्यापर्यंत वर करुन । **पडदनी** = स्नान करण्यासाठी अंगाला लावायचे टॉवेलासारखे छोटं वस्त्र । **बुडी दे** = माणूस श्वास थांबवुन जीतक्या वेळपर्यंत पाण्यात राहु शकेल तितकी खोल बुडकुळी दे । **क्षोभ्य** = खळबळ तसे पाण्यामध्ये क्षोभ म्हणजे हालचाल, ढवळाढवळ । **अक्षोभ्य** = खळबळ रहीत, शांत स्थिर, वरुन कितीही पाणी हालवण्याचा प्रयत्न केला तरीही तळातले पाणी हालत नाही, खुप खोल पाणी । **तु भलतेही करि पां** = तु काहिही करुन पहा । **जरि पावसी** = तुला जर प्राप्त होत असेल तर पाहुन घे. पण तरी सुध्दा तुला प्राप्त होणार नाही ॥

४७) खेइगोइ त्यागु प्रसंसा : ॥

खेइ = खेमाइसां । **गोइ** = गौराइसा, ह्या दोघी बहीणी । **पाउणा लक्षाची** = आत्ताच्या नुसार एक कोटी रू. च्या जवळपास असावे । **दे पुजा** = सोन्याचे देव व त्याला हिऱ्याचे डोळे वगैरे जडवलेले असावे । **वान्हीयारे** = त्यांचा माल घेउन दुसऱ्या देशाला विकायला जाणारे । **सांटवीति** = साटवीणे, जमा करणे । **अपार दुबते** = दुध देणाऱ्या खुपशा गाई व म्हशी यावरुन असे दिसते कि त्यांचा दुधाचा व तुपाचा व्यवसाय असावा । **कवाड अडकुनि** = कवडाला कडी लाउन । **सुनी** = अनेकवचनी शब्द, दोन चार कुत्रे । **उलंडिलीया** = कानुड्या किंवा सोइच्या होत्या त्या उलट्या केल्या, उलथल्या । **देसाउरिहुनि** = दुसऱ्या देशातुन विक्री करुन, पैसे कमवुन । **वान्हीयारे आले असति** = पैसे कमउन आले असति । **तुम्ही जाणा तें करा** = तुम्हाला जसे जमेल किंवा जसे वाटेल तसे करा । **काइ सेया एकावरि** = कोणत्यातरी एका प्रसंगावरुन । ही लीळा उ. ३६ भटा गोवींद देह त्यागु दाखवणे या लिळे अगोदर हवी । (**पांतिकर** = पांतिने बसनारे, वाटेकरी पांतिने धंदा करनारे, काम केल्याबद्दल वाटा घेणारे । **सप्तांग राज्य** = सात प्रकारचे **राज्य** = किल्ला, प्रदेश, सैन्य, मित्रपरिवार, मंत्री, नृत्यांगना, कोषागार)

४८) भटा पोळीया भोजनी संतोखू : ॥

पोळी = चपाती । साधी पोळी । **मनोर्धु** = उल्लेख । **कणिक** = पीठ **तीमिते** = भीजवीणे । **मागा** = गोसावीं उत्तरापथे बीजे केल्या उपरी । **अखंड** = खंड न पडता, नेहमी । **आठवीति** = स्वामींनी आपले मनोरथ जाणून आपल्याला प्रेमाने जेउ घातले हे आठवीति ॥ हि लीळा आठवीती ॥

४९) लखुबाइसां प्रश्नें देओ उदेवो म्हणणे : ॥

उदेवो = अदेवो, देव नाही । **उदेओ कीजे** = आम्ही देव नाही असे म्हणायची पाळी आली । आम्ही देव नाही असे तुम्ही समजा **हेतु** = पुर्वी बाइसा एक सेवडेया परदृष्य असताराचा ठाई भजन घालताना पदार्थ वाढणाऱ्या माणसावर तमली होती त्या क्रियेचा प्रसव इथे सन्नीधानी आहे म्हणुन येथे दरिद्री लेपात प्रेम झाले ॥

५०) आउसां स्वान हननी सीक्षापन : ॥

स्वानहननी = कुत्र्याला मारले असताना । **सुनेनी नेली होती** = झोळी खाली ठेवली असावी म्हणुन नेली । **पाळी** = बीढार राखण्याची पाळी । **श्रीमुगुट धरिला** = कानाच्या थोड वर छोन्ही हाताने धरले । **पडकैले** = सोकावले, पदार्थाची चटक लागली, सवय लागली । **परि हाणिजे नां की** = नसुधे हाकलुन द्यावे तेथ दोष नाही । **आपण काइ व्यापका होइजैल ?** = तुम्ही कुत्र्यात सुध्दा व्यापक आहात का ? ॥

५१) आउ वींगुळीवधी सीक्षापण : ॥

वींगुळीवधी = इंगळीला मारले असता । **नांगीए** = नांगी, पाठीमागचा डंख (शेपटी) **खाती** = दंश करणे (सर्व भूती = सर्व प्राणीमात्रांचा ठाई व्यापक)

५२) भवीक्ष नगर कथन : ॥

भवीक्ष नगर कथन = भविष्यात नगर वसेल असे सांगणे । **तेया ढगाकडे** = सीतपीडा निवृत्ती होण्यासाठी ज्या ढगावर भट व नाथोबांना बसविले होते त्या ढगावर, टेकडीवर. **काळे करुनि** = काळांतराने । **वस्ते होइल** = वसेल । **परि वसेना** = जाधववाडी पाठ उ १०३ राजाने तेथे सैन्याची छावनी उभारली मग तेथे रोग पसरला त्यामुळे घोडे हत्ती मरायला लागले या भीतीमुळे माणसे तेथुन पळायला लागले त्यामुळे नगर वसले नाही स्वामी उत्तरापथे बीजे केल्यानंतर भक्तजनांसमोर हि घटना घडली. (**जैसे गंधर्व नगर** = गंधर्व नगरासारखे होते की नव्हते असे होइल)

५३) भटा विषयव्यवहार निरूपण : ॥

बोधवंत = कर्मरहाटीत गृहस्थ धर्मीचा बोधवंत । का नुजडेति = विस्मृता का होत नाही, त्याचा त्याग का करत नाही ? । निल्लळ = लळा रहित, प्रितीरहित, आवडीरहित ॥ म्हणौनि = म्हणुन तो विषय व्यवहारातुन उजडत नाही ॥

५४) तथा अटण निरूपणे ॥

बलवत्तर सांगावे = विशेष जे दोष आहेत ते सांगा । एक रात्र पात्रांत सरे तो ग्राम = एक दिवस राहुन ज्या गावात भिक्षा मागो पुरे त्या गावाला ग्राम म्हणावे । पंचरात्र पात्रांत सरे ते नगर = पाच दिवस ज्या गावात राहुन भिक्षा मागो पुरे त्या गावाला नगर म्हणावे । ऐसे होय = असा अर्थ आहे काय ? केव्हेळी मोहरावेजी = वस्तीला कोण्याकाळी जावे ॥

५५) ज्ञातविरक्त भेद कथन : ॥

एकु शास्त्र जाणौनि बोले = शास्त्राची संपूर्ण जाणीव आहे आणि तो बोलतो तो ज्ञानी जाणावा । एकु नेनौनि बोले = एकाकडे शास्त्राची संपूर्ण जाणीव नाही आणि तो बोलतो तो विरक्त जाणावा ।

५६) खरुज खाजवी ना तो विरक्त : ॥

खरुज खाजवीना तो विरक्त = स्वामी दोन्ही अर्थाने सांगतात एक वास्तविक खरुज आणि दुसरी विकाररूपी खरुज खाजवी ना तो विरक्त । २) किंवा खरुज खाजवावी नाही = येथे वास्तविक खरुजेविषयी स्वामी सांगतात की अंगाला खरुज झाली तर खाजवु नये । खरुज खाजवी ना तो विरक्त = येथे विकार सेवने अर्थी सांगतात की विकार रूपी खरुज खाजवु नका । पारासरे खाजवीली । पारासराने विकार सेवना केली मग त्याचा मुलगा, पुत्र व्यास झाला (आणि व्यासाचा मुलगा शुकदेव मुनी) विश्वामित्रे खाजवीली = विश्वामित्राने विकार सेवना केली म्हणुन त्यालाही पुत्र झाला । कवण पाड = काय गोष्ट । इखीत हास्य केले = विनोदासारखी गोष्ट झाल्यामुळे स्वामी हसले ।

हेतु = स्वामींनी दायबाची राजस प्रकृति पाहुन त्यांना सावध करत होते कारण पुढे त्यांनी वेश्यागमन केले यावरून

५७) स्मशानवस्त्र अनुवादु : ॥

ऐसेची करू = मग आम्हीही असेच करावे काय ? । मज नसुधी वोढ कौपीन न साहे = मला फक्त कौपिन घातल्याने लाज वाटते वोढ कौपीन = ओढुन बांधलेली कौपीन । सुडा = देवपुजेच्या पेटीतला सुडा किंवा पोथी पुस्तकाचा सुडा ॥

हेतु = दैवराहाटीच्या माणसाने, ज्ञानीयाने त्या मेलेल्या माणसाचे वस्त्र दहा दिवसाच्या आत स्विकारले तर मेलेल्या माणसाला संतफळे होतील ।

५८) आचार्या नरक अनुवादु : ॥

अनुवादु = सांगणे । क्षेपणीकी = देह क्षेपण्याची प्रक्रिया करतात म्हणुन त्यांना क्षेपणीक म्हणतात. जैन संन्याशी । वेद = वेदाद्वारे सांगितलेला धर्म । उत्थपिले होते = उच्चाटन केले होते, मुळासकट नाश करणे । प्रतीष्टिले = परत वेदांची मांडणी करणे, प्रतीष्टा करून दिली, प्रतीष्टा प्राप्त करून दिली कढैमाजि = उकळत्या तेलाच्या कढईत । पुण्यपावन = पुण्यवान । आचार्या नरक = त्या आचार्यांना नर्क होणार । वेद = हिंदुधर्म

५९) संदेह त्रुटी अनुवादु : ॥

संदेह त्रुटी = संशयाचे नीवारण । संदेह पुसावा की = अडचण पडल्यास इतर ठिकाणी शास्त्राचे बोलते अधिकरण नसल्यास एरापासौनि = दैवराहाटीचा प्रमादीया किंवा कोन्यापासून

६०) नामाचे दाहाठाए : तथा पंचकृष्ण निरूपण : ॥

नामाचे दाहा ठाए = नामस्मरणाने होणारे दहा कार्य, लाभ । ठाए = कार्य, लाभ । पंचकृष्ण = पाचज्ञानवान असे परमेश्वर । सारस्वत काळी = प्रातःकाळी गोसावीयांते चिंतीन = मनोर्थमाळा विसरून त्याच्यातुन मन काढुन परमेश्वराकडे मन लावीन । आंतरगाम्ये = अंतःकरणात आठवायचा असतो । स्मरणे = नामाचे स्मरण केल्याने चिंतने = मुर्तीचे स्मरण, चिंतन केल्याने । आठवणे = लिळेची आठवण करून । मनने = स्वामी जड वस्तुसी चेष्टा करतात त्या लिळेचे मनन करावे । कीर्तने = स्वामींचे गुणानुमोदन करून, स्तुती स्तवन करणे । प्रत्येही = नेहमी, सदोदीत । गुणनामी = गुण करणाऱ्या नामाचे स्मरण केल्याने । गुणाला प्राप्त करून देणारे नाम, गुणकारक नाम वेध = नाम उच्चारल्याने वेध होतो । नामे बोध = नामानेबोध होतो, शास्त्राचा उमट, समज । नामे अनुसरण = नामाने अनुसरण घडते । नामे स्मरण = नामाने स्मरण साधते । शब्द रचना बरोबर जमत नसल्यामुळे म्हणुन पहिले चार नाम या शब्दाने उच्चारले आणि पुढचे सहा कार्यनाम या शब्दाने उच्चारले । किंवा पहिल्या चार नामामध्ये विधायक (विधीरूप) कार्य आहे आणि पुढच्या पाच नामात निषेधात्मक विघ्न दुर करणारे आहे, नाम प्राप्तीते करी या गुणकार्याला सोडुन (विधायक = सकारात्मक) किंवा पहिले चार कार्य आणि शेवटचे नाम प्राप्तीते

करी हे नामाचे पाच कार्य इश्वर स्वरूपी व प्राप्तीला किंवा सदब्रम्ह स्वरूपी मिळविणारे आहेत आणि बाकीचे नामाचे पाच कार्य ते निषेध चुकविणारे तथा साह्य करणारे आहेत । **सकळही निरोध** = शारीर मानसीक त्रास, कष्ट । **वाजतवारा** = पंचभुत निमित्त त्रास कष्ट । **पडते आकाश** = हा एक वाक्प्रचार आहे, पडणान्या आकाशा उपलक्षणे थोर (मोठे) संकट । एतेविघ्न देवतांचे विघ्न । शाब्दी विकार सृष्टी कर्मसृष्टीचे विघ्न आणि अपरोक्षी दैव सृष्टीचे विघ्न । **साह्याते** = संयोग, वियोग, साह्य । **प्राप्तीते** = साधनाचीए ठाउनी साध्यपर्यंत, साधनी साध्यपर योग्यता करणे आणि साध्यी अविद्या छेद करून स्वरूपी मेळवीने **आव्हाटिजे ना** = आपला मार्ग (रस्ता) सोडुन दुसऱ्या ठिकाणी जाऊ नये ॥

६१) भट रीधपुरा पाठवणे : ॥

थोरी आवडि जाली = अनुसरणापासुन पुर्वी पेक्षा अधिक लागले पण झाले । **म्हणीया** = कामानिमित्त । **एकसरे** = एकदम अचानक । **ऐसेचि राहीले** = स्तब्ध राहीले, दचक बसला, मनाला धक्का लागला । **एथौनि केवि जाणिजे** = आम्ही काय सांगावे, आम्ही काय जाणावे । **यातें नेणो कोण येक** = न जाणो आमची कोणती एक शक्ती किंवा घडलेला अविधी दोष त्याला आमच्यापासून अशा अनिष्टात नेऊन घालेल की तो पुन्हा आमच्याशी भेटल्यावर आम्हाला ओळखणार सुध्दा नाही, नाव सुध्दा माहित राहणार नाही. छंदोबा सारखे चांगदेव राउळांचे नागदेवी राउळ आठवेल इतक्या प्रमाणात तो धर्मापासून जाईल । **घर तरि अवीद्या** = घरची माणसे तर ममत्व उत्पन्न करनारी आहेत, मळीनत्व आणणारी आहेत । **दादोस तरि अनिष्ट** = दादोस तर अनिष्टात घालणारे, कर्मरहाटीत संसार प्रपंचात घालणारे । **परमार्था** = इश्वर धर्माला । **उदास्य परीहरले** = काही अंशे कमी झाले पूर्णपणे परिहरले नाही । **कवणकवणाते वंदावे** = कोणीकोणाला वंदन करावे, श्रीप्रभूंना वंदावे कि तिथल्या प्रतिष्ठीत व्यक्तींना वंदावे कि गावाच्या प्रमुखास वंदन करावे । **वानीजे** = वाखानने, स्तुति करणे । (**जे आवघे चळीत गोसावीयांचे मज लागले** = माझ्यामुळे स्वामींचे सर्व कार्य चालत आहे । **द्रीष्टीचेनी माने** = दृष्टीने लक्ष ठेउन ।)

६२) भटा बोलाउ पाठवणे : ॥

केसववीहीरि जेवीति = केसव नायकाची विहिर, तिच सासुसुनेची विहिर तेथे जेवत । **बारवे** = मठाच्या पाठिमागील आवारातील विहिर जिला आता कापुर विहिर म्हणतात । **केसवी नीद्रा करीति** = आत्ताचे भैरव बुरुज तेथे । (तेथे केशव मठ दोन आहेत. भैरव बुरुज आणि आवाराचा त्रिपुरुष मठ) **राज्य करीति** = विद्यमान असने, अवस्थान असणे । **नागदेओ नाव ब्राम्हणु असे** = आहे की नाही । **कैसिया परी** = कशा पध्दतीने । **ऐसे आंगुळी दी लेखीतु असे** = बोटावर दिवस मोजत आहे । **मजवीन गोसावीयांचे काइ न सरे** = माझ्याशिवाय गोसावीयांचे काही काम चालणार नाही? । **नसरे** = पुढे न सरकणे । **अन न खाती** = आहार कमी केला होता, एकदम अन्न सोडले नव्हते । **देह थोर तुटले** = कृष झाले । **काइसी परि जी** = कशा पध्दतीने । **आजिचे पाहेचे बोलणे** = आज किंवा उद्यापर्यंत जगेल असे वाटणे, आज उद्या सरण्याच्या बेतात आहे । **हें तुम्हां** = तुम्हाला भेटण्यासाठी । **वस्तीचेया नीगावें** = सायंकाळ झाली असेल तरी उद्या निघु असा विचार न करता निरोप ऐकल्या बरोबर आहे तथा परिस्थितीत लगेच निघावे । **हा निरोपु आधी सांघावा मग श्रीप्रभूंचे दर्शन घ्यावे** = स्वामी भटोबासांना भेटण्यासाठी इतके उतावीळ झालेले आहेत । **धाकीनले** = त्यांना धाक पडला । **उभेयांचि खाति** = चालता चालता उभ्याने भोजन करत । **नीद्रा भांजीती** = झोप भागवीती, परिहरणे ॥

६३) सशिखं वपनं कुर्यात :

सशिखं = शेंडी, शेंडीसहीत । **गोशुर सेंडी** = ब्राम्हणांची गाडच्या खुराइटकी रुंद शेंडी असते । **वपनं** = क्षौर । **कुर्यात** = करावे **सीखासुत्राचा** = शेंडी जानव्याचा, संबंधीयांचा । **सासुरेयां जावाइयां** = सासरा आणि जावई या दोघांनाही । **याचिया वारिया** = यांच्या बदल्यात । **आपलवलेति** = ओढल्या गेले । **याची ब्राम्हणी** = गौराईसा ।

हेतु = इंद्रभट हे सारंगपंडितासारखे याच सृष्टीचे मागिल प्रमादीये (गतबोधीये) होते. (शोधनीचा पाठ विचार स्थळ टिका क्र. ९९) छप्पनीच्या आतचा जो गतबोधीया आहे परमेश्वराला त्याच्याविषयी आशा असते कि हा छप्पनीच्या आत अनुसरण घेईल म्हणुन परमेश्वर त्याला अनुसरा, अनुसरा असे पुन्हा पुन्हा म्हणतात. परंतु शक्यतो गतबोधीयाला अनुसरण घडत नाही. (**त्रिविध गतबोधि** = विकल्प प्रमादीया, ज्याची छप्पनी उलटुन गेली तो, छप्पनीच्या आतच सरला तो ।)

६४) प्रतिष्ठानी गणपति मठी अवस्थान : चासी भटां भेटी : ॥

चासी = नदीमधुन दोन मोठ्या खडकातुन जाणारे पाणी । डोमेग्रामच्या देवद्रोणीसारखे किंवा चासनळी । **साउमेया बीजे केले** = एक दोन पाउले पुढे गेले । **तुम्हा उतावीळ जाले** = भेटण्यासाठी उतावीळ झाले । **लेकरु फुंजे** = स्फुंदु स्फुंदु रडणे जसे लहान मुल जोरात रडत असेल आणि त्याल जर गप्प बसायला सांगितले असता ते जसे तोंडातुन अवाज न करता स्फुंदु स्फुंदु रडते तसे रडणे । **राज्य भ्रष्ट होए** = दुसऱ्या राजाच्या आक्रमणामुळे त्या राजाचे राज्य हिरावुन घेतल्या जाणे **पाइकु** = उचितत्वे ओळग सारणारा सेवक । **परिवारु** = चतुरंग सैन । **कव्हणी कव्हणाते वोळगे** = आपल्या पोटापाण्यासाठी दुसऱ्याच्याकडे नोकरी करणे । **सींदे राणे** = सींदे आडनावाचे सैन्यांचे

प्रमुख सरदार । **सींदे** = आडनाव । **राणे** = राणे हे मराठ्यातील उत्तम, उच्च प्रकारच्या जातीचे । **सींहासना वांचौनि** = जो पहिला राजा राज्यभ्रष्ट झाला होता त्या राजाच्या व्यतीरीकत, त्याच्याशिवाय । **कव्हणाते वोळगतिना** = कोणाचीच सेवा, चाकरी, काम करत नाही, कोणासमोर झुकत नाही । **जयजय सब्दी** = श्रेष्ठ, अति आदराच्या शब्दाने । **दीधले नेघति** = फुकट दिलेले घेत नव्हते । **कव्हणाचेया हातातळी हातु नोडवीति** = कोणासमोर मदतीसाठी हात पसरत नव्हते, कोणी काही पदार्थ दिले म्हणुन त्याच्या समोर हात वोडवावे असे ते करत नव्हते । **एकी परिचे** = एक प्रकारचे । **उद्यम मात्र करुनि** = शेती किंवा थोडाफार धंदा करुन । **निर्वाहो करुनि** = जगवणूक, चरितार्थ करुन । **सींहासनीं बैसला होता** = राजसभेत बसला असताना । **ऐसे पाहीले ऐसे पाहीले** = आपल्या डाव्या व उजव्या दिशेकडे बघितले । **दांडी** = पालखी । **डोळि** = मेना । **आणुधाडी** = स्वतःच्या परिवारासकट पाठवतो । **सर्वदळेंसी** = सैन्यासह (दळ = समुदाय) **गाजत** = गजर म्हणत किंवा जयजयकार करत । **वाजत** = वाद्य वाजवीत । **गाजतवाजत** = सन्मानपूर्वक । **अर्ध राज्य** = राज्याचा काही एक भाग । **दुहुवा** = दुर्भागी, अभागी स्त्री, जीला पतीने दूर्लक्षित केलेले आहे अशी । **वडिचा वाडी** = वाड्यातल्या वाड्यात, वाड्यात आहे परंतु मुख्य घरात नाही । **कलंवडी** = गोवऱ्या, सरपन ठेवण्याची झोपडी, हि शेणामातीने लिंपलेली असते । **गांविचा गावी** = त्याच गावात । **सदर्थ** = श्रीमंत, तिचा व्यवस्थित सांभाळ करण्यास समर्थ असलेले । **पाटाउवे** = रेषमी वस्त्र । **सुताउवे** = सुतीवस्त्र । **असलाग्यता** = अशोभनीय, निंदाजनक आहे । **राहे** = पतीच्या घरी राहते । **मळीण** = कुचीळ, मळकट वस्त्र । **रोडकी** = देह कृष झालेली । **दुःखीस्त** = मानसीक दुःखाने त्रस्त । **अनुकंपा** = दया, किव, कोणाचेही दुःख पाहुन कंपायमान होणे, दया येणे ती अनुकंपा । **गोसावीणि** = मालकिन । (दुर्भंगा = अभागी)

हेतु = सींदेराणेयाचा दृष्टांत या लिळेसोबत घडत नाही कारण दृष्टांतात तो राजा राज्यभ्रष्ट झाला त्याचे सैन्य, परिवार त्याला सोडून दुसरीकडे गेले आणि लिळेत स्वर्मीनी भटोबासांना वियोग दिला. पण त्या राजाने परत राज्य मिळाल्यावर पाइक परिवार पुनश्च बोलाउन घेतला तसे स्वर्मीनी भटोबासांना परमेश्वर पुराहुन पुनश्च स्वतःजवळ बोलाउन घेतले. या अर्थाने सींदे रोणेयांचा दृष्टांत या लिळेत घडु शकतो एरवी घडत नाही ॥

६६) भट श्रांत विसावा : ॥

श्रांत = थकवा, थकलेले । **विसावा** = विश्रांती घेणे, थकवा दूर करणे । **पाणी ठेवा** = पाणी गरम करण्यासाठी चुलीवर ठेवा । **आंग धो घातले** = अंग धुण्यासाठी पाणी दिले । **प्रतेस्थानी** = पैठण गणपतीमठात । **अनुकर्मे** = क्रमाक्रमाने ॥

६७) जोगेस्वरी अवस्थान : ॥ अशीच लिळा पू. ५८० पहा ।

उत्तरदक्षीण पटिसाळ = उत्तर व दक्षिण दिशेला पटीशाळेची लांबी. **उत्तरीले सेवटी** = उत्तर दिशेला पटिशालेच्या शेवटच्या टोकाला । **दुसरीया खणाची** = पहिला एक खण मग दुसरा खण अशी दुसऱ्या खणाची । **खण** = कप्पा, खोलीचा एक विभाग । **पुढील खणु तेया खणांचे आंगण** = पडवीसारखा त्याचा वापर । **मध्ये** = अर्ध्या आत व अर्धे बाहेर असा मध्यभागी ओटा । **पुर्व पसीम ओटा** = पुर्व पश्चिम त्या ओट्याची लांबी ॥

६८) भट पुर्व पटिप्रसंसा : ॥

पुर्व = पहिली । **पटि** = वस्त्र । **प्रसंसा** = स्तुति, त्याची प्रशंसा केली **पुर्वपटि प्रसंसा** = स्वर्मीनी पहिल्या वस्त्राचीच प्रशंसा केली कि पहिले हाती घेतलेले वस्त्र तेच उत्तम प्रतीचे होते । **वेव्हारु तो वेव्हारेची सीधी जाए** = जगाचा जो व्यवहार आहे त्याच्यात चांगले वस्त्र परिधान केल्याशिवाय व्यवहार चांगला होणार नाही एवं उपाधी स्विकारल्याशिवाय तो दुकारदार तुम्हाला चांगले वस्त्र दाखविणार नाही । **उपाहानौ घेतलीया** = पादत्राणे घेतली । **तीन्ही ठाए** = आंगी टोपरे हे एक अध वस्त्र (पदर) हे दुसरे व उपाहानौ अशा तीन वस्तु । **काखे सुनि** = काखेत घालुन । **गावाचा आखरुवरि** = गावाच्या शेवटी, पैठणच्या वेशीपर्यंत, आखरपर्यंत । **आखर** = गावाचा बाह्य प्रदेश जेथे गाई, शेळ्या वगैरे जनावरे चरतात, उभे राहतात । **आंगी टोपरे लेइले** = स्वर्मीचे टोपरे, सदरा अंगात घातले आणि आपले वस्त्र होते ते पिशवीत ठेवले । **घन** = वस्त्राची वीनकर घट्ट होती, घट्ट विनलेले वस्त्र । **वील्हन** = वस्त्राची वीन पातळ । **घनवील्हन** = वस्त्र पातळ होते पण वस्त्राची वीन घट्ट वीनलेली होती । **घन घेयावेयाची वासना** = जाड वस्त्र घेण्याची वासना । **सघन** = घट्टजाड विनलेली होती । **पाखाळी नुतरे** = प्रक्षाळण केल्यानंतर, धुतल्यानंतर ती पातळ न होता उलट अधिक जाडच होईल, टिकण्याच्या दृष्टीने कमी पडेल । किंवा स्वर्मीच्या परिक्षेत नुतरे । **सर्वज्ञा होइजैल** = सर्व जाणणारे आहात काय ? । (घनायाची = अधिक, जास्त घट्ट)

६९) भट राक्षभुवनां पाठवणे ॥

राक्षभुवना = देवतेचे मंदिर, मंदिरावरून गावाचे नाव पडले **पंचाळेस्वरासी गेला होतासि** = स्थान वंदन करण्यासाठी गेला होतास का ? । **हे होते तेथ जाइजे** = आम्ही जेथे जेथे गेलो तेथे तेथे तुम्ही जावे ।

७०) एकाइ भगत परीहासु : ॥

परीहासु = चेष्टा करणे । **पाटसरेयावरि** = मोठमोठ्या लांब चिन्यांच्या शिळा, घडीव दगडाचा मोठा भाग अथवा पटीशाला। **उचीताचा पाइकु** = उचितत्वे ओडविणारा सेवक, न सांगता उचीतत्वे आपल्या आपण काम करणारा सेवक । **पाईकु** = अंगरक्षक, सैनीक । **सांप्पे** = अलिकडे, सध्या वर्तमानकाळात । **ऐसीया** = समोरच्यासारख्या । **सेजांचि गावीहुनि की** = जवळच्या गावात राहून काय करणार ? । **कुडीसि** = देहासी, शरीरासी । कुटीचे कुडीत रूपांतर झाले । कुटी म्हणजे झोपडी जसे कुटीत माणूस वास करतो तसे देहात जिवात्मा वास करतो म्हणून देहाला कुडी म्हणतात (कु = वास)

७१) इंद्रोउपाहारी तीवाडि भार्ये फळदान देणे : ॥

इंद्रोउपाहारी = इंद्रभट स्वामींना उपहार करत असताना । **तीवाडि भार्ये** = त्याची पत्नी । **तीवाडि** = तीवाडि आडनावाची व्यक्ती । किंवा त्यांच्याकडे तीन वाडे होते म्हणून तीवाडि नाव पडले असावे । **भार्ये** = त्याची पत्नी । **सांगवखेडां** = सावखेडा । **तीवाडिचा घरी उपाहारु निफजवीला** = इंद्रभटाचे व तीवाडिचे नाते संबंध असावे म्हणून उपाहार निफजविला **पाटी ठेविली** = तीवाडीच्या घरातच पांटी ठेवली । **कैसा अवसरु असे** = कोण्या स्थितीत आहे, काय करीत आहे । **आतां ऐसेचि गेले** = आता इतक्यातच गेले । **ते तीयाचीए डोइए मागुती पांटी ठेविली** = तीवाडीची पत्नी त्या दोघांच्या पुढे असल्यामुळे स्वामींच्या गुंफेबाहेर झाडाची सावली बघुन तेथेच बसली असावी तेथे पुनश्च तिच्या डोक्यावर टोपली ठेवली मग ते तिवाडी वगैरे स्वामींच्या गुंफेत आले । **परपुरुषाचे उसीटे घेणे नाही** = पतीव्रता असल्यामुळे घेत नव्हती ॥

७२) मातांगमोदक प्रसाददान : ॥

मोदक = लाडु । **मातांगमोदक प्रसाददान** = मातांगाने आनलेल्या लाडुचा प्रसाद करून स्वामींनी आलेल्या भक्तजनांना दिला किंवा मातांगाला स्वामींनी लाडुचा प्रसाद दिला । **तीघ** = तीघेजण । **दारवंठा उभे राहिले** = बाहेरच्या आवाराच्या दारवंठाला उभे राहिले, हिनजातीच्या मानसांना आवारात जाण्यास परवानगी नसल्यामुळे बाहेर उभे राहिले । **दोर्घी** = बाकीच्या दोन मातांगानी । **कळसा जोहारु केला** = मंदिराच्या कळसालाच नमस्कार केला । **जोहार** = हिन जातीच्या लोकांचा विशिष्ट नमस्कार । **बाहीरीलु** = आवाराच्या बाहेर असणारा, घरात घुसु न शकणारा म्हणजेच अस्पर्श व्यक्ती । **पाइकु** = सेवक । **एथौनि पाठविला असे** = आम्ही तुम्हाला जाण्याची परवानगी दिली । **तेयाचा** = आउसाचा । **आइकतीचि ना** = त्याने लक्षच दिले नाही, दुर्लक्ष केले । **दारवंठेयापासि गोसावी उभे राहिले** = आवाराच्या मधल्या दारवंठ्याजवळ । **श्रीचरणापासि** = उंबरट्यावरच ठेवला । **गोसावी पटिसाळेवरि बीजे केले** = आवाराच्या आतली पटिशाळा । **प्रसाद वादीए हो** = प्रसादाची अपेक्षा करणारे, प्रसाद घेणारे हो । **हातु कवण नोडवी ?** = हात कोणी पुढे करणार नाही बर । **सुताउवा पाटाउवा** = सुती तथा रेशमी उत्तम वस्त्राला । **इतुकीए** = कमरेइतके । **बोडीआंतु** = गटारीत । **तेथिचा** = गटारीत पडलेले अन्नाचे कण ॥

७३) मंडळीका सेंणी नागीणि दरीसनी सीक्षापण : ॥

सेणी = रान गोवऱ्या **नागीणि** = पद्मनागीण हि पिवळी धमक जास्त जाड नसुन लांब जास्त असते किंवा पद्म म्हणजे कमळ ते जसे लाल पिवळसर असते किंवा कमळाच्या पाकळीसारखी तिची फणी असते । **दरीसनी** = दिसली असताना । **सीक्षापण** = स्वामींनी नाथोबाला सीक्षापण केले । **पूजा अवस्वरा चुकति** = व्यापाराला गेल्यामुळे पुजाअवसराला वंचित राहत । **पाहात पर्तीची** = पहाटे अंधारात । **सेणी जाति** = गोवऱ्या वेचण्यासाठी जात । **पाटसरे यावरि** = मोठ्या व लांब चिन्यांच्या शिळेवर । **आसन असे** = ओट्याच्या कडेला आसन होते । **सेणी रीचविलीया** = कपड्यात बांधुन आणल्या । **पोपटा आंतुनि** = गोवऱ्यांच्या पोपड्या आतुन, गोवऱ्याचा वरचा पापुद्रा त्यामध्ये शिरली होती । **सीळीख ऐसी धरीली** = उभी सीळीका धरीली । **खाती** = दंश केला असता । **एथ बोलु लागता कीं** = आमच्यावर आरोप आला असता कि आमच्या व्यापाराला गेल्यामुळे असे झाले । **पुढां पाहोंपाहों** = येथुन पुढे सावधपणे , पाहुन पाहुन.

(**सदा विसरुचि कीं** = व्यापाराला गेले असता सेवेचे गोमटे होणार पण येथे अवसराला वंचित झाला तर अवंसराचे गोमटे होणार नाही आणिकार्ते तरि खाति = स्वामींच्या व्यापारासाठी गेले म्हणून वाचले आणि सात जन्मापैकी एक जन्म नाथोबाचा स्वामींच्या स्विकारात पडला ।)

हेतु = नाथोबाचे पहिले जन्म स्विकारात पडले ॥

७४) तथा सेणीं वेचितां भेडवणें : ॥

भेडवणे = भिती दाखवणे । **सेणी जाति** = गोवऱ्या आणण्यासाठी जात । **घोंगर्ते** = कोंगते केल्यासारखे, बुंधी सारखे, पावसात वरून पोते घेतो तसे । **डांग** = काठी । **उचलीत होते** = उचलण्याच्या बेतात होते । **मोटेया मोटेया** = गाठोड्यावाल्या, गाठोडे नेणाऱ्या । **राखेचे रान** = राखलेले रान आहे, शेताच्या राखणदाराने राखलेले रान आहे । **नीच एसि** = दररोज तुच येतोस । **फाळुके हीरैन** = तुझ्या अंगावरचे कपडे हिसकावून घेईल । **रीचवाविया** = खाली टाकणार, रिचवणार तेवढ्यात । **इतुलेया वेळा चोरुमारु न काढिजे** = एवढ्या भरदुपारी चोराला सुध्दा मारायला बाहेर काढत नाही, मग लोक तुम्हाला चोर म्हणून धरतील ।

७५) जिह्वारोग माळिणी रक्षणे : ॥

जिह्वारोग = जिभेचा आजार जिभ तोंडाबाहेर येणे । एकविरेचा = रेणुकेचा । एव्हडी = बरीचशी । पैलु = पलीकडची, समोरची. पीक = पानाचा चोथा एकेकु थेंबु = थोडे थोडे । जीयाली = आधी जीवंतच परंतु बेशुध्द होती ती शुध्दीवर आली । वास पाहो लागली = डोळे उघडुन टकमका वास पाहणे, टक लाउन पाहणे । इतुका इतुका = थोडेथोडे । मग सावध जाली = पहिल्यापेक्षा अधिक सावध झाली । सावजे = हिसक प्राणी । भवंती = चहु बाजुने । लोळणि = निशाण, खुण, जसे जनावराने माणसाला ओढुन नेले असता माणसाचे अंग जमिनीवर घासते ते निशान । (नवी नव्हाळीली = शेतात तयार झालेले पहिलेच पीक, पालेभाजी किंवा फळभाजी वगैरे)

हेतु = या लिळेत स्वामींनी माळिणीला जीवनदान देऊन लिळादानाचे आयुष्य दिले आणि तिने पूर्वसृष्टीत प्रमादानंतर परमार्गाची प्रसन्नता जोडली होती म्हणुन साधेच्या विनंतीवरून तिचा रोग ठिक करून तिला जीवनदान दिले ॥

७६) मुर्ति अवळोकनीं राउता विस्मो : ॥

मुर्ती अवळोकनी = स्वामींची श्रीमुर्ती पाहिल्यावर । राउतां = सैनिक सैनिकातील मुख्य सैनिक किंवा घोडस्वार । विस्मो = आश्चर्य । चालवे ना = स्वामींनी स्तिती दिल्यामुळे चालता येत नव्हते (जशी इंद्रभटाला पू. ३९४) किंवा स्वामींच्या सन्नीधानातुन त्यांना निघवे ना । मज या सांघांते चालवे ना = हे पटापट चालतात म्हणुन यांच्या सोबत कसे चालु शकणार, माझ्याकडून यांच्या सारखे जोरात चालणे होणार नाही । पारुखत जाती = वाट पाहत जातील, पुढे चालले असता तुमच्यासाठी ते थांबतील तुमच्या सोबत चालतील । मां मां = आश्चर्य उद्गार शब्द वह्या घालीजती राउळीं = राजदरबारातुन रेकार्ड पत्र काढुन घेणे । वह्या परत करून आम्ही तुमची नोकरी सोडत आहोत असे सांगणे । आबुलीया घालीजति माहीएरि = पत्नीला तिच्या माहेरी नेऊन सोडावे । टाकीती = त्यांच्या जवळ पोहचणे । मागुती = काही दिवसानंतर ॥

७७) गंगोतरणीं सार्धी नाम उचारणे : ॥

गंगोतरणीं = गंगा उतरत असताना, पार करत असताना । लाहामाइसे = साधेची आई । रत्नमाणिके = साधेची मैत्रीण एकमत मावसबहीण, वेसाईसाची कन्या । बोलो पवाडतीचि नां = बोलायला सवड भेटली नाही । सुप्रभाते आक्षेपे आली = उजाडण्याला सुरुवात झाली, तांबड फुटण्याचा काळ, पहाट होण्याचा काळ । आक्षेपे आली = सुरुवात होण्याच्या वेळी आली । परवंटु = गाठोडे, साडीचा पदर । उतारु चुकली = जेथुन उतरायचे तेथुन न उतरता दुसरीकडुन उतरली । डोहाआंतु = खोल पाण्यात । पाणी बहुत जाले = कंबरेपर्यंत पाणी आले । नावेक तयाही हुनि आगळे जाले = छातीपर्यंत पाणी आले । एल्हो दासी गेली जी = वाहुन चालली गोसावी खांकरले = स्वामींच्या खाकरण्याच्याद्वारे सामर्थ्य कार्य वर्तले । थडीये आणिली = उचलुन आणावी तशी थडीला लागली । नाइकतेया भाखा = जणु काही ऐकलेच नाही असे । (सुक्र = शुक्राची चांदणी)

७८) पटिशाळे वाउनि साधा पाणीपात्र देणे : ॥

पटिशाळे = छताच्या वरची पटिशाळ । वाउनि = वरचढउन । पाणीपात्र देणे = हातावर भिक्षा देणे । बारसि = एकादशीच्या नंतरचा दिवस. पारणे = उपवास सोडण्याचे भोजन । नागदेओ भिक्षा करुनि एइल ते पारणे करीन = तिला वाटत होते भटोबास चतुर्वर्णी भिक्षा करत नाही परंतु मागे भटां झोळी देणे या लिळेत स्वामींनी भटोबासांना चहुवर्णी भिक्षा करायला सांगितले । विळिचीया आदपाहारा = दिवस मावळण्याच्या १ ते दीड तास अगोदर ४ ते ४.३०च्या दरम्यान । पटिशाळेवरि बीजे केले = वरच्या मजल्याची पटिशाळा । मीही एइन = पायऱ्या मोठमोठ्या असाव्या आणि साधे स्थूल असल्यामुळे मोठमोठ्या पायऱ्या चढु शकत नव्हती । कोनांकडे बीजे केले = ज्या कोनट्याला पायऱ्या नव्हत्या तिकडे गेले । वरतां श्रीकरु केला = हात वर ओढला । ऐसेचि काढीजैल = अलगद, काही कष्ट न होता मोक्ष देऊ । सकाळी आरोगण जाली होती = ९वाजता झाली । जोगीयांसि = साधेला जोग्यांची उपमा दिली । कोरुका = चतकोर अर्धी भाकर, भाकर चपाती हे सर्व कोरक्यात येतात । वेचला = पहिलेच कमी होते आणि त्यातुनही स्वामींनी साधेला दिले म्हणुन जेवता जेवताच संपले । किंवा स्वामी आरोगणा स्विकारण्याच्या आगेदरच सकाळी कोरके संपले असावे । वीनाएका मागा = गणपतीच्या मुर्ती किंवा मंदिरामागे । मग ताकभातु = आयुर्वेदाच्या शास्त्रानुसार जेवणानंतर ताक घेतल्याने पचन चांगले होते म्हणुन पाठी ताकभाताची आरोगणा । पातसे = पिठले तक्रपाना = ताक पिण्याला, ताक घेण्याला । एक अनिष्ट आती = एक प्रकारचा दोष लागतो । हे अनिष्ट कैसे सेवावे जी? = असे अनिष्ट आम्ही कशाला सेवन करू । उपजो नेदु = उत्पन्न होऊ देणार नाही । धनवरि = पोटभर ॥

७९) साधा क्रीमि ब्रम्हवीद नीरूपण : ॥

तीएचि पटिशाळेवरि = वरच्या पटिशाळेवर । वेढे = भोजनोत्तर शतपावली । वारानसीसामान्य = काशीसमान, त्याकाळात पैठण मोठे तीर्थ मानल्या जात होते म्हणुन वारानसीसमान म्हटले । पाखापाखा : पंधरा पंधरा दिवसात वरच्यावर । उंचेखाले = खालीवर । वेंघवेति नां = चढवत नाही । क्रीमी ब्रम्हवीद = तेथील किडे आळी सुध्दा ब्रम्हासमान आहे, कृमी किटक सुध्दा उच्च स्थितीतले आहे, ज्ञानरूप

विज्ञानातुल तिर्थचाला अल्पकाळ लहान सहान स्थिती सुख देणे । किंवा त्यांचे उतटणे करून तीघांतुल ब्रम्ह स्वरूपी (चिजड) पाठविणे । **मामेयांचां** = रुपनायकाचा । **ते एथचे एजमान** = ते आमचे यजमान. पू. लिळा ४० पहा । **घोडेया घालौनि** = घोडयावर बसवुन । **आगमीक** = एक विशिष्ट संप्रदाय आहे, परंपरेने धर्म आचरणारे होते त्यामुळे ते पुजा करणे वगैरे विधिविधान जाणतात । रुपनायक हे आगमाचे संप्रदायक (उपदेशी) होते । **श्रीचरण ठेवीति** = श्रीचरण ठेउन उतटणे करणे । **कृपाकटाक्ष झळके** = दृष्टीने उतटणे करणे । **ब्रम्हवीद होए** = तीघांतुल ब्रम्ह स्वरूपी पावन, चिजड फळी पाठवीने । **वीद** = जाणकार । **माने धरिले** = साधेची मान धरली । **बाहुटीए** = बाहु दंडाला । **ऐला सेवटाहुनि** = अलिकडच्या काठावरून । **वहीले** = लवकर ॥

८०) जाखुबाइ वेखु परीहासु : ॥

वेखु परीहासु = वेशाला पाहुन उपहास करणे, हसणे । **स्वक्रीये** = सौकर्य, टापटिपीत असलेली । रज वासनेची । **मरणांसि धरणे बैसली असति** = मरणासाठी हट्ट मांडलेला आहे, केव्हा मरण येईल यासाठी बसलेली आहे एवं मरणाला न घाबरणे । **इये** = भटोबास । **साउला** = प्रावर्ण, साडी, रेशमी वस्त्र । **नखे मोडती** = तुकडे होतील । **ऐसे करावे लागेल** = आमच्या सारखे मुंडन करावे लागेल किंवा आमच्या सारखे संन्याशी व्हावे लागेल । (**भासळेल** = अस्ताव्यस्त होणे ।)

८१) आउ पवनगुरु उपाहासु : ॥

पवनगुरु = पवन वायुचे कार्य, नियंत्रण करणारा गुरु, पवनाचे कार्य जो बंद करतो तो । **पवन** = पोटात श्वास धरून ठेवणे । **गुरु** = श्रेष्ठ । **वहीले** = लवकर, जलदगतीने । **पवन तुटेल** = धाप लागेल, दम लागेल । **हेंदरे** = अडाणी वेडसर, थोडा अज्ञान । **काही जाणतिना** = काहीच माहित नसणारे । **मुंजियाची** = लहान मुलगा ज्याची मुंज व्हायची आहे असा मुलगा ८ ते १० वर्षांचा झाला असता त्याची मुंजीबंधन करतात । **मुंजि** = मुंजीबंधनाचा विधी । **आवंतिला** = भोजनाचे निमंत्रण देणे । **आइत होइल** = तयारी होईल । **पळणि** = सगळ्या गावालाच पळायची वेळ आली, नदीला पुर आल्यामुळे किंवा यवनांच्या धाडी आल्यामुळे गावातील सगळे लोक पळुन गेले । **कवाडें घातली** = देउळाच्या आतुन कवाड लावले । **काष्टी** = समाधी, श्वास नियंत्रीत करून समाधी लावणे । **ओसु** = रिकामा, उजाड । **बहुतांका दीसां वसता जाला** = बरेच दिवसानंतर वसले, ५० किंवा ६० वर्षांचा म्हातारा । **देउळावरि टेंक जाले** = पुरातुन नदीची माती वाहुन आल्यामुळे तेथे मातीचा ढिग झाला किंवा मंदिरा त्या ढिगाखाली दबुन गेले । **काष्टी चेतवीली** = डोक्यावरचा टाळु किंवा खांदे दाबुन समाधी चेतवीतात, एक विशिष्ट प्रकारची प्रक्रिया करून समाधी चेतवितात । **मग तेही माहात्मा म्हणीतले :आइत जाली** = पूर्व अनुसंधान, पुर्व स्मृतिसी तो म्हणाला, त्या महात्मे यांच्या लक्षात होते म्हणुन ते म्हणाले, (यथा निद्रिस्त मागील अध्यासेसी उठी त्या प्रमाणे)

हेतु = तो महात्मा आगमीक होता आणि समाधीत लीन वय वळीत पळीत सुध्दा धरल्या गेले होते ।

(**ढाळे** = हळु हळु चालणे । **वाल्हदाए** = एका माहत्मेयाचे नाव, वासना भेद सांगणारे ।)

८२) आउ इटाप्रसंगी सीक्षापण : ॥

काइ देखिले असे? = अदृष्ट पर काय दिसले आहे? **जीया हाती लाविलीया** = तुमच्याकडे तुमची पत्नी सोपविली, ज्या आई वडिलांनी आपल्या मुलीचे तुमच्यासोबत लग्न लाउन दिले । **काइ खाल इया इटामातीया?** = त्या पापास्तव नरकात गेल्यावर काइ खाणार तेथे काही इटामाती खाणार काय? । **हें दास्यें कें करू लाभे?** = असे परमेश्वराची सेवा कुठे मिळेल, मिळणे कठीण आहे । **पाटसरेयावरि आसन असे** = मोठी लांब चिऱ्याची शिळा कींवा पटीशाला त्यावर बसुन स्वामी त्यांचा वार्तालाप ऐकत होते । **वरिलाचा** = यमदुताचा । **हाकारा** = बोलावणे । **तरि काइ नायका** = असे नाही तर कसे आहे. त्या वेळी आम्हीच राखु ॥

८३) पौळी सीळा वाणे : ॥ पौळी = कंबरेइतकी उंच भित होती ।

पौळी = परकोटाची भित । **वाणे** = वाहाणे, उचलुन टाकणे । **पौळि सीळा वाणे** = परकोटाच्या भिंतीवरून सीळा उचलुन फेकणें । **सीळा** = लांब रुंद असा दगड । **भगतजन वात होते** = पराकोटीच्या भिंतीवरून आवारात आणण्यासाठी ती शिळा उचलत होते । **उचले आणि माघौति पडे** = गुडघ्यापर्यंत उचलत आणि परत खाली पडते, त्यांचा विचार पौळीवरून खाली टाकण्याचा होता भित जास्त उंच नव्हती म्हणून । **हातु लावीला** = भक्तजनांनी शिळेला हात लावला आणी स्वामींनी शीळेला हात लावला । **मा मा** = आश्चर्यकारक शब्द । **निरुती पडली** = नेमकी, जेथे ठेवायची होती तेथे, व्यवस्थीत भिंतीच्या आतमध्ये पडली ॥

८४) दाइबांप्रति गंगा द्रीष्टान्तु निरोपणे : ॥

भाओ = श्रेष्ठपणाची, पवित्रपणाची भावना । **गौतमे** = गौतम ऋषीने **महेसाचिए मुगटौनि** = महादेवाच्या डोक्यावरून भागीरथी गंगा । **पाणी हें तेंचि** = सध्या वाहात आहे हे तेच पाणी आहे काय? । **हाडा गदलेया पापा** = हाडाला चिकटलेले, हाडात घुसलेले पाप, एवं

महापाप (संन्याशांची ब्राम्हणहत्या, गौहत्या, स्त्री हत्या हे महापापात येते) । पुरश्चरण = नाश, पुढील चाल मोडे । संबंधापुरती = पवित्रतापूर्वक. आमच्या सन्निधानाने आऊसाला पवित्रता आली नाही काय? ।

८५) नाथोबा पर्दीपदी निधान कथन : ॥

पर्दीपर्दी = पावलोपावली । नीधान = द्रव्याचा साठा, जमिनीमध्ये गाडलेले धन । प्रकासाचे जाळ देखीं लागले = शेकोट्या पेटवल्यासारखे अग्नीचा प्रकाश जागोजागी दिसू लागला. इतुकी कैसी = जागोजागी कशी ।

हेतु = स्वामींच्या मनोधर्माने व सन्नीधान सामर्थ्याने नाथोबाला नीधान दिसले ॥

८६) इंद्रियार्थसव्यतिरिक्त अन्न प्रशंसा : ॥

साधांते म्हणीतले = ३७९ । वारिले असे की = भिक्षे व्यतीरिक्त कोणाचे घेण्याला तथा पचन पाचन करण्यासाठी निषेध केला आहे । निरालंबीसि = ज्यांना अलींबन नाही त्यांना एवं एकांकी राहणाऱ्याला ।

हेतु = निमित्त विधीमध्ये राहुन भिक्षा करूच नये असा अर्थ नाही पण स्वामींचे म्हणणे आहे की अडणीच्यावेळी पचन पाचन केले तर चालेल ॥

८७) छीनपापीं गुंफे अवस्थान : ॥

छीनपापी = पापाचे छीन्न भिन्न करणारी, नाश करणारी जागा छीनपापींच्या संपूर्ण परिसराचे नाव छीनपापीं होते । गुंफे = निवासासाठी झोपडी । (पुत्री सीणलीति = पुत्र न झाल्यामुळे त्रस्त, दुःखी झाली काय? तो साता आउशी जाला = १०० वर्षे जगला । जनी जी = पुत्राला जन्म देईन । न सीणे जी = मुलगा किंवा पुत्ररत्न झाले तर सीणणार नाही, तुमचा आर्शीवाद असेल तर मला काहीच त्रास होणार नाही ॥)

८८) गुंफा करवणें : ॥

गुंफा = बाजुने मातीची भिंत उभी करून निवासासाठी केलेली झोपडी । दळवाडे = साहित्य, समुदाय, काम करण्याचे औजार किंवा झोपडी बांधणारे मजूर । गारि = माती । ओलुनि = मातीचे आळे करून त्याच्यामध्ये पाणी टाकून भिजवणे । भूता = प्राणीमात्रांना । अवीरोधे = त्रास न होता ॥

८९) भटा उदरवेथा निवृत्ती : ॥

उदर = पोट । वेथा = दुःख, त्रास । निवृत्ति = निरसने, दूर करणे । एवं पोटाचे दुःख दूर करणे । उदैले = उद्भवले उदय झाला, एवं पोट दुखायला सुरुवात झाली । राहवीजो = थांबवा । सीष्टाइ = सहमती, मध्यस्ती, समझौता । ठी जाली = मर्यादा, सीमा, ठराव । आणिसि ना गा = दगड का आणत नाही, काम, व्यापार का करत नाही । करूआदरि पां = व्यापाराला सुरुवात तर कर । पातले कर्म प्राप्त झालेले, सध्या सुरू झालेले कर्मभोग । निसेख = संपूर्णपणे । अविधी = दुःख, निषेध । सुळ उठिला = पोटात टोचल्यासारखे, तीव्र वेदना होणे । (सुळ = टोकदार शस्त्र)

हेतु = उदर व्यथेच्या पिडेनेही लेपाच्या संबंधीत दुःख होते ॥

९०) पींपळे वामन भट खीरि भोजनीं भटा वीस्मो : ॥

पींपळे = आडनाव । वीस्मो = आश्चर्य । भाजनें = भांडे । उदका प्राश्रमु नाहीं = उदकाला प्रवेश, जागा नाही । आंचउनि = हात धुवुनी । फेडावेया = ठेवण्यासाठी, काढण्यासाठी । फेडू = काढू । एथची वास पाहा = श्रीमूर्तीची वास पाहा । एकसरी = एकदम खटकरी = खटकन, एकदम बोट तळाला लागली । पुढारी = जेवण झाल्यानंतर पुन्हा । प्रमाण नेणेचि = स्वतःचे प्रमाण स्वतःला कळत नाही, आपल्या आहाराचा आपल्याला अंदाज नाही ।

हेतु = भटोबासांची दृष्टी स्वामींच्या श्रीमूर्तीकडे वेढल्यामुळे केव्हा खीर खाल्ली ते समजले सुध्दा नाही ॥

९१) स्त्रीपानाळव्येथा बाइसां कोपणें : ॥

स्त्रीपानाळव्येथा = स्त्रीमुळे पानाळ लागलेल्या दुःखाने, व्यथेने । पानाळ = दगडी, लाकडी, लोखंडी पत्र्याची अर्ध्या नळीची पाणी जाण्याची पन्हाळ । पावसाचे पाणी वाहून जाण्यासाठी दरवाज्यासमोर लावलेली पन्हाळ । श्रीमुगुटी पानाळु लागला = पन्हाळाची उंची कमी असावी म्हणुन । रांडांसि = अनेक वचनी शब्द । अवस्वरु दिधला = त्यांच्याशी बोलायला वेळ दिला ।

९२) रेइनाएका ज्वरनिवृत्ति : ॥

ज्वरनिवृत्ति = तापाचे निरसन करणे । **डोंबेग्रामी** = डोंबाई देवतेच्या नावावरून त्या गावाचे नाव डोबेग्राम पडले । **आधीकार्ये** = पाटील सरपंच वगैरे । **नव लंघने पडीली** = नऊ दिवस उपवास पडला । (लंघन = उपोषण, उपवास) **ज्वरु न वचे** = विषमज्वर चालु भाषेत टाईफाइड ताप । **गोरुवे बोळवावेयां निगाले** = गावाच्या आखरापर्यंत गुराख्याच्या हवाली गुरे पोहचवण्यासाठी । **मग म्हणीतले** = मनात । **वाखतीए** = तागाची तयार केलेली पिशवी, सोनाराजवळ सोनं, मोहरा ठेवण्यासाठी असते तशी । **वाख** = तागाचे बाहेरच सालपट । **सांप्पे** = सध्या, **अलिकडे थोरि असकति** = मोठा आजार, अशक्तपणा । **नावेक होते** = थोडा वेळ होते. स्वामींचे निरूपण चालले असले पाहिजे । **ऐणेचि होइल** = याच्यानेच जे व्हायचे ते होईल । **ओपीजो** = द्या । **भीतरि देयावे** = आतमध्ये, तोंडात द्यावे । **आंगी पाणी सुआ** = स्नान घालाल । त्याला आंघोळ घाला असे स्वामींनी त्यांना सांगितले । **कानी प्रतवे ना** = कुस बदलता येत नाही, कानोडे होता येत नाही । **नागदेओ कें ?** = कुठे आहे । **मज उबगलासि** = माझी रात्रंदिवस सेवा करून तुला माझा कंटाळा आला, त्रास झाला काय ? । **कटकट** = अरेरे । खेदावाचक शब्द । **आणवितां** = तुझ्याकरवी । **धाएवरि** = पोटभर । **डोंबाइ कुळ देवता** = पारंपारीक देवता । **अव्हाटले** = मोहरले, त्या दिशेला, बाजुला सरकले, डोंबाईचे देऊळ रस्त्याला सोडून थोडे बाजुला होते आणि छीन्नपापीला जाण्याची वेस रेईनायकाच्या आवाराकडे होती । **आणि न चलवे** = थकवा आल्यासारखे वाटणे । **दुखरूप** = कष्टरूप, त्रासरूप । **गोसावीयांचेया मोहरा** = गोसावीयांकडे जायला निघाले । **ज्वरे पीडलेती ?** = तापाने तुम्हाला खुप त्रास दिला । **तैचि गोसावीयांते वीनवीतां** = अगोदरच नवलंघने पडण्यापूर्वीच स्वामींना विनंती केली असती तर । **वीचंबता** = ताप वाढली नसती, रोग वाढणे, दुःखी कष्टी होणे । **कुंठली** = गेली, थांबली । **एथीची मोहरचि पुरे** = आमच्याकडे येण्याचा नुसता विचार केला असता तो सुध्दा पुष्कळ आहे आमच्यासाठी । **वेषाचेनि- नवसीए** = मी परमेश्वरासाठी वेष धारण करत आहे असा नवस केला तर. (नवस = नवसाला, धरणाला बसने) **उपशमति** = त्यांचे सुध्दा रोग, आजार ठिक होतात । **कवण वर्ण** = चारी वर्णातील कोणता वर्ण । **अवर्ण** = अतिशुद्ध, आदीवासी, भिल्ल, वडारी, महार, मातंग इ. च्यारी वर्णांच्या बाहेर ते अतिशुद्ध । हिंसा विकल्पाते ना श्राये देवराहाटीत आल्यावर वेष धारण करून हिंसा, विकल्प यांना आश्रय देत नाही तो । **जुनेया तांदुळाचे** = २,३ वर्षांचा जुना तांदुळ । **सीत** = शिजवलेला तांदुळ त्यातील एक कण । **बाधील** = त्रासदायक होईल । **नाएका लागौनि घोडे आनावे** = यांना घोड्यावर बसून घरी घेऊन जा । कारण येथे येता येते तसे जाता येत नाही म्हणून जाण्यासाठी घोडे आणावे । (देई गावच्या बाई सारखे)

९३) पंचमोदक स्वीकार

मोदक = लाडु (मोदक हा शब्द गणपतीच्या लाडुसाठी वापरतात पण येथे तो अर्थ नाही ।) मोदक हा संस्कृत शब्द आहे । **नरसीहारण्य** = नरसींह हे त्या संन्याशाचे नाव आणि अरण्य हे आडनाव असे जसे १) गीरी, २) पुरी, ३) पर्वत, ४) सागर, ५) वन, ६) तीर्थ, ७) भारती, ८) सरस्वती, ९) अरण्य, १०) आश्रम असे संन्याशांचे दहा प्रकार शंकराचार्यांनी प्रस्थापित केले आहेत. दर्शन प्रकाश । **थोरले पांच लाडु करू** = मोठे पाच लाडु वेगळे तयार करू **दुरडीभरि** = टोपलेभर । **वरील घेतले** = वरचे पाच लाडु घेतले **ऐसियां तुम्ही** = तुम्ही अशा आहेत कि आमच्यासाठी केलेले लाडु चांगदेवराऊळांना देऊ लागल्या । **पांपरा** = पायाच्या पंजाचा वरचा भाग, एवं लाथ मारली । **ती** = माय लेकिनी । **एके म्हणति** = एका महानुभावाच्या वासनेनुसार ॥

९४) नाथोबाकरवि तांदुळजा खुडवणे : ॥

तांदुळजा = एक पालेभाजी, माटाची भाजी । **खुडवणे** = मुळापासून न तोडता वरवरची नखाने तोडने । **गुंफे दक्षिणे सेत : तेउते गोसावी वीहरणा बीजें केले** = दक्षिण दिशेला स्थान असावे पण आज अनुपलब्ध आहे । **रुचला** = आवडला । **कैचा** = कुठला, कोतुन घेऊन आलास । **फेडा** = ताटाच्या बाहेर काढा । **कठीया** = पुजारी । **भोगस्थानाची** = ज्या देवतेच्या प्रतिमेच्या ठिकाणी पुजन अर्चन जास्त प्रमाणात चालते त्याला भोगस्थान म्हणतात ज्या ठिकाणी देवतेला जास्त भोग मिळतो. (८ प्रकारची भोगस्थाने आहेत. मुनिमय/मृनमय मनिमय प्रोक्ता लेप्या लिखिता शिकितां दारुमय लोहमय शैल्या अष्टभोगा प्रकर्तिता. १)मुनीमय म्हणजे एखाद्या व्यक्तीमुळे यात्रा भरते जसे श्रडीचे साइबाबा, शेगावचे गजानान महाराज. मृनमय म्हणजे मातीचे बनवलेला जसे गणपति २)मनिमय म्हणजे एखाद्या मणीमुळे यात्रा भरते (विष्णुक्रांत मणी, नादळीचा मणी) ३) लेप्या म्हणजे एखाद्या चित्रामुळे यात्रा भरते, वेरुल अजन्ता सारके ४)लिखिता म्हणजे एखाद्या ग्रंथामुळे यात्रा भरते. ५)शिकितां म्हणजे वाळूची पींड आकारून तेथे यात्रा भरते. ६)दारुमय म्हणजे लाकडी प्रतिमा करून तेथे यात्रा भरते. ७) लोहमय म्हणजे लोहाची प्रतिमा करून यात्रा भरते. ८) शैल्या म्हणजे पर्वत कींवा खडकाला सेंदुर फासून त्याची अर्चना करणे ही आठ भोगस्थाने आहेत) । **सुश्रुषा** = सेवा । **सडा** = शेन मिश्रीत पाणी शिंपडने । **संमार्जन** = शेनाने सारविने । **कीर्तिचेंचि फळ जाले** = माणसांमध्ये जगात किर्ती झाली हेच त्याचे फळ आहे । किंवा तारांगणामध्ये मिळते पण हा अर्थ तेवढासा घडत नाही ।

हेतु = नाथोबाने दुसऱ्यांदा स्वामींसाठी तांदुळजा आणला त्यासेवेत नाथोबाच्या मनात आतुन हा हेतु होता कि स्वामी मला शाबासकी देतील म्हणून स्वामींनी त्याला किर्ती कठियाचां दृष्टांत निरूपण करून त्याचा किर्तीचा तो दोष नासला ॥

१५) आउसा स्तुति करणीं गणपति आपयो कोपणे : ॥

भीक्षेला गेली होती (जाधववाडी पाठ उ. १३४, १३५)

सरालेया = सराला हे गाव माळवाडी जि.अ.नगर पासून जवळ आहे । मानमान्यता नाही = कोणाची मानमान्यता करत नाही । अव्हान = अभ्यागत आले असताना चार पाउले पुढे चालून त्यांचा आदर सत्कार करणे । वीसर्जन = अभ्यागत चालले असताना चार पाऊले त्यांच्या सोबत चालणे । तेथ रायासरि = त्यांच्या ठिकाणी राजा रंक दोन्ही समान आहेत । गरूडाचीए = गरूडाची प्रतिमा । गंगेकडे बीजे केले = विहरणाला किंवा स्वभाव सारण्यासाठी त्यांसि मान्यता देखिली = गणपती आपयोची मान्यता आऊसाने पाहिली । स्तीति जाली = आनंदाचा उचंबळ, वास्तविक स्तिती झाली । वळघली = चढली । गोसावी कामधेनु..... गोसावी चींतामणि = तिला जितके स्तुति करणे माहित होते तितके तिने केली । ते म्हणति = गणपती आपयो म्हणतात । ऐसे होय = तुमचे म्हणणे योग्य आहे । दारवंठा उभे राहीले = सिंहनारायणाचा दरवाजा जवळ, दारवंठा । काही शास्त्र जाणा = शास्त्राची थोडीफार माहिती आहे । स्त्रीमनुक्ष = स्त्रीयांना तितकी माहिती नाही । ढोर = पशू । करागा यांसिते = पाण्यात उभे राहण्याची शिक्षा करा । (सारंगपंडिताला केली तशी ।) राजमान्यु = हे राजमान्य आहेत ॥

१६) भट नाथोबा पूरप्रविष्ट मंडळीकू रक्षणे : ॥

पूरप्रवीष्ट = पुरामध्ये प्रवेश केला असता, पुरात घुसले असता । भांडे भेदनांसरीयां = भांडे भेदन स्थानाच्या समोर । दोही पात्रा सरीसी गंगा जात असे = येथून तर देईगाव (पंचगंगा) पर्यंत गंगेचे दोन्ही काठ भरून चाललेले आहेत । पैलाडी जाल गा = देईगाव पर्यंत पलीकडील नदीच्या काठाला । थडी पावला = देईगावच्या काठाला पोहण्याच्या अगोदर, तेथे पोचण्याच्या अगोदर । फुटेनि बोलाविले = उपरण्याने अनुकार करून बोलावले । मध्यु पावले = देवद्रोणीच्या अलिकडे मधोमध पोहचले । नाथोबा लागले वाहो = दम लागल्यामुळे पोहताना पाण्यात हात मारता येईना म्हणून पाण्यात वाहून चालले । देवीका कीकरू = देवाचा दास, सेवक । थडीया थडीया बीजे केले = भांडे भेदन हुन पूर्वेकडे छिन्नस्थळीकडे काटा काटाने गेले । एथचि गा मंडळिका = या ठिकाणी उंच जागा आहे व पाणी कमी खोल आहे येथेच पाय टेकवा । ठाव घेतला = थोडेसे उभे राहण्याचा प्रयत्न केला । कासे लाउनि = कंबरेला धरून ॥

हेतु = नाथोबाचा दुसना जन्म लेखी लावला ॥

१७) पुरप्रवीष्ट स्त्री तारणे : ॥

पुरप्रवीष्ट = पुरात प्रवेशलेली घुसलेली । अखंड = नेहमी । पींपळु सींपावेयाए = देई गावाच्या मंदिराच्या जवळच पींपळ होता त्याला पाणी घालण्या करिता । तांबिया गंगेसि सांडिला = तांब्या तेथेच ठेऊन दिला । आवघा लोकु थडीचा = देईगावचे आणि छिन्नस्थळीचे सर्व लोक । तीए गंगेआंतु एओ लागली = स्वामींच्या सामर्थ्याने पाण्यात वाहात येओ लागली वांचौन पाण्यावरून चालत आली असा अर्थ नाही । दीर भावे = जवळचे नातेवाईक । सांगडि = गोल भोपळा किंवा लांब दुधी भोपळा, तो कंबरेला बांधला असता शक्यतो माणूस पाण्यात बुडत नाही । कासे लावा = कंबरेला धरा ।

हेतु = देईगावच्या बाईची विषय प्रेमाची चाल जाणावी : ॥

१८) आउ फुटाक्षेपणी जळघोखु निवारणे : ॥

फुटा = वस्त्र, उपरणे । क्षेपणी = फेकणे, टाकणे, ठेवणे, पसरणे । जळघोखु = काळांतराने ष चा ख झाला, जळ घोष म्हणजे पाण्याचा आवाज (घोष = आवाज) निवारणे = शांत करणे, प्रतिबंध करणे (पिंडापासि आसन असे = जागेचे नाव, जेथे पींड पाडतात म्हणून । खळाळु वाजतु असे = पाणी कमी असल्यामुळे वाहत्या पाण्याचा खळखळाट असा आवाज येत होता । प्रवेसन नव्हे = ऐकायला न येणे, ऐकु येत नव्हते । या खळाळा हाती = या पाण्याच्या आवाजामुळे । आड घाला = पाण्यावर टाका, तो फुटा स्वामींच्या सामर्थ्यामुळे वाहून गेला नाही किंवा कशाला तरी अडकवून ठेवला असावा । निरूपणावसान जाले = निरूपण संपले ॥

१९) आउ पींड उपाहारु स्वीकारु

सोमवारी आली = सोमवारच्या दिवशी अमावस्या आली । पींड प्रदाने करिताति = पींडदानाचा विधी करणे, मेलेल्याच्या प्रित्यर्थ भाताचा गोळा करून ठेवतात । ऐसे भरले = मनात विचार आला । लेकीही मीचि लेकुही मिचि = आऊसाचे भाऊ बहिण कोणी नसावे म्हणून ती असे म्हणते । लुलाते असती = अन्न खाण्याची तीव्र इच्छा करतात । पींड पाडिसी रे? = पींड पाडण्याचा विधी तुला जमतो का? बहीरवासु तो तेया ब्राम्हणासि दीधला = आऊसाकडे अन्न किंवा द्रव्य नसल्यामुळे वस्त्र दिले पूर्वी अन्न किंवा वस्त्र पैशाच्या मोबदल्यात घेत असत । पींड पाडवीते असति = पींड प्रदानाचा विधी करवून घेत होती । आउवेचे करण = आऊसाचे वागणे, कृती । लवकरि आली = भटोबास चुगली लाऊ नये म्हणून लवकर आली । दीर्खीतांची = दिक्षीत ही ब्राम्हणातील श्रेष्ठ जात । उपासनीयांची =

उपासने आडनावाची व्यक्ती । **नाथपंथी उपदेसु** = नाथ पंथात सांगितल्यानुसार आचरण केले । **नव्हेचि** = भले झाले नाही । **वर एथिचे दरीसन** = तुम्हाला आमचे दर्शन झाल्यामुळे तुमच्या पितराला थोडेफार गोमटे झाले असेल (जेचि देवाच्या माता पितरा..... वचनावरून) **करावे ऐसे उपजे** = जर मानसाला करावेसे वाटलेच तर । **बाहीरवासु घेउनि आले** = जास्त किमतीचा बहिरवास असावा म्हणुन आणायला लावला । **पैलाडि घालविजो** = नदीत पाणी बरेच असल्यामुळे आउसाने म्हटले जेथे नदिचा उतार एका विशीष्ट कमी असतो तेथे कमी पाणी असते तेथे नेऊन सोडा । **तु पुढा ऐसी** = गावातुन परत नदीच्या काठाला आली तर । **मा ते पारुख** = नदीच्या उताराजवळ माझी वाट पहा । **नाथो कोरोचां** = नाथोकोरो नावाचे अधिकारी, गावाचे प्रमुख **त्यांच्या छत्रासी** = त्यांनी घातलेले अन्नछत्र । **भाताचीया ढेंपा** = चिटकुन घट्ट झालेले भाताचे गोळे । **मही** = दही किंवा दही हलवुन किंवा ताकालाही मही म्हणतात । **गावा आतुही दही मागीतले** = पुनश्च गावात लोकांकडुन दही मागुन घेतले **थाओ लागला** = जमिनीवर पाय टेकायला लागले । **कटकट** = खेदवाचक शब्द । **उपासनीया** = पाठकांचे भाऊ । **त्यांचे पींड करविले** = भाताचे विशिष्ट आकाराचे गोळे । **आवघेयांचे** = सगळ्या भाताचे । **ते तैसेचि बैसती** = पींड पाडण्याची विशिष्ट पध्दत त्याप्रमाणे । **चरितार्थ गा** = आम्ही पूर्ण केले । **पींडपासी** = पींड नावाचा खडक त्याजवळ ।

हेतु = या लिळेत आउसाला भजनाचे गोमटे होईल किंवा आउसाने पिंड प्रित्यर्थ निमित्त स्वामींना भजन घातले असेल तर अपवादजनक तिच्या मातापित्याचे प्रेतत्व नासले जसे नाथोबांच्या माता पित्यांचे नासले तसे एरवी दहा दिवसाच्या पुढे प्रेतत्व नासत नाही ॥

१००) देवद्रोणी देवतापुजा स्वीकार : ॥

देवद्रोणी = देवतांची राहण्याची खोल दरी । **द्रोणी** = खोल खड्डा नदीतला पाण्याचा खोल डोह । **राहवीले** = सोबत येण्यास नकार दिला । **तेथ उभे राहिले** = विशिष्ट जागेवर । **खळीचे** = खळ दिलेले नक्षीकाम केलेले । **चंद्रदेव** = नेवाशाचे । **पढति** = तेथील विद्यार्थी आणि तेथेच राहात होते । **तया सात वार** = लोकांकडे त्याचे सात वार जेवणाचे ठरवुन घेतले होते । **जे दिसी त्यांसि वार नाही** = एखाद्या घरी जेवणासाठी बोलावले आणि घरातील लोक कामानिमित्त बाहेर गेले तर चंद्रदेवांची भोजनाची व्यवस्था होत नसे । **गोसावीयांचेया दरीसनांसि एति** = त्या दिवशी स्वामींच्या सन्नीधानात जेवायला येत होते । **गोसावीयांते बीजे करीता देखिले** = चंद्रदेव हे भामाठाणचे थोडे पुढे उंच जागेवरून येत असावे आणि त्यांनी तेथुन स्वामींना छिन्नस्थळीवरून खाली नदीत उतरताना पाहिले । **आले** = स्वामींपासुन थोड्या अंतरापर्यंत पोहाचले आणि तेथे पोहोचल्यावर स्वामी देवद्रोणीच्या स्थानावर आसनस्थ होते । **ढगाआड** = एका मोठ्या खडकाआड, उंच टेकाडाआड ॥

हेतु = स्वामींच्या मनोधर्मांमुळे चंद्रदेवाला देवता दिसल्या एवढी देवता स्वतःला दुसऱ्याप्रती दिसु देत नाहीत ॥

१०१) भांडे भेदनी भीक्षान आरोगण : ॥

भांडे भेदनी = भांडे भेदन नावाची जागा मेलेल्या माणसाचे तिकटनेयाचे भांडे फुटले म्हणुन नाव पडले किंवा प्रस्तुत लिळेत स्वामींनी भाताचे भांडे फोडले त्यावरून हे नाव पडले पण हा अर्थ तितकासा घडत नाही । **भांडे भेदनी** = भांडे भेदन करून । **भेदन** = तोडने । **आजि काही करू नको** = घरी काही पदार्थ तयार करू नका । **बारसी** = एकादशीचा दुसरा दिवस । **भांडे भेदना बीजे केले** = त्या दोघांना सोबत घेऊन । **तयावरि** = भांडेभेदन नावाच्या खडकावर एवं येथे असे दिसते कि मुळात स्वामींच्या अगोदरपासून त्या खडकाचे नाव भांडेभेदन आहे । **निरापो दीधला** = स्वतःहुन त्यांना सांगितले । **निवारिले** = निवारण, प्रतिबंध केले किंवा बाबांनी माते वारिले असे हवे होते । **वारिले** = प्रतिबंध केले । **चारि तांदुळ** = स्वामींपुरते । **बरवे** = उच्च प्रतीचे, चांगल्या प्रकाराचे । **वेळुनि** = शिजवुन । **बुंधीआंतु झांकुनि** = कपड्याच्या, सुड्याआत झाकून **चीमेनि** = लहानशा खड्याने । **माहादासी म्हणीतले** = मनात । **भओं लागलीं** = भांड्यासकट फिरून इकडेतिकडे पाहिले, पूर्ण फिरली नाही । **भरणुंके** = लहान घागरीसारखे भांडे, मातीच्या गाडग्यापेक्षा थोडे मोठे । **ठीकरीया जाले** = तुकडे तुकडे झाले । **कटकट बाबा** = खेदवाचक शब्द । **अखंड तुमचेंचि होआवे** = नेहमी तुमचेच खावे काय ? । **वेळवीले** = तयार करायला लावले । **धडु** = चांगले । **नीवडीला** = प्रत्येक भक्ताच्या झोळीतुन निवडले । **सीळातळांवरि अने घातली** = पात्र नसल्यामुळे, दगडाच्या चीपेवर अन्न वाढले । **झीळीमीळीतु दीसतु असे** = थोडा झावळा झावळा, अस्पष्ट दिसणे । **देवीका कींकरू** = स्वामींचा दास ॥

१०२) सारंगपंडिता स्त्री अधिकारु निरूपण : ॥

स्त्री अधिकारु = स्त्रीयांची पात्रता । **दरीसना आले** = प्रथमतः डोमेग्रामला राजमठात आले मग तेथुन छिन्नस्थळीला आले । **वेढाळुनि** = वेढाळुनि, गोलाकार । **भवंतीया** = स्वामींच्या अवती भवती, आजुबाजुने । **गुलगुलीया** = गुबगुबीत, मऊ मऊ । **सातसीया** = छत्राकार, गोल । **सात, साली, सालसी** हा पद छेद आहे **परवडी** = एकापाठी एक स्वामींभोवती एक ओळ त्याच्यानंतर दुसरी ओळ आणि त्याही पाठी तिसरी ओळ । **वेढुनि** = वेढोळे गोलाकार कडे । **कांडवावे कोदे** = कोदे एक धान्य. सालीयुक्त तांदुळ कांडुन घ्यावे त्यांच्याकडून काम करवुन घ्यावे त्यांना शिक्षा द्यावी असे सांगण्याचे तात्पर्य । **यांसि करा गाते** = सारंगपंडिताला तीच शिक्षा द्या; पाण्यात बसण्याची शिक्षा । **मींचि आपणेयासी करीन** = दुसऱ्या कोणाला सांगु नका मीच मला शिक्षा करीन । **वाडुवेळु** = बराच वेळ, पुश्कळ वेळा. **ते तोचि जाणत असे** = कितीवेळा पर्यंत पाण्यात बसायचे ते सारंगपंडिताला माहित होते, याचा अर्थ यापुर्वी ही त्यांना शिक्षा दिली असावी

किंवा कोनाला देताना बघितली असावी । **दंडाचे मान जाले** = शिक्षेचा कालावधी झाला । **ऐसे म्हणा** = मनात असा विचार करत आहात । **टोंग** = टीळभट मठ्ठ, बिनकाम्या । **आनु देओ** = वेगळा, दुसरा देव (**मनोरथु** = मनातले विचार)

१०३) गोविंदधावणी सारंगपंडिती स्तुति करणे : ॥

गोविंद = सत्यदेवीचा पुजारी, बळेग्राम । **गोविंदधावणी** = गोविंद लखुमेया सोबत धावला त्या प्रसंगी । **स्तुती करणे** = स्वामींची स्तुती करणे । **लखुमेयांसी** = छीन्नपापी येथील सिंहनारायणाचा पुजारी । **कोणही धावता पुरैल गा** = स्वामींच्या म्हणण्याचा हेतु होता कि यांच्या बरोबर पळण्याची बरोबरी करणारा कोणीच नाही । **सत्यादेवीचा गोंदो** = सत्यादेवीचा पुजारी गोविंद । **मी पुरैल** = मी बरोबरी करू शकतो । **भो केला** = इकडे स्वामी तिकडे सिंहनारायणाचा कोनटा अशा दोन्ही टोकांची निश्चिती करणे, जसे खो खो खेळत असताना दोन टोकाला दोन खांब असतात तसे । **भो** = निश्चित स्थान, शेवटचे टोक । **कसकरला** = कुसकरला, रगडल्या गेला । **पडिला** = गुडघ्यावर पडला । **चांदोबा धरिला** = उन्हाची वेळ आहे म्हणुन । **गुडघा दुखवले** = गुडघ्याला मार लागला ? । **पीक** = पानाचा चोथा । **सरपंजरी** = बाणाच्या पिंजऱ्यावर पडल्यानंतर । **पडिताळावेया** = विचारपूस करण्यासाठी । **पालव** = हत्तीच्या अंबारीवर किंवा घोड्यावर राजा बसला असताना त्याच्यावर ऊन येऊ नये म्हणुन त्याच्या दोन्ही उजव्या व डाव्या बाजुने आब्दागीरी धरतात असा पालव शब्दातुन अर्थ निघतो परंतु चांदोबा म्हणता येत नाही वर चांदोबा धरला तर छत्र धरण्याची आवश्यकता पडत नाही आणि पुढे छत्र धरण्याची गरज नसते म्हणुन चांदोबा हा शब्द घडत नाही कारण आब्दागीरी हा शब्द घडतो । **गंगावणे चवरे** = गंगावण आणि चवरी हे दोन्ही शब्द सारखेच आहे । **गंगावणे** = जंगली गाईच्या शेपटीच्या काळ्या केसांपासून बनवलेली चवरी । **अवस्वरू** = प्रसंग, थाट । **पांडीत्य कीजताए** = विद्वत्ता मिरवणे, पंडितपणा प्रकट करणे । **एथार्थु** = खरं ते सांगतोय ।

१०४) खेडगोड भेटि : ॥

खेड = खेमाइसे । **गोई** = गौराइसे, गोविंद हे प्रासादीक नाव । ह्या दोघी बहिणी एकी वासना माय-लेकी । **आलीं** = लीं वर अनुस्वार असल्यामुळे आदरार्थी शब्द । **तैसीची राहिली** = तशाच स्वामींजवळ राहून गेल्या । हि लिळा गोविंदावर कपाट पडने लिळेच्या मागे पाहिजे ।

१०५) ताकवताची भाजी रांधवणे : ॥

ताकवताची भाजी = चाकवताची भाजी, हिरवी पालेभाजी । **रांधवणे** = बाइसांकडुन ष्हिजवुन, तयार करवुन घेणे । **निसीला** = दांड्याचे सालपट काढणे, पान, दांडे वेगळे करणे । **ती ठाड मोडीति** = दांडा तीन ठिकानी मोडला, खालचा मुळ्यांचा भाग, वरचा शेंड्याचा आणि मधला दांड्याचा भाग बाजुला काडुन ठेवणे । **आधण ठेवा** = पाणी गरम करायला ठेवा । **हींगु लावा** = त्याला हिंगाची फोडणी द्या । **पूर्ण लोण करा** = पाणी टाकायचे होते म्हणून खारट करा. मीठ कमी पडायला नको म्हणून भरपूर टाका । **तेल घाला** = भाजी तयार झाल्यानंतर वरून तेलाची फोडणी देणे । **पाखाणाचीया तळिया** = दगडाच्या घडुन चिपतळ्या तयार केल्या होत्या । **अने** = भिक्षेचे अन्न । **नीवनी** = आळे (आळ्यावरची पाळी) **चुरुनि** = बारीक पीठासारखे करून । **तीनि चुळ पाणी घालीति** = अंदाजे तीन चुळ पाणी घातले । **गळिनली** = आळ्यातुन पाणी पाझरले । म्हणुन सांडले । **खोकरे** = भोक, छिद्र असलेले गळणारे । **नीगळ** = न गळणारे, गळत नाही असे । **रुचि तेचि जाणति** = तेच फक्त अनुभवु शकतात कि भाजीची चव काय आहे हि लिळा भटोबास देहपर्यंत आठवत होते । : ॥

१०६) भटां पातलेपण अनुवादु : ॥

पातलेपण = बुद्धी आहे पण म्हणीतले करणे नाही ते पातलेपण. पावलेपणाचा भाव, मिळालेलेच आहे असे मनात समाधान मानने, प्रिती रहितता । **आम्हा का नुपजे जीं?** = आम्हाला असे दुःख का होत नाही ।

हेतु = स्वामींच्या सांगण्याचा तात्पर्य अर्थ असा होतो कि जरी श्रीमूर्तीचे सन्नीधान प्राप्त झाले तरी तेवढ्यावरच समाधान मानु नये त्या श्रीमूर्तीधार्या परमेश्वराकडुन त्यांचे गुण व साह्य प्राप्तीचे अप्राप्तीचे दुःख असले पाहिजे परमेश्वर अवतार भेटला पण त्यांच्याकडुन आपण काही प्राप्त करू शकलो नाही असे दुःख भावने : ॥

१०७) पंचगंगा अनुवादु : ॥

गंगा = पवित्र या अर्थाने गंगाच का सांगितली ? कारण सर्व नद्यांमध्ये फक्त गंगाच पवित्र आहे म्हणुन किंवा गंगा हि महादेवाच्या जटेत आहे जोपर्यंत पार्वती महादेवाच्या जवळ आहे तोपर्यंत ती महादेवाच्या जवळ येऊ शकत नाही तिला महादेवाचा स्पर्श न झाल्यामुळे ती जशीच्या तशी पवित्र आहे । पतिव्रता असुनही विधवा स्त्रीयांप्रमाणे आहे । **जळे** = मनामध्ये अतिशय दुःखी होणे । **निवाला जी** = मी जळत होतो, दुःखी होतो ते एकदम शांत, सुखी झालो । **आळवीति ना** = बोलावीती ना ॥

१०८) मंडळीकु विज्ञापने स्त्रीए भेटि : ॥

मंडळीकु विज्ञापने = नाथोबांच्या विनंतीवरून । स्त्रीए भेटि = स्त्रीला भेट दिली । मी गोसावीयांचेया दरीसना एओ = त्या बाईने पुर्वी कधीतरी स्वामींना बघितले असावे म्हणुन भेटण्याविषयी म्हणते । पालवी = पदराला, पदराच्या टोकाला । गाठी घातली = त्या बाईने । ते साच करावे लागेल = तुम्ही म्हटले आहे म्हणुन सत्य करावे लागेल । किंवा त्या बाईला येथे घेऊन येणे हे तुम्हाला सत्य करावे लागेल । निरुत्य = नैऋत्य दिशा, पश्चिम व दक्षिण दिशेमधील दिशा । आन्हांचि = अलिकडेच कांही आति = कांही विशेषता आहे काय ? । किंवा स्थिती । वीरहीणी = वियोगीणी स्त्री, आपल्या पतीच्या वियोगात सर्व विसरून गेली अशी विरहिणी । देशाउरा जाए = दुसऱ्या देशात व्यापाराच्या निमित्तानं किंवा द्रव्य कमावण्यासाठी जाए । पुडुवाटुवा = चंची, कप्पे असलेला बटवा, पानाचा डब्बा । कव्हीणीए = पतीचा निरोप घेऊन येणारी कोणी व्यक्ती । चंदन तैसा चीखलु = जसा घट्ट चिखल तसे चंदन तिला वाटते । (जरठ विरहीणी) नीच भीक्षे जाए = नेहमी, दिवसाआड वांचौन त्याच घरी भिक्षेला जात होते असा अर्थ नाही । उचीत काळी नेदी = योग्य वेळी देत नाही, आन काळीचे आन काळी देते । (हे काई तुमचीए नाथेचा बैलु ? = तुमच्या वेसनीचा बैल आहे का ? बैलाच्या नाकातील वेसन । त्या वेसनीने बांधलेला बैल त्याला जसे वाटेल तिकडे घेऊन जाता येते तसे तुम्ही आम्हाला जीथे नेआल तेथे आम्ही येणार आहोत काय ?)

हेतु = त्या बाईची विषय प्रेमाची चाल आहे ॥

१०९) मंडळीकु भीक्षा नएनी स्त्री-विकारु कथन : ॥

भीक्षा नएनी = भीक्षेला गेले असताना । बाइल कवाड घाली = आवाराचे दरवाजा लावी, आवाराच्या कवाडाला दगड गोटा ठेवलेला असावा तो फक्त काढल्या नंतर दरवाजा आपोआप बंद होतो. वांचौन कडी लावत नसावी । गोष्टी लावी = गप्पा करी । नीच तेया घरा जाति = नेहमी नाही तर जेव्हा त्या गावात भिक्षेला गेले तेव्हाच । वेळणी = (भात वेळण्याचे छिद्र असलेले भांडे ।) एका माणसाच्या भोजनाला पुरेल इतका भात । कळावी = पाटल्या, मनगटातील बांगडी, दोन बोटाइतका रुंद हातात घालावयाचा पट्टा । बीरवने = हाताने फिरवीणे, खाली वर करणे पडिताळावेया = विचारपूस करायला । काहींचिनवटे = तेवढेसे दुःख वाटत नाही । आपलवली = आकर्षित झाली ॥

११०) भोजेया संकतुळसी अनुवादु : ॥

संकतुळसी = शंकामध्ये पाणी आणि तुळशीचे पान ठेऊन महादेवाच्या लिंगावर टाकने । अनुवादु = पुढचे भविष्य सांगणे । मज भोजे यासि कैसीया संकतुळसी लागती = अहंपुर्वक सांगतात कि माझ्या सारख्याला संक तुळसी लागतील काय ? लागणार नाहीत । चांगदेविचे = पैठणचे. चांगदेवीचे बडुवे सरले = दायबांचे सासरे, दुसऱ्या पत्नीचे वडिल ते देवदर्शनाला गेले. वृत्तिसी दायंबा बैसवीले = त्यांच्या सासऱ्याला आणिक मुलबाळ नसावे म्हणुन त्याच्या सासऱ्याच्या जागेवर दायंबाला बसवीले, गावातील प्रमुख लोकांनी चांगदेवीचे जमीन जुमला दायंबाच्या नावावर केल्यामुळे बसाव लागल संकी = शंकामध्ये तुळशीचे पान व पाणी नेऊन देवतेला अर्पण करणे विधी असावा । संकी उदक तुळसी घेउनि जाति = विकल्पाची पहिली पायरी जाणावी, दायंबा उदर निर्वाहाकरता वरवडे संग्रह रूप विकल्प आचरत होते वांचौन त्यावेळी विकल्पाचा संचार झाला असे नव्हे. त्यानंतर संग्रहरूप विकल्प आचरत आचरत संचारी विकल्प प्रमादीया झाला । हे मज गोसावी वीहीले = स्वामींनी त्याचे भविष्य सांगितले होते पण त्याला पुढे जाऊन परमेश्वराचा विसर पडला स्वामींनी मला हाच विधी विहिला आहे असे दायंबाला वाटु लागले । पोमाइसे = दायंबाची दुसरी पत्नी तीच चांगदेवीच्या पुजाऱ्याची मुलगी । तीए भीक्षा मागावेया जाति = त्यांनी स्वामीपासुन भिक्षेचे वचन ऐकले असावे म्हणुन भिक्षेला जाती । काइ गोसावी भीक्षा मागवीली आहे ? = स्वामींनी गृहस्थाश्रमात भीक्षा मागायला सांगितली आहे तेव्हा भिक्षुकाला भिक्षा वीधि विहिलेला आहे हि त्याला आठवण होती एवं एकदम विसर पडलेला नव्हता । तरि काइ वीसरलेति ? = पोमाईसा दायंबाला म्हणते तुम्ही स्वामींनी विहिलेले भिक्षेचे वचन विसरले का ? ।

हेतु = मागील सृष्टीच्या विकल्प प्रसवास्तव दायंबाला त्याचे भविष्य सांगितले दायंबाने तेव्हाच जर श्रीचरण धरून विकल्प दोष चुकविण्यासाठी प्रार्थना केली असती तर त्याचा विकल्प दोष स्वामींनी चुकविला असता. परंतु अभिमानामुळे स्वामींना प्रार्थना केली नाही । दायंबा हे मागील सृष्टीचे प्रमादीये होते. परंतु प्रमाद घडण्या अगोदर त्यांनी आर्ताप्रती शास्त्र निरोपण केले असावे म्हणुन त्यांना या सृष्टीत श्रीमुखे बोध झाला एरवी विकल्प प्रमादीयाला श्रीमुखे बोध होण्याचा योग येत नाही. त्याला भानुभटासारखे विपरित अधिकर्णाच्या मुखे बोध होतो आणि तो त्याही सृष्टीत प्रमादीया होतोच अशा त्याचा तीन सृष्टी शुन्य जातात दायंबाचाही असाच प्रसव होता ॥

११२) भोजेया आधड तरु निरूपण : ॥

आधड = धड नाही असा, वाकडा तिकडा उगवलेला, खाली लटकून उगवलेला । अधोपरी = अर्धा खाली वाकलेला अर्धा वर असलेला. ढगाच्या, टेकडीच्या, डोंगराच्या अर्ध्यामध्ये उगवलेला । आंदोळत असे = खाली आदळत असे । अधोपरीचेया वृक्षा होईजैल = समोरचा वृक्ष उपलक्षणे असे अनेक नर्कफळ तुम्हाला भोगावे लागतील ।

(अवघडी = अवघड जागेतुन, डोंगराच्या अर्ध्या भागामध्ये उगवलेले । तोडू नए = अधांतरी अवघड जागेत उगवला असल्यामुळे त्या वृक्षाला तोडता येत नाही ।)

११३) दायंबा सीखा सुत्र त्यागु अनुवादु : ॥

सीखा = शेंडी । सुत्र = जाणिवे । सीखासुत्र त्यागु अनुवादु = शिखासुत्राचा म्हणजेच घर तथा प्रपंचाचा त्याग करा असे स्वामींनी दायंबाला सांगितले । इंद्रिया एकाचा = मुख्य इंद्रियाचा मुख्य विषयाचा । निरोधु असे = त्याचा मला त्रास आहे म्हणजेच मला मुख्य विषयाशिवाय गमत नाही, मी राहू शकत नाही । तो एथौनि धरिजैल = तुम्ही आम्हाला अनुसरा तुमचा निरोध दुर करू । बळ होए = शरीरात बळ ताकद होए । तुष्टी = मनाची संतुष्टता । पुष्टी = शरीराचा मोठेपणा । इंद्रियार्थेविन = इंद्रियार्थ पदार्थाशिवाय । वासनेचा परिछेदु करा = वासनेचे नियंत्रण करा । तो प्रयत्नचि = मानसिक प्रयत्न किंवा शारीरे प्रयत्न ।

११४) धर्म नष्ट आति : परि विषयनष्ट नाही : ॥

विशेषे आइको = विशेषत्वाने सांगितलेले आहे असे आम्ही ऐकतो । वामदेव = पुराणातील एक ऋषी । वीखएनष्ट आइको = ते विषयाचे नष्टत्व करीत होते असे ऐकले । राज्य हा एकु विखो = राजवैभवात मान मान्यता राज्य भोगने हाही एक प्रकारचा विकारच आहे । त्याचा तयासि काइ विरामु होता = भिष्मदेवापासुन शुकदेव काई लांब होते का ? । रंभा = स्वर्गात अष्ट अप्सरा मुख्य आहेत पैकी हि एक अप्सरा । रंभा कांगा आली = भिष्म जर विषय नष्ट होते तर त्यांच्या जवळ रंभा का आली ? कारण विषय नष्ट पुरुषाजवळून विषय लांब पळत असतो यावरून ते विषयनष्ट नव्हते (विषयनष्ट म्हणजे ज्याचे देहविषयोपभोगा योग्य नाही म्हणजेच कृष देह झालेला । विषयवीर म्हणजे शरीर धष्टपुष्ट असुन शारीरे मानसीके विषय सेवा करीत नाही तो) त्येजवत असे = सोडवील्या जाता काय ॥

११५) भटां अवक्रीयत्व कथन : ॥

अवक्रीयत्व = विकार रहीत, विकरणे नाही असा ।

अंचळा नेसले असति = समोरून सपाट व दोन्ही बाजूंनी मिऱ्या पाडून पदर नेसणे । रोडैले असति = देह कृष झालेले आहे । नखाग्रापासौनि = पायाच्या नखाच्या टोकापासून (अग्र = टोक, प्रथम) केसाग्रवरि = डोक्याच्या केसाच्या टोकापर्यंत, एवं खालुन वरपर्यंत । सुळबुळीत = आतून बाहेरून गच्च भरलेला । उमटों नेदी = उमटु देत नाही, भासु देत नाही, समजु देत नाही ॥

११६) तथा तरुदुख निरुपण : ॥

तरुदुख = वृक्षाचे दुःख । गांधीया = गोल गोल गाठी निघालेला । हींवरू = वृक्षाचे नाव । वृक्षत्व ही पातलेया = हीन योनीत गेल्यावरही. वृक्ष हिच पहिली नर्करूप योनी आहे । (थबथबा गळत आहे = जास्त जोराने रस गळत आहे ।)

हेतु = वृक्ष हा त्या योनीमधील दुःखरूप फुटक्रीयेचा भोग आहे ॥

११७) वेसाई सरवळी चोरी प्रगटीए करणे : ॥

सरवळी = गव्हाच्या पीठापासुन तयार केलेल्या शेवयासारख्या पण याला सनकाडी गुंडाळुनी स्प्रिंगासारखी गोल शेवया तयार करतात । वळुनि देति = कामाच्या मोबदल्यात पैसे किंवा पिठाचा उंडा घेणे । सांसली = साचली, एकत्र झाली । दरीसन केली = अर्पण करणे, समोर ठेवणे । चोरीची सरवळीये ? = स्वामींच्या सांगण्याचा हेतु होता कि ह्या सरवळ्या न विचारता घेतल्या का ? । ठेवीली = सरवळ्या तयार करुन देत असता त्यातील थोड्या काढुन ठेवल्या । वेळिली = उकडुन तयार केली ।

११८) आड दुधा कवडे मागणे : ॥

कवडे = अक्षरक्षः कवड्याच, कारण पुर्वीच्या काळी चलनात कवड्यांचाच वापर होत असे । मांडे = पुरण पोळीसारखे मध्ये पुरण भरून तयार केलेले । एरे दीसी आउसी गोसावीयांते वीनवीले = दुसऱ्या दिवशी मांडे शिल्लक राहिल्यामुळे आऊसाने स्वामींना विनंती केली । प्रसादे = प्रसन्नतेने । चुभळीत चुभळीत = बुडवुन बुडवुन । काइसेया आड एसी = आमच्या खाण्याच्या कशाला आडवा येतोस । सुइन = देईन । दासरुये = दासाचे दास । कोणाते मागों ? = स्वामींशिवाय दुसऱ्या कोणाला मागणार आणि स्वामींनीसुध्दा तिच्या या बोलण्यावर प्रसन्न होऊन भटोबासांकरवी द्यायला लावले ॥

११९) भटी सुस्नात दंडवत घालणे : ॥

सुस्नात = चांगल्याप्रकारे स्नान केलेले । कानवडे जाले = बाइसांचे वजन जास्त असल्यामुळे भटोबास एका बाजुला कलले । बाईसे पडली = जमिनीवर पडायला लागली असता पाय टेकले वास्तविक पडली नाही ।

(निर्वाळलीया = पूर्ण झाल्या, तयार झाल्या । पुजावसरासि बरवीया जालीया = पूजाअवसराच्या वेळेपर्यंत)

१२०) अग्निकुंडी श्रीकरू दरीसन : ॥

अग्निकुंडी = हवनकुंडामध्ये । भावे = मेव्हणा, पत्नीचा भाऊ तरि तु घालसी हो = जेऊ घालशील काय? । घालीन केसी = कशी खाऊ घालीन । नावेक = थोडस । तळीए = ज्यामध्ये दही तयार करतात तेदगडी भांडे, पसरट तोंडाचे आणि छोट्या काठाचे मातीचे भांडे । उपसिली होती = थंड होण्यासाठी । कांही घालीसी ना की = खायला दिले तर नाही ना? । तेयांते तीनी कुंडे = सकाळ, दुपार व संध्याकाळ दिवसातुन तीन वेळ हवन करण्याचे वेगळे कुंड, नेहमीचे वेगळे व सणवाराच्या दिवशी हवन करण्याचे वेगळे कुंड असे तीन कुंड (आर्य समाज त्रिकाळ हवन करत असतात)

एक कुंड उघडिले = कुंडांत विस्तव (अग्नी) दडपुन ठेवला होता त्याला प्रज्वलीत केले । आहुति घालु बैसले = हवनाचे पदार्थ अग्नीकुंडात टाकायला सुरुवात केली । तेयांसि घातले असैल = हवनाच्या आधी पाठकाला खाऊ घातले असेल । श्रीकराकडे पाहो लागले = चांगल्या प्रकारे निरखुन पाहू लागले । अग्निमुखींचि होआवे = देवतेच्या अग्नीमुखात, अग्नी हेच मुख आहे का ज्या देवतेचे तेथेच व्हावे । (कालविसी = जेवु घालीसी? । जापानीले = झाकणे झाकुन ठेवणे ।)

हेतु = अग्नी कुंडातुन जेव्हा स्वामींचा श्रीकर निघाला तेव्हाच जर आहुती दिल्या गेली असती तर उपासक्यांना परम गोमट झाले असते । आणि उपासक्यांना चमत्कार दाखविण्यासाठी स्वामींनी आपला श्रीकर अग्निकुंडात दाखविला ॥

१२१) माहादाइसा निरए नीरूपण : ॥

निरए = नर्क, दुःख । निरए निरूपिजति = विस्तारपूर्वक नरकाचे निरूपण । देह धरी = मरण पतकरणार नाही । असी = तलवार । पत्र = पान, शाखा, ज्या झाडाचे तलवारी सारखे तिक्ष्ण पान आहे असे । तयावरि = वृक्षाच्या टोकावर । चोहुनि = बारीक बारीक तुकडे होऊन चारी बाजूंनी पडणे किंवा गळून खाली पडणे । मागौते घालीजति = पुन्हा त्या देहाला जोडुन । कुंभ = कुंभीपाक डेरा = तयाआंतु घालीजति = उकळण्यासाठी । झाकणे = झाकण ठेवणे, नपुसकलींगी शब्द । डोया काडुं काडु नी गति = स्वास घेण्यासाठी डोके वर काडतात । खदीरा = खैर नावाच्या झाडाच्या लाकडाचे । इंगळ = नीखारे, खैराचे इंगळाची अग्नी अतिशय कडक असते । अव्हा चौरस = औरस चौरस सर्व बाजूंनी । बारा गाउवांचेनि माने = एका गावाचे अंतर १२ कि.मी. चे असे १२ गावे म्हणजे १४४ कि.मी. (एक योजन = ४ कोस = ८ मैल = १२ कि.मी.) आणि तिकडे नर्क भोगविण्याचे देह कृतयुगीच्या मापाचे असावे म्हणजेच ५००० फुट । ढसढसीत = खवळलेल्या प्रज्वलीत अग्नीत । कसकसकरि = कसकस असा जळण्याचा आवाज । एकु आंगु = एका बाजुचे अंग । एरीवानी = दुसऱ्या कडेला । सांधे = सांधल्या जाते । पाटी = पत्रा, तवा । तांबेयाची = तांब्यासारखी लाल भडक । ढसढस करि = एकदम प्रखर जळत असलेले । सावध होए = सजीव होणे, पूर्ण होणे । तांब्रपुष्ट = तांब्रपत्र, तांब्याचा पत्रा । सांडसे करुनि = सांडसीने, पकडीने धरुन । योगाएसणी होए = युगासमान खुपच लांब वाटते । देहें जाति ना? = प्राण जात नाही का ॥

१२२) शास्त्र दृष्टा अदृष्टा कारण निरूपण : ॥

दृष्टा = दृष्ट जगतात उपयोगी जाणारे, मानमान्यता किर्तीसाठी । अदृष्टा = अदृष्ट जगतात उपयोगी जाणारे, कर्मनाश, योग्यता, इश्वरप्राप्ती । चैतन्य देवता आदिकरुनि सकळ फळे । हे दृष्ट = हे दृष्टातलेही अदृष्ट फळ सांगितले । पण येथे देवता फळाचा अर्थ घडत नाही कारण देवता फळासाठी कोणी ब्रम्हविद्या शास्त्र अभ्यासत नाही म्हणुन दृष्ट पदात मानमान्यता, किर्ती, खाद्यपदार्थ हा अर्थ बरोबर घडतो ॥

१२३) मासोपवासिनी वीज्ञापनी लखुमिया कपाट नीराकरण : ॥

मासोपवासिनी = महिनाभर उपवास करणाऱ्या स्त्रीया । वीज्ञापनी = विनंती करण्यावरून । लखुमियां = सिंहनारायणाच्या देवळाचा पुजारी । कपाट = दरवाजा । नीराकरण = बंद करण्यावरून प्रतिबंध केला । कवाडे घालितोजी = बाहेरून कवाडाला कडी लाऊन त्यांच्या विश्रांतीच्या व्यतीरिक्त दुसऱ्या ठिकाणी जाऊन झोपतो । वांचौन आतुन कडी लाऊन त्याच देवळात झोपत होता असा अर्थ नाही । उबारा होताए = आत झोपल्यामुळे उब होते, गरम होते आणि पावसाळा असल्यामुळे मासोपवासीनी म्हणतात आम्ही बाहेर झोपु शकत नाही उपकरणे = साहित्य, सामान, आरती, पालमांडे, समई, घोडे आदि पीतळाचे साहित्य किंवा प्रतिमेचे अलंकार भुषणे । वाराणी बैसति = वाऱ्याची झुळुक, बाहेरून येत आहे त्या वाऱ्यावर बसायचे बसायचे । पडिताळावेया = चौकशी, विचारपूस करण्यासाठी । वाराणी एथ असो = वारा घेत असो : ॥

१२४) डोंबेग्रामी मठी अवस्थान : ॥

डोंबेग्रामी = त्या गावची अधिष्ठात्री (कुळदेवता) डोंबाई होती म्हणुन तिच्या नावावरून डोंबेग्राम नाव पडले । मठी = राजमठात (राजमठ संपूर्ण काष्टाचा होता भिंती मात्र विटाच्या होत्या) मग रेडनाएके गोसावीयांते वीनवीले = ताप बरा झाल्यानंतर परत स्वामींच्या भेटीला आला तेव्हा विनवीले । तेयांते पुसावेया = मासो उपवासनींना । जयंती = कृष्ण अष्टमी । जयंतीवरि = कृष्णअष्टमीच्या

उत्सवापर्यंत । **एकु दखीणामुखु** = नरसींह मठ, आत्ताचा राजमठ । **एकु उतरामुखू** = नारायण मठ, आत्ताचा उंचमठ । **एकु पूर्वामुखू** = गोपाळमठ, आत्ताचा प्रसन्न मठ । **दक्षीणामुखे मठीं पसिमीलीं भींतीसी** = राजमठात रीगता डाव्या हाता । **उतरदक्षिण ओटा** = उत्तर-दक्षिण हि ओट्याची लांबी । **दो खांबामध्ये** = ओट्याच्या समोर डाव्या उजव्या बाजूने दोन खांब आणि मध्ये ओटा ॥

१२५) नाथोबाकरवि भट बाहीरि घालवणे : ॥

भट बाहीरि घालवणे = भट नाथोबा दोघांनाही परस्परे मठाच्या बाहेर घालवणे । **बाहीरि घाला** = ढकलून बाहेर घाला । **दाटुनि** = जोरात । **कराउ** = जोर, आवेश । **मागिली भींतीसी** = राजमठाच्या उत्तरेकडे भिंतीला ॥ (**तातचढे** = ताप, आवेश)

१२६) सरभंजनी देमती प्रति हिंसापाप नीरूपण ॥

सर = शर, बाण । **भंजनी** = तोडणे । **देमती प्रति** = देमाईसाला । **वीडीया करुनि देते असति** = रात्रीच्या वीडा करुन देत होती. **कान्हार नाएक** = कान्हार नाएक हा छावनीत (सैन्यात) काम करणारा असावा आणि त्यांच्याकडे चांगल्या जातीचे घोडे होते (मामा) म्हणुन त्यांच्या घरी घोड्यासाठी वळघा घातला । **घोडेयाकारणे** = घोडे घेऊन जाण्यासाठी । **पाइकी** = दरोडा घालणारे, शस्त्रधारी सैनिक । **वळघा केला** = चढाई करणे म्हणजेच कान्हार नाएकाच्या आवाराला चारी बाजूने घेराव देऊन आक्रमण करणे । गराडा घालणे, दरोडा घालणे । **गजबु** = गडबड, गोंधळ, गोंगाट । **वळघले** = चढले । **भीतरिला** = कान्हार नाएकाच्या आवारामधील सैन्य यावरून असे दिसते की कान्हार नाएकाच्या आवारात त्यांच्या रक्षणासाठी राजकीय सैन्य राहत असावे आणि कान्हार नाएक ग्रामाधिकारी असावा । **बाहीरील नागवति** = आवारातील सैनिक बाहेरील सैनिकांचा पराभव करण्याचा प्रयत्न करत होते । **बाहीरीला भीतरील नागवति** = बाहेरच्या सैनिक आतील आवारातील सैनिकांचा पराभव करण्याचा प्रयत्न करत होते । असे दोन्ही सैन्यांतील युध्द सुरू होते । **घे** = तु माझ्यावर वार केला आता माझा वार घे । **दे** = प्रतिपक्षातील योद्धा म्हणतो माझ्यावर वार कर । **पुर्विल** = पुर्वीचे, स्वामीच्या सन्नीधानात येण्याअगोदरचे सप्त व्यसनादी धांडाळे । **बळी रे बळी रे** = कान्हार नाएकाच्या सैन्याला आधार देऊन भटोबास म्हणतात की घाबरू नका मी पण तुम्हाला मदत करतो किंवा पाठिमागुन आहे । **बळी** = बलवान, शूर पुरुष । **सब्दुर्वीधीया** = जेथे शब्द तेथेच बाण सोडणारा, शब्दाच्या दिशेने बाण सोडणारा । **विंधले** = बाण मारले । **कानसुलां लीगटुनि** = कानाला खेदुन, काना जवळून (**कानसुले** = कानाखालील गाल) । **कांडगेले** = बाणाच्या पाठीमागच्या कांडीला पीसारा लावलेला असतो तो कानसुला स्पर्शुन गेला । **भीतरि** = कान्हार नाएकाच्या वाड्यात । **मढाभीतरि** = मठात कोणी घुसले तर पाठिमागुन वार करण्यासाठी काही सैनिक ठेवले आहे । **वोहटु करा** = परत फिरा, उतार करा, माघारी फिरा । **वोहटु केला** = हळुहळु मागे फिरले । **उंचमढी आसन असे** = भटोबास वर गेले तेवढ्या वेळात स्वामी उंचमढात भक्तजनास निरूपण करण्यासाठी गेले असावे किंवा वेढे, शतपावली करण्यासाठी गेले असावे । **कानेंहुनि** = कानाजवळून । **जुझजुझां** = भांडणकरून, एकमेकांत मारामारी करून । **चुकले** = वाचले । **उपहुडु जाला** = पश्चात प्रहरी उपहुडु झाला, पुजावसर झाला । **पौळीसी** = मातीची बांधलेली वरून गोल परकोटाची भींत । **अव्हाटा** = बाजुला । **रुतले** = मातीच्या भिंतीत खुपसले । **ओळगीया** = सैनिक । **काइसे जी ?** = कुठुन आले । **ना जी नेणे** = देमाईसा रात्री लवकर झोपली असावी म्हणुन तिला माहित नव्हते । **सरू** = बाणाची कांडी, कामटी । **नाराजु** = बाणाचे पुढील लोखंडी टोक । **ठैसौनि** = संपूर्ण बाणच दगडाने ठेचायला लावला, चुरा करविला । **पांढरीए** = पडक्या घराची पांढरी भिंत । **करितेया** = प्रत्यक्ष हनन करणाऱ्याला । **धरितेया** = हातात धरणाऱ्याला । उंचमढा दक्षीणे कान्हार नाएकाचे आवार होते आणि उंचमढा आग्नेयकडे १५ पाउले अंतरावर रेडनाएकाचे आवार होते ॥

१२७) श्राधभोजन अपराधे भटनाथोबा बाहीरि घालवणे-उडीया घालवणे : ॥

श्राधभोजन अपराधे = श्राध्दाचे भोजन केलेल्या अपराधामुळे । **बाहीरि घालवणे** = आउसाकरवी बाहीरि घालायला लावणे । **भीतरिलेया ओटेयावरि** = राजमढाच्या उत्तर दक्षिण ओट्यावर । **श्राध** = भाद्रपद महिन्यात येणारा वर्षातुन एकदा येणारा विधी । **तुमते आवंतिले असे** = तुम्हाला आम्ही आमंत्रण देत आहोत । **नागदेव भटो** = भटो शब्द ब्राह्मणांना वापरतात । **नागदेओभटाते आणि नाथभटाते तेथ जेउ पाठवावे** = रेडनाएकाच्या शास्त्रानुसार संन्यासी कोणाचेही श्राध घेऊ शकतात असे दिसते । **तीं** = भटोबास व नाथोबा । **दारवंठेया परते** = राजमढाच्या आवाराच्या दारवंठासमोर महाद्वाराला । **एउनि करा** = श्राध घेऊन आल्यानंतर दंडवत करा. **ओढओढुनि** = बळेच ओढुन । **वीडे तांबोळे** = दोन्ही समान अर्थी शब्द । **ऐसे गोसावीयांपासि एत असति** = तांबोळाने तोंड भरवुन एत होते । **एते मान जालें** = येण्याची वेळ झाली । **उंचमढापूर्वे आसन घालवीले** = तीमनेचे स्थान आहे पहिले त्या ठिकाणी आसन घालविले असावे आणि उड्या घालवताना पाठकाची सोंडीजवळ पुनश्च आसन घालवीले असावे कारण पाठकाच्या सोंडीनुसार महाद्वार दिसत नाही व तीमणे स्थानापासून महाद्वार स्पष्ट दिसते म्हणुन स्वामींना दोन्हीही ठिकाणी आसन झाले असावे । **तीये वेळोवेळा बाहीरी घालीजति** = सीपे भोजन अपराधे आउ दवडणे उ १५५ ही लिळा या प्रस्तुत लिळे अगोदर हवी कारण त्या लिळेत आउसाला दवडीले आणि प्रस्तुत लिळेच्या आधी कोणतीच लिळा नाही ज्याच्यात आउसाला दवडीले । **तेयांते बाहीरि कही नाही** = आउसाने भट नाथोबाला कधीच बाहेर घातले नव्हते । **दारवठे वारीले** = दरवाज्या आत येण्यास मनाई केली, दारवंठा बंद करायला लावला । **वाडवेळु** = बराच वेळ पर्यंत । **तुम्ही गुरव** = तुम्ही

जातीचे पुजारी आहेत का? एवं स्वामी त्यांची जात विचारतात । **ना ब्राम्हण** = ब्राम्हण आहेत गुरव नाही । **एकी परिचे दृष्ट घालणे की** = दृष्टक्रियेचे वजन घालणे, पुढीलाच्या क्रियेसाठी स्वामींची प्रतिष्ठा पनाला स्वामींचे सांगण्याचे तात्पर्य एवढेच होते कि रेईनाएकासमोर तुम्ही परस्पर समजुत घालायला हवी होती कि आमच्यासमोर तुम्ही स्वामींकडून आज्ञा घ्या असे न करता तुम्हीच आमच्यावर आरोप करता कि रेई नाएकाकरवी गोसावीयांते पुसवीले । **होता नव्हता अर्थ तो आपुला आपण जाणीजे कि** = जरी आम्ही तुम्हाला पाठविले तरीसुद्धा खर काय आहे हे स्वतःच तुम्ही जाणुन घ्यायला पाहिजे । **राजमढावरुनि** = राजमठाची उंची कमी दिसते । **पंचवीसा उडीया** = एकएकाला २५, २५ उड्या दोघांना मिळुन ५० उड्या । **ठी** = समझौता, मर्यादा । **मागा** = पार्श्वभागाला एवं दुंगणावर । **पाए लागो नेदावे** = पायाच्या टाचा लागु घायच्या नाही । **भुइं हात नेठावे** = आणि जमिनीवर हात टेकु देऊ नये । (मामांजींच्या मतानुसार हाताच्या तळव्याला आणि पायाच्या टाचेला चुना लावला असावा कारण हात किंवा टाच जमिनीवर टेकल्यावर ठसे उमठावे म्हणुन) **लेखी न लगेचि** = चुकीच्या पध्दतीने किंवा पंचवीस उड्या गणतीत नाही । **श्रावो** = सराव, सवय । **जारिले** = जीरवीले । बाळपणीचे पेहेंसकट जिरलेजी स्मरणपाठ (२३७)

१२८) निधिवासेया गमनी भटा ज्वरुनिवृति : ॥

गमनी = जात असताना । **भटा ज्वर निवृति** = स्वामींनी भटोबासांच्या ज्वराची निवृत्ती केली । **आपणेया प्रमाण नेणे** = स्वतःचे स्वतःला भान नाही, शुध्दीवर नाही । **स्मरेना** = स्वतःला काही आठवत नाही । **संभाळी ना** = स्वतःला सांभाळु शकत नाही । ज्वरामुळे नीट उठता बसता एत नाही, सर्व अस्तव्यस्त झालेले । **रक्तांबर** = लालभडक लाल वस्त्रासारखे । **रक्त** = लाल । **अंबर** = वस्त्र । **वानरा निवासेया पाठवीजताए** = स्वामींनी भटोबासांना बाईसांच्याच कामासाठी नेवाशाला पाठवायचे होते स्वतःच्या नव्हे । **वेचु** = खर्च, खरेदीसाठी पैसे । **एकदाम** = एक नाणे जास्त । **दाम** = तांब्याचे नाणे । **सरीये न सरीये** = कमी पडु नये म्हणुन । **नावेक विस्मृति असे** = थोडासा विसर पडत आहे । **आपैसेंचि** = आपोआप । **दीसाचे मान पाहिले** = सूर्याकडे पाहून दिवसाचा अंदाज पाहिला कि आता किती वाजले असतील त्यावेळेला तीन किंवा चार वाजले असावे कारण स्वामींची दुपारची आरोगणा होऊन उपहुड झालेला आहे. पुजा अवसर झाल्यानंतर रात्री ९ पर्यंत । **वामन** = नाव. **मतिवीळास** = आडनाव । **वाचीत होते** = अर्थासह अध्ययन करीत होते, ज्या दिवशी अध्ययन नसेल त्या दिवशी सुट्टी म्हणजे अमावस्या, पौर्णिमा किंवा कोणी विद्वान मोठी व्यक्ती आली तर सुट्टी अशा महिन्यात ३ किंवा ४ सुट्ट्या असाव्या । **पाठीलाकडौनि** = भटोबास पुढे गेल्यानंतर मतिविळास निघाले अंदाजे १ कि.मी. चे अंतर दोघांमध्ये असावे । **वर्णभातु** = वरण व भात एकत्र कालऊन । **आळवावा ना** = बोलु नका, पाठीमागुन हाका मारु नका । **पातलीए ठाई** = ज्या ठिकाणी तुम्ही भटोबासांजवळ पोहचाल तेथे किंवा जेथे कुठे भटोबास विश्रांतीसाठी बसतील तेथे । **पाचारिती ना** = बोलावत नव्हते । **कणैरेस्वर** = महादेवाचे मंदिर । **घाटी** = नदिच्या घाटावर । अंग धुतले, स्नान केले । **मग म्हणीतले** = मनात । **नीगताति** = स्नान केल्यानंतर कपडे घालुन निघायला तयार झाले । **माझी चींता** = मनात म्हटले । घाटी जेवीले = कणैरेश्वरापासुन बऱ्याच अंतरावर बसले । **दीवे लावणीए** = दिवे लावण्याच्या वेळी एवं पुर्णपणे अंधारही नाही व पूर्ण उजेडही नाही अशा वेळी । **ओंटीए घालीति** = वामन मतिविळासच्या खांद्यावर उपरणे होते त्या वस्त्राच्या ओटीत । **काइ घेयावें पां** = मनात म्हटले । **मग म्हणीतले** = मनात । **मीयां तरी गोसावीयाने म्हणीतले होते** = मला विस्मृती आहे म्हणुन । **दोघै कणैरेस्वरवरि आले** = कणैरेश्वराच्या घाटावरती । **हाक दिधली** = स्वामींचे किंवा नाथोबाचे नाव घेऊन हाक दिली । **स्थानी** = सभा । **घनदाट** = बरेच लोक बसलेले होते । **हे हाक नाथोची** = रात्री वातावरण शांत असल्यामुळे भटोबास जेथे उभे होते तिथपर्यंत आवाज ऐकु आला । **सवंग** = स्वस्त, कमी दामात अधिक पदार्थ आणले । **सुटी** = टवटवीत, स्वच्छ चांगल्या प्रकारची । **ज्वरीताची कार्ये** = ज्वराने पीडलेल्यांची कामे ॥

१२९) प्रार्थबाइसां देओ निरुपणीं भटा उपाहार स्वीकार : ॥

प्रार्थबाइसां = प्रल्हादबाइसा । **कांही करणीए असे** = तुमच्याकडून आम्हाला विशेष कार्य करवुन घ्यायचे आहे. **तुपाचे** = तुप खरेदी करण्यासाठी लागणारे पैसे । **देओ कैसा निरुपावा** = देवाविषयी काय निरुपण करुन सांगाव । **देओ पाखाणाचा नव्हे** = तिला समजेल अशा सोप्या भाषेत सांगीतले । **पटींचा** = कपड्यावर रेखाटलेले चित्र । **धातुचा** = जसे धातुचे आईवडिल तयार केलेले असतात तसा । **वीरैल** = विरघळुन जाईल । **अछेदु** = तुकडा न पडणे । **अभेदु** = भेदल्या जाऊ शकत नाही । **अलेख** = लिहिल्या जाऊ शकत नाही । **अच्युतु** = परमेश्वराला पतनत्व नाही । **अमूर्त** = मापरहीत । **नित्यमुक्त तो** = कुठल्याही प्रकारचे बंधन नसलेला । **केवळ** = मिश्रता नसलेला । **तेथचि न पवे** = मायेला सुध्दा थांगपत्ता लागत नाही । **निरुपिजैल** = वरविद ज्ञानीयाला । **त्राहाटीला** = खांबावर थाप मारली. **तेयाचि श्रीचरणा** = उंबऱ्यावरच्या श्रीचरणाला, त्याचक्षणी, आल्याबरोबर लगेच । **अनसारिखी** = नेहमीपेक्षा वेगळ्या प्रकारची । **वीतिकर्म** = उलट सुलट । एवं राजमठात पुजा झाली । **वानरेयासि कवण ठाओ** = भटोबासांचे ताट कुठे विस्तारले । **आणिकु ठाओ असे** = निवासाचे, प्राप्तीचे ठिकाण दुसऱ्या जागी आहे का? **एथचि वाढीन** = आरतीच्या ताटातच वाढेल । **दीवे** = दिव्याच्या आकाराचे ओवाळण्याचे पदार्थ । **मुठीए** = तांदळाच्या पिठाचे मुठीच्या आकाराचे ओवाळण्याचे पदार्थ । **फेडो नेदीतीचि** = दुसऱ्या भांड्यात काढु देत नव्हते, यावरुन असे दिसते कि भटोबासांनी जेवायला स्वतःचे पात्र आणले असावे । **देंदु** = संपूर्ण वांग्याचा देठ । **पुरण सीजे ऐसे सीजले असे** = जसे पुरण शिजुन मऊ होते तसे एकदम मऊ सीजले, पुराणासारखे पूर्णपणे शिजले **वारिजोका** = प्रतिबंध करा । **काइ नेणो काइ नेणो** = शब्दाचा

उच्चार करत नाही । गोसावीयांचीये ओळीं आले = समोर बसण्यासाठी, सेवा करण्यासाठी आले, एवं सायंकाळी ४ वाजता असावी । तीतुके न लगे = दुपारच्या आरोगणसाठी जेवढा खर्च लागतो तितका लागणार नाही । हो कां जी = या ओळी पुढे शेवटची ओळ पाहिजे, नीगता मग भटोबासी वीळचांचीए व्याळिएचें वीनवीले हि ओळ । सरदामु = त्या दामातुन थोडे दाम उरले होते, काही एक दाम उरले होते । आळिले = आळविले, आटवुन घट्ट केले ॥

१३०) मुर्तीप्रकासे रेडनाएका वीस्मो : ॥

वीस्मो = आश्चर्य । मढावरि = प्रसन्न मढावरी । दुर्गाचीया = परकोटाची भिंत । पांजीया = कंगोऱ्याची भिंत, विटांची भिंत । वावणेनिहुनि = घरात प्रकाश किंवा हवा येण्यासाठी भिंतीत ठेवलेली छोटी खिडकी । भीतरि पडिला = घरात । वोरपेकार = दरोडेखोर, कारण ते सोबत टेंभा (मशाल) घेऊन दरोडा घालतात । प्रकासुचि देखति = काही आवाज गोंगाट ऐकु न येता फक्त प्रकाश दिसला । ठानांतरी यातें = घराच्या दाराजवळ एकाच ठिकाणी बसुन जागल देणारा चौकीदार । बीजे केले होते = तोपर्यंत स्वामी मढावरुन खाली उतरले होते, एवं रेडनाएकाने स्वामींना बघितले नाही । एथ उभे होते = आमच्या मठावरती म्हणजेच प्रसन्न मठावर उभे होते । डांकुली वाए = उपहास, चेष्टा, मस्करी करील ।

हेतु = प्रश्न = स्वामी मढावर गेले असता स्थान खाली कसे म्हणावे? उत्तर = स्वामी त्या परकोटाच्या भिंतीला खेदुन उभे होते आणि तिच भिंत खाली जमिनीपर्यंत आहे म्हणुन ते स्थान भिंतीच्या खात्यात आहे ।

१३१) मंडक गोपन अपराधे मारकंडा सीक्षापण : ॥

मंडक = मांडे । मंडक हा शब्द मराठीतून संस्कृतात गेला । गोपन = लपवीने । अपराधे = मंडकगोपनच्या अपराधावरुन । सणु जाला-सण आला । कोरकेयांची झोळी = चपाती, भाकरी, वडे मांडे पोळी इ. भाजी विरहित पदार्थ । नसुधेया भाताची = फक्त भाताची ढेप कोरखांड = चतकोर, चतकोरातील काही भाग । माझी उदास भिक्षा = मी एकदम उदासपणे भिक्षा मागतो त्यामुळे लोकही मला उदासपणे भिक्षा वाढतात एवं रसादी चांगले पदार्थ वाढत नाहीत । वेखे = ब्राम्हणत्वाच्या वेषाने टिळे जाणीवे इत्यादीसह । दंडी = संन्याशी माणसाने हातात वापरण्याची काठी एक दंडी, दोन दंडी, त्रिदंडी असे तीन काठ्या एकत्र बांधुन हातात वापरणे । पळसाची काठी एक दंड ब्रम्हचारी वापरतात. दोन दंड वानप्रस्थ वापरतात व त्रिदंड काठी यती (संन्यासी) वापरतात । दंडी भीक्षा करीसी = टीळे जाणीवे काठी इत्यादी विशिष्ट चिन्हांदिकांनी युक्त भिक्षा मागणे । नारायणामागां = नारायणाच्या मुर्तीमागे । भक्तजन गेले = भक्तांतुन एक जण कोणीतरी गेला वांचौन सर्व भक्तजन गेले असे नव्हे । असका = संपूर्ण, अख्खा । इडरी = इडली । एवं कोणी अर्धी वाढली तर कोणी संपूर्ण असे प्रत्येक घरातून स्वतंत्र पदार्थ वाढले । एथ काइ याची चाड पडीली असे = आम्हाला काही तुमच्या पदार्थाची ते खाण्याची इच्छा, अपेक्षा आहे का? । भुमी रेधा काढु लागले = लाजल्यामुळे जमीनीवर रेषा काढु लागले । घागरा बांधला = शिव्यांचा पट्टा सुरु केला । मडां = किरडीला । घागरा = घागरमाळ (बैलाच्या गळ्यात बांधावयाचे मोठ्या घुंगराचा पट्टा किंवा भटोबासांच्या किरडीला जसे ताट तांबे बांधले तसे । (पाटेपीढेनसी = पाट पिढे सोबत घेऊन भिक्षेला जाणे.)

१३२) नीरुपण दुखाक्रांत पाठका आसु ज्ञान करणे

नीरुपण दुखाक्रांत = निरुपण ऐकल्यामुळे दुःखाने व्याप्त झालेला । अक्रांत = व्याप्त । पाठका आसुज्ञान करणे = पाठकांच्या सोन्यांच्या नाण्याचे ज्ञान करणे । ऐसे म्हणत असा = आम्ही म्हणतो तसे करु असे तुम्ही म्हणता आहात । ए डोळांचा सुळु ए डोळा काढा = स्वामी पाठकाला प्रश्न करतात की यां डोळ्यातुन सुळु घालुन दुसऱ्या डोळ्यातुन काढाल? तरी आतां काढुनु = पाठक म्हणतात । निपाणी = पाणी रहित ।

१३३) म्हाइंभटा उदग्रहणीकापुर्वक इश्वरप्रतीति करणे

उदग्रहणीकापुर्वक = वादविवाद, खंडनमंडन, आक्षेप परिहार पूर्वक चर्चा करणे । पांच दरीसने = एकंदर ६ दर्शन आहे. १) न्याय २) वैशिक ३) सांख्य ४) योग ५) पूर्वमिमांसा ६) उत्तर मिमांसा/पूर्व मिमांसा त्यालाच मिमांसा म्हणतात आणि उत्तर मिमांसाला प्राभाकर म्हणतात । पांच दरीसने वाचिली = ६ दर्शनापैकी ५ चे अध्ययन केले व ६वे करावयाचे होते (दर्शन = शास्त्र) सहावे दर्शन प्रभाकर = साहवे दर्शन प्रभाकर म्हणण्यापेक्षा त्या दर्शनावरील टिका आहे । प्रभाकर नावाचे विव्दान व त्यांनी केलेली टिका जसे गितेवर टिका करतात तशी । ते ए देसी = महाराष्ट्रात । वाचुं नैये = वाचता येत नव्हते कारण वाचनाच्याच्या जिभेला कुष्ठ लागते किंवा त्याचा निर्वंश होतो असा समज होता म्हणुन । उघाणी = शास्त्र चर्चा । उभये गंगातटाकी = गंगेच्या दोन्ही काठी, त्र्यंबकेपासुन राहेर पर्यंत गंगातीर भागात, यावरुन असे दिसते कि त्र्यंबकेश्वरापासुन राहेरपर्यंत सगळ्या विव्दानांशी म्हाइंभटांनी शास्त्र चर्चा करुन त्यांना पराजीत केले होते । अळुमाळ = थोडेफार, अगदी थोडे पानरट = झाडाचे वाळलेले पान । पानरट धरु गणपती आपयो जाणति = जसे नदीच्या वाहत्या पाण्यात झाडाचे वाळलेले पान पडुन पाणी जाण्याच्या एखाद्या छोट्या जागेत अडकुन पाणी वाहण्याला थोडा फार अडथळा करु शकते तसे गणपति आपयो

माझ्याशी थोडीफार शास्त्र चर्चा करू शकतात । **वाचीले याचे फळ** = तुम्ही अध्ययन केल्याचे सार्थक कि कोणाशी शास्त्र चर्चा करून त्याला पराजीत करणे हेच शिकविल्याचे फळ आहे । **भेटि होए** = येथे भेट घेणे हा अर्थ नाही तर भेट झाल्यानंतर त्यांच्याशी चर्चा करून पराजीत करणे । **ते महात्मे** = महात्मा म्हटले कि हिंदी भाषा बोलणारे त्यांना कोणतीच शुध्द भाषा येत नाही. कारण ते फिरस्तीला असतात म्हणुन । **अनावर** = न आवरता येणारी अशी, सहजपणे अतिशय उत्तम प्रकारे बोलणे । **म्हाटी बोलताति** = शुध्द मराठी बोलतात । **मासी म्हांड्यासी** = माझ्यासारख्या विव्दानासोबत । **म्हाइंभटासाते बोलावीलें** = त्या दोघांचे घर जवळ जवळ असावे । **स्थळे** = वाद विवादाचे मुद्दे. ज्या मुद्द्यावर पहिल्यापासूनच वाद आहे असे ठिकाण । **चंदनाचा आडा** = कोणी सदगृहस्थाने स्वामींची पुजा केली होती म्हणुन आडा रेखीला एन्ही सकाळच्या वेळी स्वामींचा उर्ध्व पोंडू टीळा असायचा । कायाप्रणीत केले = काया, कंबर वाकवुन हात जमिनीला टेकतील असे दंडवत करणें । **प्रणीत** = वाकणे, साष्टांग दंडवत न घालता न सुध्दे वाकुन नमस्कार करणे । **(नमस्ते** = नम म्हणजे नमने, वाकणे) **मागील** = रस्त्यात येताना केलेली शास्त्र संवादाची तयारी । **एथौनि** = आमचा असा प्रश्न आहे की । **अत्यंतीक** = मुळा पासुन । **संश्रुती छेदू होए** = या जीवाची संसार चक्रातून जन्म मृत्यूच्या येरझारातून मुक्तता होए । **ऐसी काही प्रतीति आथी** = अशी काही माहिती आहे का? याची तुम्हास जाणीव आहे का? । **प्रतीति** = धारणा । **तरि कोणे कामे नाराइजे** = तुम्ही कोणत्या कामात व्यस्त होते, तुम्हाला कोणत्या कामामुळे सवड मिळाली नाही जे ह्या प्रश्नाचे उत्तर तुम्हाला माहित नाही ते मला विचारत आहात । **नाराइजे** = सवड, रिकामपण नसणे । **बाईसी म्हणीतले** = मनात । **श्रीकरे** = श्रीकर हलऊन । **श्रीमुखे** = श्रीमुखाने स्पष्ट शब्दांत । **श्रीमुगुटें** = श्रीमुग, डोके हलवुन । **जीवी** = जीवाच्या ठिकाणी । **खते बैसले असति** = दोष जडलेले आहेत, खता म्हणजे भोगुन उरला तो खता (जखम बरी झाली पण व्रण उरतो तसे) अयोग्यता । **सुरीएचा दृष्टांत निरोपिला** = येथे सुरीचा दृष्टांत हवा होता तुप साहाणे लावी तेणे करून एक खते झाडी येथेही खते झाडण्याचाच प्रसंग आहे म्हणुन । **न कराचि** = नकारात्मक शब्द, काही केले नाही का? । **बैसो देया** = सकारात्मक शब्द, द्याच । **पुरे बाबा** = पुष्कळ झाले ऐकवत नाही । **पोळली** = स्वतःच्या अंतःकरणात दुःखी झाली । **तरि कैसी आथि?** = तुमची धारणा कशी आहे **वैराग्ये ज्ञान होए** = वैराग्य उत्पन्न झाल्याने संसार नाशवंत आहे असे ज्ञान होते । **नित्य** = प्रतिदिनी, दररोज करावयाचे कर्म उदा = यजन, अध्ययन, दान । **निमित्यकें** = कशाच्या तरी निमित्ताने करावयाचे कर्म उदा = याजन, अध्यापन प्रतिग्रह । **प्रतिदिनीचेया प्रतिवाया** = दररोजचे पाप, प्रतिदिनी कर्म आचरल्याने ५ प्रकारचे पाप लागतात असे कर्म रहाटित मानल्या जाते । पंचसूना दोष = १) झाडणे २) कांडणे ३) चुल पेटविणे ४) दळणे ५) पाणी भरणे, सुक्ष्मजीवांची हिंसा नकळत नित्य घडत असते. **परीहारा गेली** = त्याच्या साटोवाटी, त्याच्या मोबदल्यात गेली। **कामीके** = कामना ठेऊन केलेले कर्म, जे विशिष्ट कामनापुर्ती, फळाच्या प्राप्तीसाठी गेले. **फळा** = सुख फळ प्राप्तीला । कर्म कीजे.....ज्ञान उदये मोक्षु = एकंदर म्हाइंभटांच्या म्हणण्यावरून असे दिसते की जीवाने स्वतःचे स्वतःच ज्ञान वैराग्य केले असता कुणाचीही साहायता न घेता स्वतःच मोक्षाला जाऊ शकतो । **मां काइसेन ज्ञान उदैजेल** = ज्ञानाचा उदय कसा होईल । **एकी क्रीयेचां ठाई काइ दोनि फळे असति?** = एकच क्रिया केली असता काही दोन फळे मिळतात काय? । **अविद्यायुक्ता** = अज्ञानाने, ममतेने व्यापलेला, जखडलेला, ग्रासलेला । **जीवा स्वतः ज्ञान न संभवे** = आपल्या आपण जीवाला ज्ञान होऊ शकत नाही । **मग म्हाइंभटी म्हणीतले** = मनात. **उपन्यास करू** = बोलायला सुरुवात करणे, बोलु असा विचार केला । **अवलीळा** = सहज, स्वाभाविक, सुलभतेन, काही कष्ट न करता । **प्रयोग बोलति** = अर्थ, विशिष्ट शब्दाचा प्रयोग । **मुख केले** = पुन्हा बोलण्यास सुरुवात केली । **श्रुटीमध्ये कव्हणे.....आणी सृष्टीमध्ये जीव जेतु लेही करी....एक वांचौनि** = या दोन्ही वचनाचा अर्थ सारखाच दिसतो म्हणुन हे दोन्ही वचन एकाच ठिकाणी निरोपिले नसावे । **ते एक** = इश्वर दास्य । **श्रुटी अंतरवृत्त्यें होएं** = याच सृष्टीमध्ये होते । **तो जीवाचा स्वभाओ** = परमेश्वराचे दास्य करणे हा जीवाचा स्वभाव. नैसर्गिक स्थिती, स्वाभाविक स्थिती । **स्वधर्मु** = स्वतःची स्थिती, स्वतःचे धर्म, स्वाभाविक वागणे एवं गितेच्या व्याख्येनुसार सांगतात । **बुझुनि गेले** = त्यांनी केलेल्या गितेच्या व्याख्येनुसार ते समजुन गेले वाचौन आपल्या निर्णयानुसार समजले नव्हते । **कैसे लक्षण** = त्याची काय ओळख । **सृष्टीमध्ये परमेश्वर अवतरती** हा अव्यक्त परमेश्वराचा व्यापार । **मनुष्य वेषधारी होति** = येथुन पुढचे व्यक्तमंत परमेश्वराचे नंतर वर्तनारे कार्य जाणावे । **अवीद्यमान** = बीजे केलेले आहे, सांप्रत नाही । **आजि कालीचा मानी** = विद्यमानी, वर्तमान काळात । **सवीसेख** = विशेषपूर्वक । **ते ऐसे** = आमच्या सन्नीधानात राहण्यासारखे । **पावो देखीला** = हाताने स्पर्श करून पाय बघितला, अंदाज लावला । **पाठि देखीली** = भिंतीवर चढुन पाठीला हाताने स्पर्शीले । **संवादति** = बोलणे, चर्चा करणे । **कोथळेयासारिखा** = धान्य साठविण्याची तट्ट्याची (बांबुची कामटीची केलेली मोठी कनगी **उरोधीति** = विरोधीती, वादविवाद करीती । **ऐसा अवयेवी युक्त** = सगळे अवयव मिळुन । **जे शक्ती प्रकासली असे** = चेतना शक्ती (ब्रम्हांडस्था) किंवा पिंडस्था प्रकाशने । **ऐसा शक्तीयुक्त तो परमेश्वर** = सर्वशक्ती ज्याच्या जवळ आहेत तो परमेश्वर. वांचौन सर्वच शक्ती एकत्र झाल्या तो परमेश्वर नव्हे । **प्रतीति आली** = इश्वर प्रतीति आली । **परमेश्वर म्हणौनि** = परमेश्वर समजुन । **अपरोक्ष ज्ञानिया प्रपंचु मिथ्या हे वचन निरुपिले** = उध्दरणाच्या अपरोक्ष ज्ञानाच्या पांतीला हे वचन निरोपिले, अपरोक्ष ज्ञानासह हे वचन निरोपिले । **तेणेचिं भावें** = इश्वर समजुन । **विषय व्यवस्था करीती** = ज्ञान विवेक करीति, इश्वराला भजल्यामुळे कणव निष्पन्न होईल व देवतेपेक्षा अधिक फळ मिळेल । **राहाटी** = चन्हाटाला । **घडी** = गाडगे । **ये** = वर ये । **जाये** = खाली जाए । **भरे** = खाली जाऊन भरे । **रिचवे** = वरती येउन खाली होते । **वटबीजीं** = वडाच्या बियांत । **साको** = मोठी डाहाळी **उपसाकी** = लहान डाहाळ्या । **सामावला असे** = सुक्ष्म रुपाने सामावला असे । **मोटका** = नेमक्या वेळेला । **प्ररोहाते पावें** = वाढिला लागते । **म्हाइंभटा पांती भोजन जालें** = सर्व भक्तजनांसहित पंगतीत जेवायला बसले वांचौन म्हाइंभट आणि स्वामी च जेवायला बसले असा अर्थ नाही ।

प्रसादाची वास पाहीली = मनात उल्लेख केला व प्रसादाकडे बघितले व मनात विचार केला कि इश्वर असतील तर माझ्या मनाचा उल्लेख जाणतील आणि स्वामींनी त्यांच्या मनाचे विचार जाणुन प्रसादाची वाटीच म्हाइंभटांच्या सांभाळी केली ।।

१३४) म्हाइंभटां बोध प्रकरण निरूपण : ।।

अस्तित्व साधीति = जाणीव करुन देणे । **सर्वज्ञं म्हणीतले देवो कच्छ होति** = पुन्हा येथे सर्वज्ञ म्हणीतले हे वाक्य नको आहे । **ऐसे काहीं आति ?** = असा प्रकार परमेश्वराकडे आहे काय ? परमेश्वराला कोणी सुख दुःख संपादतात काय ? **तैसे काहीं एथ नाही** = तसा प्रकार परमेश्वराकडे नाही **एथिचीयाचि प्रवृत्ती** = आमच्या इच्छेने आम्हीच भोगतो, आम्हीच स्विकार करतो, तथा दाखवितो । **जीवाचें तें कर्मवसे** = जीवाला देवता कर्मवसे भोगवितात । **किंचित विलक्षण** = थोडेफार विलक्षणत्व स्विकारतात । **यापरी ईश्वर अवतार ओळखावे** = हि सामान्य ओळखी सांगितली वांचौन बाधाही येऊ शकते, एथिच्या सारखे अन्यत्र आति या वचनाचे । **वैधोनि** = आपल्याकडे आर्कषित करुन बोध देतात । **बोधौनि वेधीति** = बोध देऊन आपल्याकडे आकर्षित करतात । **जेथ अधिकर्ण नाही** = आभाराचे पुरुष नाही । **स्तंभा एकातें निमित्त करौनि उध्दरीजैल** = सामान्य अधिकरण जरी असेल तरी आम्ही त्याचा उध्दार करू । **ज्ञानाधिकार कैसेनि जोडे ?** = ज्ञानाधिकार कसा प्राप्त होईल । (एवं यावरुन असा अर्थ होतो कि भूतभजनही परमेश्वरच घडवुन घेतात माहादाइसा उपलक्षणे)

१३५) प्रवृत्ताचा तथा निवृत्ताचा आचार कथन : ।।

प्रवृत्ताचा = ग्रहस्ताचा, वासनीकांचा । **निवृत्ताचा** = संन्याशांचा । **पिंडापासी भेति** = महावाक्य निरोपणाच्या पिंडापासी, महावाक्य निरोपण व हि एकच लिळा असावी । **विधिविधान** = आचरण । **तुम्हा** = गृहस्थांना । **ऐसे जाणावे** = त्यांच्यापासुन ज्ञान प्राप्त करावे । **ऐसीये** = त्या शत्रुकडे ये । **कोयं** = कोण (को = कोण **अयम** = हा :) **धर्म** = या धर्माला । **समाचरेत** = आचरण करू शकतो । **कोयं धर्म समाचरेत** = कोणी पुरुष या धर्माचे आचरण करू शकतो किंवा कुठल्या धर्माचे आचरण करावे किंवा कोण्या परीने धर्म आचरावा । **समर्थो धर्ममाचरते** = जो पुरुष समर्थ आहे तोच या धर्माचे आचरण करू शकतो किंवा समर्थ जो परमेश्वर आहे त्यांच्या धर्माचे आचरण करावे । किंवा समर्थ होउन ह्या धर्माचे आचरण करावे । **नांदे** = किर्ती होणे, प्रसिध्दीला पावने । **सौरे** = शुरपुरुष, किंवा शुरपणाने युध्दाला जातात । **भंगेति** = सैन्यांचा पराभव होतो । **पडेति** = हातपाय तुटून खाली पडतात । **घाए पाथर** = समानार्थी शब्द । **घाए** = लहान घाव । **पाथर** = शस्त्राचा लागलेला मोठा वार । **पराभवी** = हारवणे । **तयाचा पवाडा पढेति** = पराक्रमाचे, किर्तीचे गीत लोक गातात । **आरल** = पाकळी । **योगा रुढता आरोपे तवपर्यंत योगक्षेम न चले** = योग साधनावर आरुढ होणे म्हणजेच असतीपरीचे आचरण करता येत नाही तो पर्यंत त्याच्या भोजनाचे कसे ? अनुसरण घेऊन नुतन साधनी प्रवर्तने, नुतन साधनी प्रवर्तुन एक दोन वर्ष झाले असा एवं जोपर्यंत साधनावर परिपक्व होत नाही. जरठत्व येत नाही तोपर्यंत । **योगक्षेम न चले** = अन्न तथा वस्त्र हे योगक्षेम मिळाले नाही । **अयाच ग्रासीया** = याचना न करता मीळालेला घास खाणारा, भिक्षा न मागता खाण्याचे एक व्रत एवं असा संन्यासी गावाच्या बाहेर एका झाडाखाली बसतो मग गावकरी येऊन त्याला घास भरवतात । **धातुते नेते** = पचन क्रिया । **आणिक असे** = आतमध्ये पोटात महद् भुत सामर्थ्य आहे एवं जरठाम्नी । **उभया ठाकौनि** = विधीरुप क्रियेला उभे राहुन । **नव्हते पुरवीति** = शक्य नाही ते उपलब्ध करुन देतात (**निरुक्तशेष** = प्रकरण वशाचा दुसरा पाठ, भिष्माचार्य पाठ)

१३६) म्हाइंभटा अनुसार लेयाची चर्या निरूपण ।।

चर्या = आचार । **रसक्रिये** = रसरुप क्रिया किंवा रस व क्रिया वेगळे होआवे ।

१३७) भीक्षाविधी तथा अटणविधी निरूपण : ।।

तथा दिनचर्या निरूपण अशी आदी हवी कारण म्हाइंभटांनी स्वामींना दिनचर्ये विषयी विचारले वांचौन भिक्षा किंवा अटण विषयी नव्हे आणि स्वामी नीही या लिळेत अटनाविषयी निरोपण केले नाही **अनुसरुनि** = भविष्यात । **पार्यें हानावा** = अस्विकार करावा । **तुम्हा.....आच्छादन होआवे** = म्हाइंभटाच्या अधिकारानुसार स्वामी त्यांना वस्त्राविषयी आचार सांगतात व भटोबासांना कौपीन धारण करावे म्हणतात । **अनुसरले** = एक वर्ष नंतर श्रीप्रभूंच्या सन्नीधानी अनुसरले वांचौन लगेच अनुसरले असा अर्थ नाही हि लिळा अनुसरणाअगोदर शेवटची भेट असावी कारण पुन्हा पुढे म्हाइंभटांच्या भेटीची लीळा आहे म्हणुन

१३८) तथा परमेश्वर चतुर्विध लक्षण निरोपण ।।

चतुर्विध लक्षण = कार्य, कारण, स्वरुप, लक्षण ।। **पाटाउ** = रेषमी । **त्रीवडी** = वस्त्राचे तीन तागे/पट्टे जोडुन शिवलेले वस्त्र । **ज्ञान मोचक** = ह्या पुढे जे जैसे असे ते तैसे जाणीजे ते ज्ञान हे वचन सुध्दा पाहिजे होते । **परमेश्वराचे** = तेव्हा इतरांचे नव्हे । **तयाचे** = परमेश्वराचे । **साक्षे कैसा बुझावा** = तटस्थ जो परमेश्वर तो कसा समजावा । **कव्हणी उपयोगा न वचे** = कोणत्याही क्रियेत । **साक्षाचें कैसे लक्षण ?** = लक्षण म्हणजे व्याख्या ।

१३९) परमेश्वर शास्त्र सिध्दांत : ।।

छिन्नपापी गुंफे अवस्थान = स्वामी छिन्नस्थळीला असताना । कीर्ती सिध्दांत असति ? = त्या सिध्दांतामध्ये तथा साधनामध्ये किती भेद आहेत । नित्यानित्य वस्तुविवेक = येथे विचार प्रकरण । इहामुत्र फलोपभोगविराग = येथे आचार प्रकरण । शमदमादि साधनं = येथे असतीपरी प्रकरण जाणावे । मुमुक्षुत्वं च = एथ साध्य प्रकरण (उध्दरण) ॥

१४०) म्हाइंभटां महावाक्य निरुपण : ॥

महां = मोठे, श्रेष्ठ । वाक्य = शब्द, वचन । महावाक्य = महंत दोषाते नाशी, महंत गुणाते दे म्हणुन महावाक्य किंवा महंत जो परमेश्वर त्यांनी आपल्या महंत स्वरुपाचा निर्वच सांगितला म्हणुन महावाक्य । अंश = अंशियापासुन अंश चा विभाग । समवायी = स्वरुपाचा विभाग, स्वरुपातुन विभागणे अंश शब्द विभागावाचक की समवाय कार्यावाचक ? = तात्पर्य की ब्रम्ह, माया, इश्वर हे तीन्ही वस्तु एक आहेत कि वेगवेगळ्या ? ना तेथे एकु वेगळा करु नैए म्हणौनि = या अर्थाने त्रंश झाला । ऐसे महावाक्य नीरोपीले = वचन निरोपण केले । निर्वचन = शक्ति विरहित परमेश्वराविषयी माहिती । आणि अनंत ब्रम्हांडी एकीची माया : हे प्रमाण = मायेचा विस्तार केला अशीच माहिती ब्रम्ह, माया, इश्वर तिन्ही अंशाची केली । माया ते अस्ति नास्ति ऐसेयासि विखो होए = माया ती संहार रचनेला आरह आहे । अशाचे कैसे लक्षण ? = या तिहींची वेगळीकता दाखविणारे लक्षण कसे आहे बरं ? । धर्मवंती = पंचप्रकाराने युक्त । वंत = युक्त ।

१४१) तथा संसरण निरुपण : ॥

मायासृष्टी जीव = मायेची निर्मिती जीव आहे । माया कार्य जीव = मायेचे कार्य जीव आहे ।

१४२) म्हाइंभटां देवता तथा क्रियास्वरुप निरुपण ॥

क्रियास्वरुप = कर्माची माहिती । सृष्टी आंतरवृत्ये = याच सृष्टीमध्ये । चैतन्यादि देवता = माया व बाकिच्या सगळ्याच देवता । एरि कैसेया असति जी ? = बाकीच्या देवता काय करतात । काइसेया आधार ज्ञान ? = कशाधारे पाहतात । अभिमान काढे = सामर्थ्य काढे । पालापाणी पडे = पत्र फळ फुल वहाणे सुरु झाले । ऐसीया एकी क्रिया = फुटक्रिया । कैसे बुझावें ? = कसे समजावे हे कसे शक्य आहे बर । वासुरुवे जाले = पशुरुपात झाले । काजा = कामाला । ते पुण्य नव्हे की = ते पुण्य नाही. ते तर पापच आहे । तेणे नंदाचा घरी जन्मली = नंदाच्या घरी जन्मली व श्रीकृष्ण चक्रवर्तीचा योग आला । तया यादवांचा शारीर संबंध एकी जोडीला = यादवांचे व्याही, नातेवाईक संबंधी । क्षयो जाला = नाश झाला । तेथ पापाचे फळ जाले = पापाचे फळ भोगावे लागले । तरि पाप पुण्य एकीचि देवता संपादी की भिन्न ? = पापाचे फळ एक देवता भोगवीते आणि पुण्याचे फळ एक देवता भोगवीते असे काही आहे का ? । जेचि देहारंभक = ज्या देवतेचा संत अथवा असंत भोग जोडला असेल किंवा देवतेने देह दिला, ज्या देवतेचा लेप आरंभला असेल ज्या देवतेचा भोगाचा ठसा लागला । तेंचि भोगारंभक = तिच देवता तिचा संत अथवा असंत भोग भोगविणार । (हा अर्थ लिळेच्या संदर्भावरून केला वांचुन वचनाचा अर्थ वेगळा आहे.) जे जे पुण्य ते दानात्मक असे = दान केल्यामुळे पुण्यरुप लेप लागतो. पण हा सिध्दांत आपल्या निर्णयानुसार पुर्णपणे घडत नाही.

१४३) गदोनाएक जाया वस्त्र पुजास्वीकारे वरदान मालगंठी अवसर

मालगंठी अवसर = मालगंठी अवसर दाखवणे असे हवे होते । जाया = पत्नी । वस्त्रपुजास्वीकार = तिने आणलेल्या वस्त्राचा स्विकार केल्याने मालगंठी = मल्ल जसे कुस्ती खेळत असताना लुंगी गुडघ्यापर्यंत वर करुन लुंगीला गाठ देतात तसे, किंवा काष्टा घालून पदर नेसणे । कटकी धरिले होते = राजदरबारातल्या खजीन्यातून देण्याघेण्याच्या व्यवहारात, हिशोबात कमी जास्त झाल्यामुळे धरले होते । तुम्ही = पत्नीला म्हणतात । पाटाउवे धारीचा = रेषमी धाग्याची किनार । ओलिसाउला = सपुर, तलम, पातळ वस्त्र । दांडीये बैसोनि आली = पालखीत बसुन आली यावरून गदोनाएक खुप श्रीमंत असावे । बाहीरिला ओटेयावरि = राजमठाच्या बाहेरच्या ओट्यावर । पुजाद्रव्ये = मागे सांगितले ते, सामान । वीनवनेना = तिच्याकडून विनंती करण्याचे धाडस होईना । एकु साउला मालगंठी वेढिला = स्वामींसाठी तिने दोन वस्त्र आणले होते । सुरंगौनि = खाली सोडून, जमिनीला रुळतील अशाप्रकारे वस्त्र नेसणे । दोन्ही सोगे = वस्त्राचे दोन्ही बाजुचे टोक । पुष्टी वीभागावरि पडति = वस्त्राचे दोन्ही पदर (टोक) समोर नेऊन पाठिवर लोंबकळत टाकणे । वेढे करु आदरिले = मल्ल ज्याप्रमाणे पुरुषार्थाने चालतात तसे शरीराच्या अवयवांचे हावभाव करुन वेढे करु लागले । पुढिलाकडे : मागीलीकडौनि = पुढून व समोरुन दोन्ही बाजुंनी । सावेयांचि बरवे दीसे = सहजच सुंदर दिसणे । मागिलायेचा सारिखे होइल = मागच्या सारखा उत्तम प्रकारे होईल का ? । आधिलाहीपस्य = पहिला अवसर दाखविला त्याहीपेक्षा । एक गुणी = एकपट लाभ । दुणि = दुप्पट लाभ झाला । (पांढरी भुमीका संपूर्ण पांढरे वस्त्र आणि त्यावर रेषमी धाग्याची काळी किनारी । एथची तीघी कुमारी = आम्ही सांगितल्या त्या)

१४४) देमतीप्रति कुष्टधर्म निरुपण : ॥

कुष्टधर्मनिरुपण = कुष्ट झालेला माणूस कसा वागतो ते निरुपण । देमाइसे आली = पाठीमागुन दारवंडेसी = दरवाज्याच्या चौकटीची बाजु । गांवासि जा = सरळ घरी जा । गोसावी पाठउंचि लागती = आम्हाला येथुन पाठउन देतात हे कस काय ? काही अर्थु निरुपीति ना = काही तत्व, अर्थ निरुपण करायला पाहिजे ते निरुपण करत नाही । सहजचि = साहाजिकच । लेओ = अलंकार । नेसो = वस्त्र ।

खाओ = चांगले पदार्थ त्यांते कांहीं असिले = त्यांचे काही घर, दार, जमिन जुमला । तरि ते नाही = पत्नीला काही मिळत नाही
बापाभाउवांचीया हांडीया तावावीया = त्यांच्या घरी स्वयंपाक वगैरे काम एवं कष्ट करावे लागते । मग घासुभरि जेवावे = मग घासभर
जेवायला मिळते । हे साने देमती = हि सुध्दा लहान गोष्ट आहे का ? । तैसे असो काइ जाणिजताएं = तुम्ही सांगतात त्याप्रमाणे आमच्याने
राहणे जमेल का ? कुष्टी याचा धर्मी = कुष्टरोगी जसे वागतात तसे । ते कैसे = ते कसे असतात । कव्हणी एकु वेव्हारा = कुठलासा
व्यापारी, सावकार, शेतकरी । कुष्ट जालें = गळीत कुष्ट, हातापायाची बोटें झडणारा कुष्ट । धाडरी = सोयऱ्याचे सोयरे ते आपले धाडरे ।
सोडरी = व्याही खंती = तिटकारा, तिरस्कार । बापभाउ = जवळचे, स्वतःचे नातेवाईक । तो थुंकि तरी = कुष्टरोगी कुठे ही थुंकला तर ।
ब्राम्हणी = पत्नी सुध्दा । बाहीरि बैसो नेदीति = घराची लाज जाईल, लोकांमध्ये अपमान होईल म्हणुन बाहेरच्या ओट्यावर बसु देत नव्हते
। तू मर कोढी = तु कुष्टरोगी आहेस त्यामुळे लवकर मरुन जा । मरो का = लवकर मरत का नाहीस, मेला तर बर होईल । हे आझुइं का
जिताये = हा अजुनपर्यंत का जिवंत आहे । उबगला = कंटाळला, वैतागला । गावामागे = गावाच्या पश्चिम दिशेला । दुबळेश्वर देवो =
दुबळ्यांचा (गरीबांचा) देव, गरीब लोकांचा देव म्हणुन दुबळेश्वर, गरीबांची मदत करणारा, दुःखी कष्टी पतीत, पापी अशांची मदत करणारा
त्यांना पावन होणारा (हनुमान टोळ भैरव इ. दुबळे देव मानले जातात व राम आणि श्रीकृष्ण हे श्रीमंत देव मानल्या गेलेले आहेत कारण ते
राजेशाही थाटात होते) किंवा गरीब लोकांनी मंदिर बांधले म्हणुन दुबळेश्वर । तु माझा मी तुझा = आता नक्की देवाचा झाला । नीजैला =
मंदिराच्या बाहेर झोपला किंवा पूर्वेकडे बाहेरच्या बाजुला पाय करुन झोपला । पाठी तीएं आली = नातेवाईक, लोक नाव ठेवतील या
लाजेमुळे, व्यवहार म्हणुन आले । तेयातें म्हणे = त्या कुष्टीयाला घरचे, संबधीये म्हणतात घरी चला (मध्ये स्वल्पविराम नसल्यामुळे असा
अर्थ निघतो) ऐसें म्हणौनि राहे = निष्ठापूर्वक राहिला । मग कव्हणी एकु = कुष्ट रोग्याची वाईट अवस्था पाहून पुण्य हेतूने । खापरी =
मडक्याचा खालचा तुकडा । करा = केळी, मातीची छोटीशी घागर किंवा मडके परंतु छोटेसे । थापे जाले = बोटें पार झडून गेली होती ।
ऐसे पाणी पीयें = दोन्ही हातांच्या थापेने मडक्याचा तुकडा उचलून पाणी पी । मां काइसी देवता = ती कसली देवता, सामान्य प्रकारची शुद्र
देवता । आपुले फळ दिधले = भाव क्रियेचे फळ दिले । असिजे ऐसें कुष्टीयाचा धर्मी = कुष्ट्यांच्या धर्माप्रमाणे राहायला पाहिजे ।
अन्नवस्त्राचे = अन्नवस्त्राविषयी देमती = कसली चिंता करता । सामर्थ्य दीधले = श्रीदत्तात्रेयप्रभूंनी (सापटे = जाड कपड्याचा तुकडा ।
प्राकृत देवता = सामान्य प्रकारची शुद्र देवता । थबथबा गळे = पचपच गळने, जखमेच्या पाण्याने हात चिकट होऊन ते पाणी जमिनीवर
गळते आहे । लसीचे = जखमेतून निघणारे अशुध्द पाणी । वोघळ वरि जाति = हातावरून खाली गळत होते । टोपुलें एक = टोपले भर ।
गनमनीती = घोंगावत, आवाज करत । कीवी सूळबुळीत पडीले = बऱ्याच बारीक२ अळ्या पडल्या । तेव्हेळी = किडे पडायला लागले तेव्हा
आस जीने यांची होती = त्याला जगण्याची आशा वाटत होती । दुखाते गणावी ना = तो कुष्टी दुःखाला जुमानत नव्हता । तेही = माता ।
चीळसाइली थुंकली = किळस करुन थुंकली) मुसवणी = घाण पाणी वणी = पाणी, उरलेले पाणी ।

१४५) सहस्त्रार्जुन वरप्रदान : ।।

सहस्त्रार्जुन = याचे पुर्वीचे नाव कार्तवीर्ये । कृत = थोर, महा, मोठा, वीर्ये = पराक्रमी आहे तो । कृतविर्याचा मुलगा तो कार्तवीर्ये
म्हणजेच सहस्त्रार्जुन उपाळींगु = अपंग, हाताला बोट नसलेला (कोपरापासून हात नसणे त्याला थोटा म्हणतात ।) अन्ह नव्हे = योग्य, पात्र
नव्हे अपंग असल्यामुळे । जोडु जाउनि = जोडण्यासाठी प्राप्त करण्यासाठी जाइन । आश्रम पाहात पाहात = त्यांच्या आश्रमात राहुन
अनुभव घेऊन त्यांना सहाद्री पर्वतावर कोणी सामर्थ्यवान पुरुष आहे अशी विचारपूस करत२ । नीवैरें भुतें = वैरहीत, हेवा दाव्यारहीत
जनावर, पशुप्राणी एवं एकमेकांत व्देश, हेवा दावे वैरभाव नाही वांचौन वाघ शिकार करत नसावा आणि गाई, शेळ्या गवत खात नसावे असा
अर्थ नाही कारण सृष्टीची व्यवस्था बदलत नाही । काही सेवादास्य केले नाही, श्रीदत्तात्रेय प्रभूंचे सेवादास्य कधी घडत नाही म्हणुन ।
मर्दानामादने जाले = चुकून तेथे दत्तात्रेय प्रभूसनानासाठी आले वांचौन त्याच ठिकाणी वास्तव्याला होते असा अर्थ नाही । धुपु न लगे =
सुगंधी वास लागत नव्हता । करपटाणि = मांस जळाल्याचा करपट वास । ऐसे पाहिले = पाठिमागे वळुन पाहिले ते गोसावी जाणताति =
मला आपल्याकडून कोणता वर अपेक्षीत आहे ते आपण जाणता । सहस्त्र भुजा होतील = सहस्त्र बाहुयुक्त, सहस्त्र बाहुचे बळ येईल ।
अंतुरबळीया = ज्याला कोणीही जिंकु शकत नाही हरवू शकत नाही असा बलवान । जाणौनि लोकांचे मनोर्थ पुरवीसी = तुझ्याकडे आलेल्या
लोकांचे मनोरथ त्यांनी सांगायच्या अगोदर पुरवशील । परि स्त्री, ब्राम्हण, गाए = सामर्थ्यवानच असावे असे नाही, सामान्य जरी असले तरी
सुध्दा । क्षोभवीसी = यांना त्रास, दुःख देशील तर नाससी (कृतविर्याचा कार्तिकवीर्य = कृत-विर्याचा पुत्र तो कार्तिकवीर्य म्हणजेच
सहस्त्रार्जुन वीकट बाहु = कापलेल्या हाताचा । एवं बोट नसलेला हेतु = सहस्त्रार्जुनाचा बाप कृतवीर्य जेव्हा यज्ञ (हौस) करत होता तेव्हा
त्याला शिक आली व त्याने नाकावर हात ठेऊन शिक सारली आणि हात न धुता उष्ट्या हाताने होम केला त्यामुळे देवता त्याच्यावर
कोपली आणि त्या कोपामुळे सहस्त्रार्जुन अपंग जन्मला ।। (वळांकृते पृथ्वीचे = संपूर्ण पृथ्वीचे ।)

१४६) परसरामा भेटि : ।।

एकवीरा = तीचा एकच वीर पुत्र होता म्हणुन एकवीरा । एकवीरा = रेणुका विश्वेची ज्ञान विग्रह । जमदाम्नी = सामान्य जीव । चरवी
= मडक्याचा आकाराचे लहान भांडे । सरोवर = तळे । उदक पुरले = पिण्यालाही व स्नानालाही पुरले । मागुता जनु पाठवीला = सामर्थ्य

चमत्कार पाहुन पुन्हा पाठविले । **इंद्राची कामधेनु** = ब्रम्हाडस्था । **एकवीरा** = हिला पाच पुत्र होते, १) खंडा २) भुता ३) उदा ४) जोगा ५) परशुराम पैकी परशुराम हा वीर होता म्हणुन तीला एकवीरा म्हटले (विचारभाष्य) **श्रवली** = निर्माण झाले, तिच्यापासून प्राप्त झाले । **राजी नाही** = राज्यात कुठेच मिळत नाही । **नेओ आदरीली** = बळाच्या जोराने, ओढुन ताणून, मारुन, हाकलुन नेऊ लागले । **ऐसे श्रवली** = त्यामधुन तयार झाले । **पराभवीला** = पराजय झाला । आणि युध्द समाप्त झाले व सर्वजन आपआपल्या ठिकाणी गेले. एकवीरा व जमदाग्नी आपल्या निवास स्थानाला परत गेले । **इतुले ऐसे एणे ब्राम्हणे केले** = सर्व युध्द संपल्यानंतर म्हटले । **जमदाग्नी मारीला** = पुन्हा आश्रमात येऊन ठार मारले । **टकटगीति होती** = जीव तग धरुन ठेवला होता, तीचा आत्मा अटकलेला होता. **धावा फोकरिला** = धाव धाव असे म्हटले, संकटाच्या वेळी मारतात तशी हाक । **कैळासी** = कैलास पर्वतावर । **माहादेवे म्हणीतले** = परशुराम अज्ञान विग्रह असल्यामुळे त्याला समजले नाही । **आपति** = संकट । **पैजा** = शर्यत । **नीक्षेत्री** = क्षत्रियरहीत सहस्त्रार्जुनाचे नातेवाईक जेवढे आहेत ते सर्व मारीन । **एकवीस वेळ नीक्षेत्री प्रीथीवी करी** = एकविस वेळा युध्द करुन हि पृथ्वी निक्षेत्रिय करीन । एवं पृथ्वीवरचे सर्व क्षत्रिय मी मारुन टाकेल । **टूकटूगीत असे** = एकदम शेवटच्या मृत्यू पथाला लागली । **घाइ ठेला असे** = घावामुळे जागीच ठार झाला । **नीसले भूमी** = कोरी भूमी, जेथे कोण्याही जीवाची हिंसा झालेली नाही । १) जेथे कोणाचाही भूनिक्षेप केलेला नाही । २) जेथे जडत्वीच्या जीवाचे संपादकत्व केले नाही ३) जेथे संहार झाला नाही ४) जेथे प्रमाद घडला नाही अशा प्रकारची कोरी भूमी । **संस्कारु** = भूमीनीक्षेप । तेमी काइसेन वोळखैन? = श्रीदत्तात्रेय प्रभूना । **कोरडा काष्टी** = तुझ्या कावडीच्या काठीला । **बहुत भूमी हींडीनला** = सह्याद्री पर्वताच्या खालच्या भागाला, एवं आत्ताच्या बारा खांडीच्या जवळपास वांचौन पृथ्वी पलेटन केले असा अर्थ नाही । **सैह्याद्रासि आला** = सह्याद्री पर्वतावर आला । **खळिचा साउला** = रेशमी वस्त्रावर खळ दिलेली, नक्षीकाम केलेली । **मालगंठी** = लुंगीला समोर गाठ मारुन मल्लासारखे लुंगी लावणे । **गंडीयाळा** = एक विशिष्ट प्रकारचे शस्त्र (मामा) विचार बंदात शेवटच्या टीकेत आहे, फाटे बाबाचा पाठ किंवा (कोलते) घडीयाळ । **सुरेची** = दारुने भरलेली । **करवती** = सुरई । **दोरने** = जंगली पशूंच्या केसांपासून वळुन तयार केलेली दोरी, भील्ल डोक्याभोवती गोल गुंडाळून बांधतात । **दुतळीया** = दोन तळ्याचा, चामड्याचे डबल सोलच्या चपला । **आउसी** = बाई । **परिवंटे नेसली** = विशिष्ट पध्दतीने वस्त्र नेसणे । **पाखेया गांठी दीधलीया** = चोळीला समोरच्या बाजुने बटन नसल्यामुळे गाठ दिली किंवा कस्याची चोळी असल्यामुळे समोरून कसेला गाठ मारली होती । **कोंभ फुटले** = मोठमोठे कोंभ फुटुन दृष्टीसमोर जे लांबुनच दिसु शकेल असे मोठे कोंभ । **नीराकारु लागले** = निराकारण करु लागले, दंडवत घेईना । **तु ऐसा** = ब्राम्हण जातीचा । **आम्ही ऐसे** = शिकारी, भिल्ल. **सर्व तीर्थे आणावी** = कर्महाटीचे १०८ तीर्थे उत्तम संस्कार करायचा असेल तर आणावी लागतात । **बाणु घालवीला** = जमिनीमध्ये बाण मारला । **मूळदरी** = जेथुन दरीचा उगम (सुरुवात) होतो अशा विशिष्ट ठिकाणी । **दरी** = दोन डोंगरामधील खोल खड्डा (जसे देवद्रोणी) **एक टोळा घातला** = त्या जागेवर एक दगड ठेवला । **मुळपीठी** = जेथे दफन केलेले आहे त्या मुळ जागेवर, संस्काराच्या जागेवरती, तेथे शक्ती निक्षेपणे हिच मुळीपीठी आहे । **प्रतीष्टीला** = त्या टोळ्यांची प्रतिष्ठा केली, त्यात शक्तीचा निक्षेप केला । **सींचन केले** = शिंपडले (पारधी वेश असल्यामुळे त्याप्रमाणे प्रक्रिया केली ।) **भोग पाव** = येथुन पुढे तुला भोग मिळो । **अनघा** = अंग नाही ज्याला तो एवं विदेह माया । **अन** = नाही । **अंघ (अंग)** = शरीर । (अघ = पाप ।) **(करंडा केला** = द्रोणासारखे केले ।

हेतु = मायेला स्वतंत्रपणे देह धरुने नाही ती परमेश्वराकारणे ओळगणी रुपाने देह धरु शकते । परशुराम हा पार्वतीचा अज्ञान विग्रह होता (विचाराच्या४७ महाभाष्यात)

१४७) मेंडकासि वेधे आकरखणे : ॥

पाइं धरुनि सांडिला = राजमठाच्या दाराबाहेर अंगणात सोडले । **एरी दीसी मांगौता आला** = संध्याकाळच्या पुजा अवसराला आला । **गळां कवडी बांधली** = बेडकाचा गळा निमुळता असल्यामुळे त्याच्या गळ्यात बांधला जात नाही म्हणुन पायातुन गळ्यात दोरी घालुन कवडी बांधली । **दारवठेया बाहीरि घालवीला** = जगतीच्या दारवंठ्याबाहेर । **वेसीबाहीरि** = गावाच्या वेशीबाहेर । **गंगेपाडि** = गंगेच्या पलिकडे । **वेधसक्तिचा व्यापारु गा** = ज्ञानरूपी विज्ञानाचे शक्तीचे कार्य ।

१४८) इंद्रेया पर्णानेनी भटां कौसल्य प्रसंसा ॥

पर्णा = पान । **आनएनी** = आणणे । **भारेयांतु से पाना नीवडीति** = शंभर (१००) पानांच्या गठ्ठ्यातुन पाच सहा चांगली पाने निवडीती । **दुष्ट** = वाईट । **इथे असता** = चांगले पान असताना, एवं जास्त दिवसाचे पिवळे पान खायला चांगले मानतात । **तीए कांगा देइल** = हिरवे पान कशाला देईल । **त्रपण करी** = पाण्याने अभिषेक करणे, स्नान घालणे । **एक पुष्प वाहे** = त्यांच्या पध्दतीने । **तीएसि** = देवतेसी । **अडीया** = बारिक बारीक केलेले गोल खड्डे, गल । **सींपुटी** = छोटी छडी, न तुटणारी लवचीक काठी । **तयासि** = गावाच्या, गावकऱ्यांना, लोकांना ।

१४९) दाको आर्पीत जाडि चमरी स्वीकारु : ॥

दाको = शुद्र जातीचा आहे । जाडि = सतरंजी, घोंगडे, जाडवस्त्र । चमरी = चवरी । चामार गोदांचा = गोंदा हे पुर्वीचे व आत्ताचे श्रीगोंदा । खाती = लोहार । पांचवणी = पाचवर्णाची, वर्णीऐवजी वणी सुध्दा चालतो आइ गोसावीयांपुढे ऐसे जाणवा = बाइसांचा व दाकोचा पूर्व परिचय असावा । अवस्वरु देयावा = थोडा वेळ यांनाही द्यावा, दाकोची विचारपूस करावी । नीरोधु जाला = बराच वेळ प्रतीक्षा करावी लागल्यामुळे त्रास झाला असेल । दाभणांचे गोणटे = दाभणांनी भरलेले पोते ते पाठीवर घेतल्यानंतर टोचत राहते तसे काही माणसं टोचतात । ब्राह्मणांचे गोणटे आहे ते टोचणारच । गोणटे = तागाचे जाडे भरडे वस्त्र । ऐसा बैस = ओट्यावर बैस एवं राजमठाच्या मुख्य ओट्याच्या पूर्व दिशेला कवाडाआतुन तो स्वामींना दिसतो आहे. यापूर्वी तो बाहेरच्या अंगणात बसला होता आणि आत्ता जी दाकोची सोडेचे स्थान आहे तेथे स्वामींशी त्याची भेट झाली असेल । पाए धु घालवीले = पाए धुण्याला पाणी दिले वाचौन भक्तजनांनी पाए धुतले असा अर्थ नाही । आपुली ये पांती = एकदाच सर्वांना वाढले वांचौन स्वतंत्र दिले असे नव्हे कारण गावातील महाजन सुध्दा पंगतीत हजर होते । क्वचित मते = कोण्या एका महानुभावांच्या मतानुसार ॥

१५०) साधा गुडभेदु कथन : ॥ क्रांत = व्याप्त ।

गुडभेदु = गुळाचा तुकडा पाडणे । दुखक्रांते = दुःखाने व्याप्त । पर्वा = चैत्रपौर्णिमा किंवा चैत्रपाडवा किंवा अक्षय तृतीया । काखेचा मोटाळा = म्हणजेच मनातील विचार एवं वास्तविक काखेत गाठोडे होते असा अर्थ नाही । हे भेटे तेव्हाळिची पर्वकाळ कीं = मग पर्व चुकल्याचा काय प्रश्न आहे, कशाला दुःख करता । कां चुकलीति साधे हो = तिचे स्वामींच्या शब्दाकडे लक्ष नसल्यामुळे स्वामीसुध्दा तिच्याच पध्दतीने सांगतात । आएका लोभ = आईनेच लालन पालन करुन मोठी केली म्हणुन आईचा लोभ । वीडी तोडिली = लग्न सोहळ्यातील कार्य, लग्नात वर वधुने पानाचा वीडा तोंडाने तोडुन खायचा असतो असा संस्कार विधी आहे । भेली = गुळाचा खडा । साता वरिखांचा नोवरा.....नोवरी = लहानपणी लग्न लावणे हा जुन्या काळातील प्रकार । कोडे कवतीके = दोन्ही समानार्थी शब्द एवं विनोदाने । वेओ = विवाह, लग्न । लाडांते = लाड देशात, गुजरातमध्ये । आति = आमच्याकडे असला प्रकार आहे । राणी असे = होती एवं आता सरली । सता = १०० । भवै नेतवटे बांधीजताति = भुवया खाली येउ नये म्हणुन भुवया वरती करुन त्यावर रेशमी पट्टी बांधतात एवं स्थुळ शरीर असल्यावरच म्हातारपणी चामडे लटकतात एरवी बारीक, सडपातळ असल्यावर लटकत नाही । इउले = २५, २७ वर्षांचे । पालवा पिळु सुदला = आग्रह घेतला । हें नैए सांघौ = आम्ही वयस्तंभिनी विद्या स्विकारीली होती ते ।

हेतु = साधेला स्वामींच्या शब्दावर प्रतीती बसली नसती म्हणुन किंवा तीला आश्चर्य वाटले असते म्हणुन स्वामींनी सांगितले नाही । कमळा राणीला स्वामींपासून जो पुत्र झाला तो ग्रहणा दानाचा असावा किंवा तिच्या आर्जकत्वानुसार तिला दिला असावा लिळादाने जन्मविलेला नव्हता कारण लिळादानाचा पुरुष वार्धक्याने दुःख प्राप्त होइस्तव जगत नाही आणि हा तर १०० वर्षे जगला आणि खें खें करीत होता यावरुन त्याला वार्धक्याचे दुःख सुध्दा होते म्हणून तो लिळादानाचा नव्हता. फक्त श्रीप्रभू बाबांनी ज्या बालकाला जीवदान दिले तोच शतायुशी झाला तो अपवाद म्हणुन जाणावे ॥

१५१) आक्षेत्रीतीए लाहामाइसा आनीत उदकपान : ॥

आक्षेत्रीतीए = वैशाख शुध्द त्रयोदशीला, वैशाख महिन्यात अमावस्येनंतर येणारी एवं अक्षय पुण्य देणारी ती अक्षयतृतीया । लाहामाइसा = साधेची आइ । आनीत = आणलेल्या । उदकपान = पाण्याचा स्विकार करणे । मर्दनामादने जाले = तिच्याकडून । वान = विशिष्ट सणाच्या दिवशी भेट म्हणुन विशिष्ट खाद्य पदार्थ दान देतात जसे बोरे, हरभरे, गाजर आदि पदार्थ । ते घागरीत टाकुन देतात । आखतीज केली = अक्षयतृतीयेचा अवसर केला । निदैव = दैवहिन । खोला पाणियातु बुडकळुनि भरा = वरती गरम आणि घाण पाणी असते आणि खाली थंड, गार पाणी असते म्हणुन खोल पाण्यातुन भरा म्हटले । संपुर्णा = अनेक वचनी शब्द । उटिले = घासुन स्वच्छ केले । (संपूर्ण हो = संपूर्ण झाल्या) ।

हेतु = पाणी स्वीकारल्याचे गोमटे ।

१५२) साधा वैस्यग्रहवास अभियोगे परीहासु : ॥

वैस्य = वाणी (मारवाडी) ब्राम्हण, क्षत्रिय, वैश्य, शुद्र या चार वर्णांपैकी वैश्य जातीचे मारवाडी असतात । ग्रह = मारवाड्याच्या घरात । वास = निवास केला असता । अभियोगे = आरोप, आळोच स्वामींनी लावला. परीहासु = विनोद, चेष्टा । भीक्षेसि नीगाली = तिसरा प्रहर होण्याअगोदर सकाळी १०च्या जवळपास । कारण लोक बारसीच्या दिवशी लवकर स्वयंपाक बनवतात व चांगले पदार्थ बनवतात । कुपिनु फेडिला = फक्त कोपीनच घातलेली असावी दुसरे वस्त्र नसावे म्हणुन । आइ आइ अंनोसि पीसें लागले = मनात म्हटली । हा मज झोंबैल = कवटाळेल । हा भीक्षा करुनि एइल = रस्त्यातच कुठे भेटला तर मला त्रास देईल म्हणून जेव्हा तो भिक्षा करुन येईल । दोनि पाहार जाले = १२ वाजुन गेले । पातसें = पिठले । दृष्टपुत = दृष्टीने पवित्र करुन घेणे । पूत = पवित्र वल्हंटेया = ज्वारीची किंवा गवताची गंजी, कडब्याची वळई । ते घर वाणीयांचे = म्हणजे साधा फक्त ब्राम्हणांच्या घरी भिक्षा मागत असावी (ब्राम्हण फक्त ब्राम्हणांच्या घरी भिक्षा घेतात) तयांचा दारी तुळसीचे वृंदावन असे = साधा आता एकदम साध्या भोळ्या माणसासारखे काहीच माहित नाही असे

भासवतेय एरवी तुळशी वृंदावन सर्वच घरी असतात । **कटकीचीं** = देवगीरीची **वेचु घेओं** = वस्तु खरेदी करणे । **एव्हडे कान** = मोठे कान एवं देशस्त व लोकस्थ ब्राम्हण असे दोन प्रकार वाण्यांचे असतात । **पोट पवीत्र करीन** = तो दोष नासवुन घेईन । **चाळवीजत होतें** = फसविणे, ठकविणे । (**वाळुवटी** = वाळुचा एकत्र असलेला परिसर । **थोंबा आड** = गवताच्या गंजि आड ।)

१५३) मंडळीकु पुष्टी अरोहणी साधां जोगिदंडान-अभीमूख : ॥

मंडळीकु पुष्टी अरोहणी = नाथोबाच्या पाठिवर बसलेले असतात । **जोगिदंड** = वरुन अर्ध चंद्राकृतीचा आणि खाली जमिनीपासुन मानेपर्यंत उंच, एवं स्मरण करत असताना मान खाली वाकु नए म्हणुन हनुवटीला लावतात (तसाच जोगदंड हाताच्या खाली स्मरण करताना वापरतात.) **दान** = दान देण्याविषयी । **अभीमूख** = समोर होणे, प्रारंभ करणे, सुरुवात करणे, विचार करणे, मुळ अर्थ देण्यास तत्परता । **गोसावी आंगणी वेढे करीताति** = नाथोबा वेढे करीत होते व स्वामी नाथोबांच्या पाठीवर बसले होते. वाचौन स्वामी वेढे करीत होते असा अर्थ नाही । **सोने भरी** = सोन्याने मढविलेला, सोने जडलेला ॥

१५४) साधा मागावेया अनोज्ञा : ॥

आज्ञा म्हणजे प्रथम दिली जाते ती । **अनोज्ञा** = आज्ञा विचारल्यानंतर जमत नसल्यास पुन्हा विचारुन घेतली जाते ती अनुज्ञा जसे भटोबासांना स्वामींनी फक्त कोपीन वापरण्यास सांगितली ती आज्ञा आणि भटोबास म्हटले जी जी मज फक्त थोडीशी कोपीन जमत नाही मग स्वामी म्हटले तर दोन हात सुडा वेढीजे हि अनुज्ञा । **पुसा** = ज्ञानाची गोष्ट विचारा । **पुसों नेणें** = मला तितके ज्ञान नाही कि तुम्हाला विचारू शकेन । **ना जी नेणें** = खरच मला माहित नाही । **तरि काइ मागतींति ?** = नक्कीच प्रेम मागीतले असते । **कवणे संस्कारेसी उठी ?** = कसल्या प्रकारचे संस्कार असतात त्याचे । (**गोसावीं मुंगीयाची हारि अवलोकीली मग साधावरि प्रसन जाले** = मुंगी उपलक्षणे असे चर्तुविध कर्मफळ आहेत त्या चर्तुविध कर्मफळात पाहिले तर मनुष्य देह भेटणेच अवघड असते आणि त्यात उभयदृष्ट्या अवताराचे सन्नीधान होणे अतिशय अवघड असते आणि साधा मनुष्य देहात आहे वरुन आमचे सन्नीधान भेटले असा मनात विचार करुन स्वामी साधेवर प्रसन्न झाले ।)

१५५) सीपे भोजन अपराधें आउ दवडणें : ॥

व्यापारू असे = दुसराही व्यापार आहे ॥ **यांते तेथ बैसवा** = उरलेले काढुन घेऊ नये म्हणुन । **प्रमाणालागि** = मापा करता । **सीवनावळि** = शिवण्याचा खर्च, मजुरी । **परीमळबहळ** = अनेक सुवास एकत्र, खुप सुगंधी । **ते गोसावी कैसे असती** = कितीतरी सुंदर असतील । **तेथ आंगी ओळगवीली** = त्या शिंप्याने । **मढावरि बीजे केले** = उंच मठावर, एवं हिवाळ्याचे दिवस असावे व स्वामी ओतपळी घेत असावे । **भट बाहीरिली कडौनि आले** = व्यापार करुन । **देखिले की ए आउवेचे** = या आउसाचे वागणे बघितले का ? । **एसीचि जी हे आउ** = हिचे वागणे नेहमी असेच असते । **रुआचें** = कवड्यापेक्षा थोड्या जास्त किमतीचे पैसे, चांदीचे नाणे । **उपान्हौआं लागौनि रुआचे लोणी आणवीलें होते** = चामड्याच्या चपला कडक होत्या. त्यावर लोणी लावल्याने मउपणा येतो म्हणुन लोणी आणवीले होते । **आधांचे** = अर्ध्या नाण्याचे, एवं अर्धे नाणे लोण्याला वापरले **खांडोवा** = वस्त्राचा मोठा तुकडा । **धुववीला** = धोब्या कडुन धुऊन घेतला । **आधा भरि** = आर्ध्याचे । **पोटवीला** = उन्हात तापवीला किंवा इस्तरी करवुन आणला । **लवलवुनि आइकु आलीं** = माझ्याविषयी स्वामींकडे काय तक्रार करत आहे हे ऐकण्यासाठी आली । **सडी पड रे** = सडुन जा, आजारी पडुन तु सडो, तुला किडे पडो । **नागणेया** = तुच्छरूप शब्द । **नाही कोण्हांची चाड** = कोणाची गरज नाही, कोणाशी काही घेणे नाही । **पैलाडी** = नदीच्या पलीकडे । **गची दीधली** = मानेला पकडुन चालवीलीं = ढकलत ढकलत चालवीली । **काकुलती आली** = गयावया करू लागली । **परवंटिचा** = गाठोड्यातले, परोटलीचे । **च्यान्ही पाहार** = सामान्य अर्थाने चार प्रहर एवं रात्रभर **तळेगाविचेया** = सध्या हे गाव उपलब्ध नाही । **पाणिवठां आपणेयांतें उतरवीलें** = तेथुनच रस्ता उतरतो आहे, तेथुनच नदीत उतरणे शक्य होते म्हणुन उतरली (**उतरणे** = नदी पार करणे) ॥

१५६) दारवठां जिव्हादाग श्रवणे भटां मारकंडा खिरोदन भोजन ।

दारवठां = दरवाजा जवळ, दारवंठ्याजवळ । **जिव्हादाग श्रवणे** = जिभेला डाग लागला हे ऐकुन । **जिव्हादाग** = जिभेला चटक लागली । **श्रवणे** = आइकले असता, ऐकुन । **खिर** = दुध ओदन = तांदूळ । **पाटिसाळेवरि** = सुएर करविणे तेथील पटिशाळा किंवा राजमठाची पटिशाळा । **गंगे जेउनि आलें होते** = सायंकाळी दिवे लावण्याच्या वेळी आले । **श्रीकरू बुडी घातला** = मोठे पात्र असावे म्हणुन । **जिव्हे डाओ पडिला** = जिभेला चटक लागली, जिभेला डाग लागल्यासारखे, अजुन खीर हवी होती परंतु थोडीशीच मिळाली । **ते थोडी म्हणति** = दोन किंवा तीन वाट्या म्हणत होते । **गोसावी बहुत म्हणती** = सात किंवा आठ वाट्या म्हणत होते । **ठी जाली** = ठराव, मर्यादा, निश्चिती झाली । **दुध विकत घेववीलें** = बाहेरून आणायला सांगितले । **बाहीरा जाओनि एइन** = दिर्घशंकला किंवा बाहेरून फिरुन येतो । **गजकर्ण** = गजाचे कार्य, जसे हत्ती सोंडेत पाणी भरुन पाण्याचे फवारे सोडतो तसे उलटी करणे । **भट वहीले चालति** = मार्कंडाला खेटावे पकडावे म्हणुन लवकर शीघ्र चालति । **तुझे पाप नर्ककर्म तुजचि** = तुझी लांडी लबाडी तुझ्यासोबत । **नर्ककर्म** = नर्काची कृती, वाईट कर्म । **तेणे तें केलें मा** = वमन करुन टाकले । **दुधभाता लागे** = आमच्याकडे कर्ज राहिले ते पुन्हा केव्हा तरी फेडुन टाकु ॥

१५७) तथा पूर्वमुखे मढी ॥ माहादाइसा स्वेतउपाहारी भटचमरीदंडे ताडणें : ॥

पूर्वमुखे मढी = सध्याचा प्रसन्न मठ पुर्वीचा केशव मठ, गोपाळ मठ । **स्वेत उपाहारी** = पांढरे खाद्य पदार्थ दुधाचे पक्कान । **चमरीदंडे** = चवरीचे दांड्याने । **चमरी** = रान गाईच्या केसापासून बनविलेली चवरी । **ताडणे** = मारणे, ताडण संपादन करणे । **खीरघारीया** = गोड पुऱ्या किंवा पांढऱ्या पुऱ्या । **अमृत फळे** = खव्याचा एक पदार्थ किंवा गुलाबजामुन । **खांडीव** = खांडवे, अनारसे, तांदळाच्या पिठाचा एक पदार्थ । **कालवण** = कालवण, चातुष्ट्य । **पूर्वमुखे मढिचेया ओटेयावर** = प्रसन्नमठाच्या आतल्या ओटेयावर **येकवट वाढा** = स्वतंत्र वाढण्यासाठी दुसरे भांडे नसावे म्हणुन एकाच ताटात वाढले । **आरोगण जाली** = आरोगणेला सुरुवात झाली । **सांभालुनि वाढा** = लक्ष देऊन, लक्षपूर्वक वाढा । **गोसावीयांचा श्रीकरी चवरीं असे** = जवळपास भक्तजन नसल्यामुळे स्वामी स्वतःच हवा घेत होते । **आपुले लागीजणे घेया** = तुमची वसुली वगैरे जे काही आमच्याकडे बाकी शिल्लक आहे ते घ्या । **घासां प्रांश्रमु नाही** = एका घासालासुद्धा पोटात जागा नाही, एक सुद्धा घास पोटात जाऊ शकत नाही । **आतां याते संभउ असे** = आता संभव आहे एवं आता आहे उद्या मिळेल कि नाही सांगता येत नाही । **भाक** = शब्द, शर्यत । **ठसालिकरि** = ठणकन, दणकन । **कोपरावरि** = हाताच्या कोपरावर । **भटी म्हणीतले** = मनात । **आता नव्हे** = आता शिक्षा झाल्याशिवाय राहणार नाही **सीस** = डोके । **गोसावी जाणतु** = स्वामींना वाटेल । **(पडी घाउनि** = आणिक जोरात, विशेषत्वाने ।)

१५८) दीगांबर श्रीमूर्ति श्रीप्रभूवस्त्र स्वीकारू : ॥

दीगांबर = दीग म्हणजे दिशा **हेच** = अंबर म्हणजे वस्त्र परिधान केले आहे ज्यांनी, एवं विवस्त्र । **उदीयांसिची** = सकाळीच । **पूर्वमुखा मढा** = प्रसन्नमठ, केशव (गोपाळ) मठ । **बाहुल्ये बाइसांवरि उदास्य स्वीकरिले** = चरित्रकार म्हणतात । **ऐसे म्हणिजे** = असे असावे असे म्हटल्या जाते. तेव्हा निश्चितपणे म्हणता येत नाही । **बोबांओ लागली** = मोठ्याने ओरडु लागली । **श्रीचरणीचा मागु** = पायाचे निशाण, ओल्या पावलांचे ठसे । **म्हणीए करीत होते ते नेणों** = कोणता व्यापार करीत होते ते माहीत नाही. एक मत स्वामींच्या पुजाअवसरासाठी हार गुंफत होते । **अवळोकिले** = त्या दृष्टीकडे अवलोकीले । **भटाते उमटलें** = समजले, भास झाला । **बाईसीं पालवें करुनि** = आपल्या स्वतःच्या पदराने । **पुष्टि वीभागु झाडिला** = माती झटकली । **भटांकरवि दुटि उकलविली** = स्वामींनी उकलण्यास सांगितले । **लवलवुनि** = लवकर, धावत पळत जाऊन । **हे पोर कैसे लटकें** = कसे लबाड आहे किती हुशारीने आम्हाला प्रसन्न केले असे विनोदाने व प्रसन्नतेने म्हणतात । एवं जी जी आसन रचो देइजो प्रसादु मैळेल हे लटिके पण जाणावे । **हे काई मज बहु** = माझ्यासाठी हे काही फार आहे काय ? । **धर्मी दक्षु होए** = धर्मांमध्ये, धर्म आचरण्यात सक्षम होतो । **विघ्ना उपसांति होए** = येणाऱ्या विघ्नाचे निवारण होते । **विधी सबीज होए** = विधी फलद्रुप होतो । **दैव साह्याते करी** = परमेश्वर, ओळगणी माया साह्य करतात ॥

हेतु = भरवसेन उद्धरून जाणाऱ्या जीवाने ज्या वेळेला प्रमाद आंगवीला त्या वेळी परमेश्वर अवतार उदास्य स्विकार करतात आणि याठिकाणी स्वामींना इतकी उदासीनता आली होती कि जर भटोबासांनी स्वामींना प्रसन्न केले नसते तर स्वामी ते पुरच त्याग करण्याचा विचारात होते । **(ते न स्वीकरीति** = ते वस्त्र स्वामींना आवडले नव्हते म्हणुन न स्वीकरीति ।

१५९) वाराणसी मुक्तीक्षेत्र निषेध : ॥

वाराणसी = काशी । **मुक्तिक्षेत्र** = पापाचे मुंचन, नाश करणारे क्षेत्र आहे याचा निषेध । **निषेध** = निराकरण करणे । **नवखंड** = पौराणिक पृथ्वीवरील नऊ मोठे भुभाग १) इलावृत्त २) भारद्वाज ३) हरि वर्ण ४) किंपुरुष वर्ग ५) केतुमाल ६) रम्यक ७) भरत वर्ष ८) हिरण्य आणि ९) उत्तर कुरु हि नव खंड पृथ्वी व दहावे खंड काशी असे म्हणतात १) भरतखंड २) पुष्करखंड ३) हरिखंड ४) रम्यखंड ५) सुवर्णखंड ६) इलावृत्तखंड ७) कौरवखंड ८) किन्नर खंड आणि ९) केतुमाल खंड (मुळस्तंभ कथासार) (इ) १) इंद्रखंड २) कशोरुखंड ३) ताम्रखंड ४) गभस्ती खंड ५) नाग खंड ६) वारुण खंड ७) सौम्य खंड ८) ब्रम्हखंड व ९) भरतखंड (हंसकोश)

(ई) आलिकडील संशोधनानुसार या नव खंडाची भौगोलिक स्थाने वाणिली आहे ती अशी = १) इंद्रद्वीप = ब्रम्हपुत्रा खोऱ्याचा पूर्वभाग २) कशेरु खंड = गोदावरी व महानदी यांच्या त्रिभुज प्रदेशाच्या दरम्यानचा पूर्व किनाऱ्याचा भाग ३) ताम्रखंड = कावेरिच्या दक्षिणेकडील द्वीपलक्ष ४) गभस्ती खंड = नर्मदा व गोदावरी यामधील प्रदेश ५) नागखंड = सिंधु नदीच्या पश्चिमेकडील समुद्र किनारी प्रदेश ६) अ) कटाहद्वीप = (वामन व गरुड पुराण) साधु = काठेवाड ७) गंधर्व खंड = गांधार देश ७) अ) सिंहलद्वीप = श्रीलंका ८) वारुण खंड = अरबी समुद्राच्या पश्चिम किनाऱ्याचा प्रदेश व ९) कुमारी द्वीप = गंगा नदीचे खोरे (जॉर्ग्रॉफी ऑफ इंडिया प्रा.भा.स्थळकोश)। **नवखंड** = पृथ्वीचे नऊ विभाग आहे । **खंड** = विभाग । **जंबुदीप** = पुराणात असे मानले जाते जंबुदीप नावाचा एक प्रदेश जांभळाच्या झाडाच्या फांदीवर वसलेला आहे । **भरतखंड** = दहावे स्वतंत्र खंड । **काळभैरवाच्या** = कुणीतरी काळभैरव नावाची देवता किंवा महादेव देवता । **ब्रम्हकपाट लागले** = ब्रम्हहत्येचे पातक घडले । **अवघी तीर्थे हींडीनला** = कुठे फिटेल म्हणुन सर्व तीर्थ फिरला । **फीटले** = देवतेचे पाप फिटले । **मनुष्यादुर्लभु** = माणसांना किती दुर्लभ आहे ते वाराणसी क्षेत्र **परि देवां दुर्लभु** = देवतेंना सुद्धा दुर्लभ आहे । **पंचक्रोशामध्ये** = पाच कोसाच्या परिसरामध्ये (३ कि.मी.चा एक कोस दिड कि.मी.चा एक मैल) **पडिलेया** = सरलेया । **कृमीकीटकां गति** = ते सुद्धा गतीला,

मुक्तीला जातात । **तयाचेनि सिधांते येताए** = त्यांच्या पारंपारीक सिद्धांतानुसार येते । **तरि तेथ विधिनिषेध किमर्थ** = तुम्ही म्हणता की त्या ठिकाणी मेल्यावर कृमीकटक स्वर्गाला जातात मग तेथे विधी निषेधाचे काय प्रयोजन काय फायदा । **का पा?** = असे का बर? । **निषेध पाप नाही** = वाइटकर्म केल्याने पाप लागत नाही । **विधी पुण्य नाही** = चांगले कर्म, विधी केल्याने पुण्य लागत नाही असे म्हटले तर । **तरि मुंचिजेना** = जीवाचे मुंचन, मुक्ती होणार नाही.

१६०) साभिमानियांचे साभिमानु निरूपण : ॥

जीव देवता = जीव देवतेपेक्षा । **संसार शत्रुभेण** = संसार हाच एक प्रकारचा शत्रु आहे त्याच्या भितीने **निराभिमानु** = दृष्टपर निराभिमान आहे । **परि** = अदृष्टपर ॥

१६१) माहादाइसा वाराणसी गमन निक्षेदु : ॥

गमन निक्षेदु = जाण्याचा निषेध करणे, वारणे, प्रतिबंध करणे । **जावेया म्हणौनि आली** = जाण्यासाठी आपल्या गावावरून आली । **आइतीसी** = तयारीसी । **सन्निधान मोचक** = एथिचे, परमेश्वराचे **निरूपण केलें** = महत्त्व वाखाणले । **कर्म जळति** = नासून जातात । **प्रत्ययासि आलें** = अनुभवासी आले, पटले । **आइता सांघातु** = सांघात करण्याची गरज नाही लोक चालले आहेत तेच सोबती. **आइते संबळ** = आइते साहित्य, स्वतंत्रपणे सामग्री साहित्य करण्याची गरज नाही । **अल्पसता** = थोडक्यात, कमी खर्चात । **मग एउनि सुखे सन्नीधानीं असिजे पां** = मग नंतर येऊन सन्नीधानीच तर राहायचे आहे । **गाविचा हा आवघा लोकु हांसैल** = जेथुन आले होते त्या गावचे लोक हासतील । **संबळ नेलें** = स्वतःचेच साहित्य, सामग्री । **माहात्मेयांसी खादले** = दादोसांसोबत खाल्ले । **दीक्षित** = ब्राम्हणांतील श्रेष्ठ जात । **गाविचा गावी** = गावातल्या गावात, त्याच गावात । **कोळी** = ढीवर । मासे पकडणारे, शुद्ध जातीच्या माणसासोबत । **घरवात करी** = लग्न न करता संसार करणे । **कुळ** = स्वगोत्र । **काळ** = दुकाळ सुकाळ । **लोक** = जनलोकांचा अपवाद । **काइ एक नांगवावे?** = काहीतरी त्रास सहन केला पाहिजे । **गेली** = वाया गेली । **कुळ बुडवीलें** = कुळ बुडविले कुळाची इज्जत पाण्यात बुडवीली असे लोक म्हणतात । **कर्मचांडाळ** = कृतीने चांडाळाचे काम करणारा. **माहारीसीं** = हिन जातीच्या स्त्रीशी । **विटाळे** = व्यभीचार करी व नंतर तिच्याच सोबत लग्न करतो । **म्हणीए** = काम, व्यवसाय । **म्हणीये करू सीके** = पोट भरण्यासाठी । **नाडे** = मोट ओढण्याचा जाड दोरा । रस्सी, मोठे चन्हाट । **तुते** = वखराची माती काढण्याचे औजार हे लोखंडी पट्टीसारखे असते त्याला पाठीमागुन लावलेले चन्हाटाचे वळुन तयार केलेले चाबुक । ते चाबुक तयार करतो । **काज** = काम । **भोज** = भोजन । किंवा **काजभोज होए** = काही कार्यानिमित्त पांति होते । **तयासि** = कर्मचांडाळ ब्राम्हणाला । **खापरी** = मडक्याच्या तुकड्यात । **बाहिरी घालिती** = मंडपाच्या बाहेर । **प्राप्ति नाही** = ईश्वरप्राप्ती नाही । **श्रीकरु उमरडौनि जातीयें** = स्वामींनी महादाईसास न जाण्यास आपला श्रीकर आडवा केला असता श्रीकर बाजुला करून जात आहे **तात्पर्य** = स्वामींच्या आज्ञेचा भंग करून जात आहे । **दंडवत घालो आणि नीघों** = काहिच न बोलता फक्त दंडवत करून निघायचे । **भीतरिला ओटेयावरि** = राजमठात । **ऐसा श्रीकरु भवंडिती** = डोक्याभोवती गोल श्रीकर फिरविणे गोफण फिरवतो तसे । **ऐसा करीति** = गोफणीतुन दगड फेकतो तसे वरच्यावर श्रीकर सोडणे । **ताकिची माशी** = ताकाच्या बाजुला असलेली माशी, ताकाच्या अवती भोवती फिरणारी मासी (मामाजी) किंवा ताकात पडलेली मासी (पारंपारीक) **ताकाबाहीरि घालिजे** = हाताने किंवा फडक्याने लांब हाकलुन लावतो तसे (मामा) किंवा हाताने धरून ताकाबाहेर काढुन फेकतो तसे (पारंपारीक) **घालीजताए** = दादोस घेऊन जात आहे किंवा स्वतःच जात आहे आम्ही पाठवितो असा अर्थ नाही एवं आता जर हट्ट घेतलाच तर जाऊ द्या । **जाणे होत असे** = जाण्याचे ठरले आहे का? जाण्याची तयारी चालु आहे का? । **एथौनि तुम्हां संन्यास दीजैल** = पूर्वी कधीतरी संन्यास घेण्याविषयी म्हटले असावे म्हणुन स्वामी म्हणतात । **अवघडु** = तस बघितल तर अवघड आहे । **बीढारापासि बीढार नेघावे** = एकदम जवळ नको, त्यांचा गडबड गोंधळ चालु असतो म्हणुन । **मोले** = भाड्याने **भुमि** = जागा । **बीढार** = धर्मशाळा । **तेया सुइजे** = अशांना खाऊ पिऊ घालावे । **अतितारक** = देवतेचे नाव । **ब्रम्ह उपदेसी** = ब्रम्हाचे तत्वज्ञान उपदेशी । जीवन कसे जगावे हे आचरण्याचे ज्ञान करते । **काळभैरव अंती त्रीसुळ ओडवी** = काळभैरव नावाची देवता त्याला अंतसमई त्रिशुळ खुपसुन मारते । **भुमी आणि देहासंबंध हो नेदीं** = त्याच्या देहाला जमिनीचा स्पर्श होऊ देत नाही । एवं स्वामी हि संपूर्ण कथा त्यांच्या पुराणानुसार सांगतात आपल्या निर्णयानुसार असे नाही । **पोळले सुने** = अग्नीचा चटका बसलेले, चटका बसुन फोड आलेले कुत्रे । **वळणिखाली** = घरासमोर (पुढे) पत्र्याचे छप्पर वाढविलेले असते ते वळणी एवं वळणीच्या सावलीखाली । **कडवलाआंतु** = गोवऱ्या ठेवण्याचे बाहेरून तयार केलेले झोपडीसारखे । **अखंड** = नेहमीच, रात्रंदिवस, सतत । **दादोस माहादाइसें रीदुपुरीं राहति** = दादोसाला असे भासले कि कदाचित माहादाइसा रीदुपुरलाच राहुन जाइल वाराणसीला जाणार नाही । **रामुवरि** = रामटेकपर्यंत । **कानवाथरु** = कानवा नावाचे थर, लेप, आवरण असलेला । **सीरसाळेयांते** = आरस पाणी, दुधाळ (पांढरा) पाषाण, संगमरवर सीरसाळे नावाचा पाषाण हा पाषाण अतिषय मृदु व कोमल असतो । **तयासि** = कानवा थरासी । **टांकी लागे ना** = छन्नीने तोडु म्हटले तरी त्यावर छन्नीचा घाव बसत नाही । **टांकी** = छन्नी चे घाव । **एकाधा एकु** = कोणी एक जाणकार माणूस । **कोळे जाळी** = तिळाच्या काड्यांचा अग्नी जाळी । **कुळथवनीयें** = हुलग्याचे पाणी (हुलगे = कडधान्य, लालसर धान्य) **एवढालीया** = लहान लहान, एवं एक इंचाच्या मापाचे । **चकतळीया** = चिपतळ्या,

चिपा, पातळ धारदार दगड । **पावो तोडीति** = कापुन टाकतात, जखमी करतात । **वना** = वनौषधी । **पाटा नाही** = पट्टी, दुसरी कोणतीही औषध ते काम करत नाही । **तळी** = त्याखालुन । (**पन्हति** = परस्परे, दुसऱ्याद्वारे, दुसऱ्याच्या हाताने ।)

हेतु = या लिळेत स्वामींनी माहादाइसाला तेथील विधी सांगुन तिच्याकडुन निहेतुक क्रिया घडऊन महादेवाच्या ज्ञान विग्रहाच्या ठिकाणी भजन घडवुन भुतभजन घडविले आणि तेथील यथोक्त विधी घडवीला : ॥

१६२) वीद्यावंत निवारणी भटां कोपणें : ॥

वीद्यावंत = वीदावंत, कलाकार, गायक, वाद्यक, नृत्यक यांनाही विदावंत शब्द वापरतात । **चंदनाचा आडा** = सकाळी स्वामींना ऊर्ध्व पोंड टिळा असतो परंतु त्यादिवशी कोण्यातरी भक्ताने स्वामींची पुजा केली असावी म्हणुन चंदनाचा आडा आहे । **उंचे वस्त्रे** = खुप किंमतीची वस्त्रे । **पटिसाळे** = आवाराच्या बाहेरची पटिशाला, किंवा रेडनायकाची पटिशाला असावी । **मग मागिलाकडौनि आलीं** = तोपर्यंत दादोसांना सामान आवरण्यास उशीर झाला । **लवलउनि** = लवकर । **कवाडें घाला गा** = आवाराचे मुख्य कवाड बंद करा । **बाहीरिला ओटेयावरि** = राजमठाच्या बाहेरच्या ओटेयावर । **वीद्यावंते** = नपुसकलिंगी शब्द । कलावंत । **दांडी टणकारिली** = तुंबा वाजवायला सुरुवात केली किंवा वाजवायला लागले । **दांडी** = तुणतुणे । **टोगीयांसि** = रिकाम टेकड्यांना, टोळ दगड (शालीग्राम) कोणत्याच कामाचा नाही असा दगड । **वीद्यावंते होउनि** = कलावंत असुन सुद्धा । **गावंडी** = एकदम गांवढळ, गावठी, अडाण्यासारखे वर्तन करतात । **यांसी हे बोलणे** = यांच्यासोबत असे बोलणे असते काय ? । **परमेश्वर परायणाची** = यांच्या व्यतीरिक्त जे कोणी परमेश्वर परायण असेल त्यांची ॥

१६३) मार्गी अरद्रवस्त्र वीमोचनी रेडनायकाची वस्त्रे वेढणें : ॥

अरद्र = ओले । **वीमोचणी** = सोडणे । **वीनवावेया वीसरले** = स्वामींचे निरूपण चालु होते म्हणुन विनंती करायला विसरले । **पाउसु ओळला** = पश्चिमेकडुन पूर्वेकडे पाऊस वळला, ढग वळाले असा अर्थ नाही वास्तविक पाऊसच इकडे वळाला । **पावाल गा** = घरी पोहचाल **एन्ही तीमाल** = लवकर निघाले नाही तर ओले होआल । **माळवधाचीए पटिसाळेवरि** = लाकडी धाब्याच्या घराच्या खालच्या पडवीला । **पाउसाची मोट रीचवली** = एकदम जोरात पावसाचा धबधबा पडायला लागला । **चांदोवा धरिला** = उपरण्याचा चांदोवा धरिला, एवं चांदोवा धरल्यानंतर मध्ये काठी धरावी लागते नाही तर सर्व पाणी डोक्यावर पडेल । **गोसावी चांदोवेया पुढे बीजें करिति** = जास्त जोरात पुढे जात । **तवं वस्त्र तीमें** = स्वामींचे । किंवा वरच्या चांदोवेयाचे वस्त्र । **काखेची वस्त्रे आसुडिती** = भक्तजनांनी आपली स्वतःची वस्त्रे उपरणे वगैरे ओली होउ नये म्हणुन काखेत दाबुन धरली होती ती स्वामींनी हिसकुन घेतली । **दारवठाचीए पटिसाळेवरि** = आवाराच्या आतल्या पटिसाळेवर । **गोसावीयांची वस्त्रे पीळिली** = स्वामींचे अंगावरील वस्त्र ते अंगावरच पिळले आणि भक्तजनांनी उपरणे वगैरे वस्त्र ते स्वतंत्र पिळले । **धुवटु** = धुतलेला । **ओलिसाउला** = तलम (पातळ) वस्त्र । **पासोडीची** = चादरीची । **पाटी** = पट्टी । **पासोडीची पाटी** = वस्त्राच्या दोन पट्ट्या जोडुन त्याची चादर तयार करतात त्यातील एक पट्टी । **साउले** = धोत्रासारखे बिन शिवलेले वस्त्र । **सुपवतीची गोसणी** = गादीची खोळ । **रेडनाएकाचीए आवारीहुनी भक्तजनासहित उपाहारु आणिला** = उशिर झाल्यामुळे रेडनाएकाच्या घरून उपाहार आणायला लावला । **पूर्वामुखा मढाचीए** = प्रसन्न मढाचे । **पहुडु** = दुपारचा पहुडु ॥ (**संजोगनी जाली** = तयारी झाली ।)

हेतु = स्वामींचाच पावसात भिजण्याचा मनोधर्म होता म्हणुन पाऊस आला वांचौन त्या फळीयाचा प्रसव होता असा अर्थ नाही ॥

१६४) अस्वथमुळी इंद्रोपाहारी इंद्रया दैवप्रसंसा : ॥

अस्वथमुळी = पिंपळाच्या बुडी, पिंपळाच्या झाडाखाली **नावेक जाले** = अर्धा एक तास झाला । **झीळिमीळितु** = अस्पष्ट दिसणे । **इंद्रोपाहारी** = इंद्रयाचा उपहार स्विकार केला तेव्हा इंद्रभटाच्या उपाहाराच्या वेळी । **इंद्रया दैवप्रसंसा** = इंद्रयाच्या भाग्याची प्रसंसा करणे । **पौळीवरी** = परकोटाच्या भिंतीवर । **ओझेनि दाटले एत होते** = डोक्यावर बरेच मोठे ओझे होते । **इंद्रभटासरीसे एक तुपाचे कोंडुले घेउनि एत असति** = इंद्रभटासोबत त्याचा एक नोकर (व्याही) त्याच्या हातात तुपाचे गाडगे (लोटी) होते एवं इंद्रभटाने थोर ओझे घेतलेले आहे व नोकराने (व्याह्याने) फक्त तुपाचे गाडगे हातात धरलेले होते असे का ? ना ते दोघे आळीपाळीने ओझे उचलत येत होते । **कोंडुले** = लहान गाडगे । **इंद्रोबाते श्राध** = भाद्रपद महिन्यात इंद्रयाच्या घरी श्राध होते म्हणुन ब्रम्हचारी देव आले होते । **कांही तैसेनि तैसें वर्तेला** = तेथील श्राधाचे विधी विधान आमच्या ठिकाणी करणार आहे काय ? जसे श्राधात ब्राह्मणांना खाऊ घालतात तसे श्राधाच्या निमित्त तुम्ही आम्हाला खाऊ घालायला आले आहेत काय ? । **ब्रम्हचारि देवा** = पैठणला राहणारे अन्य संन्यासी । **बापु** = विशेषत्वाने म्हणणे । **इंद्रयाचेया दैवा** = इंद्रयाचे भाग्य थोर आहे । **नै इंद्रयाचेनि देवेंसी सरि करु** = त्यांच्या भाग्याशी बरोबरी करता येत नाही । **सरि** = बरोबरी । **आपण ब्रम्हचारिदेव** = तुम्ही तर स्वतःच श्रेष्ठ पात्र आहात, संन्यासी आहात । **कृष्णेचे** = दक्षिणेकडे (आंध्र प्रदेशात) कृष्णा नदी तेथील अथवा कृष्णेचा म्हणजे द्वारकेचे । **कापडी** = यात्रेकरु, एवं यात्रेकरुंच्या अंगावर एक विशिष्ट चादर असते जसे राम नाम लीहीलेल्या चादरी । **करंडीया** = लहान टोपली । **लोहोवीया** = लाल एवं भगव्या रंगाची । **गवसनीया** = गवसनी गोरखझोळणा । **आम्ही धौ देऊनि** = आम्हीही भगवे वस्त्र करु का ? । (**तंभ्र पटीया** = लाल एवं भगवे वस्त्र)

१६५) चांचलमुदी आसन : ॥

चांचलमुदी = गावाचे नाव, देवतेच्या नावावरून गावाचे नाव चांचलमुदी पडले असावे, बेल पिंपळ गावाच्या जवळ । पीठ ऐसं = पिठासारखे पांढरेशुभ्र । एवं पौर्णिमेच्या दिवशी किंवा त्याच्या जवळपास । नीकें ना गा = चांगले आहे ना ? । ग्रामांतर कीजे = एका गावाहून दुसऱ्या गावाला जाणे ।

(एथ प्राणीया एकासि = जडत्वीच्या जीवास किंवा तेथील किडे मुंगी या चलदरूप जीवांसी । थोरा एका ठायसि नेला = त्या जीवाचे जर उतटने केले असेल तर संबंध फळासी व चैतन्य फळासी नेला आणि जर फक्त संबंध दिला असेल तर संबंध फळासि नेले हे समर्थ वाद लीळा स्वामींनी केली एन्ही जडत्वीच्या जीवाला त्या जडत्वातुन काढत नाही

हेतु = त्या जीवाची कणव असल्यामुळे येथुन आवर्जुन स्वामी त्या जीवाला संबंध देण्यासाठी गेले ।

१६६) भट तुरंगमारोहणी गुंफे माहापुजा : ॥

भट तुरंगमारोहणी = भटोबासांना घोडा करून त्यांच्या पाठीवर स्वामी बसुन । गुंफे माहापुजा = गुंफेत विशेष प्रकारच्या पुजेचा स्विकार केला, विलक्षण पुजा । पीठ ऐसं चांदिणें पडत असे = मागील व हि लीळा एक दोन दिवसाच्या जवळपासची आहे एवं पौर्णिमेच्या जवळपास खेळों जाइजे = विहरणासी चला । हा होए राजवाहानु = हा राजवाहनाला योग्य आहे । फुटेयाची तळसुधी केली = उपरण्याची घडी करून कमरेला पट्टा बांधणे । बाहीरवासाचे सुरंग खोविले = पदराचे खालचे दोन्ही टोक वर आणुन कमरपट्ट्यात खोसले किंवा प्रथम पदराचे दोन्ही टोक कंबरेला खोसुन वरून तळसुती बांधली । सुरंग = वस्त्राचे टोक । पाचांगी दाटिली = वस्त्राचे पाच अंग घट्ट केले, पदराचे दोन टोक ते कंबरेला खोसले, सदऱ्याच्या दोन्ही बाह्या वर केल्या आणि उपरणे डोक्याला गुंडाळले । भटांचीए पाठीवरि आरोहण केले = भटोबास दोन पायावर उभे असताना स्वामी त्यांच्या पाठीवर बसले । श्रीकरी काठी घेतली = खांद्यावर काठी धरली किंवा जसे हातात चाबुक धरतो तशी धरली । हींहींकारु करीति = स्थितिच्या भरात घोड्यासारखे आवाज करणे । वारूवांची गति करीत चालति = घोड्यांच्या वेगवेगळ्या चाली एवं घोडे ज्या गतीने चालतात तसे । रामनाथा पसिमे = रामनाथाच्या थोडे अलिकडे एवं महावाक्य निरोपण स्थानाच्या अलिकडे । ओहळु = पाण्याचा खड्डा थडीवा सरीसा केला = नदीच्या काठावरची जागा व्यवस्थित केली आणि स्वतःच्या अंगावरचे कपडे व्यवस्थित केले एवं स्वामी अगोदर भटोबासांच्या पाठीवरून खाली उतरले नंतर ती जागा व्यवस्थित केली । उजुचि = सरळ, नदीच्या काठाकाठाने । मग गोसावीं बीजे केले = भक्तजनांचा निरोप आल्यानंतर मग स्वामींनी बीजे केले । गुंफा चोखट केली = स्वच्छ केली । सीतेळे गव्हाणुनि = गावाचे नाव । दुध आणिले = रात्री आणले आणि आणुन तयार करता करता रात्रीचे १० वाजले । (राउतैचे आंग न ठकत = राऊत घोड्यावर बसल्यावर ज्या पद्धतीने वागतात ती क्रिया न थांबु देता, त्याला प्रतिबंध न होउ देता । राउतैचे आंग = राउतांच्या वागण्याचा प्रकार, पद्धत । चासनी = साखरेच्या पाकासारखे, दुधात साखर, तुप, भात एकत्र करून त्याचे पाकासारखे पदार्थ करणे.)

१६७) भट नाथोबा सिरमेळवणी सुखा प्रादुर्भाओ : ॥

सुखा प्रादुर्भाओ = सुखाची निष्पत्ती होणे, सुख उत्पन्न होणे । प्रादुर्भाओ = निर्मिती, उद्भव । डोइए डोइ मेळवीताति = डोक्याला डोके भिडवीत आहेत । जुंझताति = मेंढ्यासारखे थोडे मागे सरकुन डोक्याला डोक्याची टक्कर मारणे । ऐसी सीळिका धरिली = उभी सीळिका धरली । (भीडा = भिंतीला दिलेला टेकु, आधार)

१६८) मासोउपवासिनी परसोधनी मार्कंडा कोपणें : ॥

परसोधनीं = विशेष शोधणी, विचारपूस करणे, तपास करणे, चौकशी करणे । वीनवीलें होतें = गोसावीयांनी श्रीकृष्ण जयंतीपर्यंत राहावे अशी विनंती केली होती. उ.१२४ । मुदा = गोळे । खातखात जा = रस्त्याने चालताना खाणे हे पूर्वी खुप विलक्षण वाटत होते । तें पाहा = लक्ष द्या । ते आइका = लक्षपूर्वक ऐका । ते घेया = प्रसादरूपाने घ्या । कवाडे उघडा = तस्करांचा, दरोडेखोरांचा उपद्रव होत असावा म्हणुन कवाड लावलेले असावे । आम्ही ऐसे असो = हातात भाताचे गोळे आहे ते खात आहोत । दोनि वाने वीस्तारिली = पत्रवाळीवर किंवा ताटात विशिष्ट सणाच्या वेळी विशिष्ट पदार्थ वाढणे, खाद्यपदार्थ । अन्यव्यावृत्ती पुर्वक = अन्यव्यावृत्ती मुख्य करून आणि काही बरेचसे निरुपण केले असावे । एकि एकि सेव खाओ = थोडी थोडी शेव सकाळपर्यंत खाऊ । एरि वानिचे पदार्थ एरी वानी ठेवीति = एकीकडचे पदार्थ दुसरीकडे ठेवत । भट पस्यात पाहारवरि निरुपण करीत होते = आणि रात्रीचे १२ वाजता श्रीकृष्ण जयंती होऊन गेली । परिचारिकीं = त्या मासोपवासींनींच्या सेविका । ओळगविला = दिला, समर्पण केले । हा काइ जाणतु असे ? = हा शुध्दीवरच नाही कारण तो स्थितीमग्न आहे । सेवखंड खाए = त्या लाडुतुन शेवयाचा एक एक दाणा काडुन खाए । परम गोमटें जालें = परम लाभ झाला । केसणें गोमटें = काळाचे गोमटे । (पातिया = पोळी (चपाती) किंवा पुरीसारखा एक पदार्थ । नवनव = नवीन नवीन) ॥

१६९) नाथोबा सुएर करवणे : ॥

सुएर करवणे = बाळंतपणाची क्रिया करायला लावणे **गरव्हार** = गरोदर, गर्भ असलेली । **वोळगिया** = राजाची सेवा करणारा, राजाच्या सैन्यातील एक शिपाई, सैनिक । **सांडुनि गेला** = परचक्रावर चढाई करण्यासाठी लढाईसाठी गेला । **दारवंठा बीढार दीधले** = महाद्वाराजवळ धाब्याच्या, खणाच्या पढवीवर राहण्यासाठी जागा दिली । **म्हणीए करी** = व्यापार करी । **तुम्ही यांचें सुयेर करा** = बाळांतीण झाल्यानंतरची सेवा आदि सर्वच क्रिया करा । **सगडीया घातलीया** = उशाला व पायत्याला शेंगड्या ठेवल्या । **पीपळीया** = लेंडीपीपळी नावाची एक औषधोपचारी वनस्पती फळे काळ्या रंगाची असतात व हि वनस्पती शरीरासाठी गरम असते म्हणुन ह्या वनस्पतीचा काढा करुन बाळंतीणीला देतात । **बाईसे पथ्य करीति** = पथ्याची वस्तु तयार करुन नाथोबाच्या हाती देत । **पशु** = बैल किंवा घोडा । **झाडिजे** = खराराने झाडणे । (**खरारा** = घोड्याला खाजविण्याचा लोखंडी ब्रश, त्या ब्रशने खाजविल्यावर घोड्याला आनंद वाटतो ।) **वरि मान घाली** = त्याला खाजवले असता वर मान करतो । **ना थैक म्हणीजे** = दूर हाकलले तर ॥

हेतु = नाथोबा हे निर्वीकार पुरुष होते म्हणुन स्वामींनी त्यांना असा दूर्घट व्यापार दिला एरवी भटोबासांसारख्या राजस प्रकृतीच्या माणसाला असा व्यापार दिला असता तर त्यांच्या मनात काहीतरी खळबळ झाली असती आणि नाथोबाला अशी सेवा देऊन त्यांच्या विकार विकल्पाचा नाश करविला । या लिळेत नाथोबाचा तिसरा जन्म स्वामींच्या लेखी लागला ॥

१७०) मंडळिका दुधानयेनि जीव परीहारु भाव कथन ॥

दुधानयेनि = दुध आणण्याच्या प्रसंगावरुन । **जीव परीहारु भाव कथन** = एक जीव दुसऱ्या जीवाला समजाऊन सांगु शकत नाही, परीहार देऊ शकत नाही याविषयी माहिती करवणे । **सितळे गव्हाणुनि** = गावाचे नाव । **नीच** = नेहमी, दररोज । **पुजा अवस्वरु** = सायंकाळच्या पुजाअवसर काळी । **म्हैसि दोहे** = म्हैस दोहत होती । **पाणी मीसळों न ल्हाएचि** = नाथोबा समोरच उभे असल्यामुळे ती पाणी टाकु शकली नाही । **न न्हाने** = न जमणे । **थोडे दुध घातलें** = फेसासहीत दुध दिले नाथोबा दररोज जितके दुध घेऊन जात होते त्या बाईने फेसासकट तितकाच तांब्या भरुन दिला ते दूध कमी आहे हे नाथोबांच्या लक्षात आले नाही । **बाइसी दूध पाहिले तवं थोडें** = रस्त्याने येता येता दुध हालुन हालुन फेस कमी झाल्यामुळे दुध कमी झाले । **काइ सांडिले ?** = रस्त्याने येता येता सांडलेस काय ? । **तरि काइ कवडे पाडिले ?** = दूध आणायला रोज रोख पैसे देत असेल । ते परिहारु देति । **जीव जीवा काइ परीहारु असे** = एक जीव दुसऱ्या जीवाला पटवुन सांगु शकता काय ? ना नाही ॥

१७१) भटां अद्वैत समर्थनी म्हाइं भटा कुमति हरणे ॥

भटा अद्वैत समर्थनी = भटोबासांचे अद्वैत वादाच्या समर्थन करण्यावरुन, अद्वैत वादाचे समर्थन करताना । **अ** = अ म्हणजे नाही, **व्दैत** म्हणजे दोन, दोन्ही एकच आहे जीव व परमेश्वर या दोन्ही वस्तुंना एकच मानणारा (शंकराचार्या नाथ पंथीचे) **समर्थनी** = आपलेच खरे मानणारे । **कुमती हरणे** = वाईट बुध्दी नाहीशी करणे । **सुंदेव** = ठोंब्या, ज्ञान हीन, ज्याला काहीच येत नाही असा । **पोटी भाविले** = मनात विचार केला । **मनन करीत असा ?** = मनात शास्त्राचे चिंतन करत आहात का ? । **मनन तरि हे सास्त्रभाख** = हि तर शास्त्राची परिभाषा आहे । **हे काइ जाणति मनन करु ?** = हे गावठी अनपढ माणस कुठुन जाणतील मनन करण्याचि पध्दत, यांना कुठुन माहित कि मनन करण्याची पध्दत कशी असते । **तें मनन करीत असती** = त्यांची फक्त वरुन वरुन आठवण करत असेल । **पाणिभाताची पात्रे ओपा** = पाणीभाताने पात्र भरुन द्या । **खालि न घलवे** = खाली ठेउ शकत नाही । **हातावरि धरुनि** = डाव्या हातावर घेउ । **मग म्हणौनि घेइल ते घेओ** = भटोबासांनी स्वामींच्या सांगण्याचा हेतु समजुन घेतला । **छिन्नस्तळीपासि जेउं बैसले** = गुंफेकडुन छिन्नस्थळीकडे सिंहनारायणाच्या मंदिरा जवळ सध्या ज्या सिमेंटच्या पायऱ्या केलेल्या आहेत तेथे जेवायला बसले असावे । **घेइल ते घेओ लागो** = ज्यांना हवे त्यांनी घेऊन घ्यावे । **भवंडिती** = हाताच्या बोटावर गोल फिरवीणे । **हें आधार कीं नीराधार ?** = स्वामींच्या प्रश्नावरुन म्हाइंभटांनी विचार केला जर निराधार म्हणो तर बोटाचा आधार आहे आणि जर आधार म्हणो तर बोटाचा आधार आहे एर निराधार आहे मग म्हणावे तरी काय ? । **काइ गा धालेति** = तृप्त झाले का, पोट भरले का ? । **चराचर वीश्व धाले** = संपूर्ण जगच तृप्त झाले । **ना ऐंसेचि आहे** = ही गोष्ट अशीच आहे । **चराचर विश्व होआ** = सगळे विश्व आहे का ? । **म्हणौनि भट बोलो लागले** = पुढे भटोबासांची स्वामींशी काय चर्चा झाली ते आपल्यापर्यंत आलेले नाही । **आंदोळीए जाले** = मन डोलायमान होणे, स्वामी म्हणतात ते खरे कि भटोबास म्हणतात ते खरे, व्दैत खरे कि अद्वैत खरे असे मन विचलित होणे । **व्दैत** = जीव आणि परमेश्वर ह्या दोन वेगवेगळ्या वस्तु आहेत. **वाडुवेळु** = बराचवेळ पर्यंत । **उघाणी** = खंडण मंडण पूर्वक चर्चा । **तुमचेया सास्त्रासी** = तुमचेया शास्त्राच्या परिभाषेत । **झाडकवि** = निराधार काव्य, एवं झटपट काव्य करणारे शिघ्र कवी ते झाडकवी तसा काही प्रकार आहे का ? **जे अक्षेप राहीले** = व्दैत पंथावर अद्वैताची प्रतिष्ठा करताना राहिले । **अवसान केले** = निरोपण संपविणे, शेवट करणे । (**रुद्रभूमी** = स्मशानभूमी । **झाकवण** = लहान लेकराची समजुत काढतात तसे)

हेतु = भटोबासांच्या हातातील घास ते वरविद ज्ञानीये स्विकार केला, ग्रहत्व फळिये दुसऱ्याच्या देहात प्रवेश करुन उपभोग घेतात मग येथे त्यांनी कसे स्विकार केले ? नाते स्वामींनी विधी विहील्यामुळे ग्रहत्व फळिये घासाचा स्वीकार करु शकले एरवी स्विकार करु शकले नसते ॥ भटोबासांना स्तिती दिल्यामुळे चर्चा करु लागले ॥

१७२) अग्नसोधनीं कथनी आउ रुसणे : ॥

अग्न सोधनीं कथनी = वीस्तवाची (अग्नीची) शोधशोध करायला सांगितले असताना । काइ सांघावे असें? = हि काय सांगण्याची गोष्ट आहे काय? । न सको रे = आम्ही सहन करू शकत नाही । ए रीपीरीपीसी = या कटकट करणारी पीरपीर करणारी । काढुं आपुला जोगु = पुर्वीचा आउसाचा जो नाथपंथी वेश होता तो मला जर संन्यास दिला नाही तर परत वापरेन असे म्हणते । जाउनि दुसरीये गुंफेसि बैसली = भक्तजनांसाठी तीन गुंफा होत्या पैकी एका गुंफेत आउसा बसली । वीसदेओ आणिला = अर्थात पुजाअवसराच्या आधीच विस्तव आणला असावा । जोगवटा घालौनि = गुडघ्यासकट कमरेला पट्टा घालुन बसणे, पाठ दुखु नये म्हणून जोगी जोगवटा घालुन बसतात. आपण कै आलेया = इकडे कधी आलात । कालीची कालीच = आउसा रागाने म्हणते व दोनदा म्हणते कालच । का? = आउसा स्वामींना म्हणते तुम्ही चौकशी का करता? । एथ नमस्कारु का न करा? = नेहमी नमस्कार करता तसा नमस्कार का नाही करत? कवणें कवणातें नमावें स्वामी जगनाथा? = कोणी कोणाला नमस्कार करायला पाहिजे? मी तुम्हाला नमस्कार करावा कि तुम्ही मला नमस्कार करावा? । सर्व वीष्णुमय जगत्र = संपूर्ण जगच विष्णुमय झालेले आहे मग कोणी कोणाला नमस्कार करावा । हे आउ आवघें देहसीध = हिला सर्व सिध्दी मिळाल्या आहेत (अजरअमर सिध्दी किंवा अष्टमा सिध्दी) हिचा देह सिध्द झालेला आहे आता हिला काहीच करण्याची गरज नाही, चांगले चांगले पदार्थ खाऊन देह चांगले ठेवणे । काइ गा सामान स्त्रीया देह सीधा नसति = सामान्य स्त्री उत्तम प्रकारचे पदार्थ खाऊन देह विषय उपभोगासाठी देह तयार करुन ठेवत नाही का? दिक्षितांची = दिक्षित जातीच्या श्रेष्ठ ब्राम्हणांची । चातुर्वर्णी भीक्षा करी पाणिभातु जेवीं = इतरांपेक्षा वेगळे आचरण करते । ध्याएं = धारण करणे किंवा ध्यान धारणा करणे । बापु गोडी सेया देवा = गुळचट देवा, गोडगोड बोलणाऱ्या किंवा सुंदर देवा । नाही एणें गोडीसेन देवें चाड = गोड बोलणाऱ्या देवाची आवड नाही, नको आहे मला हे सुंदर देव । खेळिजैल नाएका = अटन करण्यासाठी निघाल्या काय । (खेळिजैल = निघुन जाणे) मदळसा बाइसें = सामको. तीया गावा गेली = सराल्याला । गोसावीयांची आउ असे = त्यांना आउसाबद्दल अधिकच कल्पना होती । आउसा एक वाढिले आले = आउसासाठी एकाच्या घरुन पदार्थ आले श्राधाचे किंवा वास्तुशांतीचे असावे । ताट पाठविले = नोकराच्या हाती । काइसेया उपवाशी मराल? = तुमचे एकादशीचे व्रत आहे मग कशाला उपाशी राहाता एवं उपवास का सोडत नाही । ब्राम्हणाच्या घरिचे ताट = मी मागते तसे चहुवर्णी भिक्षेचे नाही तर ब्राम्हणाच्या घरचे शुध्द पदार्थ आहेत । उजळली = उजळतीला आली । च्यान्ही पाहार नीद्रा नाही = सामान्य अर्थाने जाणावे । पालवेसींचि = अंगावरच्या कपड्यानिशी एवं सोबत काहीच सामान घेतले नाही । भरली भादली गुंफा = सामानाने भरलेली । आंगीटोपरे केले = अंगात घातले । खेळों जाइजैल = विहरणाला जायचे आहे । नाएकासि सामोरें = आउसाला घेण्यासाठी । तेया वृक्षातळी = सरालेयाकडे जाणाऱ्या रस्त्याच्या कडाने त्या वृक्षाखाली । पाठीमोरी ठाकली = आता स्वामींना कसे तोंड दाखवावे म्हणुन लाजेमुळे स्वामींकडे पाठ करुन उभी राहिली ।

१७३) भटां स्तुतिकरणीं सर्वसास्त्रा प्रतिभिज्ञा करणें : ॥

स्तुतिकरणीं = स्तुती करत असताना । सर्वसास्त्र = कर्मराहटीचे सर्व शास्त्र । प्रतिभिज्ञा = जाणीव, ओळख, परिचय, माहिती । सर्व सास्त्र प्रतिभिज्ञा करणें = कर्मराहटीच्या सर्व शास्त्रांची जाणीव करणे । आपुले कीं एथिचे = आपले स्वतःचे सांगतो कि आम्ही सांगितलेले । एथिचे एथ काइ करावे असे = आमचचं आम्हाला सांगुन काय उपयोग त्याची काय विशेषता । स्तुति करु भांडारेकार जाणति = आम्ही त्यांना काही विशेष शास्त्र न सांगता एथिचे शास्त्र निरोपण केले नसतानाही शास्त्रशुध्द पध्दतीने स्तुति करणे भांडारेकार जाणत होते. तसे तु करू शकत नाही ॥

१७४) डोंबेग्राम प्रांती मार्कडादीकांसि जुझता भटांसि पराजयो करणें : ॥

डोंबेग्राम प्रांती = डोमेग्रामच्या बाहेरच्या विभागात आखाड्यात । जुझतां = धडक देणे, टक्कर देणे, मारामारी करणे । गावां इसान्ये पींपळ = गुंफेकडे, गुंफेच्या दिशेने एवं विसावा स्थानाच्या अंदाजाने त्या जवळपास आणि गुंफा आपण पूर्व दिशेला म्हणतो परंतु गुंफा इशान्य दिशेला आहे । इसान्ये = उत्तर व पूर्व दिशेमधील दिशा । वोजावा = पकडा, धरा, तुमच्या ताकदीने खाली पाडा । चाउ = दाताने चाउ । ओरपों = नखाने ओरखडणे, बोचकरणे । न लभे = हे करायचे नाही । भलेतेथ = कुठेही । पांगुरणे = अंगावरचे कपडे । तें = तेव्हा, त्या कुस्तीत । पांपरा = पायाच्या पंजाने किंवा लाथने । नागवति = कक्षेत ताब्यात, नियंत्रणात येत नव्हते । (आंगवणे = वश करणे ।) ते पांपर थोरि लागली = खुप लागले । वोजावा वोजावा गा वानरा = पकडा पकडा, मारा मारा, पराभव करा, खाली पाडा सर्व भक्तजनांना स्वामी म्हणतात । अवघे झोंबीनले = सर्वांनी मिळुन एकदम आक्रमण केले । बुकीवरि = बुक्यांनी मार देऊ लागले । निफुंड जाले = निस्पंद, निचेष्ट, हालचाल रहीत, बलरहीत, शक्तीरहीत झाले । मग जयाचा गुडुघा जेथ लागला होता तो तेथ तेणें धरिला = ज्यांनी आपला गुडघा भटोबासांच्या कुठे छातीवर, पोटावर, पायावर दाबुन ठेवला तो हलु दिला नाही । न दुखवे = काही दुखत नाही । खंडवीखंडी जुंझावें = झुंजताना, लढताना माझ्या शरीराचे तलवारीने तुकडे तुकडे व्हावे (पुढे केव्हातरी) ते माझे पाप गोसावी नासीले । पुढे अर्जीलेले नासले किंवा भटोबासांनी तशी विषय व्यवस्था केली । धीर = अत्यंत धैर्य धारण करणें । वीर = बाह्य शौर्य धारण करावे. (ढीमा = गुडघ्याने । बुदकेनि = हाताच्या बुक्यांनी बखलुनि = ढकलुनि देणे । नीर्बूज = निश्चेतन, हालचाल रहीत, बलरहीत ।)

१७५) अस्वस्थ आरोहणी भट गुंडेवरि घेवणें : ॥

अस्वस्थ = पिंपळाचे झाड । आरोहणी = चढणे । एवं पिंपळाच्या झाडावर चढले असता । गुंडेवरि घेवणें = दगड मारायला लावणे । वेघले = वर चढले । कोण्हाचा न लगे । भक्तजनांचा दगड भटोबासांना लागत नव्हता परंतु भटोबासांनी त्यांचा दगड झेलुन परत मारला असता त्यांना लागत होता । म्हणुन भक्तजन विशिष्ट अंतरावर उभे राहुन दगड मारत होते जवळ येत नव्हते । तुझा कोणु गा राखेल = तुझे रक्षण कोण करील, तुला कोण वाचविल ।

१७६) त्रीयंबका गमनी लखुबाइसां राहावणे : भटा स्वस्वरूपवैजात्य निरुपण : ॥

स्वस्वरूप वैजात्य = आपल्या स्वतःच्या स्वरूपाची वेगळीकता । एमळार्जुनातळी = गावाच्या बाहेर एमळार्जुनाचे झाड । तुडपुड जाली = कमी जास्त बोलणे झाले । परीवंटे = गाठोडे । गोसावीयांपासि आली = गाठोडे सोबत घेउन आली त्रीयंबका जाइन = त्रीयंबकाला निघालेली आहे आता जाणारच । मजसी बाइसें ऐसे बोलति ऐसे बोलति = बाइसा काय काय बोलल्या ते सांगितले । बाइसांचे काइ पाहा = बाइसांकडे काय बघता । एथिचे पाहीजे = आमच्याकडे बघा । एमळार्जुन = दोन लिंबाचे झाड एकत्र उगवलेले किंवा एक पिंपळाचे झाड एक लिंबाचे झाड किंवा लिंब आणि बाभळीचे झाड दोन्ही एकत्रीत उगलेले । ना जी मी जाइन = लखुबाइसांच्या मनात होते कि स्वामींनी बाइसांवर रागावुन माझे कैवार घ्यावे । राहावा = थांबवा । अनीष्टा वरिपडी होइल = अनीष्टाला प्राप्त होईल । घेइ नागदेया = गोसावीयांचे काय घेऊन बसलास । गोसावीयांचे तें जालें की = स्वामींनी मला जे काही समजाऊन सांगायचे होते ते सांगितले किंवा स्वामी नेहमी मलाच समजवतात बाइसांना कधीच बोलत नाही । कहीं काहीं न म्हणसि = येथे रहा असे कधीच म्हणत नाही । भटीं म्हणीतलें = मनात । माझेनि राहातें असति = मी जर म्हटलो तर राहायला तयार आहे । मी म्हणतुसें राहा = मीच तुला म्हणतो आहे आता तु थांब । हो का = तु म्हणतोस तर मी राहाते । बांदीकाराचा = बंदी पकडणाराचा, महत्वाची राजकीय व्यक्ती, राजकन्या किंवा राजपुत्राला बंदी बनविण्याचा । मैळा चोरु = कसलेच धरबंधन नियम न पाळणारा चोर, चोराचेही काही नियम असतात ते ज्यांचे मीठ खातात तेथे चोरी करत नाही, चोरीच्या वाटणीत अफरातफर करत नाही परंतु हा मैळा चोर कसलेच नियम पाळत नाही । बांध धरी = सुंदर स्त्रीला हरण केला । राओ तयाते मागावेया जाए = स्वतः राजा जातो असा अर्थ नाही तर प्रतिनिधीला मागायला पाठवितो । तु मागसी = जितके द्रव्य मागसील । पंच नगरे = पाच नगरांचे प्रमुख, तालुका पंचायतीचे प्रमुख । गाने = गाणे, भजन गाणारे । भाटें = स्तुतिपाठक । थोंटी = व्यंग, अपंग, लंगडा एवं त्याच्याव्दारे वाद्य वाजवायला लावतात । सीमुरे = नटणाऱ्या तथा नाचणाऱ्या स्त्रीया । रांधवणे = स्वयंपाकी, हलवाइ । कालाळे = दारु विकणारे । विडा मागावेया एति = आज्ञा मागण्यासाठी, परवानगीचा विड आम्ही मागौनि = आम्ही प्राप्त करतोच । वीडा दे = परवानगीचा विडा, आज्ञा । हे काइ रे मैळेया मर = सलग्नीपूर्वक लडीवाळपणे जसे गावठी लोक बोलण्याच्या आधी शिवी देऊन सुरुवात करतात तसे । आमसींचि खादले = आमच्या सोबत जेवलास । उमेठा शब्दी = गोड, रसभरीत शब्दाने । (उरो जाला = वरचाच अर्थ जाणावा । नवनगरे = नउ नगरांचे प्रमुख हे स्वतः न येता त्यांचे प्रतिनिधी पाठवतात सिध्दांती नउ स्थानीची देवता, किंवा पाच ज्ञान इंद्रिये आणि चार चातुष्ट)

१७७) छिन्नवृक्षभपास भटांप्रति कर्मज्ञान निरुपण : ॥

छिन्न = तोडणे । वृक्षभ = वसो, बैल, पोळ सांडा । पास = बंधन एवं वसोचे बंधन छेदणे, तोडणे । कर्मज्ञाननिरुपण = कर्माविषयी माहिती सांगितली । गाविची सेते खाए = गावाच्या जवळपासची शेते चरे । आवघे मीनले = सगळ्यांनी मिळुन विचार केला । खूरीया घेतलीया = खूराच्या वरती चारी पाय बांधले परंतु हळुहळु चालता येईल असे । खूरी अडला असे = त्यांचे खूर बांधलेले आहेत म्हणुन तो चालुशकत नाही । खूरीया खांडुं = दोरी तोडायची का ? । बापुडा = बिचारा । मासाआंतु गेले असति = दोरी घासुन घासुन मासांत घुसली होती । सीधों पांतु असे = मरु पाहात आहे, मृत्यूला पोहचलेला आहे (सीधने = प्राप्त होणे, पोहचणे) देहपातु हों पांतु असे = हे देह पात होणे, मृत्यूला टेकणे । ऐसें नेदी = तुम्ही म्हणतात तशा पध्दतीने दोर कापु देणार नाही । पाणीयांतु रीगाला = पाणी प्यायला लागला की तेवढ्या वेळात । घोनारुनि धरिला = नाकात बोट घालुन दाबुन धरले, बैलाच्या नाकात आंगठा व त्याच्या शेजारचे बोट (तर्जनी) घालुन धरने । तरि सीधता = मृत्यू पावला असता । उभा राहीला = कृतज्ञतेने, किव येईल असा उभा राहिला । कृतकर्म = प्रस्तुत केलेले वाईट कर्म, चालु कर्माविषयी माहिती देतात कोण्याच्या शेतातील पिकाचा नास केला, कोणाला धडक देणे किंवा पूर्वजन्माची कृतकर्म । घुणा = किव । माळेकाराचा = शेतीतील पिकाच्या रक्षणासाठी शेतातल्या माळ्यावर उभा असलेल्या माणसाचा । सेताचीए लवणी = शेताच्या जवळचा वळणाचा रस्ता, खोलगट ओढा, खोलगट भाग, मोठा नाला किंवा दोन शेतातील पांदन । वाटा घे = येणाऱ्या जाणाऱ्या वाटसरुंना लुटणारा, हिसकाऊन घेणारा । वोहरे मारी = नवीनच लग्न झालेले वधुवर त्यांना मारुन पैसे लुटणे । (चोरांचे नियम असतात कि नवदांपत्य, ब्राम्हण व संन्याशी यांना मारता येत नाही परंतु हा मैळा चोर कसलेच बंधन पाळत नाही) तें तो देखे = माळेकार बघतो । परि उगाचि असे = ह्या चोराला मी कमी जास्त काही बोललो तर हा मलाच मारुन टाकेल म्हणुन गप्प राहतो । रायासि सांपडे = राजकिय कर्मचाऱ्यांना, सैनिकांना सापडतो । खैरी जुंपावेया धाडी = खैरा नावाच्या वनस्पतीचे जु ते बैलाच्या खांद्यावर ठेऊन ज्याला शिक्षा द्यायची त्या माणसाच्या पायाला दोरीने बांधुन बैलासोबत पळायला लावतात किंवा खैऱ्या (तपकिरी) रंगाच्या गोऱ्यावर ते जु ठेऊन त्याला त्या माणसासोबत पळायला लावतात । अवघा गांविचा लोकु पाहवेया ये = अमुक चोराला शिक्षा होणार आहे अशी दवंडी पिटतात. ते ऐकुन लोक

बघायला येतात । **गोरगोमटा** = समानार्थी शब्द, । **गोरा** = गोरा । **गोमटा** = चांगला सुंदर । **धारेधाकुटा** = समानार्थी शब्द । **किंवा धारे** = उंचीने । **धाकुटा** = वयाने कमी । **राणीएचा पुत** = राणीचा पुत्र, राजपुत्र । **पाखाळु का नेघें** = याची परिक्षा का घेत नाही, कमी शिक्षा किंवा क्षमा का करत नाही **सिध्दांती** = दिव्य का घेत नाही । दिव्यु घेण्याचे बरेच प्रकार असतात १) कढईमध्ये सोन्याचे नाणे टाकून तिला गरम करून ते नाणे काढायला लावतात. २) वनात नेऊन सोडून देणे ज्याला सोडले त्याची बाजू सत्य असेल तर वनदेवता तसे सांगते व नसेल तर देवता बोलत नाही मग ज्याला शिक्षा झालेली आहे तो जंगलातच भुकेने व तहानेने व्याकुळ होऊन मरून जातो । **बुंथि घालुनि** = बाहाळ, कांबळा घालून, थंडीचे दिवस असल्यामुळे बुंथि घालून येतो । **एणें जियें पापें केलीं आहाति** = या जन्मात केलेले वाईट कृत्य । **याचे लांब खांड** = याच्या हाडाचे लांब तुकडे । **महुरीए येवढें** = राई इतके बारीक बारीक । **याचा खांडी गावां पुजावा** = जणु काही गाव हेच एक देवता आहे त्याच्या शरीराचे तुकडे तुकडे करून गावाच्या चारी दिशेने अवती भवती टाकावे संपूर्ण गावाचे पूजन करावे येथे रोषाचा अतिशयो दाखविला । (**वांकारेन** = रोशाने । **चौखरुनि** = चांगल्या पध्दतीने पक्के बांधणे ।)

हेतु = एका पाठानुसार त्या वसोला सोडल्यावर तो भक्तजनांमागे धावला । त्या वसुने पूर्व प्रमादानंतर परमार्ग जोडलेला होता म्हणुन भक्तजनांच्या विनंतीवरून स्वामींनी त्या वसोचे बंधन तोडायला लावले ॥

१७८) मेंडूकभीत स्त्रीए भएनिवृति वर्णभाती रुचि करणे

मेंडूकभीत = बेडकाला बघून घाबरलेल्या । **भएनिवृति** = तिच्या भितीचे निरसन करणे । **परबती** = पर्वती, मोठी । **भाद** = बेडकातला मोठा प्रकार, हातात मावणार नाही एवढा मोठा पिवळ्या रंगाचा बेडूक । **वाटां** = मोठ्या वाट्यात । **हाती मेंडूक दीधला** = हातात देण्यापेक्षा तिच्या मांडीवर बेडूक ठेऊन हाताने धरायला लावला । **रुचला** = गोडी लागली ।

१७९) साधा जळक्रीडे बोलावणें : ॥

वीळिचांचीया पाहारा एका = दिवस मावळायला एक प्रहर (३ तास) राहिले असताना । **लाहामाइसें** = साधेची आइ । **रत्नमाणिके** = साधेची मैत्रीण एकी वासना मावस बहिण । **श्रीचरणां लागों बैसली** = स्वामींचे श्रीचरण पाण्याच्या वर होते । **तव लाहामाइसें बोबाओ लागली** = लांबुनच, नदीच्या थडीवरून । **जाले नव्हे साधे हो** = आम्हाला वास्तवपणे जळक्रीडा खेळायची नव्हती आम्ही फक्त बघत होतो कि आमच्या म्हणण्यानुसार तुम्ही कियेला प्रवृत्त झाल्या तेवढेच पुष्कळ आहे तुमची क्रिया आमच्या स्विकारात पडली ॥

१८०) तथा आंगी देयावेया अभीमुखता : ॥

अभीमुखता = सन्मुख होणे, समोर होणे, द्यायला तत्पर होणे, तयार होणे । **सोरटीए** = सौराष्ट्राची, गुजरातची । **जाडिची** = कांबळ्याची, उलनची गरम । **आंगी हाते ऐसी पाहीली** = हातात धरून पाहिली । **पाटोळी** = रेशमी वस्त्राची । (**दीपीचेया** = दुसऱ्या भागाची, प्रदेशाची । **उंदीराचीए लोवाची** = मिंकीच्या केसापासून तयार केलेले उलन । मिंकी नावाचा प्राणी हा उंदरासारखा असतो व शक्य तो बेटावरती तो आढळतो ।)

१८१) नाथोबा तुप वाढणे : ॥

आपोसन धरुनि उगेचि = जेवायला सुरुवात केली नाही, उपोषण धरून गप्प बैसले । (**आपोसन** = जेवताना संकल्प सोडणे) **पात्री पडिलें** = कदाचित एखादा पदार्थ उणा आला तरी । **ठोंबरा** = ज्वारीच्या कण्यांचा लापशी सारखा पदार्थ परंतु त्यात फक्त मीठ टाकून रुक्षान्नाप्रमाणे केलेले असावे पुढील वचनाशी ताळमेळ जुळतो कारण त्यात फक्त रुक्षान्न घेण्याविषयी सांगितले । **वारिले जीं** = जास्त घ्यायचे नाही असे वर्ज केले । **खळेया पाळीं टेकाल** = गावा बाहेरचे खळे तेथे जाऊन जेवायला मागाल एवं पदार्थाकारणे अतिशय अपेक्षाभूत होआल (**प्रणामु** = जेवायला सुरुवात केली नाही ।)

१८२) नाथोबा स्मरण वीधान : ॥

नाथोबा ऐवजी तथा हवे **समरण वीधान** = स्मरणाचा विधी । **रुची जेवीताति** = आवडीपूर्वक, गोडीपूर्वक । **ना जी नाही** = आम्हाला काहीच आठवत नाही । **मग मढासि बीजे केले** = मढात गेले । **आवारामागे** = आवाराच्या बाहेर येऊन अलिकडे राजमठाकडे येताना रस्त्यात । (**सदेठीया** = देठासहीत । **फाळी** = फोडी । **निभुला होउनि** = फक्त जेवण्यातच दंग झाले दुसरीकडे लक्षच नाही)

१८३) नाथोबा हृदय सुन्यता : ॥

तेव्हळीचि तेथ नाहीं गा = निरुपणाच्या वेळी नाथोचे मन तेथे नव्हते म्हणुन हृदयशून्य म्हटले व तेवढ्याच वेळेपुरते हृदय शुन्य जाणावे वांचौन कायमचे हृदयशून्य आहे असा म्हणण्याचा स्वामींचा हेतु नव्हता । **चंदनाचीया** = मलयगिरी नावाचे चंदन खुप सुगंधी असते तो हा चंदन असावा । **आरी** = झाडाचा एक प्रकार । **टाकळी** = झाडाचा एक प्रकार । **वेहंकाळी** = झाड **पाडळी** = लालसर फुले येणारे सुगंधी झाड । **वेधति** = चंदनाच्या जवळ असल्यामुळे त्याच्या सुगंधाने सुगंधीत होतात । **हृदयसुन्य तो कवण** = या वेगळा हृदयशून्य तो कोणता

असा प्रश्न भटोबास दुसऱ्या हेतूने विचारतात । **ब्रम्हवासनेचा अभेदवादी** = कुठल्या धर्मात न मिसळणारा, धर्माचे कसलेच विधीविधान न करणारा, सर्व विष्णुमय जगत मानणारा एवं अस्तिक असुन नास्तीकासारखा वागणारा म्हणुन हृदयशून्य । **जैसे भगवे** = भगवे म्हणजे अन्य संन्यासी वे हे कुठलेच विधी निषेध पाळत नाही तसे । **परधर्मी** = इश्वरधर्मी । **जरठा** = आपल्यातच पक्के, कठोर झालेले ते । **जारसैले वाळुक** = आतुन जाळेजळमटे असलेले. जास्त दिवसाचे झाल्यामुळे निबर झालेले । **खावोंचि नये** = खाताच येत नाही । **मीर** = काळे मिरे । **पुडी** = मिन्यांपासून तयार केलेली पावडर, चुर्ण । **तोंडी खतचि पाडी** = तोंडाला जखम होणे, चरे पडणे । त्या वाळकात बारीकसारीक मऊ काटे असतात म्हणुन चरे पडतात । **जरठांप्रति** = वयसातित किंवा ममतेने जरठ । **ऐसाहि बोलिजे** = स्नेहामुळे किंवा धर्म भावनेने बोलीजे । **दोखेंसीचि उठी** = उलट तुमचेच दोष घेईल । **भक्तीजडा** = भक्तीमध्ये जो जड झालेला, जरठ झालेला आहे असा । एवं सर्व विष्णुमय जगत म्हणतात । **भवैरेले वाळुक** = आतमध्ये गाठीने भरलेले वाळुक । **जैसे वैष्णव** = कारण आतुन त्यांच्या भावनेच्या गाठी झालेल्या आहेत । **क्षेपणीक** = जैन, यांचे कर्माला प्राधान्य असते । **याज्ञिक** = कर्मकांडाला, यज्ञाला प्राधान्य देणारे, एवं क्षेपणीक व याज्ञिक हे दोन्ही कर्मजड आहे । **देहलुतैले** = देहाला लटकणारे, चिकटणारे, जास्त पिकलेले, तसे सिध्दांती कर्मजड ते दुसऱ्याला झपेटुन लपेटुन टाकणारे । **आत कीवीया भरीति** = सर्व अब्या हातावर येतात, हात भरुन जातात । **आपणपें दाउंचि नए** = आपली श्रध्दा. भावना दाखवुच नका । **कोवळे वाळुक** = काकडीसारखे एक फळ । **तळींव** = तळलेले पदार्थ । **सांबारींव** = कालवण, फोडनी दिलेली भाजी ॥

१८४) मंडळीका देवता अनुवर्जित एणे ॥

मंडळीका ऐवजी तथा पाहिजे । **अनुवर्जित एणें** = बोळवित एणें, सोडायला एणें । **वेसीआंतु** = डोमेग्रामची वेस । **सुजीएडु** = चांगला उजेड । **अंधकारु पडिला** = गडद अंधार । **पहुडाचेनि मानें आले** = रात्री १० ते १०.३० च्या दरम्यान आले । व मधल्या काळात स्वामींचे निरुपणही होऊन गेले । **पुढां प्रकासु देखीजे** = पुढे पुढे प्रकाश दिसत होता । **तीतुलाचि दीसु होता** = सूर्य मावळल्यानंतर जेवढा प्रकाश असतो तेवढा प्रकाश दिसत होता ।

हेतु = स्वामींच्या मनोधर्मांमुळे नाथोबांना प्रकाश दिसला एरवी देवता आपला प्रकाश दिसु देत नाही आणि तो प्रकाश फक्त नाथोबांनाच दिसला ।

१८५) मनुष्य बंधन श्रवने - भीतां साधां अभयदान ॥

मनुष्य बंधन श्रवणे = माणसाला बंदी, गुलाम बनवतात हे ऐकुन । **भीता** = घाबरलेल्या साधेला । **जालेयानंतरें गोसावी उपरी बाहीरि** = जालयानंतरे गोसावी बाहीरि अशी ओळ हवी । **मदळसा** = खांबावरची बाहुली, धाब्याच्या घराला लाकडी खांब्याच्या चहुकडून आधारासाठी पुतळ्या लावलेल्या असतात त्या आकृत्या । **गाइ-गोन्हा जोडी देखौनि** = गाय व गोन्हाला जास्त पळु नये म्हणून एकत्र बांधतात किंवा तरुन बैल जास्त पळु नये म्हणुन एक म्हातारा बैल त्यासोबत बांधतात अशी जोडी पाहून । **बळियाडें** = बलवान । माणसातें धरुनि नेती = धरुन नेऊन गुलाम बनवतात । **नाकी सडे घालीती** = नाकात वेसन घालणे ।

ते न देखावे जी = त्यांचा मला उपद्रव झाला नाही पाहिजे । **तुम्हांवरि एथौनि वाजत वारा धरिजैल** = वाजणारा वारा वाहणारा वारा एवं कितीही मोठे संकट असेल तरी आम्ही तुम्हाला त्रास होऊ देणार नाही । **(गळे कांकरीति** = चामड्याच्या दोरीने गळा बांधणे । **ते एथें काकरु सीरीति** = चामड्याच्या दोरीने बांधणे ।)

१८६) साधा बीढारा पाठवणे : ॥

भुरडें भुरडें = अंधुक अंधुक, भुरकट-भुरकट एवं अस्पष्ट आकृती । **आंगणांचां सेवटुवेन्ही** = त्या डोंबाईच्या देवळाचा शेवट । **तव गोसावी उभेचि देखति** = स्वामींचे आभासत्व दर्शन दिसत होते । **गुंफेचेया** = छिन्नपापाची गुंफा । **(जुंबाडे** = गवताचे झुडपे, समुदाय ।)

१८७) तथा कंटकु फेडणे : ॥

कंटकु फेडणे = काटा काढणे । **डोंबायेचां देउळी आसन असे** = पुर्वी डोंबाईचे देउळ बरेच मोठे असावे । **कुंटितें कुंटितें** = लंगडत लंगडत, अर्धवट पाय टेकुन चालणे **हें तुमचा कांटा फेडील** = आम्ही तुमच्या पायातला काटा काढुन टाकतो । **कैसा फेडवीन** = तुमच्याकडून कसा काटा काढुन घ्यावा । **कांटेनि** = दुसऱ्या नव्या काट्याने ॥

१८८) तथा शास्त्रकथन निषेध : ॥

या लिळेत तथा ऐवजी साधा शब्द पाहिजे होता कारण ही दुसऱ्या पाठाची लिळा आहे ।

साधा शास्त्रकथन निषेध = साधेला शास्त्राचे कथन करण्याविषयी प्रतिबंध केला, दुसऱ्याला शास्त्र सांगण्याविषयी प्रतिबंध करणे । **निषेध** = प्रतिबंध करणे, वारणे । **मागा नागदयासि जे निरुपिले** = मागे केव्हातरी स्वामींनी भटोबासांना असतीपरीचे निरोपण केले असावे.

विकारविकल्पशून्य.....देवतास्मरणे = जो असा आचार करील । पुनरपि आपुला संबंधु देति = असतीपरीच्या पहिल्या वचनापासुन इथपर्यंत संपूर्ण एकच वचन (वाक्य) आहे । हे शास्त्र = असे गुढ शास्त्र ॥

१८९) तथा रंगमाळिका प्रसंगे प्रतीतिं पुसणे : ॥

रंगमाळिकाप्रसंगे = रांगोळी काढत असताना । प्रतीतिं = निष्ठा, धारणा, विचार । वीहरणुनि = सायंकाळच्या विहरणाहुन, कारण सडासमार्जन सायंकाळी घालत होते. (सायंकाळच्या पुजा अवसरावरुन) आणि सकाळी जर म्हटले तर सडासमार्जन पहाटे घालतात व स्वामी तर सकाळी १० किंवा १०.३० च्या दरम्यान जात होते म्हणुन ऐसें होए = चांगली गोष्ट आहे, उत्तम आहे । सडा = पाण्यामध्ये शेण मिसळुन शिंपडणे । समार्जन = सारवणे । माझा घालु घाली = घाव घालतो, घाला घालतो, माझे नुकसान करतो । कैसी बुधि = तुमची कशी धारणा, निष्ठा आहे बर । एहवी हे जाणत असे = तुमच्या मनात काय आहे हे आम्ही जाणतो. परंतु तुमच्या तोंडाने तुम्ही बोलावे असा आमचा विचार आहे । आकास = ज्यांचा थांगपत्ता कळत नाही, अगाध आहे, आकाश जसे निर्लेप असते एवं कसल्याच दोषाने लिंपायमान न होणे । सोएरां = नातेवाईक आहे । गोमटे सुदले = आमचे भले केले । लोभु = आवडी । निर्गुण ब्रम्ह = निर्वेव निराकार ब्रम्ह जसे असते तसे । इतुला = थोडासा । तोही न कीजे = तितका सुध्दा लोभ करण्याची गरज नाही कारण त्यांच्या संपर्काने विपरीतत्वाचा दोष येईल व त्याची आमच्यावर बुध्दी नाही म्हणुन । (लीवोसीवो नैएति = श्रीप्रभू इतके आगाध आहेत इतके विशाल आहेत कि तुम्ही त्यांच्याजवळ फिरू शकत नाही त्यांना स्पर्श करू शकत नाही किंवा त्यांच्या लिळेच विश्लेषण, अंदाज करू शकत नाही ।)

१९०) वैराग्य मिरउं आवडे हाही एकु विकारचि : ॥

मिरउं आवडें = प्रदर्शित प्रकाशीत करू आवडे । गोसावीयांचा ठाई हिवाळां उदयाचे मातीकाम होत होते = गोसावीयांच्या ठाई मातीकाम होत होते तेव्हा हिवाळ्याचे दिवस होते अर्थ करताना अशी शब्द रचना करुन घ्यावी । तें सी वाजत होते = भयंकर थंडी वाजत होती । व्यापारु होवे ना = थंडी वाजत असल्यामुळे । तु कैसा कांहीं हींवसी ना = तुला कशी थंडी वाजेना, तु गारठला कसा नाही ? । काइसीया हींव = आम्हाला कशी थंडी लागेल । एकु विकारुचि कींगा = प्रदर्शनच आहे, एक प्रकारचा दोषच. निर्विकारु तो कवण = आता भटोबास स्वामींना मार्मिक प्रश्न करतात । मां तुं काइ तया वेगळा अससि = तु सुध्दा जीवच आहे हा फक्त तुझा वेडेपणा आहे ॥

१९१) मृतीकापींडुग्रहणी वीकारज्ञान : ॥

मृतीकापींडुग्रहणी = ओल्या मातीचा गोळा घेत असता वीकारें घेतला = तुम्ही विकारपूर्वक घेतला । ते गोसावी जाणत असति कीं = स्वामी जाणतात कि माझा असा काही भाव नाही मग असे का बोलले । उपलखति ना = लक्षात येत नाही, कळत नाही, दिसत नाही । संकले = संकोचले लाजले । (भटी लवकरि घेतला = तत्परतेने घेऊन स्त्री स्नेह दाखविला म्हणुन विकार । ते काइ तेणें सांडीली = त्या माणसाने त्याची पत्नी सोडून दिली काय ? तयांसि तीसि लागलाहने नाही = त्या स्त्री पासुन समोरच्या माणसाला काही मिळणार आहे का ? ना नाही ॥

१९२) दाइ भागवताकरवि ओटेया चुना पीटवणे : ॥

चुना पीटवणे = चुन्याचे प्लास्टर करणे, लेप लावणें ।

१९३) देवा सीखासुत्रत्यागु नीरुपणे : ॥

सीखा = शेंडी । सुत्र = जानीवे । एवं घरादाराचा व प्रपंचाचा त्याग । सीखासुत्राचा त्यागु करा = आता स्वामी स्वरूपस्थ भावाने सांगतात स्वरूपात सकळ जिवांचा कळवळा परमेश्वराला असतो या भावनेने एहवी स्वामींना जाणीव आहे कि हा अनुसरणार नाही । वीव्हाओ करा = दादोस काही संन्यासी नव्हते त्यांनी फक्त ब्राम्हणत्वाचे सिखासुत्र परिधान केले होते त्यांना वडिल भाउ वगैरे परिवार होता म्हणुन विवाह करा म्हटले । दरीसना आली = स्वामींकडुन दादोस गेले कि लगेच साधा आली । माहात्मेयांचीए सीष्टाइं आलीति ? दादोसांच्या व आमच्यात समझोता करण्यासाठी आली का ? (स्वामींचा व दादोसांचा झालेला संवाद माहित नव्हता म्हणुन स्वामींनी पुनश्च ती गोष्ट काढली) तो एथ भांडोनी गेला = आमचे म्हणीतले त्याने ऐकले नाही हेच भांडुन गेला । सेवाळेंलें खडक = मुळातच तो गोल (गुळगुळीत) दगड आहे आणि त्यावर शेवाळ चढलेले आहे । पाओ देवोंचि नैए = सहज गतीही, हळुच सुध्दा पाय ठेउ नये । ऐसांही दीजे = जाणुन बुजुन, जोरात पाय ठेवला तर । झांझरति = जोरात दनका बसतो व त्यामुळे पाय दुखवतात । बोलोंचि नैए = ब्रम्हविद्येचे निरुपण करुच नए । ऐसांही बोलिजे = प्रयत्नाने, आयोजन पुर्वक बोलले असता । एथौनि बोलाविले असे = आता येथे स्वरूपस्थ भाव आणि मनुष्य

वेषाच्या भावाने बोलावत आहे **बाहे आफळीली** = हाताने दंडावर मारुन किंवा मांडीवर थाप मारुन म्हणणे । **सरत आसे**?-चालते का? पुढे सरकते का? **दाहाएक नागदेव जाले** = स्वामींच्या जवळ नागदेवासारखे दहा नागदेव असेल ।।

१९४) बाइसी नीरोपण पुसणे : ।।

आरातीचि नां = सवड झाली नसल्यामुळे बाइसांना निरोपण ऐकायला मिळाले नाही । **हां बाबा ऐसे होए** = भटोबासांचे निरोपण चालु असताना स्वामी काहीच बोलले नाही म्हणुन बाइसांना वेगळेच काहीतरी वाटले । **एथिचेंचि** = आम्ही जे निरुपण केले तेच । **जेचि जीव.....परमेश्वरापासौनि पावति** = जे ब्रम्हविद्या शास्त्राचे निरुपण परमेश्वर करतात त्याच ब्रम्हविद्या शास्त्राचे निरुपण ज्ञानीये सुध्दा करतात । **एक वांचौनि** = सामर्थ्य बोध व बोधाची परिक्षा करीती शक्तीशिवाय (बोध आणि बोध शक्ती ते एथोनिची किंवा किंवा अक्षरदाता जीव बोधदाता परमेश्वर) **प्रतीति आली** = विश्वास बसला ।।

१९५) आपुलेयाचा सुश्रका वीधी नीरोपणे : ।।

आपुले याचा = आपले पडलेले, अशक्त त्यांची । **सुश्रका** = सेवा, दास्य । **सीरवेथा थोर उठिली** = तापामुळे खुपच डोकेदुखी होऊ लागली । **आपणपें** = स्वतःला । **आपणपे सांभाळीति ना** = विस्मृती होणे, एकदम बेशुध्द नाही व पूर्ण शुध्दीवरही नाही । **अन्न नाही** = अन्न गीळत नव्हते म्हणुन फक्त पाणीच घेति । **तेही वस्त्रें सांडीली** = तापाच्या उष्णतेमुळे वस्त्र काढले । किंवा बेशुध्द अवस्थेत वस्त्र आपोआप निघुन गेले । **कुपीनु आपणेयां गेला** = आपोआप दुसरीकडे सरकला, बाजुला गेला । **तुम्हां असकेया असता** = तुम्हा सर्वांच्या उपस्थितीत, तुम्ही सर्व समोर असताना । (**अन्य महात्मे असक्त होते** = ते अन्य महात्मे आपल्या ठायाला आलेले आहे म्हणुन ते एथिचे आहे आणि त्यांची सेवा तुम्ही केली पाहिजे ।)

१९६) पचन-पाचन निषेध निरुपण : ।।

पचन = स्वतः स्वयंपाक करणे । **पाचन** = दुसऱ्याकडुन बनऊन घेणे । **निषेध** = ह्या दोहांचाही प्रतिबंध करणे । **एका पेणा** = दुसऱ्या मुक्कामाला । **पुर्ववृतांत** = पुर्वी घडलेली घटना ।

हेतु = काळपरत्वे अत्यावश्यक असेल तर वेगळी गोष्ट आहे परंतु वास्तविक स्वतः स्वयंपाक करुन घेऊ नये ।।

१९७) उपासनीयां रीध्दपुरी वासु निक्षेदु : ।।

उपासनीयां = पाठकांचे भाऊजी (मेहुणे) पैठणचे किंवा नेवासा निवासी । **सीक्षिणी केलीया** = रिध्दपुरला । **पुजापुरस्कार** = सन्मान, मानमान्यता । **करवीति** = करवुन घेतात **मढी केली** = मठ, घर बांधुन घेतले । **उपासनीं तेथ नसावे** = उपासनीयांना जाऊन सांगा कि तुम्ही तेथे राहु नये । **राज्य करिताति** = सवर्तमान रहात आहेत । **स्थान त्यागु करावा** = दुसऱ्या ठिकाणी जावे । **प्रमाण** = वचन । **बहुडी** = स्त्रीचे नाव । हि कामाख्येची दासी (शिकिन) । **सातसें डंबुरा** = सातशे शिष्य होते व त्यांच्या हातात डंबरु वाजत होते (**अंतराळी वाजति** = सामर्थ्याने उडुन आकाशात वाजवीत होते । **भुमंडळी वाजति** = जमिनीवरुन वाजवीत चालले आणि त्या दोहींच्या मध्ये कान्हाची पालखी अधांतरी चालत होती । **एक नारीयेळ दें कां** = पाणी पिण्यासाठी । **सामर्थ्य असे तरि तोडू नि घेया** = कान्हाचा लवाजमा व सामर्थ्य पाहुन म्हटली । **बहुडीया दृष्टीं त्राहाटिलें** = त्या नारळाकडे दृष्टीने पाहिले । **आंगें जुझों** = शरीर विषय सेवा करणे **खीरों नेदी** = क्षर होउ देणार नाही, गळु देणार नाही, योनित पडू देणार नाही । **उध्दरेता** = वीर्य वर घेणे, डोक्यात साठवुन ठेवणे, एव स्वतःचे वीर्य न गळु देता समोरच्याचे वीर्य शोषून घेणे । **अधरेत घे** = खालुन वीर्य सोखी, बहुडीच्या श्रोणीतुन (योनीतुन) तिचे वीर्य वर ओडुन घेणे । **ते उध्दें सोखी** = वर डोक्यात नेऊन सोखुन घेणें । **रोडैली** = कृष झाली **तिया पुसिले** = कामाख्येने विचारले । **कान्हु अवीधी खादलाअसे** = अवीधीने ग्रासलेला आहे त्यामुळे त्याचे त्रिकाळ ज्ञान मावळले आहे । **रमतां** = रममाण होताना, विषय सेवना करताना । **रंधी** = छिद्रात, योनीत । **हीरा धरी** = बारीक हिरा ठेव । (कारण त्याचे त्रीकाळ ज्ञान मावळल्यामुळे त्याला माहित पडणार नाही की तू आपल्या योनीत हिरा धरुन ठेवलेला आहे) **सोखुं गेला** = बहुडीचे वीर्य शोषण करण्यासाठी गेला । **ब्रम्हांडी हीरा बैसला** = कान्हाच्या डोक्यात जाऊन जोरात लागला । **कान्हु पडिला** = मृत्यू पावला । **स्वरूपीं** = लेपी, देही । **कान्हुकाइ बहुडीये जाए** = बहुडी कडुन त्याचा मृत्यू झाला असता काय, असंभव आहे । **स्तीति** = आवेश । **अडी घातलें** = विहिरीत उडी घातली । **सीक्षींही घातलें** = उपासनीयांसाठी त्यांनीही उडी घातली । **मरणासरण जाए** = मृत्यूला शरण जातात ।

हेतु = कान्हा हा तोडेरुप आगमिक होता ।

१९८) नाथवाणी प्रसंसा : ।।

चौपदी गाति = कधी कधी गात । **सीध्द वाणि** = सिध्दांची वाणी (नाथवाणी व सीध्दवाणी एकच आहे) **नाथवाणी ते नीकी** = आणि सीध्द वाणी तेही नीकी । **अर्वाचीक** = अलिकडे, आधुनीक, लौकिक गीत । **अन्यकथने** = अन्य गोष्टींचे कथन केल्याने अन्य वार्ता केल्याने । **अन्य धर्म** = तुम्ही अन्यधर्माची गोष्टी करणार तेणेकरून । **विकारें** = त्या गीतात विकार विकल्पजनीत शब्द असेल तेणेकरून । **गीत विखो** = गायन हे विकाररूप आहे । **सारंगपंडिता बाइया न मनेचि** = सारंगपंडिताला स्वामीजवळ राहणाऱ्या बायांचा तिटकारा वाटतो, त्यांना वाटत होते कि स्वामीजवळ बाया राहायला नको । **कटाक्षुनि** = विशेषत्वाने आवर्जून । **नाथ आइको** = नाथ झालेले ऐकले आहे, नाथपंथात त्यांच्या महात्मेयांचे नाव ऐकतो । **परि नथिनी नाइको** = त्यांच्या सोबत त्यांच्या स्त्रिया राहात होत्या असे आम्ही कधी ऐकले नाही । **गार्गी, मैत्री, मदळसा दीलहुती** = स्त्रियांची नावे, यज्ञवल्क ऋषिंच्या स्त्रीया । **लोकचिया** = लोकांमध्ये । **ब्रम्हविदा** = तत्वज्ञ, ब्रम्हाला जाणणारे ।

१९९) आबाइसा गुरु लक्ष कथन : ॥

गुरु लक्ष कथन = गुरु कशाचे ध्यान करतो ते सांगणे किंवा गुरुंनी ध्यान कसे लावावे हे सांगणे । **एकचि लक्ष जाणें** = एकच लक्ष माहित आहे, लक्ष लावण्याचा एकच प्रकार त्यांना माहित आहे । **नासाग्रीचें** = नाकाच्या समोरच्या टोकावर लक्ष केंद्रीत करणे, टोकावर दृष्टी ठेऊन मन एकाग्र करणे **भलक्ष** = दोन्ही भुवयांमध्ये लक्ष केंद्रीत करणे । वरती दृष्टी करून मन एकाग्र करणे, ध्यान लावणे ।

२००) चंद्रदेवा खीरि भोजना पाठवणें : ॥

पढति = शिक्षण घेत होते । तेथील विद्यार्थी होते व राहातही तेथेच होते । **अनाध्याचां दीसीं** = सुट्टीच्या दिवशी एक सुट्टी अष्टमीला एक पोर्णिमेला तर एक अमावस्येला आणि आठवड्यातील एक सुट्टी । **जीए दीसीं वार नाहीं** = ज्या दिवशी ज्यांच्या घरी जेवायचे ते घरी नसले तर त्या दिवशी चंद्रदेवांचे भोजन होत नव्हते । **तीए दीसीं एति** = त्या दिवशी ते स्वामींच्या सन्निधानात जेवायला येत । **त्यां सात वार एति** = लोकांनी घरी चंद्रदेवांना जेवायला सात दिवस ठरवून घेतले होते । **एकु नाही** = एक दिवस मात्र नव्हता (तेव्हा पाठिमागचे सहावार आहे असे समजून चालायचे) । **आवंतिलें** = आमंत्रण देणे । **कर्म करुं कोणहीची नेणे** = जे ब्राम्हण बोलावले होते ते सर्व ठोबे होते त्यांना तेथील विधीविधान कर्म करण्याचे ज्ञान नव्हते । **कल्पु** = संकल्प करण्याचे विधी विधान, क्रिया, कर्मकांड । **कर्म करणीए केले** = सर्व विधी विधान केले । (मुंजीये = लग्न न झालेला मुलगा । **कानडेया** = कर्नाटक ।)

२०१) तथा लाडु भोजना पाठवणे : ॥

दरीसना आले = पुन्हा एखाद्या सुट्टीच्या दिवशी आले **होइल गा** = भेटणार आहे । **अनंताची काहाणी** = अनंत नावाचे व्रत त्याची कथा । **अनंताची काहाणी सांगीतली** = पूर्ण विधी विधाना सहीत सांगितली । **तुप लाडु** = लाडूला तुप माखून दिले ॥

२०२) भुतानंदा कोल्हापूरा पाठवणे : ॥

भुतानंदा = हे स्वामींनी ठेवलेले प्रासादीक नाव तिचे पुर्वीचे नाव माइबाइ । **नातोंडासि** = नातवंडाला, मुलीच्या मुलाला । **त्यांसि आला** = आजीला । **सांप्पे** = सध्या, अलिकडे । **जरु कइ घेइन** = ताप मी कसा घेऊ शकेल । **ऐसे तुम्हासि हो** = तुम्हाला असेच होईल तुम्हाला असे हवे आहे का ? । **होइल तरि हो कां** = होत असेल तर होउ द्या । **पेणावेणा** = मुक्काम दर मुक्काम । **उपेणें** = एकाच गावात दुसरा मुक्काम । **पहिला पेणा** = पहिल्या मुक्कामाला । **एकी भेटैल** = एक सिध्दी प्राप्त होईल । **तवं सातै भेटती** = अष्टमहासिध्दीपैकी सात सामर्थ्य बांधतील पण सिध्दी मात्र भेटणार नाही (अणिमा, महिमा, गरीमा, लंघीमा, इशित्वंच, वशित्वंच, प्राकाम्य प्राप्ती) । **दांडी पाटु साउमां एइल** = बसण्याला । **परीएळु** = नैवेद्य तुमच्याकडे येईल । **अतीत** = भुतकाळ । **अनागत** = भविष्यकाळ । **नीवासेया आली** = नेवाश्याच्या रस्त्यात पोहचली । **आतां काइ भेटि होती असे** = आता पुन्हा येथे येणे होइल का ? । **पडीताळो आणि नीगां** = विचारपुस करू व लगेच निघु । **राहों ना म्हणा** = राहायचे नाही असा विचार तिच्या मनात सुरू आहे । **ना डोळां** = भेटू नको बर । **तें हातावरि वेळण आले** = स्वतःकडून स्वतःच्या हातावर गरम पाणी पडले म्हणून जखम झाली । **सुश्रका** = सेवा, औषधपाणी । **पान पैल** = बरे होईल, जखम भरून येईल तेव्हा । **तीएं कोणीं रीगाली** = तिची लेकर बाळंतीण झाली, कोणी रिगाली । **के व्दापरीचे आयुष्य** = कुठे व्दापारयुगाचे १००० वर्षांचे आयुष्य । **नीदेवा** = अभाग्याला । **ऐसे का होईल** = अस कस होईल, काही होणार नाही । **(भोपेयासि स्वप्नी जाइल** = तेथील पुजाऱ्याच्या स्वप्नात देवता सांगेल । **जखीण** = यक्षणी देवता । **भराडी** = हिन देवता । **घरटी वाढाल** = घरकाम कराल किंवा घराभोवती चक्कर मारून घराचे रक्षण कराल । **नीउंचाचे** = एक विशिष्ट माप ॥

२०३) अन्यवार्तानिषेध निरुपण : ॥

वरि निद्रा कीजे = एक वेळ झोप काढा, झोप झालेली असली तरी पुन्हा झोपा । **तर्कट** = तर्काची प्राधान्यता, तर्कयुक्त । **प्रतिज्ञा सारु लागले** = आपलेच खरे आहे असे म्हणणे । **नोकीती** = टोचीती, टोचून बोलणे । **इयें तीनि नाहीं** = ज्या धर्मवार्तेत, बोलण्यात । **अरण्यरुदन कीं** = अरण्यात जाऊन रडण्यासारखे व्यर्थ आहे । **झणे करा हो** = असे चुकूनसुध्दा करू नका ।

२०४) अधीत शास्त्र निरुपण : ॥

अधीत = शास्त्र धरल्या जात नाही किंवा या शास्त्राविषयी धालेपण (समाधानी, तृप्ती) येत नाही । **हें धरवे ना** = ब्रम्हविद्या शास्त्र । **घर** = अंतःकरणात । **न रिगे** = प्रवेसन नाही, येत नाही । प्रयत्न केल्याशिवाय । **आपणपे दीजे** = शास्त्राला अंतरबाह्य आपणपे देणे । **काळेंकरौनि** = कालांतराने । **ऐसें घेपे** = श्रद्धापूर्वक घ्या । **पाठी अनुभवे जाणाल** = विचाराचा अर्थ उमटेल तेव्हा व आचाराचा अर्थ कृतीत उतरेल तेव्हा जाणाल ॥

२०५) ज्ञानभक्तिवैराग्य निरुपण : ॥

कवणे धर्मे असे पां? = कोण्या अर्थाने विकल्पत्रुटी विचकित्सारूप विकल्पाची त्रुटी आहे बरं ॥

२०६) म्हाइंभटां संहार निरुपण : ॥

एरा देवतांसि आति की नाहीं = इतर देवता संहार करू शकतात की नाही । **नीचेचा संहार** = इतर देवताही आपआपल्या कक्षेत एवं खालील संहार करू शकतात । **भूतेपर्यंत** = अष्टभैरवापर्यंत किंवा जुटेपर्यंत ।

२०७) भटां नाथोबा शास्त्र विषयत्व : ॥

ऐसें ही न स्फुरे = शास्त्र चर्चेत खुपच तल्लीन झाले होते म्हणुन स्फुरले नाही । **वस्तुस्मरण होए** = परमेश्वर स्वरूपाची आठवण होए । **वस्तुस्मरण तेंही एक स्मरणचि कींगा** = शास्त्राचे आर्वतन, मनन करणे तो सुध्दा एक स्मरणाचा प्रकार आहे म्हणुन नामस्मरण ठाकत नाही ॥

२०८) बोडी गंगा समान अनुवादु : ॥

भागीरथी = उत्तर प्रदेशातली गंगा, भागीरथ राजाने गंगा आणली । **गौतमी उत्तम** = गोदावरी, गंगा, गौतम ऋषिने आणली । ब्रम्होदक = ब्राम्हणाने, गौतम ऋषिने आणलेले उदक (पाणी) **क्षेत्रोदक** = क्षत्रियांनी आणलेले उदक (स्वर्गातली गंगा) त्यामुळे फरक असणार एवं येथे श्रेष्ठत्व । कनिष्ठत्वाची भावना आहे व तत्त्वाची वर्णाची भावना आहे पण स्वामींना ते मान्य नाही । **बोडी** = डबक्यातील पाणी

२०९) भटां दुसरेनि अन्यव्यावृत्ति निरुपण : ॥

दुसरेनि = दुसऱ्यांदा, थोडक्यात । **अपरा अमोचका बोलिजेति चैतन्यपर परमेश्वर पावीजे ते अच्युतपद बोलीजे** : पूर्ण असे आहे हेतु = ही लिळा उ.२०५ या लिळेसोबत असायला पाहिजे किंवा त्याच्याजवळ असली पाहिजे ॥

२१०) तथा पाहाले म्हणणे : ॥

पाहाले म्हणणे = उजाडले, पाहाट झाली असे म्हणणे । **तव पाहाले** = पूर्ण सकाळ झाली । **पाहालेंचि बहुत** = फक्त उजाडेपर्यंत निरुपण हेच पुष्कळ आहे । **पुरुषार्चिये भेटि** = सामर्थ्यवान पुरुषांच्या भेटिला । (इश्वर अवतार) **युगे** = युग, युगांतर, अनेक युग । **पैन्हा राहविला** = पलिकडे, लांब, परकोटाच्या भिंतीपलीकडे । **पुढारां गेला** = गुंफेत । **काष्टी** = समाधी, पराकाष्ठा, शेवटची स्थिती (व्यवस्था) **विसर्जेल** = पूर्ण होईल, संपेल, भंगेल । **अनोज्ञा पुसिली** = जाण्याची परवानगी घेतली । **पैन्हा उभा असे** = पलिकडे परिवार उभा आहे त्यांच्याकडे मी जात आहे । **तें हे युगचि नव्हे** = ते युग तर केव्हाच निघुन गेलेआता कुठे जाता ॥

हेतु = त्या राजाला इश्वर अवताराकडून देहविद्या किंवा देहविद्येची स्थिती झाली असावी किंवा चैतन्यविद्येची स्थिती झाली असावी म्हणुन अनेक युगे गेली असताही त्या राजाला माहित पडले नाही पण अडचण हि येते कि तिन्ही दातृत्व दृष्टीद्वारे होतात आणि इश्वराची काष्टी लागली असल्यामुळे त्यांनी आपले श्रीनेत्र झाकलेले होते मग दातृत्व कसे वर्तले? ना एक तर अपवाद म्हणुन होऊ शकतो किंवा अन्यत्रीच्या मापातुन जडांतुल चिरकाळ स्थिती दिली असावी तेनेकरुन त्या राजाचे वळीत पळीत तथा वय धरल्या गेले. अन्यत्र आती ते इश्वरी आती.....इश्वरीचे ते सकळही नित्य ही टीका पाहा विचार १२२ (**देहविद्या जाली** = देह सिध्द होए अशी देहविद्या झाली, किंवा वास्तविकच देहविद्या झाली हेतु = जडत्वीच्या जीवाचे दुःख प्रतिबंध करण्यासाठी त्या जीवाच्या कणवेस्तव परमेश्वर अवतार तेथे बसुन होते ॥

२११) देइगावी देउळ उद्यापनी पातळी आरोगण : ॥

देउळ उद्यापनी = मंदिराच्या उद्घाटनप्रसंगी । **पातळी आरोगण** = पत्रावळी टाकुन आरोगण करणे । हे एथ पातळी घालुनि जेविले = स्वामी किंवा दुसरे इश्वर अवतार असावे किंवा चक्रपाणी महाराजांच्या पुरात असताना जेवलो स्वामींनी ती जागा दाखविली । **आउसि गुरुवासि पुसिलें** = स्वामींना कळु न देता विचारले । **केतीसैं वरीखां** = किती वर्षे । **से तीनि** = तीनशे वर्षे । **पांचां सतां वरीखांचा** = पाचशे वर्षांचा । **पुरुषं** = सामर्थ्यवंत पुरुष । **कोणटावरि** = मंदिराच्या कोपऱ्यापर्यंत । **डांकुली वाए** = उपहास, चेष्टा करणे । **अविधी होए** = निमित्त दोष लागेल ।

हेतु = चक्रपाणी महाराजांअगोदर दुसरे इश्वर अवतार असावे ॥

२१२) सरालां गणपति आपैयोप्रति कुष्टहरणीं अनुसरण कथन ॥

कुष्टहरणीं = कुष्ट रोगाचे निवारण करण्याविषयी, नष्ट करण्याविषयी । **अनुसरण कथन** = अनुसरण घ्या असे म्हणणे । **कुष्ट** = हातापायाचे बोटे झडणारे गळीतकुष्ट । **धाडिजैल** = निरसन करु । **गोसावी ऐसंचि धाडीति तरि काइ न वचे** = अनुसरल्याशिवाय धाडले तर काय जाणार नाही? **ते एथचि खावणि कींगा** = आमची अशी इच्छा आहे कि तुम्ही अनुसरावे । **अमरी** = अमरवेल, हि वेल दिसायला पिवळी असते व या वेलीचे मुळ जमिनीत नसते तर झाडावरच ती वाढते । **राख** = रान गोवऱ्यांची राख । **प्रतिबंधैल परि अधीक नव्हे** = कुष्ट अधिक वाढणार नाही व पूर्णपणे नाश सुध्दा होणार नाही । (**रानसेनेची** = रानातील गोवऱ्यांची)

२१३) माळेकार दृष्टांत निरुपणे : ॥

माळेकार = चौफुलीचा, चार चौकातला माळेकार, चार रस्त्याचा चौकातला माळेकार, या माळेकारचे शेत चारी वाटेवर आहे **माळेयावरि** = माचेयावर । **कव्हणी एकु वाटा जातु असे** = नवीनच जात आहे । **तयातें तो म्हणे** = अगोदर वाटसरुंनी माळेकाराला वाट विचारली असावी म्हणुन तो म्हणतो । **पुरा** = मोठे शहर । **पाटणा** = राजधानीचे शहर । **वरिपडा होसि** = तेथे जाऊन पोहचशील, रस्त्याने भेटतील । **चोरीं नागवीजसि** = चोरांकडून लुटल्या जाशील । **वाघे** = वाघ उपलक्षणें हिंस्त्र पशु श्वापद । **इष्टा वरिपडा होए** = अदृष्टपर इष्ट प्राप्त होते । **किंवा विधी** = नेहमी आचारवयाचा । **इष्टा** = कदाकाळी आचारायचे ॥

२१४) टाकळीए डो वीसरणें : ॥

तेथौनि = सराल्याहुन । **डो** = तुपाचा डब्बा । **रानमळा** = गावापासुन लांबचा मळा । **नीबोणीचां फांटां** = लिंबाच्या झाडाच्या फांदीला अडकवुन ठेवला होता ।

हेतु = पहिले मनुष्य वेशाचेनी माने विसर पडला मग म्हटले जा गा तो तेथचि असे हे मायावेशाचेनी माने ॥

२१५) नीवासांहुनि एतां रात्रीं घोगरगांवीं स्वानध्वनी करवणे : ॥

नीवासेया बीजे केलें = घुमनदेवाहुन । **आखरापासी** = बाह्यप्रदेशी, गावाच्या वेशीबाहेर जेथे गुरे ढोरे उभे राहतात । **जाणवीजे ना?** = जाणवु नये का, माहिती पडू नये का, लोकांना माहित पडायला पाहिजे । **कोल्हेभुंकि करा** = कोल्हे जसा आवाज काढतात तसा आवाज काढा । **माहारवडांची** = गावाच्या बाहेर असलेल्या माहारवाड्याची । **खळबळिलें** = गावात खळबळ उडाली, भीति पसरली । **पाइक** = दरोडेखोर, लुटमारी करणारे । **गावांआंतुली** = तटबंदीच्या आत । **अवघा गाउं बळकविला** = गावाचे सगळें लोक सज्ज (सावध) झाले, औजार हातात घेऊन गावाभोवती फेरी देऊ लागले । **गांउं उजिवा घालुनि** = गावाला उजव्या बाजुला ठेऊन, एवं नदीच्या काठाकाठाने । **रीगता नीगतां** = आत गावात येताना बाहेर निघताना । **इखीत हास्य केलें** = आवाज न करता थोडेसे हसले पण दात दिसले असावे (मूर्तीज्ञानात)

(चेइरें जाले = जागे झाले)

२१६) असक्ता सुश्रुका विधी निरोपणें : ॥

उंचमढांतु पडीताळावेया गेले = ते पुर्वीच आजारी होते असा अर्थ होतो । **गोसावी भटाची वास पाहीली** = ते माहात्मे म्हणतात ते बरोबर आहे काय असे स्वामींनीं दृष्टीच्या खुणेने भटोबासांना विचारले । **सांघतीचि ना** = सेवा केली पाहिजे असे आम्हाला कधी सांगितलेच नाही । **पाणीं पेओं सुदले** = पिण्यासाठी पाणी दिले । **आपणेया आपण न घेइजे** = स्वतः विकत घेउ नये ॥

२१७) बाइसांचे लखुबाइसीं पाए धुणें : ॥

बाइसांचे पाए लखुबाइसांनी धुणे हे अगम्य आहे कारण दोर्घीचे सतत भांडण चालते । वजरी = खंगर (छिद्र छिद्र असलेली) पाय घासण्यासाठी काळ्या विटापासून तयार केलेली वज्री (दगड) । वाडुवेळु = बराच वेळपर्यंत । माखिले = तेल तुप लाउन चोळले । तेथ = तुमच्या ठिकाणी । तें केलें एथ ।

२१८) पोगीफळ द्रीस्तांतु कथन : ॥

पोगीफळ = सुपारी । दासी = मोलाने काम करणारी । बटकी = कायमस्वरूपी विकत घेतलेली । आसुदाम घालुनि पाहाति = पैसे खाली टाकुन परिक्षा पाहतात कि हि चोरते कि नाही ॥

२१९) पन्हीवां भीक्षानं त्यागीं मंडळीका सीक्षापण : ॥

पन्हीवा = घरातील सांडपाणी बाहेर काढण्यासाठी खड्डा केलेला असतो । भीक्षानं त्यागीं = भिक्षेचे अन्न त्यजले असता, फेकले असता । त्यागी = सोडने, त्यजने । खरकोटीया = झोंळीच्या फडक्याला किंवा पात्राच्या काठाला लागलेले खरकटे । आनुआनु = आणुन आणुन किंवा कणु कणु । दाई = हिस्सेदार, वाटेदार, शत्रु आहे का ? । भीतरि घेतले = पोटात घेतले ॥

२२०) भिक्षान्नी अमृत निरुपण : ॥

अमरा न देखों = भिक्षान्न खाउन अमर झाले असे कधी पाहिले नाही । कर्म फळ चुके = चर्तुविध कर्मफळाला जात नाही । एर तें = मृत्यु येत नाही । विखो = जड खाद्य पदार्थ । कर्मभुमी चुके = कर्मभूमीत मनुष्य देह होणार नाही । मोक्ष चुके = ब्रह्मादिकापासून मायेचे चैतन्यफळ पर्यंत । पाद चौथेया विभागातें म्हणीतलें = चौथ्या भागाला पाद म्हणावे ॥

२२१) डोंबेग्रामुनि नीधि वासां : चाचळमुदी आसन : ॥

चांचळमुदीं = एक विशिष्ट स्थान आहे, जागेचे नाव निकें ना गा = चांगले नाही का ? । कीजे तरि कीजे = केले तरी चालेल । आइत = तयारी पोते = पिशवी । वातुजगां घातले = एका मोठ्या पोत्यात सर्व छोट्या पिशव्या घालुन गाठोडे तयार केले । चोरीया = न सांगता, चोरुन ।

२२२) तथा वीज्ञापनीं भटा अभयेदान : ॥

तथा = त्याप्रमाणे । वीज्ञापनीं = विनंती केली असता किंवा जाणीव करुन देणे । ठाओ पावें = या जागेला पोहचला असता । आणि भीये = कारण तेथे प्रतिमा वगैरे असावी । आपणपेयां = आपले अक्राळविक्राळ, भयानक रूप । मग कें रीगिजैल ? = त्यांना प्रवेशनासाठी कोठे जागा आहे का ? । चौबारा = चौकात चारी बाजूंनी उघडा धाबा किंवा देऊळ ।

२२३) कुसमेस्वरीहुनि मंडळीकु पुढां पाठवणे : ॥

कुसमेस्वरीहुनि = घाटाच्या नदिच्या काठाला । चरण क्षाळण बाइसीं केले = सकाळी १० ची वेळ असावी । कुंची = किल्ली । टाळे = कुलुप व किल्ली व टाळे नाही तर फक्त या कुलुपाची किल्ली मागुन घ्या । मद्रु आंतु बाहीरि धुतला = खाली दगडाची फरशी असल्यामुळे धुतला । कापडे अवघा मद्रु दाटिला = कपड्याने दाबुन पुसला । पांकुळियांची = वटवाघुळ । तुपाभाताचा धुपु दावा = जळत्या निखान्यावर तुप व भात टाकायचा त्यामुळे त्या वासाने वटवाघुळ जातील । (चाचड = डास)

(चांचड = डास, पिसवा, चावणारे प्राणी)

२२४) निवासां पुरादिती अवस्थान । रात्री सपरीवारी आरोगण ॥

असे तें वेचा = जेवढे स्वयंपाकाचे पदार्थ असतील ते सर्व बनवा । अवघेयांसहीत उपाहारु करा = सर्वासहित जेवण करा. फारच थकुन गेल्यामुळे सर्वांना भुक लागली । गुळमीरीयांचीया पोळीया = गव्हाच्या कणकीच्या उड्यात गुळ मिरे घालुन गोड पोळ्या केल्या । चौवणी = चार प्रकारची डाळी । एकवाट वेळिली = एकत्र शीजवल्या । भट हाटासि गेले = रात्री ८ ते ९ ची वेळ असावी । वीवळले = पहाटे ५ किंवा ५.३० ची वेळ असावी, तांबडे फुटले, थोडेसे उजाडले । धुपार्तीचि करा = पुष्पमाळा चंदन वगैरे काहीच करु नका फक्त धुप दाखवा । मगवार्तीचि = दिपाची ॥

२२५) गोळकहोडे भटां पराजयों करणे : ॥

गोळकहोडें = नारळाच्या गोळ्याची शर्यत । नारेळाचा गोळा = कवटी काढलेला गोटा । पाहो जी = पाहु द्या । म्हणौनि घेतला = दाबुन पाहिला । फोडीं तरि काइ ? = मी जर डोक्यावर मारुन फोडला तर काय । फुटला परि वेगळा नव्हेचि = फक्त चिर पडली डोइएसि रगडों बैसले = स्वतःच्या हाताने । न फुटेचि = तुझ्याकडून फुटला नाही । मा काल करीतासि ? = मग कशाला पैज शर्यत लावली ।

म्हणौनि श्रीकरें हातीं धरिलें = भटोबास पुन्हा डोक्यात मारण्याच्या तयारीत असल्यामुळे स्वामींनी भटोबासांच्या हाताला धरले । दुसरा भागु ओपा = एक वाटा देऊन परत दुसरा हिस्सा दिला ॥ (तळतळितासि = तगमग करणे, आटापीट करणे)

२२६) पुरादित्या मागां हातगुंडां भटां पराजयो करणें ॥

पुरादित्या = पुर्वीचे सुर्याचे देऊळ । हातगुंडां = हाताने फेकण्याचा दगड । होडा गुंडा घालाल गा? = शर्यतीत दगड फेकाल काय, आमच्याबरोबर दगड फेकु शकता का? । घाली तरि काइ = तुमच्या बरोबरीने दगड मारला तर काय । आनंदु = स्थित्यानंद । वेंचवेंचु = गोळा करून, एक तर नदी काठावरील वाळुचे असावे कारण रेंती खुप बारीक आहे त्यामधुन मोठे मोठे दगड वेचुन देत । अवलीळा = सहजच, विना प्रयासाने । पैलाडि = नदिच्या पाण्याच्या पलिकडे । वांवां दों आरुता पडे = दोन्ही हात पसरल्यानंतर जे माप भरेल ते (जेवढी जागा लागते) ते वावां असे दोन वावां अलिकडे पडत होता । वांवा एका आरुता पडे = पहिल्यापेक्षा थोडी ताकद लाऊन फेकले तर स्वामींच्या दगडाच्या थोडेसा जवळ पडत होता । हाता दो = कोपरापासून पूर्ण एक हात असे दोन हात इतक्या अंतरावर ॥

२२७) उर्णपटानएनीं मार्कंडा चोरी प्रकटीए करणे : ॥

उर्ण = उलन, लोकराचे स्वेटर विनतात ती उन । पट = वस्त्र, कापड । आनयनी = आणने, आणीत असताना । मार्कंडा = मार्कंडाची व्दारावतीए निगाले = तिर्थ यात्रेला । भीक्षा नाही = भीक्षेची तेवढी सुबत्ता नाही, जास्त प्रमाणात भिक्षा मिळत नाही । ब्राम्हणाचे गांव नाही = ब्राम्हण कमी असुन मिश्र वस्ती आहे । भगवा करा = संन्यासी बनवा । सोरटी = सौराष्ट्राचे जुने नाव ते सोरटी, सौराष्ट्र देशातली, गुजरातची । जाडि = सतरंजी, कांबळ्या सारखीच ती जाडी असते । आसु = एक आसु ते ३२ दामाचे । चोर उठिले = चोरांनी धरले । नागवीलों = चोरांकडून लुटल्या गेलो । मारीजत चुकलों = मारणारच होते पण वाचलो । तुं वाचलासि तें निकें जाले = एवढेच पुष्कळ आहे कि तु वाचला । कांही पांगुरावेया दीधलें = कपडे सगळे फाडून फेकुन आला । पन्हैएपासि = पन्हाट्याची वळई, कपाशीच्या गंजीजवळ । माउंदी = तिर्थ यात्रेहुन आल्यानंतर करावयाचा धार्मिक विधी, ब्राम्हणाला किंवा पाच कुमारींना भोजन खाऊ घालावे लागते । बीटी = नाने । तुमते असे तें एथौनि घेइजो = तुमच्याकडे जे आहे ते आम्ही घेऊ का । श्रीचरणिचेनि = डावेनी श्रीचरणीचेनी । ऐसें उकरिले = स्वामींनी अंगठ्याने ती जागा दाखविली व भटोबासांनी उकरले । श्रीकरी घेतली = संपूर्ण करकमळाचा स्पर्श न होऊ देता दोन बोटे करून लांबच धरली, जसे आपण घाण वस्तुचा स्पर्श न होऊ देता धरतो तसे । दवडा = हाकलुन द्या । परंतु बाइसांनी मात्र हाकलले नाही । घागरा बांधला = शिव्यांची लाखोली वाहिली, शिव्यांचा पट्टा सुरू केला ॥

२२८) म्हाइंभटागमनीं प्रसंसा : ॥

म्हाइंभटागमनी = म्हाइंभट आगमनी, म्हाइंभट येण्याविषयी । मी कांहीं राजकार्या आला असे = सोबत बरीच माणसे आहेत व सरकारी कामाला किती वेळ लागेल ते सांगता येत नाही ते आटोपल्यानंतर येतो । नावेकु भटीं पुजेसि उसीरु केला = मुद्दाम । दरीसनां नैएचि = आले नाही बघा । एइल तो तोचि एओं जाणैल कीं गा = येण्याविषयी तोच जाणु शकतो तसे तुम्ही जाणु शकत नाही ॥

२२९) म्हाळसीभुवनीं बडुवीं पुजा : ॥

म्हाळसी = देवतेचे नाव (ग्रामदेवता) । भुवनी = देवळात । बडुवी पुजा = पुजाऱ्यांनी स्वामींची पुजा केली । खातें = त्या मंदिरात केलेली कमान देऊळी, एका माणसाला बसता येईल अशा प्रकारची भिंतीत केलेली देऊळी । परिएळें = मुटकुळे, दिवसे आदि पुजेचे सामग्री असलेले आरतीचे ताट । (गरुडाळां = गरुडाची प्रतिमा असलेली जागा ।)

२३०) माडावरौनि सीपणे अवळोकणे : ॥

माडावरौनि = माडीवरचा भाग, देवळावरौनि । सीपणे = टाकणे, फेकणे, सिंपासीपाचे खेळ । सीपणे खेळत असति = पदार्थ उधळल्या जात आहेत । माहामघीए = माघ पौर्णिमा त्यामध्ये येणारे पर्व । कव्हणी पाने घाली = प्रसन्न होउन मोबदल्यात बक्षीस देती । थाळां गोसावीं पुडुवाटुवा तेथ रीचवीला = मोठ्या ताटात रिचवीला ॥

२३१) साधांसि म्हाळसी पाहों पाठवणे : ॥

न्हवण करावेया = म्हाळसीचे स्नान करावयाचे आहे । काळीमीटीकी = काळी कुहीटी, काळी असुन तिच्यात तेज नाही । पाटांउ साउलें = रेषमी साडी । कांकणे = बांगड्या । कळावीया = पाटल्या, दोन बोट रुंद हातामध्ये घालण्याचा सोन्याचा पट्टा । (बांगडी सारखा) तानवडें = कानातील अलंकार भवरीया = कानातील अलंकार । भांगटीळा = भांगेतुन कपाळापर्यंत लांब सोन्याचा लांब टीळा । आतां होए = आता बरोबर पूर्णपणे बघीतली ॥

२३२) वाळहुंटीं साइ भटांचीं कर्दळी फळें आरोगण : ॥

वाळहुंटी = वाळवंट, वाळुने व्याप्त । साइभट = नेवाशाचे अधिकारी ए.वा.मासरुळचे । कर्दळी फळे = केळी । राया एकाचे आंघोळी = राजातर्फे पाठविलेले पुरोहित । स्त्रीगीरि = छत्री, चांदवा, आबदागिरी । गोसावीयांतें येतां देखिले = त्यांनी दुरुनच स्वामींना ओळखले । स्त्रीचरणा लागले = त्या वाळवंटातच । ओलीचें = रेषमी वस्त्राचे । हडपीयां = पान देणारा सेवक । धांवंडीले = केळसाखर आणण्यासाठी धावत पाठविले ।

२३३) यात्राहाटीं ग्राहीक वेखु स्वीकारु : ॥

यात्राहाटी = यात्रेच्या बाजारात । पुडुवाटुवा = पानसुपारी ठेवण्याचा वेगवेगळे कप्पा असलेला बटवा । पव्हेया आंतु = यात्रेत । दुसीयांचेया पसारेया = तंबुमध्ये दुकान लाउन दुकानदारी करणारे कापड विक्रेते । धारण = मोल, किंमत । चर्चीति = विचारीती । अर्थात त्या वस्त्राची किंमत । हातासन करीति = देणारा व घेणारा दोघांच्या हातावर कपडा टाकुन किंमत ठरवणे । गोसावी आवघेंचि घेति ऐसे दीसति = जनुकाही स्वामीच पुष्कळ घेतात कि काय असे वाटने । सडक = विशिष्ट प्रकारचे वस्त्र । किंवा पदराचा लोंबता धागा, गोंडा । चवर = चवरी । पाटाउं = रेषमी वस्त्र । मोतीये = मोती । उचनिच सकळें = कमी-जास्त मोलाचे, विविध प्रकारचे ॥

२३४) देवतायात्रा आकर्खणी सर्व वेवस्था कथन : ॥

देवता यात्रा आकर्खणी = स्वामी बाइसांना म्हणतात देवतेकडे आलेली यात्रा आम्ही आमच्याकडे आर्कषण घेऊ का ? । पव्हा अपार आला असे = बऱ्याच ठिकाणाहुन दिंड्या आल्या । एथौनि यात्रा मोहरिजैल तरि मोहरैल = आम्ही जर यात्रा आर्कषित केली तर आर्कषित होईल । थोटावली ठाकैल = उपहत, अपेक्षित अशी होईल, त्यांची प्रतिष्ठा प्रतिबंधेल, यात्रेत न्युनता येईल । एथौनि जरि अवेवस्था होआवी तरि वेवस्था कोठौनि होआवी = आम्हीच जर अनितीने वागलो तर नितीच शिल्लक राहणार नाही ॥

२३५) माहात्मेया दीवाळी सणु करवणे : ॥

अवसेचीए एरी दीसी = बलिप्रदीपदा, आमावास्येच्या दुसऱ्या दिवशी. खळिची = खळ दिलेली, सुती, नक्षी टिपके काढलेली । मांजिठी = लाल रंगाचे वस्त्र । ओलीसाउले = पातळ, तलम रेषमी वस्त्र । पांढरे भुरके = अंघोळ न केल्यामुळे तेल न लावल्यामुळे कातडी पांढरी पडते तसे । आनंदाची दीवाळी कां गा करा ना = दिपावली आनंदाने का साजरी करत नाही ? । सोच्यां = तुच्छ तयांते थोरा देखति = भगतजन किती आनंदी आहेत असे पाहतात । व आपल्यापेक्षा श्रेष्ठही पाहतात । म्हणीए असे गा = व्यापार आहे बर. संभाखिजे हो = संभाषण करा, त्यांची विचारपूस करा ।

२३६) पास नीरोपण : ॥

पास = पाश, फासा, बंधन, अर्थात अविद्यक नातेवाईकरूपी फाशात फसलेले । ते बैसलेचि असति = कारण भक्तजन आनंदाचा उपभोग घेत असल्यामुळे गावातील लोक सुध्दा बसुनच राहिले । यांसि जे पास लागले असति = नातेवाईक वगैरे । तेचि यांतें आपसैयाचि नेती = ते यांना बरोबर घेऊन जातील । भांवंड = छोटा भाउ । नातोंड = मुलांचे मुल । बा चाल = दादा, भाऊ चल । आया = आईने

२३७) पद्मनाभि भेटि कथनी प्रसंसा : ॥

चाचलमुदेपासि = जेथे भटोबासांना भीति वाटत होती ती जागा । तयां नाठवेचि = भटोबासांना । एकातें पुसिलें = पद्मनाभिच्या सेवकाला विचारले । गोसावीयांचां ठाई = अर्थात येथे भटोबासांनी स्वामींचे नाव उच्चारले असावे । बाइसांचा पद्मनाभि = बाइसांचा लाडका असल्यामुळे आडवाटा = आडव्या वाटेने । आडासनी पाओ घातला असे = मांडी घालुन एक पाय दुसऱ्या पायावर ठेवला आहे सावकार बसतात तसे । आसुंची वाखारी झेलिताति = सोन्याची गिन्नी (मोहरा)ची पीशवीखाली वर झेलत होते । कांही करुं नैए = काहीच करता येत नाही । हा म्हणतु असे तें नव्हे = भटोबास म्हणतात ते बरोबर नाही का ? कि आमच्या आज्ञेशिवाय काही करु नये । तो तें एक करुं जात होता = पद्मनाभी एक भयंकर (वाइट) कर्म करण्यासाठी जात होता म्हणजे कर वसुल करण्यासाठी चालला होता व वसुली न झाल्यास गावातील लोकांची हत्या करणार होता । जेथ काइसे नहीं उसंतुचि नाही = त्या नर्कातुन कशानेच सुटका नाही, मुक्त होऊ शकत नाही उसंतुचि नाही = रीकामपणा नाही, सुटण्याला सवड नाही । तें याचेया भेटि चुकले = भटोबासांची भेट झाल्यामुळे गावातील लोकांना समजले कि हे कर वसुलीसाठी येत आहे म्हणुन ते पळुन गेले । जें जन्माचां सहस्त्री निस्तरों न सरे = सहस्त्र जन्म घेऊन सुध्दा ते निस्तरता येणार नाही ।

२३८) बाइसीं वर्णीत वीरक्ताचें भटां सोपहासु दरिसन : ॥

बाइसी वर्णित = बाइसांनी वर्णन केलेल्या, प्रसंशा केलेल्या । सोपहासु = उपहासपूर्वक, चेष्टा पूर्वक । दरिसन = दाखवणे । झोळा = गाठोडे । किंवा झोळी । यासि बीढार घेओं नेदा गा = याला थांबु देऊ नका । पवाडु = प्रवेश, रिगावा, सवड । का बीढार घेओं नेदिजे ? = का राहु दिले नाही । ऐसा दीसतु असे = तुम्हाला हा आसा दिसतो ना । सुळबुळीत = अंतर बाह्य बचबचीत, गच्च ठस्स भरलेला । अवीद्या = ममता किंवा अज्ञान, ढोंग । गोसावी वीरहणां वाळुवंटकडे बीजें केलें = शक्यता आहे तास दोन तासानंतर । पैरा गा पैरा गा = पलिकडे सरका, जानुन बुजुन लोकांचे लक्ष आपल्याकडे आकर्षित करण्यासाठी काहीतरी नवीन शब्द काहीतरी द्यावे म्हणुन । ऐसेचि कीं = असे ढोंगी असतात । मां तु काइ म्हणौनि म्हणसि = तु कशाला मध्ये सहभाग घेतोस (मोटाळा = गाठोडे । आसुळवीसुळित = अंतरबाह्य, साना-थोर)

२३९) भटां होडें केळें खावणें : ॥

होडें = शर्यतीने । भट म्हणति = मनात । लेख घेइजेल ? = केळीचे पैसे वसुल करु । किंवा कागदावर लिहून घेऊ । केळे = सोन केळे । एक एका मध्ये सालीसीं खाए = एक केळ सोलुन खावे एक न सोलताच खावे । थरु बैसल = पोटात गोळा होइल । सालीसीं = साली सकट ।

२४०) दाइंबा उपाहारीं संतोखू करणें : ॥

संतोखू करणे = दायंबाला संतुष्ट, तृप्त करणे । पत्रसाक = पालेभाजी । ताट करिती = ताट करणार आहेत का ? । दुखं क्रांत = दुःखाने व्यापलेला । मग ती = बाहेरुन ज्यांचा उपहार आला होता ते यजमान । आंब = कढी । आन्मोदीत = प्रसंशा करीत ॥

२४१) मार्कंड मोदक चोरी प्रगटीए करणे : ॥

मोदक चोरी = लाडूची चोरी । साखरलाडू = साखरेचे लाडू । पोते = कपड्याची पिशवी । लाडू फोडिती = एक दुसऱ्याला लाडू घासीती । पैन्हा = पलिकडे । पोतें ढीलें होए = लाडूची जाडी कमी झाल्यामुळे पोते हलके झाले । लाडु साने होताति = पोते तर हलके होते व लाडूही लहान होतात । उरोधी = विरोध करते । दीसवडि = दररोज ॥

२४२) मंडळिकातिरस्कारीं देवता गाऱ्हाणेनंसी एणें : ॥

मंडळिकातिरस्कारीं = नाथोबांनी तिरस्कार केल्यामुळे । देवता गाऱ्हाणेनंसी एणें = देवता हे गाऱ्हाणे घेऊन स्वामींकडे आल्या । म्हणीया = व्यापाराला । दोनि पाहार जाले = दुपारचे बारा वाजले डांका = चमडीवाद्य (डफली) भवंतीया देवता असति = तिन्ही बाजुंनी देवतांची मांडणी केलेली आहे । कवणे ठाई पाठि घालुं ? = कुठे विश्रांती घेउ । हडहडीत ज्वरुं आला = थरथरुन ताप आला थंडी ताप दोन्ही जोरात आले । गाऱ्हाणें सांघावेया आलीया = तक्रार, शिकायत घेऊन अदृष्टरुपात आल्या । दुखणेंनंसीं = आजारासहीत । रगतांबर = लाल, रक्तासारखे तातवेळ भाजावेया = उन्हाची वेळ टाळावेया, दुपारीच १२ ते ३ ची वेळ पूर्ण करण्यासाठी । ते स्थान न पळे = तुम्हाला ते स्थान जमत नसेल तर । तांति = खोड, चेष्टा । अपादुनि = प्रयत्न करुन, आवर्जुन । उपसाहिलें = अर्थात जास्त विघ्न केले नाही । मी ताति काइसेया करीन = कोणाची चेष्टा, खोड कशाला करु । बरवा ज्ञात जोगीया बाइला व्यापीती = चांगल्या ज्ञानवान संभवशील संन्याशाला स्त्रिया व्यापुन टाकतात । बरवे झाड = चांगले वड पिंपळाचे झाड ॥

२४३) अनो अधिकार्यातें जाओ नेदणे : ॥

अधिकार्याते जाओ नेदणे = कोणीतरी प्रतिष्ठीत व्यक्ती त्याला गावात प्रवेश करु देत नव्हते । गांओं रीगावेया = गावात प्रवेश करण्यासाठी । आड वोडवीति = अंगासमोर करणे । एरीकडे ठाकति = दुसऱ्या बाजुने घुसण्याचा प्रयत्न केला तर दुसऱ्या बाजुने आडवे उभे राहत ।

२४४) बाइसांकरवि काळबोटा दवडवणे : ॥

काळबोटे ते एकु = काळबोटे आडनावाची कोणीतरी व्यक्ती । हाटवेचु = बाजारातील वस्तु । कवडे देति = सामान, वस्तु आणण्यासाठी । कांही जोडताए = काम करुन काही मिळाले, प्राप्त झाले तर । वल्हैकडे = गवताची किंवा कडब्याची रचुन ठेवलेली गंजी । स्त्रीचरणीचेनि = डाव्या श्रीचरणाचेनी । पेंव = साटा, ठेवा । दवडिला = घालविला, हाकलुन दिले ।

२४५) अनो सीखासुत्रत्यागु प्रसंसा : ॥

तो चातुवर्णी भिक्षा करी = आउसा स्वतः चातुवर्णी भिक्षा करते तरीसुद्धा तिला अनोच वाईट वाटलो । दरीसनाचीया चाडा = सन्नीधानात, जवळ राहण्याच्या इच्छेने । सीखा = शेंडी । सुत्र = जाणवे । अनृत्यची बोले = खोटेच बोलत राहतो । नेंगेंचि जी = मला माहितच नव्हते, मी ओळखलेच नाही.

२४६) भटा केंसतोडा पाणिकापड बांधवणे : ॥

केंसतोडा = वरच्यावर (पुन्हा: पुन्हा:) केस तोडले असता फोड येतो । पाणिकापड = पाण्यात भिजवलेले कापड । भटां केंस तोडु निगाला = भटोबासांच्या अंगावर भरपुर केस असावे । पाणिकापड बांधा = कपड्याचा तुकडा पाण्यात भिजवुन बांधल्याने शरीराची उष्णता कमी होते आणि त्या फोडावरती सतत पाणी टाकण्याची गरज पडत नाही ।

२४७) म्हाळसा दरीसना एणें : ॥

परते सरा गा = समोरुन बाजुला व्हा । देखो देईल = स्वतःला कशी दिसु देईल बर । अंदु = पायातील पैंजण । घवघवाटु = त्या पैंजणाचा आवाज । अनेग परिमळ = अनेक प्रकारच्या सुगंधाने युक्त । प्रकासा डोळे भरले = डोळ्यात एकदम प्रकाश गेल्यामुळे काहीच दिसले नाही । म्हाळसा = हि खंडोबाची पत्नी चित्रामध्ये घोड्यावर खंडोबा व त्याच्यामागे म्हाळसा हातात भाला घेऊन दिसते ॥

२४८) नाथोबा मनोर्थ उपहारी क्रीया चरीतार्थ करणे : ॥

क्रीया चरीतार्थ करणे = नाथोबांच्या मनातील उपहार करण्याविषयीची इच्छा पूर्ण करणे । एथौनि तुमची क्रीया चरीतार्थ हो = आमच्याकडून तुमच्या क्रियेचा मनोरथ भविष्यात पूर्ण होईल असा वर स्वामींनी दिला ॥

२४९) तथा एळौर मांगळौर म्हणवणे : ॥

(एळौर = वेरुळ । मांगळौर = मांगरुळ पीर) एळौर मांगळौर = भिक्षा मागण्याचा एक प्रकार, लोकांचे मन आपल्याकडे आर्कषित होईल असा विशिष्ट प्रकारचा नविन शब्द । वाळूहवंटी = वाळू असलेला प्रदेश, विभाग, जागा । हाटवटी = यात्रा निमित्त भरलेला बाजार । सातरा = चादर सतरंजी । अपुर्व शब्दु = पूर्वी कधी न ऐकलेला, नवीन शब्द । तारा = एक नाणे, सोन्या चांदीची तार । मोटभरि = गाठोड्यापेक्षा मोठी । एराचीं गोसावीं बाइसांकरवि दीवसी करवीली = जसे आपण कळण्याच्या भाकरी बनवतो तसे सर्व प्रकारच धान्य एकत्र करुन व दळुन भाकरी किंवा मुटकुळे करविले । दिवसे = पणतीच्या आकारासारखा एक पदार्थ । (सुरकणी = रस्त्याच्या दोन्ही बाजु । तारकवडा = नाण्याचा एक प्रकार, तांब्याचे नाणे)

२५०) निरोध द्योतन निषेध : ॥

भागें नीद्रा नैए = थकल्यामुळे झोप येईना । मार्तडेसीं बोलु लागले = पडल्या पडल्याने बोलु लागले । टेकावरि = टेकडीवरती ॥

२५१) संतोखा पासवडी अवीधि परिहारु : ॥

संतोखा पासवडी अवीधि परिहारु = संतोषाचा पासवडीविषयीच्या अविधीचा नाश करणे । तें संतोखासि न मनेचि = संतोषाला आवडले नाही कारण द्यायचेच होते तर मला द्यायला पाहिजे । कुणुकुणित बैसति = थंडी वाजत आहे असा भाव दर्शवुन कुडकुडत बसले किंवा पुन्हा: पुन्हा: तीच गोष्ट मागत राहणे ।

२५२) वस्त्रेकरुनि वींचु धरवणे : ॥

बरवे सयनासन रचिले = साडून स्वच्छ करुन झोपण्याची व्यवस्था केली. हेतु = तो विंचु कणवेचा असावा ॥

२५३) भटा ज्ञान भक्ति वैराग्य निरुपण : ॥

रुपे कैसी जी? : लक्षणे कसी असतात । निधिवासा = नवनिधींचा वास तेथे असल्यामुळे नाव पडले । रसरुप = गोडीरुप । वृत्तिरुप = कमी अधिक होणारे । क्रियारुप = क्रियाशिलता ज्यात आहे । वाढविली तेसणीं वाढति = क्रियेला अंत नाही जेवढी वाढवाल तेवढी वाढते ॥

२५४) गोपाळमढीं देवां भेति : ॥

उतरिलीकडे = देवळात उत्तर दिशेला । सभामंडपाच्या उत्तर बाजुला । आडवांगी = सभागृहाच्या डाव्या व एका बाजुला । द्रव्ये = तांदूळ, भाजीपाला वगैरे सामान । व पैसे । चंदनाचीया वडीया = चंदन उगाळुन तयार केलेले गोळे । वासना = विचाराने, इच्छेने । पुजाद्रव्ये = पाने, सुपारी वगैरे पुजेसाठी लागणारे साहित्य । गोसावीयांते सोधिले = हे माहित होते कि नेवाशाला आहेत परंतु नेवाशाला नक्की कोठे आहेत हे माहित नव्हते । दंडवतेसी येती = दादोसांचा नियमच होता कि दंडवत घालत येणे । गोसावी आसनावरुनि उभे ठाकले = स्वामी सुध्दा त्यांना तसाच मान देत होते । आडा = आडवा टिळा, चार बोटांनी लावलेला ।

२५५) प्रयाण अवस्वरी देवां दीनदान प्रष्णू : ॥

प्रयाण अवस्वरी = निघण्याच्या वेळी, निघताना । दीनदान प्रष्णू = दिवस देण्याचा प्रष्ण, तुमच्या भेटीचे सातपाच दिवस कुठे द्यावे असा स्वामींनी प्रश्न केला । उदयांचा पुजाअवस्वरु जाला = दुसऱ्या दिवशी । एथौनि ग्रामांतर करावेयाची प्रवृत्ति होति = स्वामी दादोसांना म्हणतात तुम्ही येण्यापूर्वीच आम्ही जाणार होतो ।

२५६) रांजणगांवी रात्री राणाइ उदका नएनी देवां कोपणे : ॥

उदका नएनी = पाणी आणण्याच्या प्रसंगी । उठिले = रात्री ९ ते ९.३० च्या दरम्यान उठले । सागळ = पाणी भरण्याची चमड्याची घागर. कांही हेतु असे = मनात म्हणतात । रीगावा नेणति = पायऱ्यांची विहिर असल्यामुळे विहिरीत प्रवेश करण्यासाठी जागा शोधत होती । हें कोण = नाथोबांना राणाईसा लांबुनच फिरताना दिसली त्यामुळे भीतीने म्हणतात । ऐश्वर्य = सामर्थ्य, चमत्कार । उजु कां न संगावे = सरळ का नाही सांगितले कि राणाईसा पाणी भरण्यासाठी गेलेली आहे तिला मदत करायला जा म्हणुन । बीढारावरि = बीढारापर्यंत । बोळवीलें = सोडून, पोहचुवुन आले । सीक्षी राणाईसा = दादोसांजवळ दोन राणाईसा होत्या एक स्वतःची आई व दुसरी शिकिण (व तिसरी कापुस जळाल्यामुळे अनुसरण घेण्यासाठी आलेली अशा तीन राणाईसा आहेत) ॥

२५७) मीरीए देवीं माहालक्ष्मींए अवस्थान : ॥

मीरीए = मीरी गावाला ॥

२५८) भटां अटण विधि निरुपण : ॥

अटण = परिभ्रमण । वर्तनें = गमना गमन, जाणे-येणे, परिभ्रमण । अवेळ = रात्रीची वेळ । सवेळ = भल्या पहाटेची वेळ दुपाहारु = टळटळीत दुपार १२ ते ३ ची वेळ । सिंदी = ज्या गावात सिंदीचा (दारु सारखे पेय) जास्त वापर होतो । नदी = मोठी नदी आहे तेथे । दंदी = ज्या गावात नेहमी भांडण चालतात तेथे । पाखरिला घोडा न पाहावा = शृंगारलेला घोडा बघितला असता पूर्व स्मृती जागृत होईल कि मी सुध्दा घोड्यावरती लग्नाच्या वेळी किंवा युध्दाच्या वेळी बसलो होतो म्हणुन । खेचर = आकाशात विहार करणारे पक्षी किंवा (अदृष्टपर) पिशाच्च । भूचर = जमिनीवर विचरणारे पशु किंवा भूत ।

२५९) देवाने पाठवणे = साधांते पुढें पाठवणें : ॥

आतां यासि अनोज्ञा = आता आम्ही विभाग करणार । घाटावरि = उंच विभागावर, मराठवाडीकडे । तीघी बाइया = एकुण तिन बाया । कोठें एइल ? = कशाला येतेस । पाठा एइल भीक्षा करील = तेवढ्या भिक्षेने कसे भागेल । ऐसैं साधा जाले = तिच्या मनात विचार आला । परीवंट = गाठोडे । मागुत वाउली = मागुत पावली, स्वामींकडे पाठ न करता चालने । तुम्ही काइ = साधा जाण्यास तयार नाही तुमचा काय विचार आहे ? एकी गोणीचे संबळ = आम्हा दोघींचे साहित्य एकाच गोणीत (पिशवित) आहे किंवा दोघी एकाच कुटुंबातील आहोत ॥

२६०) मार्गी साधांते वाहाणा लेववणें : ॥

लेववणे = घालायला सांगणे । गोसावीयांते एत देखिले = स्वामी पाठिमागुन येत होते । रज = धुळ । मार्गी तैसैं काही नाहीं = रस्त्याने जाताना पायात वाहाणा असु नसे असा नियम नाही । वाहाणा लेओं एति = वाहाणा घालण्यास अडचण नाही ॥

२६१) खांडेगावीं मळां पुजा : ॥

खांडेगावी = आत्ताचे लोहसर खांडगाव । मळां = शेतात । तवं भिक्षा न पाळेचि = पूर्ण मिळाली नाही, हवी तेवढी भिक्षा मिळाली नाही । नीच = नेहमी । वाहाळेसि = पाण्याच्या ओहळसि । कणेरांचि = फुलांची, ए.वा.माळसुध्दा केली । नावेक पड्डु जाला = थोडावेळ दुपारची विश्रांती झाली (व्याप्तिसारें असति = विविध कामे जाणते किंवा पुष्कळ कामात कुशल आहे) ॥

२६२) मढपीपळ गांवीं वस्ति : साधीं कृत उष्णोदकें पुजा : ॥

साधींकृत = साधांनी केलेली । उष्णोदकें = गरम पाण्याने केलेली । गोवरु होता = शेण वगैरे पडलेले होते । पाएवरि वाट केली = पाएवाट केली । गुरुवाते = पुजाऱ्याला । भरणुकें = लहान घागरीसारखे धातुचे किंवा मातीचे । उष्ण उदक ठेविलें = पाणी गरम होण्यासाठी चुलीवर ठेवले । माळ गुरुवातें गुंफौनि मागीतली = त्यांनी फुले सोबत आणली असावी किंवा साधाने त्यांच्याकडून घेतली असावी । पटिसाळेवरि बैसोनि = सायंकाळच्या वेळी । सीधे = आयते, तयार । दादोसही अंतरले = आपण त्यांच्या पासुन अंतरलो । हा इकडील दीसु इकडे निगें तरि गोसावी लटिकें बोलति = पूर्वेकडचा सूर्य जर पश्चिमेकडून निघाला तरच स्वामी खोटे बोलतील । दीसु = सूर्य । हें का ? = स्वामी विचारतात । रज एइल म्हणौनि = कदाचित शेण उडेल म्हणून । ऐसैं होए = चांगले केले । चरणक्षाळण करु बैसली = श्रीचरण धुण्याला सुरुवात केली । माळ होति = फुलांची माळ । हें उष्णोदक कैचे = कोतुन आले । मां ठेविलें = उष्णोदक ठेवले । गुरुवाते गुंफौनि मागीतली = त्यांच्याकडून तयार करुन घेतली । व्याप्तिसारे असति = सर्वार्थाने सर्व क्रियेअर्थी उपयोगाला जाणार आहे । (आने आन बोलति = काहीतरी दुसरेच बोलतात । उन्हवणीं तावीलें = पाणी गरम केले ।)

२६३) भटां पयोवर्त सीक्षापण : ॥

भटां = भटोबासांना । पयोवर्त = दुधाचे पक्वान्न खाण्याचे व्रत सांगितले म्हणुन । अपजवा = प्राप्त करा । कुणबी = शेतकरी । कोरान = कोरडे अन्न, पीठ, तेल, मिरची इ. अन्न आहारीये = अन्न खाणारे । पयो आहारीये = अन्न न खाणारे म्हणजे फक्त दुध व दुधाचे पदार्थ घेणारे । हो कां = बरे का. आम्ही आणुनि = तुम्ही जेथे मुक्कामी असाल तेथे आम्ही आणुन देतो असे म्हटले । येँ देखों तवं = हे सगळेच पाहीले तर ॥

२६४) साधां प्रसादग्रहणः एकांदर्सीं वर्त खंडन : ॥

रात्री वडील जाली = पदार्थ तयार करताना बराच वेळ झाला । राळांदुळाचा भातु = राळे हे तांदळासारखे धान्य आहे त्याचा भात तयार केला, राळ्यासारख्या तांदळाचा भात केला । वर्त खंडे ना? = प्रसाद घेतल्याने व्रत खंडन होणार नाही का? । ऐसे होए = ठिक आहे, चांगले आहे । वेढे करू लागले = शतपावली करू लागले । तीया दोर्धी नीजैलीया = त्यांना पटकन झोप लागली । ओणववे ना = साधा मांडी घालुन बसली असावी आणि तीचे देहसुध्दा स्थुळ (जाड) असल्यामुळे वाकता येईना । ऐसेनचि = आमच्या सोबत म्हणजे आमचे स्मरण करत करत अथवा हे दृश्य आठवत आठवत ॥

२६५) चीचौडीए साधांचा टीळा प्रेस्नु : ॥

टीळा = कपाळावरील टिळ्याविषयी । पारणेयाची = बारसीच्या दिवशी उपवास (व्रत) सोडतात म्हणुन पारणेयाची म्हटले । पूर्वमुखें दारवंठा = त्या देवळाला दोन दारवंठे असावे । आडदांडी = पशू आतमध्ये शिरु नये म्हणून दरवाज्याला लावलेला आडवा लाकडी दांडा । गोसावीयांते पाहांतें असति = ह्या मंदिरात आहे का दुसऱ्या असे बघत आली । भलेतेथ दडकरि लोळतीसि = कुठेही दनकन लोळायला सुरुवात करते । बैलु घेतला ऐसा टीळा लावीला = बैल विकत घेतल्यावर घेणाऱ्याला टिळा लावतात तसा किंवा ज्यांनी बैल विकत घेतला तो अधिक जनावरे व्हावे म्हणुन ब्राम्हणाला किंवा संन्याशाला ज्वारीचा टिळा लावतो तसा । ग्रहप्रवेसु जाला = नवीन घर बांधले म्हणुन प्रवेश करण्यासाठी । द्रीष्टपुता झोळीयां केलीया = एकिके नव्हे तर तिघींनी नावेक प्रसादू केला = साधेची भिक्षा असेल तर विशेषत्वाने प्रसाद करत असावे । पारणे = उपवास ।

२६६) साधांते राहावणें : रंगमाळिके नेमु : ॥

रंगमाळिके नेमु = रंगमाळिका भरण्याचा नियम सांगितला । तेथ पंचरात्री अवस्थान = चिचौडीला । कानमातणें = कानगोष्ट, हळुच कानात सांगावयाची गोष्ट । आम्हां राहों दीधलें कीं = स्वामींनी सोबत राहु दिले । बोडिके = संन्यासी । लोकीं वीरोधु कीं = लोकांचा विरोध होईल । भींगारापाठाराहारें = भींगार प्रदेशाकडे । हारें = कडे, बाजुने । पाठार = पठार, डोंगरावरचा सपाट भाग ॥

२६७) नारोबा भेटि = भटां संबंधु विज्ञापन : ॥

विज्ञापन = जाणवणे, सांगणे, माहिती करणे । सामकोस = नारोबाची मावशी । रात्रीं निजैल असति = झोपलेले नाही फक्त पडुन गप्पा करीत आहे । हां आइ = मावशी । सांपे वर्तमानें = सध्या चालु काळात । ऐसें आइकीजे ना? = ऐकायला मिळत नाही । आणि स्तीति जालीं = स्वामींचे नाव ऐकल्याबरोबर स्तीति झाली । चीचवडीए = चीचौडीला । काइपा? = मनात म्हणतात । धारा सीरुनि = धारा सीवरुन । मांते नांव काइ? = कारण जुन्या काळात एकाच माणसाला २, ३ बायका असायच्या म्हणुन ।

२६८) नारोबातें वाहाणा घेओं पाठवणें : ॥

घेओ पाठवणे = घेण्यासाठी पाठवणें । वाहाणा बांधा जा = चपला तयार करुन आना, बनवायला सांगा । ऐकें ब्राम्हणे आपणेयांलागौनी वाहाणा बांधवीलीया - पूर्वी अगोदर पायाचे माप द्यावे लागत लेववाल = घालण्यासाठी घाल? । हो कां = ठिक आहे, पाहू द्या निरुतीया ठेलीया = नेमक्या, व्यवस्थीत, मापात झाल्या । लेख = मोल, किंमत, पैसे किंवा रोख रक्कम । परि तो ब्राम्हणू नेघेचि = पूर्वी पादत्राण दान करणे पुण्याचे समजले जात होते असे म्हणतात । (खीरंडतां = खरडता, व्यवस्थीत न चालणे, पायात काटा टोचल्यामुळे व्यवस्थीत चालता न येणे)

२६९) पारिपळ नाम करणे : ॥

पारिपळ = एका क्षणाला सुध्दा स्थिर न राहू शकणारा, प्रत्येक क्षणाला नवीन नवीन काहीतरी करणारा । किंवा चंचल असा । पळ = वेळेचे एक माप, ६० अक्षराचा पळ, ६ पळाचा एक क्षण । एकु नारोबाचे दामु लागे = शेजारच्या गावातून पैसे घेणे होते । कांहीं दरसन केले नाही = काहीच वस्तु भेट केली नाही असे मनात म्हटले । तयासि कांही मागो = ज्याला कर्ज दिले आहे त्याच्याकडे मागु आणि तो देत असेल तर स्वामींसाठी काहीतरी वस्तु घेऊ । कैसा वेडा = समजदार नाही असा । एथचि बुधि होइल = येथे राहिल तेव्हा वागण्याची पध्दत येईल । बुधि = समज, रित ॥

२७०) वांकीए मठीं अवस्थान : मंडळीका हटवादे जोगीया पराजयो करणे : ॥

हट = हटयोग । वाद = विवाद । जोगु जाणिजे = आसन घालण्याचे प्रकार जाणता का ? साळिवाहाना हट निरोपणासारखे पू. १९५ । गोसावी श्रीमुगुटें निराकारिलें = स्वामी मुद्दाम विज्ञानी करतात, कि आम्हाला येत नाही । जोगु = योग आसनातील आसनाचा एक प्रकार । किंवा जोग्यांच वेश । जुगुति = मनाला एकाग्रता करून आपल्या आराध्य देवतेचे ध्यान करणे किंवा जोग्यांचा आचार । ध्यान = नेत्राचे लक्ष केंद्रीत करून ध्यान लावणे । धारण = मागे सांगितले त्या क्रियेचा अंगिकार । लय = अंतर पाहणे । लक्ष नाही = कुठेही लक्ष नाही । आसन = आसन घालून स्थिर बसणे । समादि = समाधीत कुंडलिनी जागृत करणे । जोगु नासला = त्यात खुपच सोक्ति शिरली । जोगाचे पार कव्हणी नेणे = योगसाधनाचा शेवट कोणीच जाणु शकत नाही । गहनु = खुपच खोल । चेंदेपोइ = भिक्षेचे अन्न एकत्र करून, काला करून खाणारे अर्थात ज्याला काहीच एत नाही असे । आसने घालु = ८४ प्रकारचे आसने ती । सोयेही नेणे = त्या संन्याशांना फक्त ८४ प्रकारचे आसन माहित होते त्या व्यतीरिक्त नाथोबांनी अजुन आसने घातली जी त्यांना माहित नव्हती । साधन म्हणां = साधना, सराव, सवय आहे शिकलेले आहे म्हणुन करतात त्यामुळे जास्त विशेष नाही । घाणा = तेल्याचा घाणा । धवळा बैलु = पांढऱ्या रंगाचा बैल । फरफरकरि काढिला = जमिनीवरून ओढत नेला । नाथोबाये डोहांतु उडी घातली = त्या महात्मेयांना सोबत घेऊन । डहुळिला = पाण्याने हादरून टाकला । माहात्मे भूइं रेखा काढीत राहीलें = अपमानीत झाल्यासारखे झाले । हे बहुरत्न वसुंधरा = या पृथ्वीवर एकापेक्षा एक वरचढ आहेत । हेतु = स्वामींना नाथोबाकरवी जोग्याचा कर्मनाश करवुन घ्यायचा होता ॥

२७१) पारेगावी जोगेस्वरीं वस्ति : अभीयोगे वेव्हारा रक्षणे : ॥

अभीयोगें = खोटा आळंच, आरोप आला असता । वेव्हारा = व्यापारी । नासिसी = मोरीत, गटारात, नालीत । पुस्चळ कीचा = व्यभिचाराचा अव्हेळाओ = खोटा आळंच, आरोप । तीन उपवास = तीन दिवसाचा ॥

२७२) वाकीएहुनि मीरडां रेमेस्वरी वसति : ॥

मीरडां = मिरजगाव । रेमेस्वरी = महादेवाच्या देवळात । उदयांचा पुजा अवस्वरु = पारेगावला पूजावसर झाला । भीक्षा अवस्वरी = एक वाजता ॥

२७३) मांडवगणीं सीधनाथी वस्ति : भर्जित चींचा भोजनं करवणें ॥

भर्जित = भाजलेल्या । पुजा अवस्वरु = सकाळचा । तोडुं जाताति = तोडतायेत, तोडण्याचा प्रयत्न करत आहे । ऐसीया चींचा = कच्च्या चिंचा । आंबट लागैल = तोंड, दात आंबुन जातील । जगरें घालवीले = गोवऱ्याचा वीस्तवावर चींचा भाजल्या. काट्या जमा करून किंवा सरपण गोळा करून जाळ करून त्यावर चिंचा भाजणे । (दैवाचे साह्य = येथे अर्थ, निसर्गाचे साह्य करणे जे आंबट चिंचा गोड लागणार परमेश्वराचा काही संबंध नाही)

२७४) मंडळीकु साघांते बोलाउं पाठवणे : ॥

तीसरां दीं = मांडवगणला असताना ॥

२७५) साधां निरोपु ठेवणे : अरणग्रामी गुंफे अवस्थान : ॥

बेझां = दुबेळके, बेळावर, जेथुन दोन रस्ते फुटतात अशी जागा । पारी = पार, झाडाच्या बुडाला बांधकाम केलेला गोल किंवा चौकोनी ओटा । आलेया = आरे । जासलवट = पाळण्याच्या टोकाला (कोपऱ्याला) असतात ते । किंवा मोठी पळी (चाटु) । पडिला = पडायला लागला असता । गोसावीं पुढां अर्णग्रामा बीजें केले = दुसऱ्या दिवशीची गोष्ट । पौळी = परकोटाची भिंत । बाइसें भट भीक्षा करुनि आली = अरण्यग्रामला येत असताना बाइसा व भटोबासांनी मागे भिक्षा केली व स्वामी पाठकांसोबत पुढे निघाले । तीएचि गांवीं = नारायण डोही । पारणेयाची = बारशीच्या दिवशी व्रत सोडतात ते ।

२७६) सोंडीएवरि द्रळसबाइसां सीक्षापण : ॥

द्रळसबाइसां = द्रविलासा बाई । हात पाए धु मग जाओ = असा तिने मनात विचार केला । वाहाळ = ओढा, पाण्याचा नाला । हात काखांचीए ठाउनि धुताति = साडीच्या आतुन चोळी नाही । आवधीया बाहीया काखांची मागि बाहीरि घातली = वरचा कपडा उतरवल्यामुळे स्तन दिसत होते । काला केला = फक्त रुक्षान्नाचा काला केला चपाती, भात, भाजी वगैरे । भटांते गांवांआतु बीढार पाहावेया पाठविले = दुपारनंतर जागा पाहण्यासाठी पाठविले ॥

२७७) स्वजन आभियोगे गुजरा नार्यळ कथन : ॥

स्वजन = आपल्या लोकांवर । आभियोग = आळंच, आरोप । अर्थात आपल्या भक्तावर चोरीचा आरोप आला । गुजरा = गुजरातमधील महात्मा । गुंफा = झोपडी । आसुचें नारळ पुरिले होते = नारळाच्या कवटीत आसु भरून वरून बंद करून ते नारळ जमिनीत पुरून ठेवले होते । वेव्हार सांघो जा = न्यायनिवाडा करायला जा, सरपंचाकडे । तीएचि सोंडीएवरि = पहिले ज्या सोंडीवर बसले होते तेथे, द्रविळासबाइसास निरोपण झाले तेथे । पांचै बाइया = स्वामींच्या दर्शनाला पाच बाया आल्या होत्या । आंकोलेनरा = गावाचे नाव । गुजराचेया नारेळाचा वेचु केला ? = तुम्हाला त्या गुर्जराचे पैशाचे नारळ सापडले व त्याचा खर्च केला का ? तांबोळ कैचें ? = तयार तांबोळाचा विडा कुठुन आणला बरं । तो आळु आला = आमच्यावर आरोप आला । हा नव्हे वानरा वेव्हार सांघतु असे = गावाजवळ चावडी होती । (चावडी = न्यायनिवाडा करण्याचे ठिकाण) श्रीकरे भट दाखवीले = न्याय निवाडा समोरच होत होता । मरतु मरतु तीर्यें ऐसींची = आरोप करणारे मरोत । आमचे देता नेघति = दिला असता घेत नाहीत । तुम्ही संसार त्रसीतें कीं = संसाराला त्रस्त झालेली । ऐसें म्हणत असा ? = अस म्हणायला हव का ? । दडकरि पडति = स्थूल असल्यामुळे धपकन खाली पडते । श्रुते नेणों = आम्ही कधीच ऐकले नाही । भेदें नेणों = जाणत नाही किंवा फोडले सुध्दा नाही । वोस = रिकामी । आड पड = क्षमा माग, माफी मागण्यासाठी विनवणी कर । आड पडिला = साष्टांग नमस्कार घातला । मज बोलु लागला = उलट माझ्यावरच आरोप आला, लोकांचे बोलने मला ऐकावे लागले । काया पाखाळा जा = शरीर स्वच्छ करा, स्नान करा । पाहाति तव एकि आसु नाही = तिच्यासमोर न बघता नंतर बघितले । पसा = दोन ओंजळभर, ओंजळीत । बाइसां नावेक न मनेचि = त्यांना आवडले नाही । (बांधौनि करील = बळेच करायला लावणे)

२७८) साधांचा चणकसाकु भोजन : ॥

चणकसाकु = चण्याची भाजी । चणा मागा = चण्याची भाजी, घोळणा मागा, हरबऱ्याच्या झाडाची वरील कोवळी पाने । आलेया = अरे, अहो । नावेक = थोडासा । हो कां = बरे का, ठिक आहे । उपडीति = मुळासकट उपटती । मुळीया = मुळ, बुड । तेणे म्हणीतले = मनात । ए आनुन आन करिती = माझे नुकसान करील, मुळासकट उपटल्यामुळे शेतकऱ्याचे नुकसान होइल । तौली = चरवी घागरीसारखे भांडे । फोडण्यां = फोडणी देऊन । पीठें केले = पिठ घालून तयार केलेली, पीठी अथवा पीठले, हरबऱ्याची भाजी । कणी = धान्याची बारीक तुकडे, कप्प्या । मग बाइसांहाती दीधली = चणा किंवा त्याची भाजी । प्रयोजकें = उपयोगी, उपयोगाला जाणारी । अलोणीं नव्हेचि = मीठबरोबर वापरलेले आहे । सीजला = व्यवस्थितपणे । कर्पेचि ना = करपले नाही ।

२७९) लाहामाइ ज्वरी पडिताळणे : ॥

लाहामाइ = साधेची आई । ज्वरीं पडिताळणे = ताप आला असता तपास करणे, चौकशी करणे । निगो बैसलीया = निघायला लागल्या । पारु = पार, झाडाच्या बुडाभोवती केलेला चौकोनी किंवा गोल ओटा । तया पारावरि असति = झोपलेल्या आहेत । कां न वचाचि = का गेल्या नाहीत । पडिताळील = बघू विचारपूस करू । अशक्तासि विधी नाही = आजारी असेल तर आचार, सेवा केली पाहिजे असे नाही । नीडळावरि = कपाळावर । दुध तुप न लगे = दुध व तुपाने न माखलेले, अर्थात साधे अन्न । चरणोदक तें उष्णोदक = स्वामींचे चरणोदक तेच उष्णोदकाच्या रुपाने पिण्याची पाणी म्हणुन देणे । प्रतदीनीं पडिताळीति = शक्यता आहे कि सकाळ व संध्याकाळी जात ॥

२८०) साधां सोमवारीये पुढारु : ॥

सोमवारीये = सोमवारी येणाऱ्या अमावस्येला । पुढारु = पुढे भेटण्याचे आश्वासन देणे । भींगारी देइजैल = आम्ही भींगारला थांबू । हेतु = सन्नीधानीचा भोग असल्यामुळे लाहामाइसाचा ताप जात नव्हता ।

२८१) भींगारी आदीती अवस्थान = साधा सोमवारी देणे

आदीती = आदीत्याच्या (सूर्याच्या मंदीरात) । पुढारले असति = पुढे आपण भेटु असे आश्वासन दिले आहे । आणि तीयेही उठीली = कारण साधेच्या रक्षणाची जबाबदारी तिच्यावर होती म्हणुन । चीचवंडीए = चिचोंडी गावात मध्यभागी आले असता । रुवां = चांदीचे नाणे । नींबीया = आडनाव किंवा गावाचे नाव । भेले = छोट्या आकाराची गुळाची ढेप, एक किंवा अर्ध्या किलोची । आलीए = अहो, आरे । तेणे एकु भेला खादला = तोंडाने उचलला त्यामुळे त्याला मारता येईना । बाइएचा = रत्नमानीकेचा (साधेची मैत्रीण ए.वा.मावस बहिण) नीदैवेचा = भाग्यहिनाचा । उमाळ = साखर व गुळाने ओंजळी भरली । साखर = खांडसरी । सितळोदकाकडे = पारनेराकडे ॥

२८२) तथा अटनविधी निरुपण : ॥

एकली जाओं जाणाल ? = प्रतिष्ठानाकडे एकट्या जाला । प्रतिस्थानापर्यंत गावं सांघीतले = पैठणपर्यंत येण्याचे टप्पे सांगितले । सीवार = शिवार, गावाच्या आजुबाजुचा परिसर । माणुसे रान भरति = गुराखी किंवा शेतकरी जेव्हा रानात शेतात जातात । पाडीएसि = वस्तीला, पाळीला ॥

२८३) खेइगोइप्रति चतुर्विध दान निरुपण : ॥

उद्यमा = खटाटोप, प्रयत्नासाठी, शोध्यला । कवडे = कवड्या गाड्या गळ्यात बांधतात तसे । कवडांचि धाले जाति = कवड्यांनीच समाधानी होतात । माणीके = लाल रत्न । मोती = पांढरे रत्न । इये समुद्री काइ एक नसे = ना जगातील सर्व रत्न समुद्रात आहेत त्याला रत्नाकर म्हणतात । (रत्नाकर = रत्नाचा साठा) अनर्घ रत्ने = अनमोल रत्ने उदीमु करीति = खोल पाण्यात बुडी मारतात । गावांसि येति = आपापल्या गावाला । रत्नपारखी = हे राजदरबारातील रत्नपारखी । रुप = मोल, किंमत । यासि रुप नाही = मोल नाही, अनमोल आहेत । यांसि रुप करी तयाचीये जीव्हे कुष्ट लागे = झडणारे कुष्ट । खोटे बोलुन तो रत्नाचे मोल कमी करत आहे म्हणुन त्या रत्नाची अभिमानीनी देवता क्षोभुन त्या मोल करणाऱ्याच्या जिभेला कुष्ट करते । तयांसि ओवाळणी पडे = त्या रत्नांना पाहून जनता प्रसन्न होऊन त्यावरून पैसे ओवाळून टाकतात । रत्ने = अनेक रत्ने । एरांसि = कवडे, माणिक मोती घेऊन गेले त्यांना । केतुले एक दीं = थोड्याफार दिवसापर्यंत । सील्पविद्या = इंद्रादिका खालौते यक्षणीपर्यंत देवतेच्या विद्या । अपरोक्ष विद्या = स्थुळ विद्या, ब्रम्हादिकावरौते मायेपर्यंत देवतेच्या विद्या (स्थुळ विद्येत साक्षात पिंडस्था प्रकाशते) ब्रम्हविद्या होए = ब्रम्हविद्या शास्त्र होउन अनुसरण घेऊन आचरण करील तेव्हा, एवं नसुध्या ब्रम्हविद्या शास्त्राने यातायात पारुखत नाही तर त्याने चैतन्य फळ होते । यातायात = गमना गमन, जाणे येणे, संसार चक्र ॥

२८६) गुंफा करवणे : ॥

२८७) भक्ता पाणिकोंडा निमीत्यें प्राण : गुंफे रीगवणी नीगवणी ॥

प्राण = प्रयाण, जाणे । रीगवणी = प्रवेश । नीगवणी = नीघुन जाणे । राळें = एक धान्य । राळ्यांची धापटी = राळ्याच्या मोठमोठ्या जाडभाकरी थापटणे । कोंडा = धान्याचे सालपट, धान्य व सालपट याच्या मधील आवरण तो कोंडा । पीडताति = त्रसतात । गुंफे रीगवणी करा = घर प्रवेशाचा कार्यक्रम करा, अर्थात चांगले चांगले पदार्थ तयार करा । उदेयां = दुसऱ्या दिवशी । पत्रसाक = पालेभाजी । आता निगवणी कांन कीजे ? = निघुन का जाऊ नये ? । वीळिचीया पारा = ३ वाजता । (नीकण = निकृष्ट कण खराब कण । सिणताति = कष्टी होतात)

२८८) लोणीए वस्ति : रात्री भीक्षान घुगरीया आरोगण : ॥

लींगासी त्रपण करुनि गावांतु जातु असे = संध्याकाळी । काइ महात्मा नव्हसि = महात्मा नाहीस का ? । हेंइ एक बोलणे = असे बोलतात का ? । अपत्ये = मुले । पुत्राअपत्ये = मुलेबाळे, परिवार आदी । ओपा गा = दया । अग्रणीया = मुख्य पुढारी, पुढाकार घ्या । भट बाइसे भिक्षा करावेया गेली = त्या पुजाऱ्यासोबत । भीक्षा आणा = कोरडी भिक्षा, धान्य पीठ वगैरे । गावीं ब्राम्हणाचीं घरे थोडीं = एकतर संध्याकाळी भिक्षा केली व ब्राम्हणाची घरे थोडी होती म्हणुन थोडी भिक्षा आली । चोभे = एक माप, पसाभर, दोन्ही हातांच्या ओंजळीत मावेल तेवढे । गळतीया = शिवलींगावर तांब्याचे गळती (गळनारे) असलेले विशिष्ट भांडे । झोळीए मुद्रा लावा गा = झोळीला गाठ मारा । एकवाट = एका जागी । (वृति = पारंपारीक वतनदारी, सरकार तर्फे मिळालेली जमिन धनसंपत्ती इत्यादी ।)

२८९) जांबगावी वस्ति : ॥

स्थान नाही फक्त चौक नमस्कारी आहे ।

(नगराकार = मोठ्या आकाराचे मंदीर. तीन ताळ्याचे मंदीर)

२९०) गव्हाणां मढीं वस्ति ॥ बागडीए मढी वस्ति : ॥

गव्हाणा = मंदापुर । ममदापुर

२९८) नेउरगांवी धाएखडकीं इंद्रभटां हनवी पुजा : ॥

धाए खडकी = नदीत असलेला धाएखडक नावाचा खडक । हा खडक सुरेगावाच्या हद्दीत आहे । हनवी = हनव, सोन्याचे नाने, हे आसुपेक्षा लहान असते । तेथौनि = बांगडीहुन । डोल्हारेयावरि = झोपाळ्यावर, बंगईवर । उभे ठेले = ठाकले उभे राहिले । अरे = पायाच्या तळव्याला झालेला फोड । पुडा = चपलीचा तळ । तें नेणति = त्यांचे लक्ष नाही । टाकीत एताती = पोहचण्यासाठी झपाझप येतात । दृष्टी सुनि = नजर ठेऊन । अव्हाटले = वळले, तिकडे फिरले । गांठी = कंबरेच्या पदराला गाठ होती । मुडप = खांद्याच्या तीन बोट खालचा भाग अथवा कोपर (वळु = फोड । हडुती = खाली ।)

२९९) गदो नाएका घरी अवस्थान : ॥

गदोनाएक = नेउरगावीचे, राजग्रहीचे खजीनदार । कटकीं = देवगीरीला । धरिले होते = राजदरबारातील खजीन्यातुन देण्याघेण्याच्या व्यवहारात कमी जास्त झाले होते । कवाडें पडतींचि असति = जवळच्या राजकारण्यापासुन भीती असल्यामुळे कोणी आवारात येऊ नये म्हणुन व सैनिक येऊन धरुन नेतील म्हणुन मुख्य दरवाजा बंद होता । नीगो अनैए = निघता येत नाही । मग ते डोंबेग्रामा आले = गदोनाएकाने पाठवलेला माणूस ॥

३००) इंद्रभटां दारवंतां सौरसु करणे : ॥

सौरसु = समरस्य ओळख, परिचय किंवा रीगावा, प्रवेश । दारवंतां सौरसु करणें = दरवाज्यातुन आत येण्यास प्रवेश देणे. तेया घाटासि = नेऊरगावाच्या घाटासि । घाटीं = नदीच्या काठाला अंधोळ व कपडे धुण्यासाठी घडीव चिन्याने बांधलेला पायऱ्या असलेला घाट । जी जी = बरोबर आहे । वीनतकंदर = हात जोडून खांदे वाकवुन ॥ टीमकारील = विशिष्ट पध्दतीने वाजवीने । हे राजीके = ते राजकिय पुरुष मनात म्हटले । हा एथिचाचि = हा आमचाच माणूस आहे यांचा तुम्हाला काहीच त्रास होणार नाही (आफाउनि = बोलावणे, बोलाऊन-बोलाऊन)

३०१) गदोनाएकाची पुजा द्रव्यादिभजने इश्वर प्राप्ति निषेध ।

निषेध = होऊ शकत नाही । आडदांडी = देवळाला, वाड्याला किंवा परकोटाला असलेल्या दरवाज्यातुन गुरेढोरे आत जाऊ नये म्हणुन लावलेले आडवे लाकुड । बाळाणोयांचा चौरंगु = ज्या चौरंगाला बाजुने कठडा आहे ग्रील आहे आणि त्यामध्ये गादी, लोड ठेऊन बसतात, बसणान्याला सर्व बाजुने हवा लागते । चोखणी = शिकाकाई । गाडु ढाळीति = गडव्याने पाणी टाकणे । मादणे = मार्जने, स्नान । पटिसाळेवरि = समोरच्या घरची पटिशाला । उजवीएकडे = उजव्या बाजुला, उत्तर दिशेला । सेजा = ज्या अवयवाला अलंकार ओळगवीला त्या अलंकाराजवळ । मुदीयांचे बेग = जोडे चैन असलेल्या चार अंगठ्या काढिजे = वेगवेगळे करणे । पदार्थाची = अलंकाराची । द्रव्यें जरि परमेश्वरु पाविजे = द्रव्याने जर मिळणार असेल । काइ हेळ = तुच्छ आहेत का ? दुर्लक्षित करण्यासारखे आहे का ? । ऐसी बुधि नाही = आवडी नाही का ? द्रव्यसंपत्ती = द्रव्यसंपत्तीने पुत्रसंपत्ती = एखादा मुलगा परमेश्वर सेवेअर्थी दिला । कलत्रसंपत्ती = एखादी पत्नी परमेश्वर सेवेअर्थी दिली । भ्रातृसंपत्ती = कितीही बंधु असले तर त्यातुन एखादा परमेश्वर सेवेअर्थी अर्पन केला तर । सहृदसंपत्ती = मित्रपरिवार असला आणि त्यापैकी एखादा मित्र परमेश्वर सेवेत दिला तर । देवेंचि होए = देवाने सांगितलेला आचार केला असता होईल । (बांडणबावीये = चारही बाजुंनी पायऱ्या असलेली चिन्यांनी बांधून काढलेली पायविहिर । तोळबंधी = बाहु, दंडाचा एक अलंकार ।)

३०२) सुरेगावीं मार्गी मार्कंडा मौन्ये इंद्रभटा भेटि : ॥

मौन्येसीं भीक्षा करावी = भीक्षेच्या शब्दाव्यतीरिक्त इतर कोनासी गप्पा गोष्टी करू नका । भीक्षा करावेया निगाले = सुरेगावला इंद्रोबायें म्हणीतले = मनात विचार केला । यांतु तें सांघीतलेंचि होए कीं गा = हे सुध्दा एक प्रकारे सांगण्यासारखेच झाले । पुजा अवस्वरु जाला = नदीतल्या खडकावर । दादरे निहुनि = लाकडी जीन्यावरुन

३०३) मार्गी काग सुक्रदृष्टांतव्दारे इंद्रभटां सीक्षापण : ॥

मार्गी = वाटेने । काग = कावळा । सुक्र = सुकर, डुक्कर । रात्री वीचारु जाला होता = पाठकासोबत विचार झाला होता कि नेवाशाला जाताना सोबत जायचे म्हणुन । गोसावी कानड भालुगांवाचीया वाटा बीजें केले = निघताना पाठक स्वामीसोबत निघाले परंतु पुढे वाट फुटल्यावर स्वामी कानड भालु गावाला गेले । पाठकी मागील वास पाहीली = पाठक पुढे निघाले होते । एओ काइ = एऊ द्या । आतां हेचि भेटि कीं = शेवटची भेट आहे, या गावात येऊन भेटण्याची हिच वेळ आहे कारण आम्ही पुन्हा या गावाला येणार नाही । इंद्रभटीं कैवारु घेतला = दादोसांच्या भावाचा । राउळवेर्हीं भांडण जालें = कोर्ट कचेरी झाली । आडाचीए मार्नीं = आडाच्या जवळपास रस्ता असेल व तेथे शेत असेल तेथे । आपुलीये बुधीसी = तुमच्या बुद्धी कौशल्यानुसार । काग सुक्राचीया सारखीया चेष्टा करा = कागसुक्राप्रमाणे कृती, चेष्टा करता, स्वामीच्या परीवाराशी भांडण करुन अपशब्द बोलता । ऐसे बोला = असे अपशब्द का वापरला ? । मग बाइसीं म्हणीतलें = बाइसांना वाटले बाबा बरेच कोपले आहे त्यांना थांबवायला हवे म्हणुन तिने प्रश्न करुन विषय बदलुन दिला । अमेध्य = विष्टा, शौच । ऐसा सारी : ऐसा सारी = चोचीने इकडे तिकडे करी । तेयांतु सार नीवडी = त्या विष्टेत काही चांगले पदार्थ आहेत का ते पाहतो । बोडीआंतु चुडि खोवी = गटारात तोंड खुपसतो । विखएवेव्हारामाजि असौनि = संसारात असुन परमार्थ नीवडी = संसारातुन चांगले निवडायला पाहतो । तेयाचेनि तेयां गोमटे नाही = अशा आचरणामुळे काय चांगले प्राप्त होणार आहे ? ना नाही, । तेयांचिया जवळिका = त्याच्या जवळ, सोबत असताना । (दाम नेदीति = रामदेवाचे बंधु आपे ते दाम देत नव्हते । भवरीएवरि भवरि घ्या = एकीच्या बदली दुसरी)

३०४) पेहरासंगमी टोंके गव्हाणी मर्दी अवस्थान : ॥

पेहरासंगमी = प्रवरा व गंगा दोन्ही नद्यांचा संगम ।

३०५) हंसराजा भेटि : डांगुरेया प्रसादेवीण न जेवणे : ॥

सुश्रुके = सेवेसाठी । डांगुरेया तुम्हीं राहा = त्याला सुध्दा स्वामींची भाषा समजली असावी । बेहों = भिऊ । उजुचि डोहांतुनि घातलें = तेथुनच पाण्यात उडी मारली । संतोखाते देह गेले कीं = स्वामींनी ओळखुन घेतले । ते काइ बाबा = बाइसा म्हणतात आपणाला कसे समजले । हंसराजु आला = जवळच थडीला आले । मृत्याचां धर्मी वर्तावे = मुडद्याला कधी भिती वाटते का ? त्याप्रमाणे होआवे । का न खाए ? = स्वामी सुध्दा भटोबासांची चिकित्सा करत आहेत । आणिकु दुसरा कोणु नेणिजे = चरित्रकार म्हणतात भटोबांसासोबत कोण

पाठविले कि भटोबासांना म्हटले कि आणिक कुनाला म्हटले ते माहित नाही । तांदुळा = मोठा टोळ, बिगर घडवलेला, आकार नसलेला दगड । जळनीक्षेपु करा = पाण्यात टाकुन द्या ।

३०६) सोमवारीये आकर्षणी जनुपुजा : ॥

सोमवारीये = सोमवारी आलेला अमवास्य, सोमवती अमावस्या (सोमपर्व = चंद्रग्रहण, पौर्णिमा तिथी) । आकर्षणी = आर्कषुन घेणे । जनुपुजा = लोकांची पुजा । रीगतां डावेया हाता = उजव्या बाजुला आणि देवतेला आपल्या डाव्याबाजुला ठेऊन । (कारन श्रेष्ठ माणसाने उजवीकडे बसायचे असते) दारवंतांचीए पटिसाळे = दरवाजाच्या गाभान्यात तेथे पटिशाळा सुध्दा आहे । पांजीसि = दगडी जाळी, पटिशाळेलाच खेटुन समोर दगडी जाळी आहे । सव्ये = स्वामींच्या डाव्या बाजुला, स्वामी दारातच देवतेकडे पाठ करुन बसले असावे । कटकीचा अवघा लोक आला = इतक्या लांबुन लोक आले म्हणजे काहीतरी विशेष सन असावा । दांडीया दांडी अडली = पालख्यांची इतकी गर्दी झाली कि पालखीला पालखी अडली । एक = काही एक माणसं । पींडप्रदाने करु लागले = नंतर त्यांच्या सोबत । देऊळाशी = संगमेश्वरासी । पुजा = पुजेच साहित्य । गोसवीयांसी करीति = अर्पण करीती । लींगावरी टाकुनि घालीति = गाभान्यात न जाता दरवाज्यातुनच अक्षता टाकाव्या लागतात । मदळसा = खांब्याच्या नाटाला आधारासाठी लाकूड तिरपे करुन लावलेले असते व त्यावर स्त्रीचे किंवा नैसर्गिक चित्र काढलेले असते । द्रव्यांचौनि = पैशाला सोडुन एवं द्रव्याचीही रास (ढिग) झाली असावी । एराचीया = पाने, पोफळ नारळ इ. । राणे यांचे की = अनेक वचनी शब्द । अर्थात मुख्य पुजाऱ्याचे मदतनीस म्हणुन बरेचसे पुजारी असावे । उडी तेथ पडो सरलीं = लगेच उडी मारली, घेण्यासाठी धावला । (माहुळगे = पपईसारखे एक फळ)

३०७) पेहरासंगमी वचीष्टदेवांचें अन्न आरोगण : ॥

अनुष्टान = जप, तप, अनुष्टान । जी जी : मीं असे = पूर्व परिचित असावे । तुळसी = तुळशीचे पान । कढिवां = कमरेच्या ओटीला. आले = अद्रक । आले होए = अद्रक असते तर, त्याकाळी तोंडी लावण्यासाठी मिरची नव्हती म्हणुन अद्रक खात होते । (चोखट गाळणा = पातळ (सपुर) व स्वच्छ वस्त्र ।)

३०८) वचीष्टदेवांचीए गुंफे अवस्थान : ॥

थोरली गुंफा = मोठी होती । गांवां गेले होते = कामानिमित्त स्वामींनी गावाला पाठविले होते । मुगवणी = मुगाच्या रंगांची म्हणजे हिरवा पिवळा असा मिश्र रंग तवं एकि बाइ = वचीष्ट देवाची शिकीण । दारेसीं बैसली असे = स्वामी ज्या खोलीत होते त्या दारावर । नोळखति = भटोबासांना । आंगी लेइले आहाति = त्यांनी मनात विचार केला । म्हणियारा = गुप्तहेर (राजकीय दूत) । ओनउनि पाहों लागले = खाली वाकुन पाहु लागले कारण झोपडीचा दरवाजा लहान होता आणि स्वामी आतमध्ये ओट्यावर बसलेले आहे म्हणुन वाकुन पाहु लागले । आजची घडी धरुनि = अनुसरले तेथुन आजपर्यंत । तुकीत होते = संशयाने बघत होते । ते एथौनिचि घडिले = ते दोष आम्ही आज फेडित आहोत । आणिका गुरुते = आमच्या ऐवजी कोणी दुसरे गुरु असते तर । कै नेणों पींपळी बांधतासि = न जाणो पिंपळाला बांधुन फटके दिले असते । (जुन्या काळात पिंपळाला बांधुन शिक्षा देण्याची रीत असावी.) दोष घेतले असति = ज्ञान झाल्यानंतर । पोटी सुरी सों सों मराल = असे अनेक प्रकारचे दोष तुमच्यात आहेत ते जर आम्ही त्म्हला संगितले तर तुम्ही तुमच्या पोटात सुरी खुपसुन मरुन जाल ॥

३०९) रामाइदरीसन कृत नार्येळ गोळा कथन : ॥

सोलिला होता = वरील टरफल, काळी साल काढलेली होती । खडी सारुनि = त्या नारळावर खड्ड्यासारखे पांढरे खाद्यपदार्थ चोपडले होते किंवा नारळाचा वास येऊ नये म्हणुन त्यावर साखरेचा पाक सारने । घोटाळिला होता = शंकु, कवडी किंवा दगडाने घासुन चोपडा केला । आद्यंत सर्वज्ञ = पदार्थाविषयी किंवा स्वतःच्या जीवनातील आदिपासुन अंतापर्यंत सर्व काही जाणणारा । तरि काइ कव्हणा वृक्षाचे फळ नव्हे = पाठा म्हणतो । उजळु कां? = स्वच्छ व पांढरे का? । नीतळु = सपाट, कुठे खड्डा खाच नाही. सपाट व चकचकीत जागा । श्रीकरिचीए = उजव्या श्रीकराने । डांबीर = दाबुन फिट बसनारे बुच । वांटा = विभाग, वाटणीकरा, तुकडे करा, नारळाचा गोळा हा सुकलेला आहे । (अविदीत = सर्व काही जाणणारा हळु असे = फक्त गोळा असेल तर तो हलका असतो ।)

३१०) रामाइपाठवणी प्रसंगे धर्मार्थी स्वीकारु : ॥

धर्मार्थी स्वीकारु = धर्मवान आम्हाला हवे असा स्वीकार । रामाइसां आस्वर्थ जाले = सर्वाव्यतीरीक्त फक्त स्वामीच ते फळ ओळखु शकले हे पाहून । नीकीं = स्वभावाने चांगली । श्रेष्टे = श्रेष्ठ कुळाची । संभावनीकें = पैसा ही भर्पूर आहे, स्वभावाने संयमशील, सभ्य एवं भांडखोर नाही । कव्हणांही राहों नेदिजे = कोणालाच राहू देत नाही । आया बंधनी = आळे नीवने, येणे जाणे एवं कुठल्याच प्रकारचे बंधन नाही । अक्षेपता नाही = प्रतिबंध करणारा कोणी नाही, आक्षेप घेणारा कोणी नाही । तैसे काइ वचिष्ट देव हो = कोणाचे बंधन असले तरी काय? । परि धर्माची चाड नाही = हा धर्माच्या चाडेने थोडाच येथे राहतो आहे । मग सर्वज्ञं म्हणीतले = अदंडी नाथाची संपूर्ण लीळा सांगुन

झाल्यानंतर । प्राकृता मनुक्षाचा ठाड = परमेश्वर अवताराला पाहून अदंडी नाथासारख्या क्षुल्लक आगमीकाचा ठाड अदंडी देवता किंवा परमेश्वर नाही ।

३११) गळनींबा वस्ति भुतानंदानीनादे ग्रहो दवडणे : ॥

नीनादे = मोठा आवाज दिल्याने । ग्रहो दवडणे = भुतांना तेथुन हाकलून लावणे । आंगणी = देवळाच्या अंगणात ग्रहो होते = एक नव्हे अनेक ग्रह होते । वसो ने दिती वस्तीला राहु देत नव्हते । भलतेया लागति = जर कोणी राहण्याचा प्रयत्न केला तर अंगात घुसत । पापरा हाणा = लाथेने हाना किंवा ठोकर मारा । ते दवडा = त्यांना हाकलून लावा । स्तिति जाली = स्वामीपासून । ग्रही आटासु दीधला = भयंकर मोठा आवाज, भुतानंदापेक्षा ग्रहाचा आवाज मोठा होता, आक्रमण करताना वीरपुरुष जोरात हाक देतात तसे । आश्चर्य जाले = अत्तापर्यंत कोनी राहु शकले नाही आणि स्वामी राहिल्यामुळे लोकांना आश्चर्य वाटले । (आटु सुदला = मोठ्याने हाक दिली)

३१२) दुसरा गळनींबा मढी वस्ति = कोळे स्वरी अवस्थान : ॥

कोळस्वरी = महादेवाच्या मंदिरात । वाव्य कोणी = उत्तर व पश्चिम दिशेच्या मधील उपदिशा ॥

३१३) प्रसनाएका स्तीति मरणी वानरादि संबोखू : ॥

स्तीतिमरणी = मरणाची स्तीति दिली असता एवं वास्तविक मृत्यु नव्हे । स्तीतिच्या व्दारे मृत्यु । संभोखू = सांत्वन करणे । सन्मुख नव्हतीचि = व्यापार करून काही भक्तजन थकल्यामुळे झोपले होते तर काही भक्तजन आपआपल्या कामात व्यस्त होते. सन्मुख समोर नव्हते । प्रसनाएकसि स्तीति दीधली = प्रसनाएक झोपेत असताना स्तीति दीधली । खोडवळले असति = मेल्यानंतर माणसाचे हातपाय ताठ होतात तसे । एथ असें की नसे? = जीवंत आहे कि मेली । उगलेचि काड? = तुम्ही गुपचुप का बसले । माया बहीणी काड करीति? = मुलगा तथा भाऊ मेल्यावर आड बहीण काय करतात? । अवघे रडो लागले = नाटक करू लागले । अपमृत्यु एकु आति = लेपाचे आयुष्य संपले नसता मध्येच मृत्यु येणे हा मृत्युचाच प्रकार आहे । मेलेया ओउजे = मेलेल्याचे करावयाचे विधीविधान । सरण रेइले = चिता रचली । कीडडी = तिरडी । उथान पींडु दीधला = घरातून जेव्हा तिरडी उचलायला लागले तेव्हा भाताचा किंवा कनकीचा गोळा करून त्या मृताच्या तोंडावर ठेवतात । खोलबुंधि घातली = कपाळ झाकेल अशा पध्दतीने चेहऱ्यावर उपरण्याचे आच्छादन घेतले । दुःख झाल्यासारखे केले । मग मध्ये उथानपींडु दीधला = मध्यभागी एवं अर्ध्या रस्त्यात पोहचल्यावर तिरडी खाली ठेऊन पुढचे खांदेकरी मागे व मागचे खांदेकरी पुढे होतात. त्या विसाव्याच्या ठिकाणी उथान पींड देतात । मग समसान पींडु दीधला = चितेवर ठेवल्यानंतर उथानपींड दीधला असे तीनदा उथान पींड देतात । धार दीधली = मडक्याला छिद्र करून चितेभोवती तीन फेरे देतात. पाइतीं करा फोडीला = तिसऱ्या फेरीच्या वेळी प्रेताच्या पायाकडे येऊन मडके पाठीमागे टाकून जमीनीवर फोडतात । लोळीनले = खुप दुःख केल्यासारखे जमीनीवर लोळायला लागले । अग्न प्रजळिला = लावलेला अग्नी थोडा वाढविला । विस्तव होता तो प्रज्वलीत केला । गोसावीयांजवळि बैसले = जोपर्यंत कवटी फुटत नाही तोपर्यंत आप्त (नातेवाईकांना) बसावे लागते दीर्घ स्वप्नु गा = दुःखा अर्थी स्वप्नासारखे. खुपच लांब आहे । संसारावांचौनि आणिक कांही गोमटे असे? = संसारच चांगला झाला असता । दोहीं गांविचा = पहिला गळनींबा दुसरा गळनींबा या दोन गावाचे ॥

३१४) सुरेगावीं अग्नीष्टिके वस्ति ॥ कर्णोशध श्रवणें उपहासु : ॥

सुरेगावी = आताचे भिकारी सुरेगाव । कर्णोशधश्रवणें = कानात घातलेले औषध ऐकून, औषधाची माहिती ऐकून । वीष्णु क्रांताचा मणी = एक विशिष्ट खडा, मणी (मामा) किंवा एक औषधी वनस्पती व तिच्या जाड लाकडापासून तयार केलेला मणी (कोलते) श्रीकराचेनि अनुकारें = त्याच्या कानाकडे बोट दाखवून विचारले एणें काड होए = काय फायदा होतो? । कांहीं द्रव्य औषधी = विशिष्ट औषध, जडीबुटी । अदीत्यवारी = सूर्याचा वार, रविवार । आवंतीजे = आव्हान करणे, मण्याला कानात बांधायच्या अगोदर देवतेला निमंत्रण देऊन पुजन करून सामर्थ्याचे आव्हान करतात । आवसे = अमावस्येला । लोकु मानी = लोक मानमान्यता करतात । सौकर्य = आपल्याला हवी तशी, सोपस्कर, चांगली उत्तम प्रतीची । चतुर्थाश्रम = चौथा आश्रम, संन्यास वेशाने, संन्यास आश्रम । नव्हेचि होए = काही महत्त्व नाही, एवं संन्यास वेषच पुष्कळ आहे । श्रीकरु झाडिला = व्यर्थ आहे म्हणून एक श्रीकर झाडीला । उपहासीले = चेष्टा केली ।

३१५) मेंढखडकी आसन : ॥

मेंढखडकी = एका विशिष्ट खडकाचे नाव । एवं मेंढीच्या वेशात अज्ञान विग्रहो होता त्याने हेल्याला धडक देऊन मारले त्या चरित्रावरून या खडकाचे नाव मेंढखडक पडले (स्मरणपाठ) उ.२४६ पाहा । धुवावी गा = तुम्ही धुवा । चोखट नव्हे = इंद्रभट म्हटले पाणी स्वच्छ नसल्यामुळे कपडे निर्मळ होणार नाही, चांगले धुतल्या जाणार नाहीत । मळघाणि फेडिजे जळघाणि लावीजे = कपड्यातील घाण तर निघाली पाहिजे, पाण्याची घाण लागली तरी चालेल । सीधीं = आयत्याच लेंड्या पडलेल्या होत्या ।

३१६) वाडेगावी धाबां आसन : हीसांनिमीत्ये गमन : ॥

धाबां = लाकडी धाब्याचे घर । मेंढरुं घेऊनि आला = देवतेला बळी देण्याकरता । हे घेइन घेइन म्हणतीए = देवतेला बळी पाहिजे । राजसे तामसे स्थानी न बैसावे = मागा हिंसा वर्तली होती किंवा प्रस्तुत वर्तत असे का पुढा वर्तल अशा स्थानी बसु नये ॥

३१७) कपाटी दधीभातु आरोगण : ॥

कपाटी = कोहकात । (पश्चात पाहारीं = वरील ओळीत दुपाहारीचा पुजावस्वर झाला आणि येथे पश्चात पाहारीं सांगतात यावरून असे दिसते की स्वामींचा तेथे रात्रीचा मुक्काम झाला असावा । उदैचा उपहुड = सूर्योदय झाल्यानंतर उपहुड झाला । अपुरेया घाचें साता मासाचे जन्मलें = अपूर्ण दिवसातच, सात महीन्याने जन्म झाला म्हणजे नउ महिने पूर्ण न होताच । उसंगीए = मांडीवर । चळवळ = हालचाल । चर्मचक्षु लोपती मग ज्ञानचक्षु होति = चर्मचक्षुच्या पलीकडे पाहणार) गोपाळ पंडीत ते पुढे जाउन आनेराजबास झाले, लासुरकर पिढीचे आन्माय, पारमांडल्य म्हणजेच मंडळाच्या पलीकडे पाहणारे (ज्ञानार्थी)अणुरेणुच्या पलीकडे तथा ब्रम्हांडाच्या पलीकडे पाहणारे इतके विव्दान ॥

३१८) रावणा पेंधया भावानुवाद : ॥

आता तेथील लिंग काढुन शेंडीला आणले किंवा ए.वा. पाकिस्थानला घेऊन गेले । पेंडा = मातीचा ढिग, उंच जागा । पेंधयाने देवतेस दगड वाइले देवतेसि = त्याने वाहिलेले, आणलेले दगड आलीकडेच पडलेले आणि घटसीधनाथाचे देऊळ.....। पेंधयाचे फुले = पेंधयाने देवतेस वाहिलेला दगड । भक्तजनां दाखवीले = शिवलिंग दाखविले । हाताचा रावण = वीस हाताचा रावण । हाताकरुनि = वीस हाते करुनि । आळवीलें = प्रसन्न करु लागले, वीस हातांनी वाद्ये वाजविले । बरवे गायेन केलें = गायनाच्या द्वारे स्तुति स्तवन केले । लोटिली = कापुन टाकली । गळा शस्त्र घातले = वार करणार तेवढ्यात । म्हणौनि वारिलें = महादेव म्हणाला । चौदा चौकडियांचें राज्य देयावें = चार युगाची एक चौकडी (६० लक्ष वर्ष) अशा चौदा चौकड्या जगेल इतके आयुष्य व राज्य द्यावे । हो कां दीधले = आपल्या सिध्दांतानुसार घडत नाही, इतके आयुष्य देऊ शकत नाही । कार्तिकाचिया = महादेवाच्या मोठ्या मुलाच्या । तीयें न पुरति = एकदा वाहिलेले फूल परत वाहायचे नसते म्हणुन न पुरति । खोडें = खोड, काड्या । खडेगोटे = रंगीत दगड । थोरलिया धोंडी = मोठे दगड । घालावेया आला = त्या देवतेवर वाहण्यासाठी । कोपापुरते = कोपाला पुरेल इतके । चराचर विश्व न पुरे = चराचर विश्व जाळुन भस्म करेल एवढा क्रोध आला होता । (चीत = श्रध्दा, भाव, अंत । खांदीया = फांद्या । अखरीखने = दुष्काळ । दरां = डोंगरातील दरी, दोन्ही बाजुंनी डोंगर आणि मध्ये खोलगट भाग तेथुन रस्ता । दहावी अवस्था प्रकटावीली = नववी जडता अवस्था प्रकटली आणि दहावी अवस्था प्रकटावी तितक्यात । तीरपी = सूर्याचेया किरणांनी ।)

३१९) सीधनाथा वीडा वाणें : ॥

सीधनाथा = घटसिधनाथा ।

हेतु = पंचलिंगी (पाच ठीकाणी) शिवलिंगाला विडा वाहणे असा हरीपाळ देवांनी मनोरथ केला होता तो स्वामींनी पूर्ण केला : ॥

३२०) ब्राम्हणीए वस्ति : ॥

माझें कुटुंब सांभाळावे = माझ्या कुटुंबाला दर्शन द्यावे, विचारपूस, चौकशी करावी । गुढी उभीली = शुभ मंगल दर्शक म्हणुन घरासमोर गुढी उभी करतात । उतरामुखे चौकी येसि = त्यांच्याच घरातील विभाग ॥

३२१) प्रतीस्थानी गणपतीमठी अवस्थान : ॥

पूर्वमुख मद्रु = गणपती मठ । पूर्वपसीम ओटा = पूर्व पसीम ओट्याची लांबी । पुढां = ओट्यासमोर । मठाच्या आत सर्व बाजुंनी पटिशाळा आहे । मध्ये बोडणवावि = मध्यभागी बोडणवावि आहे आणि वरून उघडे छत आहे कारण पावसाचे पाणी बोडणवावित पडते आणि मठात उजेड सुध्दा येतो, जसे ऋध्दपूरला गोपीराज बाबांच्या मठात आहे । बोडणवावि = धाब्याच्या घराचा मध्यभागी पावसाचे पाणी साठवण्यासाठी बांधलेला हौद । दादरा = धाब्याच्या घरावर जाण्यासाठी लाकडी जिना । बोडणवाविचा दारवठा = बोडणवाविला वरून चारी बाजुंनी लाकडी कठडा (गॅलरी) आहे आणि एका बाजुनी त्या बोडणवावित खाली उतरण्यासाठी दरवाजा केलेला आहे । जगतिचा = आवाराचि भिंत । दारवठा = दरवाजा ॥

३२२) भटां वृतांगफाळिमर्नी आस्चर्य दाखवणे : ॥

वृतांग = वांगे, शिजलेले वांगे । फाळि = फोडी । गमनी = जाने, अदृश्य होणे । आरोगण करिताति = आरोगणा सुरु करायला लागले । फाळि घेतली = फोडी देठासहीत घेतली । जातीएगा = जात आहे बर । धरा = पकडा बर । जाइल कैसी ? = कशी जाईल । दादुनि दोहीं हातीं धरिली = दोन्ही हातांनी देठ दाबुन धरला । (वोळकंबत = वांग्याची फोड देठातुन लटकवली)

३२३) घांटेयां हरिभटां प्रपंचविस्मृति करणें : ॥

घाटे = आडनाव । हरिभटां = सिंगणापुरचे । प्रपंचविस्मृति = प्रपंचाविषयी, जगाविषयी विस्मरण म्हणजे मान पान, मोठे लहान, चांगले वाईट याची जाणिव नसणे । सकुटुंबी = पत्नीसह, कुटुंबासह । असेखा = सगळ्या । प्रपंचाची विस्मृति = प्रपंचाविषयी लागलेपण, आसक्ती नसावी आपल्यातच मग्न असणे । हा काइ पुरुखार्थ ? = शेवटचे ध्येय आहे काय, हे काय मागणे । तुम्हां विचारिता = तुम्ही त्याचा विचार करता । जे नीके तें कां नां ? = जे चांगले आहे ते का करत नाही । लग्न घडी = शेवटचे क्षण । तेणेंसीं उठीतिल = तेच कार्य वर्तेल, तुम्ही जे मागाल तेच मिळेल । कां स्तीत्यंतर प्रगटेल = पूर्वीपेक्षा आगळे, परिवर्तन, वेगळी स्तिती (आनंद), सुख प्रकटेल । श्रीचरण सीरावरि धरीले = स्वामी ओट्यावर बसलेले आहे । जाइजताए गा = आम्ही जात आहोत । एहीं हें मागीतलें = विस्मृती प्रपंचाची । पेणें पावे = मुक्कामाच्या ठिकाणी पोहचायचे कीं । दावें = सुताचे बारीक दोर । दोरु = सुताचे जाड दोर (जाणवे) हातीं राख घेउनि = धुप दानीत घ्यायला हवे तर त्याऐवजी हातातच गरम राख घेऊन राउळांचे = श्रीप्रभूंच्या ठिकाणी असलेले वेडेपण । एरे = बाकीचे भक्तीजन धांदेया लागलीं = श्रीप्रभूंच्या सन्नीधान सेवादास्याला लागली ॥

३२४) स्त्रीदत्त दरीसनपुण्यें ब्राम्हणा बळदत्वनिवृत्ति : ॥

स्त्रीदत्त = स्त्रीला दिलेले, देउन झालेले, पूर्वीच केव्हातरी दिलेले दरीसनपुण्यें = दर्शनाच्या पुण्याने । बळदत्व = बैलपणा बैलाच्या लेपापासून । निवृत्ति = निरसन, मुक्त करणे, सोडविणे । ती = त्या दोर्घीनी म्हणा । तेयां = त्या दोर्घीच्या । ग्राडां = खड्ड्यात, गर्गनारायणाच्या देवळासमोरील खड्डा । मुंचैन = मुक्त होईल. उठीलीया = त्या दोर्घी । खूर खोडीतु असे = वेदनेमुळे पायाचे खूर हालवत आहे, मरायला लागल्यावर जमिनीवर खूर घसरणे । बाइ तुम्ही दीधले = पुण्य दिले का ? । आमचे जाए ना ? = आमच्याकडील सर्व पुण्य जाणार नाही का ? । हेतु = त्या दोर्घीना स्वामींच्या दर्शनाचे महत्त्व उमटवायचे होते म्हणुन ओळगणी मायेने स्वप्न दाखविले ॥

३२५) भट माहादेओ पाठक उदग्रहणिके कन्या क्रीडा भाखण ॥

उदग्रहणिके = वादविवादपूर्वक चर्चा । भटोबासाकरवी चर्चा करवुन । कन्याक्रीडा = मुलींचे खेळ, मुलींमध्ये खेळ खेळता तसे मुलांमध्ये नाही । भाखण = भाषण, सांगणे । उघाणी = वादविवाद, चर्चा । आणि उगेचि राहिले = दारवंठ्यावर आल्याबरोबर भटोबास गप्प झाले । वीव्दांस = विव्दान शास्त्राचे जाणते । काही सास्त्र स्वतः जाणतु असे ? = स्वयंभू, मुळातुन शास्त्र जाणत आहे, उपन्या गोष्टी बोलत आहे । बटकी आंतु खेळिजे = मुलींमध्ये, मुलींच्या खेळात एखाद्या मुलाने खेळले तर ते चालुन जाईल परंतु त्याला जास्त मार बसणार नाही । बटीकाआंतु खेळो नए = मुलींना मुलांमध्ये खेळता येत नाही तसे सिध्दांती तुम्ही सर्वसाधारण माणसासोबत शास्त्र चर्चा करू शकतात परंतु विव्दानांसोबत चर्चा करू शकत नाही ॥

३२६) हंसराजु आयागमनी आबैसाते रीधपुरा पाठवणे : ॥

आयागमनी = आगमनी, आली असता । एइन मग वीनवीन = येते मग सांगते । धानाचा = विशिष्ट तांदुळाचा । सांघौनि पाठवावें की = आम्हाला निरोप तर पाठवायचा की तथा स्थानाची = रीधपुरची । पालवा पीळा सुति = आग्रह, हट्ट धरणे । पाटु = पाट । वीनववें नां = सरळ स्वामींना विनंती करता येईना, लाज वाटायला लागली । व्रीधाबाइ = म्हातारी आइ, म्हणजेच आबाइसा । अदीक दुख उपनलें = पूर्वी पेक्षा त्यांना अधिकच दुःख वाटले । गोसावींचि मुख केलें = बोलायला सुरुवात केली । भोजेयाचे ब्राम्हणिसी = पोमाईसाला । अनुसंधान कीजेल = सलोखासंबंध, जवळणुक, समझोता करवणे । बुझावणीं केली = समजुत घातली । पुरीया = तळलेल्या पुण्या । नेसो पुरते = नेसायला पुरू शकेल एवढी मोठी आहे । देवसुगरणे की = देव जसे मोठमोठे असतात आणि त्यांना पदार्थही मोठमोठे पाहिजे त्याप्रमाणे मोठमोठे पदार्थ तयार करणारी बाईसुध्दा मोठीच पाहिजे । आधीं द्रीष्टपुत कीजे = प्रथमतः दाखवा, नंतर ताटात ठेवा । कांही न पाहात कांहीं मुखीं न घलीजे = श्रीप्रभू बाबांसाठी काही पदार्थ तयार केला आणि त्यातुन उरला तर तुम्ही स्वतः खाऊ नका जरी तो पदार्थ वाया जात असेल तरी जाऊ द्या कारण श्रीप्रभू बाबांना तोच पदार्थ पुन्हा खाण्याची इच्छा होऊ शकते म्हणून । होववैल हो = होऊ शकेल तुम्हाला । ऐसेया जीवां श्रीप्रभूची सेवा = बघा हे जीव कसे आहेत पण त्यांना सुध्दा श्रीप्रभूची सेवा घडेल । परि नेणिजे श्रीप्रभूची प्रवृत्ति कैसी = श्रीप्रभूची इच्छा ते आम्हाला सुध्दा कळत नाही ॥

३२७) सारंग पंडीत कृताव्यतिरेके भटअभीमानु स्वीकार : ॥

कृत = केलेले । आज्य = तुप । अतिरेके = अधिकता । सारंगपंडीतकृताव्यतिरेके = सारंगपंडीतांनी तुप अधिक प्रमाणात वाढल्यामुळे । भटअभीमानु स्वीकार = स्वामींनी भटांचा अभिमान स्वीकार केला । सेवै = लांब शेवया । सरवळी = स्प्रिंगासारख्या वाकड्या शेवया । हे काइ वाढणे हि वाढण्याची पध्दत आहे का ? इतके जास्त प्रमाणात वाढतात का ? तुम्हा पाहुनि हें काइ बहुत ? = तुमच्या पात्रतेला पाहुन हे तुप काही जास्त नाही । तुम्ही नावेक धनाडि = तुम्ही थोडेसे श्रीमंत आहात ना । धनाडि = श्रीमंत, पैशावाले । आम्हीं काइ याचें मुख देखिलें असे ? = आम्ही कधी तुपाचे तोंड पाहिले आहे का ? म्हणुन तुम्ही एवढा भडिमार करत आहात अर्थात = तुम्ही श्रीमंती दर्शविण्यासाठी असे करत आहात । हा म्हणताए ऐसे जरि नाही = जर तुम्हाला श्रीमंतीचे प्रदर्शन करायचे नाही तर । ऐसे

करावेया कारण काइ? = इतके तुप वाढण्याचे कारणच काय । हा ठाओचि परुता नेया = वाढलेले संपूर्ण ताट परत घेऊन जा व दुसरे आणा ॥

३२८) त्रुप्त (पर्यंत) अनुचर भोजनीं सारंगपंडिता उपालंभु ॥

त्रुप्त = तृप्तीपर्यंत किंवा तृप्त झालेले । अनुचर = सेवक । भोजनी = भोजनाला उठवित असता । सारंगपंडिता = सारंगपंडितावर । उपालंभु = दोष दाखवून देणे, तुमच्याकडून ही चुक झालेली आहे असा ठपका ठेवणे । तेयां उपरि = मागील घटनेवरून । गोसावीयांतेंचि उपाहालागि वीनवीति = सारंगपंडिताची विनविण्याची पध्दत सांगितली एथौनि ऐसेंचि म्हणिजताए = आमचा देखील असाच विचार आहे एथौनि म्हणिजेल = आम्ही म्हणु । आंबटी भाजी = फोडणी दिलेली चिंच किंवा आमसुल टाकुन आंबट डाळ । तुम्ही यांतें म्हणीतलें? = भक्तजनांना निमंत्रण दिले होते काय? । याची चाड पडली असे? = तुमच्या भोजनाची अपेक्षा आहे काय? । भक्तजन कोणहीं नुठीति = भक्तजन जेथे स्वामींचा पुजावस्वर झाला तेथे बसलेले आहे । तुम्हीं यांतें म्हणीतले = भक्तजनांना भोजनाचे निमंत्रण दिले होते का? । होइल माझेया भोजया = कामगार किंवा शेतातील गडी खातील । बाइ आधी एथ बुद्धी होआवी = तुम्ही परिवाराची काय गोष्ट करता, आगोदर त्याची आमच्यावर बुद्धी असावी मग परिवारवर होइल । (भोइयासि = पालखी वाहुन नेणारे ।) ॥

३२९) भट उकानएनी दासी द्रीस्तांतु कथन : ॥

उदकानएनी = पाणी आणत असताना । दासी द्रीस्तांतु कथन = भटोबासांना दासीचा द्रिष्टांत सांगितला । मढीं = गणपतमढी । नीरुपणाचांचि प्रसंगी म्हणीएं देति = निरोपण ऐकण्याच्या वेळीच व्यापार सांगतात । नावेक राहतिं तरि काइ होतें? = मनात म्हणतात । आणि वासना उपरतली = विचार बदलले, घागर भरून गुडघ्यावर ठेवली तितक्यात गंगेत गडुळ पाणी आले आणि भटोबासांनी मनात विचार केला कि बाइसांनी पाणी आणण्यासाठी जर लवकर पाठवले नसते तर गडुळ पाणी स्वामींच्या उपयोगाला कसे गेले असते असा विचार करून त्यांच्या मनातील वासना उपरतली । स्मरणपाठ उ.४८३ पाहा । जेहुनिं गेलेति ते नव्हे = ज्या विचाराने तुम्ही पाणी भरायला गेले ते लेखी लागले नाही स्वीकारात पडले नाही, एवं त्याच्याने तुम्हाला योग्यता झाली नाही आलेति ते होए = घागर भरून येताना ज्या विचाराने तुम्ही परत आले ते स्विकारात पडले, त्याच्याने तुम्हाला योग्यता होणार दासि = नितिमान, सज्जन, धार्मिक दासी । अष्टौपाहार म्हणीयें करी = २४ तास व्यापारात लागलेली आहे, सामान्य अर्थाने जाणावे । खावों = मध्यंतरी खावावयाचे खाद्य, खाऊ । जेउं = पूर्णपणे पोटभर जेवण । लेवों = अलंकारादी भूषणे । नेसों = पाटाउ, सुताउ, जरतारी वस्त्र । गोसांवीणि = मालकीन । करणीयें = कर्तव्य । वंची ना = वंचकत्व करत नाही, राखून ठेवत नाही ॥

३३०) नागाराउळ भुवनी भूखण धारणपूर्वक मोदक आरोगण : ॥

नागाराउळ भुवनी = नागाराउळांच्या घरी । भूखण = भूषण, अलंकार । धारणपूर्वक = धारणकरून । मोदक आरोगण = लाडू खाणे । पार्वतीचेया = पार्वती सोमनाथाच्या । नागाराउळ = स्त्री असून पुरुषनाव व पुरुषवेष । आइको = आइ । सांपे = सध्या, अलिकडे । पडिताळी ना = शोध घेत नाही, विचारपूस करत नाही, चौकशी करत नाही । अपत्य = मूल । हें नव्हे आलें = हे काय आम्ही आलो ना । सरें = हातात घालण्याचा सोन्याचा गोफ, हातसर । सांखळी = चांदीची किंवा सोन्याची चैन । सरी = स्त्रियांच्या गळ्यातील चांदीचा किंवा सोन्याचा एक दागिना । अनंत = कानात घालावयाचा एक विशिष्ट अलंकार । हातकडयें = हातात घालण्याचे कडे । मुद्रिका = अंगठी । वीरोदीया = पायाच्या बोटात घालावयालाचा दागीना । साजतु असे = शोभतो आहे । आतां एथिचा होता घेया = हे अलंकार आता आमचे आहेत आमचे म्हणून घ्या । अनंत = कानाचा अलंकार । वीरोदीया फेडिलीया तेयाचां हातीं घातलीया = पायाच्या बोटात घालावयाचे दागीने ते मात्र हातात दिले । अनुवर्जन करीतें आली = जाताना चार पावले सोबत आली. पडिताळिजे हो = मधुन मधुन विचारपूस, चौकशी करीत रहा (वाघनख = गळ्यात घालावयाचे वाघाच्या नखासारखे अलंकार । रीठगाठी = रिठ्याच्या मन्यासारखे असलेल्या गाठी । आंबुले = कानात घालावयाचे अलंकार । माहुलीं = हा देखील कानातील अलंकार ।)

३३१) लज्जीत उपाध्यांची रोटी आरोगण : ॥

रोटी = गव्हाच्या पिठाची जाडजुड मोठी भाकर । उपाहारु करावा म्हणौनि = या विचाराने । कटकासि = कटक देवगिरीला । गोदानासि गेले = उपाध्याला पूर्वीच कल्पना होती कि कटकिला गाईदान भेटणार आहे. असे दान राजा, राणी व प्रधान करू शकतात । लोणारखांडीपासी = लोणारच्या दिशेने निघणारा दरवाजा । चणेयांचीया कुंठा = चण्याने भरलेल्या मोठमोठ्या गोण्या, घोड्यावर किंवा गाढवावर लांब व गोलसर गोण्या ठेवतात तशा । तीमलीया होतीया = अवकाळी पाउस आल्यामुळे गोण्या भिजल्या । रासि केली असे = उन्हात वाळविण्यासाठी जमिनीवर पसरून टाकले होते । स्वस्तिवचन केलें = बटु ब्राम्हण आहे म्हणून त्यांनी एक श्लोक त्यांच्या पुढे म्हणून आर्शिवाद देणे । आदमणु एकु = एक विशिष्ट माप, अर्धामन, २० कि. चाटा = कापडविक्रेता । त्यां स्वस्तिवचन केलें = त्यांनाही आर्शिवाद दिला । आडिका = नाने । पाइकेयाची = पाच कवड्याची । सतांबोळ = तांबोळ व त्यासोबत आणिकही वस्तु आहे । मग लाजिले = गोदान घ्यायला गेलो ते तर मिळाले नाही पण रोट्या घेऊन आलो आता काय तोंड घेऊन स्वामींजवळ जावे म्हणून लाजले ।

घोंगडे बाहिरि ठेविलें = घोंगडे गाठोडे बाहेरच ठेवले आणि विडा, तांबोळ, हार आतमध्ये घेऊन आले । कांही नाही = काही विशेष नाही, चंबुगाबाळ आहे । घोंगडे घेउनि आलीं = चादर व गाठोडे । ऐया = आश्चर्यजनक शब्द । रोटी मां = एवढी जाडजुड मोठी रोटी । पालीमांडे = काठ असलेले मोठे ताट । मोआचा = मऊ याचा, रोटीचे काठ काढून मधला भाग । आगळा केला = वेगळा केला. बाकिच्यांपेक्षा थोडा मोठा भाग केला । कव्हाणांचें कांहीं कव्हाणाचे काहीं = कोणी काही देतात तर कोणी काही देतात कोणी केळी तर कोणी बोरे देतात । यांचे एथ हे एक = यांची रोटी स्विकारात पडली । ढांकाणें = घुगऱ्या, भिजलेल्या चण्याला तेल मीठ लाऊन तव्यावर भाजने । मीथळेसि = मिथिलानगरी जनकराजाची राजधानी । (त्रेतायुगातील जनक राजा) सुतदेवाचेयाही = गरीबभक्त सुदेव । वीज्ञानें = विज्ञान मुर्तीने आणि विज्ञानाचा थाटमाट, परिवार आदि । येन्हवी = वास्तविक श्रीमुर्तीने । धान्य मागति = भिक्षेत धान्य मागून जेवणे असा व्रतधारी माणूस होता दररोज मागायचे आणि दररोज खाऊन टाकायचे असे व्रत । चोभाभरि = एक विशिष्ट माप, पसाभर । करवंटेया आला = करवंटाचे पात्र त्यात आणीला । डेरे मांडिले = मोठमोठे मडके रांगेत ठेवले । श्रीकराचा = एका श्रीकराचा परीखानिमंत्रण = परिसराला भोजनाचे निमंत्रण, पाच कोसाच्या हद्दीतील लोकांना निमंत्रण ।

३३२) सारंगपंडितां भोग प्रत्यक्ष : ॥

भोग प्रत्यक्ष = भोगाचा अनुभव प्रत्यक्षात दाखविणे, भोग मिळण्याचे प्रत्यक्षात दाखविणे । तें एथौनि पुरवीजेल = ते सुध्दा आम्ही पुरवण तुम्ही अनुसरा । भोगु काइ काउळा खादला असे = भोग तर कावळ्याला सुध्दा खायला मिळतो किंवा भोग काय फक्त कावळ्याला खाण्यासाठीच असतो काय? ना मानसाच्या खाण्यासाठी असतो । उटीले = उटणें लावणें । तिवड = तिन पायाचा पाट । ताटी ठानवै = तिवड व त्याच्यावर जेवणाचे ताट किंवा जेवताना समोर दिवटी ठेवण्याची तिवड । पुडवाटोवा = वेगवेगळे कपडे असलेला बटुवा, चंची । उदासा गोवां = जेथे ओळख परिचय नाही अशा अनोळखी गावाला । बैसलें असति = पारी पिंपळाच्या ठिकाणी बसले होते । मग एरी दीसीं = स्वामी तेथून गेल्यानंतर चौथ्या दिवशी । भोगु तरि ऐसा असें = तुम्ही भोग मागत आहात पण भोग तर असा आहे । व्रीति = सरकारी कामे करणाऱ्यांना सरकार तर्फे मिळालेली नवीन जमिन, गायी, दासी ६० आसु, गाय, जमीन व दासी ह्या तिन वस्तु एकदाच मिळतात व प्रतिवर्षी ६० आसु मिळत राहतात न संगति = सोडविल्या जात नाही । (माळा माथां भोगु मोळेल = उजाड रानात (जेथे कोणीच राहत नाही) तेथे गेले तरी भोग मिळेल) ॥

३३३) दुध पक्वान्नाक्षाइका स्त्रवण : ॥

दुध पक्वान = दुधाचे पदार्थ । (पक्व = शिजवलेले । पक्वान मिष्टान्न, उत्तम पदार्थ) । आक्षाइका = आख्याइका, परंपरेने चालत आलेली दंतकथा, लोकांमध्ये प्रसिद्ध असलेली गोष्ट । स्त्रवण = ऐकणे । होताति = करू शकते काय? । जन्मांतिक = जन्मापासुनचे । धोत्र फाडौनि डोइ बोडुनि उतरापथे जाइन = काष्टा मारून धोत्र घातले होते ते अर्धे फाडून संन्याशासारखे परिधान करून अन्नपाणी न घेता बद्दीकाश्रमाकडे चालत जाणे । असे स्वतःच स्वतः प्रायश्चित्त घेणे । पक्वानें केलीं तरि = पक्वानें जर बनवून दाखविली तर । नाहीं तरि जालेचि आहे म्हणा = तुम्ही मला सोडचिठ्ठी दिलेलीच आहे । झाडा घेतला = सोबत अन्नधान्य तर आणले नाही याची तपासणी केली । नव्हेचि तरि तो तीएसि नाही = जर दुधाचे पक्वान झाले नसते तर तो त्याच्या पत्नीचा राहिला नसता । ते तेयासि नाही = त्याची पत्नी ही त्याची नसती । (फुटला तरि डोळा ना मोडिली तरि काडी = डोळा फुटला तर मझाच फुटेल नाही तर काडी मोडली तर माझीच, एवं चित भी मेरी पट भी मेरी ।)

३३४) तथा आंघ्रीवेथाक्षाइका स्त्रवण : ॥

तथा = त्याचप्रमाणे । आंघ्री = आंघ्री, पाय । वेथा = पीडा, दुःख । आक्षाइका = आख्याइका, कथा । चौधोत्रांचां = गावाचे नाव, जवळगांवी = जळगाव । माघस्नान = माघ महिन्यात करावयाचे विशिष्ट स्नान । वानरीया = घागरी । उंची बैसवीति = उंच जागेवर । आडदांडी = पशू आतमध्ये येऊ नये म्हणून दारासमोर लावलेले आडवे लाकुड । बुडि अवर्धी माहो नाहाति = त्यांच्या पायाखालि सर्वजण माघ मासातील पाणी पवित्र आहे असे समजून स्नान करतात । पायां तीडिक लागे = पाणी थंड असल्यामुळे पायाला ठणक लागणे । आखुडीति = थंडीमुळे । गहुवांचीया घुगरीया करीति = शिजवून । मग पाओ सेकीति = त्या गरम घुगऱ्यांनी पाय शेकवायचे आणि सकाळी त्याच प्रसाद म्हणून वाटायचे । मरौनि इस्वर्ये साधी = दुःखी कष्टी झाले तरी प्रतिष्ठा मिरवितात । वीमान एइल = स्वर्गातून । बैसोनि जाऊनि = वैकुंठ (स्वर्ग) धामाला । घुरुघुरु लागला = घरघरायला लागला, झोपेत घोरतात तसे तोंडात फेस आल्यामुळे घोरण्यासारखा आवाज येऊ लागला । उपवीख केलें = उपचार केला । यावरि भटीं म्हणीतले = वामदेवाचा प्रसंग चालु आहे म्हणून म्हटले । धांडाळे = वाईट व्यसन, वाईट उद्योग ॥

३३५) पाखाणजाती नीरुपणे : ॥

पाखाणजाती = पाषाण, दगडाची जात । वैजनाथाचे देऊळ करावेया = महादेवाची पत्नी वैजाइ करून घेत आहे. त्याप्रसंगी पू. ११६ । सोएही नेणो = नाव सुध्दा माहीत नाही । नीरुपावीया = विस्तारपूर्वक निरुपावे । परींसावीया = समजावे, ऐकावे ॥

३३६) सांधाप्रती मुंडीत जोगी प्रसंसा : ॥

मुंडीत जोगी = मुंडन, टक्कल केलेल्या जोग्याची । वारिके केले = मुंडन, टक्कल केले । मीरवताए = मिरवणे म्हणजे शोभणे । गुढिला = शृंगारलेला, सर्वसाजयुक्त, अंबरीसह । कवडे = पैसे (वारिक = न्हावी)

३३७) चुनापीटर्नी उपाध्ये अनृत्यनीक्षेदु : ॥

चुनापीटर्नी = चुन्याचा लेप करतात व भिंतीवर मोगरीने जोरात चोपतात. चुना पक्का बसावा म्हणुन । उपाध्ये अनृत्यनीक्षेदु = उपाध्यांना खोटे बोलण्याविषयी स्वामींनी मनाई प्रतिबंध केला । चुना पीटवीताति = कामावर लक्ष ठेऊन होते । चुना पिटिला = चुना पिटण्याचे काम संपले का? ।

३३८) सारंगपंडिती सोमपर्वी पुजा : ॥

सोमपर्वी = चंद्रपर्व, चंद्रग्रहण, हे पौर्णिमेला येते । सोमपर्व जाले = सोमपर्व आले । आवघेया उपाहराची आइती केली = जुन्याकाळी असा नियम होता की ग्रहणसुरु होण्यापूर्वीचे खाद्यपदार्थ ग्रहणसमाप्तीनंतर चालत नसत म्हणून खाण्यापिण्याची तयारी करून ठेवली । पसबुरी = कोशिंबीर । खांडिलीया = कापुन तयार करून आणले । चौरंगु = उमाइसा घेऊन आली तो चौरंग । गंगाळ = आंघोळीसाठी केलेले पसरट तोंडाचे (मोठ्या तोंडाचे) तांब्याचे भांडे । लोहे = लोखंडी कढई किंवा लोखंडी हंडा (कळशी) पाणी ठेविले = गरम करण्यासाठी चुलीवर पाणी ठेवले । बुरुंगाळि बुरुंगाळी = भुरभुर, बारीक बारीक पाणी पडणे । मोटकी = नेमकी । बोंबजाली = सगळ्या गावात लाकांची बोंबाबोंब झाली, अर्थात ग्रहण सुटल्यावर गावातील हलक्या जातीचे लोक घरोघरी दान मागतात आणि सोबतच दे दान सुटे ग्रहण अशी बोंब मारतात । पडदनी देओ आदरिली = चंद्रग्रहण सुटलेले आहे व पर्वकाळ सुरु झाला म्हणून । आझुइ पर्वकाळ न वर्ते गा = पूर्णपणे चंद्रग्रहणाचा मोक्ष (मुक्त) झालेला नाही म्हणून आताच पडदनी देऊ नका । जी जी तें मान आले = थोडा वेळ गेल्यानंतर पुनश्च सारंगपंडित स्वामींना म्हणतात पर्वकाळाची वेळ झाली (मान = प्रमाण, वेळ) आता पर्वकाळु वर्तत असे गा = चंद्र आता पूर्णपणे ग्रहणातून मुक्त झालेला आहे । तव चेवो आला = रात्री ८ किंवा ९ च्या वेळेला जाग आली । तुम्ही उठाचि ना कां? = जाणुन बुजुन, खोडसरपणाने म्हणतात । वोहारी = पत्नी । उर्मी = उद्रेक, उबळ । ऐसी उर्मी उपजों नेदिजे कीं = झोपेचा असा उद्रेक होऊ देऊ नका वेळच्या वेळी झोप घ्या । उपजली उर्मि समिजे = एखाद्या वेळी झोप घेण्याची इच्छा झालीच तर जरूर झोप घ्यावी । तेथचि नीजैले = रात्री ११ ते ११.३०च्या सुमारास । (पहित = बिगर फोडणीचे वरण)

३३९) तथा उमाइचे रोट आरोगण : ॥

रोट = मोठा जाडजुड रोडगा, गव्हाच्या पिठाची मोठी जाडजुड रोटी । आसर्नी उपविष्ट असति = दिवसा ३ किंवा ४ची वेळ असावी । वाण = विधीपूर्वक अर्पण करण्याचे पदार्थ । रोटीयांचे वाण = किंवा व्रताप्रित्यर्थ ब्राम्हणांना व स्त्रियांना खण, तुप, साखर वगैरे पदार्थ देतात ते (कोलते) आखडिये = आषाढ महिन्यात, अर्थात पावसाच्या दिवसात । कार्तीके पुर्णीवे संपे = आषाढ महिन्यापासून कार्तीक पौर्णिमेला संपले म्हणजेच ४ महिन्यापर्यंत करतात । दोनि देवा = दोन रोट देवाला द्यायचे । दोनि ब्राम्हणां = दोन ब्राम्हणाला मी एथ एवों न ल्हाएं जी = सारंगपंडितामुळे मी नेहमी येऊ शकत नाही । जे जया अंतरी वसे = ज्याच्या मनात जे वास करते । ते तया दर्शन असे की बाइ = तो त्याच्यापासून दूर जरी असेल तरी सुध्दा त्याला दर्शन असते । अथात तुम्ही काही कारणास्तव जरी येऊ शकल्या नाही तरी तेथेच तुम्हाला आमचे दर्शन असल्यासारखे आहे । (दर्शनी.....)

३४०) देमाइसांची स्त्रमनिवृत्ति करवणे : ॥

देमाइसा = हि साष्टी पिंपळगावची । एकाइसे = शांतीबाइसांची मुलगी ह्या दोघीचा सांधात स्वामींनी लावला होता । पू. २१९ । आधी सारंगपंडिताचेया आवारा जाओं = सारंगपंडित एकाइसाचे नातेवाईक असल्यामुळे म्हटले । सीनभागु पुढां करुनि = थकलेले असताना स्वामींच्या दर्शनाला कसे जावे । उतवळवाइ = उतावीळपणे, घाडघाड । रांधनेयावरि = चुलीवर । कुडवाभरी = सोळा किलोचे एक कुडव, आठ पायल्या । मांड = पुरण भरून केलेले मांडे । बाइ देमतीएचे पाए धुआ = एव्हवी कधी सांगत नसावे यावेळी आवर्जुन सांगितले । मळी काढिली = पायांची । वाटी = जेवनाचे भांडे । अंन = थोडेफार, साधारण । स्त्रमनीवृत्ति नव्हति = एवढी सुध्दा श्रमनिवृत्ती झाली नसती का

३४१) डांगुरेया देहावसान : ॥

डांगर = कुत्रा, पशू (डांगर शब्द खोकल्यावाचक) ईश = त्यामध्ये श्रेष्ठ असा । देहावसान = मृत्यू । डांगुरेश = स्वामींनी श्वानाला ठेवलेले प्रासादीक नाव । ओहोळु = खड्डा, नाला तेथे चिखलात, दलदलीत तोंड खुपसून । सुधिकरा = शोध करा । आसन जाले = उकड आसन झाले । स्त्रीकरे स्पर्सिले = पाठीवर गुंफा = खाच, खड्डा । नीक्षेदु करवीला = वरून माती टाकुन । (द्विभार्याचा = ज्याला दोन बायका आहेत । सते सहस्त्रे = हजार वर्ष । असक्ष = अशक्य । अटक = अवघड ॥)

३४२) वैराग्यदेव नामकरण : ॥

उमाइसे = भटोबसांची बहिण । वैराग्यदेव म्हणावा = वैराग्य देव म्हणायचे का? । सीपा = शिंपी । आंगुले = लहान मुलांना घालावयाची बिगरबाह्याची आंगी । ज्ञानजाले = बोध झाला । तैसेंचि अनुसरले = लवकरच अनुसरले । आउठा = साडेतीन ॥

३४३) आउवेचा नागदेओ करणे : ॥

आउवेचा नागदेओ करणे = आउसाचा नागदेव करा असे आउसा म्हणते । सागळ = पाण्याचे भांडे, मडके, पाण्याची पिशवी । ऐसे जाले = वाटले ।

३४४) आउ पींडपातु नी खेदु : ॥

आउ पींडपातु नीखेदु = आउसाला शरीराचे पतन करण्याचा निषेध । काइ अनुचीत = तिचे काय चुकले । लोणारखांडीमध्ये उभे राहिले = लोणार मार्गाने जाणारी वेस त्या वेशीच्या सावलीत । खांडी = वेशीच्या मोठ्या दारामध्ये केलेले छोटे दार । मसिचेनि = शाईच्या । कुंचेनि = कुंचला, ब्रश । आता जीउनि काइ करावे असे = मनात म्हणते । मेळवणी = काळकुट हळाहळ, रगतसींगी, बंछनागु एकासि एक विरुध्द, एकाचा उपचार करायला गेले असता दुसरे चढते असे चार प्रकारचे विष एकत्र केले किंवा शस्त्राची मेळव करणे । पोरि आउ = पोरकट आउसा । कडबाड = ज्वारीचे धांडे । कडबाड पाडिजे ऐसे = ज्वारीच्या धांड्याला जसे खालुन इळा लावला कि पडते तसे । आतां न वचोचि नैए = आता जाऊ नये का, ना आता अवश्य जावे लागेल । अहीरे मानुसे = आरीखे माणसे किंवा खानदेशातील माणसे, अति तिरसट (तामस) माणसे । जेओं जाणों मरों जाणों = जगायचे कसे व मरायचे कसे ते आम्हालाच माहिती आहे । कर्णयुगळांवरि = दोन्ही कांनावर, अबब काय हि कल्पना असेआश्चर्य करणे । ऐसे हान कराल हो नाएका = असे चुकून सुध्दा करू नका । हा पींडु केसना? = हा देह किती श्रेष्ठ, महत्त्वाचा आहे । तीन्ही देव असति = तिला तिन्ही देवांव्यतीरीक्त माहित नसल्यामुळे तिला तिनच देव सांगितले । आउठ कोडी = साडेतीन कोटी, असे अन्य शास्त्रातसुध्दा मानल्या गेलेले आहे । रोमावळी = रोमरंध्री, केसांचा समुदाय । मुख चांउडा = चामुडा मुख्य देवता, हिनदेवता. खालील स्थानीची देवता । जेंचि मान पींडी = जी स्थिती पिंडात आहे । मुर्तीदेवता = मुर्ती धारण केलेल्या, स्वतंत्र देहधारी देवता । ठाओ नाही = आश्रय, सुखा पराश्रम नाही । नैवाहाळाची = नदीची ओहळ, नाल्याची । एकां वांटली = विभाग करून दिलेला आहे कि तुम्ही येथीलच पाणी प्यावे । बावी = चिन्यांनी बांधलेली छोटी विहिर । पोखरीणी = पुष्करणी, मोठी विहिर जिच्यात कमळे उगवतात । तळां = तळे । थीलरीं = डबके । पाखांलांची = एक माणुस पाठीवर उचलु शकेल इतकी मोठी चामड्याची पाण्याची पिशवी । गळतीयांचे थेंब = लिंगावर गळतात ते थेंब । सागळांचे = चामड्याची पिशवी किंवा विहिरीतुन पाणी काढण्याचे बादलीसारखे, मोट, चामड्याचे भांडे । सुखनासीचीया = पोपटाच्या चोचीच्या आकारासारखी तोंड असलेली दगडी पन्हाळ, पाणी जाण्याची मोरी (नाली) तिची सावली, देवळाच्या गर्भगृहाची पाणी जाण्याची मोरी । पानोपानी असति = पानोपानी, झाडाच्या प्रत्येक पानाच्या सावलीच्या आश्रयाने असतात (प्रतिदेहाचे नर्क) । द्रीष्टापस्य अद्रीष्टे बहुते = दृष्टापेक्षा अदृष्टाची संख्या खूप आहे । (मुखाचांउडा = मुख्य चामुंडा देवता अभिमानु = आपआपल्या पानाच्या सावलीचा अभिमान ।)

३४५) देमती गाएन प्रसंगी वीकारू निराकरणे : ॥

काहीं गातें होतीं = काहीतरी गुणगुणत होती । मी गाइन = एकाइसा जर गात असेल तर मी गाते । ये भींति वीकारू होआवा तरि देमतीचा ठाई होआवा = जर भिंतीच्या ठिकाणी विकार असेल तर देमतीच्या ठिकाणीही असेल परंतु ज्याप्रमाणे भित निर्विकार आहे तशी देमती व तिचे गीत सुध्दा निर्विकार आहे ।

हेतु = त्या गीताचे बोल निर्विकार होते किंवा गीत गात असताना तेवढ्या वेळेपुरते स्वामींनी देमाइसाला निर्विकार म्हटले का जीव विकार वेगळा केव्हेळाची झालाची नाही ॥

३४६) तथा देमती वोवीगाएनीं मासु दीसु असों देणे : ॥

या रांडा दवडावीया = देमती एकटी दिसत नाही तिच्या सोबत आणीकही बाया असाव्या कारण दवडावीया शब्द बहुवचनी आहे कांन्हा = कृष्णा । तुझेनि वेधें = तुमच्या आवडीमुळे । असों संभ्रमीतें = आनंदात लीन, तल्लीन, इकडे तिकडे आमचे कुठेच चित्त लागत नाही । निर्विकारा जोगीयाचें निष्ठुर चीत = तुमचे अंतःकरण निष्ठुर का झाले, अर्थात तुमचे आमच्या आवडीकडे लक्षच नाही । खेळा = जाऊ नका रहा । सदा असावेया अनोज्ञा हो = आमच्याकडून तुम्हाला येथे राहण्यास अनुज्ञा आहे अर्थात तुम्हाला राहु आवडले तर रहा जाऊ वाटले तर जा एन्हवी आम्ही तुम्हाला पाठवित नाही । (सीणाचीं = श्रमाची, दुःखाची, कष्टाची ।) उत्तरे = बोल, शब्द अर्थात श्रम आणनारे शब्द । जीव्हार = अंतःकरण)

३४७) तथा अवस्वरु अनवस्वरु कथन : ॥

अवस्वरू नाही अनअवस्वरू नाही = हिला वेळ अवेळ काहीच कसे कळत नाही केव्हाही प्रश्न विचारते । प्रस्नु निर्वचीला = प्रश्नाचे उत्तर दिले । तुम्हां अवस्वरू अनअवस्वरू ये दोन्ही नाही हो = तुम्हाला अवसर अनअवसर हे दोन्ही महत्वाचे नाही तर तुमचा प्रश्न महत्वाचा आहे । (प्रमाण = वचन ।)

३४८) तथा आर्ती कोपरा पान्हा एणें : ॥

आर्ती = उत्कंठा । कोपरा पान्हा ए = कोपर स्तनाला लागता पान्हा येणे, ज्याप्रमाणे आई आपल्या मुलाला घरी सोडून कामासाठी बाहेर जाते काम करत असताना तिचा कोपरा स्तनाला घासुन त्यातून दूध येते त्यावरून तिला जाणवते कि मुलाला भुक लागली असेल मग ती येऊन स्तनपान देते । त्याप्रमाणे आर्तवंताची उत्कंठा जाणुन परमेश्वर त्याला प्रेमाचा उपाय घडवुन पुनसंबंधी प्रेम देतात, दुरस्त मातेच्या दृष्टांताप्रमाणे ३८ । आम्हीं आर्ते असो नव्हे = आमच्या ठिकाणी परमेश्वर प्राप्तीविषयी उत्कंठा नाही का ? । तुम्ही होआ आर्ते = तुम्ही जर प्रखर आर्तवंत असाल तर । कोपरा पान्हाऔ नैए = आमच्या कोपराला पान्हा आला नसता काय ? अर्थात काही तरी योग्यता कर्मनाशक लिळा घडवीली असती, काहीतरी विशेष निरूपण केले असते ॥

३४९) माइतेया हरि स्वपनि भेटि आरोगण : ॥

हरी = नाव । आवारू = परकोट असलेले घर । गणपति मढाचीए आळीये = त्याच गल्लीला । सानीए आइतीचा = त्यांचा व्यवसाय, धंदा लहानच होता । सींघारीया = शृंगारपूर्वक, टापटीपपणे राहणारा । स्त्राध जाले = एक तर श्राध पक्षातला, भाद्रपद महिन्यातील श्राध किंवा वार्षिक श्राध असावे । तुम्हां जेउं सुदलें की = स्वप्नात म्हणतो आहे । धायेचि ना = तृप्ती झाली नाही । बोडणवावीचेया = चारी बाजूंनी पायच्या असलेली घडीव चिन्यांची बांधुन घेतलेली पायविहिर । ओटेयावरि = विहिरीच्या कडेचा ओटा । आसन असे = पूर्वकडे श्रीमुख करून बोडणवावीच्या पश्चिम दिशेला आसन होते । दंतध्वन = दातावर प्रहार करणे, अर्थात दात घासणे । एतां देखिले = मढामध्ये घुसताना पाहिले । द्रीष्टीचेनि अनुकारें आश्चर्य केले = भुवयांच्या अनुकाराने आश्चर्य केले की कधीच न येणारा आज कसा काय आला । अनोज्ञा = पाठवणी । सारी खेळो आम्हींचि जाणो = आमच्या सारखे कोणालाच जमत नाही । सारी जुआरू = सारीपाटाचे जु खेळणारे । पां आणा = असे जर आहे तर आणा बरं । उठाउठी = लागोपाठ, लगातार, पटापट, एकापाठी एक । तीनि फळी जींकिली = तिनही डाव (बाजी) जिंकले ।

हेतु = हरिनाएक हे संचारी वेधवंत होते आणि स्वामीवरती विशेष प्रचिती येण्यासाठी ओळगणी मायेने त्यांना स्वप्न दाखविले ॥

३५०) हरिनायकाप्रश्ने उध्दरणगुणनिरूपण : ॥

निरपेक्ष = काही एक अपेक्षा न ठेवता । देवा भक्ताचेया = येथे प्रेमसंचारी भक्त । अनुसरलेयाचीया = भक्ताचे समजले पण अनुसरल्याचे । तेचि भक्ताचेया = येथे अनुसरला भक्त ।

३५१) आउ श्रीप्रभूदरीसन नीराकरण : ॥

उदासीन = साधन चरितत्वाविषयी उदास आहे । वस्तु = ईश्वरीचे स्वरूप । हेतु असे = एवं निश्चित हेतु नाही । समळा जीवा = सामान्य अर्थाने रजतम युक्त जीवा । दासिरू = दासांचा दास, शुद्र, लहान म्हणे । ढोरें राखा हो नाएका = तुम्ही फक्त ढोरे राखण्याच्या लायकीचे आहात किंवा तुम्हाला बुध्दी खुप कमी आहे । तेवींचि = त्याचप्रमाणे । सांघावे लागे = येथुन पोहचत नाही ? ना एथुन केलेला दंडवत देखील ते स्वीकरतात ।

३५२) तथा आउ वरप्रदान : ॥

गौर = श्रीचक्रधर स्वामींची । स्याम = श्रीकृष्णाची किंवा श्रीप्रभूंची देखतेंचि असति = स्तीतिच्या भरात, जेव्हा जेव्हा स्तीति होत असे तेव्हा तेव्हा देहपर्यंत आभासत्व दर्शन पाहातच होती ॥

३५३) भटां ज्ञान भक्ति वैराग्य निरूपण : ॥

एं तिन्ही एक एकासीचि होववेति = तिन्ही एकालाच होतात किं एक एक = किं एक एकाला होते । तीसरीए धारेवरि = पहिली खर साहाने लावी दुसरी तेलसाहाने लावी तिसरी तुपसाहाने लावी. तुपसाहाने लावलेली धार अतिशय तिक्ष्ण असते । खर्ग = सरळ व रुंद अशाप्रकारची तलवार । लघुत्व = हलकेपणा । बुधीचे कौशल्य = बुध्दीची कुशळता । खर्गधार साधे = खर्गाच्या धारेवरून चालने साधते । हा विधायक अर्थ आहे अर्थातदृष्टांताला धरून सरळ अर्थ सांगणे । आचाराची नीपुणता = आचारामध्ये कुशळता, निगुती । जन्म कडे पडे = निर्दोषत्वे पुनः संबंढाला पोहचेल ॥

३५४) आर्ताने परमेश्वरु वाडोवाडी गीवसीति : ॥

वाडोवाडी = वाड्यावाड्याने, वस्तोवस्ती, प्रत्येक घरातून । जोडे = जोडल्या गेला आहे किंवा जोडावयाचा आहे । हाळोहाळी = हाळोहाळी व वाडोवाडी दोन्ही अर्थ जवळ जवळ सारखेच आहेत ।।

३५५) विषय निरूपण : ।।

जातिविखो = साजात्य विखो, नर पुरुष व पद्मीनी स्त्री, खर (गाढव) पुरुष व शंखीणी स्त्री, गज (हस्ती) पुरुष तर हस्तीनी स्त्री, अस्व (घोडा) पुरुष चित्रीणी स्त्री असा तो साजात्य विषयो । वैजात्यविखो = मागे सांगितला त्याविरुद्ध तो वैजात्य विषयो । एकु ग्रामविखो = विषयसेवनेचे ज्ञान तथा जाणीव नाही तो ग्रामविखो अर्थात सजात्य विषयाचा योग आला असताना देखिल विषयसेवनेचे ज्ञान नाही । एकु आति = मनुष्यानाम सहस्त्रेषु । जैसे गोधृत = गाईचे तुप सेवन केल्याने तुष्टी पुष्टी होते तसे । उसीटा विखो भोगणे की = पुनः पुनः विषय भोगल्यामुळे उसीटा ।

हेतु = जातिविखो तो उत्तम, वैजात्यविखो तो मध्यम आणि ग्रामविखो तो कनियस जाणावा ।।

३५६) गर्भस्थितासि चैतन्यविद्या निरूपण : ।।

ज्ञान प्रकटिले = जाणीव झाली किंवा चैतन्य विद्येच्या स्थितीचा संचार झाला । अधिकार दसेवीन = बारा वर्षाचा झाल्याशिवाय किंवा परवड आल्याशिवाय.

३५७) पाठकनीमित्यें ढोरेस्वरीं बीजें करणे : ।।

ऐसे नीगों बैसले = दुर्लक्ष करून । दारवंडु = वरचि चौकट । उभा पाठा = उभाचा उभा, सरळ उभे राहून । माइल = दरवाजातून तथा देऊळातून निगु शकेल, पाठा चांगला ६ फुटाचा असावा ।।

३५८) वेदिके परिसु कथन (तलटीप)

(वेदिके = यज्ञकुंड अथवा अग्नीकुंडाजवळ केलेला ओटा, त्या ओट्यावर बसून संन्यासी यज्ञ करतात । परिसु कथन = त्या वेदिकेखाली परिस आहे असे सांगणे । पींपळेश्वरा काइ वेंचलें = पिंपळेश्वराच्या मंदिराला किती खर्च आला । किंवा पिंपळेश्वराच्या देऊळाला इतके पैसे खर्च झाले । घाटु = नदिचा घाट । पौळी = परकोटाची भिंत । देउळीया = छोटे देऊळ । देऊळसि = मोठे देऊळ । गाडेयासी = बैलगाडीत वाळु चुना दगड हे भरून वाहण्याकरता किती पैसे लागले असतील । वांगण = बैलगाडीच्या चाकात घालावयाचे तेल. वंगण, ग्रीस । तयाजवळी परीसु होता = ज्यांनी बांदकाम करवून घेतले त्यांच्याजवळ । अवघे करून सरले = बांधकाम पूर्ण झाले । ठाओ = जागा ।)

३५९) हेडाउ मठीं प्रज्ञासागरां भेटि : ।।

(हेडाउ = घोड्याचे व्यापारी, घोडे विकणारे, घोड्यांचे ने-आण करणारे । हेडाउंमठी = हेडाउ त्या मठात निवासासाठी उतरत असत म्हणून हेडाउमठ नाव पडले । तो मठ उपरीचियापरी मठावरी मठ होता = माडीप्रमाणे एकावर एक, वरील मजल्याप्रमाणे मठावर मठ होता । तयांसि भेटि जाली = प्रज्ञासागरासी । सपुजीत = पुजेसह, पुजा झाली असताना जसेच्या तसे । दुणा पुजा केली = पुन्हा पुजा केली । धावा = संकटकाळी म्हणावयाचे एक काव्य, श्लोक, गीत । घोकिला = घोकून पाठ केला ।)

३५८) ढोरेस्वरी अवस्थान मास दाहा : ।।

तीनि चौक = एकापाठी एक, मंदिरात घुसताना पहिला एक चौक मग दुसरा व शेवटी गाभारा । माझारिले चौकीं = मध्य भागाच्या चौकात । चहुंकडे = चारी दिशेला च्यारी कोपऱ्यात । च्यारी ओटे अवस्थानाचे = च्यारी ओट्यावर स्वामींचे अवस्थान झाले आणि च्यारी ओटे नमस्कारी आहेत । जगतीसि = आवाराची भिंत । आवघे दाहा मास = ज्या वेळेला स्वामी पैठणला आले ते सर्वच मिळून दहा महिने । किंवा बाइसा प्रेमदानाच्या वेळेपासून पूर्ण दहा महिने राहिले ।।

३५९) जात्यंध क्रीडे लघुत्व प्रगटीये करणे : ।।

जात्यंधक्रीडे = जात्यंध शब्दाचा अर्थ जन्मापासून आंधळा परंतु येथे पूर्णपणे आंधळ्याचा खेळ म्हणावा लागेल । लघुत्व = हलकेपणा, कमी वजन । प्रगटीये करणें = स्वामींनी प्रगट केले । जातीअंधा बाहुबळ = जन्मजात आंधळ्यामध्ये बाहुबळ, ताकद अधिक असते । दोन्ही स्त्रीकर स्त्रीमुगुटावरि ठेवीले = बोटात बोटे घालून दोन्ही तळहात श्रीमुगुटावर ठेवले । ज्याचा भारु जडु = ज्याचे वजन अधिक आणि सोबत हात सुटेल । डाइ = डाव । वरिलीकडे = कोपरापासून वर, दंडावर । भवरि देती = फिरकी देती । गोसावीयांचा भारु हळु = लंघीमा सिध्दीने वजन सामर्थ्याद्वारे कमी केले । दारवंडावरि सर्पु = दारावर फना काढून येण्याच्या बेतात जाले नव्हे गा = आमच्या आज्ञेनुसार तुम्ही क्रियेला प्रवृत्त झाले तेवढे पुष्कळ नाही का ? । सीं सीं करुनि = सु सु, हुस हुस करून

हेतु = नाथोबाच्या सात जन्मांपैकी हा एक जन्म लेखी लागला

३६०) पन्हीवा सर्पा संनिधान देणे : ॥

पन्हीवा = गटारीत, संचित झालेले पाणी किंवा मोरीतुन वाहात असलेले पाणी । लघुपरीहारा बैसले = पन्हीवाकडे गेले व तेथेच बैसले । मान लोटले = वेळ होऊन गेली । एथ संबंधु तो कैसा जी ? = आपल्यापासून सर्प खुप लांब आहे मग संबंध तो कसा ? ॥

३६१) मंडळिकाकरवी सर्पु धरवणे : नीराकरणे : ॥

धरवणे = धरायला सांगणे । नीराकरणे = धरु नको असे म्हणणे । भीड = आवाराच्या भिंतीला बांधलेला त्रिकोणी आकाराचा टेकु हा पाण्याच्या धरणाला सुध्दा असतो । पौळीमागा = आवाराच्या भिंतीच्या बाहेरून । वसो = पोळ । डरे = डरकतात, डरकाळी फोडतात । सेतें खाउनि ए = पोळाला कोणी मारत नाही कारण पाप लागते म्हणून जास्तीत जास्त फक्त पाय बांधून ठेवतात व नंतर सोडून देतात असे असल्यामुळे तो लोकांची हिरवीगार शेते खाऊन येतो । वाठानी = मोठे पटांगण, गावठाण । माहागजेंद्र = मोठा व जाड सर्प । गजेंद्र = सापावाचक । टाही वाजवीत = आश्चर्याने टाळी वाजवीत । सावज = श्वापद, (हिंस्त्र प्राणी) जंगली प्राणी, जनावर । एक जन्म एथ जाले हो = एका जन्माचा स्विकार झाला । शरणागत = सर्वस्व शरण आलेली व्यक्ती । पाठीसी घाली = आश्रय देणे । राज्याभिषेक = राज्यावर बसवणे ॥

(अनुसरौनी काइ कीजे = तुम्हाला अनुसरण घेण्याची काय गरज आहे प्रेमदायक क्रिया तर आत्ताच घडली आहे । जेयाचे कार्ये (भार्ये) तो = ज्या स्त्रीला विषयसेवा घडली होती तिचा पती । अनेत्र न ठकति = इतर माणसं मारायला धजत नव्हते, त्रास देत नव्हते । खांतिवसु = खंतिची भावना दुःहा = द्रोहिया, कृतघ्न । सुचाचि असे = सोवळा, सावध पुन्हा असे होऊ नये म्हणुन चौकस राहतो ॥

३६२) तथा नागीणी खेळवणे : ॥

नांदीया = नंदी । साजीया = समोर सज्जा (छत) असलेले, चारी बाजूंनी उघडे फक्त वरूनच छत आहे आणि चारी बाजूंनी चार खांब आहे असे देऊळ त्यात नंदी बसवतात (जसे मलठनचे मंदिर आहे) ओलि गुंडिली = तलम कपडा वरून गुंडाळला । तोंडे डांक वाजवीती = तोंडाने विशिष्ट पावा, बासरी सारखा आवाज काढणे । डांक = डमरू, जागरण गोंधळाच्या ठिकाणी वाजवतात ते चामडी वाद्य । ते नाचे = डोलत आहे खाईल = चावा घेईल, दंश करेल, डसेल ।

३६३) मंडळिका स्तीति = फळ भक्षेणि भुतानंदा नालकोलु अनुवादु ॥

फळ भक्षेणि = अमृतफळ खात असता । नालकोलु = बारा बलुतेदार, अर्थात भलत्या सलत्या माणसाला, सर्वसामान्य माणसाला । अमृतफळे = खव्याचा गुलाबजामुन सारखा एक पदार्थ । नाला कोलांकरवि = सर्व सामान्य माणसाकडून काइसेया खाववीसी ? कशाला खाऊ घातलेस । पालवा पीळा घातला = पालव्याला, पदराला पिळ देणे । अर्थात अतिशय आग्रह (हट्ट) घेतला । वारिजो जी = प्रतिबंध करा ना । लेकुरुवाचा अग्रहो पाळिजे कीं = तुम्ही मुलाचा आग्रह, हट्ट पूर्ण करायला पाहिजे । तोंडी घातले = लगेच खाउन टाकले । आवघी अमृतफळे = तीन किंवा चार असावी । काइसेया आणाल ? = कशाला आणता ? । आगळी = जास्त, अधिक, वाढाव । बारा बलुते = सुतार, लोहार, महार, मांग, कुंभार, चांभार, परीट, न्हावी, भट, मुस्लीम, गुरव, कोळी इ. हे बारा बलुते म्हणजे गावगाड्यातले जुने प्रमुख हकदार होत आणि आजच्या काळत निवडनुकीसाठी मत मागणारा हा तेरावा बलुतेदार होय (बलुतेदारापेक्षा अलुतेदार हिन असतो)

३६४) अनो मंडळीकु उदकानयनी अनोसि घटांतरा धाडणे : ॥

उदकाएनी = पानी आणायला गेले असता । घटांतरा धाडणे = दुसरी घागर (मडके) घेऊन पाठवणे । अनोसि स्तीति होती = पहिलेच स्तिती होती । अडुखुळले = पाण्यात अडखळले, ठेस लागल्यासारखे । सांदीन = जोडीन । खापरे = खापर, तुकडे । ओपा = द्या । वरतीचि मान = मान वरतीच आहे, दारातुन आत येण्यासाठी खाली वाकायला तयार नाही । कऱ्हेयावरि बैसला असे = उंटावर बसलेला आहे, ज्याप्रमाणे उंट दरवाजातुन खाली वाकुन येत नाही तसे ॥

३६५) मंडळीका वारीत भक्त भोजनी साल्योदन करवणे : ॥

वारी = पाणी । भक्त = भात, पाणीभात । भोजनी = भोजन केले असता । साल्य = साळी । ओदन = भात, अर्थात तांदळाचा भात करणे । जे असे तें वेचा = जे शिल्लक आहे त्याचा स्वयंपाक करा । वळवट = वळुन तयार केलेल्या शेवया । अर्ध एक पाणी उरले = अर्धा डेराभर । हो जाले पाणि सावळे ऐसे = काळे पाणी, सावळे पाणी, अर्थात फक्त पाणीच पाणी झाले भात तर काहीच नव्हता । साधारेचि नां = अवधारेचि ना, लक्षातच येईना, स्वामी काय म्हणतात ते उमटेना, समजेना । काइ पां = मनात म्हणते । पाणीयांतु हातु चुबकरि घातला = पाण्यात हात घातल्यावर धपकन खाली गेला । तरि हें बाबाचेंचि करणें म्हणां = तर हे स्वामींनीच लीळा केली अशी, स्वामींचीच लीळा म्हणायची ।

(पाणीयासकट बोळा दीधला = पाण्यासकट सपाट करून टाकले, सर्वच खाऊन टाकले)

३६६) मंडळीका = स्तीति भोजनीं देवकोपुपूर्वक वीखयेनींदा

भोजनी = भोजनाच्या वेळी । देव = दादोस । कोपुपूर्वक = रागाने युक्त । वीखयेनींदा = स्वामींनी विषयाची निंदा केली निदैउं = दैवहिन, भाग्यहिन । खातीए जेवीतीएचिं वेळे = दादोसांच्या विचारानुसार खाणे पिणे हे परमसुखाचे कार्य आहे त्याच वेळी । हें हों बैसे = स्तीति होऊन बसते । यांसि जाले तें सानें = नाथोबांना जी स्तीति झाली तिला तुम्ही लहान म्हणता का ? । मां तुम्हीं म्हणता तें थोरु ? = तुम्ही जे जेवण्याचे सुख म्हणता ते मोठे आहे का ? । सकळ सुखे सांडुनि = दृष्टपर सुख । असांसिती = अपंशा, इच्छा करणारे आहे । देवा दुर्लभ = फळीयांना दुर्लभ आहे कारण ते सुध्दा विषय बाह्य उपभोग भोगत असतात म्हणून त्यांना सुध्दा दुर्लभ आहे ।।

३६७) मंडळिका आटासुग्रामुभयजननीं कोपणे : ।।

आटासु = आरोळी मोठा, भयंकर आवाज । ग्रामुभयजननी = गावातल्या लोकांना भय वाटले असता । कोपणे = नाथोबावर रागावणे । ढोरा आळीए = ज्या आळीमध्ये पशू आहेत अर्थात गोपाळांच्या आळीत । दुध घेउनि येताति = दुध घेऊन गावाच्या बाहेर पडले । ते हाक दीधली = मोठ्याने ओरडले । खळबळिले = पळापळ झाली । पारके = शत्रु, लुटारू । च्यान्ही दिशांची खांडी पडीलीया = प्रथम मोठे दरवाजे त्यानंतर छोटे दरवाजे नंतर खिडक्या बंद केल्या । खांडी = वेशीतील छोटा दरवाजा । आडी घातली = लाकडाची अडची लावली, दरवाजाला आडवा आगळ लावला, दरवाजाच्या पाठीमागुन उभे व आडवे घालावयाचे लाकूड । गजंबुं हो लागला = कल्लोळ, धावपळ धावा, पळा असा आवाज ऐकु येऊ लागला । खळबळीताए = नगरामध्ये खळबळ उडाली । दारवठेया पाइक आले = दरवाजाजवळ सैनिक आले, लागुनच उभे राहिले, तयारीत, सज्ज राहणे । भुत = प्राणी । ग्राम = समुदाय । ऐसे फोकरा = ओरडून आवाज द्यायला सांगा, माहिती देण्याला सांगितले ।

(सर्वसारले = सज्ज होऊन त्या दरवाजाजवळ उभे राहिले लढण्याच्या तयारीत उभे राहणे । मीया = नाथोबांनी ।)

३६८) प्रागवटपर्णाननी प्रेक्षित मंडळीका अव्हानणे : ।।

प्रागवट = प्रयागवट । पर्णा = पान । आनयनी = आणण्यासाठी । प्रेक्षित = पाठवणे । पाठविलेला । अव्हानणे = बोलावणे । पहुडु होते मान जाले = झोपण्याची वेळ झाली म्हणजे रात्री १० ते ११ची वेळ । प्रागवटाची पाने घेउनि या = त्या विशिष्ट प्रयागवडाचे पान जे खुप पवित्र मानल्या जाते । मागुते प्रतले = परत आले । धाव एकि भुमि गेले = एका दमात जाता येईल येवढे लांब गेले, जेथ जाइपर्यंत दम लागेल तेथ पर्यंत धावत गेले । सादु घाला = आवाज द्या, हाक मारा । आंधारी रात्री = अमावस्येच्या अंधान्या रात्री । बैसति पाहाति = आकाशात विज चमकत असल्याकारणे तिच्या उजेडात खाली बसुन पाहात कारण खाली बसुन बघितले असता दूरवरचे व स्पष्ट दिसते म्हणुन एरएन्हे = भटोबास व नाथोबा दोघेही । जालें नव्हे गा मंडळिका = तुम्हाला पाठवले तुम्ही ऐकले एवढेच पुष्कळ झाले । (सातरीये = अंथरूणावर, बिस्तान्यावर । देविका दासु = देवाचा, आपला दास ।)

३६९) इंद्रभटां वसुवार देणे : ।।

इंद्रभट = सुरेगावचे । वसुवार = वसण्याकरता, निवासाकरता, राहण्याची जागा । वेओ = लग्नाचा, विवाहाचा प्रसंग आला । आबैसी = आबाइसां या लिळेत नसावी कारण मागील लिळेत आबाइसाला रीधपुरला पाठविले म्हणून उ. ३२६ । मेंढी म्हैसेया मुळ आली गा = मेंढी ती म्हैशाला घेउन जाण्यासाठी आली अर्थात गौराईसा ती इंद्रभटाला विवाहाला नेण्यासाठी आली । नंदीचेया साजेया पासी = नंदी ज्या देवळाखाली असतो, सज्ज्या असलेले च्यारी बाजुंनी उघडे देऊळ । तुम्हांसि हे वसुवार गा = तुम्हाला राहण्यासाठी हि जागा चांगली आहे । सुसुगें = चांगले, सज्जन, सुसंगीये, ज्यांचा संग चांगला आहे अर्थात कुशल माणसे । इतुका ठाइ माती = इतक्याशा जागेत सुध्दा मावतात निवास करतात । (सुसंते = चांगले, सज्जन माणसे ।)

३७०) सारंगपंडिता भीडबंधन कथन : ।।

भीड = टेकु, आधार । कथन = माहिती सांगणे । भीडासी आसन असे = हिवाळ्याचे, थंडीचे दिवस असावे म्हणुन स्वामी ओतपळी घेण्यासाठी बसले होते । देउळासि भीडु काइसा ? = देऊळ बांधल्यानंतर काही काळाने भीड बांधला असावा म्हणून स्वामी विचारतात । कोण्हीएक म्हणति = सारंगपंडित स्वामींना सांगतात कि लोकांचे मत असे आहे । तेथ बैसला होता = मंदिराच्या गाभान्यात बसला होता । वेचावेया = खर्च करण्यासाठी (द्रव्य) । देउळाआंतु = सभामंडळपामध्ये, बाहेरच्या पटांगणात । घुटीका = मंतरलेली गोळी । देवाखाली = प्रतिमेखाली । देऊळमागीली = गाभान्याच्या मागील । लोही = द्रव्याने, सोन्याने भरलेल्या लोखंडी कढाया किंवा लोखंडाच्या मोठ्या घागरी । काढीलीया = जोगी व जोगीणी गेल्यानंतर रात्री बाहेर काढल्या । तेथौनि = तलंगदेशातून पैसे पाठवुन । (सीळ उधविली = शिळा उखाडली । वीनाइक = देवताचा नाएक । पैन्हाहुनि = पलीकडे सरकुन, पलिकडे जाऊन सांगितले ।)

३७१) गौवेधें सारंगपंडित वचन स्वीकारू : ॥

गौवेधे = गाईना वेध, स्तिती, आकर्षण दिले असता । सारंग पंडित वचन स्वीकारू = सारंगपंडितांनी केलेल्या स्तुतीचा स्विकार करणे । वचन = बोल, शब्द, वाक्य । लोणार खांडी = लोणार गावाकडे जाणारी वेस दरवजा । गाइ गावाआंतु आलीया = रानात गेल्या होत्या त्या गावात आल्या । उभीया राहीलीया = वेशीसमोर उभ्या राहिल्या । एरीचीया बागाडवरि एरीचें बागाड = एकीच्या मानेवर दुसरीची मान करून, अर्थात एका गाइच्या पुष्टविभागावर दुसरी गाय मान ठेऊन । बागाड = धडापासून मान । धणि घेतां न पुरेचि = दर्शनाची किंवा आनंदाची तृप्ती घेता पुरली नाही । पूर्ण झाली नाही । वगनुत्व कीजताए = पांडित्य, विद्वता प्रदर्शन करता का ? । एथार्थु नव्हे ? = वास्तविक नाही का ? । (ठकारे = आकृती प्रमाणे, प्रतिमेसारखे तटस्थ होऊन ।)

३७२) देत स्त्रीकरावलंबनी सारंगपंडिता अनुसरण : उधरण कथन : ॥

देत = किंवा दत्त असा अर्थ सुद्धा होतो । दत्त = दिलेले । श्रीकर अवलंबनी = हाताचा आधार देऊन । सारंगपंडिता अनुसरण = सारंगपंडितांनी अनुसरणाविषयी विचारले असता । उधरण कथन = स्वामींनी उधरणाचे वचन निरूपिले । ओतु = ओढा, नाला, नदीला जावुन प्रवेशते तो नाला व नदिला पूर आल्यावर नदिचे पाणी परत यामध्ये घुसते त्याला ओत म्हणतात । तवं भरला असे = पाणी वाढल्यामुळे । अवलीळा = सहजच, कष्ट न करता । मज नैएवे = माझ्याकडून पलिकडे जाता येत नाही । आसुडिला = जोरात ओढला । गरकरि = गतिवाचक शब्द, जोरात, पटकन, झटकन । आपैसेयाचि = आपोआप । खांदी = शाखा, फांदी । क्रीडा = कृती, खेळ । देखतिया गती = पाहण्याच्या अंदाजानुसार किंवा पाहणाऱ्याच्या दृष्टीने पध्दतीने, विचाराने, ज्ञानाने (परि = पध्दत) धरिती परि = धरण्याची पध्दत । जेणे न सुटे ते सुत्र = पिल्लु निसटणार नाही, सुटणार नाही याचे तंत्र । सुत्र = तंत्र । अनुसरती परी = अनुसरण कसे घ्यावे तो प्रकार । नरक चुकवी ती = नर्क कसे चुकवावे ते । पिंपळेस्वरा पातले = ढोरेश्वराला न जाता पिंपळेश्वराला पोहचले । सर्वज्ञं म्हणीतले = कर्माचा संबंध आला म्हणून स्वामींनी रीणाइताचा दृष्टांत निरोपण केला । रीणाइतु = कर्जदार । एकु धरी = ज्याने कर्ज दिले तो कर्ज घेण्यासाठी पकडतो । देसाचा रीणाइतु = जास्त लोकांकडून कर्ज घेतलेली व्यक्ती । तेयांसि कांही देऊनि = पुढचा वायदा देऊन । उबगला = मानसीके त्रस्त झाला । सदर्था = सतचा अर्थ ज्याच्या ठाई, एवं नितीमान, लबाड नसलेला परंतु श्रीमंत । सद = चांगला । अर्थ = पैसा ज्याच्याकडे आहे तो । रीणाची वेवस्ता करी = व्यवस्था करून देतो, रुणको (ज्याने ऋण घेतले तो) धनको (ज्याने ऋण दिले तो) धनकोचे पैसे बुडाले नाही पाहिजे अशी व्यवस्था लावतो । अर्थात कर्ज देता व कर्ज घेता दोघांचेही भले झाले पाहिजे । नीत्यमंत = नितीने वागणारा । हा आयें खंगला = याच्याकडे पैसे कमविण्यासाठी काहीच मार्ग नसल्यामुळे हा कंगाल झाला आहे । लखाचे कवडेया बुझावी = लाख रुपये घेतले असतील तर त्याऐवजी लाख कवड्या देऊन हिशोब, कर्ज चुकवणे । हा जें देइल = धान्याच्या, कपड्याच्या स्वरूपात किंवा मजुरी करून तुमचे ऋण फेडील अर्थात पैशाच्या रूपात किंवा धान्याच्या स्वरूपात देईल । जेव्हळिदेइल = काळव्यतिरीके, सकाळी, दुपारी, संध्याकाळी, हप्त्याने, महिन्याने किंवा वर्षाने देईल । जैसें देईल = ज्याने ऋण घेतले त्याचा खर्च भागवुन जसे जमेल तसे । सत्ताज्ञान दान करीति = सत्ता ज्ञानाचे दातृत्व कसे करतात ते पुढे बाबुळीच्या दृष्टांतात सांगतात । तृषावंतु = पाण्याने तहानलेला । (तृषा = पाण्याची तहान । तृषणा = कोणत्याही वस्तुची तहान) । कण बाबुळी = शेवाळ, एक वनस्पती । जागसुता = जागृत झोपलेला, अर्धवट झोपलेला । लेइला = अलंकार । पांगुरला = वस्त्र, शाल, दुशाल किंवा कटीप्रदेशा खालुते । नेसला = पाटाउ, सुताउ किंवा कटीप्रदेशा वरोते वस्त्र । व्यवधान = दुरांतर । समग्र = पूर्णपणे । सत्तांचि देखे = झावळे पाहतो, सुस्पष्ट पाहात नाही । (हा दृष्टांत शाब्द, अपरोक्ष, सामान्य या तिन्ही ज्ञानावर घडतो कारण झावळे पाहतो, सुस्पष्ट पाहत नाही जसे तो जागसुता व्यक्ती अस्पष्ट पाहातो तसे ।) कृपास्पदीभूत होउनि असे = पाठ वचन । कृपास्पदीभूत होउनि अनंतकाळ असे = अर्थासह वचन । उच वर्णाचे देह = ब्राम्हण वर्णाचे देह त्याच्यासह अनुसरावे का ? किंवा ब्राम्हण वर्णाचे देह क्वचित भेटते असे उंच वर्णाचे देह परमेश्वराला कसे द्यावे । अनुपपत्ति = अप्राप्य । म्हेळिये = पत्नीला । मोळिये = कृषी कर्माला । सिवनेया = शिंप्याला, शिवन कामाला । नवी वृत्ती = राजातर्फे किंवा सरकार तर्फे मिळालेली नवीन जमीन, गाय व दासी (बटीकी) ह्या तीन वस्तु एकदाच मिळतात पुनहा पुनहा मिळत नाही ६० आसु ह्या प्रथम वर्षापासून पुढे दरवर्षी मिळत राहतात । उ. ३३२ लिळेत पहा ॥

३७३) भट सारंगपंडित भुमिविकर्षणी क्रीडा : ॥

भट सारंगपंडीत = भटोबास व सारंगपंडित दोघेही । भुमिविकर्षणी = भुमि वखरणे, नांगरणे । विकर्षन = वखरणे, नांगरणे । क्रीडा = खेळ, कृती । पोटफोडा = पोटफोडा गणपती, इतके मोठे पोट कि जणु काही फुटायला लागलेले आहे असा गणपती । कुणबी = शेतकरी । जेवीत असे = न्याहारी । हे तुम्हीं जाणा गा = हे काम कसे करावे याची तुम्हाला माहिती आहे का ? । काइ ब्रम्हविद्या = हे काही ब्रम्हविद्या शास्त्र आहे का ? जे तुम्ही नेहमी म्हणता तुम्हाला ब्रम्हविद्या येत नाही म्हणुन ? । पां = पहा बर । तुता = नांगराच्या फाळाला लागलेली माती काढण्याचे खुरपे । रूमहणें = लुमनी नांगर, वखराला दाबण्यासाठी अर्धवर्तुळाकार मुठीची लांब काठी । तापटीले = थापटणे । आनौता = एकीकडे, विरुध्द बाजुने । एउता पडे एउता पडे = डाव्या तथा उजव्या बाजुने पडे । आमचेंचि म्हणा = हे आमचेच काम आहे । वरंबा = नांगरत असताना दोन तासात सुटलेली जागा । वेढिली = कसुन बांधली । चास = शेत नांगरत असताना किंवा पेरताना पडलेली सरळ

रेष । उजुचि = सरळ, वाकडे न होउ देता । वाहावळ = शेतकरी, कष्टकरी । वाहावळे नव्हति = शेतकरी तर नाही । खोडेसि = मस्तवाल बैल, खोंड, पोळ, धडधाकट तरुण बैल ।

३७४) पण्य स्त्री विटकानीत पर्ण स्वीकारू : ॥

पण्य = द्रव्य, विकाउ । पणस्त्री = विकाउ, बाजारू स्त्री, वेश्या । विटक = विडा । आणीत = आणलेला असताना । पर्ण स्वीकारू = त्यांच्या पानाचा स्विकार केला, अर्थात वेश्या स्त्रियांनी आणलेल्या विड्या स्वामींनी स्विकार केला । मानुसं = सांकेतिक भाषा, माणसे विशिष्ट उच्चाराने म्हटले, काकु करणे । ऐसीं एताति = इकडेच किंवा आपल्याकडेच येत आहे । भाक = भाषा । दोघी समान स्त्रीया = वरती तीन सांगीतल्या आणि येथे दोन म्हणतात, वासनाभेद असावा । बतीसा = बतीसा नावाचे विशिष्ट जातीचे उत्तम पान । काळेयां = अतिशय गडद हिरव्या रंगाचे पान । हडपेचीं = पानदानीची, पानपुडीची किंवा पानवाल्याची । चोखटे = निर्मळ । एसी पाने आमते नाहीति = आमच्याकडे अशी उत्तम प्रकारची पाने नाही एवं त्यानाही पानाची जाणकारी असावी । घेतलेनि मोले = ज्या किंमतीत तुम्ही विकत घेतले त्याच किंमतीत । हें दाम नीकें पानें = एक एका दामाने खुपच आगळे पान अर्थात एका दामाचे एकच पान आहे म्हणजे खुपच महाग किंवा एका दामाचे सर्व पाने आहेत । साधर्मि तांबोळी कींगा = तुम्ही समानधर्मि पान विकणारे आहेत जातीचे तांबोळी थोडे आहे घेतलेनि मोलें ओपा = तो तांबोळी जसा दुसऱ्या तांबोळ्याला नफा न घेता मुद्दल भावात देतो तसे तुम्ही द्या । तांबोळी = पान विकणारा, पान तयार करून देणारा । अनेत्र पाहिजे तेंचि एथ पाहिजे = इतर ठिकाणी तुम्ही ज्या विषय भावाने (भोग्य म्हणुन) पाहतात तसे जर आमच्या ठिकाणी पहायला लागले तर ।) तरि कव्हणी ठाई नाहीं ते कें पाहीजे? = ज्या भावना कुठेच नाहीत (पिता, भावाची भावना) त्या कुठे पाहणार, पिता भाऊ म्हणुन कुठे पाहणार । अनेत्र आती तेंचि एथही आति = जसे इतर पुरुषांविषयी तुम्ही विषयाची भावना ठेवता तशी आमच्या विषयी ठेवता काय? । ऐसेया होआवें लागेल = मुंडन करावे लागेल किंवा समोरील भक्तजनांप्रमाणे वर्तन करावे लागेल । दाखवीलें = श्रीमुगुटाकडे किंवा भक्तजनांकडे दाखवले ॥

३७५) भिक्षा मंडणनिषेधपूर्वक कुत्साहता आउदुखनिराकरण

भिक्षा = भिक्षाकाळी, भिक्षेला जाताना । मंडण = शृंगार, टापटिपणा । निषेध = विरोध, निशेध दाखवुन । पूर्वक = युक्त । कुत्सा = निंदा, टीकाटिपनी, चेष्टा । आहत = दुःखीस्त झालेली । अर्थात स्वामींनी निंदा केल्यामुळे दुःखी झालेली आउदुःखनिराकरण = आउसाच्या दुःखाचे निरसन करणे । बहीरवास = पदर । बुथि = बाहाळ, कपाळ झाकेपर्यंत डोक्यावर वस्त्र घालने । त्रीपुंड रेखीती = तीन बोटांचा आडा रेखने आणि वर टिळा लावणे किंवा कमळाच्या पाकळ्यासारखे तीन उभ्या पाकळ्या लावणे किंवा अर्ध चंद्राकृती (ऊर्ध्वपौंड्र) टीळा लावणे । पां वो : पां वो = पाहा : पाहा । दीक्षीत = दीक्षीत हि ब्राम्हणातील एक श्रेष्ठ जात आहे, कुठल्याही नियमाचा स्विकार करणे ते दिक्षीत । उपासनीय = हि सुध्दा ब्राम्हणांतील एक श्रेष्ठ जात आहे परंतु दिक्षीतांच्या खालोखाल । नाथपंथी उपदेसु = इतर पंथ उपदेशाप्रमाणे कि नाथपंथ उपदेश त्यांच्यापेक्षा जास्त समर्थ, श्रेष्ठ मानतात । चातुर्वणि भीक्षा करी : पाणिभातु खाये = अर्थात इतरांपेक्षा वेगळे वर्तन । तींतरेया महुवांचा कृष्णेयां = मोहाच्या झाडांपासून बनविलेली तीन ठिकाणी वाकलेली कृष्णाची मुर्ती । ध्याये = धारण करणे किंवा ध्यान धारणा करणे । (पूर्वी करत होती) धर्म = वागणुक । बापु गोडिसेया देवा = गुळचट देवा, गोड गोड बोलणाऱ्या देवा किंवा सुंदर देवा । नाहीं येणे देवें काज = काही काम नाही मला या देवाशी । काढीन आपुला जोगु = गाठोड्यात जो वेश बांधुन ठेवला होता तो काढेल, अर्थात संन्यास वेश सोडून देऊन पूर्वकार्य सुरू करेल? खेळीजैल नाएका? = तुम्ही खरच जाणार आहे का? । खेळां = विहरणाला, परिभ्रमण करण्यासाठी नाएकासी साउमें जाइल = आउसाला घेण्यासाठी सामोरे जाऊ । पाठिमोरी = स्वामींकडे पाठ करून थोडी तिरपी । स्वामीचेन जाणें स्वामीचेन एणे = आता तुम्हीच पाठवावे तुम्हीच बोलवावे किंवा तुमच्या येण्याजाण्याच्या लीळा आठवुन । तरि वेश्यांचे कैसे धर्म = वेश्यांनी कसे वागायला हवे? । करू न लभे = करू नये, करता येत नाही । असुरपसुर = हातपाय पसरून । जीवन = असुध, रक्त । धड तुटे = अध्यातुन तुटे, डोके वेगळे व धड वेगळे । रचमच = गडबड, गोंधळ । असुरपसुर आंथरुनि = हातपाय लांब पसरून । (गावांचेया वाहानीं = गावाजवळ । सप्तमात्रा = जागेचे नाव किंवा पार्वतीचे सात पुत्र होते त्यांच्या नावावरून हे नाव पडले असावे । अश्वीनौदेवी = अश्वीनौ नावाची सात देवी पैकी एक देवी । पाएघोळ = पायाच्या पलीकडे जाईल इतके लांबलचक अंथरुन । कसकसिते = मनात कुढत राहणे, थोडेसे दुःख असणे । अनसुरवाडु = असुविधा ।)

३७६) तथा आउ पडवा मागणे : ॥

पडवा = एक विशिष्ट प्रकारचे उत्तम रेशमी वस्त्र । खडपडित = उजुसुजु, व्यवस्थीत । मीरवत = प्रदर्शन करत, दाखवत ॥

३७७) अमर्दक तपोधना देवता अज्ञान कथन : ॥

अमर्दक = ओंढा नागनाथ । तपोधना = तप करणारा, तपस्वियाला एवं संन्यासी । देवता अज्ञान = देवतेविषयी असलेले अज्ञानत्व नेणीव, देवतेची माहिती नसणे । अर्थात ओंढा नागनाथ येथे तप करणाऱ्या संन्याशाला तो ज्या देवतेची आराधना करत होता तिच्याविषयी काहीच जाणीव नव्हती हे सांगणे । लिंग तो ढोरेस्वरू = त्या देवतेचे (महादेवाच्या मंदिराचे) नाव ढोरेश्वर आहे । की नांदिया तो ढोरेस्वरू?

= का तेथील नंदी तोच ढोरश्वर आहे? कारण ढोर शब्द उच्चारला म्हणुन । **दाहा मास एथं असा** = जितक्या वेळा स्वामी तेथे आले ते सर्व मिळुन दहा महिने थांबले । उ. ३५८ । **कां हां थी आवी छों?** = कांहांथी आव्यो छो असा शब्द पाहिजे होता. म्हणजेच आपण कुठुन आला **आंवढे** = गावाचे नाव । **तेणे पुसिले आंवढे गाओ कीं नागनाथु देओ :** **कीं अवढें देओ नागनाथु पाटण** = त्या माणसाने उलटसुलट प्रश्न विचारुन गोंधळ केला । **पाटण** = गाव । **नागनाथ** = महादेव । **चांडी** = चंडीका देवी, प्रचंड अक्राल विक्राल रूपी देवता **बीणी** = विना धारण केलेली । सरस्वती, शारदा देवता । **हो अछु पुडा पातळीउपरि** = मंदिरासमोर पडवीला जेवता. **किंवा पुडा** = पुडी करुन जेवतो । **पातळी उपरि** = पंगत बसली तर पत्रावळी टाकुन जेवतो त्या व्यतीरिक्त जेवत नाही । **क्षत्रसंन्यासु** = एकाच ठिकाणी एकाच गावत राहून करावयाचे व्रत । **उपास्ति** = उपासना, भक्ती, ध्यान धारणा । (**पुडी** = भिक्षा घेऊन त्याच घरासमोर खाउन टाकणे चाटणीसारखा भिक्षेचा एक प्रकार ।)

३७८) बळानीत डखलेया उर्धदेहीक क्रिया करवणे : ॥

बळानीत = बलपूर्वक, बळेच आणलेले । **बळा** = बळपूर्वक, जबरदस्तीने । **आनीत** = आणलेले । **उर्धदेहीक क्रिया** = दशक्रिया, देहाच्या नंतर करावयाची उत्तर क्रिया, त्यांचा दहावा वगैरे । **चक्रपाणी वरिलीकडे** = चक्रपाणी नावाच्या देवतेचे देऊळ त्या वरच्या भागाला । **चास** = नदीमधील दोन खडकामधुन वाहणारी पाण्याची धार **टेकावरि** = जवळच नदीच्या काठावर मोठे टेकाड असावे व त्या टेकाडावर । **गांव पुसों लागले** = टेकांडावरून दिसणारे गाव । **एथ डखला असे कि** = येथे डखला राहतो की । **सांप्पे** = अलिकडे, सध्या । **आपणेया वीव्हाओ करीताति** = आपले स्वतःचे लग्न करुन घेत आहे । **जे आइत असैल** = जी काही तयारी झालेली असैल ते सर्व पदार्थ । **तुम्हा राऊळ रुठले** = तुमच्यावर देव रुसले । (**राऊळ** = राजा, स्वामी) **वळीवट** = वळुन तयार केलेल्या शेवया । **वडा** = बिगर शिजविलेल्या वड्या । **कुरवडी** = कुरडइ । **कंथा** = अंगातील कंथे, यावरून भक्तजनांचा संन्यासवेश होता । **ओली** = सपुरवस्त्र, उपरण्यामध्ये किंवा धोतरामध्ये । **बोडिके** = शेंडी नसलेले । **भरवसेन** = निश्चितपणे, भरवशाने । **कोणी वाटा निगाले?** = खेडभट त्या म्हातारीला विचारतात कि ते कोणत्या वाटेने गेले? । **पैठणीचेया वाटा निगाले** = त्या म्हातारीने म्हटले **दृष्टी सुनि एताति** = दुरुनच त्यांच्यावर नजर ठेऊन येत होते । **वीनतकंदर** = मान खांदे वाकवुन नम्रतेने । **हे एथचि प्रतेस्थानीं असे मां** = जितक्या वेळी स्वामी पैठणला आले ते सर्व मिळुन दहा महिने राहिले । पैकी कोणत्यातरी एका प्रसंगी खेडभटाला भेट दिली असावी । **धर्मु पा नाठवे** = धर्माचा विसर पडला काय? अर्थात आमचा विसर पडला काय । **धाइरीक सोइरीक** = कर्मरहाटीचे सोइर संबंधी किंवा दैवरहाटीचे संबंधीए । **हा तव धर्मापासौनि गेला** = भक्तजन म्हणतात । **गेला तैसा मेला** = धर्मापासुन गेला तसाच मरण पावला । मेलेया वौजे = मेल्यानंतर करावयाची उत्तरक्रिया, दशक्रीया । **कारटु** = पिंड पाडने । **आइति करु आदरिली** = स्वयंपाकाची तयारी **चक्रतीर्थासि** = अशाप्रकारचे विधी करावयाचे एक विशिष्ट तिर्थाचे ठिकाणी । **सारंगपंडितांचीए घरुनि** = सारंगपंडिताचे घर जवळच असावे । **चरवीया** = जेवण तयार करावयाचे भांडे । **कारटुक्रियाखडका** = दशक्रीया विधी करावयाचा एक विशिष्ट खडक जसे डोमेग्रामला पिंडखडक आहे तसा । **अर्थेन सीष्टाइ** = अर्धा अर्धा भाग किंवा अर्ध्यात समझौता । **रोटीया** = भाजून तयार केलेल्या चपात्या । **नोवरकळा साजति असे** = नवरेपणाचे ते (सौंदर्य) दिसत आहे । किंवा नटलेल्या नवरदेवाच्या वेशात दिसतो आहे । **ते दायंबासि नुमुटेचि** = स्वामींनी केलेली काकु समजली नाही । **मडछाया** = मृतछाया मृताची छाया, ज्याप्रमाणे मृत्युजवळ आल्यावर होणारे वातावरण, मेलेल्या माणसारखे दिसणे । **इखीत** = इषत, थोडेसे स्मित हास्य, थोडेसे ओठ उघडुन हास्य करणे । **भगवेयाते** = अन्य संन्याशांमध्ये । **संन्यासु देइजे** = जेव्हा दिला जातो तेव्हा **तेव्हळि तयाचा कारटु कीजे** = मृत्युपूर्वीच श्राध्द विधी व दहावा करुन घेतात मग पुढे श्राध्द व दहावा करावा लागत नाही । **हासिला** = हसरा खुश । **पुसिला** = स्वच्छ, चमकदार पुसलेला । **राजसु होइल** = पुढे जाऊन हा राजस प्रकृतीचा होईल । **कामाइला** = उदास झाला । **गोसावीयांसी आरोगण जाली** = स्वामींची सर्वात अगोदर आरोगणा झाली । **जवं ते आवघे जेउ सरति** = सर्वांचे जेवण संपत नाही तोपर्यंत । **मग ते गावां घेऊनि गेले** = रोटी व बाकीचे अर्धे सामान । **रोटी धुति** = भाकरीचा थोडासा कोपरा धुत असावे एरवी तिला बुरशी लागेल म्हणुन । **पाणी पीति** = चरणोदकासारखे थोडेसे पाणी रोटीला लाउन ते पित होते । **वीरजे घेति** = मदतनीस म्हणुन, मदतीला सोबत घेणे, अर्थात भिक्षेत कमी अन्न आल्यास घरातील थोडेसे घेत.

(वेवो घडला असे = लग्न करतो आहे)

हेतु = स्वामींनी डंखलेयाचे प्रेतदेह जीवंतपणीच नासुन टाकले.

३७९) सारंगपंडिता पाहुणा प्रस्नु करणे : ॥

सारंगपंडिताकडे आलेल्या पाहुण्याने प्रश्न केला । **तव ताट नैए** = सारंगपंडितांच्या घरुन ताट आले नाही । **नधडा** = पाठवत का नाही । **ताटें घेउनि आलीं** = ताटासोबत बाकिचेही साहित्य असावे कारण ताटे शब्द अनेक वचनी आहे **गळैयाकडे दाखविले** = माझा गळा कापल्यासारखे केले, अर्थात स्वामींना माझे दोष सांगुन मला अपमानित केले । **तै देओ होता** = तेव्हा विद्या व बर्हियाग देणारे देव होते ।

आणि भगतु होता = विद्या व बर्हियागाच्या दानाला पात्र होणारे अधिकारी भक्त होते । तरि देओचि नाही = ठिक आहे तर मग आम्हीच देव नाही ॥

३८०) तथा सारंगपंडितां धातु करवणी लबुधत्व कथन ॥

धातुकरवणी = सोने धातु करण्याविषयी । लबुधत्व = आसक्ती लागलेपण । धातु कैसी कीजे ? = सोने कसे करतात ? । रानसेनीची = रानगौऱ्यांची, रानात पडलेल्या शेणांची । तांबवटी = तांब्याचे भांडे । आणि एक झाड = त्या गौऱ्यांसोबत एक झाडसुद्धा लागते । पानवैवरि = जेथे पाण्याचा रांजन ठेवलेला तेथे किंवा सांडपाणी जाते तेथे । द्रव्यलब्ध होआल = द्रव्यावर आसक्त झालेले अर्थात द्रव्याच्याच पाठीमागे लागाल तुम्ही । (तीधारी कांडवेलि = निवडुंगासारखे एक झाड । वस्त्रगाळीत = वस्त्राने चाळुन मुस = एक भांडे ज्यामध्ये सोने व चांदीचे पाणी करतात)

३८१) अनोनीवारणी उपाध्या कोपणे : ॥

स्तीति जाली = बहळोग्रामला असतांना झाली (अंतःकर्णद्वारे) । घरावरि = धाव्याच्या घरावर । वेघले = चढले । लागले घर उकलुं = वरील माती सारून लाकडे काढण्याच्या बेतात होते । आवघे वारुं लागले = सर्वजण समजाऊ लागले । नन्हाति = ऐकेना । नाग देओ उपाधी = जानो उपाध्याचे वडिल बंधु । गोसावी करविले स्वामींनी करायला सांगितले काय ? । (हडुते = खाली, खालुते)

३८२) सीनलीये कृष्णा म्हणणे : ॥

सीनलीये = थकलो, भागलो अर्थात हे सर्व जग सीनलेले आहे व त्यामध्ये मीसुद्धा सीनलेलो आहे आडवाटेचीए गाडवाटे = मुख्य रस्त्यापेक्षा बाजूची वाट गाडीवाट तिकडे जाऊन झोप तुला विश्रांती मिळेल । गाडवाट = बैलगाडीची वाट । हे काइ म्हणतु असे = उपाध्ये वेगळ्या अर्थाने म्हणतो दायंबा वेगळ्या अर्थाने म्हणत आहे ।

३८३) उमाइनमस्कारें आंगुठा लावणे : ॥

उमाइसे = भटोबासांची बहिण । पसीमीलीकडे = दारवंठाच्या पश्चिमेला । अस्परीसीयें = मासिक पाळी आलेली होती । अळगौनि = अलंगौनी, लांबुन, स्पर्श न होऊ देता । स्त्रीचरणा लागलीं = श्रीचरणाजवळ डोक नेलं परंतु अंगठ्याला स्पर्श केला नाही । संकली = संकोचली, लाजली । लोणारा = लोणार तिर्थाला । केदारा = केदारेश्वर, हिमालयात । मलिनाथा = मल्लिकार्जुन । नेयावा लागेल = पवित्र करण्यासाठी । नवनाडी = नउ नाड्या शरीरात आहेत । बाहात्रि कोठे = कोषग्रंथी त्या बाहात्तर (७२) आहे । शरिरामध्ये बहात्तर विभाग (पोकळ्या) आहेत । कोठे = विभाग । क्रीस्ण = काळी सुक्ल = पांढरी । नाडी श्रवे = तिच्यातुन श्राव होतो । अधे = खाली । उर्थे = वर । मग नीवर्ते = कालांतराने थांबते ।

३८४) दाइंबा जवळीक नीराकरण : ॥

जवळीक = निकटत्व । जवळीक नीराकरण = अर्थात तुम्हाला परमेश्वर स्वरूपाच्या आनंदाची काहीच जवळीक नाही । अदये नाही = काही देऊ शकत नाही असे नाही । तरि आम्हां काइ गोमटें होत असे = तुम्ही दाते आहात तर आम्हाला काही गोमटे, पुण्य (लाभ) होतो का ? । कां न व्हावे = व्हायलाच पाहिजे । नवें खापणी = नवही विभाग, थोवे, तुकडे, फळ्या । तेयां जरि नाहीं = एकमेकांची जर आपसात जवळीक नसेल तर । तरि काइजी : वाया गेलो ? = मग आचरलेला विधी, सेवा दास्य सर्व वाया गेले काय ? । करितो तें नव्हे ? = आम्ही सेवादास्य करतो त्याचा काहीच उपयोग आम्हाला होणार नाही का ? । काइ कार्ये ? = काय कार्य । करिता ते होए = सेवादास्याने गोमटे होईल । परि म्हणता ते नव्हे = आम्ही परमेश्वराजवळ असल्यामुळे ते स्वरूपीचा आनंद निश्चित देतिल अस म्हणत असाल तर ते नाही । (खंडान्वय = काही काही ठिकाणी सोडून)

३८५) क्षेउरक्षोभे नीराकरण : ॥

क्षेउरक्षोभे नीराकरण = क्षोभेक्षेउर निराकरण असा अन्वय लावायचा अर्थात क्षोभल्यामुळे (आकर्षित झाल्यामुळे) क्षेउराचे निराकरण केले । किंवा क्षेउराच्या भीतीमुळे निराकरण केले । क्षेउर जाले = करण्यायोग्य । वारिक = न्हावी । संभावनसीळु = सभ्यशिल, कुशल, श्रीमंत आर्थिक परिस्थितीने संपन्न । हा होए = मनात म्हणतात तु क्षेउर करुं जाणसि ? = उत्तम प्रकारे क्षेउर करू येते का ? । आणि क्षोभला = भटोबासांच्या बोलण्यावरून आर्कषित झाला किंवा मी न्हावी असुन हे मला अस विचारतात म्हणुन क्रोधीत झाला । जाणों तरि काइ देया ? । मी जर उत्तम प्रकारे क्षेउर केले तर काय द्याल ? । काळु = म्हणण्याची पध्दत । कळा = डोकी करण्याची कला, व डोकी केल्यानंतर मालिश करण्याची कला । मज नव्हेवे = स्वामींचे आगाधत्व बघुन व सुकुमार श्रीमुगट बघुन म्हटला माझ्याकडून क्षौर होणे कठिण आहे । क्षोभु फीटला = क्षौर करण्याबद्दल जी भीती वाटत होती ती दूर झाली । मज गोसावी दीघलें ते थोर = स्वामींच्या कृपेमुळे माझ्याकडे

पुष्कळ आहे । हेचि मज देयावें = आपले क्षौर करण्याची सेवा फक्त द्या । आपैसेयाचि = आपोआप । सुरें = वस्तरा दैवीकी भाषेत रोमशस्त्र । तेणें आणिकाचे न करी = दुसऱ्यांची डोकी करत नव्हता ॥

३८६) भटां निषेध निरूपण : ॥

अन्य कथने = अन्याप्रति शास्त्राचे कथन केल्याने किंवा अन्य शास्त्र कथन केल्याने । तैसा कुयोगिया न वचे = तितक्या प्रमाणात कुयोगिया जात नाही । किंवा भेद असे = काय फरक आहे । अपर धर्माचे धारण = देवता धर्माचा अंतरबाह्य अंगिकार । अनिष्ट = विकार किंवा दोष ॥

३८७) पुरुष जवजव पळे निरूपण : ॥

पाठीं लागे = पुन्हा पुन्हा त्या पदार्थाचा योग येतो । घेवो आदरिजे = घ्यायला लागले । मां सुतील काइ? = सहज कुठुन देईल ॥

३८८) कळीयुगी तस्करत्व पुश्चळत्व निरूपण : ॥

तस्करत्व = चोरीचा भाव । पुश्चळत्व = स्त्रीसेवनेचा भाव । प्राश्चित घेउनि = कार्मिक प्रकारचे कर्मरहाटीचे प्रायश्चित घेऊन अर्थात शुध्द होण्यासाठी पंचगव्य सेवन करावे लागते (पंचगव्य = गोमूत्र, गोमल, दूध, दही, तुप हे पाचही गाईपासून मिळणारे पदार्थ पवित्र मानल्या गेले आहेत म्हणून धार्मिक कार्यात यांचा वापर होतो) श्लोक = गोमूत्रं गोमयं क्षीरं दधि सर्पिसत्तथैवच गवां पंचं पवित्राणि पुनन्ति सकलं जगत ॥ विरळा = क्वचित्तच आहे । हे कदाचीत वर्ते = कार्यत्वाने । आणिकाते पुढांसुनि विखो भोगी = अर्थात कार्यत्वी जरी विषय सेवना करित नसला परंतु दुसऱ्याच्या विषय सेवनेत हा समाधान मानतो या अर्थी मानसीक विषय सेवना करतो ना ॥

३८९) पळे तो परातें लाहे : ॥

त्रसा भेणे पळे = त्या पदार्थापासून लांब पळतो किंवा तेवढ्यापूरते ते पदार्थ सेवन करतो हेच पळने आहे । सौरा = शूर पुरुष । पारकेयाचा = शत्रुचा । थोर उमाळा = खुप आवेश आक्रमण, उचंबळ । पळों लागे = पाठीमागे पळो लागे । मग म्हणे = मनात म्हणे । आता समरंगणी पडिजे ते नीके = आता युद्धाच्या रणांगणात लढता लढता पडलेलेच बरे राहिल वीचाराचा हात धरी = ज्ञानरूपी विचाराची मदत घेतो ।

३९०) नागवेया नसावे : ॥

दीगांबरता वीहीत असे = जैन संन्याशासारखे दिगांबर (नग्न) असावे असा काही प्रकार आहे काय? । कौपीनोद्धारण करावे = आज्ञा विहीली । कोपीन न साहे तरि हात दोनि सुडा वेढीजे = अनुज्ञा दिली ॥

३९१) वोथंबा डावो देखे (सारंगपंडितासी कवडा खेळु) : ॥

तळटिपेतील आदी नसावी कारण अशीच आदी उ. ४०३ मध्ये दिलेली आहे. दोन ठिकाणी एकसारखी आदी नसावी म्हणून ती तळटिपेत व वोथंबा डावो देखे हि आदी लावली । कवडा = समुद्रातील कवडे । वोथंबे = साक्षी, तटस्थ जेहीं खेळीजे = खेळत आहे । ते आवेशे न देखति = खेळण्याच्या आवेशामुळे दुसऱ्याकडे लक्ष जात नाही ।

३९२) घाटीं खवासा वेधु : ॥

घाटी = घाटावरती । खवासा = नियंत्रक, चालक, नायक, प्रमुख । (खवासा शब्द अरबी फारशी आहे) एवं एखाद्या दिंडीतील भालदार चोपदार वगैरेना सुध्दा खवासे म्हणतात । सोमवारीए = सोमवारी येणाऱ्या अमावस्येला । म्हाळसे = म्हाळसा नावे देवतेचे मंदिर । पव्हा बहुत = यात्रेकरू खुप जमले । वेगु करी = लवकर चला म्हणणे । वहिले = लवकर । वेगु = गतीवाचक । वेधिजतु असे = आम्ही खवास्याला वेध देत आहोत । पां पां = तुम्ही पाहत रहा । साउमा आला = स्वामीच्या जवळून चालला ॥

३९३) नीबातळी कैवल्यदान प्रगटीए करणें : ॥

प्रगटीए करणें = जाहिर करणें । निंबु = लिंबाचे झाड । ते दीसी सोमवारी = मागील लिळेतील सोमवारी वेगळी व या लिळेतील वेगळी कारण मागच्या व या लिळेत खुपसा काळ गेलेला आहे । स्नाने = विधीपूर्वक व मंत्रोक्त स्नान करणे । त्रपणें = पुजन, अर्चन । पींडप्रदानें = मृताच्या प्रित्यर्थ भाताचा गोळा करून ठेवतात । फोकरा = ओरडुन सांगा । घाया घाया = झटपट, घाई घाई, पटापट, लवकर लवकर । बहुसाल = बहुतसी, पुष्कळ । मांदी = गर्दी । सदापाणिबुडे = नेहमीच पाण्यात बुडकुळी मारणारी माणसे अर्थात सदा देवता भक्ति व तीर्थ स्नान करणारे । एरी थडीया मागौते आले बोबात = पलिकडच्या थडीने गेले व अलिकडच्या थडीने परत आले अर्थात नदीला पाणी कमी असावे । कोण्ही वास न पाहे = कोणीच लक्ष द्यायला तयार नाही । कोणीतरी वेडा माणूस ओरडतोय असे समजुन दूर्लक्ष केले । हे देखों = जर बघायला गेलो तर । एकु आला = एक म्हातारा ब्राम्हण आला (सीस्नोदपरायण = पोटापाण्याची व्यवस्था बघणारे)

३९४) भट बाइसे श्रीप्रभूचेया दरीसनां पाठवर्णे : ॥

इउलें एसें = कोमजलेले, बारीकसे, उदास । मातें काइ असे? = श्री प्रभूच्या सेवेला माझ्याकडे काही द्रव्य नाही । आणिका द्रव्याचें ना = दुसऱ्याने द्रव्य खर्च केले तर तुम्हाला लाभ होणार नाही । तु नसुधाचि पुरसी = सेवा दास्य केले तरी पुष्कळ आहे, काळोचित मनोधर्मे क्रीया केली, सेवा दास्य केले तर ती द्रव्याने केलेल्या क्रियेपेक्षा श्रेष्ठ आहे.

३९५) उदास्य स्वीकारें अनिएत वासु : ॥

अनिएत वासु = अनियमित, एका ठिकाणी न राहणे । परमेश्वरपूर = परमेश्वराचा निवास त्या गावात असल्यामुळे परमेश्वरपूर । नीगूति नाही = निश्चिती, नियमितपणा नाही, व्यवस्थीतपणा नाही ।

३९६) मुसळबुडी निरूपण : ॥

सोमपर्व = सोमवारी आलेले चंद्रग्रहण, पौर्णिमा । स्नान संग्रहेविन न सरे = लोक व्यवहार पाळण्यासाठी स्नान करावे लागते । देवता विधीचें स्नान चुके = देवताविधीचे स्नान तर चुकले पाहिजे आणि लोक व्यवहार सुध्दा साधला पाहिजे । मुसळबुडी = मुसळप्रमाणे । पाण्यांतु मुसळ घालिजे = वरून उभे मुसळ सोडले तर ते लगेच वर येते । तरंगाए = तरंगते । स्नान संग्रहो एकु आति भोजेया = लोकांच्या निंदेमुळे महात्मेयांनी किंवा तशा प्रकारचा विरक्त निवृत्तीसारखा वासनिक आहे त्यांनी सुध्दा एकादशी, शिवरात्र, पौर्णिमा, अमावस्या, श्राध्द अशावेळी स्नान व व्रतादिकांचा संग्रह करायला हवा व पुढलांच्या भावनेची जपणूक करावी परंतु हे सर्व वरवडे करावे अंतःकर्णातुन नको शोधनीचा पाठ (सुत्र) १५९

३९७) आउसांप्रति भांडेदानी स्वरूपदर्शनाभाओ कथन : ॥

भांडेदानी = भांडे देण्यासाठी । स्वरूप दर्शन = श्रीमूर्तिचे दर्शन । अभाओ = न दाखविने । कथन = सांगणे । चोखणी = चोखट, सुगंधी उटणे, शिकाकाइ । मर्दना = तेल लाऊन मालिश करणे ।

हेतु = ती बाई खंतीची असल्यामुळे स्वामींनी तिला दर्शन दिले नाही ॥

३९८) लखुबाइ वस्त्रपुजा स्वीकारू : ॥

सप्तमात्रा = सात देवतेच्या प्रतिमा ज्या मंदिरात आहे ते । वस्त्र पांगुरे ना = हलक्या प्रतीचे वस्त्र आम्ही पांघरत नाही । पांच आसुंचे वस्त्र आणनार होती तेच अडीच आसुंचे आणावे असे ठरले । सेताची पाटी = शेत परंतु लांबीला जास्त व रुंदीला कमी असलेला पट्टा । अर्धी आसु नपुरे = वस्त्र घेण्याला अर्धी आसु पुरत नव्हती । चौलेया = चतुर्थ हिस्सा । चवली, सोन्याचे नाने ।

हेतु = स्वामींनी आवर्जुन लखुबाइसांना प्रेमोपायासारखी अडनीची क्रिया घडवुन दिली कारण स्वामींची वस्त्र जिर्ण झाली होती म्हणुन ॥

३९९) यंत्रवासनाएका अस्तीति : ॥

यंत्र = वीना (वेनु) सारखे एक वाद्य किंवा तंतु वाद्य । यंत्रवासनाएक = वाद्य वाजविणारा वासनाएक, वाद्य वाजवित होते म्हणुन हे नव पडले । दांडीकार = दांडी (वेणू) वादक ।

४००) तथा वरप्रदान : ॥

श्राध्दब्राम्हणां क्षेणु दीधला = श्राध्द स्विकारण्यासाठी ब्राम्हणांना निमंत्रण दिले । मैत्र भाउ = मैत्रीने भाउ, सख्खे भाऊ नव्हते । दांडी = वेनू किंवा लांब दांडी (काठी) असलेले व त्यावर तारा बसवलेले एक वाद्य टणकारुनि = वाजवुन । सुती लाउनि = नेमके, जेथे हवे अकदी तेथेच । वाइली = वाजवीली । मीं वावों नेणें = तुम्ही जशी वाजवता तशी मला जमत नाही एरवी त्याला साधारण वाजवीता येत होती । वावो जाणाल = वाजवता येईल । ऐसी कला = अद्भूत कला । राजमान्य जाले = वाद्य वाजविण्याच्या कलेमुळे राजदरबारात मान्यता प्राप्त झाले । ते कटकी असति = देवगीरीला राहत होते राजमान्य असल्यामुळे । कव्हणा एका वेधाचे सुख जालें = येथुन पुढचा वर्तमान काळ सांगतात । तथा उसीरु जाला = स्वामींकडून स्तितीसुख झाल्यामुळे वळ कसा निघुन गेला समजलेच नाही म्हणून उशीर लागला । ब्राम्हणा अति काळु प्रवर्तला = उशीर झाल्यामुळे ब्राम्हणांना श्राध्द खाऊ घालण्याचा विधीचा वेळ निघुन गेला । श्राध्द संकल्पिले = श्राधाचा विधी आटोपुन धेतला हे गोष्टी तेहीं सांगितली स्वामी उत्तरापंथे गेल्यानंतर त्यांनी म्हणजे वासनाएकांनी इतर भक्तजनांना सांगितली । नीक्षेपिली असे = विनेमध्ये निक्षेप केला असल्यामुळे मी वाजवितो ॥

४०१) वासनाएका पुरुषोत्तम क्षेत्र निषेध : ॥

वासनाएक = हे दुसरे वासनाएक आहे । पुरुषोत्तम क्षेत्र = ज्या उत्तम पुरुषामुळे ते क्षेत्र पवित्र झाले किंवा ओडीसामध्ये पुरुषोत्तम नावाचे क्षेत्र आहे । (श्रीकृष्ण, बलराम, सुभद्रा यांचे) त्याला सध्या जगन्नाथपुरी म्हणतात जसे कोल्हार देवतेमुळे कोल्हापूर, रेणुकेमुळे

झालेले माहुर (श्रीदत्तात्रेय प्रभूंनी वर दिल्याने) नेवासा, शेगाव, शिर्डी, शिंगणापूर, लोणार, पैठण, वाराणसी इ. ते पुरुषोत्तम क्षेत्र । निषेध = मनाई, प्रतिबंध । गोत्रज = नातेवाईक पुरुषोत्तमाची । जगन्नाथाची = श्रीकृष्ण, बलराम, सुभद्राची । ती वरुसांजाती = तीन वर्षांनंतर जातात । वडिया = ओडीसा । जावो नाही = जात नाही । वैकुंठ = स्वर्ग । परियेळीं = त्या नैवद्यात, नैवद्याच्या ताटात । वर्णावर्ण एक करिती = वेगवेगळ्या जातीचे शुद्ध जातीचेही पदार्थ एकाच ताटात मिश्र करतात । त्रीमल = तीन नेत्र असलेला महादेव त्याचे क्षेत्र । विद्यावंती पुरुषी = ज्या उत्तम (सामर्थ्यवान, विग्रह) पुरुषामुळे । जीएं क्षेत्रे अधिष्ठिजेति = ज्या क्षेत्रात क्रिडले, जसे लोणार एथ विष्णूचा विग्रह. पैठण येथे ब्रह्मदेवाचा विग्रह, वाराणसी येथे महादेवाचा विग्रह क्रिडला ।

हेतु = वासनाएकाची स्वामीप्रति खुपच श्रद्धा आवडी होती आणि क्षेत्राविषयी तितकीसी आवडी नव्हती म्हणून ते म्हटले की आम्ही क्षेत्राला जात नाही व स्वामींनीही त्यांना जाण्याविषयी मनाई केली ॥

४०२) सारंगपंडीता कवीत्व नीराकरणे : ॥

कवीत्व = काव्य । अभंगु = भजन । चांगदेवो मुनी म्हणे = शेवटच्या कडव्यात म्हणे । मननसीळ तो मुनि = मनन करणे हा स्वभाव आहे ज्याचा तो मुनी । मनन स्मरण ऐसे कवण असे गा पांडेया ? = आम्ही कोणाचे मनन, स्मरण करतो बर । गोसावी काइ रावो ? मां कवित्व केलें ? मां यासि काइ देति ? आउसाच्या मतानुसार स्वामी राजे आहेत का ? जे सारंगपंडिताच्या कवीत्वावरती प्रसन्न होउन काहीतरी बक्षीस देतील असे काव्य तर राजाकडे जाउन म्हणायचे असते अर्थात स्वामी एक म्हणतात आणि आउसा दुसराच अर्थ लावतेय । हे यासि ऐसे वाटत असे सारंगपंडिताला आम्ही राजाप्रमाणे अवले (तोकडे) वाटतो । पुनु = परंतु । आगाध = ज्याचा आद अंत कळत नाही । हे पाहुनि काइ असे ? = आम्हाला बघुन हे काव्य म्हणजे क्षुद्र कल्पना आहे ।

(सामक मंत्र = सामवेदात सांगितलेली माहिती)

४०३) सारंगपंडितांसी कवडां खेळु : ॥

कवडां = समुद्रातील कवड्या । गोसावीं कवडे देखिले = सारंगपंडिजवळ पाहिले । पां = बघा बर, खेळुन पाहु । बहुत हारविले = खुप पैसे हारले । ते म्हणति = मनात म्हटले । देवस्व = देवाला दिलेले द्रव्य । ब्रम्हस्व = ब्राम्हणाला दिलेले द्रव्य । चंडिस = देवतेला दिलेले द्रव्य, चंडीला दिलेले द्रव्य । राखो नए = राखता, सांभाळता येत नाही । फेडिजे कींगा = फेडणे ॥

४०४) तथा सारीं खेळु : ॥

सारीं = सारीपाट, षतरंज । सारीही खेळतां = वरील लिळेप्रमाणे । फळे = डाव । धरु = पकड, धरण्याची पध्दत । चरु = चाल, डाव । धरु = चालण्याची पध्दत, उदा. वाकडी तिरपी उभी आडवी चाल । वेगु = गती, चालण्याची चपळता

४०५) तथा सारंग पंडिता छर्दितान्न भोजन : ॥

छर्दितान्न = वमन, उलटी केलेले अन्न । साद्रव = पातळ किंवा सद्यस्त, ताजे । संभावनीक = काहीतरी संभव असलेले, पैसे, धन किंवा भावनाशील, सभ्य । पातळ जाली = कमी झाली, उतरली ॥

४०६) रांजणवटिकेचे वोखद कथन : ॥

रांजणवटिका = पाण्याचा रांजण ठेवण्याचा ओटा । वटी = छोटा ओटा । (एरवी वटी शब्दाचा अर्थ गोळी होतो) रांजणवटिकेचे वोखद = रांजणाच्या पानवठ्यावर उगवलेली एक वनस्पती जडिबुटी । पाणिवैए वरि = पाण्याचे रांजण ठेवलेल्या ठिकाणी केलेली मोरी, नाली । वोखद = जडिबुटी । धातुर्वादा = किमयागीरीला, धातुचे सोने करण्याअर्थी । कें असे धातुर्वाद = कुठला धातुर्वाद । हें लटिके = हे सर्व खोटे आहे । परिसीची = परसदारातील, घरच्या पाठिमागील भाग जेथे सांडपाण्यातील पाण्याचा उपयोग होतो त्या ठिकाणी उबलेली । ए कोणहाचेया मना नैएति = हे दोन्ही कोणाच्याच मनात उतरत नाही, त्याचे काहीच विशेष वाटत नाही ॥

४०७) लळिताइसांसी खुबटां खेळु : ॥

खुबटा = गारगोटे, रंगीत दगड किंवा सागर गोटे । नाति = मुला मुलीची लेक । खेळीं आदरिले = खेळण्यासाठी तत्पर झाले. हारी = रांग, ओळ, एकापाठी एक । हातें = हात हलउन । तोंडे = शब्दाने व डोके हालउन । चालति = स्वामींकडे । खातां = भिंतीत बनवलेली मोठी देऊळी, जिच्यात माणसाला बसता येईल अशी । खातां : म्हाळसेचा देउळीं = हा खेळ म्हाळसेच्या देउळाच्या भिंतीच्या देवळीत बसुन झाला ॥

४०८) खडखांबुला खेळु : ॥

खडखांबुला खेळु = एका खांबाकडुन दुसऱ्या खांबाला शिवण्याचा खेळ । असो = पुष्कळ झाले, आता संपवितो । डाही = डाव, पाळी

हेतु = हि लिळा बाइसांना रिध्दपूरला पाठवण्याच्या पूर्वी किंवा तेथुन आल्यानंतर हवी होती ॥

४०९) साधा स्नाना पाठवणे : ॥

पाहातां = पहाटे, सकाळी । सोमवारी = सोमवती अमावस्या । थोडीची = अमावस्या थोड्या वेळापुरतीच होती । पर्वणी वेळ होती ते जाली = पर्वकाळाची वेळ होऊन गेली, वेळ होऊन बराच अवधी झाला । तीर्थीचे अभिमानियें असे नव्हे? = तीर्थाचा अभिमान घेणारे आहेत ना । आतां सकळै = आमचे पुण्य व आराध्य दैवत ते सगळेच । दीपवति = दिवावात, दिव्याची वात । बुधी इश्वरत्वे आली = ईश्वर भावना आली एवं बोध झाला ।

हेतु = निरूपण करताना साधेला बोध झाला व नंतर देवता तिर्थाला गेली. ते पूर्व संस्कार म्हणून गेली ॥

४१०) मार्तंडा स्त्रीसौच्यदर्शन : ॥

सरले = सरकले किंवा कार्य संपले । साटोप = अलंकारयुक्त शृंगारयुक्त । किंवा सर्व अवयव युक्त, आखीव रेखीव तीर्थीची देवता = तिर्थाची अधिष्ठात्री देवता । ते तुमसी खेळु करीत होती = देवतेच्या हद्दीत शौच्य केल्यामुळे त्रास देत होती । सळौनि पडतें = घाबरून, मनात दहशत बसुन आजारी होऊन पडले असते, किंवा देवतेने आपले अक्राळ विक्राळ रूप दाखविल्यामुळे घाबरून मेले असते । ते तयातें सळिती = जे देवतेच्या हद्दीत शौच्यादी क्रिया करतात देवता त्याला घाबरवितात ॥

४११) मोकानंद चरित्रानुवाद : ॥

मोकानंद = मुळ नाव मुकुंद. त्याचे प्राकृत रूप मोकानंद झाले. मोकानंद हे सारंग पंडिताचे मेव्हणे (पत्नीचे बंधु) एकमत सारंगपंडिताचे पूत्र । चरित्रानुवाद = कृती सांगणे किंवा विशेष कार्य कथन । सांधिला = दाबुन चिटकवुन दिला । काइ पां = मनात म्हणते ।

हेतु = हि लिळा बाइसांना रिध्दपूरला पाठविण्याअगोदर असावी किंवा रिध्दपूरहुन आल्यानंतर असावी ॥

४१२) सप्तमात्रीं क्रीतवेदिका : देवपुजिका वनिता प्रतारणे ॥

सप्तमात्रीं = सातमातृका, सातदेवी, सात देवतेंची प्रतिमा ज्या देऊळात आहे ते सप्तमात्री । क्रीत = कृत, म्हणजे करणे । वेदिका = ओटा । क्रीत वेदिका = ओटा केला असता । देवपुजिका = पुजारीन । वनिता = स्त्रीला । प्रतारणें = प्रवंचना करणे, फसवीने, ठकवीने, त्यांनी दुसऱ्या हेतुने ओटा केला व स्वामींनी तो आपल्या उपयोगी आणला । सप्त मात्राचां ओटा = सात थरांचा ओटा किंवा तुळशी वृंदावनासारखे विशिष्ट रचना करून केलेले ओटे । गुरुवीणीं = पुजारीन । पळहो = तयार केलेला चिखल । मीया काइ याकारणे ओटा केला? = ती बाई स्वामींना म्हणते । आणि स्वामीही तीच्या समोरच ओट्यावर बसले असावे ॥

४१३) तीकवनाएका उपहारी आउ स्वइच्छा भोजन : ॥

स्वइच्छा भोजन = आउसाने स्वतःच्या इच्छेप्रमाणे यथेष्ट भोजन केले । तीकवनाएक = वासनाएकाचे भाऊ । आपुलीया स्वइच्छा = आपल्याला हवे तसे, हवे तेवढे । जेउं लाहुनि = जेउ शकणार आहे का? तरि काइ तुम्हीं बाइसांते जातांचि पाहीलें? = बाइसाचे जाणेच तुमच्या लक्षात राहीले का? तुम्ही बाइसा जाण्याची वाट पाहत होते का? । एथ व्याळी काइ? = आमच्या व्याळीला काय ठेवले आहे कि नाही । पाळले = संपले । बाइसा होववते? = बाइसांनी असे केले असते का? ।

हेतु = आउसा हीं संचारी वेधवंत असुन असे का करित होती? ना जीवधर्माचे कार्य जात नाही म्हणून : ॥

४१४) आचरे तयाचा धर्म : ॥

आणीके दासरुवें नसती? = दुसरे कोणी सेवक नाहीत की काय? । रजस्तमें निरसौनि = याचा त्याग करून । सत्वस्थिता = सत्त्वस्थित झाल्याने । तुम्हां काइ वाटलें असे? = तुम्हाला त्याचे काय करायचे आहे? ॥

४१५) माइतेया हरी उपाहारीं भटबाइसां भेटि : ॥

समाधान नसेचि = स्वस्थता नाही । तांबवटी = तांब्याचा छोटा तांब्या । देह तुटले = फार अशक्त झाले । खाटदांडी = बाजेची पालखी, बाज उलटी करून तिच्या खांबाला दोरी बांधुन मध्यभागी दांडा घालुन पालखीसारखे बनवुन नेणे । गरीब लोक आजान्याला वैद्याकडे नेताना अशा पद्धतीने नेत । आंघोळी करावेया राहीलीं = बाइसा । गोसावी वेळा दोनि पुसिले = भक्तांना किंवा माइतेयाहरींना (स्वामींना अगोदरच निरोप मिळाला असावा कि बाइसा व भट येत आहेत म्हणून स्वामींनी विचारले) पुजा होत होती = पुजा होणार होती ।

ते राहावीली = स्वामींनी थांबवायला लावली । कापडीये = यात्रेकरू । एथ राहातु = आमच्याजवळ राहावे । (भट बाईसांना म्हणीतले) वन्हारदेवासि जातु = वन्हारदेवीच्या देऊळात जावे । (महादाइसा, उमाइसाला म्हणीतले) पत्रवेली रेखीली = कपाळावर चंदनाची वेली (पान फुल) रेखने किंवा चंदनाचे ठिपके ठिपके रेखाटने । भीतरि एतु = आतमध्ये एउ द्या । आपुलां ठाई खोचलीं = मनामध्ये वरमली स्वामींचे शब्द तिच्या मनाला लागले बाइसांना बोलावले व मला बोलावले नाही म्हणून नाराज झाली । हे तुम्हां कैचे = तुम्हाला कसे वाटते । तुम्ही पीपळमढा जा = पीपळमढा जा । वाटे माहादाइसांतें म्हणीतलें = दोघींची एकच वाट असावी । मसी = माझ्याशी ॥

४१६) खळमढीं सारंगपंडिता प्रस्ने बाइसा उदास्यपरिहार ॥

उंचा होतीया = कमरेपेक्षा उंच । का रौडेली? = का कृष झाली बर । पंथु नव्हे = वाटेने येता सुखसोय नव्हती म्हणून, खाण्या पिण्याची सोय नव्हती म्हणून । वेळेचें अनउदक नाहीं = इत्यादी सोय नसल्यामुळे कृष झाले । सांते = बाजार पेठे किंवा सातही दिवस भरणारा बाजार आणि आठव्या दिवशी मोठा बाजार भरणारा । उच वस्त्र = चांगल्या प्रकारचे वस्त्र ॥

४१७) वन्हारदेवीं भटां प्रष्णें माहादाइसा उदास्य परीहारु : ॥

मज गोसावी कवणे ठाई अवसरु देती? = आमच्यासाठी स्वामी कोठे भेटतील? । ब्रम्हचारी देवाचीए गुंफे बीजे केलें = त्याच रस्त्यात ब्रम्हचारी देवांची गुंफा असावी । नावेक तेथ तेया अवसरु दीधला = थोडावेळ त्यांच्याशी वार्तालाप केला, ब्रम्हचारी देवांशी थोडा वेळ बोलले, भेटले । कुपीया = काचेच्या लहान बाटल्या । खालाटीली होतीं = झाकण लाऊन पाणी गळु नये म्हणून पक्के केले होते । वाळू बूडि उरली = त्या बाटलीच्या बुडाला वाळू उरली होती । कुपीया फोडलीया = तहान लागल्यावर पाणी पिण्यासाठी बाटलीचे झाकण उघडले । प्रागी = प्रयागाच्या ठिकाणी, प्रयागवडाचे झाड । तेथौनि कव्हणी ठाई प्रोढीलीया नाही = तिर्थाचे पाणी स्वतः वापरून दुसरे पाणी भरले नाही । तीर्थ पाळले = विधी पूर्णपणे झाला काय? किंवा तिर्थाचा विधी बरोबर झाला का? । टेक = टेकाड । बाहीरती लागती = शौचाचा उपद्रव सुरु झाला । काळी बाहीरती प्रतली = रक्ताची काळसर संडास सुरु झाली : । तुज मज एकी गोणीएचें संबळ = आपल्या दोघींचे सामान एकाच ठिकाणी आहे एवं आपण सोबत आहोत । असत्य होतें? = असत्य आहे का असत्य होईल का? । पूढारु = पुढचे आश्वासन । आवघें क्रीया अनुसंदान सांघितले = तिर्थ कसे केले त्याचा क्रम सांगितला मनकर्णिका = प्रसिद्ध घाटाचे नाव । आपणेयांतें उभेया घातले = अतिशय दुःख झाले । उदकासारीखे उदक = जसे तेथे तिर्थ आहे तसेच पैठणला देखिल आहे । पाखाण = गोदावरीतील पाषाण । शाळीग्राम । धाए मोकलुनि रडों लागलीं = मोठ्याने रडने । माध्यानस्नाने = दूपार किंवा मध्यानकाळी करावयाचे स्नान । कीं जी = आश्चर्यकारक उद्गार । दादोसा तीळांजूळि दीधली = अक्षरक्षा : ओजंळीत तिळ टाकुन परित्याग करणे किंवा हातात पाणी घेऊन त्यागाचा संकल्प करणे, अर्थात तिर्थ स्नान करत असता कोणी कशाचा त्याग करतो तर कोणी कशाचा परंतु माहादाइसांनी तर दादोसांचाच त्याग केला । ऐसेया तीर्था व्रता वरि पडी केलीए = दादोसांनी मला तिर्थ करविले म्हणून । आवघेया = संबंधीयांना । होवो : होवो = बरोबर आहे, बरोबर आहे । हे दादोसि दुसरी तीळांजूळि = त्यामध्येही जर काही त्याग करावयाचा राहिला असेल तर हि दुसरी तीळांजूळि दिली दादोसांना । आन होउनि = चांगली, व्यवस्थीत एवं विचार बदलले । द्वारके गेलीं वाराणसी गेलीं आता मल्लिकार्जुना जाती = भटोबास उपहासाने, चेष्टेने म्हणतात । तैसे ना गा = असे समजु नका । आतां म्हातारीएचे कांहीं उरलें असे = या जगात माहादाइसाचे काय उरले आहे । म्हातारीएसि वीस्वेस्वरें ब्रम्हवीद्या उपदेसु केला = तेथील काशी विश्वेश्वर (माहादेव) देवतेने ब्रम्हविद्या उपदेश केल्यामुळे माहादाइसाची बुद्धी निर्मळ केली, आपल्या तत्वानुसार माहादाइसांना काशीच्या अधिष्ठात्री देवतेच्या ठिकाणी भूतभजन घडले । पूरस्करिले = वाखानन केले, प्रशंसा केली उदास्य परिहरले = माझ्या भावनेला स्वामींनी ओळखले म्हणून । नीर्पोनि = पूर्णपणे, बीलकुल, मुळासकट । दुपाहारीचा साष्टांग पूजाअवस्वरु केला = माहादाइसाने ॥

४१८) भटां अरीसे प्रश्नु करणे : ॥

अरीसें = मुळव्याध । संस्कृत शब्द । सांणे = अलिकडे । पाणिचोरेया = संस्कृतमध्ये जलतस्कर म्हणतात अर्थात पाणी चोरणारा । (दूर्नामेयाचा = दूर्ना में म्हणजे ज्याचे नाव घेणे अवघड आहे ज्या अवयवाच नाव घेता येत नाही अशा ठिकाणी उपद्रव झाला. अवघड ठिकाणच दुःख अर्थात मुळव्याध । हे चरित्र पूर्वाधीचें = भटांच्या अनुसरणापूर्वीचे जालन्याहुन भट माहादाइसांना रिद्धपूरला पाठविले तेव्हा पू.४८९ कारण अनुसरल्यांना महारोग बाधत नाही म्हणून ।)

४१९) उग्रादैत्यीं सारंगपंडिता निरए निरूपण : ॥

उग्र = तेजस्वी, भयंकर, तप्त । आदित्य = सूर्य । उग्रादैत्यी = सूर्याच्या मंदिरात । लीहीली होती = कोरीव चित्र (आकृती) काढली होती फक्त नाव लिहिले नव्हते । स्वतसीधा = मुळातच, जन्मतखेओ । तेजसामुग्री = डोळ्याच्या पाहण्याची क्षमता । मेद सामग्री = मेदधातु, चरबी, डोळ्यावरील पडदा, अर्थात मोतीबिंदू । एवं डोळ्याचा काहीच वापर केला नाही तर त्यावर पडदा येणार । गर्भीचे खूतले रंग = मध्ये असनारे बारीक सारीक दोष । प्रेमासि पात्र होए = प्रेम होउन मुक्तीला प्राप्त होतो । भाजन होए = पात्र होय । जीवीं म्हणों लागले = मनात म्हणु लागले । नर्क आणि नीत्य काइसेनी? = नर्क आणि ते कायम असनारे ते कसे शक्य आहे? जीव नेहमी कसे नर्कात पडून

राहतो । एका जीवां विश्वहनन कैसेनि = एका जिवाला विश्वहनन कसे घडेल ? । एका हननातव = एका विशिष्ट हननातव । आपुलां सास्त्रीं पाहों लागले = पूर्वी केलेल्या अध्ययनाचा मनात विचार करू लागले । तें हें = ते आमच्या हननाने नित्यनर्क होते । भजन = भोजन किंवा सेवा

४२०) तथा हरळत्व नीरूपण : ॥

हरळ = खडा । हरळत्व = हरळाप्रमाणे होणे । काळाचीए दाढे पडीला असे गा = काळ नावे जो मृत्यु त्याच्या दाढेत हा जीव सापडलेला आहे, अर्थात अर्जित सुख दुःखाच्या भोगात जाणार आहे । जी जी = ठिक आहे पडलोच आहे सर्व जगच ह्या काळदाढेत पडलेला आहे । तैसें नव्हे की = तुम्ही जे समजता ते चूकीचें आहे । आपण हरळस्थानी होआवें = स्वामी सांगतात तुम्ही असतीपरीचे आचरण करा जेणेकरून काळ आपल्या दाढेतून हरळाप्रमाणे बाहेर काढून टाकेल । आडळे = आढळे, दोन्ही दातांमध्ये सापडतो ॥

४२१) नागनाथी उपाधीयांचीया उत्ततीया स्वीकारू : ॥

उत्ततीया = खारका, वाळलेल्या खजुरासारखे । उपहाराआंतुल = उपहारातून उरलेले, उत्सर्गिले = देण्याविषयी मनात संकल्प केलेल्या द्रव्य कानापासि वाजविली = वाळलेल्या खजुरात बी वाजत असते । तवं वाजे ना = खारीक ओली असल्यामुळे । चोहरीया = चांगल्या, चोखट । उपाधी गोसावीयांचेया श्रीमुखाची वास पाहीली = स्वामींची काय आज्ञा आहे किंवा नाही । पावाल ? = पैठणवरून बळहेग्रामला पोहचु शकाल का ? । हे अंतर २० कि.मी. आहे । वीळचांचीया दो घडीया = सायंकाळ होण्यापूर्वी (सायंकाळ होण्याचा अर्ध पाउण तास अगोदर, एक घडी २४ मिनिट) पावाल कीरू = तुम्ही निश्चितपणे पोहचाल. ॥

४२२) स्त्रीरुदनीं उदरवेथा कथन : ॥

कुचीता वासना = वाइट वासनेने. रजवासनेने । भीतरी रीगों नेदा = यांसी देऊळात मुक्कामाला येऊ देऊ नका ।

४२३) भक्ता निंबु पींपळु दाखवणें : ॥

निंबु पींपळु दाखवणे = दोन्हीही वृक्ष दाखवणे । पींपळेस्वराउतरे = देऊळाच्या उत्तर दिशेला । जी जी हा पींपळु = भक्त जनांनी तो पिंपळ अगोदरच पाहिलेला आहे म्हणून त्याकडे न बघताच खाली तोंड करून म्हटले । हां गा हा पींपळु = जरा वर बघून सांगा कि हा पिंपळ आहे का ? । तरी एथ अनृत्य का बोलता ? = मग आमच्याशी खोटे का कधी नींब म्हणता तर कधी पिंपळ म्हणता । तर्कु अप्रतिष्ठु = तुम्ही जो तर्क केला तो सिद्धीला जात नाही अर्थु वितर्क = यथार्थ अर्थ खंडल्या जातो

हेतु = विज्ञान शक्तीद्वारे स्वामींनी पिंपळाचे निंब करून दाखविले, विज्ञानशक्तीचे कार्य आनाचे आन दाखवीने ॥

४२४) सारंगपंडिता तांबोळ गर्वहरण : ॥

तांबोळ गर्वहरण = तांबोळ देण्याविषयी गर्वहरण । काइ पुरवावें असे = यात कोणती मोठी गोष्ट आहे ? मी इतकी पाने खाऊ घालु शकतो कि तुम्ही खाता खाता थकून जाल । वीडी = वीडा, एका पाणाची दोन विडे होतात, अर्धा पाणाची एक वीडा होतो । सेवटीली वीडीयें तांबोळ प्रतेजीति = पाच किंवा सात पानांनंतर तोंडाचा उगाळा टाकून देत ॥

४२५) तथा तांबोळा आंकुर निगणें : ॥

आस्वीनदेव = देवतेचे नाव, अश्वीनदेव हा देवांचा वैद्य । चौरंगीची वीद्या = तुटलेले अवयव पुन्हा येणारी विद्या । पाहीजे = डोळे उघडून पाहा । पुसिजे = कोणाला विचारा । चर्चिजे = चर्चा करा । तांबोळ उंबरवटावरि घातलें = पाणाची पिचकारी टाकली आवघेया तांबोळा आंकुर निगाले असति = तांबोळामधील जे जे पदार्थ होते त्यांना वेगवेगळे अंकुर निघाले ।

हेतु = तांबोळाला अंकुर निघणे हे विज्ञानशक्तीचे कार्य ॥

४२६) उमाइगाएनी आपण गाणें : ॥

उमाइगाएनी आपण गाणें = उमाइसांनी गायन केल्यानंतर स्वामींनीही गायन केले । उपहुडु असे = शयनासनीच जागे असून पडून राहिलेले आहेत । मासउपवासीयें = उमाइसा मी काइ गाओं जाणतीयें = मला कुठे गाता येते । उमाइसीं म्हणीतले = चौपदी गायला प्रारंभ केला । उमाइसाने गाइलेली संपूर्ण चौपदी =

बापु रे मोरी अवस्था लो : जाहां जाओं तांहां

आपुसरीया कोइ न करे मोरी चिंता ॥ धृ ॥

नगर द्वारद्वारीं भीक्षा हौ मागो : हाटचौहाटा पडा रहौं : तृषा लागे नदी पाणी पिऊं : आप महं सुख राहौं ॥ १ ॥

पडी सडी बीदीचींही हों बेंचं : साहाजें स्वभावे कथा सीऊं : सतगुरुराऊळीं सांति सबहीएली : कामक्रोधमाया जीनों॥२॥

सतगुरु तुष्ट ले आम्हां सांति मढीं दिखाइली : ते आम्हीं लींपु न सींपु : भीक्षा मागी मागी रोटी भात भुंजो : सुन्य निरलंबी राहौ : ॥ ३ ॥
जाहां जाहांचिया समादी (भयली) पडिले ताहां ताहां मानुसमादितीं आदिनार्थीं मछिंद्र सुती : गोरक्ष गाई जोग जुगती ॥ ४ ॥

बापु = बाप, गुरु, श्रेष्ठ देव । **बापु रे** = हे श्रेष्ठ गुरु, बापु शब्द श्रेष्ठावाचक । **मोरी** = माझी । **मोरी अवस्था लो** = माझ्या स्थितीकडे बघा, माझ्याकडे लक्ष द्या, माझा सांभाळ करा, माझी चौकशी करा । **जांहा जाओं तांहां आपुसरीसा** = जेथे कुठे मी जाते तेथे तुम्हीच माझ्याबरोबर आहात साह्यता करण्यासाठी । **कोइ न करे मोरी चिंता** = तुमच्याशिवाय माझी चिंता करणारा कोणीच नाही । **नगर** = नगरामध्ये । **द्वारद्वारीं** = घरोघरी, दारोदारी । **भीक्षा हों मागो** : भीक्षा मी मागते वचन प्रमाण चार्तुवर्ण्य चरेद भैक्षम.....नगरांतु जालेआपजवीजे । **हाट** = बाजार । **चौहाट** = चौकात पडलेली असते अर्थात तेथे झोपते, राहते वचन प्रमाण गावाबाहीरी खांडदेऊळी कां झाडातळी निद्रा कीजे, ओड बुरुड न्याओ कीजे । **तृषा लागे नदी पाणी पिऊ** = तहान लागली असता नदीवर जाऊन पाणी पिते । वचन प्रमाण नदीतीरी भोजन कीजे । **आप महां सुख राहों** = स्वतःमध्येच मी मग्न (सुखी) राहते असे बोलणे आहे किंवा आपल्या सिद्धांतानुसार अर्थ इतर ठिकाणी वेच न लावता मी तुमच्यामध्येच नेहमी वेचलेली असते । **वचन प्रमाण** - निरंतर परमेश्वराची आर्ती करावी. निरंतर परमेश्वराचा विरहो भावावा । **पडी** = मार्गी पडलेली । **सडी** = सडलेली, खराब, घाण । **बीदी** = गल्लीत । **चींधी** = वस्त्र, वस्त्राचा तुकडा । **हों बेंचू** = मी वेचते, उचलून घेते । वचन प्रमाण - मार्गी पडिले वस्त्र घेपे, पृथ्वी एसणे रवण असे आणी.....मा चिंधी चिरकुटी नेणो कैसी मिळेल की, नवे वस्त्र न नेसावे, मसनीचे वस्त्र घेपे पोरे हो.....तर कव्हणा एकाते हात चारी सुडा मागीजे । **साहाजें स्वभावे कथा सीऊ** = सहजच स्वभावीक प्रकारचा असा कथा शिवतो, वचन प्रमाण बाई सूडे मागीजेती मग आपुले अंग झाके ऐसे कीजे । **सत गुरुराऊळीं** = चांगल्या गुरु राऊळांनी, माऊलींनी श्रेष्ठ गुरुवर्यांनी । **सांति सबहीएली** = शांती माझ्यामध्ये प्रवेश करून दिली. वचन प्रमाण परमेश्वर परायणांचेनी संबंधे सुख श्रेय ज्ञान ये तिन्ही होती । **काम** = कमाचा अभिलाश, पदार्थाची चाड **क्रोध** = क्रूर भाव । **माया** = मोह, ममता । **जीनों** = इत्यादीला तुम्ही जिंका, जिंकायला पाहिजे । वचन प्रमाण राग, द्वेष, काम, क्रोध, मद, मत्सर यांचा त्याग याची नावे संन्यास की बाई । **सतगुरु तुष्टले** = चांगले गुरु संतुष्ट झाले, त्यांची कृपा वळली । **आम्हां सांति मढीं दिखाइली** = शांतीमठ आम्हाला दाखवून दिला, तात्वीक अर्थ आम्हाला बोधाची स्वस्थता प्राप्त करून दिली । **मढीं** = छोटी देऊळी । **ते आम्हीं लींपु ना सींपु** = त्याला काही सारवाव लागत नाही, पाणी टाकाव लागत नाही, सडा घालावा लागत नाही, **तात्वीक अर्थ** = बोधाच्या स्वस्थतेला विधीविधान करावे लागत नाही । **लींपु** = लींपने, सारवणे । **सींपु** = शेणाचे पाणी शिंपने, सडा घालणे । **भीक्षा मागी मागी रोटी भात भुंजो** = भिक्षा मागून मागून रोटी भात खातो । **भुजो** = खाने. **सुन्य** = कुठल्याच प्रकारचा आश्रय नाही । **निरालंबी** = बाहेरून कुठल्याच प्रकारच्या पदार्थादिकांचा संग्रह नाही । **जाहां जाहांचिया समादी (भयली) पडिले** = जेथे जेथे समाधी लागली, समाधीमध्ये गेले, स्मरणामध्ये मन लीन झाले किंवा जो कोणी समाधीमध्ये लीन झालेले दिसतात । **भयली** = झाली । **तांहां तांहां मानुसमादि नास्ति** = तेथे तेथे माणसांची गर्दी नाही मी या जगाच्या गर्दीपासून, माणसांपासून वेगळे झाले व त्यांच्यापासून दूर गेले । **तीं आदिनार्थीं** = मुळ नाथ, नाथांचा नाथ आदीनाथ असे पहीले श्रीदत्तात्रेय प्रभूला म्हणतात नंतर मछिंद्राला आदीनाथ म्हणतात नंतर गोरक्षाला । **गोरक्षगाई जोग जुगती** = गोरक्षाने ही योगाची युक्ती गाईली, योगसाधनाचा प्रयोग, अर्थात योगाचा कसा वापर करायचा ती ढब । एवं ही चौपदीं खडीं बोलीत, जोगीयाच्या मीश्र भाषेत गाईली । **मछिंद्र स्तुती** = मछिंद्राचा शिष्य गोरक्ष **मुळ स्थानीं** = मुळबंध, उपस्थ व गुदस्थ या दोहीमधील भाग, त्याला मुलाधार (आधार) चक्र असे म्हणतात, तात्वीक अर्थ मुळापासून जीवस्वरूपी लागलेली अविद्या, अधविकार, मतित्रय । **भीडु बांधों हो जोइ** = त्या ठिकाणी भीड बांधा, टेकु दिला द्या, आधार द्या । तसे अधविकार, मतित्रय याच्यावर संयमन करून परमेश्वरात चित्त लावा, मनाला एकाग्र करा **भीड** = टेकु, आधार । **जेवि ना काळुकळाइ** = ज्याच्यामुळे काळ तुम्हाला आकळु शकणार नाही, ओढणार नाही, घेऊन जाणार नाही अर्थात अशाप्रकारे समाधी लाऊन आत्मा ब्रम्हांडी लपवल्याने काळ तुम्हाला घेऊन जाऊ शकत नाही ज्याला आपण काळवंचना म्हणतो तो प्रकार । **गुरुवचने** = गुरुचे वचन (आज्ञा) हिच पुढे करून, तात्वीक अर्थ स्वामींचे वचन पुढे करून. सुत्र प्रमाण कौपिनो धारण करावे । **वोडिनां बांधो** = कौपीन ओढून बांधा किंवा उडीयान बंध अर्थात श्वासाला वर खेचण्याचा प्रयत्न करणे एवं सिद्धांतानुसार असे दिसते कि शरीरातील वायुच्या येण्याजाण्यावर मनाची चंचलता असते । **जेवि ना चंचळ होइ** = ज्यामुळे मन चंचल होणार नाही । **गोरक्षु हो सुनि** = गोरक्षनाथ म्हणतो ऐका, एवं येथे पालुपद धृपद संपले । **बंधी स्थीर होइ** = बंधनात स्थीर व्हा । **जेणें तुम्हीं जाया** = ज्याला तुम्ही जन्म दिला किंवा ज्यांनी तुम्हाला अधःविकाराने जन्मविले । **सो परि मारो बैरी** = तुमचे जे राग, द्वेष, काम, क्रोध, मद, मत्सर किंवा अधविकार वैरी आहेत त्यांना जसे जन्मविले त्याच पद्धतीने मारा । **आनु ना कोई** = दुसऱ्या कुणाला मारायचे नाही एवं फक्त त्या वैय्यालाच मारायचे आहे ॥ १ ॥ **पांचै पंचाएन** = पाचाचे जोडगे, पंचायत अर्थात पाच ज्ञानेंद्रिय १) श्रोत्र (कान) २) चक्षु (नेत्र) ३) स्पर्श (त्वचा) ४) रसना (जीभ) ५) घ्राण (नाक) **पंचाएन** = जोडगे । **पांचै जन हो** = पाच कर्मेंद्रिय, (१) हस्त २) पाद ३) मुख ४) उपस्थ ५) गुदस्थ । **धावंति आना आनि स्थानीं** = हे ज्ञान व कर्म इंद्रिये वेगवेगळ्या स्थानाकडे धावतात म्हणजेच ज्या इंद्रियाचा जो विषय आहे तिकडे धाव घेतात जसे कान गीताकडे, चक्षु बघण्याकडे, त्वचा शीत उष्णाकडे, रसना पदार्थाकडे, घ्राण सुगंधाकडे **उन्मनी** = उन्मनी अवस्था म्हणजे मनाच्या पलिकडे जाणे । **नीज मुनी लीन** = स्वतःच स्वतःमध्ये लीन होणे, इंद्रियांपासून मुक्त होणे किंवा तात्वीक अर्थ त्या परमेश्वराकडे लक्ष लावणे **ते मारिले नीजस्थानी** =

जेथुन उत्पन्न होतात तेथेच मारुन टाकले ॥ २ ॥ **पवनु परो हो** = वायुला शरीरात कुंभक करा म्हणजेच उजव्या नाकपुडीने श्वास पोटात घेणे याला पूरक म्हणतात आणि तोच श्वास आतमध्ये कोंडून ठेवणे याला कुंभक म्हणतात **मन स्थीर करा हो** = मनाला स्थीर करा । **चंद्रामेळा ओ भानु** = चंद्रस्वर आणि सूर्यस्वर एकत्र करा अर्थात नाकाच्या डाव्या नाकपुडीला चंद्रस्वर म्हणतात तर उजव्या नाकपुडीला सूर्य स्वर, **पाठीच्या** डाव्या नलिकेला पिंगला म्हणतात उजव्या नलिकेला इडा म्हणतात दोन्ही नलिकेतील मधल्या नलिकेला शुष्मना म्हणतात. त्या दोन्ही स्वरांना सहस्रत्रदल कमळामध्ये एकत्र करा आत्मा ब्रम्हांडी लपवीने, काळवंचना करणे । **आयागमन येँ दुइ निवारी** = दृश्य जगतात वायुचे जाणे येणे, मनाचे जाणे येणे यांना बंद करून मनाला स्थीर करून संसार चक्रातून मुक्त व्हा । **बुधी राखो आपणां** = मनाला आपल्यामध्ये स्थीर ठेवा किंवा बुद्धी परमेश्वराध्ये स्थीर ठेवा, परमेश्वरावर श्रद्धा, भाव पक्का ठेवा तो जाऊ देऊ नका । **भाटीं जाति निवारो हो** = भाटी उजाई पवन उजाईच्या द्वारे शरीरातील हवेचे येणे जाणे बंद करा. वायु शरीरात कोंडून ठेवा । **भीडे वायो न जाई** = त्या बंधनातून वायु बाहेर निघाला नाही पाहिजे म्हणजेच विचार (मन) दुसरीकडे जाऊ देऊ नका । **अखै** = ज्याला क्षय (पतन) नाही ज्याला शुन्यता नाही असे जे परमेश्वर पद । **निरांजनी** = दोष, कलंक रहित असा जो परमेश्वर, निर्मळ असा परमेश्वर (**निर** म्हणजे नाही, **अंजन** = काळीमा, दोष ।) **लो करा हो** = परमेश्वराचे नामस्मरण करा. परमेश्वरावर प्रेम (आवडी) करा । **भाव अभाव ना होए** = ज्याच्यामुळे तुमचा जो भाव आहे तो अभाव व्हायला नको, तुमचा भाव कमी होऊ देऊ नका अर्थात आत्मघात करू नका विधी आचरून परमेश्वराकडे चला दोष आचरून दोषात लिंपायमान होऊ नका ॥

४२७) उमाइ कोळी ग्रहीं भेडवणें : ॥

कोळीग्रहीं = कोळ्याच्या घरी । **कोळी** = मासे पकडणारे । **भेडवणें** = फक्त भीती घालणे, वास्तविक तसे करविले नसते स्वामींनी फक्त भीती दाखविली । **गोसावीयांची जालीसि** = स्वामींच्या सन्निधानी आहे । **बाइ मास उपवासीयेँ काइ म्हणताति?** = स्वामींनी महादाइसांना विचारले । **घरवात करणे** = लग्न करणे, घरसंसार चालविणे । **अभक्ष भक्षावे** = मांस खावे । **अपेय** = न पिण्यासारखे अर्थात दारू वगैरे । **एथौनि म्हणितले** = आम्ही विहिलेले साधन ॥

४२८) अन्य नमस्कारे भीतें महादाइसें देवांचीए भेटि धाडणें : ॥

अन्य नमस्कारें भीतें = परमेश्वराव्यतीरीकत अन्यांना नमस्कार करायला घाबरणारी । **देवचीए** = रामदेवाचीए । **भेटवे ना** = भेटु वाटत नाही । **नमस्कार करवे ना** = नमस्कार करवेना, करू वाटत नाही । **आतां तुम्हां नमस्कारू करू नैए** = तसे बघितले तर तुम्हीच दादोसांना नमस्कार करू नये । **तुमचा नमस्कार तया घेऊ नैए** = तुमचा नमस्कार दादोसांनी आदरपूर्वक अथवा मान्यतेच्या भावनेने घेऊ नये ॥

४२९) महादाइसा उमाइसा भेटी : ॥

महादाइसा उमाइसा = या दोघी व दादोसांची भेट । **च्यारी पाहारू** = रात्रभर । **भांडता गेले** = दादोसांनी महादाइसांना फसवून वाराणशीला पाठविल्यामुळे दोघांमध्ये भांडण झाले । **राहाउं रीगाले** = थांबविण्याचा प्रयत्न करू लागले । **पायां पाएवणी मीळैल** = आमच्या पायाचे चरणोदक मिळेल किंवा खाण्यापिण्याची सोय होईल । **मज कार्य असे** = मला दुसरे काम आहे । **सागळ** = चामड्याच्या बादलीसारखे भांडे । **काइ पां** = मनात विचार करतात । **दीस कैसे लविले** = तुम्ही इतके दिवस कसे लावले? एवं स्वामी विनोदाने म्हणतात वास्तविक जास्त दिवस लागले नव्हते । **जी जी** = महादाइसा सुद्धा स्वामींच्या काकुरूपी हास्यविनोदाला पात्र होऊन म्हणते कि बरोबर आहे । **तें अनिष्ट कीं** = इतके भांडण करणे हि दोषजनक बाब आहे ॥

४३०) तथा संन्यास निरूपण : ॥

जे तेथौनिया = वाराणसीवरून परत या । **उराइतुकेया** = छाती इतक्या । **उर्धबाहो होउनि** = दोन्ही हात पूर्णपणे वर उचलून । **फोकरिजे** = मोठ्याने म्हणणे । **संन्य स्तोहम् संन्यस्तोऽहम्** = मी संन्यासी आहे२ । **परि रागादिक न त्यजे** = रागादी षडरिपु मात्र सोडल्या जात नाही । **तो काए संन्यासु** = त्याला संन्यास म्हणावे काय? । **कार्याचा न्यास कीं जे** = कार्यरूप विकाराचा नाश करणे, प्रयत्न करणे । **ये दसे** = शाब्दी कोमळदशे किंवा शब्दज्ञानात जर अवस्था प्राप्त झाली तरी सुद्धा । **मज वेष देयावा जी** = इतर कार्यरूप विकाराचा नाश करण्यासाठी प्रयत्न करू परंतु संन्यास वेष तर द्या ।

हेतु = स्वामींच मत रसरूप उल्लेखापासुन शारीरे अभिमुखे पर्यंत (सेवनेपर्यंत) कार्यरूपी विकाराचा नाश करण्याचा प्रयत्न केला पाहिजे ॥

४३१) सोमवारीए रामदेवीं पुजा : उपाहारू : ॥

सोमवारी = सोमवारी येणारी अमावस्या । **उपाहारालागि वीनवीले** = सकाळीच येऊन विनंती केली । **मागिला कडौनि** = थोड्याच वेळाने । **लवलौनि** = लवकर, जलद, पटकन । **गोसावीयांचि पुरता उपहारू निफजवीला** = नेहमी भक्तजनांसह उपहार करत होते । **उपहुडु**

जाला = सकाळी ११ ते ११.३० च्या दरम्यान : मग गोसावी आसनी उपविष्ट असति = पावनेबारा ते बाराच्या दरम्यान । बाइलीची खीति खीति = कामाची आवराआवर ॥

४३२) साधा स्नानां पाठवणें : स्त्रिये पंचगुरु निरूपण ॥

स्त्रिये पंचगुरु = माता, पिता, सासु, सासरे, पति हे पाच जण स्त्रिये हितकारक असतात । माएधुवा = ह्या माएधुवा व भोगनारायणाच्या माएधुवा दोन्ही वेगवेगळ्या आहेत । लोणारतीर्थी = पैठणचे लोणारतीर्थ । दुर्ग = तटबंदी, परकोट, किल्याची भित किंवा उंच टेकाड । अधोपरी = मध्यभागी, अर्ध्यातच । हो कां = चांगले आहे । देओ स्वर्णी फुली पुजीजताए मां = देवाचे पूजन सोन्याच्या फुलाने करत आहात काय? । अपूर्व = अद्भूत । बोचकुनि घेतली = ओरबडुन, हावरटपणाने, बोटाचे नखे लागेल अशा पद्धतीने किंवा लहान बालक जसे एखाद्या वस्तुवर एकदम झडप मारते तसे । नखे रूपति ना? = नखे रोवली असती । मीं वारीं तेचि कंरी = जे नको करू म्हटल तेच करते । उपरांइ = वर तोंड करून, एवं स्त्रित्वाचे लज्जारूप धर्म नसणे । मां = आश्चर्यकारक । प्रेम गोमटे = दृष्टपर व्यवहाराने परमलाभ होतो ।

४३३) साधां क्षीरि भोजनपूर्वक टीळा तांबोळ माळदान : ॥

मग सर्वज्ञें म्हणीतले = त्याच दिवशीची हि लीळा आहे । एल्हो ए = स्वयंपाकघरात । एथचि आणा = आमच्यासमोर आणा । आणिक वाढुं आदरिले = भाजी चातुष्ट्य वगैरे । लींगाकृत केली = शिखराकृती, शिखरासारखी, वर कमी खाली जास्त अशा पद्धतीने राशी केली आणि ती खीर घट्ट असावी । खोबा = वाटीसारखे पसरते खड्डे । डो = तुप ठेवण्याचे बोडकुळे किंवा तुप ठेवण्यासाठी नारळाच्या कवटीचे भांडे । दुचीतीं होती = चित्त दोन ठिकाणी वेचल्या जाणे. स्वामींची वास पहावी तर घास घेण्याचे राहून जाते आणि घास घ्यावा तर स्वामींकडे पाहण्याचे राहून जाते । मग हें तुम्हां कैचें? = पुन्हा असे अवलोकन कसे घडणार किंवा हि खीर तुम्हाला कशी रुचते धालीए = तृप्ती होणे । आंगुळी गळा पावति असे? = अंगठा गळ्यात घालुन बघा गळ्यापर्यंत अन्न आले का? । उभीया हाटवटीया = रस्त्याच्या दोन्ही बाजूंच्या दुकानाच्या मधातुन जा । हाटचौहाटा = बाजार चौकातुन, अर्थात जास्त गर्दीतुन । रांडा बाइलासि = ज्या विधवा आहे त्यांनासुद्धा, अर्थात साधा ही विधवा होती म्हणुन तो रांड नव्हे कीं = तो जीव रांड नसतो कारण तुमचा तो नित्यपती म्हटला म्हणून । इसाळू = रागीट । आपुलिया बापा भाउवाचीए मांडीएवरि लोळे = अर्थात त्यांच्याशी अत्यंत सलग्गीने वागते । ते तयासि खंति ये = योग्य वाटत नाही । आणीकेंसीं = परक्या पुरुषासी । आधां दाती सीस घे = अर्धे वरचे दात (दाभाड) आणि अर्धे खालचे यांच्या मधूनच उडवून देईल किंवा आधा दाती नावाच्या शस्त्राने उडविल । (ते तेयासि तोंड दे = त्या इशाळुची पत्नी त्याला प्रतिउत्तर देते)

४३४) नींब मौळी माधुर्यकृत प्रसाददान : ॥

नींब मौळी = निंबोळ्या पाने फुले यांच्यापासून बनविलेली डोक्यावरची माळ । मौळी = मुगुटमाळ जसे चंद्रमौळी । माधुर्यकृत = गोड करून । वेंठी = डोक्यावर असलेली माळ, वेठी व मौळी या दोन्ही शब्दांचा एकच अर्थ आहे । भावैंचां खेळां वेंठी ओळगवीली = जेष्ठ महिन्यात दिवाळीपूर्वी येणारा एक सण व त्या दिवशी स्वामींना माळ दिली । महुरु = फुलांचा मोहोर, बहार । श्रीमुगुटी वेठी असे = झोपेतुन उठल्यावर पुन्हा घातली असावी । घेतलें = घेऊन तोंडात घातले । आणीक पान तोडिलें = त्या वेठीचेच तोडले । अवळोकीलें = विशेषत्वाने अवलोकन केले । गौल्य साकर एसं = साखरेसारखे गोड । साधे खाओं लागलीं = त्या माळेतील निंबोळ्या पाने व फुले । तरि काइ आपणचि खाइजे? = म्हणजेच दुसऱ्याला देऊ नये का? ।

हेतु : माया वेशाची लीळा, अभावी भाव करून दाखवीने ॥

४३५) बहुडी स्तीति ताडणीं देवां कोपणें : ॥

बहुडी = या नावाची गणपत मठाची पुजारीन । स्तीति ताडणीं = स्तीतिच्या भरात मारणे, काठीने भीती दाखवीने । देवा कोपणें = रामदेवावर कोपणे । आपुलीया सीक्षांसहीत = अकदी लवाजम्यासहीत डुलत येत होते । बहुडीयेतें खूणावीलें = तिचा थाटमाट बघुन ते वर्तन न पटल्यामुळे खूणविले । रीगो नैए संभुचीए = शंभु म्हणजे परमेश्वर. अर्थात परमेश्वराच्या घरात तुम्ही प्रवेश करू शकत नाही किंवा शंभु म्हणजे महादेव अर्थात महादेवाच्या देऊळात तुम्ही प्रवेश करू शकत नाही ॥

हेतु : स्वामींनी दादोसांचे गर्वहरण करण्यासाठी अशी लिळा केली ॥

४३६) देवकोपखेदखींन माहादाइसां यादव गुरु नीरूपणे ॥

देवकोप खेदखींन माहादाइसां = रामदेवांच्या रागवण्याने खीन्न झालेली माहादाइसा तिला । खींन्न = दुःखी । यादव गुरु = यादवांचे हितकर्ते श्रीकृष्ण चक्रवर्ती यांचे निरूपण । रामनाथु = महादेवाचे नाव । आइति जाली कीं नाहीं = तुमच्या घरी तयारी झाली कि नाही । गळती = महादेवाच्या लींगावर गळनारे थेंब थेंब पाणी त्या पाण्याचे भांडे । उचीत स्फुरे = योग्य वेळी आपोआप स्फूरते । कां जीं जाणावें =

कांजी उपलक्षणे साधारण अशा पदार्थावरून तशा क्रियेवरून स्नेहाची जाणीव होते । दादोसाते न मनेचि = आवडले नाही, त्यांच्या चेहऱ्यावर नाराजीचे भाव स्पष्ट झाले असावे । तयाचीं तीहीं ताटें केलीं = सर्वांची तीने ताटे तयार केली । मढा बीजें केले = गणपत मठात । ते वाटवरि = त्या बेचापर्यंत । तैथोनि पींपळमढा फांकले = आपल्या बिढाराकडे गेले । गुरुवाचें = लींगावर बेलपत्र वाहणारे, अर्थात पुजारी । पाणी पीयालीति = त्यांचे पाणी प्यायलात नाही का ? । गोसावी ईश्वरु = स्वामी ईश्वर आहे ते तटस्थपणे पाहतात । काइ वाटलें असे = चांगले किंवा वाईट । निजकुमरा = स्वतःचे मुल । जुंझजुझों = भांडुन, मारामारी करून । अडली = उत्तर देता आले नाही । सयनासनीचि असति = शयनासनावर अंग टाकलेले होते । दारवंडेसी लागलीं असति = उन असल्यामुळे दारवंठ्याकडे खेदुन उभी होती । रूपै आली = तेथुनच म्हणते । रूपै भीतरि या = सन्मानपूर्वक शब्द । जीवाचें गोसावीयांसि कांही न वटे = स्वामींना जीवाविषयी काहीच खेद आल्हाद वाटत नाही का ? । सतसंभवीं जीव नरकींचि घालीजति = १००% जीव नर्कालाच जातील असे परमेश्वर करतात काय ? । आसनी उपविष्ट जाले = उठुन बसले । मां आपुलेयाचेंही न वटे = आपल्या भक्तांचे ही वाटत नाही का ? । प्रभासे = प्रभास नावाचे गाव किंवा प्रभास नावाचे क्षेत्र । ते नर्का गेले ऐसे कवण म्हणे बाइ ? = तात्विक अर्थानुसार आधी राइके विके यास्तव आधी संबंध दानाच्या फळाला गेले । मत्त द्रव्यें = दारू, मदिरा । सूर्याचा = सूर्याची भक्ती, उपासना करणारा । आम्ही वर्जुनिं = ते आम्ही प्रतिबंध करू ॥ (कुमरनिमज्जन = मुलांचा बुडुन नाश होणे) । काठवटी = लाकडी परात । ढीवरे = मासे पकडणारे कोळी सुंबा = बाणाचे समोरचे टोक । पांनिचे घोडे = लाकडी घोडे । मदे = मदिरा । नीकरासि = टोकासी । भांडण्याच्या बेतात । तयासि उजू सुटले = सरळ त्याच्याच पाठीमागे मारायला धावले । ऐसे ना = एकी वासना त्याच्याने नाही गेले ।)

४३७) माहादाइ हस्तिभंगापराधे दंडु करणें : ॥

हस्तिभंगापराधें = हत्तीचे चित्र मोडले असता । तीया साली ओटेयाखालि सांडीलीया असति = स्वामींनीच दोन तीन केळीच्या साली अशा पद्धतीने फेकल्या होत्या कि हत्तीचा आकार तयार होईल । हाति आकारुनि = मनात आकारून । झडिलीया = उचलुन बाजुला टाकल्या । हो जी = अस जर आहे एकु कानां = एक कोपरा, झोळीची गाठ दिलेली एक बाजु, झोळीचे टोक । गुडघा घालीति = उकड आसनी खाली बसुन गुडघ्यात झोळी घालणे मग भिक्षा मागणे । अवटळला = मुरगळला ।

४३८) तथा वोवीयागाएनीं सुहदत्व स्वीकारु : ॥

वोवीयागाएनी = वोव्या गायल्या असता । सुहदत्व स्वीकारु = स्नेहभाव, प्रेमभाव, भक्तिभावाचा स्वीकार करणे । सोजी = मैदा । सोजीएचे = मैदाचे पक्कान्न करणे, सोजीचा शिरा करणे । गाउनि एति = आपल्या गावावरून येते । लाडु = बुंदीचे किंवा शेवाचे लाडु । सोजी काढिली = गव्हाचे सालपट वेगळे करून त्यातुन मैदा काढला । तीमीली = मैदा ओला केला, भिजवला । कांडिते असति = मैद्याला लोखंडाच्या किंवा लाकडाच्या फळिवर लांब करतात । दादरा = लाकडी जीना । गोमतीए तीरीं = गोमती नदी द्वारकेची तिच्या काठावर । नीळेया गुढरा = निळ्या रंगाचा, श्रृंगारलेले छत्र अंबारी । राजेया गुजरा श्रीकृष्णराया = गुर्जराचा राजा, गुजरात मधील राजा. श्रीकृष्ण किंवा गुर्जर राजा श्रीचक्रधरांना । नीळागुढरु = निळे छत्र । राजा गुजरु = गुर्जर राजा । माणीकीं मंडपी = माणीक मोत्यांचा मंडप । गोमटे = चांगले सुंदर । मांजीठे = लाल । आरव = झाडांचा समुदाय । कुंडी = पागोटे । आरव कुंडीचे = पागोट्यावर झाडांच्या फुलांची वेलबुडी काढलेली आहे । राजेया दंडीचे = राजदंड ते धरणारा । किंवा दंड करणारा । श्रीचक्रधरा = श्रीकृष्ण किंवा आमचे स्वामी । गोरे आंग = चाफ्याच्या फुलासारखे गोरे अंग । बाहीया डवरीया चंदने = श्रीकरावर चंदनाचा लेप चढवलेला । झणे = न जाणो । दीठी होए = दृष्ट लागेल । बापु म्हणे कीं भाइया = त्यांना बाप (पिता) म्हणावा कि भाउ म्हणावे । साजणी = मैत्रीणी । गोत = नातेवाईक, संबंधी । चाहीया = चक्रपाणी, चक्रधर । वो = संबोधन । माझे साजणी गोत चाहीया वो = एक मैत्रीण दुसऱ्या मैत्रीनीला संबोधन करून सांगते कि माझे प्रिय गोत्र चक्रपाणी आहे । मुसळ = लाकडी मोठे मुसळ आहे । बापा भाउवा गाइजति = बाप भावांसाठी गातात ॥ (डौडी = पागोटे । संश्रुति संबंधु = मुळापासून संबंध । न तुटनारा अतुट संबंध)

४३९) महादाइ अकूर वोविया गाएनी नीषेधु : ॥

अकूर वोविया गाएनी निषेधु = अकूराविषयी ओवी गात असता प्रतिबंध । अकूर = कंसाचा प्रधान व नंदलालाचा मित्र । मंगळे = शुभ मंगळ । लवति = आवाज करत आहे । अकूरा मंगळे लवति पिंगळे = हे अकूरा पिंगळे पक्षी मंगळ आवाज काढतात अर्थात शुभशकुन दिसतो आहे । कृष्णु संध्यावेळे भेटतील = श्रीकृष्ण संध्याकाळी भेटतील । अकूरें घातली सगुण गांठी = अकूराने आपल्या मनात ठाम निश्चय केला । आजि द्वारकेराएसी होइल भेटि = आज द्वारकेचा श्रीकृष्णाची भेट होईल । हाती वीडा बतीसा पानांचा = बतीस पान नावाचे उत्तम पान । नीजभक्तु = स्वकिय भक्त । मुळ = ममाधारी घेण्यासाठी । गोकुळ पातला उत्साएसीं = उत्साहपूर्वक गोकुळात पोहचला । अति संभ्रमीत = आनंदाच्या भरात काही सुचेना । तो अवसरु जाणवीतु आंगाजवळि = आज्ञा प्रतिपालन करण्यासाठी श्रीकृष्ण चक्रवर्तीच्या जवळ उभा आहे । स्वामी दुहा तो कैसा ? = स्वतःच्या स्वामींचा द्रोह (वैर) करणारा तो कसा असेल । ससुरा मारविला = सासरा जाबवत त्याला मारण्यास सांगितले । मणीलागी = सेमंतक मन्यासाठी । एसणी कळी लाविली = खोटा आरोप केला आणि वास्तवात तो मणी

अकूराने चोरला होता । देवो आणिला = श्रीकृष्णाला गोकुळातून मथुरेला आणले । सुरसी बोली = गोड बोलुन आणले । घातकू तो कैसा ? = यापेक्षा वेगळा कोणता घात असेल ॥

४४०) देव मातृकास्वपात्रुका आकर्षणी माहादाइवचन प्रसंसा : ॥

देवमातृका = देवाची आई अर्थात दादोसांची आई राणाईसा । स्वपात्रुका = स्वतःचे भांडे, पात्र । आकर्षणी = आकर्षणे, ओढणे, हीसकावुन घेणे, घेऊन जाणे । माहादाइवचनप्रसंसा = माहादाइसा म्हणण्यावरून की ही आमची वाटी आहे यावरून स्वामींनी तिच्या बोलण्याची प्रसंसा केली । ओळखण = नीशानी, एखाद्या वस्तुची खुन । एकवाट = एकत्र । समोर असे ते घे = समोर भांडी पडलेली आहेत त्याच्यातुन घ्या । ना हे अमची वाटी = माहादाइ सा म्हणते । बाइ तुमते वाटी असे ? = तुमच्याजवळ वाटी आहे का ? आणि स्वामी त्या दोघींचा संवाद ऐकत होते । सेवा = नेहमी करावयाची ती सेवा । सुश्रुषा = काही विशेष करावयाची ते सुश्रुषा । म्हणीये = सांगितलेला व्यापार । जेतुलीं जोडि जोडी = जितके जोडुन, कमाऊन आणतो । जे एथिचें तें आपुलें = जे जीव परमेश्वराचा पदार्थ आपला मानतात म्हणून परमेश्वरही त्या जीवाला पुनः संबंध देऊन इश्वरप्राप्ती करतात ॥

४४१) तथा अनुवर्जनीं अनृत्यवादा माहादाइसा क्षेदा उपनोति : ॥

अनुवर्जनीं = दोन पावल सोडायला जात असताना । अनृत्यवादा = खोटे बोलणे, स्वामी खोटे बोलले असता । क्षेदां उपनोति = दुःखाचे निरसन करणे । वीनतकंदर होउनि = हात जोडून खांदे वाकवुन नम्रपणे । प्रभाते = सकाळी, पहाटे । तुम्ही काई ? = तुमचा काय विचार आहे । मागुत वाउलींचि = मागुतपावली स्वामींकडे पाठ न करता जेथपर्यंत स्वामींची श्रीमूर्ती दिसते तेथपर्यंत जाणे । एकु बोळवीतु देइन = तुम्हाला पाडळीपर्यंत सोडायला एखादा माणूस देईन । लटीकीया नव्हीजे = खोटे नाही पडणार का ? । ऐसे इतुलेयासिची = एवढ्याने काय होईल ? । मग अवघे भक्तजने राहीली = काही विशिष्ट अंतरापर्यंत थांबले । पोटफोडावरि = पोटफोड्या गणपतीच्या मंदिरापर्यंत किंवा गावाचे नाव । अर्थात बऱ्याच लांबपर्यंत । तरि एथ लटिके का बोलिली = पाडळीला जातो म्हणून खोटे का बोलली । आवघी पा लटीकें बोलति = मनात म्हटले । दाटे पदमें भरिलीं = दाट कमळाच्या फुलांची रांगोळी काढली । पींपळमढां गेली = आपल्या निवासस्थानी गेली । भट विचारु लागले = मनात विचार करू लागले । एसं कन्हणारे नव्हति = अशी कुशळता उचित व्यापार करणे कोणी जाणत नाही । चुकवित चुकवीत = रांगोळीवरती पाय न ठेवता । या रंगमाळिकासि रोसु असे गा = रोष आहे क्रोध आहे । दारापासि मढाचेया उभे राहीले = मधल्या मठाच्या दरवाज्याजवळ । इस्वर्य = सामर्थ्याने । इक्षीत = किंचीत । पोर कैसें लटकें = कशे लबाड आहे, विज्ञानी करतात । कि आम्ही आपल्या सामर्थ्याने रांगोळीवर पाय न ठेवता उत्पवन करून जाऊ शकेन असे होणे शक्य नाही का ? । गोसावी आसनी उपवीष्ट असति = सयनासनीची होते । एवढेया वेळा । = भर दुपारच्या उन्हात । आम्हा सांघातें एताति तरि = सोबत आल्या तर । अनां पाणी यांचा सुरवाडु होता = खाण्यापिण्याची सुखसोय झाली असती । लटीकी नव्हे ? = खोटी होणार नाही का ? । ऐसी इतुलेयासीचि काइ ? = एवढ्याने काय जाणतील । हें इसाळुवांचे इसाळु = आम्हाला इतरांपेक्षा अधिक राग येतो बर । कव्हणी एक इसाळु असे = कोणी एक आपल्या पत्नीची इर्षा करणारा किंवा राग करणारा आहे । आज्ञा करी = घराच्या बाहेर जायचे नाही अशी आज्ञा करी । वन्हाड जाए = वरात किंवा लग्न होऊन वराच्या घरी आल्यानंतर वधुवराची मिरवणूक काढतात तेव्हा । सेजिया = शेजारच्या बाया । साइलिया = मैत्रीणी । नोवरी केव्हडी असे = नवरीची उंची, रुंदी किंवा वय किती आहे प्रथम नवरा न विचारता नवरीच का विचारली ? कारण स्त्रीला स्त्रीचा इसाळ अधिक असतो म्हणून । कैसी असे ? = दिसायला कशी आहे ? । नोवरा केव्हडा असे ? = उंचीने किंवा वयाने । येसी ना कां ? = बघण्यासाठी का येत नाही ? । भीती आडौनि पाहे = भीतीआडुन पाहून घे । माझेनि वरैते मज आज्ञा केली असे = दरवाज्याबाहेर जाऊ नकोस अशी आज्ञा । ना तेयाची दृष्टी ते मजचि वरि असे = त्यांचे संपूर्ण लक्ष माझ्यावर आहे म्हणजे तो सुद्धा वरातीत आहे । कव्हणी काहीं बोले कव्हणी काहीं बोले = कोण काय म्हणतो तर कोण काय म्हणतो अर्थात सर्वांनी आपआपले मत मांडले । एथ एक बोलो आवडलें = स्वामी म्हणतात आम्हालाही काहीतरी खोटे बोलु वाटले अशाप्रकारे माहादासाची उदासीनता परीहरली : ॥

४४२) माहादाइ मोदक प्रोतानर्णीं अविधि परिहारु कथन : ॥

मोदक = लाडु । प्रोत = पोते, मराठीचे संस्कृतमध्ये रूपांतर झाले । आनएनी = आणने । अर्थात लाडुचे पोते (पिशवी) आणले असता । अविधि परिहारु कथन = अविधिचा नाश कसा होतो हे सांगणे । पुरुख = सामर्थ्यवान पुरुष । तयांसि खेमाळींगन दिधलें = अर्थात बहुतसा सत्कार केला । खाजें = मध्यंतरी खाववायचे खाद्य पदार्थ । चुरी = लाडुचा चुरा । बाबा आणीक आणवीती = आनखी घेऊन यायला सांगतात का असे मनात म्हणते । डाळणी करुनि = टाळाटाळ दूरलक्ष करून । पालिमांडे = मोठे ताट । हेचि चुरी = एवढेच आहे का ? अनुवर्जनाचे अनुकार केले = दोन चार पावले सोडायला जाणे । प्रभास = प्रभास नावाचे गुजरातमध्ये तिर्थक्षेत्र आहे तेथे सर्व यादव दूर्वासक्रुषीने दिलेल्या शापातुन मुक्त होण्यासाठी गेले होते । कदन झाले = मारल्या गेले, एकमेकांत भांडून मेले । मागिलाकडौनि श्री उधवदेओ द्वारावती येहुनि आले = त्यांना युद्धाची माहिती समजल्यावर । यके मडि वोलांडिती येका मडेयावरि पाय देति = इतके प्रेते पडलेली होती कि ओलांडण्याला जागा नसल्यामुळे त्यांच्यावर पाय ठेऊन जात होते । अश्वथाबूडीं = पिंपळाच्या बुडाला । श्रीकृष्ण

चक्रवर्तीसि पहुडु = एका श्रीचरणावर दुसरे श्रीचरण ठेऊन झोपले होते । **तैसी अवस्था** = अतिशय उदास, पुरत्यागाची अवस्था । **म्हणीया म्हणौनि पाठवीले** = जायला तयार नसल्यामुळे काहीतरी कामासाठी पाठवले । **तुम्हा लागे हो** = तुमच्या संभाळी । (**कैवल्य संचरीले** = विज्ञानाची मुर्ती सोबतच आभासत्व दर्शन ।)

हेतु : या लिळेत श्रीचक्रपाणी महाराजांच्या ५२ स्थूल विद्यावंतापैकी एक विद्यावंताची स्वामींसोबत भेट झाली । विद्यावंताला त्रिकाळ ज्ञान असते मग त्यांना पोत्यातुन लाडू बाजुला ठेवले ते दिसले कसे नाही ? ना स्वामींच्या मनोधर्माने ओळगनी मायेने दिसु दिले नाही किंवा दिसलेही असेल पण ते काहीच बोलले नाहीत ।

४४३) सारंगपंडिता तारांगोळीक्रीडे माहादाइसां प्रास्वीत कथन

तारांगोळी = गारगोटी, सुपारी, सागरगोटी । **टाकुनि घातले** = तेथुनच फेकून दिले । **पोळली** = चूक लक्षात आल्यामुळे दुःखी झाली । **हारि पडिले** = जिद्दीने खेळू लागले । **रीण** = ऋण ॥

४४४) देव अव्हानीं माहादाइसा अपक्षेपण अवलोकणे : ॥

देवअव्हानी = रामदेवाने बोलावले असता । **अपक्षेपण** = खाली पडणे किंवा टाकणे । **आली** = पैठणला । **मीस** = कारण, निमित्त । **ऐसें मीस घेंवो** = असे निमित्त करू असे म्हणते । **सोंडीएवरि ठनकरि टाकिली** = सोंडीएखाली टाकली । **आपणेयांतें खालि घातलें** = स्वतःला खाली झोकून दिले । **काइ वो काइ वो** = आतुन त्या दोघी म्हणतात काय झाल । **च्यान्ही पाहार** = सकाळपर्यंत । **कुंथतें होतीं** = दुःखाने कन्हणे । **खूरडति** = रडती, झोपेत पाय लांब आखूड करणे । **बळी होइल** = नीट, बरी होइल । **अवसरि करील** = प्रतीक्षा, वाट पाहात बसेल । **आंगी टोपरें केले** = अंगात आंगी टोपरे घातले । **आजि कवणीकडे** = कोणत्या दिशेला । **आजि म्हातारी असे तया स्थाना जाइजैल** = त्याची विचारपूस करण्यासाठी । **पाहों लागली** = इकडे तिकडे पाहो लागली । **सोंडीएवरि उभे ठाकले** = त्याच्या दुसऱ्या सोंडीवर उभे राहिले । **ऐसीचि पडिलीयें** = पुढे झुकल्यामुळे पडली । **आणि आपण दडकरि सोंडीएखालि घालीति** = प्रत्यक्षात तिने करून दाखविले । **मानसरोवर** = उत्तर प्रदेशात हिमालय पर्वताच्या पलीकडे मानससरोवर आहे व त्याचे पाणी स्वच्छ, गोड आहे म्हणुन राजहंस पक्षी ते पितात । **गावांगावीं** = गावागावातले । **देसोदेसीं** = देशादेशातले । **बावी** = छोटी विहीर किंवा घडीव चिऱ्यांनी बांधलेली विहीर । **पोखरणी** = मोठी विहीर किंवा ज्यामध्ये कमळाची फुल उगवतात असे छोटेसे तळे । **आदिवंते उदकें** = त्या पाण्याला आद व अंत दोन्हीही आहे । **क्षुधानीवृत्ति तरि होए** = पोटातील जठराग्नी शांत होतो । **भुक न वचे** = खाण्याची इच्छा राहतेच । (**परुवंती** = लांब गळा काढुन रडणे ।)

४४५) शब्दार्थुनीर्वचनपुर्वक माहादाइसां अनुभवदेव नामकरण : ॥

शब्दार्थुनीर्वचनपुर्वक = शब्दांचा खुलासा करून सांगणे । **अनुभवदेव** = अनुभव घेणारा । **ब्रम्हानुभुति** = सद्ब्रम्ह्याची प्राप्ती होणे; तेथील आनंद अनुभवणे । **परि ब्रम्हानुभुति ते दूर्लभु** = सहजासहजी मिळत नाही । **कीं ब्रम्ह अनुभवीजे ते नीकें ?** = अर्थात सद्ब्रम्हाचा आनंद अनुभवणे हेच चांगले आहे ॥

४४६) माहादाइसां आत्मज्ञान निरूपणें : ॥

आत्मज्ञान = स्वतःच स्वतःचे ज्ञान । **मृत्याचे धर्म जीवीताप्रति कैसे निरूपावे** = ज्याला आत्मज्ञान झाले त्याचे ज्ञान आम्ही कसे सांगावे बर । **कव्हणे एकें साधने करुनि** = आरशाने किंवा स्वच्छ पाण्याने किंवा कोणतीही स्वच्छ पारदर्शक वस्तु । **आत्मा सकळांते देखे** = बाहेरील सकळ वस्तु बघतो ते आहे आत्मज्ञान । **मग कव्हणे एकें साधने करुनि आत्मेनीचि आत्मेयांते देखता होय** = ब्रम्हविद्या साधनेकरून किंवा अपरोक्ष ज्ञानेकरून । **जी जी आत्मा कैसा असे ?** = कसा आहे आत्मा । **आत्मा परमात्मा ऐसा असे आणि स्वामी स्वतःविषयी आत्म्याचे ज्ञान सांगतात** । **जीव परमात्मया ऐसा असे** = जीव आनंदार्थी परमेश्वरासारखा आहे । **आतांचे तवं ऐसे घेपे** = आताचे तर ऐकून घ्या । **पाठी** = प्राप्तीला गेल्यावर . **आत्मज्ञाने मोक्ष** = परमेश्वरच्या ज्ञाने मोक्ष ॥

४४७) विषय व्यवस्था निरूपण : ॥

विषयव्यवस्था = ज्ञानविवेक, साधकबाधक विचारविर्मश ।

४४८) माहादाइसां कळीधर्म नीरूपणें : ॥

सीवाइलें = शिवालय, शिवमंदिर । **वीस्णुग्रहें** = विष्णू मंदीर । **मैराळ** = शुद्ध देवता । **क्षेत्रपाळ** = विशिष्ट स्थानीची देवता । **ये स्थानी होती** = त्यांचीच पूजासाधना लोक करतील । **मार्ग** = पंथ किंवा अंतर्त्याग बर्हियाग, भावसाधन, नानापूण्य, अनंतव्रतादिक । **धर्माधर्म** = नितीअनीती । धर्म म्हणजे ज्या युगीचा त्याच युगी आचरणे अधर्म म्हणजे वरील युगीचा खालील युगी आचरणे, खालील युगीचा वरील युगी आचरणे । **वर्णावर्ण** = चार वर्ण, ब्राम्हण क्षत्रीय वैश्य शूद्र. **सत्यवीद्या** = सत्य प्रकारचे ज्ञान । **अस्फुरति** = विशेष स्फुरतात, किंवा स्फुरत

नाही । तंत्रशेषु वर्ते = आगमांतुल काही एक विभाग कलियुगाच्या फक्त सुरुवातीलाच वर्ततो । राएमंडळीक आदिकरौनि = राजा उपलक्षणे ज्यांना पदार्थाची मुबलक उपलब्धी आहे त्यांना सुद्धा । म्हणौनि चूके = प्रत्यक्ष विषय सेवना चुकते । अधर्मसीळ = अधर्माने वागणारे । साजावींझा = दुर्गम प्रदेशात, डोंगर प्रदेशात अर्थात जेथे राजे वगैरे त्रास देणार नाहीत अशा ठिकाणी । वोसे होतील = रिकामे, वोस पडतील कारण तेथे चोरी दरोडे होतील म्हणून । पालीवने वसतील = पाल (तंबू) ठोकून राहतील । कोदे = एक धान्य । भातेया = भातासाठी । पडती खाण्यासाठी तुटून पडतील । परूसीचीं सेते = छोटे छोटे सेत । कुहांची = छोटे छोटे केलेले तळे आणि त्यातून झरणारे पाणी त्याचे सोनेया = सोन्याचे नाणे । बापु पुता पाठीमोरा ठाकैल = बाप पुत्र दोन्हीही परस्परे एकमेकांकडे भिंतीकडे तोंड करून खाईल किंवा एकमेकांचा विरोध होईल । तावी = तापी नदी । उपलक्षणे मोठमोठ्या नद्या । तावी नर्मदे वीहीरे किजती = मोठमोठ्या नद्यांमध्ये विहिर खणतील । कृमितुल्य आउक्ष = शेवटी चार पाच नव दिवसाचे आयुष्य । अनावृष्टी = पाऊस नाही असे । अवरीखणे = दुष्काळ । चुनेयांचे खडे ऐसें = चुन्याच्या खड्याप्रमाणे । अतिवृष्टी = जास्त पाऊस पडणे । हस्तीचीए सोंडेएसनीया = हत्तीच्या सोंडेप्रमाणे जाड । समस्थळ = सपाट । लोनीवत फटीकाकार = लोणीप्रमाणे पांढरे, मऊ व सपाट ।

४४९) तथा चिंचकरंटा अन्ननिष्पत्ती माहादाइसा विस्मयो ॥

चिंचकरंटा = चिंचोक्यापासून तयार केलेले भांडे । अन्न निष्पत्ती = अन्न शिजवणे । आंडोरी = लहान मुली । कढत असे = उकळी फुटणे । अतिवाइ = असाही प्रकार आहे । ऐसेंचि करीति = आपल्याला लागेल तसे करीति ॥

४५०) तथा माहादाइसां राजकुमरु अनुवादु : ॥

राजकुमरु = राजाचे पुत्र, राज्याधिकारी । डोल्हारेयावरि बैसली = झोपाळ्यावर किंवा बंगईवर बसली । पाहाटे काइ करीति ? = उद्या किंवा देहापाठी यांचे काय होईल । आपणेयाते थोरा देखे = आम्हाला नकीचा त्रास होणार नाही म्हणून स्वतःला श्रेष्ठ समजतात । कांकणे = बांगडी । कळावीया = पाटल्या, गोलाकार असतात । सोच्ये = असमर्थ । तुम्ही राजकुमरे कीं = तुम्ही परमेश्वर प्राप्तीचे अधिकारी आहात ॥

४५१) तथा माहादाइसा नित्य उपवासीत्व कथन : ॥

उपवासाचाचि पाडु होए = उपवास केल्यासारखे वाटते । तुम्ही नीत्यउपवासीये की = तुम्ही विधीयुक्त पदार्थ सेवन करता म्हणून तुम्हाला उपवास केल्याचे गोमटे होते । (पोट ठाय ना = पोटात रहात नाही, भुक् लागल्यासारखे वाटते.)

४५२) तथा भिक्षाकाळ निरूपण : ॥

देशकाळाअनुरूप = ज्या त्या देशाच्या काळानुसार किंवा परिस्थितीनुसार । भीक्षेसि नेमु नाहीं = भीक्षेला नक्की वेळ नसतो । काळ व्यतीरिके भीक्षा मागु ए ? = केव्हाही मागता येते का ? । भलतीएचि काळी = सकाळी ९ वाजता, ११ वाजता व १ वाजता ॥

४५३) श्रीदत्तात्रय प्रभुमहिमा निरूपण अळर्का भेटि : ॥

तयाची तापनिवृत्ती केली = दत्तात्रेय प्रभूंनी ऐसा जातु असे = सैद्धांतीच्या वाटेने जात होता । पैलाकडौनि = समोरून । उभे धाटीया = उभ्या मोठ्या धारीचे । मांस भेदिती = मांसाला भेदणारी, छेदनारी, कापनारी । काती = सुरा । बोरीया मणीयांची लाल मण्यांची किंवा बोराच्या आकाराच्या मण्यांची । दुतळीया = एकावर एक सोल चढवलेले । परिभारीं श्रीमूर्ती ऐसी = मासांच्या वजनाने । लवलति लवति जाति होती = मांसाच्या वजनाने कावड हेलकावे खात असल्यामुळे सांभाळून चालत होते । सेंबोलि = शम म्हणजे शांत हो बली म्हणजे राजा, अर्थात हे राजा शांत हो किंवा शिवु नकोस । जळतु जात होता = त्रितापाने जळत जात होता । मीं काइसेनि पां नीवालां ? = अळर्काने चौकसपणे बघितले कि मी कशाने शांत झालो । अमृतवरीखणी = अमृताचा वर्षाव करणारी ।

४५४) एकवीरे भोगा अनुवादु : ॥

एकवीरे = रेणूका, एकच वीरपूत्र होता म्हणून एकवीरा किंवा सहस्र अर्जुनाचे २१ वेळा घाव बसले म्हणून एकवीरा । अधिक माहिती उ. १४६ लिळा । भोगा अनुवादु = भोगाविषयी किंवा जीवाकडून सुख घेण्याविषयी माहिती सांगणे । पव्हा = दिंडी । चीन्हाचीन्ह = अनेक पंथीय, यात्रेकरुंचे पताका, डोक्यावर पट्टा, भगवा सदरा वगैरे चिन्ह/भोग पाव = भोग मिळेल ।

हेतु = हेतुस्थळाच्या मतानुसार श्रीदत्तात्रेय प्रभूंनी रेणूकेला वर दिला कि भोगाते पावशील त्यानिमित्त जो कोणी बळी देईल (पर्वताच्या हृददीतच) ते सर्व जीव उतटणेरूप लिळेच्या फळाला जातील परंतु मामाजींचे मत कि जात नसावे कारण असे जर म्हटले तर मार्गात राहुन जो चलदृप स्थावराची हिंसा होते ते जीवसुद्धा उतटणेरूप लिळेच्या फळाला जातील का ? । आणि त्याठिकाणी रेणूकेचे (विश्वेचा ज्ञानविग्रह) सामर्थ्य न म्हणता मायेचे सामर्थ्य म्हणावे लागेल कारण जेव्हा श्री दत्तात्रेय प्रभूंनी टोळ ठेऊन तिची प्रतिष्ठा केली तेव्हा त्या टोळाला श्रीकराचा संबंध झाला म्हणून आणि रेणूकेचा प्राण तर केव्हाच निघून गेला होता ॥

४५५) एकवीरे प्रतीष्टा : ॥

रीखीभार्या = ऋषीची पत्नी । करवी = झारी, सुरई, चरवी । मद्यसींचन केलें = दारुचे सिंचन केले ॥

४५६) मेरुवाळा जळ क्रिडा : ॥

मेरुवाळा = तळ्याचे नाव । अद्यापि = स्वामीच्या वेळेलाच ॥

४५७) श्रीकृष्णी अष्टविध ब्रम्हचर्यानुवादु : ॥

अष्टविध = आठ प्रकारचे, पाच ज्ञानइंद्रिये व तीन कर्मइंद्रिये (मनसा, वाचा, कर्तव्य) ब्रम्हचर्य = नियम, संयम । अनुवादु - सांगणे । अंतापुरा = पत्नी । सते आगळीया = १०० अधिक । आठ पाट मुखीया = आठ मुख्य पट्टराण्या होत्या । भागवत बोले = भागवतात म्हटले आहे । मां भावें संबंधा गेले = जे दहा कुमर व एक, एक कुमरी झाले होते ते प्रत्यक्ष श्रीकृष्ण चक्रवर्तीचेच होते । कीं अभावे संबंधा गेले = कि विज्ञानमूर्तीचे होते । हा परीयावो = त्याविषयी निश्चिती, पर्याय । विनयोगु = अर्थ, उपयोग । साटी खांडियांचें = एक खांडी २० मनाची, एक मन ४० शेराचा । (४० कि.ग्रॅ.) अडीच मनाचा एक क्विंटल म्हणजेच ४८० क्विंटल । बोणे आरोगिती = एवढ्या धान्याचा नैवेद्य एकाच वेळी खात होते । आणि नीराहारी म्हणविताति = वरून निराहार म्हणवतात, अजुन अन्न घेण्यास तयारच आहे । हे मज प्रत्या नैए = हे मला समजत, उमटत नाही । गोसावी ब्रम्हचारी कैसे जी ? = कसे शक्य आहे । श्रीकृष्ण चक्रवर्तीन म्हणीतलें = सांगितलेल पटत नाही म्हणून । समुद्राचां गोटीं = समुद्रातील एका बेटावरती । बोणे करा = अन्न तयार करा । वाळवंटे = वाळुवरून । दूर्वासेति म्हणीतलें आता ऐसें म्हणा = श्रीकृष्णांनी माझे सामर्थ्य प्रकट केले आहे तरी मला त्यांचे सामर्थ्य प्रकट करावेच लागेल म्हणून । पर्यावो विनयोगु तो कवणें करावा ? = याविषयीची निश्चिती कोणी करावी हे अवघड आहे । नासा = नाक । रसना = जीभ । श्रोत्र = कान । पाणी = हात । आळाप = ऐकणे । विखो तो श्रीकृष्णचक्रवर्तीचि भोगों जाणेति = श्रीकृष्ण ब्रम्हचारी असले तरी विषय सेवनेचे ज्ञान फक्त त्यांनाच आहे ॥

४५८) श्रीकृष्णबळिभद्री वेधु निरूपण : ॥

पाठी ज्ञानशक्ति स्वीकरिली = कंसवधानंतर ज्ञान शक्तीचा स्वीकार केला. हेच वचन पृष्ठे ६२६ लिळेत आहे । जनक = द्वापरातले । पुरीरवा = डांगवी राजा । एकु आज्ञाधरु = एक नियमाने वागतो । एकु पराज्ञाधरु = एक श्रेष्ठ प्रकारे वागतो । सते आंतरव्रते = पाच शताच्या आतमध्ये । एवं त्यात बाकीचेही नियम आहेत, जवळ असणे वगैरे ॥

४५९) राजसुई अग्रपूजा स्वीकारु : ॥

राजसुई = राजे लोकांनी करावयाचा यज्ञ । अग्रपूजा = प्रथम पूजा । अठरा पूराणें च्यारि वेद केले = पूराण व वेद हे पूर्वीपासून आहेत त्यांची फक्त विभागणी केली अर्थात शिस्तबद्ध तयार केली वांचौन नवीन तयार केले असे नव्हे । कव्हणी एकी अवस्वरी अर्जुने पुसीलें = सांदीपाणी ब्रम्हणाची मुले आणण्यासाठी स्वर्गात गेले असता व तेथून परत येताना । तो तुमचा पीता गा = तेथे तूमचा पिता होता । राजस यज्ञु करु आदरिला = राजसूय यज्ञाची तयारी केली । मूळ केले = निमंत्रण पाठविले । वन्हाडीके आवघे आले = जे जे कोणी संबंधी ते ते सर्व । उलींग = सेवा, व्यापार । हात जोडूनि उभा राहिला = त्या सर्वासमोर । मीया अग्रपूजा कवणासि करावीं ? = यज्ञाचा हा विधी मुख्य आहे म्हणुन । सूकदेओ लेकरुवांआंतु उभा ठाकौनि = यज्ञ मंडपाच्या बाहेर शुकदेव लहानमुलात उभे होते । कनकाचें भाजन = सोन्याचे पात्र । साइलो = मुख्य नायक, मार्गदर्शक । जाणतेयां माजि एकु जाणता मानिजे = ज्ञानियामध्ये एकाला श्रेष्ठ ज्ञानीया मानावा । आखरीं = गावाच्या बाहेर सपाट जागा जेथे गाई गुरे उभे राहतात । खडा = चारा । खेळों पवाडेति = खेळायला वेळ मिळेल । मां एर ते के लागेति = बाकीच्यांची काय साम्यता होइल ? ॥

हेतु : पंडूराजाने १०० यज्ञात एक यज्ञ कमी केला होता व तो पूर्ण न झाल्यामुळे देवतेने स्वर्गातल्या एका पायरीत जडत्वीच्या नर्कात घातले व तेथून त्याला सोडविण्यासाठी अर्जुनाकडून १००वा यज्ञ पूर्ण करवून पंडू राजाला स्वर्गाची प्राप्ती करून दिली ॥

४६०) अर्जुनाप्रति ज्ञानदान : विभूति निरूपण = अपरोक्ष दर्शन ज्ञानदान = बोधदान ।

विभूति = श्रेष्ठ । अपरोक्ष दर्शन = प्रत्यक्ष स्वरूप दर्शन । विश्वरूप दर्शन । नाराणाचा = विष्णूचा । अर्जुन नराचा अवतारु = त्याला स्तन नसल्यामुळे नराचा अवतार मानतात. सामग्री = ज्ञानसामग्री । चौदा विद्या = संख्या संकेत कोष पाहा । अर्जुनाचिया ऐसी युक्तीची नाही = बुद्धी, विचारशक्ती अभि प्रावो = प्रश्न विचारण्याचा ढंग, हेतु । सुचौनि = युक्त, कवळौनि । अर्थतर्कु = अर्थामध्ये तर्क वितर्क । उचश्रवा = इंद्राचा घोडा । विष्णू = विष्णू नावाचा सूर्य । नक्षत्र = २७ नक्षत्र । ऐसें बहुत असे = पुराणात सांगितलेल आहे । जे जे शक्ती अवतारधारणा उपयोगा जाए = ब्रम्हांडात जि जि शक्ती विशेष आहे ति ति ईश्वराला अवतार धरण्याला उपयोगी जाते । अन्येत्री नाही = कष्टरूप हिन योनीत परमेश्वर अवतार घेत नाही जसे बैल हेला वगैरे । दोन्ही अरणी = सैन्यांची फळी, दोन्ही बाजूंचा सैन्यांचा समूह । उनता जालीया = सज्ज झाले हात वर करून मारायला तयार झालेले आहेत । कांडे = बाण । येरांवरि पडति ऐसां समै =

एकमेकाला मारणार एवढ्यात । **समर्थत्व उमटविले** = स्वतःचे । (आजे-आजोबा, पणजे-पंजोबा । **गोत्रवधु करुनि** = स्वतःच्या परिवाराला मारुन । **तापसा** = तपस्वी । **अपुर्व** = अद्भूत, नवल, वेगळा । **चौदाही भुवनें** = १) अतळ २) वितळ ३) सुतळ ४) तळातळ ५) रसातळ ६) महातळ व ७ पाताळ असे सात अधोलोक व आपण सर्व वास करतो तो ८) भूलोक ९) स्वर्गलोक ११) महर्लोक १२) जनलोक १३) तपोलोक १४) सत्यलोक असे उर्ध्व लोक आहेत ही चतुर्दश भुवने आहेत । **संक्रमीलें** = विचारुन घेतले । **घे धर्माचे शीर** = परिक्षा पाहण्यासाठी म्हटले । **घेओ आदरीले** = मारणार इतक्यात । **आता उजु युद्ध करि** = कोणत्याच प्रकारचे प्रश्न उपस्थित न करता युद्ध कर । **पाउडां** = सिंहासनावर बसल्यावर खाली पाए ठेवण्यासाठी केलेली गोल गादी किंवा घोड्यावर चढताना पाय ठेवण्यासाठी वापरतात । **पाउडा पाओ आणि ब्रम्हविद्या उपदेसू** = रथाच्या पायरीवर पाय ठेऊन अर्जुनाला ब्रम्हविद्या निरूपीली ।)

४६१) गीता श्रीकृष्णोक्ति निरूपण : ॥

श्रीकृष्णोक्ति = श्रीकृष्णाचे विचार, बोलणे । **एर** = भागवत । **ते भागवत बोलिजे** = त्याला भागवत म्हणतात । **श्लोकीचि** - श्लोकातील जी गीता आहे तिचे तत्व ते श्रीकृष्णाचे निरूपण आहे । **कथासंगति** = अध्यायाची, कथेची बांधणी । **श्लोकी व्यासे बांधिली** = श्लोक, अध्याय व्यासांनी केले ॥

४६२) जीवु आपुलें मात्रा गमन न देखे निरूपण : ॥

रावसगावीचे भगवे = अन्य संन्यासी एवं रावसगावात बरेच मठ मंदिर असावे । **अनाचार** = वाईट आचार । **सुरापान** = मद्यपान । **मायाबहिणी ऐसें म्हणौनि** = त्यांनाच माय बहिण म्हणतात व त्यांच्याच सोबत व्यभीचार करतात । **वर्जीले** = मानत नाही । **तीर्थतपोवनें नाहीं** = तेथे जात नाही **भक्ती** = दृष्ट वासनेने बडबड करणे । **कृत** = केलेल्या उपकाराचा । **घन** = नाश करणे ॥

४६३) माता पिता श्राद्धानुवादु : ॥

अनुवादु = श्राद्ध केल्याने काय होते ते सांगणे । **एर न पवे** = दहा दिवसाच्या पुढे केलेले पितृ देवता घेते हे सांगणे । **पितृ देवता** = देवतेचे नाव ।

४६४) गुजरीया भाखा गुजरेंसी गोष्टी करणे : ॥

गुजरीया भाखां = गुजराती भाषेतुन । **गुजरेंसी** = गुजराती माणसासोबत । **चींचाये** = पैठणमधील देवतेचे स्थान । गोसावीं हरीखु **स्वीकरिला** = स्वामींना भेटल्यानंतर त्याला जसा आनंद वाटला तसाच स्वामींनाही वाटला । (**रुढं कीधुं तुम्हारे बापु** = वडील, श्रेष्ठ आहे । **धन्य म्हारो जी** = मी धन्य झालो ।)

४६५) लखूबाइसां लखूमीयां वीरू कथन : ॥

लखूमीयां = हा लखु बाईसांचा लहान भाउ व कान्हूरदेया मोठा । **वीरू** = लढताना त्याच्या घावाने अनेक जण मेले व अनेकांच्या घावाने तो मरण पावला म्हणून वीर । **वाट उठिली** = दरोडेखोरांनी हल्ला केला, वाटमारी केली, रस्त्यात लुटमार करणे । **अधोगती गेला** = नर्कात गेला । **कान्हूरदेयाचेया पोटा एउनि जाए** = कान्हूरदेयाच्या पत्नीच्या पोटात (गर्भात) येऊन आडवा आल्यामुळे बाहेर येत नव्हता । **मग मी उपजैन** = सुखाने जन्म घेईन । **अर्तलो पर्तुलो करा** = जाणे येणे करा । (**जुझीं पडिला** = लढताना मारल्या गेला । **भडखंबा** = युद्धात मरण पावलेल्या सैनिकांचे स्मरण म्हणून उभारलेला खांब, वीरगळ । **वरि धुपें घातलें** = समाधीवर आकृतीयुक्त शीळा लावणे । **आखत** = अक्षदा । **दुधाचे बोट लावी** = दुध टाकणे । **कान्हूरदेया धारा** = कान्हूरदेवापेक्षा धाकटा, लहान । **उंबरडीची सांत करि** = उंबरडी गावचा सात दिवसाचा बाजार करणारा । **वीर जाला** = मेला । **सुइनी** = प्रसुती करनारी दाईन । **अनुलोमु प्रतिलोमु** = येरझारे, येणेजाणे । **कोणी रीघावेया** = बाळंतपणासाठी । **ठेले** = मेले)

हेतु : प्रश्न लखूमीयां पुढील आर्जीत जडत्वाला न जाता पुन्हा: पुन्हा: त्याच्या भावजयीच्या पोटात का येत होता? ना लखूबाइसा स्वामींच्या सन्नीधानात होती म्हणून तिच्या आभारामुळे ओळगणी मायेने त्याला आधी जडत्वाला न जाऊ देता उरवरीत (खंडलेला) लेप मीळवुन दिला म्हणून पोटात येत होता आणि वेळोवेळी त्याला पोटात मरावे लागत असल्यामुळे क्षोभाचे दुःख मिळत होते ।

४६६) माहादाइसां आर्य अनुवादु : ॥

आर्य = सृष्टी वेवस्ते वेगळे, सद्यस्थिती वेगळे । **अंगीटोपरें कासीत होते** = आंगी टोपऱ्याचे कसे बांधणे, हिवाळ्याचे दिवस असावे । **नागर** = सुंदर । **हें बरवें नव्हे** = बाहेरून जी श्रीमूर्ती दिसते ती तितकीसी सुंदर नाही । **भीतरि क्रीडत असे** = आतमध्ये मायापूरा भीतरी जी शक्ती स्वरूप वर्तते आहे ते सुंदर आहे । (**डोळ्या असमाइ जाले** = स्वामींच्या श्रीमूर्तीचे सौंदर्य माहादाइसाच्या डोळ्यांत सामावले जात नव्हते ।)

४६७ संकीयातें पुजा पाहों धाडणें : ॥

संकी = शंख वाजविणारा, पुजारी । नागनाथिचा = महादेवाच्या मंदिरातला । जात्यंधु = जन्मजात किंवा लहानपणापासून आंधळा आणि गेले ते पाहो लागले = निघाले की लगेच पाहू लागले । बरवी पुजा बांधली होती = साज श्रृंगारासह पुजेचा थाट माट बघितला । देऊळ देखिले = मंदिराचे नक्षीकाम पाहिले (रामेश्वर बास : आणि देखतचि होते = त्यांच्या मतानुसार परमेश्वराने दृष्टी दिल्या वर तो पुन्हा: आंधळा होऊ शकत नाही ।)

४६८) साधांते चक्रपाणी पाहो धाडणें : ॥

चक्रपाणी = चक्रतीर्थ, विष्णुची मुर्ती । चक्रतीर्थी आसन असे = खाली चक्रतीर्थ नावाचे स्थान असावे आणि वरती घाटावर चक्रपाणीची मुर्ती असावी । जसे खाली छिन्नस्थळी आहे व वरती छिन्नपाप तसे । हें तुमतें पारुखैल = आम्ही तुमची वाट बघु । वेंघती = चढती । ढोरेस्वरां = ढोरेस्वराचे मंदिर । लवडसवडी = घाडघाड । टाकणे = पोहचणे, प्राप्त करणे । गोसावीयांते टाकीलें = स्वामी जवळ आली । (गावीं तुमतें पुसती = गावातील लोक तुम्हाला विचारतील । पदक = गळ्यात घालावयाचे लॉकेट । उत्तरी = रीबीनसारखा एक दागीना । रूची सांघीतलें = आवडीपूर्वक सांगितले ।)

४६९) एकाइसा स्नाननीखेदु : ॥

केदारापसिमे = महादेवाच्या देऊळाच्या पश्चिम दिशेने । एकाइसा = सारंग पंडितांच्या आत्याची म्हणजे सांतबाइसांची मुलगी खांदावरि धोत्र = धोत्राला धुकून त्याला पीळ घालून खांद्यावर टाकलेले आहे । आम्हा स्नान करणे लागे = आमच्या विधवा स्त्रियांचा हा एक धर्म आहे म्हणून । तुमचा काइ म्रीत्यपति? = तुमचा पती काही मेलेला आहे का? । हे स्वामींनी अध्यात्मीक दृष्टीने सांगितले व ती व्यवहारीक दृष्टीने म्हणते ।

हेतु : सध्या कलियुग चालु आहे व स्वामी कलियुगात विद्यमान आहेत म्हणून निचादीक्रमे युगधर्म निरूपीला : ॥

४७०) एकाइसांकरवि मुद्रिका फेडवणे : ॥

एकाइसां = भुतानंदाची लेकी, हि एकाइसा विधवा नव्हे म्हणून अलंकार घातलेले आहेत । मुद्रिका = बोटातील अंगठी । बरवी = अवयवाने सुंदर । स्वक्रीयें = सौकर्य, टापटिप राहणारी संभवाथिलीं = पैशाने श्रीमंत । अभरणे = अलंकार । हाती मुदीया लेउनि = हातात अंगठी घालून व सोबत बारीक बारीक वाजणारे घुंगरू आहेत । दोन्हीं हात श्री चरणांवरि ठेउनि श्रीचरणां लागली = डोके न ठेवता फक्त हात ठेवले । हा वीकारू = घुंगरू वाजने हाच विकार आहे । अनंती = अनंत नावाचा अलंकार, चैनीसारखा (हा अलंकार गळ्यात, दंडात व कानात वापरतात गांठीं बांधलीया = पदराच्या टोकाला गाठ देऊन बांधल्या किंवा कंबरेला खोचून ठेवल्या ।

हेतु = ती बाई गृहस्था श्रमात असुनही स्वामींनी अलंकार घालण्यास का मना केले? ना हेतु असा असावा कि वयानुसार शोभेल असे अलंकार घालावे वयस्कर व्यक्तींनी असे वाजणारे अलंकार घालु नये ॥

४७१) तथा वीस्वपति नीरूपणें : ॥

तथा = ४६९ एकाइसा स्नाननीखेदू या लिळेशी संबंधीत हि लीळा आहे म्हणून तथा । मांदी = गर्दी । प्रतली = माघारी, परत गेली । तेणेसीं धरणें मांडलें असे = ती प्राप्त होण्यासाठी हट्ट मांडलेला आहे ॥

४७२) पार्वती भुवनीं पुरुखोतम देवांचे पागडे स्वीकारू : ॥

पार्वती भुवनीं = पार्वतीच्या मंदिरात । पुरुखोतम देव = स्त्री असुन पुरुषाच्या वेशात नागाराउळ उ.३३०, पुरुखोतम देव, कमळभैरव उ.५५४ या तिन पैकी कोणीतरी एक । पागडे = पायात घालावयाचा घुंगरू असलेला अलंकार, तोरडी । रीरीए पीतळेचे = एक प्रकारचे उत्तम सोन्यासारखे मृदुपितळ ज्यावर पाण्याचा डाग पडत नाही । घवघवां = ध्वनीदर्शक शब्द । पुढा आडवांगीं = समोरच्या बाजुने । वोणवति = खाली वाकून पाहणे । मां मां = आश्चर्यकारक । अंबाळिका = आईचे लाडके रूप दाखविणे ॥

४७३) साया गोपाळीं स्त्री भुखन स्वीकारू : ॥

सायागोपाळी = मंदिराचे नाव । स्त्री भुखन स्वीकारू = स्त्रीच्या अलंकाराचा स्विकार । देवा जावी = देवतेच्या दर्शनाला जावे । सरि = गोल व जाड गळ्यातील अलंकार । नांदीए = नंदीच्या आकाराचे कर्णफुल (कोलते) किंवा नाद म्हणजे आवाज (मामा) कर्णयुगळीं = दोन्ही कानात । दोरे = दोऱ्यासारखे, साखळीसारखे विनलेले हि लीळा उ. ३३० लीळेसी संबंधीत आहे ॥

४७४) नरनारी वेध कथन : ॥

बाइ = शिकिण । क्षेमाळींगन दीधलें = तिने इतक्या आवडीने क्षेमाळींगन दिले कि हात धुण्याचे विसरली । तीं म्हणीतले = स्वामींना ऐकु जाईल इतक्या मोठ्याने आपसात म्हटले । धावीनले = संभ्रमाने, आवडीने धावले । तेयांची वास पाहुनि म्हणीतलें = क्षेमाळींगन देताना स्वामींचे श्रीमुख त्यांच्यासमोर होते । एथ नरनारी समान वेधु = सारखेच आर्कषण आहे ॥

४७५) सास्त्रमर्दी संन्यासीया वेधु : ॥

सास्त्रमठ = ज्या मठात शास्त्राचे अध्ययन शिकवल्या जाते तो । दोन शास्त्रमठ आहेत एक खाली व एक वर, खालचा पाषाणाचा तर वरचा काष्टाचा । नरसीहांचीए = यक्षणी देवतेचे मंदिर । स्त्रीगिरि = मोठी छत्री, शाही थाटात चालले होते । वामवस्त्र केलें = नमस्कार करण्याचा प्रकार, उजव्या खांद्यावर वस्त्र टाकले असेल तर डाव्या खांद्यावर टाकुन नमस्कार करणे । कानसुली = कानाजवळील केस । फुललीं देखिलीं = केस पांढरे झालेले पाहिले । ऐसेनि भगवेयांचेया ठाया जाओं नैए = तांबुळ खात खात प्रवृत्ताने (गृहस्थ) निवृत्ताच्या (संन्यासी) ठायाला जाऊ नये, कारण तांबोळ हा अष्टभोगापैकी एक भोग आहे म्हणुन । उगाळा आंजुळि ओडवली = तांबोळ घेण्यासाठी ओंजळी पुढे केली । उमाळ = भरपूर । माएना = तोंडात तांबोळ मावे ना इतके । आंगुळीवरि दांटीति = अंगठ्याने तोंडात दाबती । ऐसे नव्हे = आम्ही तुमच्या आसनावर बसणार नाही किंवा संन्याशांच्या आसनावर बसत नाही । मग दाइभागवती आसन घातले = त्या पटकरावर आपल्याजवळचे दूसरे पटकर स्वामींसाठी टाकले आणि तेव्हापासून पटकराची परंपरा सुरू झाली असावी । वेदांत = षडदर्शनातील एक दर्शन ज्यामध्ये महावाक्यासारखी ब्रम्हाची सर्व माहिती दिली आहे । कुपीनु प्रवर्तना = दंडवताचा, प्रसव मोडण्याचा एक प्रकार असला पाहिजे । हे काई = हा कसला अनर्थ चालला आहे । प्रसादा = मान्यता, आदरवाचक शब्द । एरू एरांपुढें धावे = एकमेकांपुढे धावतात । एरा चोरीया एरू दरीसना ए = त्यांना माहित पडू नये म्हणुन चोरुन स्वामींच्या दर्शनाला येऊ लागले । वोळ्गदाटे = संन्याशांचीच जास्त गर्दी होऊ लागली । आमचा मार्गु उछेदिती = आमच्या मार्गाचे उच्चाटन करायला निघाले किंवा पंथाचे उच्चाटन । एंत्रासन = कुंडलीनी बघण्याचे जसे विशिष्ट खाने काढलेले असतात तसे खाने काढून देवतेच्या आकृत्या त्यात काढून मध्ये ॐ वगैरे लिहून देवतेचे आव्हान करून आसन रचने ॥

४७६) एंत्रासनपुर्वक माहादेओ आस्त्रमाची पूजास्वीकारु : ॥

महाश्रम = अन्य संन्यासी । कामक्षा = देवतेचे नाव । रंगपूजा केली = रांगोळ्याच्या द्वारे थाटामाटात पूजा केली । बोलाउं पाठवीलें = काही कार्यक्रमानिमित्त बोलावले । आंगुठेनि आसन ढाळिलें = अंगठ्याने आसन हालवुन दिले आसनाचे पदर (टोक) वर करून तेथेच खोसले, आसनाचे वस्त्र उलटे केले । ऐसैं खोविलें = आसनाची चादर दाबली । एइजोजी एइजोजी = सभ्यशीलतेने स्वामींचा आदर सत्कार केला । रंगासि रूप केले = रांगोळ्यांची महत्ता वाखानली, प्रशंसा केली । यंत्र उधारीलें होते = यंत्र तयार करून ठेवलेले होते । आवधीया देवता = ज्या देवतेची आकृती आहे त्यांना । उर्धमुखा केलीया होतीया = देवतेचे तोंड वर केले होते म्हणजेच सामर्थ्य कार्यरूप केले होते । अधोमुखा केलीया = तोंड खाली केले म्हणजे सामर्थ्य प्रतिबंध केले । तयाते घति = त्याला मारतात । तयांचा ठाईं ऐकें सामर्थ्य असति = त्या देवतेच्या ठिकाणी एक प्रकारचे सामर्थ्य आहे । सीधी नेइजति कींगा = स्वामीच सिध्दीला नेतात एरवी सिध्दीला गेले नसते । गोसावीयांसि काई? = स्वामी सर्व शक्तींचे मालक आहेत तर देवता त्यांना ओखटे कसे करील । (वेधु संक्रमीला = वेधस्तीती होणे । धुपीला = धुर करणे । देवता आकर्षीलीया = देवतेचे आव्हान करणे । लवचिकरि = लवकर । बापु = श्रेष्ठ. मानवें तेयांसि = मला ते अवतार खुपच आवडतात कारण ते माझ्या प्रकृतीसी मिळणारे अवतार आहेत । आतुडतीचि ना = वश होत नाही. हेचि आंतुडउं = वश करू, कळ्यात घेऊ । सामास रचना केली जेव्हा शिष्टाइला तेव्हा । मुळ = निमंत्रण । ऐसे म्हणति = मनात । सकळीकांसि = सर्वांना । लांवखेवेजाले = क्षेमालींगन झाले । आनंदे नीर्भरु जाला = आनंदाने भरून जाणे । धोत्र सुटले = अतिशोक्ती वाखानली । बैसों घालावेया कांही नाही = अतिशोक्ती । संभ्रमें = आनंदाने गोंधळून जाणे । कुहीटि = कुजलेले पाचट । पलंग पास्वर्डें जाले = पलंग पासवडी (चादर) यांच्यासारखेच कार्य झाले किंवा वास्तविक त्या कचऱ्याचा पलंग तयार झाला । तरन = वरण, पातळ दाळ । चौदाभुवन = कर्मरहाटीचे १४ भुवन उ. ४६० पाहा । माझा तो प्रीति पाओ = माझ्या क्रियेने संतुष्ट होओ । सुद्रसेनाचेनि प्रतापे = सुदर्शन चक्राच्या प्रभावाने । घाटा = कण्यांची दाळ । गतजीर्ण = खाल्ल्यानंतर जिरून जाणारे, संपनारे । भानामती = दुर्योधनाची पत्नी व श्रीकृष्णाची मानलेली बहिण । सामास डोळे कुहीले जाले पाहूनरु नीफजवीता = ६ महिन्यांपासून स्वयंपाक, पदार्थ तयार करता करता डोळ्यात धूर घुसून घुसून डोळे खराब झाले । धगधगीतें = चमचमीत, धारदार । काळनेया सर्पाचीया = काळरूपी सर्पाच्या ।

४७७) पींपळेघाटीं भुतानंदाकरवि दधीभातु भोजन करवणे : ॥

भुतानंद = पूर्वीचे नाव माईबाई । भोजन करवणे = स्वामींनीच तिला भोजन करायला लावले । साकवती = पालेभाजी । बीढारी पाहिले = गणपत मढात । तव भुक लागली = फिरल्यामुळे । एवढा वेळुनि = जेवण होईपर्यंत । ओसाइली = सावलीपाठी सावली ।

(दही करंबा = भातात दूध घालून विरजवलेले पदार्थ ।)

४७८) तथां गंधर्वपति नीरूपण : ॥

सासुरेवासाची = मला किती त्रास झाला ते । सात लेकीचि जालीया = सात मुली झाल्या परंतु एकही मुलगा झाला नाही म्हणून त्रास देतात । पालखतीवरि = मांडीवर । गंधर्व = गंधर्व देवता । एकु गंधर्व आएका = गंधर्वाची गायनकला तुम्हाला ऐकायला मिळेल । कांटाळा दीधला = तिरस्काराची भावना दाखविली । तोचि तुमचीए पालखतीवरि बैसेल = तुमची पत्नी होऊन तुमच्या मांडीवर बसेल, एवं आम्ही तुम्हाला गंधर्वाची प्राप्ती करून देऊ । (मुदला गंधर्वाची = मुख्य चित्र देवतेची ।)

४७९) उपासनीयां देहत्यागु : ॥

उपासनीया = अन्य संन्यासी । स्तीति = वास्तविक स्तिती । अडीं = विहीरीत । तेही घातले = गुरुला वाचविण्यासाठी । एथौनि म्हणीतले = आम्ही सांगितले की तेथे राहू नका । आति गा वानरेया = शक्य आहे । पुरुष प्रमादु चुकवी तरि चुके = त्याच्या प्रयत्नाने । अशीच लिळा उ. १९७ पाहा ॥

४८०) सेनपुंजी पात्रुत्व कथन : ॥

सेनपुंजी = सेन गोळा करणारी स्त्री । पात्रुत्व = अधिकार, योग्यता । सेन पुंजिताए = सेन गोळा करत होती । पोर कैसें पात्र = किती योग्य आहे प्रेमाचा संचार किंवा प्राप्तीसाठी । (अप्रास्य = मळीन, कुचिल ये दसे = या लेपात । राजा ये दसे येइल = माहादेवो राजा असा दरीद्री लेपात येईल । ये राजयाचिये दसेसि येइल = ही महादेव राजासारखी श्रीमंत बनून, राजा होईल)

४८१) सर्दोबा भेटि : ॥

सर्दोबा = छर्दोबा हे प्रासंगीक नाव आहे छर्दीत अन्न (वमन केलेले अन्न) भक्षण केल्यामुळे हे नाव पडले । त्यांचे मुळ नाव सारंगो आहे. हे रंगार वासनीचे राहणारे (पूर्वाध ८३ तळटीप पाहा) हाती सेळी = दूधासाठी । पाळणा = मुलासाठी । कडीए = कंबरेला । तैसीए परीची स्त्री = तशाच पध्दतीची दुसरे लग्न झालेली स्त्री । तुम्ही काह्याची रे = तुम्ही कोणाचे कोण आहात कव्हणा एकाचा = सदर्थ, श्रीमंत व्यक्तीचा । पाइकु = उचितत्वे ओडविणारा सेवक, सैनिक । सन्निपात = तापाचा एक प्रकार । वात, पित्त, कफ यांच्यामुळे झालेला हिवताप । गोसावी = मालक । म्हळिचि = पत्नीची । वोखटं नेघौनि = दोष न घेता । राखो गा = रक्षण करा, वाचवा, आजारातून निट करा । एव्हडी सोनेयाची रासी = याच्या वजनाइतकी । सावधु जालेयावरि = बरा झाल्यावर । मारौनि फेडी = त्याला मारून टाकेल । अव्हेरिती = दूर करतात । यासि हे काइ जालें? = कशामुळे झाले, तो समोरच दिसत असावा । ऋषीशृंग = विभंडक ऋषींचे पूत्र । विभंडक ऋषी स्वतः भ्रष्ट झाल्यामुळे ऋषीशृंगाला स्त्रीयांपासून लांब ठेवले होते । विभागुही जाणे = स्त्री कि पुरुष असा प्रकार । मां हा कैसा न वचे? = छर्दोबा । वीलो पडेल = विलंब पडेल, उशीर होईल, भीक्षेला गेलो तर वेळ वाया जाइल । झाडाचा तरसु लागला = सात्विक झाड न मिळाल्यामुळे त्रास उत्पन्न झाला । तीनिदी पाळले = तीन दिवस तेथेच गेले । चौथा दीं एकु आला = ज्याच्या शेताच्या बांधावर ते झाड होते तो शेतमालक । कांजी = पेज । भाजी आणीति = स्वतःसाठी भाजी वगैरे आणत व त्यातून त्यांना देत । घष्टिपडली = घसट वाढली, येणे जाणे वाढले । ऐसेयां तयासीं असकति मांडली = तो शेतकरी आजारी, अशक्त झाला । एथचि पाठि घाला = आम्हाला रात्री भीती वाटते म्हणून येथेच झोपा । हा ठाओवेहीं गेला गा = एथपर्यंत मळिनत्व आले । दुर्भिक्ष = दुष्काळ । अहिरदेश = अभिर देश, गवळ्यांचा देश, आताचे खानदेश । लेकुरवांचेनि दुखेंकरून = तिचे पती, मुल बाळ मेल्यामुळे । ब्राम्हणा एकाचीए वोसरीए राहे = ती म्हातारी ब्राम्हण असल्यामुळे ब्राम्हणाच्या ओसरीला राहते । लेंकुरुवांसि वोसरीए टेंकों नेदी = परत ममता लागु नये म्हणून वोसरीला बसु देत नाही । तेयांची वास न पाहे = परत ममता लागु नये म्हणुन । मीं जोडुनि आणीन = मी कमाऊन आणतो । उकडौनि घाला = शिजवून, स्वयंपाक करून खाऊ घाला । काइ वडपींपळ लावीजति ना? = वडपींपळ लावण्याचे पुण्याचे काम कोणीही करतात तसे हे पुण्याचे काम आहे (वड पींपळ लावण्याचे पुण्याचे काम आहे असे कर्म रहाटीत मानतात कारण कोणीही वाटसरू झाडाखाली विश्रांती घेतो म्हणून) तीए = मुले । तीयेसीचि = म्हातारीला । पोसावी लागति = स्वतः कमाउन आणुन खाऊ घालावे लागे । कांडा = कांडने, कुटने । दळा = दळणे । करांडा = टोपल्यात भाजीपाला भरून विकणे किंवा मिश्रधान्य भरडून । तीएही सरली = आजाराची लाट आल्यामुळे । काही = कुठल्याच प्रकारची । पारा = काठ । आवर = सीमा म्हणजेच कुठल्या प्रकारची दुःखाची सीमा राहिली नाही, अतिदुःख । (कुणबी = शेतकरी । कुळवाडी = शेतीवाडी । सेताची ये मेरे = शेताचा बांध ।)

४८२) श्रेष्ठत्व नष्टत्व प्रकाशन निषेध : ॥

प्रकाशन निषेध = प्रकाशन्याला दाखविण्याला प्रतिबंध । बळवत्तर काइपा? = अशक्ताची सेवा करण्याचा विधी प्राप्त झाला असता कसे करावे? । अन्य धर्मु = संग्रहरूप विकल्प । उपद्रो = त्रास ॥

४८३) त्रिविध वेध निरूपण : ॥

४८४) घुइनाएका कर्मनिरूपण : ॥

घुण्णाएक = चकलांबाचे, संचारी वेधवंत । अन्येक ते कवण = दूसरे काय आहे । च्युतिमंते पदे = देवतेची । तीएचें रूप कैसे ? = ती क्रिया कशी असते । मिश्र ते तेयाचि माजि = मिश्र क्रियेच्या प्रकार त्या मध्येच जोडल्या जातो । निमे = उने होणे । ज्ञाने संत निफजे = व्यवस्थित परिपूर्ण जाणीव असेल तर संताची निष्पत्ती होते । छांदस = वेद संबंधी छंद, छंदा संबंधी । पानीबुडीयाचे वाक्य = स्नान करताना म्हणावयाचे वाक्य । श्लोक, मंत्र । पानीबुडीये = नेहमी मंत्रोक्त स्नान करणारे । य करोति सुरापानं = जो कोणी दारूची सेवना करतो । ब्रम्हहत्याशुभं भवेत् = (त्याला) ब्रम्ह हत्येचे पातक घडते । पातकं तस्य लोकेऽस्मिन् = या लोकांत त्याला पाप मिळते । रौरवं नरक व्रजेत = त्यामुळे त्याला स्वरवाच्या नर्कात जावे लागते । पर्याय नाही = कर्माचा प्रकार नाही । कर्मभूमी कवण संख्या = कर्मभूमीची मर्यादा काय ? । कवण आर्जक = कर्माचे आर्जकत्व कोण जोडतो । कवण फळ देतो = त्या जोडलेल्या आर्जकत्वाचे फळ कोण देतो ? । कवण व्यापारतें ? = या सृष्टीचा व्यापार कोण करते ? । काइ संख्या ? = एकंदर संख्या, गणित किती आहे ? । अनंत परमेश्वरु = या सर्वांची काइ गणना नाही ॥

४८५) माहादाइसां उतमरस्मिरहस्य निरूपण : ॥

उतमरस्मि = उत्तम अशा विद्येच्या दातृत्वा विषय, स्थूल विद्येविषयी । रहस्य = माहिती । रश्मि = किरण, शिल्प विद्या । तेथचेया संबंधा गेले = त्यांच्या संपर्कात जे जीव होते ते । सत्वस्त = सात्वीक प्रकृतीचे, त्यांचा योगच सात्वीक प्रकृतीच्या माणसासी आला । तेतुलेही प्राणीये = माहादाइसा, भटोबासांचा सकट सर्व ॥

४८६) भोजेया काळवंचना कथन : ॥

काळवंचना = काळाला फसविणे । वर्तिजे = वर्तते । एकि आनि गा = हा देखील एक प्रकार आहे । देह जातां समै = लेपीक आयुष्य संपल्यावर जीव देहातुन जाउ लागला असताना । एक स्थान असे = या देहात एक विशिष्ट जागा आहे, आत्मा ब्रम्हांडी लपवितात ते । भीतरि पाहुनि = शरीरात पाहुन । मग काढीजे = यम गेल्यानंतर परत ब्रम्हांडातुन आत्मा काढुन शरीरात आणतो परंतु यम परत येत नाही । तरि म्हातारपण एइल की ? = लेपीक आयुष्य संपल्यावर आणि काळवंचना केल्यावर म्हातारपण येइल । ते आणीक असे = दूसरा प्रकार आहे । काइ करावें असे ? = मग काय उपयोग त्या काळवंचनेचा । देह न वचे = देह जात नाही व म्हातारपण येत नाही । आणीकही असे = आणखी सिध्दी सामर्थ्य आहे । अष्ट भैरवांचां ठाई दिदेशु काळु लोकु नाही = अशी त्यांची प्राप्ती आहे । (अपवाडे = रिगावा, प्रवेश नसणे । धेंडे खांडी = पैठणच्या चार दिशेच्या चार खांडीपैकी एक खांड । खांड = मुख्य वेशीचा छोटा दरवाजा । पूर्वप्रांती = पूर्व दिशेला, प्रदेशात । दर्शनाचा आभासु = चमत्कार. खें खें करीतां असावे = म्हातारपणात खे खे करावे लागेल । युगें जाती = तोडेरुप आगमाचे । तोडेरुप आगमीकाचे वय कल्पपर्यंत असते म्हणुन । कल्प = हजार चौकडीला एक कल्प बोलले जातात. श्रुष्टीकाळीं संहारे = युगांतीच्या संहारी ।)

४८७) तथा वस्त्रतुल्यत्व अनुवादु : ॥

तथा = उ. ४९७ लिळेसी संबंधीत असावी म्हणून । वस्त्रतुल्य = वस्त्रासारखे । वस्त्र देखिलेया = कुण्या दुसऱ्याच्या अंगावर (उसंगी = मांडीवर)

४८८) पांडेया प्रीति निराकरणे : ॥

पांडेया प्रीति = स्वामींनी सारंगपंडिताच्या प्रीतीचे निराकरण केले । सारंगपंडित म्हणत = दुसऱ्याजवळ । न पढीएगा = आतुन अशी स्थिती आहे तुम्ही वरवडे प्रेम दाखवता ।

४८९) द्रीष्टमुर्तिसाद्रीस्य भटा शास्त्र अनुवाद : ॥

द्रिष्टमुर्तिसाद्रीस्य = मुर्तीसमान किंवा स्वामींनी म्हटले आमच्यासारखे दूसरे बघुन तुम्ही आर्कषित व्हाल । भटा शास्त्र अनुवादु = भटोबास म्हणतात कि आम्ही स्वामींना ब्रम्हविद्या शास्त्रेकरून ओळखू । प्रवृत्तीसि भक्तजने वोळगति = त्यानुसार वागतात । आतां ऐसें करीतां = आमच्या प्रवृत्तीनुसार आवडीने सेवादास्य करतात । कांदी करौनि = भुवइच्या विशिष्ट खुणेवरून । कांदी = हरिपाळ देवांना युध्दात लागलेला भुवइजवळचा घाव । भक्ताच्या ठाई असे = ज्ञानीयाच्या ठिकाणी । (नीउनारी कीत = कमीअधिक)

४९०) माहादाइसां नेत्रदीप अनुवादु : ॥

दीप = बेट, साठा, आश्रयस्थान । बरवे = सुंदर, मोठे । डोळ्यांचे दीप = डोळ्याचे उत्पत्ती स्थान ॥

४९१) रामदेवी ब्रम्हवीद्या निराकरणे : ॥

रामदेव = साधाचे चुलते, वडनेर भुजंगचे । वीद्यामार्ग = अंतर्योग साधन । कव्हणी एकिमाता = स्नेहाळू, श्रीमंत माता । ऐसें पळवी ऐसें पळवी = डाव्या व उजव्या बाजुने तोंड फिरवणे । मंग ते म्हणे = मनात म्हणते । आलेयापालेया पोट भरुनी = असले तसले पदार्थ

खाऊन । **विद्या मार्गाचेनि नावे आलेपाले असति** = ज्याला अंतर्त्यागाचा संचार झालेला आहे । **साक्षात्कारे देती** = परमेश्वर भैरव व विश्वेत अवतार धारण करत नाही पण तितके सामर्थ्य मायापूरात स्विकारून त्यांच्या विद्येचे दातृत्व करतात । **कां अधिकरणद्वारे देती** = ज्या देवतेच्या ब्रम्हंडस्थ मूर्तीमध्ये परमेश्वर अवतार स्वीकारतात त्या देवतेच्या विद्यावंताला निमित्त करून विद्येचे दातृत्व करतात । **आपुली ब्रम्हवीद्या राया राणी करावी** = तुमची ब्रम्हविद्या ते राजा राणीला निरुपा किंवा आपल्या ब्रम्हविद्येला कोणत्या पदावर बसवायचे तेथे बसवा । **जैसे द्वारावतीकार श्रीचांगदेओ राउळ** = यावरून असे दिसते कि चक्रपाणी महाराजांनी श्रीदत्तात्रेया प्रभूपासून शक्ती स्वीकार केला नाही स्वतःच स्वतःच्या स्वरूपाहून शक्तीचा स्वीकार केला । **अनंता प्रकटीलीया** = अनंत लोकांना प्रकट झाल्या । **मार्ग** = बर्हियोग । **विद्या** = अंतर्त्याग । **बावनां पुरुषां विद्यादान** = ५२ पुरुषांना स्थूल विद्या आणि ८४ना शिल्प विद्या प्राप्त झाल्या । **इंद्रीयव्दारक शक्तीसंचारु** = दृक, स्पर्श, आलाप, अंतर्कर्ण या चहु इंद्रीयव्दारे विद्येचा संचार होतो, अर्थात खराटा हाणल्यामुळे त्यांनी म्हटले असेल मला का मारले म्हणुन श्रीचक्रपाणी महाराजांकडे बघितले असेल येथे दृष्टी, खराटा हाणताना स्पर्श झाला असावा, खराटा हाणल्यामुळे त्यांनी विचारले असेल कि मला का मारले मग त्या विद्यावंतासोबत महाराज बोलले असतील एथे आलाप इंद्रिये नंतर चक्रपाणी महाराजांनी मनात विचार केला असेल विद्या देण्याचा येथे अंतर्कर्ण इंद्रिये । **तेयासि कव्हण व्यापारवी?** = लिळेची विद्या असेल तर ओळगणी माया रक्षण करते आणि ग्रहणेची विद्या असेल तर ज्याची त्याची देहाभीमानीनी । **सृष्टीसंहार करिता समर्थ नव्हे** = संपूर्ण सृष्टीचा संहार । कर्मफळ नावे जी तीचा नाश करू शकत नाही का? । **त्रिकाळ ज्ञान** = काही मात्रेत त्रिकाळ ज्ञान वर्तते । **बहियोगे फळीं अंतरा असे** = युगादीकाच्या बंधनामुळे मध्यंतरी अंतराय होणे आहे । **विद्ये निरंतर फळ** = केव्हाही विद्येचे आचरण केले कि फळ । **जेंचि अंतर्त्यागे पाविजे तेंचि बहियोगें पाविजे** = जे स्थान, मुर्ती बाह्य भोगाचे सुख अंतर्त्यागाने प्राप्त होते तेच सुख बर्हियागाने प्राप्त होते एवं दोहींच्या आचरणे करून एकाच मुर्तीमध्ये पावन करतात आणि दोन्हींचे साध्य एकच आहे । **देवता काइ** = देवता कसे करतात? । **सेनपुंजी** = शेन गोळा करणारी स्त्री । **हे महान्नव आन्नवात घातले** = विद्यामार्ग व संहार निरूपीले असावे । **नाच** = वापर । लोक आन्नव व महान्नवाचेच नाव घेऊ लागले । **धातुवादी** = किमयागार, इतर धातुंचे सोने करणारा । **रण सोधुं जाए** = रणात मृतदेह शोधण्यासाठी जातो काडी = लवचीक काडी किंवा रसायन औषध । **नीरोपीति** = शास्त्र । (**कपाळ परीक्षेचा** = कवटीची परिक्षा करणाऱ्याचा)

४९२) सकळ सास्त्रांचा सीधांत जाणें म्हणणे : ॥

वाळुवंटे = नदीतल्या वाळुवरून । **पाठिमोरे जाले** = पुढे निघून गेले । **ब्राम्हणी म्हणीतले** = स्वामींना ऐकु जाईल असे व आपसात । **प्रतौनि** = त्याच्याकडे तोंड करून । **मतीतार्थ** = तत्वार्थ ॥

४९३) जीवाविवेचे वीभागु करुं जाणें म्हणणे : ॥

बापापुतां वाटलें = बाप वेगळा, पुत्र वेगळा, बाप पुत्राचा विभाग होणे । **जैसा अर्थी अर्थु संबंधु नाही** = जसा परस्परे काहीच संबंध नसतो, बापवेगळा जेवतो तर पुत्र वेगळा तसे । **आतांचीए** = आतड्याच्या । **सवडी** = खाचेत, सांदीमध्ये । **वज्रकीटकी** = कर्करोग । **घणवरि पीटीता** = ऐरनीवर ठेउन घनाने पीटता । **सांडस** = कटर किंवा तोडण्याची पक्कड । **अधिका दुःखचि होए** = रोग अधिक वाढत जातो म्हणुन दुःख अधिक होते देह कृश होतो । **अपये** = न पिण्याचे शिवांभु (स्वमुत्र) किंवा दारू । **चडफडौनि** = तडफडुन । **अनादि** = अनादिकाळापासून । **अनेग उपाए करी** = कर्मरहाटीत सांगीतल्याप्रमाणे । **फेडीति** = विशेष ज्ञानात ॥

४९४) अविद्या छेदु निरूपण : ॥

अनादि अविद्या = सांकेतीक शब्द आहे व शास्त्रीय आहे । **साधन निवर्ते** = त्याच पांतीला अविद्या सुध्दा निवर्तते । **नीसीजे** = पाषाणावर किंवा विशिष्ट यंत्रावर घासले असता धार लावणे, तिक्ष्ण करणे । **तेजा ये** = तेज, चमक येते । **पोगर आच्छादति** = त्याची धार व पाते कोठे आहे हेच कळत नाही । **आंबवती दीजे आणि झळक जाए** = आंबट पाणी दिले असता चमक कमी होऊन धारेचे व बिगर धारेचे पाते समजते । **पोगर असति ते नीवडति** = त्याची धार दिसु लागते । **योग्यता फेडौनि** = साधनपर योग्यता फेडून ।

(**आंबवती** = आंबट वस्तु, लिंबु किंवा चिंचेचे पाणी ।)

४९५) प्रज्ञासागरां आत्मज्ञानें मोक्ष निरूपण : ॥

प्रज्ञासागर = अन्य संन्यासी । **वासने पासौनि मोकले** = अनेक प्रकारच्या वासना, ममतांपासून मुक्त होतो । **बहुरूपी** = सोंगाड्या, अनेक रूपे धारण करणारा । **सो आवगौनि ए** = सोंग धारण करून रंगमंचावर येतो । **जवनिक** = पातळ पडदा । **वालपेची** = पातळ पडदा, झिरझिरत वस्त्र । **व्यक्त न देखिजे** = स्पष्ट दिसत नाही । **तेया सुख होए** = स्पष्ट दर्शनाने सुख होते । **अविद्या असे** = अविद्येचा अडथळा असल्यामुळे । **एक मोकलीति एक न मोकलीति** = काही मुक्त होतात काही होत नाही । **स्वभावो प्रकटे** = ज्या वेळेला तुमची स्वाभावीक स्तीति प्रकटेल एवं परमेश्वराचे दास्य कराल । **दास्य** = परमेश्वराचे दास्य ॥

४९६) भोजेया नामकरण : ॥

भोजेया = प्रसादीक नाव । तेलाचा थेंबु पडिला = दगडावर किंवा चौरंगावर । श्रीचरणी लावीला = वाया जाऊ नये म्हणुन । (प्रासादाचे नाव = प्रसन्नतेने ठेवलेले नाव ।)

४९७) मंडळीका नाम करणे : ॥

नाथो तथा कान्हो = हे दोन्ही कोणीतरी प्रतिष्ठीत होते । कोरो = आडनाव । रायाचे मंडळीक = राजाचे आश्रीत राजाच्या अनुशंगीक एका विभागाचे राजे । तेणे नांवे पाचारीति = मंडळीक नावाने

४९८) मारकंडा पंचनामकरण : ॥

मारकंड = बाइसांचा भाचा । राणा देवी = सूर्याची पत्नी । कथु = कांत, तीचा पती ॥

४९९) श्रीप्रभू परमगुरु निक्षेदु : ॥

परमगुरु = श्रेष्ठ गुरु । गुरुंचे गुरु । निक्षेदु = निषेध, निराकरणे । कांतीएसि = काटोलला ॥

५००) गुरुप्रसंगे श्रीप्रभु थापे अनुवादु : ॥

गुरुप्रसंगे = गुरुचा प्रसंग चालु असताना । गोसावीयांचे गुरु कवण? तुम्हाला विद्या सामर्थ्य कोणाकडून आले असा त्याचा विचारण्याचा भाव । गुरु हे कव्हणी नेणे = त्या विद्यावंतापुरते स्वामींनी सांगितले गुरु माहित नाही । थाप एकि दीधली = पृष्ठ विभागावर एक थाप दिली आहे ।

हेतु = या लिळेतील व्दारावतीकारांच्या ५२ स्थुळ विद्यावंतापैकी एकाला त्रिकाळ ज्ञान असल्यामुळे त्यांना स्वामी सामर्थ्यवंत आहे अशी प्रतीती होती. देवतेसारखे परमेश्वराचे स्वरूप रिकामे नसते परमेश्वर अवतार त्रियंच वेशात असले तरी सुध्दा त्यांच्याकडून ज्ञानशक्ती विभागु शकते : ॥

५०१) बाइसां प्रस्णे संन्यधानी कर्म बळिवंत कथन : ॥

बळिवंत = बलवत्तर । ये आवधी सुखें असति = हे सर्व भक्तजन सुखी आहे. कोणालाच खळखळ नाही । जळतचि असे = तम तम केल्यामुळे मला नेहमी दुःख होते । ऐसांही अन्यथात्व नाही = त्यामध्ये काहीच फेरफार, बदल होत नाही म्हणून तुम्हाला सन्नीधानीचा भोग मिळतो आहे ॥

५०२) पाठक अज्ञान प्रसंगे कोढावरि दादु : ॥

कोढावरि = गलीत कुष्ट । दादु = फोड । पाठक = नेवाशाचे । नाएकी = न्याय शास्त्रात । सतपंथी = सतपंथी नावाचा ग्रंथ । पाठा काइ पाठा = हा काय ठिकाण्यावर आहे का? । आधींचि अज्ञान = मुळातच अज्ञानी आहे । वरि लागलें अनेथाज्ञान = थोडासा ज्ञानाचा लवलेश झाला त्याच्यात अन्यथाज्ञान घुसवले ।

(नैयायिकीं = न्यायशास्त्राचे जाणकार ।)

५०३) तथा भीक्षा प्रसंगे चेष्टा अनुवादु : ॥

चेष्टा = प्रमाणापेक्षा जास्त आगाव वर्तन । अनुवादु = असे वर्तन करू नका असे सांगते । पाठक तेथचे तेथ = पाठकाचे सोएरे प्रतिष्ठानीं होते । हें जाणिजें = जेथे ओळख परिचय आहे तेथे । तेथ अति चेष्टा न कीजति कीं = समोरच्यांचे आपल्यावर विपरितत्व येइल अस करू नये ॥

५०४) पाठक भीक्षा भर्ती प्रस्नू : ॥

पाठकभीक्षा = पाठकाच्या भीक्षेवरून । ऐसीचि भीक्षा कीजैल = असेच आम्ही भिक्षा करू । आम्हांइं ऐसीचि भीक्षा करू एंइल = चार्तुवर्णी किंवा विधीनिषेध न चुकविता भीक्षा करू येइल । बावी = बारव, पायविहिर । पोखरणी = पुष्करणी, मोठी विहिर जिच्यात कमळ उगवतात किंवा तळे । पाणिवथे = पाणवठा, पाणपोई । वर्जती = अर्थात जेथे पाणी भरण्याची किंवा पिण्याची सार्वजनिक जागा आहे तेथे सुध्दा पाणी भरू देणार नाही । सीवाइलें = शिवमंदिर । वीस्णुग्रहे = विष्णूचे मंदिर ॥

५०५) सुद्रसुखा अनुवादु : ॥

सुद्रसुखा अनुवादु = शुद्रजातीच्या लोकांच्या सुखाची माहिती सांगणे । लींग पाहुनि मग घरासि जाए = शुद्रांना मंदिरात प्रवेश नसतो त्यांना आवारात देखील प्रवेश नसतो त्यांनी दुरुनच मंदिराच्या कळसाचे दर्शन घ्यायचे । बाजुले = लहान बाज । पीढे = पाट । वोणवौनि = खाली वाकुन । वोडवणें = वटकण, ताट किंचीत कलते रहावे म्हणुन ताटाखाली एका बाजुला खाली घालायचे टेकण । ठोंबरा =

ज्वारीच्या कण्यांचा घाटा । पळिए वीतीगी करी = पळी चुलीवर धरून त्याच्यात स्वतंत्रपणे फोडणी दिली । ते या ठोंबरेयावरि घाली = फोडणीची धार घाट्यावर सगळीकडे पसरून दिली । थोरली पाळि करी = मोठ आळ केलं । डफळा = पातळ कालवण । गाडुवा ऐसा = गाडगे भरून । हात दोनि = दोन हात लांब, लहान असी । सुपवती = गादी । घोंटी ऐसी फोडि = कडक प्रकारची लहान सुपारि. काळी ऐसी पाने = वाळून गेलेली नागवेलीची पाने । सेंबुडी कुवारी = शेंबड्या मुली । आम्ही थोरें सुखे असो = आम्ही इतरापेक्षा खुप सुखी आहेत । आनीक एक सुख असे = जगात याहीपेक्षा अजुन सुखे आहे । ऐसें जाणणेही नाही = असा अनुभव सुध्दा नाही । प्रस्तुत लिळेपासून तर ५२७ पर्यंत अज्ञात लिळा आहेत ॥

५०६) मोळिकारसुखा अनुवादु : ॥

मोळिकार सुखा अनुवादु = मोळीकाराच्या शुद्र सुखाची माहिती । वाकांचे = केकताड, आंबाडी । वाध = दोरी, पट्ट्या । कांबळे = मेंढीच्या केसांचे कांबळे । रगटें = खाली अंथरण्याचे पोते किंवा वस्त्राचा तुकडा । तयासि दोरे घातले असति = दोन्याने शिवलेले आहे । उदेया = सकाळी । दाम = तांब्याचे नाने । रुवा = चांदीचे नाणे । लोन बांधो न पुरे = मीठ बांधण्याला वस्त्र पुरत नाही । पालव = वस्त्राचे टोक । नरवंटीए = नारळाची । परुसा जाए = घराच्या अंगणाची मागील बाजु तेथे गुदस्थ भाग शुद्ध करण्यासाठी जातो । हात अवकासा भरे = पांणी संपल्यामुळे । आबुली = स्त्री, पत्नी । वळणी धरे = तो एक पाय वर करून उभा आहे पायधुण्यासाठी । वळणी = घरापुढे वाढविलेले पाचटाचे छप्पर । तळिचील माती = गाड्याखाली चिकटलेली माती । वरि लावी = स्वयंपाकाच्या भांड्यांना बाहेरून लावते । घाटा = ज्वारीच्या कण्यांपासून तयार केलेला लापशीसारखा घट्ट पदार्थ । सरकाळवरि = सळकांडीने, आंबाड्याच्या झाडाची काडी । वाकळ = गोधडी । कुहीटि = लाकडाला किडा लागून त्याचा भुसा किंवा पाचट जिर्ण झाल्यामुळे त्याचा भुसा खाली पडतो । मा या मानीली भुमि = आइ मानलेली भूमी । साहावासु = परिचित माणसे ।

५०७) ग्रामेस्वरा गर्वा अनुवादु : ॥

ग्रामेस्वरा = गावचा पाटिल, मुख्य । कव्हणी एकु ग्रामेस्वरु - गावचा पाटिल । पारी = झाडाच्या भोवती केलेले गोल किंवा चौकोनी ओटा । कोनी रीगे = बाळंतपणासाठी । लेकु = मुलगा । आमतें ऐसेचि = आमच्याकडे असेच आहे आम्ही साधेसुधे नाही । सींगेचि होंति = शिंगरु होती । वांठी = म्हैशी । वडुवे काळु बैसला असे = मानेवर काळ बसलेला आहे म्हणजे मृत्युजवळ आला आहे । तें नेदखे = ते पहातानही जगाचा सर्वच व्यवहार हाच चालवितो । आधा गेला असे = अर्धे आयुष्य संपलेले आहे ॥

५०८) सुद्रवेखें देवो पाहाणें दाखवणे : ॥

सुद्रवेखे = शुद्र वेशात । देवो पाहाणें दाखवणें = शुद्र जातीचें देव कसा पाहतात दर्शन कसे घेतात ते दाखवणें । वीभुतींचे = भस्माचे, राखेचे । सुद्राचेयासारखे लावीले = महादेवाचे भक्त जसे हातावर कपाळावर दोन बोटाचे भस्म लावतात तसे । नासीपासी = गाभाऱ्याच्या भिंतीजवळ नाली असते तेथून भिंतीला छोटासा झरोका ठेवलेला असतो त्या झरोक्यातून । सोरठी सोमनाथु = सौराष्ट्राचा, गुजरातमधील महादेवाचे क्षेत्र । आवंढां नागनाथु = आँढा गावातील महादेवाचे क्षेत्र । परळीए वैजनाथु = परळी गावातील वैजनाथाचे (महादेवाचे) क्षेत्र ता. आंबेजोगाई जि. बीड । वैजनाथ हा १२ ज्योतिर्लिंगापैकी एक । सें लींगा = १०० लींगांना । सहस्त्रु लींगा = १००० लींगांना । एक दंडवंत एक दंडवत = प्रत्येकाला माझे एक एक दंडवत । सांयांसि भले = शेजारच्या मैत्रीणीचे चांगले होवो । मांयांसि भले = स्वतःच्या आईचे । कांयांसि = स्वतःच्या शरीराचे किंवा व्यक्ती विशेष नाव साउबाइसि भले : माउबाइसि भलें : काउबाइसि भलें = हे तिन्ही नाव व्यक्ती विशेष आहे । पावन बापेया पावन बापेया = मला पावन करा मला पावन करा ॥

५०९) चक्रवाकां अनुवादें गुरुसिकां अज्ञान : ॥

चक्रवाका अनुवादें = चक्रवाक पक्षाच्या माहिती सांगण्यावरून गुरुसिका अज्ञान = गुरु व शिष्य दोघांतील अज्ञानत्व दर्शविणे बहीरि नीगाले = दिर्घशंकेला । यो काहो आहे रे? = हे काय आहे रे. हिंदी मिश्र मराठी भाषा । मुखकव्रीधि = उंदराचे मोठे रूप । व्रीधि = वाढणे । गजक्षेओ = हत्तीचे छोटे रूप, हत्तीचे पिल्लु । आयोसु कहे त्या होए = आपले गुरु जे सांगतील तेच खरे । आयोसु = गुरुला म्हणतात । आम्हारा वेवादु तोडी बा = आमचा वाव विवाद मिटवा । फट रे = धिक्कारावाचक, तिटकारा वाचक शब्द । मोरे पगप्रसादें = माझ्या चरणप्रसादाने । एत्रोही न जाणों? = एवढे सुद्धा माहित नाही । ते वर सोएं बोलत होते = ते शिष्य तरी जवळपास चांगले बोलत होते. पशु म्हणत होते । तो तेंहीं नेणे = गुरुने तर पशूचा पक्षीच केला । तयाचे ज्ञान ऐसें = त्यांचे ज्ञान पाहा असे आहे ॥

५१०) स्त्रीपादा अनुवादें ब्राम्हणां अज्ञान : ॥

स्त्रीपाद = संन्याशांचा एक प्रकार । अनुवादें = सांगण्यावरून । ब्राम्हणा अज्ञान = ब्राम्हणाचे अज्ञानत्व दर्शवीने । आवघे = बरेचसे । वाटे = वाटेजवळच्या । पारीं पीपळीं = पिंपळाच्या पारावर, ओट्यावर । एक = समुदायावाचक । यें काइ? = कोण आहे बर । यें श्रीपादें = हे संन्यासी आहे । यें कै दीसति = हे केव्हा दिसतात । आगपें आगपें = सुरुवाती सुरुवातीला । सी सुदलेया = थंडी सुरु झाल्यावर

अर्थात अश्विन महिण्यात । दाढे = देहाडे, दिवसात । मागसें मागसें = शेवटी शेवटी । येँ नैवळे नैवळे असति = तेव्हा हे नदीच्या काठाकाठाने असतात । बुडकळी देति मासळीया खाति = ते संन्यासी नदीच्या काठावर स्नान करत असतील तर हा म्हणतो ते मासे खातात एवं एथपर्यंत अज्ञानत्व दर्शवीले ।

५११) गोलटी गाए : ॥

गोलटी गाए = शंखामधील शिंग असलेली गोगलगाय । लाडु = लाडदेशीय किंवा लाड जातीचा ब्राम्हण म्हणजेच गुजरातचा ब्राम्हण । राऊत = राव । आणि भीयाला = तो लाड ब्राम्हण भित्रा असल्यामुळे वाघाचे नाव ऐकुन घाबरला दुइ सींगरू = दोन शिंगावाला किंवा दोन शिंग असलेल्या गोगलगारीचा राजा । कुलडी भरि = टोपलीभर । कुलडी = छोटी टोपली । बींची = विंचु । तो राऊत विंचवांना घाबरत असावा म्हणुन हा म्हणतो । काहोकु बीहो = कशाने घाबरता आम्हें उतरों नही ? = आम्हाला नदीच्या पलिकडे नेशील का म्हौराळु = पत्नीला । घोडे उतरिलें = घोड्याला नदी पलीकडे नेले । घोडें पालाणिलें = सज्ज केले, खोगीर वगैरे लाऊन । वाइले = बसविले । हां हुं = हा मी । हौर = आणीक आयों हौ रे = मी आलो बरका । गोलटी गाए का सींग आया हो = गोगलगाइचे शिंग मी आणले बरं । फुस फुस = तोंडातुन फुस फुस असा आवाज काढणे किंवा गाइच्या शिंगाचा मारण्याचा आवाज काढणे । आंगुळीयांचा अनुकारू = गोगल गायीच्या शिंगाचा किंवा लाड कसा पळत होता तो अनुकारू ॥

५१२) आउसांप्रति वाकुमु दीघमु अनुवादु : ॥

वाकुमु = वाकडी मान असलेला घोडा । दीघमुं = दिर्घ किंवा उंच असलेला उंट । वानी = परी, प्रकार, तसे । एकें एकाची पाइकें केली = एक दुसऱ्याकडे नोकर म्हणुन राहीला । आवायासि = शौचाला । घोडें तयाचां हाती दीधलें = नोकराच्या सांभाळी केले । कन्हें = उंट । पाणियांसि आले = उंट्याचा मालक त्यांना पाणी पिण्यासाठी घेऊन आला । घोडें बुजालें = उंटाला पाहून घाबरले । कडीयाळे = लगाम । ऐला = अलिकडच्या । सांघै पैला = सांग पलिकडच्याला, म्हणजे त्याला आपल्या मालकाचे नावसुद्धा माहित नाही । दीघुमु आलें = मोठेसे काहीतरी आले, दीर्घ आले । वाकुमु गेलें = वाकडे पळून गेले । ठीकठौळु हातीं ठेलें = हे काहीतरी हातात राहिले पहा । किंवा ठिकठौळ = लगामातील कडी ॥

५१३) वचीष्ट लवणाक्षान कथन : ॥

वचीष्ट = हातचलाखी दाखवणारा किंवा नजरबंदी करणारा जादूगार । लवण = लवण नावाचा राजा । अक्षान = आख्याइका परंपरेने आलेली दंतकथा, लोक प्रचलीत कथा । पीस = पक्ष्यांचे पंख । भवंडुनि = लोकांमध्ये फिरवुन । निद्रा आली = फक्त राजाला निद्रा आली । सोरू = रानडुक्कर । परिवारू एकीकडे पडीला = सैनिक बाजुला राहिले । सोरें एकी कडां घातलें = डुक्कर. रस्ता सोडुन एका दाट झाडीत घुसले किंवा कड्यावरून (उंच जागेवरून) उडी घातली । घोडा प्रतवीला = मागे घेतला । वृक्षाची खांदी धरिली = वरच्यावर धरली । कूरे = भयानक । सावज = हिंस्त्र पशू, सिंह, वाघ वगैरे । पक्षी कुळा = पक्षांचा समुदाय । आंडोरि = मुली । करा = पाण्याची छोटी घागर । तापणेयांसि = सरपण आणण्यासाठी शेतात चालली पण तहान लागेल म्हणून सोबत पाणी घेऊन चालली । वरैतु जोडिला = नवरा प्राप्त केला । तें संस्कारिलें = भूमीसंस्कार केला । दुखे अरंबळला = गलीतगात्र झाला, ममतेच्या दुःखाने एकदम हतबल झाला । आंग तुकविले = पुढे झुकला । तवं प्रधानें थापटिलें = तुम्ही झोपेत आहात पडसाल म्हणून । तवं प्रधानें पुसिलें काइ ? = तुम्ही काय बोलला ते आम्हाला काहीच समजले नाही ठाणां = घोड्यांच्या तबेल्यामध्ये । झांसीं = घनदाट झाडीचे झुडूप । ते दुकाळाचां वरिखीं गेले = ४ ते ५ वर्ष झाले । कव्हणी एकु = विशेष झोप घेणारा, गाढ झोपेत स्वप्न बघणारा म्हणून । मी वार्घे खादला = वाघाने मला खाल्ले । हस्ती वळघलां = हत्तीवर स्वार होऊन अंबारीत बसुन माझी मिरवणूक निघाली । चेवो ए तवं दोन्हीं नाहीं = जाग आल्यावर सुखही नाही व दुःखही नाही । सुखदुख भोगिले = सुखदुखाचा अनुभव आला । म्हणे = मनात । सागळ = पाण्याचे भांडे । आत्मज्ञान = स्वप्नातुन जाग आल्यावर आत्मज्ञान (खरे ज्ञान) होते । (खाराणी = क्षार, लघवी ।)

हेतु - दुसऱ्या ठिकाणी घडलेली घटना ती लवण राजाला लाघवीने स्वप्नाद्वारे दाखविली. एकि वासना लवण राजाच्या मागच्या जन्माची स्मृति दाखविली आणि लवण राजाचा घोडा तो विग्रह होता ॥

५१४) दयांबा भगवा वाहाणा सांडणे ॥

दयांबा सांडणे = दायंबाने संन्याश्याच्या वाहाणा पलिकडे टाकल्या । भगवा = अन्य संन्यासी । बाहीरि टाकीलीया = मंदिराच्या किंवा ओट्याच्या बाहेर । कांपतकांपत = क्रोधाने किंवा वार्धक्याने थरथरत । कोण ठाओवेंही = शुल्लक वाहनांच्या ठिकाणी किंवा पार वार्धक्य आले तरी । जालेपण = मोह, ममता, लागलेपण ॥

५१५) दयांबाप्रति जनु ठकला म्हणणें : ॥

ठकला = ठकल्या गेला, फसवल्या गेला किंवा थांबला म्हणजे परमेश्वर प्राप्तीकडे चालने नाही या अर्थी । **तयाचें ठक फेडिजैल** = जनांना संसार चक्रापासून सोडवून इश्वर प्राप्तीला घेऊन जाऊ ।

हेतु या लिळेत स्वामींनी दायंबाला अनुसरण्याविषयी संकेत केला परंतु त्याने पुढाकार दर्शविला नाही ।

५१६) द्रीढ पुरुष महात्मे उपहासु : ॥

द्रीढ पुरुष = जानोपाध्ये । एळापूरला प्रासादीक नाव ठेवले पू. १८५ एवं दायंबासोबत जानोपाध्ये असावे म्हणून आदीत त्यांचे नाव दिले । **हा लोकु अवघा डंबे खावा** = ह्या लोकांना कुणीही फसवून जे हवे ते प्राप्त करू शकतो । **डंब** = आतुन एक तर बाहेरून दुसरेच किंवा अहंकार । **आवघे माहाजन** = बळग्रांमचे १३ महाजन. एवं ५ कर्ण वंशात १३ महाजनांचा उल्लेख आलेला आहे । **आवघें माहात्मे जालों** = स्वतःच स्वतःचा वेष बदलला । **गोरक्ष केला** = त्याला मुख्य केले । किंवा गुरु गोरक्षनाथ केल । **एक गांवा आंतु सांघावेया जाति** = त्यातील काहीजण जायचे व गोरक्ष झाडाखाली बसायचा । **वरो जाली** = खाण्यापिण्यासाठी मुबलक झाले । **हा डंबें खावा** = लबाडीने दंभाने ग्रासला असे । **ऐसा जयांचा वेध तयाची प्राप्ति** = माणसाला ज्याची आवडी असते त्याचीच प्राप्ती होते । **अंश वेधें संपूर्णाची प्राप्ती** = पिंडस्थेच्या वेधाने ब्रह्मंडस्थेची प्राप्ति. दायंबा व्यवहारीक म्हणतात स्वामी दुसरा अर्थ सांगतात **थडियेस** = नदीच्या किनाऱ्याला । **वीये** = तेथे खड्डे करून अंडी पुरते । **अमृतकळा** = जीवनीय शक्ती । **संचरे** = त्या पिल्लांपर्यंत पोहचते ॥

५१७) स्त्री म्हणजे मेंढिएवें खाजे : ॥

सोवासिनीतें म्हणे = स्वतःच्या पत्नीला म्हणतों । **तया बाइलासि** = स्वतःच्या पत्नीला ॥

५१८) गोवींदचंदा उपदेसें जळांधारि अवज्ञा कथन : ॥

गोवींदचंद = हा राजा आहे । **उपदेसे** = उपदेश, अनुग्रह दिला असता । **जळांधरि** = लुइपाइचा शिष्य, जळावरून चालत आला म्हणून जळांधरि नाव पडले । (हा राजा आहे) (नाथपंथी) **अवज्ञा** = अवमान, म्हणजे गोवींदचंद राजाला जळांधरिनी उपदेश दिला असता राजा मनात म्हणतो अस्वच्छ ठिकाणी उपदेश देऊन माझी अवज्ञा केली किंवा कान्हानी जळांधरिची अवज्ञा केली । **जळांधरि गोवींदचंदाचेया नगरासि आला** = गोवींदचंदाच्या आईच्या आज्ञेवरून आला. तिची इच्छा होती कि आपल्या मुलाला लवकर उपदेश व्हावा । **पाखोळ्यांसि** = शौचाला । **गोवींदचंदु सागळ घेउनि आला** = सेवक भावनेने । **आणि तो आभारैला** = एवढा मोठा राजा तो माझा संडासचा डबा घेऊन आला म्हणून संतुष्ट झाला । **उपदेसु** = गुरुमंत्र **क्षोभला** = रागावला । **चाळवीले** = फसविले किंवा विचलीत केले । **पाखोळां मज सांघीतलें** = अशा गलिच्छ जागेत मला गुरुमंत्र दिला । **भुसंगी** = नाव । **तराळु** = गावाचे रक्षण करणारा । **यातें उपद्रवि** = यांना मारून टाक । **भुसंगी तराळु तो जोगीयांचा उपदेसीया** = दुसऱ्या जोग्यांचा अनुग्रहीत असल्यामुळे त्याला न मारता । **बरवा एकुं ठाओ पाहिला** = जागा शोधली एकी वासना घोड्यांची लीद टाकण्याची जागा होती तेथे । **गुंफा केली** = जमिनीमध्ये खड्डा करून तेथे खोली सारखे केले । **पाटीया** = लाकडी फळ्या । **जरि पुरुष होती तरि असती** = जर सामर्थ्यवान पुरुष असेल तर जीवंत राहतील **आपैसेयाचि मरती** = आपोआप मरतील । **कान्हु** = जळांधरिचा शिष्य । **तयासवें सातसैं डंबुरुवां अंतराळीं वाजति सातसैं भुमिमंडळीं** = सातशे शिष्य आकाशात त्यांच्या हातात डंबरू आणि वाद्य वाजवितात तसेच सातशे शिष्य पालखीच्या खाली आणि कान्हाची पालखी आधांतरी (अंतरिक्ष) सामर्थ्याने उडत जात होती असा त्याचा लवाजमा । **आणि क्षोभला** = आकर्षित, संतुष्ट झाला । **हा होए** = असा गुरु पाहिजे । **सर्वदळेंसीं** = सैन्यासह । **गाजतु** = गर्जना करीत **वाजतु** = वाद्यं वाजवीत किंवा दोन्ही समानार्थी शब्द । **द्रव्य होतें** = गोवींदचंदाचे । **जातां दळवीलीं** = जात्यामध्ये दळून पीठ करायला लावले म्हणजे त्याचा अहंकार तोडला, नाहीसा केला । **रानासि नेला मग सांघीतलें** = एकांतस्थळी नेऊन गुप्तपणे सांघीतले । **तुं ऐसा का?** = तुझ्यावर काहीच परिणाम कसा झाला नाही । **छेदभेद नाही** = छेदभेद होऊ शकत नाही, मरू शकत नाही । **आडवांगीं** = बाजुला । **टाळी चेतवीली** = टाळुवरती घर्षण करून किंवा खांदे हलवून समाधीतुन जागृत करतात । **म्हारो बांसु गोवींदचंदु कैसैं केले?** = माझा शिष्य असून गोवींदचंदाने मला का शिक्षा दिली? किंवा म्हारों बांसु हा शिवीवाचक शब्द । **भस्म जाला** = क्रोधाने । **भलें केलें** = तु खूप चांगले केले नाहीतर क्रोधाच्या भरात मी काहीतरीच केले असते । (**उरोधले** = अडले । **भगमुखां पडवा** = अष्टभोगात, संसारचक्रात पडला । **गोरीमे गडीया** = घोड्याची लीद टाकण्याची जागा त्या ठिकाणी जमिनीत गाडलेला आहे । **गौरी** = घोड्याची लीद, शेन ।)

हेतु : जळांधरि ने म्हटले कान्हु तु कब आया? यावरून असे दिसते की तोडेरूप आगमिकांच्या त्रिकाळ ज्ञानात खंड आहे. जळांधरि व कान्हा तोडेरूप आगमीक आहे. त्यांच्या ठिकाणी सिद्धी सामर्थ्याचे कार्य दिसतात ॥

५१९) वीठलु वीरू कथन : ॥

नडनाचु = नटनाच, नाटक करणे, उड्या मारणे, रींगण घालणे वगैरे । **पांढरीये** = पंढरपूरला । **वीरू** = युद्धात लढताना जो शहीद होतो त्याला वीरपुरुषाची उपमा देतात । **गाइचां कार्नी पडिला** = गाईचे संरक्षण करण्यासाठी त्याने स्वतःला समर्पण केले. शहीद झाला ।

भडखंबा = भटस्तंब, युद्धात लढताना शहिद झाला तर त्या विराचे स्मारक म्हणून उभारलेला खंब, वीरगळ (प्रतिमा) । (**नेमदेओ** = त्याचा मित्र । **कोळी** = मासे पकडणारा (**म्हांयां गुरुउ** = म्हांयां नावाचा गवळी त्याचा मित्र । **वळधीया घेति** = दरोडा टाकणे । **ओरपे** = लुटमार करणारे । **घेणें घेउनि** = चोरी करून । **लागु सांवरीति** = पायाचे निशाण पुसणे । **मांगळवेढा** = ठिकाण, गावाचे नाव । **माथा** = डोक्याचा समोरचा भाग । **जातिपदें** = काव्याचा एक प्रकार, जती । **क्षातितें** = प्रसिद्धीते । **पौळि** = परकोटाची भीत । **पागार** = धाब्यांचे वरचे छप्पर । **तांबोळ उगाळ** = लोकांना देण्यासाठी । **लागु सांवरीति** = किंवा पाठिमागुन लोक धावत आले तर दुसरीकडचा रस्ता सांगायचे किंवा त्यांच्याशी लढाई करून त्यांना हारवीने ।)

हेतु : तेथे लींग स्थापना केली व देवतेने अभिमान घेतला म्हणून त्या विठ्ठलाची एवढी प्रसिद्धी झाली ॥)

५२०) वनितचंदनें स्त्रीए प्रीति : ॥

वनित चंदनें = आणलेल्या चंदनाने **स्त्रीए प्रीति** = स्त्रीची आवडी उत्पन्न झाली । **ढोरेस्वरासी** = पैठणचे । **तेणे ते वर्जिली होती** = हेमाड पंडिताने पत्नीकडे दुर्लक्ष केले होते नावडती असल्यामुळे । **निगों न म्हणे** = तेथुन निघु वाटेना । **आहाचपणे सांघीतलें** = सहज सांगीतले, आवश्यकता नसताना सांगीतले । **तीएचि खंती** = न विचारता स्वामींच्या दर्शनाला गेली म्हणून । **आमचेया न मीळे** = आमच्या विचाराला, सभेला, सिद्धांताला मिळत, जुळत नाही ॥

५२१) जोगी ब्रम्हउपदेसु आभारवीलें = सेवा करून संतुष्ट केले किंवा विकारसेवा करून प्रसन्न केले । **ब्रम्ह तें कैसें?** = ब्रम्हाची प्राप्ती कशी होते ते सांगावे । **अगम्य** = अगाध आहे, सांगता येत नाही । **बहुत दीस आभारवीला** = बरेच दिवस सेवा करून प्रसन्न केला । **एकवाट कालवीजे** = त्याला बारीक करून एकत्र करणे । **ऐसें ब्रम्ह जाणावें** = तसे प्राप्तीकाळी जीव व ब्रम्ह एकत्र होतात । **होए देवा** = बरोबर आहे. तुम्ही म्हणता ते खरे आहे । **एतुलेया एका कारणे तेणें केसणें गुढ केलें** = किती क्षुल्लक, साधारण गोष्ट होती परंतु खुप सेवा केली तेव्हाच सांगीतली बघा किती रहस्य ठेवले ॥

५२२) कणेरी गुरुभक्ति : ॥

नागार्जुन = हा आगमीक मानल्या जातो. संपूर्ण डोंगर रसाने किंवा मंत्रातंत्राच्या द्वारे सोन्याचा करण्याचा प्रयत्न केला होता **रांधवणी** = हॉटेलाची मालकीन । **मागुते गेले** = गुरुला न विचारता । **जें जे नीके तें तें काइ लाहीजताए?** = जे जे चांगले असते ते मागीतल्याने मिळतेच का? । **नख घातले डोळा काढिला** = करंगुळीने डोळा काढला । (करंगुळी) ऐसी भावीजे ध्याइजे जे कणेरी गुरुभक्ती दाखवणे मुर्तिज्ञान । **जी म्हणीतलें** = गुरु नागार्जुन म्हणीतले । **हा आम्हासी देया** = दुसरा डोळा । **कणेरी** = जोगी ॥

५२३) वैजुवे परीछेदु : ॥

वैजुवे = वैजाई नावाची स्त्री । **परीछेदू** = निश्चय, तिची निष्ठा । **परळी** = परळी वैजनाथ ता. आंबेजोगाई जि. बीड । **वाणीन** = मारवाडी । **सदर्या** = श्रीमंत । **सारासारी** = कामाची आवराआवर, काम संपविने । **वीळुवेन्हीं** = सायंकाळपर्यंत । **दीसवडी** = दररोज, **प्रत्यही** = दररोज । **अवेळे न वच** = संध्याकाळी कदाचित रात्रीच्या वेळी जावु नकोस । **आवघा** = घरची सर्व माणसे । **वीळुवरि वारीति** = दररोज संध्याकाळी मनाइ करत । **बळें** = बळेंच । **तैसीये अडनीं ते जाएचि** = कितीही बलवत्तर अडनी किंवा त्रास असला तरी ती जात असे । **राखणे घातलीं** = तीच्यावर लक्ष ठेवण्यासाठी माणुस ठेवला । **खांडी** = तलवार । **हा नावी तव** = मारायला आला असता । **वैजदेव** = महादेव । **तवं तो खालि उतरला** = तो वैजनाथ मनुष्यवेषात किंवा देवता मुर्तीच्या आकाराने खाली उतरला । **तो दोनि भाग होउनि** = शिव लिंगाचे दोन भाग होऊन । **उभयांचि ये क्रियेचा** = वैजाइच्या सत्व क्रियेचा आणि तिच्या पतीचा त्रास देण्याच्या क्रियेचा । **नीर्वाळा** = शेवट । **आड घातलें** = देवतेनी स्वतःला आड घातले म्हणजे मरणापासुन वाचविले ।

हेतु : चमत्कार दाखवीने, वैजुवेला आपल्या फळासी नेली हे सगळे विज्ञान सामर्थ्याचे कार्य आहे । देवता फळीया असताना तीला तात्काळ आपल्या फळासी कसे नेले? ना तीचा भाव ज्या देवतेला पुरला असेल पहिले तर ती भावाची देवता त्याचे फळ देणार आणि जर त्याचा फळी समावेश नसेल तर क्षेत्राची अधिष्ठात्री अष्टौदेवयोनी देवता फळी समावेश असेल तर भावाचे फळ व नसेल तर त्या फळीयाचे दवडणे करून भावसाधनी याला पहिले बसविणार आणि अष्टौदेवयोनी देवतेचा दवडलेला फळीया तो आपले आर्जीत पुढच्या कर्मफळाला जाणार किंवा मुर्ती दुभंगल्याबरोबर वैजाइचा भाव एकदम वाढुन मायेपर्यंत पोहचला मग मायेने खालीलाते विरोधोनी आपल्या फळी नेले व तिच्या फळी बहुता समावेश असल्यामुळे तीला तात्काळ फळासी नेले हा कविश्वरीय निर्णय आहे म्हणजे वैजुवेचे भावाचे फळ मायेने दिले कारण भाव क्रियेला रेवणे नसते म्हणुन आणि तीचा मनुष्यदेहीचा उर्वरित लेप पुढच्या लेपात देवता मनुष्य देह देऊन भोगवुन घेइल । (शोधनी पाठ विचार टिका ३९) भावाचे फळ लेपाच्या दसपट दिल्या जाते ॥

५२४) जोगरेया अनुताप अनुवादु : ॥

ब्राम्हणीयेचा = ब्राम्हणी गावचा । **ठाकुरीया नायकु** = सैनिकांतला ठाकुर त्यांचा नायक, मुख्य । **पाइकी** = सैनिकांनी स्त्रीवधिली = तिला ठार मारून अलंकार लुटले । **ग्लादी करी** = लडीवाळ करणे किंवा काकुलती दुःख करणे । **कांटाळला** = घृणा, किळस, त्या कृतीमुळे अंगावर शहारे आले । **खाणें घेवों** = घरफोडी करणे. भिंतीला बोगदा पाडून चोरी करणे । **वोरपे घालु** = दरोडा टाकु । **ओहरें** = नववधूवरांना । **एकेंक करुं** = आम्ही काय काय नाही केले तर असे सर्वच काही केले । **तें तोंड आपुलेनि हातें सींविले** = प्रथमतः जोगरा चांभाराकडे तोंड शिऊन घेण्यासाठी गेला परंतु चांभाराने भितीमुळे न शिवल्याने त्याने स्वतःच आपले तोंड शिऊन घेतले । **वोलेनि काकरे** = वोल्या वादीने, चामड्याच्या दोरीने । **अनवाहाणी** = बिगर चपलांचा । **द्वारावतीये नीगाला** = द्वारावती तेथून जवळ असावी कारण पाण्याविना जास्त दिवस जगु शकत नाही म्हणून । **देवते पुढां बैसला** = श्रीकृष्णांचे जगदिश्वराचे मंदिर आहे त्यासमोर । **प्रतीति काइ?** = याचा निश्चय काय? । **वैसाखिये मासी** = वैशाख पौर्णिमेला । **जगदीशे** = जगाचे इश म्हणजे मालक । अर्थात परमेश्वर । **दृष्टी कीर्ति** = दृष्टपर लोकांमध्ये जोगन्याची किर्ती झाली । **नीर्वाण** = अंतिम, शेवटचे । **अदृष्टी फळ** = भावाचे फळ ।

हेतु एका पाठानुसार जोगरा श्री चांगदेव राउळांपासी अनुसरला (स्मरणपाठ पृ. १८)

५२५) भर्तृ हरी वैराग्य प्रसंसा : ॥

भर्तृ हरी = मुक्ताबाइचा दार । **वैराग्य तरि भर्तृहरीचे** = वैराग्याचा शेवट । **अंतापुरें** = राण्या, घरी असलेल्या पत्न्या । **माधुक्रिये** = ओल्या भिक्षेला (संन्याशांनी ओली भिक्षा मागावयाची असते व ब्राम्हणांनी कोरडी) **सावधानता** = सर्तकता, जागरूकता । **ज्ञान नाही** = परमेश्वराचें ब्रम्हविद्याज्ञान नाही।

५२६) गृहत्यागी त्यागु प्रसंसा : ॥

गृहत्यागु = घराचा त्याग । **क्रिमी** = आळी । **पन्हीवां** = गटारीत । **अथवा** = स्वामी म्हणतात किंवा पाठभेद । **एहांतु एर** = एक दुसऱ्यात, एकाच्या अंगावर एक । **पडौनि** = त्या वेगळे होऊन । **सूर्यकिरण** । **हें ही नीकें तयासि कीं बाइ** = दुःखावेगळा झाला म्हणून त्याच्यासाठी हे बरे झाले । **तेतुके दुख नाही** = आत्मत्वाच्या अंतीकेचे दुःख नाही ॥

५२७) प्रज्ञासागरां स्वयं ईश्वरत्व सूचन : ॥

प्रज्ञासागर = अन्यसंन्यासी । **स्वयं ईश्वरत्वसूचन** = आम्ही स्वतःच ईश्वर आहोत असे सांगणे । **सुफळ जालें** = फलद्रुप झाले । **श्रीचरण देखिले** = सन्नीधान भेटले । **आणि आनंदे दुंदुभि** = शेवटी जीव ईश्वर प्राप्तीला गेला असता परमेश्वराला आणंदाने उल्हास होतो । **गोसावीयांचे जाले** = कोरे वेधवंत ॥

५२८) चौबारां आसन : बाइसांचा कंटकु फेडणे : ॥ **चौबारा** = चारी बाजूंनी उघडे मंदिर । **कंटकु फेडणें** = काटा काढणे ॥ **कुंटितें आली** = लंगडत लंगडत आली ॥

५२९) देवातें कुमहात्मा म्हणणें : ॥

कुमहात्मा = वार्ड महात्मा । **चाळवीली** = फसविले, ठकविले । **कुमहात्मा कीं गा** = महात्मापण नसलेला ॥

५३०) उपालंब श्रवणें देवां बुद्धि नाशानुवादु : ॥

उपालंब = आरोप, निंदा । **श्रवणें** = ऐकुन अर्थात दादोसांनी स्वामींची निंदा केल्यानंतर स्वामींनी ती ऐकली । **देवा** = रामदेवाची । **बुद्धिनाशानुवादु** = बुद्धीचा नाश झाला असे सांगणे । **वीद्या जाली** = यक्षणीची । किंवा विद्यामार्ग । **आणि कां नीरूपिली** = बळहेग्रामच्या महाजनाप्रति विद्यामार्ग निरूपिले उ. ४९१ । **तरि काइ तो रीता ठेला?** = त्यांच्याकडे काहीच राहिले नाही का? । **सुणेंया जरि बुधि असे तरि ते जीव्हां पाणी पीये?** = कुत्राल्या जर बुद्धी असती तर तो जीभेने पाणीप्यायला असता का? ।

५३१) वृधासंगम : आउ पुष्टी : आरोहण : ॥

वृधासंगम = वृधा, एळा, गोदावरी या तिन नद्यांचा संगम जेथे झाला त्याला वृधासंगम म्हणतात । **आउ पुष्टी आरोहण** = आउसाच्या पाठीवर बसणे । **नावेकु भारु स्वीकरीति** = आहे त्यापेक्षा जास्त वजन स्वीकारणे (गरीमासिद्धी) । **दाटतु असे जी** = वजनाने दडपल्या जात आहे । **लघुत्व** = आहे त्यापेक्षा कमी वजन, हलकेपणा (लंघीमा सिद्धी) । **त्रीवीधता** = अनुकुळता, प्रतिकुळता, उदासिनता ॥

५३२) भयचकित आउ समसानीं बैसवणें : ॥

भयचकित = भीतीने घाबरलेली असता । **गुंफेसमीप दहन केलें होतें** = गुंफेच्या समोरच स्मशान असल्यामुळे प्रेत जाळून लोक आपल्या घरी गेले । **पडनी घालिजैल** = कड्यावरून कडालोट करून घेईन, उंच जागेवरून उडी घालने । **एर काइ जी?** = बाकीची काय गोष्ट आहे । **विझांसनी** = विंध्य पर्वत व तेथील देवी । **पडनी घालीत होतीएं** = अर्थात पापाचे क्षाळण करण्यासाठी देवीसमोर कड्यावरून

उडी मारत होती आणि उडी मारणारा जर मेला तर त्यांच्या सिद्धांतानुसार त्याला आत्मघाताचा दोष लागत नाही. कारण तो विधीमध्ये मेला म्हणून आणि तो पापातुन मुक्त होतो। **सांडीन** = गंगेत नेउन फेकीन **सीन सीन करी** = लाकडे ओलसर असल्यामुळे त्याच्यातुन सीन सीन असा आवाज येत होता। **गोसावीयां पुढां सांघो दे** = मी स्वामीं पुढे सांगेल मग तुला चांगलीच शिक्षा मिळेल। **तेहीं सरीसी गेलीं** = प्रेताजवळ भिती वाटत होती म्हणुन सोबत गेली। **तें आवघें सांडिलें** = नदीत नेऊन फेकले। **तीकटें** = तीन कामट्या बांधुन त्याला त्रिकोणी करून त्यावर मडक ठेवतात। **तौली** = मडके। **वाक** = तीकट्याला बांधावयाची दोरी। **गडद** = गच्च किंवा दगड। **पोळति** = प्रेत जाळल्यावर आजुबाजुची जागा तापली होती म्हणून आउसाला चटके बसत होते किंवा दुःखी झाली होती। **वावणा** = मंदिरात किंवा घरात प्रकाश येण्यासाठी ठेवलेली छोटीशी खिडकी। **वावणें बुजवीलें** = खिडकी बंद केली। **ढोंगावरि** = ढुंगनावर।

हेतु आउसाचा भय स्वभावाचा नाश करण्यासाठी अशी लिळा केली ॥

५३३) आउसांकरवि मुनियां क्षेमाळींगन देववर्णें : ॥

मुनियां = जैन संन्यासी। **पारंबी** = वडाची पारंबी। **प्रसेयासि देओं नैए** = परसनायकाला देता येणार नाही कारण तो सविकारी, चंगी भंगी होते म्हणुन।

हेतु : जैन संन्याशाला स्वतःच्या आचाराविषयी गर्व होता म्हणुन स्वामींनी त्याला दाखवुन दिले कि तुमच्याहीपेक्षा आमच्या स्त्रिया जास्त निर्विकार आहेत कारण त्याची स्वामींवर बुद्धी नव्हती म्हणुन : ॥

५३४) आउ नृत्य : रात्री करवणें : ॥

आउ नृत्य = आउसा नृत्य करत असताना। **रात्री करवणें** = अंधार करायला लावणे। **काइसेनि हौववैल जी?** = कस शक्य आहे बर। **तरि हें घागरि घेइल** = करणार नसेल तर आम्ही घागर घेऊन पाणी वाहु। **रात्री करावी** = डोळ्यासमोर अंधार करा म्हणजेच डोळ्यावर हात ठेवा। **रात्रि पातळ जाली दाट की जो जी** = अंधार दाट करा म्हणजेच बोटे डोळ्यावर ठेवा ॥

५३५) तथा गोरक्ष फोकरणें : ॥

गोरक्ष फोकरणें = गोरक्ष शब्दाने भीक्षा मागणे। **रंगपुजा करीन** = रांगोळ्या काढुन विधीवत पुजा करीन जसे पंचावतारासारखे। **फोकरणे** = आवाज करणे। **कवडे** = कवडी। **रंग मेळवीले** = लोकांजवळुन रंग प्राप्त केला। **खीचु** = खीर। **पातीया** = पुरी। **दीवे** = दिव्याच्या एवं पणितीच्या आकाराचे पदार्थ। **मुठीए** = मुटकुळे, तांदळाच्या पीठाचे मुठीच्या आकाराचे। **मुदा** = लाडु। **रंग भरिले** = रांगोळी भरली। **वान** = पदार्थ किंवा फळ। **चक्रस्वामिचेयां भुजासि उदो** = स्वामींचा जयजयकार। **आउवेसि उदो** = आउसाचाच उत्कर्ष होवो। **ते तेयांचे मुनीए पाहावेयां आले होते** = अन्य संन्यासी किंवा आगमीकांना वाटले कि श्री चांगदेव राऊळांकडे विशेष कार्यक्रम आहे म्हणुन आले (पांसातीचे गावं = पाच सात गावे किंवा जवळपासचे गाव। **करुंवंटे** = भीक्षेचे विशिष्ट भांडे। **कण** = धान्य। **खीचाचीयां** = तांदळाची घट्ट खीर। **वाणे वीस्तारीलीं** = वाण म्हणून अर्पण करण्याचे पदार्थ ताटात ठेवणे। **खर्गासी** = तलवारीसी श्रीकराला तलवारीची उपमा दिली।)

५३६) आउ दीपू उजळणे : ॥

आसन असे = कदाचित निरुपण चालत असावे। **दीवाआबुथा** = वातीची काजळी काढा आणि वात पुढे करा। **स्त्रीत्व हें उछेदौनि गेले** = मागील लिळाला अनुलक्षुन।

५३७) तथा नमस्कारू करवणीं अनोज्ञा : ॥

नमस्कारू करवणीं अनोज्ञा = नमस्कार करण्याविषयी अनुज्ञा देणे। **अवकासा बेसौनि** = शौचाला जाऊन। **डावलुनि नीगालीं** = नमस्कार न करताच पुढे चालली। **एथचा नमस्कारू काई?** = आम्हाला नमस्कार का केला नाही?। **असुचि असे** = ओवळी आहे अपवित्र आहे। **मनिचें अभिळाख.....ये दोन्ही नाही नाएका** = मनाची पवित्र अपवित्रता नाही मानायला पाहिजे ॥

५३८) माहादाइसीं उदरवेथा प्रस्नू : ॥

तया उपरि तें माहादाइसीं सांघीतले = उ. ५२४ जोगरेया अनुतापानुवादु त्या कथेवरून। **सुळ उठी** = पोटात टोचल्यासारखे होणे, जोरात पोट दुखणे। **मीनले यांही न सेवीजे** = कोणी दिले असताही घेऊ नये मग स्वतःच घेण्याचा प्रश्न येत नाही। (**चोपड** = चोपडलेले। **माखन** = माखलेले।)

५३९) महदाइसां सदन भीक्षानुवाद : ॥

घेइजे ऐसं मुसंब खोउनि = बळेच घ्यावे । परि कव्हणाचें न जेवीजे = कोणाकडून मागुन घेऊ नका. एवं हा आचार जरठ (अधिकार्या) पुरुषाचा जाणावा ॥

५४०) तथा तीर्थदेवता प्रकटीए करणें : ॥

ते गोष्टी गोसावीयां पुढां सांघीतली होती = उत. ४१७ लीळा पहा । तीघांपुरतें = महादाइसा, उमाइसा आणि आलेलें अतीत (अभ्यागत) पुरुष एक = सामर्थ्यवान पुरुष । गोरे हरीयाळ = कोवळ्या गवतासारखे तरून, तेजदार । या कां? = येता कां? । हां कीं हेंचि = हा हु या व्यतीरिक्त काहीच बोलले नाही । तेथचि तीर्थदेवता = तिर्थाच्या ठिकाणी निवास करणारी देवता । म्हणजेच महादेवाचा ज्ञानविग्रह आणि विश्वेश्वर हे तेथील लिंगाचे नाव ।

हेतु स्वामींनी महादाइसांना तेथील विधी विहिला होता कि आपण एकार्थें उघडें नागिवें देखिजे तथा सुइजे उ. लिळा १६१ पहा. तीर्थाच्या ठिकाणी सामर्थ्य अंतराळ देवतेचे असते पण या लिळेत तीर्थदेवता म्हणजे महादेवाचा ज्ञानविग्रह असे परंपरेचे मत आहे ॥

५४१) तथा भोजन प्रस्नु : ॥

वर्णभातु केला = मागुन आणलेली भिक्षा व त्यात पाणी टाकुन वरणभात केल्यासारखे केले म्हणजे केवळ मनाची समजुत (विषय व्यवस्था) केल्यासारखे ।

५४२) तथा माउंदीये : ॥

माउंदीये = तिर्थयात्रा करून आल्यावर ब्राम्हण, संन्यासी यांना अन्नदान करण्याचा विधी । एथचे घेया मां एय करा = आमच्याकडून उसने पैसे घ्या माउंदी करा व नंतर पैसे द्या । वारभोगी = निषिद्ध दिवशी, वर्ज दिवशी । एवं ज्या दिवशी ज्या दिशेला जायला नको तो तो वारभोग । नाएकु भेटती तरि = स्वामींनी काकु केली की जर वायनाएक तुम्हाला भेटले तर. पण स्वामींचा संकेत महादाइसाच्या लक्षात आला नाही । वेधीलीं गा = त्यांनी आपलीसी करून टाकली आहे बर । (वारू टाळा = आजचा दिवस टाळा, जाऊ नका.)

५४३) आउ एळावृधा उतरणीं अंभ्र भोजन वचन स्वीकारू : ॥

एळावृधा उतरणीं = एळा, वृधा व गंगा या तीन नद्या उतरून आली असता । अंभ्र भोजन = आंबरस भोजन करून वचन स्वीकारू = आउसाच्या बोलण्याचा स्विकार करणे । चौदोत्रांचेया जळगावां = चौधोत्राचे जवळगाव ता.पैठण. आजचे चौऱ्यात्तर जळगाव । मांडे करवीलें = दुसऱ्याकडून । तीन्ही गंगा = एळा, वृधा व गंगा । अष्टादस पुराणां मीळें = १८ पुराणात जे तत्व सांगितलें आहे त्याच्याशी मिळते, एवं १८ पुराणात सांगितले आहे कि देवतेच्या चरणाच्या प्रसादाने : ॥

५४४) देवतेच्या ठाई वेचलेपण होआवें कीं : ॥

माउलीये = प्रेमावाचक शब्द । आइको = आई । हा ठाओवेहीं = इथपर्यंत । ती प्रतिमा जड असुनही जड समजत नाही इथपर्यंत । देवतेचा ठाई = अव्यक्ता इश्वराचिये ठाउनि भिक्षु. स्थानपर्यंत । वेचलेपण = लागलेपण । एथिचा = दैवराहटीचा । एथचि = येथे प्रत्यक्ष । आपणपें = आमचे प्रेमपद ॥

५४५) सस्त्र धरा गमनी भटां आवेसु : ॥

सस्त्र धरा गमनीं = शस्त्रधारी सैनिक आले असता । हाटवेचु = बाजारातुन सामान खरेदी करण्यासाठी । मुनिए = शस्त्रधारी सैनिक परंतु स्वामी त्यांना सांकेतीक भाषेत महात्मा या शब्दाने संबोधतात । (मुनी = संन्यासी) पाइक = सैनिक । दाटुनि आले = जबरदस्तीने घुसले । वोडण = ढाल । खांडे = तलवार । हाकिलें = आवाज दिला । लोखंड = शस्त्र, तलवार । भट पाठीं लागलें = सैनिकांच्या । सरिसे केले = त्यांना पिटाळुन लावले । खांडें तुळीततुळीत आले = तलवार वर करून हलवित२ आले । जी जी = आपण तर निराकरण करत आहात परंतु । मानी एकु श्रीकृष्ण अवतारू = मानल फक्त एका श्रीकृष्ण महाराजांना । मानी = मला आवडले । खांडेन हाणौनि = तलवारीने हानुन । भडाडु दीधला = चोप दिला । अभिमानु सांडिला गा = महाराष्ट्रात राहण्याचा अभिमान सोडुन दिला । हे काइ एथौनि तुजकरवि करवीलें = आम्ही करायला लावले काय? । आम्ही भांडायला नाही तर समजवण्यासाठी पाठवले होते । भट हातियेरु न ठेवीति = कारण भटोबासांना माहित होते कि हत्यार खाली ठेवले तर सैनिक परत येतील । तेणें म्हणीतलें = ज्याचे शस्त्र घेतले त्याने । मज पांचा राउता पाइका आंतु दैन्य = माझ्याबरोबरीच्या राऊत पाइकांसमोर माझी अपकर्ति होईल कि मी भित्रा आहे म्हणून । उपटी हाणीतलें = म्यानाने हानले । तुझी म्हेळी = पत्नीची शिवी देणे । तेव्हा काइ मेला होतासि = जेव्हा माझ्या हातात शस्त्र होते तेव्हा । याकरवि = माझ्याकरवी । घेतील हो घेतील म्हेळी = तु आमच्या बायकोवरती अत्याचार होईल म्हणतो परंतु तुझ्याच बायकोवर अत्याचार होईल । याते यापरि ओखटें करावें = मोठ्या ढालीत बसवुन ती ढालच फोडून टाकायची किंवा ढाल पालथी करून त्यावर स्वामींना बसवुन अर्धा पाण्यात जाऊन पालथी करून बुडवुन मारावे । वोडण = ढाल । पैलाडि बीजें केलें = स्वामींनी बीजे केले परंतु भटोबास सोबत असल्यामुळे ते

ओखटे करू शकले नाहीत । (तुम्हांमध्ये कोणु दाटुगा असे गा = तुमच्यामध्ये कोण दनकट आहे? । वोळग = सभा । चडकना = थापड, । उगले ठेले = शांत, गप्प राहिले । नीनावेनि = ज्याचे नाव सुद्धा घेऊ नये तो एवं महादाश्रम किंवा हेमाद्रीपंडित । ऐसैं होए पुरुखाइते = असा पुरुषार्थ असतो का? । किंवा आता सर्व झाल्यानंतर पुरुषार्थ दाखवितात का?।)

५४६) ईश्वरवीयोगें बाइसां देहत्यागु : ॥

हाटकेवा = बाजारातुन आणलेले पदार्थ । डोणीं = नावेचा छोटा प्रकार, छोटी नाव । नावडेयांतें पुसिलें = बाईसा नावाड्याला पुसते, विचारत आहे । तुम्हीं के गेले होतेति? = कुठे गेले होते? कुणीकडुन आले? । ऐसेनि ऐसैं करावेया = अस अस करण्यासाठी गेलो होतो । नागोवा = लुटलेले सामान, लुटलेला माल । देखतीचि ना = प्रेतसुद्धा मिळाले नाही । थडीया थडीया गेली = शोधण्यासाठी । (लाहो = घाई । सुपुर्खीत कीजे कीं = चांगली विचारपुस, परिक्षा, विचार करायला हवा होता.)

५४७) मुधा आदितीं पुजा स्वीकारू : ॥

मुधा आदितीं = बारा आदित्य (सुर्य) पैकी मुधा नावाच्या आदित्याच्या मंदिरात । तवं तेही = हेमाडपंडित किंवा गावातील प्रमुख लोक । क्षेपणीक = जैन संन्यासी । ऐसे आवघे मिनले = सगळ्यांना सभेचे निमंत्रण दिल्यामुळे एकत्र आले । गोसावी काइ = कोणत्या जातीचे व कोण आहे? । ना सांगा कां ना? = तुम्ही खर का सांगत नाही, का लपवुन ठेवता । एक एक प्रधान = एका एका समुदायाचे मुख्य आहात । शास्त्र सीधांती = शास्त्रातील सिद्धांत तत्व जाणणारे । इउती मान केली = सारंग पंडितांनी बाजुला मान केली. स्वामींच्या नजरेला नजर मिळु नये म्हणुन । अष्टदसाप्रजा = अठरा पगड जाती । जाणिवा आंब न पिया = कळुन-वळुन कोणीही आंबट रस पित नाही । तसे कळुन वळुन चुकिचे काम करू नका । तरि हे काइ होए = असा कोणता प्रकार झाला ज्यामुळे तुम्ही आक्षेप घेत आहात? । ऐसे तुम्हींचि वीचारा पां = खरे काय ते तुम्हीच विचार करुन सांगा असे शक्य तरी आहे का? । सभेसि एकटाळी पीटली = सर्वांचे एकमत झाले । एकमेकां आळोंचूं लागले = आपसात कुजबुज करू लागले खर काय व खोटे काय? । हे दोन्ही उठीले = त्यांनी उठण्याचे धाडस केले । आळंचू ओखटा करीत असा = खोटा आरोप करत आहात । या राष्ट्रासी ओखटें असे हो = न्यायनिवाडा न करता, खरी बाजु न बघता काहीतरी निर्णय घ्याल तर राष्ट्राच्या दृष्टीने वाईट आहे । आगमीके = आगम शास्त्राचे जाणते । एणें तुमचें काइ गा केलें = आम्ही तुमचे काय नुकसान केले आहे? । ऐसैं वीचारां पां = जरा विचार करुन सांगा । ना आम्हीं वीचारीलें = आम्ही ठरवुन टाकलेल आहे । पुजा स्वीकरीली नाकाची = स्वामींच नाक कापल्या गेल ।

हेतु : मायता हरी व प्रज्ञासागर हे दोघे संचारी वेधवंत. स्वामींची नाकाची पुजा केली तेव्हा भटोबासांना जगतीच्या दरवाजावरच थांबवीले होते. त्यांना मध्ये येऊ दिले नाही ॥

५४८) मायिता हरी : प्रज्ञासागर : देशत्याग : ॥

आळोंचा आंतुनि = त्या सभेतुन । भरलीं भादलीं = सामानासह । वस्तभाओ = पदार्थादी । सांडिली = तेथे तशीच राहू दिले । माळवध = धाव्याचे घर । वाखारी = पिशवी । कढीवा = कंबरेला । चिरा = चिरावयाचे शस्त्र, तलवारीसारखा लांब दांडपट्टा । तेणें म्हणीतलें = हेमाड पंडिताने किंवा विरोधी व्यक्तीने । आमचेया समया न मिळे = हे आमच्या विचाराला, तत्वाला किंवा सभेला मिळत नाही । म्हेळी घे तुझी = पत्नीवरुन शिवी देणे । महाराचा = पूर्वी हा महाराचा विभाग होता म्हणुन । महाराष्ट्रासी होउनि = महाराष्ट्रातुन ॥

५४९) चापडगांवीं आउसां भेटि : ॥

कावंसेने = कावसेना नावे देवता तिच्या मंदिरात । गावो मागावेया = गाव भिक्षा मागण्यासाठी । देवुळी = सीधनाथाच्या देउळात । तोंड पळवलें = कोमेजले, सुकुन गेले, होरपळले । भरणुकें = छोटी घागर, पाण्याचे भांडे ॥ (उपकारक = उपकार करते)

५५०) भटां देउळ पाहो धाडणें : ॥

जवळगाव = लाड जळगाव । अळ खूळे जालें होते = खीळ खीळे पडण्यासारखे झाले होते । माहादाश्रमाचेया एंत्रासना - सारिखें असे = महादाश्रमाचे यंत्र जसे त्रास देणारे आहे तसे हे मंदिर त्रास देणारे व घातक आहे । आम्हीं ऐसैं म्हणौनिची = तसे जर करत असाल तर म्हणावेच लागेल ॥

५५१) जळगांवीं दाइंबा भेटि : ॥

गोसावीं दायबांतें एतां देखिलें = लांबुनच येताना पाहिले करवटी = नारळाच्या करवंटी, भोपळ्यापासून तयार केलेले उदक पात्र । पांगुरण = वरुन पांघरलेले उपरण्यासारखे वस्त्र । मोकळीया झींजीया = मोकळे केस, एवं डोक्यावर वस्त्र वगैरे काहीच नाही, अस्ताव्यस्त केस । पंचपुडी भोजा = पाचही ज्ञान इंद्रियांची ज्याने पुडी करुन टाकलेली आहे. पाच ज्ञान इंद्रियांना दाबुन टाकलेले, पिचकुन टाकले आहे

। पातला मां = त्या अवस्थेला पोहचला २) किंवा आमच्याजवळ पोहचला देहाची पुडी केली एवं देहाला एकदम कृश केले । हे लीळा = अवयव छेदाची लीळा । तुम्ही यातें आठवा = जेव्हा केव्हा आठवण कराल । तेव्हाहि हें तुम्हांपासी असें = तेव्हा आम्ही तुमच्याजवळ राहु एवं परमेश्वराचे तुमच्यावर लक्ष आहे. दर्शनी अदर्शन अदर्शनी दर्शन किंवा संबंधी असंबंध असंबंधी संबंध किंवा सन्नीधानी असन्नीधान असन्नीधानी सन्नीधान इ. वचनावरून । जी जी = आपण म्हणता ते बरोबर आहे । तरि कांही देखों ना = दिसत तर काहीच नाही । पाठीचा वासु काइ दीसतु असे ? = आपली पाठ एवढी जवळ असुनही आपल्याला दिसते कां ? तसे परमेश्वर तुमच्या जवळ असुनही तुम्हाला दिसत नाही । धर्मवार्ता प्रसंगें सर्वत्र अवस्थान = जेथे जेथे शास्त्रचर्चा, श्रवण, मनन चालु असेल तेथे तेथे परमेश्वर असतात. (चोजवीले = शोधीले । नागार्जुन = नागलवाडी । आइकीलें तैचे अन नाहीं = अवयव छेदाची लीळा ऐकल्यापासुन अन्न खाल्ले नाही । सकटपुडी केली मां = देह इंद्रियासह कृश केले एवं संपूर्ण देह कृश केले । कोरा एका = कोर (चतकोर) भर । खत = जखम ।)

५५२) नागार्जुनी अवस्थान : ॥

नागार्जुन = नागलवाडीचे नागार्जुनाचे मंदिर । कपाट = कोहक । खांड देऊळी = त्यावेळी छोटेसे भग्न देऊळ असावे । नासीकी = मोरीचा भाग, न्हाणीसारखे ।

५५३) वीवरसीधि कथन : ॥

वीवर = लांब बोगदा, भुयार, गुहा । नागार्जुन = आगमीक, सामर्थ्यशाली पुरुष । पडला असे गा = मृतावस्थेत पडलेला आहे । तयासि वीवरसीधि होइल = त्याला नागार्जुनापासुन सिद्धी होइल, विवरामध्ये होणारी सिद्धी म्हणुन विवरसिद्धी ॥

५५४) कमळ भैरव भोजनीं दाइंबा कोपणें : ॥

कमळ भैरव = नागाराउळाची बहिन. एवं बाइ असुन पुरुषाच्या वेषात । केदारदेव = महादेवाच्या मंदिरात । जळमांडवीएसि = जळमांडवी विहीरीसी । जळमांडवी = पाण्यात उगवणारी वेल. ही वाढल्यानंतर मंडपासारखी पाण्यात पसरून जाते । दादुलेयाचा = पुरुषाचा । आपुलेनि हातें न जेवीति = अयाच ग्रासीयाचे व्रत घेतले होते म्हणुन । असों देया = राहु द्या कशाला त्रास देता । रोहुकुनी = डोळे मोठे करून, रागाने, ताठ दृष्टीने । काइ तुमचें वाढीलें खाताए ? = तुमच्यासमोर वाढलेले पदार्थ थोडेच खातो आहे ? । केळें खातां जैसा गळा सोलताए = केळी खाताना जसे काही गळा सोलला जात आहे । दांत कसैं जताति = जसे दाताखाली खडा आल्यावर दात कस कस होतात त्याप्रमाणे । पुरुषू सहजीं आहे = पुरुष सहज समाधीत लीन होतात व सहजच बाहेर येतात, किंवा नेहमी समाधीत लीन राहणारे । आणि दुसरी ते धावीनलीं = पलिकडे उभी होती ती शिकीन धावली । उठवू नको पुरुषू सहजीं आहे = समाधीमध्ये लीन आहे म्हणुन त्यांना काही उपद्रव होत नाही । (जोगवटा = जोग्यांसारखे कमरपट्टा लावणे । यें थापटि खालि पडती = कमळभैरवींना थापटुन जागे करा नाहीतर ते खाली पडतील ।) कमळ भैरव, नागा राऊळ, रिद्धपूरचा मुंजीया ह्या तिघी बहिणी आहेत ॥

५५५) भोजेया इंद्रवणी : ॥

इंद्रवणी = इंद्राचे पाणी, इंद्राला दुर्लभ असे पाणी । कढत तावीलें = जास्त कडक तापवीले । सारिलें = भांड्यात टाकुन दिले । हाए हाए = सुखाचा उच्चार । तरि हें इंद्रवणीं म्हणां = मग याला इंद्रवणी म्हणावे लागेल ॥

५५६) भर्ती मादणें करणें : ॥

दाटुनी रीगाले = बळेच, जबरदस्तीने घुसले ॥

५५७) भोजेया सत्र सींगा पाठवणें : ॥

सत्रसींग = पर्वताचे नाव । गोसावी सकळ वीद्या जाणति सकळ वोखदी जाणति गोसावीं हें स्वीकरावे जीं = स्वामींकडे सर्व विद्या व सर्व औषधी आहे. मग स्वामी अवयव का स्विकार करत नाहीत ? । सक्ति लागली = शक्ती लागल्यामुळे ते मुर्छित झाले । सैलि वीसली = शैलो वैलातुन, अनेक पर्वत धुंडाळुन (सैल = शैल पर्वत) । आमचे वडिल जाणति = आमचे पूर्वज (गुरु) त्यांना कदाचीत सापडत असतील. पण आता आम्हाला सापडत नाही. किंवा आमचे श्रेष्ठ त्यांना वनस्पती माहित असुन पण सापडली नाही । डोणागीर पर्वतु नेला = हनुमानाने । डीखळ = मातीचे ढेकुळ । तो सत्रसींगु जाला = त्या ढेकळाचाच सत्रसींग पर्वत तयार झाला । (नीर्मुळी = औषधीचे नाव । प्रकासु देइल = ते औषध प्रकाश दाखवील । आवघा डोंगर प्रकासा भरला असे = त्या वनस्पतीतुन प्रकाश पडत होता । सील्या वीसल्या = अनेक पर्वत धुंडाळुन ।)

५५८) आंबा एकवीरे अवस्थान : ॥

आंबा = शेकटा आंबा । एकवीरे = रेणुकेच्या देऊळात ॥

५५९) भट प्रसना एकु सत्रा जेऊं पाठवणें ॥

सत्र = अन्न छत्र, जेथे अन्नदान दिल्या जाते । चाटु = लाकडी पळी । ठोंबरा = ज्वारीचा भात, ज्वारीला कांडून पाण्यात भिजवुन फोडणी देणे । नागदेव वाढु घेतला = एक पळी वाढला तो त्यांनी घेतला ॥

५६०) घूर्डना एकाची वस्त्रपूजा : ॥ एकवीरे = चकलांबा । रेणूकेच्या देऊळात । ऐसें स्वीकरिलें असे = अवयव छेदाचा प्रकार । ईश्वरी काइ छेद भेद असति ? = ना असंभव आहे । न पवाडें तरि = सवड नसली तर । (चांगटे = चांगले)

हेतु = घुडनाएक हा संचारी वेधवंत ॥

५६१) भट आउ दुख करणीं अस्वासन तथा अवेवु स्वीकार ॥

तुमचे उपकारक तरि तुम्हापासीं असे = पूर्णपणे आम्ही तुमच्याजवळ आहोत ना. मग अवयव स्विकारण्याचा हट्ट का घेता ? । प्रवृत्ति भंगावी = अवयव छेदाची । तरि हे उरों न ल्हाएं = आम्ही जगु शकणार नाही, कारण आम्ही जर अवयव स्वीकार केला तर ते प्रतिकुळ जन त्यापुढची क्रिया म्हणजे आमचा देह घात करतील किंवा जरी आम्ही अवयव स्विकार केला तरी येथे थांबणार नाही. उत्तरापंथी जाणारच । प्राणिया आझुइं जचतु असे = मनामध्ये जळत आहे, दुःखी आहे । आमचें उजळ मुख करावें = आमचे म्लान झालेले मुख उजळतील आणा अर्थात लोकांमध्ये आपणासह आमचा जो अपप्रचार झालेला आहे तो दूर करावा, एवं अवयव स्वीकार करून लोकांना हे दाखवून द्या की आम्ही सामर्थ्यवान पुरुष आहोत. आमच्याकडे अवयव स्वीकारण्याची विद्या आहे तेणे करून लोकांमध्ये प्रकाशलेली अपकिर्ती दूर होईल । लावणें = आड पडदा । निचळ ऐसें देखिले = चलन चलन होतीत । आतमध्ये बिलकुल हालचाल दिसली नाही, चाहाळ (आवाज) आला नाही । लळां पाळिला = प्रेमाचा आग्रह (हट्ट) पुरवीला । एक सीस मां काइसेन ओवाळील ? = माझे दोन शिर असते तर एक कापुन त्याने ओवाळले असते परंतु शिर तर एकच आहे व ते कापले असता ओवाळता येणार नाही । जीव काइ जाला नाएका ? = तुमच्याकडे जो जीव आहे त्याने ओवाळा । (खत = जखम । आणिक कांहीं देखतेति = अवयव स्वीकारण्याची विनंती करण्यासाठी अनंत अवतार आले होते तो अवसर तुम्ही पाहिला असता ॥)

५६२) ब्रम्हचारि गाळिदानीं आउ सीक्षापण ॥

गाळिदानीं = शिवी दिली असता । गोसावीयांसि लावणेया आड आसन असे = म्हणजेच अवेव स्वीकारण्याच्या त्या तीन दिवसांपैकी कोण्या एका दिवसाची ही लीळा आहे । मुंजीया = ब्रम्हचारी एवं संन्याशाची पूर्ववस्था । भीतरि गेला = देवतेचे दर्शन घेण्यासाठी गाभाऱ्यात गेला । पाहो लागला = पडद्याआड काय आहे ते पाहो लागला । तुमचें निसंतान होइल = येथुन पुढील संतान प्राप्ती होणार नाही । (चक्री पड रे = तुड्यावर एका पाठी एक अनिष्ट चक्र यावे ।) ॥

५६३) एकाइ रीणयाचनीं लखुबाइसी उरीण करणें : ॥

एकाइ रीणयाचनीं = एकाइसाने दिलेले कर्ज परत मागीतले असताना । लखुबाइसी उरीण करणें = लखुबाइसाला त्या कर्जातुन मुक्त करणे, ऋणरहीत करणे । लखुबाइसी गोसावी यांचा ठाई उपहारु केला होता = उ.३९८ लिळा पहा । उभरा भरि = जोडाजोड करून, इकडून तीकडून कर्ज मागुन देईन । धरणें बैसली = पैसे घेतल्याशिवाय मी जाणार नाही असा हट्ट घेतला । तीया आसु एथ उसिनीया देया = त्या आसु आम्हाला उसन्या दिल्या आहे असे समजा । ना जी मज वारानसी जावें असे = अर्थात मला गोमटे वगैरे नको आहे । एल्हंभट = इंद्रभटांचा सासरा, एल्हाइसाचा पुत्र । आंघोळी करावेया उठिले = दुपारच्या पिडाहरणाच्या अगोदर ११ वाजेच्या जवळपास आंघोळीसाठी उठले । आसु = सोन्याचे नाणे (सुवर्ण मुद्रा) म्हणजे १६ दामाचा एक आसु । वा खारि = सोन्याचे नाने ठेवण्याची पिशवी । मज गेलेया बाहीरि न सरे = मला गेल्याशिवाय जमणार नाही एवं मला स्वामींनी लवकर बोलावले आहे । गांठी बांधलीया = पदराच्या गाठीत बांधल्या । टाकौनि घातलीया = फेकुन दिल्या । पाळलें होतें = संपले होते । वरि बांधलीया होतीया = सुरक्षित राहावे म्हणुन वरती शिंक्याला बांधल्या होत्या । परि तीयें उगीचि होती = तिला वाटले स्वामी फसविण्याचा प्रयत्न करत आहेत म्हणुन । आणि आता पोळ्या लाटण्याचा प्रयत्न करत आहेत म्हणून । मग गोसावीं भटांतें अवकोकुनि तयांची भुक हरिली = (ए.वा. स्वामींनी आपली करांगुळी श्रीमुखात घातली त्याने भूक शमली वीटाळु = स्पर्श । (उभराउभरि = झटपट, पटकन, इकडून, तिकडून कसेही ।)

हेतु : हि घटना घडल्यानंतर सारंग पंडित वारानसीला का जात होते ? ना जेव्हा सभेत स्वामींवर आरोप आला तेव्हा स्वामींनी सारंगपंडितांची वास पाहिली पण सारंगपंडित स्वामींच्या बाजुने काहीतरी बोलल्यामुळे स्वामींवर आलेल्या आरोपाला ते निमित्त झाले त्या दोषाच्या क्षाळनार्थ वारानसीला जात होते कारण त्यांना माहित होत कि मी निमित्त कारण झालेलो आहे म्हणुन ॥

५६४) देमाइसांतें राहावणें : ॥

तुम्ही मागा ऐसे म्हणां = पू. ४१६ लिळा पहा । जे बाइसाहार्ती एथ असों न ल्हाइजे = बाइसांमुळे आम्ही येथे राहू शकत नाही । धर्माचीया चाडा = धर्माच्या इच्छेने । सातसीया = छत्राकार, गोलाकार परवडी = एकापाठी एक । वेढिजे ना कां? = वेढाळुन का बसत नाही, अर्थात बायांना घेरून त्या घेरात का बसत नाही? । तेहीं गोसावींचि करावें = अनुसरण व दास्य घडविणे । चाटसीं स्थानीं होआवें कीं = चाटसीप्रमाणे फक्त निमित्त मात्र होआवे, परमेश्वराच्या खावणीला पात्र तर झाले पाहिजे । चाटसी = लाकडी किंवा धातुची पळी । सुगरणि = उत्तम व सर्व प्रकारचे पक्कान्न तयार करणारी स्त्री । चाटुसीएतें = पळीने, पळीच्याद्वारे । व्यापारवीत व्यापारवीत = तिचा उपयोग घेत घेत । किंवा चेतन चाटसी (मुलगी) असेल तर तिच्याकडून काम करवून घेत घेत । पाकनिमष्पति करी = पक्कान्न तयार करते । आंबा आंतु = आंबट पदार्थ, चिंचेचे पाणी किंवा कढी । खडरसु = सहारस, १) तेल २) तुप ३) दही ४) दुध ५) मध ६) फळांचा रस = १) आंबट २) तिखट ३) कडू ४) खारट ५) गोड ६) तुरट । पाक = चातुष्ट्य । जीवाते व्यापारवीत व्यापारवीत = आचरण करून घेत घेत । साधन निष्पत्ती करीति = कर्मनाश योग्यता करून साधन चरित करतात । न सकों कुंभ ध्वनीसी = पैठणच्या सभेत जी अफवा पसरून तुमचा अपप्रचार झाला तो ऐकून मी तुमच्याजवळ राहू शकत नाही किंवा तो कुंभ ध्वनी मी सहन करू शकत नाही म्हणून चालले । (परि कुंभ ध्वनि नीगाला = लोकांमध्ये जी अफवा पसरली ती खरी आहे ना.)

हेतु : स्वामींची अशी अफवा ऐकून देमाईसा विपरित झाली आणि विपरित दोषामुळे धर्मापासून गेली ॥

५६५) आउ ताटकरणीं भटां दाखवणें ॥

ताट करणीं = स्वामींचे ताट तयार केले असता । पळी भरि तुपा = एका वाटीत वाढले । कोणाचा उपहारु आला होता = शक्यतो घुइनाएकाच्या घरून । पोळीया मोडिलीया = चतकोर चतकोर केल्या । कैसैं रेड्लें असे? = कसे ओतलेले, रचलेले, रिचवलेले आहे बर? । म्हातारीएसि पुर्वी एथची सेवा घडली होती = बाईसांना याच जन्मात आमची व इतर संत महंतांची सेवा घडली होती म्हणुन आता सेवा करण्याचा वाहो होता । (बाइसांचा दिर एक सेवडा परदृश्य इश्वर अवतार होता तिला त्याच्या ठिकाणी पुरभजन घडले होते ।) बाइसांचें दुख होए = अशा घटनेवरून दुःख होत होते ॥

५६६) उमाइ अव्हाणीं भटां प्रति सेवाभाव कथन ॥

उमाइ = भटोबासांची लहान बहिण । अव्हाणी = तिला आणायला गेले असता । ठाकत असे = ठाकत, थांबत आहे । कोनी निघावी असे = प्रसुत होणार आहे । तैसेचि भट देहेंचि मागुते आले = चपला न काढता ओसरीवर बसले होते व त्याच परिस्थितीत परत आले । तुझेनि भाउपणें = तुझ्या आप्तपणामुळे, आपलेपणाने, नातेपणामुळे । शक्तीद्वारक = आमच्या शक्ती जेव्हा जीवाला चेष्टकत्व करतात तेव्हाच त्याला आमची सेवा घडते । तुझेनी उद्यमे = तुझ्या व्यर्थ प्रयत्नांनी । दोनि पाउलें परता जातासि कां = पाडळीला । म्हातारी = माहादाइसा । (दुखण दाखवीलें = दुष्ण, उनीव, तु पाडळीला गेला नाही ही उणीव)

५६७) हंसराजु म्हांइभटांते बोलाउ धाडणें : ॥

आधी हा नीरोपु सांघावा मग श्रीप्रभूसी दंडवत करावे = अर्थात स्वामींनी अगत्याने सांगितले । वस्तिचेयां निगावें = लगेच निघावे अर्थात रात्र असेल तरीही । द्रीढ पुरुष = जानोपाध्ये ॥

५६८) खचले प्राणीए अनुवादु : ॥

खचले प्राणीए = धर्मावरून ढळालेले, डळमळीत झालेले । यांची भावना, श्रद्धा आमच्यावरून गेली । अनुवादु = सांगणे गंगातीरीचेयांतें = गंगातीरचे भक्तिजनांना किंवा महाजनांना. एक वेळ दर्शन दीजैल = अवयव स्वीकार केल्यानंतर किंवा शेवटी एक वेळ दर्शन देऊ । आम्ही कोणही आराओं ना = आम्हाला सध्या कामाच्या व्यापातुन सवड, रिकामपण नाही । गेलीया बुद्धी = स्वामींवर जी श्रद्धा होती ती निघुन गेली । जालिया धर्माहानि = त्यामुळे त्यांच्या धर्माची हानी झाली । ऐसी अवस्था वर्तति असे = अशी त्यांची अवस्था झालेली आहे ॥

५६९) मार्गी पुरु उतरणें ॥

कार्तिकी = कार्तिक पौर्णिमा । तेथ जत्रा भरे = एकवीरा, रेणुकेची यात्रा भरते । तयाकारणे गोसावीं तैयोनि बीजें केले = यात्रेमुळे तेथे लोकांची जास्त रचमच होईल किंवा यात्रेत कोंबडे, बोकडांची हिंसा होईल म्हणुन स्वामी तेथुन निघाले । वाहाळे पुरु जातु असे = अवकाळी पावसामुळे नाले भरून वाहू लागले । मागिलाकडे हात धरिलें = मागे कंबरेला हात करून बोटात बोटे धरली किंवा एकमेकांच्या खांद्यावर हात ठेऊन धरले । पुष्टीवरि आरोहण जाले = दोघांच्या हातावर श्रीचरण ठेऊन उभे राहिले किंवा एकमेकांच्या खांद्यावर हात ठेऊन धरले । वाहावले = पाण्याचा वेग जास्त होता आणि पाणी खोल असल्यामुळे वाहू लागले । गोसावी थडीएसि उभे राहिले = पलीकडच्या तिरावर । गोसावी काइ = मनात विचार करतात कि स्वामी कुठे गेले? इतुलेचि आश्चर्य बहु = तुम्हाला एवढेच आश्चर्य जास्त वाटले का? याहीपेक्षा खूप आश्चर्य (चमत्कार) आमच्याकडे आहे । (भोंडनी पुनीव = भोंडनी नावे पौर्णिमा ।)

५७०) सेकुटां वंकनाथी अवस्थान : ॥

वंकनार्थी = महादेवाच्या मंदीरात ।

५७१) माहांडुळ मार्गी भटां लखूबाइसां भांडण : ॥

माहांडुळ = गावाचे नाव, ता.गेवराई जि. बिड, आजचे माहांडुळ । आंबा (चकला) जवळ । घुइनाएकें तेथ वीनवीलें होतें = एकवीरेला विनविले होते । उ.५६० लीळा पहा । अवसरीसि गेले = का वेळ लागला म्हणून पाहण्यासाठी गेले, येथे वाट पाहून पाहून मग गेले । चौरंगावरि बैसोनि = स्नान करून चौरंगावर बसलेले असताना । तयांसी = घरच्या बाईला । तुझे मूत ओलांडिलीया कावरें लागे = तुझे तोंड पाहीले तर भूत किंवा पिसे लागेल । ऐसीया माहात्मेयांचा कपाळी घालीं घांट = अशा माहात्मेयांच्या कपाळावर धोंडा किंवा घंटा मारला पाहिजे । घांट = पहाड, दगड, घंटा । दाइबापुढें सांघीतलें होतें = भांडणाची गोष्ट, भांडण कसे झाले ते सांगितले होते किंवा स्वामींसमोर भांडणाची गोष्ट सांगु नकोस हे सांगितले । ते गोसावी वारिलें असे = प्राणीयाचे दोष एथ न सांगिजेति हे वचन । परि एथचेया दर्शनाही न एति = म्हणून आम्ही त्यांचे दोष त्यांना सांगत नाही । सीहाडेनिर्सी = सिंहाच्या आकाराच्या सोडींवर ।

हेतु = स्वामींनी विचारले असता जर कुणाचा दोष सांगितला तर आपल्याला दोष लागत नाही पण स्वतःहून कोणाचे दोष सांगणे हे दोषजनक आहे ॥

५७२) आंबा पंचलिंगी वस्ति ॥

५७३) पारेगांवीं वस्ति ॥

५७४) आंबेखरवडीए वस्ति ॥

आंबे खरंवडी = ता.जि.अ.नगर ॥

५७५) मार्गी म्हाइंभटा भेटि : निर्गमन स्त्रवण ॥

मार्गी = एळीए मार्गी रस्त्यावर । निर्गमन स्त्रवण = घरातून निघालेले आहेत हे ऐकणे । प्रसादाचा कुसकटा = श्रीप्रभूंच्या प्रसादाच्या लाडुचा चुरा । गोसावीयांते सव्य घालौनि = स्वामींच्या डाव्या हाताकडून आले । अव्हांटें उजवीया हाता = रस्ता सोडून उजव्या हाताला । कैसेयापरि नीर्गमु जाला ? = घरून तुम्हाला कस निघता आल ? किंवा घराचा त्याग कसा झाला ? । भावैचीए = जेष्ठ महिन्यातील चर्तुदशी । बारसी तेरसू जाला = द्वादशी त्रयोदशी झाली, सकाळी बारसे झाले त्याचदिवशी थोड्या वेळानंतर तेरसी झाली । पारणें करुनि = उपवास सोडून । तें कै पा = कधी अनुसरावे बर । आणि काइ ? = मग तर काही अडचणच नाही । कांहीं घरीं घालुं = घरच्या लोकांना धान्य वगैरे सामग्री देऊ । दीसा एका = एक दिवसाने, उद्या । वीखयेवेवस्था करु = त्यांची समजावणूक करु । उणी वासना = न अनुसरावे अशी इच्छा । उमरडली = फिरली, बदल झाला, पालट झाला । तरि काइ ? = मग कसे करु ? । म्हणजे घरी गेल्यावर जर अनुसरण्याविषयी विचार बदलला तर कसे करावे ? । ना ढाळीत असे = नष्ट करीत असे. वय कमी करत आहे. अर्थात माती म्हणजेच प्रपंच, नातेवाईक, धनसंपत्ती हे माणसाच्या उर्ध्व क्रियेच्या निश्चयाला फिरवीते. अर्थात त्याचे विचार परिवर्तन करते मी ही माती सांडून दिली । अनंतु = गळ्यातील किंवा कानातील अनंत नावाचा एक अलंकार । मुदी = अंगठी । वोळतगाव = सरालेजवळील एक खेडे । काइ पां = कसे करावे । मज हें पचे ना = इतकी भारी व महाग पासवडी लोक मला वापरू देणार नाही चोर समजून दंड करतील म्हणून मला नको । आणि मीं काए म्हणों ? = लोकांनी मला विचारल्यावर त्यांना काय उत्तर देऊ ? । मंजीष्ट = लाल रंगाची रेशमी पासवडी । तयांची मीयां घेतली = त्याची साधारण खादीची पासवडी मी घेतली । चतुर्दस = भावैची चर्तुदशी । ठाणवें = जेवताना समोर दिवा ठेवण्याची तीवई (मामाजी) किंवा पाटसमोर ताट उंच ठेवण्याची लाकडी तिंवई (कोलते) । अडणी = लाकडी तिंवईवर ताट तीरपे करण्यासाठी खाली लावायचे वटकन (टेकु) (मामाजी) तें वमलें = जो काही एखादा घास पोटात गेला असेल तो । आणि देहेंवीण तरि धर्मू नाही = इतर शास्त्रात सांगितले आहे कि शरीरं माध्यं खलू साधनं । पुढीलीये सृष्टी अनुसरण हें काइसेयातव ? = या सृष्टीत जर अनुसरण घडले नाही तर पुढच्या सृष्टीत कसे घडेल ? । पाउ आहारावरि = पाव, चार्तुथांश चतकोर आहारावर । पासवडी पाटी = पासवडीची एक पट्टी, त्या ब्राम्हणाच्या पासवडीची पट्टी । दुरडी = छोटी टोपली । पाठिमोरा जाला = म्हाइंभटांकडे पाठ करून चालता झाला । दुरडी उतरौनि = खांद्यावरून । दंडवत घातले = फक्त वाकून नमस्कार केला व तो गेल्यानंतर साष्टांग दंडवत घालण्याच कारण एकच कि एक ब्राम्हण मला दंडवत घालतो आहे असा गर्व त्या मातांगाला येऊ नये म्हणून । खाड = दाढी । दोद = पोट, ढेरी । आंचवली = हात धुतला । गंगातीर = गंगेच्या तिराचा प्रदेश । राहेर ते त्र्यंबकेश्वर हा गंगातीर प्रदेश । राख = चुलीची राख । पुंजा = कचरा । सांडुं देया = झाडून नेऊन बाहेर फेकु द्या । भानवसी = स्वयंपाकघर । सारउं देयावीया = माती सेनाने सारविण्याचा व्यापार अर्थात घरातील सर्वात हिन (क्षुल्लक) सेवा घेऊन आपली नम्रता दर्शविली । एथचेया एथ = जवळपास, स्वामींच्या जवळच । सासुरिची = सासुरवाडी आहे । ईश्वरदास्य मोचक सांघीतलें = पुर्वी प्रकर्णात आंतुल असे = घरात बसलेला माणुस असे । तो आंतुलचि सिद्धांते परपैकीचे पदार्थ पाहतो म्हणजेच परपदात अधिकार, अनधिकार,

योग्यता, अयोग्यता, खंति, कणव, ज्ञान, प्रेम हे सगळेच परपदात येतात । **बाहीरील कांहीच न देखे** = बाहेरची कोणतीच वस्तु पाहत नाही सिद्धांते अवर पैकीचे पदार्थ पहात नाही एवं येथे अवर अच्छादनीचा परदृश्या अवतार जाणावा । **बाहीरीलु जो असे** = येथे बाहीरिलाचा दृष्टांत आणि पहीला तो आंतुलांचा दृष्टांत । **उंबरेयावरिलु जो असे** = येथे उंबरेयावर चिलाचा दृष्टांत । **तैसा परमेश्वर** = तशा प्रकारचे परमेश्वर असतात । (**ताळीक** = तात्काळ, लगेच जे उपस्थित ते, तयार । **दवडी** = छोटी टोपली । **दत प्राप्त द्रव्य** = तयार, आइते, नगद द्रव्य । **दीन सुदी लागे** = इतके दिवस जितके द्रव्य लागत होते ।)॥

५७६) म्हांइंभटां वस्तु संबंध निरूपण : ॥

तेथ काइ कांहीं - असे? = तेथे काही विशेष आहे का? । **किंवा प्रसन्नतेलांगी?** = किंवा त्या वस्तुची प्रसन्नता आपल्याकडे वळावी म्हणुन नमस्करावे का? । **किंपर्यंत** = काळावाचक, किती दिवस पर्यंत । **संहारी** = महासंहारी । **कुर्माचें** = कासवाचे । **करंटे** = कवच । **कुर्माचे करंटे पावे तववेही** = कासवाच्या पाठीवरती पृथ्वी आहे त्या कासवाचेचा कवच पावेतव पर्यंत (कासवाच्या पाठीवरती पृथ्वी आहे हे इतर शास्त्राच्या सिद्धांतानुसार) **तेधवांचि होए** = लगेच होतो का?॥

५७७) वटपत्रानर्णीं म्हांइंभटां कोपणें ॥

वटपत्रानर्णीं = वडाची पाने आणण्यावरून । **म्हांइंभटां कोपणे** = म्हांइंभटावर रागवणे । **एका सात्रेयाचीं पानें** = एका पत्रावळीची पाने, एका पत्रावळीला सात पानें लागतात । (**सातणें** = आंथरणें) **इये लागलीं** = ही पाने उपयोगात आली, आमच्या लेखी लागली । **तरि इयें मागिलां आंतु घालिजेतु** = मागे जे अज्ञान दशेत कर्म जोडून ठेवलेले आहेत त्यामध्ये हे कर्म घाला कि सेवादास्य मुळे याचा नाश होईल किंवा मागल्याप्रमाणे ह्याही कर्माचे दूर्लक्ष करा । **तैसें कां गा होइल?** = ज्ञान झाल्यानंतर जर जाणुन बुजुन केले तर दुर्लक्ष किंवा मागिलांतु कसे घालावे? कारण मागे कर्मराहतीत केले ते कर्म निष्पत्तीत पडते पण तीच क्रिया दैवरहाटीत अनुसरणानंतर केली तर नित्य चालीची अयोग्यता लागते । (**तथा तें अज्ञान** = अज्ञानदशेत केलेले तसे)

५७८) म्हांइंभटां अन्यसामग्री निषेध ॥

एळीएहुनि मार्गी जातां = एळिच्या पुढे जात असताना । **मार्गी प्रवर्तेल** = जो कोणी धर्माला लागेल । **कवण सामुग्री अभ्यासावी जी?** = कोणत्या सामग्रीचा अभ्यास करावा बर? । **सामुग्री म्हणिजे हा गडदरा गा** = खाच (खड्डा) आहे कारण त्या सामग्रीच्या द्वारे हा विकार, हिंसा दोष आंगवणार. किर्ती भोगणार तेणेकरून तो धर्मापासून जाईल । **परशास्त्रीं** = ब्रम्हविद्या शास्त्र । **व्युत्पत्तीलागि** = त्याच्यातल्या विशेष नाविन्येतेसाठी । **काइ करावें जीं?** = काय करायला हवे? । **सकळही सामुग्रीया** = तुमच्या पुर्वीच्या ज्या सामुग्री आहे त्या सर्व । **माझी जेतुकी सामुग्री** = कर्मरहाटीतील ॥

५८०) बेलोपुरीं सीधनाथी अवस्थान : ॥

सीधनाथीं = महादेवाच्या देऊळात, हे स्थान गावाच्या पूर्वेला नदीच्या काठाला आहे पण सध्या उपलब्ध नाही । **बहिरवांचीए** = भैरवाच्या ॥

५८१) वनदेवी अवस्थान ॥

वनदेवी = गावाच्या बाहेर वनात असलेले वनदेवतेचे मंदिर । (**बळीएचें** = बळीप गवळ्याचे । **हिंवाजे** = हिंवांजु कोळी)॥

५८२) तृण मोडणें ॥

सेजा गावी = जवळच्या गावात । **सर्पन** = इंधन । **तरवंटे** = पिवळे फुले येणारा तरोटा । **सेहाडेनसीं** = मंदिराच्या पायऱ्याजवळील सिंहाच्या आकाराची सोडी ।

हेतु : स्वामींची अपकिर्ती ऐकुन गावातील लोक विपरित झाल्यामुळे भीक्षा देत नव्हते म्हणुन म्हांइंभट व भटोबास दुसऱ्या गावी भिक्षेस जात

५८३) सेनि उपरतणे ॥

सेनि = रानगोवऱ्या । **परतणें** = तेथुन आणुन येथे उलटणे । किंवा वेचणे, उचलणे । **हें माझें सीस लावणें म्हणां** = आपली हि क्रिया मला चांगली शिक्षा, दंड देण्यासारखी आहे २) किंवा माझे शिर कापण्यासारखे दुःख आहे । ३) किंवा माझे सिस खाली झुकवण्यासारखे आहे । **कापडमादणें** = ओल्या वस्त्राला पिळुन त्याने सर्वांग पुसणे, शक्यतो. हिवाळे दिवस असावे म्हणुन ओल्या कपड्याने अंग पुसले ॥

५८४) बेलोपुरीं आदीतीं अवस्थान ॥

आदीती = सूर्याच्या मंदिरात, गावाच्या पश्चिमेला ॥

५८५) वायो निरोपण ॥

वायो = वारा । वारा वाजतु होता = उन्हाळे दिवस असावे म्हणून जास्त वारा वाहत होता । वांहांदुळि = वावटळ, चक्री वादळ । भवंत भवंत = फिरत फिरत । के वसे? = कुणाच्या वश आहे? । हें अन्यवसे = हे दुसऱ्याच्या वश आहे अर्थात युगाधिष्ठात्री (अंतराळीची चित्ररथ) देवतेच्या वश आहे कींवा भैरवाचे वश आहे । तें अन्यवसे = ते भैरवाच्या वश आहे कींवा विश्वेच्या वश आहे । ते अन्यवसे = ते मायेच्या वश आहे ॥

५८६) लखुबाइसा उपरि भटां निरूपण ॥

सकाळी येउनि = सकाळी लवकर येऊन कारण ती मुक्कामाला गावात रहात होती म्हणुन । आपजवावेयासि = मागण्यासाठी । भांडण जालें होतें = माहांडुळमार्गी भांडण झाले होते उ. ५७१ लिळा पहा । तात्पर्य न म्हणतीचि = मनापासून, झटपट न म्हणतीचि । अर्थात मनापासून इच्छा नव्हती । बाइसांसारखे काइ होइल = टोमने देऊन म्हणते कि बाइसांसारखे कसे जमेल । होणे उरणें असे = इकडेही व्यापार करिन व तिकडेही व्यापार करीन असे आहे का? । यांसि वोजवें तैसें करिती = याना जसे जमेल तसे करतील । जाड्यें = सुस्ती, आळसाच्या पुढील स्तिती । दांटला असे = त्याच्या वश झालेला आहे । या दृष्टांताचा सिद्धांत असा की आतुन देमतीला सर्व कळते पण जाणुनबुजुन करायचे नाही म्हणुन स्वामी म्हणतात तु व्यर्थ दुःख करू नकोस । हीरवा = अगदीच कच्चा । काचा = अर्धवट शिजलेला । कर्पला = प्रमाणापेक्षा जास्त शिजवल्यामुळे जळुन गेला । आपुली उणीव देखौनि = माझ्याकडून स्वामींची सेवा होत नाही हा कमीपणा पाहुन । पुर्वील आठवतें जीं = पुर्वीच्या गोष्टी आठवतात म्हणजेच बाइसांची आठवण येते । बाइसाचें वाटे जी = बाइसा असल्या तर बरे झाले असते । आता काइ करिन = आता काय करणार ॥

५८७) भटां वस्तु संबंधु निरूपण : ॥

वस्तुसंबंधु = श्रीमूर्ती भीतरील स्वरूपाचा संबंध । समुळी = मुळासकट । सपत्री = प्रत्येक पानासकट । अर्थात स्वामींनी वरून लिंबाचे पान धरलेले आहे आणि खाली मुळावर उभे आहेत म्हणून सपत्री संबंध घडतो एरवी सपत्री संबंध घडत नाही । याचे मुळ एथ नसे गा = आम्ही ज्या मुळावर उभे आहोत ते जमिनीवर नाही तर जमिनीच्या खालीपर्यंत आहे २) किंवा आम्ही ज्या झाडाच्या मुळीवर उभे आहोत ते दुसऱ्या झाडाचे आहे आणि पान दुसऱ्या झाडाचे आहे कारण तेथे दुसरीही बरीच लिंबाची झाडे उगवलेली होती आणि त्या झाडाचे मुळ एथपर्यंत आले । तिर्यच्या वेगळें = तिर्यचांना सोडून मनुष्य, स्थावर, किडा, मुंगी यांना । जडा = जडत्वीचे जीव किंवा स्थावर । अजडा = बाकीचे जीव । मनुष्य देह = भोग भुमीत मनुष्य देह मिळते ।

हेतु - परंपरेच्या निर्णयानुसार चेतनाला (ज्या देहात जीव आहे) संबंध बोलत नाही. पण जेथे स्वामींचा विशेष मनोधर्म आहे तेथे चेतनालाही संबंध होतो आणि स्वामींनी संबंध दिल्यानंतर त्या झाडातुन जि नवीन पाने किंवा फांद्या निघाल्या त्या नमस्करणीय नाहीत फक्त पुर्वीच्याच नमस्करी आहेत ॥

५८८) म्हाइंभटा अंतराय निरूपण ॥

दुसरादीसीं म्हाइंभटी जाइन म्हणीतलें = हि लीळा उ.५९७ लिळेच्या पुढे पाहिजे. कारण त्या लिळेत स्वामी म्हणतात की दीससंज्ञा संन्निधान चरीतार्थ कीजेल व त्यापुढे म्हाइंभटांनी हे शब्द उच्चारले । संबंधे = अधिकारावेगळे जड पदार्थ सेवन केल्याने २) किंवा चेतनाचा उल्लेख केल्याने । योगापासौनि जाए = जडसेवनेचा २) किंवा चेतनाचा उल्लेखाचा योगभ्रष्ट होतो । अंतर पडे = जड सेवनेचा असेल तर यक्षणीचीये ठाउनी विश्वेपर्यंत देवतेचे फळांतराय होते २) किंवा चेतनाच्या उल्लेखाचा असेल तर चैतन्यफळी १, २, ३ कोटीचे फळांतराय होते । कां जाए = धर्मापासून जाए । अवर नव्हे? = अवर नाही का ना तोच अवर आहे । सात मात्रा अनुष्टे ना = पूर्णपणे नित्य विधीचे अनुष्ठान नाही । दुसरा योगभ्रष्ट = क्रिया अपूर्णत्वाचा । वचनरूपी परमेश्वरेसीं वियोग घडे = अंतर पडे, अर्थात वचन भंग केला तर । चिज्जडफळी मोक्षफळ = येथे चेतनाच्या उल्लेखाचा पुरुष । योगभ्रष्टासि फळ अंतराये उद्धरण = फळअंतराय होऊन नंतर त्याचा उद्धार होणारच । देह विद्येचा निर्वच निरोपिजो जी = म्हाइंभटांच्या म्हणण्यावरून असे दिसते कि पूर्वी त्यांना स्वामींनी देहविद्या निरूपण केली असावी आणि देहविद्या हि प्रमादीयाला होते हे त्यांना पूर्वीच कळले असावे म्हणून देहविद्येचे निर्वच विचारतात ॥

५८९) म्हाइंभटां लोकीचें श्रेष्ठत्व निषेध ॥

म्हाइंभट गावांतु जाती = गावातील लोकांचा परिचय होता म्हणुन लोक त्यांना घरी घेऊन जात कारण म्हाइंभट त्याच परिसरातले होते. सराला ते बेलोपूर अंतर जवळचे आहे । भोरी = चंदनाची पावडर, भुकटी । ती किमर्थ जी = कशामुळे । की महेतपणाचे मिरवीजे? = मोठेपणा मिरवतात काय? । संकोचले = स्वतःचीच लाज वाटली । अभिमाने = अभिमानामुळे । प्रतिपन्न = नम्रता । परमार्गी = इश्वरमार्गी । किंकरधर्मी = नम्रत्वाने वर्तन करणारा ।

हेतु - या लिळेवर लोकांचे बरेच आक्षेप येतात की पहिले तर स्वामींच्या जवळ असताना आणि दुसरे कि स्वामींनी अशी अपकिर्तीची अवस्था स्विकार केली असताना म्हाइंभटांना कोणतेच दुःख झालेले दिसत नाही आणि गावात जाऊन टिळे, तांबोळ. गंधाक्षता सर्वांगी चंदनाची भोरी अशी मानमान्यता किर्ती भोगीत होते या लिळेत म्हाइंभटाची चूक दिसते ॥

५९०) भटां गुरुअनुगमन निरूपण ॥

गुरु अनुगमन = गुरुंच्या पाठीमागून चालणे, अर्थात कि गुरुचे आदर्श (वागणूक) घेऊन आपणही तसे आचरण करावे । आचाराविचारा कैसे फळभेद = दोन्हींच्या साध्य फळात काय फरक आहे गुरु उपयोग किं पर्यंत मानावे बर ? । संन्यासस्य श्रवणं कुर्याद = संन्यासाविषयी श्रवण करावे, अर्थात कि माहिती करून घ्यावी । वचनं हि श्रुतेरिदं = असे श्रुतिचे वचन आहे (श्रुतिवचन = ब्रम्हवाणी, इश्वरवाणी) । ततः के प्रत्येन गन्तव्य = कोणाला समोर ठेऊन चालावे अर्थात कुणाचा आदर्श घ्यावा । गुरुरनुगन्तव्य = गुरु हे आदर्शणीय आहेत अर्थात गुरुंचे जसे आचरण आहे त्यांचा आदर्श घेऊन आपणही तसाच आचार करावा । श्रुतिवचन संन्यास करुनि = ब्रम्हविद्येच्या (परमेश्वराच्या) वचनाप्रमाणे संन्यास घेऊन । तें निरालंबीचि कां नव्हावें ? = एकटे राहून आचार का करू नये बर ? ॥

५९१) बुद्धीभेद तथा कर्मजड भक्तिजड निरूपण ॥

बुद्धीभेद = धारणेचा व भावनेचा भेद अर्थात वैष्णव । कर्मजड = क्षेपणीक, कर्मवादी । भक्तिजड = ब्रम्हवासनेचा । लाहाति = प्राप्त करतात । तथा परमेश्वर अवतारीं बुद्धीभेद किंवा एकुचि = त्यांचा परमेश्वर धारणेत फरक आहे कि एकच प्रकारची धारणा आहे ? । बुद्धीभेद आति = त्यांच्या धारणेत फरक आहे । देवता बुद्धी = असती परीची देवता अशी बुद्धी । विशिष्ट बुद्धी = श्रेष्ठ प्रकारची बुद्धी । विकल्पु आती = ज्याच्याकडे विकचिकछारूप विकल्प आहे । फळासि = पुढच्या कर्मफळाला । अति वाहीकें = अति वाहिके नावाचे एक विशिष्ट अदृश्य रूपातील भांडे ।

५९२) जागृती : सुषुप्ती : स्वप्न : उन्मनी : निरूपण ॥

जागृती = जागे असणे । सुषुप्ती = झोपेत असणे । उन्मनी = मनाच्या पलिकडील अवस्था, मनाच्या पलिकडे जाणे एवं उन्मनी अवस्था क्वचीत वर्तते । या च्यारि अवस्था कैसीया ओळखाविया ? = या सृष्टीमधील चार अवस्था कशा ओळखाव्या । वांचौन देहासी संबंधीत चार अवस्था विचारल्या असा अर्थ नाही । सृष्टी म्हणिजे हे दीर्घ जागृति गा = संसरण (रचना) हे लांबच लांब जागृती प्रमाणे आहे । संव्हार म्हणिजे हे दीर्घ सुषुप्ती गा = संव्हार हा दीर्घ झोपेप्रमाणे आहे, कारण तम स्वरूपात भ्रांतत्वे जीवाचा अनंत काळ जातो म्हणून । संसारु म्हणिजे हा दीर्घ स्वप्नु गा = संसारच (जाणे येणे रहाट घटीकेचेनी दृष्टांते) हा स्वप्नवत लहान आहे. कारण देखिले नावा एका नाहीसे होए म्हणून । एथीचें दास्य म्हणिजे हे उन्मनी गा = आमचे दास्य करणे म्हणजे मनाच्या पलिकडील अवस्था आहे. कारण सेवा दास्य करताना माणुस भावाच्या भरात येऊन मनाच्या पलिकडील अवस्थेत जातो ॥

५९३) हंस परमाहंसानुवादु ॥

जीवु हंसु = जसे हंस क्षीर (दुध) निर (पाणी) वेगळे करतो तसे ज्ञानीया आपल्या ज्ञानाच्या विवेकाने सारासार विचार करतो. म्हणजेच ज्ञान अज्ञानाचा, चांगल्या वाईटाचा निवाडा करतो । परमेश्वरु परमहंसु = परमेश्वराकडे दातृत्वी पातृत्वी ज्ञान आहे. अर्थात कि परमेश्वराकडे स्वतःचे ज्ञान आहे व ते ज्ञान ते दुसऱ्याला देऊ शकतात या अर्थाने परमेश्वर परमहंस ॥

५९४) भटां करणीएप्रसंगे म्हाइंभटां संनिधान निरूपणें ॥

करणीए प्रसंगे = क्रिया करून घेण्याच्या प्रसंगावरून । तुम्हा करणीए एक असे गा = आम्हाला तुमच्याकडून एक काम करवून घ्यायचे आहे । पर तें द्रव्यसाध्य = पण तें द्रव्याने साधते द्रव्याने साध्य होणार आहे । बाधलीं = एकदम, एकबद्ध मिळतील । सते = शेकडो । हजार । करणीए एक पडिले होते = आमचे पूजन करण्याचे करणीए । तुम्हांसि आन करणीए = तुमचे करणीए (कर्तव्य) वेगळे आहे । यांसि संनिधान चरितार्थ जालें असे = स्वामींची प्रवृत्ती (मनोधर्म) कशी पाळायची ते भटोबासांना माहित झालेले होते या अर्थाने चरितार्थ झाले होते वांचौन शब्द ज्ञान चरितार्थ झाले असा अर्थ नाही । तुम्हांसि संनिधान चरीतार्थ होआवे असे = आमची प्रवृत्ती (खावनी) कशी आहे ते तुम्हाला समजण्यास अजुन पुष्कळ वेळ आहे ॥

५९५) भटां असन्निधानधर्म नीरूपणें ॥

असन्निधान धर्म = स्वामींच्या वियोगस्थीत आचारावयाचा धर्म । असे तेयासि जतन की जे = तुमच्याजवळ आमचे जे ज्ञान किंवा अनुसरण आहे त्याचे जतन करा । हें असे तेया रक्षण = असती परिचे आचरण ज्याच्याकडे असेल त्याच्या धर्माचे रक्षण होईल । वटरोपाचा = वडाच्या रोपाचा । आळें = झाडाभोवतालचा गोल खड्डा । नीवणें = आळ्यातुन पाणी बाहेर जाऊ नये म्हणून आळ्याभोवती केलेली मातीची पाळी । कुंपकांटी करी = काटिचे कुंपन करतो । खुररवी जाए = खुराच्या आवाजानेच जळून जाते किंवा खुराच्या रोवल्याने देठ

तुटतात । **प्रौढ जालेया** = पक्का झाल्यावर किंवा मोठे झाल्यावर । **गजघंटा** = हत्तीचा कळप (समुदाय) आठ हत्तीचा कळप । **न वचे** = जात नाही, तुटत नाही, मरत नाही । **विकार, विकल्पशून्य** = याचा नाश होऊ शकत नाही परंतु त्यावर न्यामकत्व होऊ शकत । **मज हें असक्य** = मला हे जमण्यासारखे नाही । **हा विधि पुरुषासिचि की देवासि** = हा विधी पुरुषाने करायचा कि देवाने? । **आइकोंचि आदरा** = ऐकायला सुरुवात तर करा । **काडी** = गवताची । **भुइसी रेघा काढूं लागले** = ऐकण्याची इच्छा नाही पण ऐकतो असे दाखविणे । **विकारुचि कीं गा** = अर्थात आम्ही सांगतो आहे त्याकडे लक्ष नसुन दुसरीकडे लक्ष आहे । **वोवला पोवला** = अंतर बाह्य गुंतलेला आत बाहेर व्यापलेला । **मर्यादा** = शेवट । **बाहीरी बैसलेयां** = अवकाशासी बसल्यां । **परतौनि पाहिलेयां** = पोट स्वच्छ झाले कि नाही म्हणून फिरून दिसीकडे बघतात । **सन्मुख जाले** = ऐकण्याला सज्ज झाले, तत्पर झाले । **सैयापाळनेचा** = शय्येचे पालन करणाऱ्या स्त्रिया, एकनिष्ट (पतीव्रता) स्त्रीचा । **कव्हणी एकि** = सर्वच स्त्रिया पतिव्रता असतात असे नाही म्हणुन कव्हणी एकी । **तीचीए सेजे कव्हणां रीगावा नाहीं** = ती इतर परपुरुषाला तिच्या शेजेवर बसु देत नाही अर्थात आपल्या पतीशिवाय परपुरुषासी व्यभीचरत नाही । **सुद्रीही** = शुद्र वर्णाची स्त्री । **जेचि लोक** = पतीव्रतेचे लोक, अर्थात सत्याचे एक लक्षाचे फळ । **जेचि गति तयासि होए तेचि गति तयासि होए** = दोन्ही लाही पुनः संबंध होणार । **काइ काइ वर्जावे जी?** = काय काय वर्जावे, निषेध करावा, प्रतिबंध करावा, त्याग करावा? । **द्रव्यसंबंधा साक्षी न ठाकावें** = द्रव्याच्या (जड, चेतन) जेथे संपर्क येईल तेथून दूर रहावे । **तरि हे कैसें जाणावे जी?** = कोणाला म्हणावे वेडे पिसे एवं स्वामींना वास्तविक वेडे पिसे म्हणायचे होते पण भटोबास त्याचा दुसरीकडेच घेऊन गेले । **रजेरंगे** = रजाचेच कार्य वर्ततात । **परिसों नेणे तो बहिरा** = लक्षपूर्वक ऐकत नाही समजावुन घेत नाही । **वासने भावे तेंचि घे** = आपल्या मनाला आवडेल तेच घेतो । **वसिलेयाविन न सरे** = काही अगत्य कारणामुळे जमतच नाही असे असेल तर । **जेचि पोटी** = आतमध्ये अंतःकर्णांत जे वास करत आहे । **तेंचि तोंडी** = तोंडातुन बाहेर निघेल । **आहाच** = उथळ, उतावेळपणा । **पुढिलावरि ठेवी** = पुढल्यावर किंवा वचनाला निमित्त करतो । **आळोंचु** = कुजबुज, हळुच बोलणे, कानगोष्ट करणे । **प्रपंची जडे** = प्रपंचात वेचल्या जातो । **इश्वरीं** = इश्वरापासून दूर जातो । **रससेवा** = आसक्ती, तेथील जी आसक्ती आहे तोच रस जाणावा । **धर्मी निबळु जाए** = येथे आचाराचे सूत्र बाई पाप तरी नव्हे.....निपौणी काडी **ऐसे अहोरात्र निरूपण केले** = सात अहोरात्र ॥

५९७) म्हाइंभटां द्रव्यानएनीं अनोज्ञा ॥

आनएनीं = आणने । **अनोज्ञा** = आज्ञा नाही, आज्ञा नाही पण आपल्या सवलतीसाठी मागुन घेतली अनुज्ञा । **सामास होतां** = सहा महिने होता । **नित्य वेचीं** = दररोजचा खर्च करी । **काइ वेचे?** = किती खर्च होतो? । **सरुदामु** = अर्धा दाम । **दाम** = तांब्याचे नाणे । **रूवे** = चांदीचे नाणे । **चरीतार्थ नव्हेचि** = पूर्णत्व झाले नाही, चरितार्थ झाले नाही । **माससंक्षा** = एका महिन्यात । **दीससंक्षा** = एका दिवसात । **पुण्यकृताम** = पुण्याने प्राप्त होणाऱ्या । **लोकान्** = लोकांना । **प्राप्य** = पोहचून । **शाश्वती** = फार । **समा** = वर्षपर्यंत । **उषित्वा** = राहून । **शुचीनाम** = पवित्र । **श्रीमताम** = श्रीमंताच्या । **गेहे** = घरी । **अभिजायेते** = जन्म घेतो । **अ.६. भरतर्षभ** = भरत कुलश्रेष्ठा । **अर्जुन** = अर्जुना । **आर्त** = दुःखी । **जिज्ञासु** = ज्ञानाभिलाषी । **अर्थार्थी = मोक्षार्थी किंवा धनाभिलाषी** । **च** = आणि । **ज्ञानी** = ज्ञानी । **चर्तुविधा** = चार प्रकारचे । **सुकृतिन** = पुण्यशील । **जना** = लोक । **माम** = मला । **भजन्ते** = भजतात । अध्याय-७ श्लोक नं १६ रहस्यार्थ चंद्रिका पहा । **बुझौनि गेले** = समजुन गेले । **गीता वाखाणिजैल** = या ब्रम्हविद्येच्या सिद्धांतानुसार, गीतेचे तत्व खुलासेवार सांगतो । **(देहाडीये काइ लागे?)** = एका दिवसात खर्च किती लागत होता । **वोवरा** = फुलांची सेज, फुलांची खोली । **आसु** = सोन्याचे नाने । **नाणवट** = नाण्यांची देवघेव करण्याची जागा, सराफ दुकान । **ततप्राप्त** = आइते, तयार । **भजन्ते मां** = मला भजतात ।)

५९८) भट म्हाइंभटांतें बोलाउं पाठवणें ॥

(देमाइसा = म्हाइंभटांची पत्नी । **आम्ही म्हणौनि तें कराल** = माझ्या म्हणण्यानुसार माझ्यासोबत विषय सेवा कराल । **वणिजारे** = धान्याचे व्यवसाय करणारे व्यापारी । **तयांसि** = वाण्याला । **कण** = धान्य । **लाविले** = सोपविले । **विसारु** = बयाना, अगाऊ रक्कम । **पेव** = धान्य साठविण्यासाठी जमिनीत केलेला खोल खड्डा, पाणी नसलेली कोरडी विहिर त्या विहिरीला आतुन लिंपलेले असते । **पाहाळें** = त्या पेवाच्या तोंडावर झाडाचे आडवे लाकुड ठेऊन त्यावर पळसाच्या झाडाची आडवे पाने किंवा लिंबाच्या झाडाची पाने त्यावर टाकुन सेनामातिने सारउन आच्छादन करतात । **पेंवाचीं पाहाळें उघडौनि बैसले असति** = पेवांचे आच्छादन उघडल्यानंतर लगेच त्यात जाता येत नाही कारण त्यात कार्बनडॉय ऑक्साईड असतो म्हणून दोन तीन दिवसानंतर दोरीने कंदिल बांधून त्यात सोडतात जर कंदिल विझला तर समजावे गॅस आहे. जोपर्यंत संपूर्ण गॅस बाहेर निघत नाही तोपर्यंत त्यात उतरता येत नाही मृत्यू येऊ शकतो म्हणून म्हाइंभट पेवाची पाहाळें उघडून बसले होते । **तुम्ही चाला तरि तुम्हांसरिसाचि एवों लागैल** = जर तुमचा आग्रह असेल तर हे सर्व सोडून तुमच्या सोबत येतो ।)

५९९) माहादाइसां भेति ॥

५९९) माहादाइसां भेति ॥

बैसलेयांचि खेमाळींगन दीधलें = अर्थात की तेथे लिंबाचे झाड आहे व त्या लिंबाला पार (ओटा) आहे आणि पारावर स्वामी बसलेले आहेत अशा अवस्थेत क्षेमालिंगन दिले । **कव्हणाचे जाए** = द्रव्य जाए, चोरी होए । **पुसिजे** = विचारपूस करतात । **पडिताळिजे** = चौकशी

केल्या जाते, पाहायला जातात । तेतुलेंयांही पुरतें एथ नाहीं होए = तेवढे सुद्धा आमच्याशी तुमचे संबंध नाहीत का? कि तुम्ही आमची चौकशी करायला सुद्धा आले नाही । जरि वाएनाएकु भेटती तरि = येथे स्वामींनी काकु केली. अर्थात स्वामींचा म्हणण्याचा हेतु होता वाएनाएकु तुम्हाला भेटणार नाहीत । परि मज नुमटेचि = मला समजलेच नाही । वारू = निश्चित दिवस । तेया दुखचि वरिपडी जालीयें जी = त्या दुःखात पडली, दुःख प्राप्त झाले. आणुं म्हणें = आणले असते तर । तेयाचें गोसावी मजचि करवि करविती = त्याची झाडीपुसी स्वामी मलाच करायला लावतात. असा महादाईसाच्या मनात भास होता । पोरु जीवु आपणेया करीं आवडे तेंचि करी पाठी पुढीलावरि ठेवी = तुम्हालाच त्याचीं झाडीपुसी करू आवडते आणि आमच्यावर निमित्ताचा ठपका ठेवता । दायेंदादो = दायंबा । याचें तैसेनि तैसे आइका = आमच्या विषयी तसे तसे ऐकले कि पहिल्या वेळेला जेव्हा स्वामींच्या गुंफेची लुटालुट झाली (उ.५४५) आणि स्वामींचा घात झाला असे आम्ही ऐकले. तुम्ही काइ म्हणां = तुमचा काय विचार आहे? काइ संबंधी असौनि म्हणा = संबंधीयाकडे जाऊ म्हणता । कीं माहात्मेयांपासीं असौनि म्हणा = कि दादोसांकडे राहु म्हणता । उभे गंगातीउरी = गंगेच्या दोन्ही काठाला । गोवींदु गोवींदु म्हणतें = देवाचे नाव घेत घेत । दुहवा = दूर्देवी स्त्री, अभागी स्त्री, जीच्याकडे पतीने दूर्लक्ष केले आहे अशी। वाडीचा वाडी = वाड्यातच आहे पण मुख्य घरात नाही । कडवलीं = गोवऱ्या किंवा सरपण ठेवण्याची झोपडी । गावीचां गावीं = त्याच गावात । सदर्थ = श्रीमंत । नवचे = जात नाही । पाटाउवे = रेशमी वस्त्र । सुताउवें = सुती वस्त्र । मज अस लाग्यता = माझ्यासाठी ती सलागनिये गोष्ट नाही, अयोग्य, अशोभनीय, निंदाजनक, अपकिर्ती आहे । राहे = तेथेच राहते । मळीन = वस्त्राने कुचिल. रोडिकी = देहाने कृश । दुखीस्त = मानसीके त्रस्त । अनुकंपा = किव, दया, कोणाच्या दुखाला पाहुन कंपायमान होणे, दया येणे ते अनुकंपा । गोसावीणि = मालकिण । ऐसें तरि = अस जर आहे तर । आपुली वीखयेवेवस्था केली देखो = तुम्ही आपला विचार करून घेतला आहे । आम्ही आनिकं एक आइकीलें = अवयव छेदाची लिळा (उ.५४७) ऐकली । मग काइ म्हणां? = तुम्ही काय म्हटले । रक्षतील = आमची लाज राखतील । हें आपणेयांतेंचि राखो न सके = आम्ही तर स्वतःचेच रक्षण करू शकत नाही । हा लोकु दुराराध्यो = या लोकांना संतुष्ट करणे अवघड (दुष्कर) आहे । ईश्वरपुरुष = श्रेष्ठपुरुष, ऐश्वर्यवान पुरुष । त्रसवीताचि होए = त्रास देतात । देखों न सके = त्यांची किर्ती । (असाहे = सहन न होण्यासारखे । ढोरसमोर गेलीति = अशुभ चिन्ह दिसले असतांना गेली । पहीले एक आइकीलें = स्वामींच्या गुंफेचा जेव्हा नागोवा झाला तेव्हा स्वामींचा घात झाला असे आम्ही ऐकले बाइसांना जेव्हा शस्त्रधान्यांनी स्वामींचे पालमांडे व जाडी दाखवली त्या लिळेवरून । मग दुसरे आइकीलें = मुधा आदित्याच्या देवळात नाकाची पुजा स्वीकार केली ते ।)

६००) ज्ञानांकुस आक्षाइका स्त्रवण ॥

ज्ञानांकुस = ज्ञानावर नियंत्रण आहे ज्याचे तो अर्थात जो विकरत नाही तो ज्ञानांकुस । आक्षाइका = आख्याइका, परंपरेने चालत आलेली दंतकथा । गोष्टी सांघीतली = महादाइसाने । तैसींचि लेकरुवें = त्याच्यासारखी सुंदर । खैरीं जुंपों काढिलें = खैर नावाचे झाड त्यापासून बनवलेले जु ते बैलाच्या मानेवर ठेऊन जुपणे २) किंवा ज्या बैलाच्या मानेवर कधीच खैरा नावाचे जु ठेवलेले नाही असा बैल । पाखाळु घेया = परीक्षा घ्या, प्रक्षाळण करा, शुद्धीकरण करा । दीव घेया = परिक्षा घ्या, उकळत्या तेलातून पैसे काढायला लावणे किंवा वनात सोडून देणे आणि निर्दोष असेल तर वनदेवता सांगते कि हा निर्दोष आहे किंवा तराजुमध्ये त्याचे वजन मोजून खाली उतरवतात व देवतेसमोर हात जोडायला लावून पुनश्च तराजुत बसवितात जर पहिल्या इतकेच वजन भरले तर दोषी व जास्त भरले तर निर्दोषी जाणावा. असे विविध प्रकारे परिक्षा घेतात । तेलीयांचे बैल = तेल्याचे बैल पेंड खाऊन खाऊन मस्तवाल झालेले असतात । बुजवीति = हुसकवतात, घाबरवतात सुसवीति = सुसु करिती । तयांते बुझाउं लागले = त्या महात्म्यांना समजाऊ लागले कि आमच्याकडून चुकले आम्ही तुम्हाला विनाकारण त्रास दिला । आपुला स्वधर्म पीडौनि = आपला स्वतःचा धर्म सोडून । चींते = शुद्धी करता । उपराठी = उलट । माहात्मा तो = खरा महात्मा तोच आहे । नांदीए = नंदी, बैल । फटीकाचा = पांढरा, संगमरवरी । तांबेयाचा = लाल । ढवळापीवळा = पांढरा पिवळा नंदी बैल । अन्यथा ज्ञाने = ज्यांना अन्यथाज्ञान आले ते ॥

६०१) मादणें उपकर्मी लखुबाइसां व्यापारु कथन ॥

मादणे उपकर्मी = स्नानापूर्वी, उपकर्मी = उपक्रम आरंभ करणे, सुरुवात करणे । फुरसैली = पांढरट झाली, त्वचा कोरडी होणे । मादणें ऐसें हे भाखही नेणें = मादणे हि कृतीच काय परंतु भाषा सुद्धा माहित नाही, अर्थात मादणेपूर्वक स्नान झाले नसावे वांचौन साधारण प्रकारचे स्नान होत असावे । तें चोज एक = एक प्रकारचा ताल किंवा रंगढंग किंवा नखरा आहे । चोज = नखरा, कौतुक, रंग-ढंग, ताल । एथौनि म्हणीतले अलोनि = आम्ही जर म्हटलो कि मीठ कमी आहे । खारट करीति = पुढच्या वेळेला. हीरवे = कच्चे । करपवीति = जास्तच भाजतात । एथिचेनि म्हणीयें श्रमति = आमच्या सेवेमुळे खुप थकतात । मग जाति = गावात बिढारस्थानी जाती । आंग उटीति = स्वतःचे । आंगदाटणा = टॉवेलसारखे जाड व मऊ वस्त्र । चुडीचांचुडी करुनि घेउनिए = चिमुटभर, चोचभर, इकडून, तिकडून. दाने जमा करून चोचेत धरून आणने । केरासवें सांडीति = झाडताना कचऱ्यासोबत जाऊ देतात । मीरीयें = काळ्या मिऱ्या । डाळंबीया = डाळीचे दाणे । दवडीति = खाली पडले असता पडू देता । रवे = खडे । (चीति = अंगावरील घामाच्या रेषांचे निशान ।)

६०२) म्हांइभटां अधिकारु प्रसंसा ॥

पुसतचि होता = सारखे पुसप्रश्न सुरु असायचे । न अवधारेचि = म्हांइभटांसोबत वेळ कसा जात होता हेच लक्षात येत नसे ।
सिहाणीव = आपुलेनि बुद्धी कौशल्यावरून पुढीलाचा मनोर्धम जाणने ।

हेतु = ही, एकंदर भांडारेकारांची वागण्याची स्वामींनी प्रशंसा केली वांचौन भांडारेकारापेक्षाही म्हांइभटांकडे शास्त्र सामग्री जास्त होती ॥

६०३) नींबातळीं भटां भेटि ॥

भट आले = येताना दिसले । हारी पाओ न पडे = व्यवस्थीत पाऊल न पडणे, एका रांगेत पाय न पडणे । कुडौ = एक विशिष्ट माप. सोळा किलोचा एक कुडव । वाखारी = पिशवीतील पैसे. वानीयांचा = धान्य विकणारे वाणी । ऐसाचि एइन = अशाचे असें सर्व सोडून येईल । (कुड घेउनि एकासि कन मेजवीत होते = एक विशिष्ट माप घेऊन धान्य मोजुन टाकत)

६०४) माहादाइसां तुप वाढितां स्वयं प्रयोक्ती भोजन कथन

स्वयं प्रयोक्ती = स्वतःच्या इच्छेने । भोजन कथन = भोजन करू नये असे सांगणे । एथचे गोमटे आसंसितें असा = आमच्यापासून किती गोमट्याची मनिषा करता ? । एथिचेयाचा = आम्ही देत आहोत त्याचा ॥

६०५) सारंगपंडितां व्यावृति : भटा : माहादाइसा : म्हांइभटां बोधानुवादु ॥

श्रीमुखा आड फुटा धरीला = स्वामी आपल्याला व आपण स्वामींना दिसु नये म्हणुन आडपालव धरावे असे सारंगपंडिताला वाटत आहे ते स्वामींनी स्वतः करून दाखविले । हें काइजी = अस का बर ? । कें असे भलें बाइ ? = सामान्य अर्थाने म्हणतात काही जनांना कुठे भले आहे ? । तुम्हीं यांसि नेणो काइ एक म्हणा = गोसावी, स्वामी समजतात अर्थात परमेश्वर समजतात । एसणीं ए हीरडभरडें = इतकी खटपट, आटापिटा, धावपळ २) किंवा समोर दिसत आहे ते । सातांपांचा नाही ? = सात पाचांना आमच्यापासून बोध झाला नाही का ? । तो ब्राम्हणू = म्हांइभट । एसणी क्रिया = स्वामींच्या ठिकाणी त्याला ६० उपहार घडले (पारंपारीक मत) किंवा सांतबाइसाला धर्मी लावले अशी थोर प्रेमदायक क्रिया घडली । क्रीएचे गोमटे = भजन क्रियेचे दृष्टपर गोमटे होईल । आणि सांतबाइसाला परधर्मी लावण्याचे परनिष्ट क्रियेचे गोमटे म्हणजे देहविद्या होईल । शोधणीचा पाठ, विचार स्थळ (९९) टिका पहा । तयांसि एक फळ भजनाचें = या सृष्टीचे भजनाचे फळ होणार आणि त्यांनी (उ.३०१ लिळा पहा) स्वामींची रत्नखचितां पदार्थांची पुजा केली त्या पदार्थ संपादनाने देहविद्या होणार कारण अडणीच्या वेळी त्यांनी स्वामींना पदार्थ संपादले आणि ते पदार्थ स्वामींच्या उपयोगी पडले म्हणुन शोधनीचा पाठ वि (१००) टिका पहा । मायासंबंधु आति = मायेच्या निमित्ताने त्याला फळ मिळेल दाइदादोसि = दायंबासी । मंडळीकु बैलीं बांधला बुधला = ज्याप्रमाणे बैलाच्या खांद्यावर तेलाची बुधली बांधली असता त्याला त्या तेलाच्या बुधलीचा काहीच फायदा नाही. त्याप्रमाणे नाथोबा आमच्या सन्नीधानात राहुनही त्याला काहीच लाभ झाला नाही. एवं नाथोबाला बोध झाला नाही या अर्थाने रीते वाचौन नाथोबाचे सात जन्म लेखी लागले ।

हेतु = सारंगपंडित हे मागील जन्मीचे गतबोधीए होते आणि गदोनाएक हे मागील जन्मीचे प्रमादीए होते आणि ही लीळा उ.६३० च्या पुढे पाहिजे कारण दायंबाला रिद्धपूरला पाठविल्यानंतर मग माहादाइसा स्वामींना विचारते कि दाइदादोसि काइ ? ।

६०६) भटां माहादाइसां प्रकोपु ॥

उसीरु जाला = रात्र झाली । सकाळी बीढारा जा कां = लवकर, दिवस असताना, अंधार होण्यापूर्वी । पाहातांचि = अगदीं लवकर । एके रात्री = रात्री अपरात्री । कोणे जाणावे = कोणी समजवायचे, लोकांना कसे माहित पडेल ? । तुम्हींचि केले = तुम्हा स्त्रियांमुळे हे सर्व घडले । पुरकर = सप्त व्यसनादी । पैहां बीढार करावेया कारणें = दूर राहण्यासाठी । वाळहवंटी = नदीच्या काठावर असलेली वाळू । डावलुनि कैसी जाओं = जवळून जात आहे तर न भेटता कशी जाऊ ? । तुम्हा हाती असो न न्हाओं = येथे सुद्धा तुम्ही मला राहु देत नाही, सोडत नाही । एथिचीयाचि प्रवृत्ती कींगा = आमच्या प्रवृत्तीवर अवलंबुन आहे म्हणूनच हे सर्व होत आहे । तुम्हां लागे कीं गा = तुम्हाला सोपवतो आहे । सीवेचा गुढा = गावाच्या शिवेवरील किंवा प्रत्येक शेताच्या बांधावर दगड असतो तो, किंवा दोन्ही गावाच्या शिवेवरचा दगड । इळे = गवत कापण्याचा इळा । लावीति = धार लावतात । वाहाणवाउलीं उभी ठाकति = पायातल्या वाहाणासकट उभे राहतात किंवा चिखलाने माखलेल्या वाहाणा घालुन त्या दगडावर उभे राहतात । देवत्व ए = देवतेचे सामर्थ्य येते । तेथ जात्रे एति = तेथे देऊळ बांधल्यानंतर यात्रेकरू येत. आनु एकु जाला असे = वेगळाच झालेला आहे । धांडाळाचा = सप्त व्यसनाचा । निच = नित्य । पुसों नेणों = पुसु, विचारू शकत नाही का ? । माहादाइसीं म्हणीतले = मनात विचार केला । पोटी अवधारिलें = मनात धारणा, विचार केला, समजली वीसीष्ट बुधी न कीजे = त्यांच्यावर परमेश्वरत्व भाउ नका । भीक्षुमहात्मेयां काइ होए ? = भेटल्यामुळे । पुर्वोत्तर क्षण दुर्लभ = साधनवंताविषयी प्रीती, आद्यंत लागलेपण असायला हवे । द्रव्याची शते मिळती = यावरून त्यांच्याकडे असण्याची शक्यता नाकारता येत नाही ॥

६०७) श्रीप्रभूपासौनि कैवल्यदान ॥

कैवल्यदान = साध्यप्राप्ती करणे, श्री प्रभूबाबा साधन न देता, साध्य देतात म्हणून येथे कैवल्यदान पुन संबंधावाचक नाही आणि जर कैवल्यदान पुनः संबंधावाचक म्हटले तर भटोबास, महादाइसा, आउसा उपलक्षणे पुनः संबंधी प्रेम होण्यास पात्र आहेत मग त्यांना प्रेमाचा संचार श्रीप्रभू बाबा करू शकत नाहीत कारण प्रेमाचा संचार फक्त उभयदृश्य अवतारच करू शकतात म्हणून येथे कैवल्य दान साध्य प्राप्तीस वाचक आहे ।।

६०८) स्मरण : महादाइसां जाप्यकरणीं अनोज्ञा ।।

स्मरण = स्मरणाविषयी माहिती । **जाप्यकरणीं** = स्मरणविषयी माहिती । **सरालेकार ब्राम्हण** = म्हांईभट । **राओ बोलावील** = आम्हाला राजाकडून बोलावण्यात येईल व आमच्यावर असलेल्या आरोपावर विचारपूस करून आमच्यावर असलेला आरोपाचा परिहार होईल । **लेकुरवाळी माता असे** = लेकरांच्या मातेच त्यांच्याविषयी जे स्नेह आहे तसेच आमचे स्वामी स्नेहाळु आहेत । **बुझावी** = समजवते । **काइसेनि** = काही एक वस्तु देऊन । **न बुझावे** = कशानेही समजत नाही । **तीएचि कडेचि होआवी** = तिच्या कडेवरच असावे वाटते, म्हणजे आईच पाहिजे । **म्हणियाचेनि लाहें** = कामाच्या लगबगीने, कामाच्या गडबडीमुळे । **झडती** = झटपट, पटकन लवकर **नदखे** = न दिसल्यामुळे । **तेथचि लोळणि घाली** = तेथेच जमीनीवर लोळण घेते । **सेजिया** = शेजारणी । **साइलीया** = मैत्रीणी । **मग ते म्हणे** = मनात म्हणते । **पाटाउवांचेनि पालवें** = रेषमी वस्त्र उपलक्षणे कितीही उत्तम वस्त्र असेल तरीसुद्धा पर्वा करत नाही । **लक्षाची संक्षा** = एक लक्ष (गोसावी नावएक चींताग्रस्त होते = कोणत्या नामाचे स्मरण करण्यास सांगावे म्हणून थोडावेळ स्वामींनी चिंता स्विकारली । हे स्मरीले = आमचे स्मरण केल्यावर ।)

६०९) महादाइसा प्रश्नें नाम : लीळा : स्मरणानुवाद् ।।

आणीक काइ बरवें असे ? = आपल्या रूपासारखे । **याहीहुनि एक बरवें असे** = या रूपापेक्षाही मुर्तीभितरील स्वरूप सुंदर आहे । **भीतरि असे** = मुर्ती भितरील स्वरूप असे । **ते दिसे** = भासते, समजते, एवं ज्ञानीयाला भासते व प्रेमियाला प्रत्यक्ष दिसते । **देवपढीए ते नीके** = येथे प्रेमसंचारी भक्त जाणावे हें **स्मरे तो दुर्लभु** = कारण वेध किंवा बोध झाल्याशिवाय स्मरणच होत नाही म्हणून । **देहीक व्यापार** = अटन, विजनादी नित्यविधी निमित्त विधी व्यापार ।।

६१०) महादाइसां असन्निधानधर्म निरूपण ।।

पोळले सुनें = जळलेले, दुःखी असलेले, भाजलेले, अग्नीचा चटका बसलेले कुत्रे । **वळणी** = घराच्या छपराचा पुढील भाग । **कडवला** = उडीवा, गोवऱ्या ठेवण्यासाठी वरून शेणाने थापुन केलेला शेणारा । **अखंड** = नेहमी, सतत, रात्रंदिवस । **जळतुचि असे** = कारण मुळातच कुत्र्याला इतर प्राण्यांपेक्षा उष्णता अधिक असते म्हणून । **कीं क्रीया भेंदे देति ?** = त्यांच्यामध्ये काही भेद असतो कि नाही ? । **कैसेया परी असावें जी ?** = कसे वर्तन करावे ? । **पुरुष होउनि** = पुरुषार्थ धारण करून । एवं अबला स्त्रीयांप्रमाणे नसावे । **कारुवा तारुवाचेयासारिखें** = मळीन, कुचील । **बाळविधवा** = लहान वयातच विधवा झालेली । **कृच्छ करी** = देहाला कृश करणे, म्हणजे कृश चंद्रायन नावाचे एक व्रत आहे ते व्रत फक्त विधवा स्त्रियांनीच करायचे असते अर्थात एक एक घास कमी करत करत अमावस्येपर्यंत पूर्णपणे उपवास तेथून एक एक घास वाढवित वाढवीत पौर्णिमेला पूर्ण आहारावर येणे असे व्रत केल्याने देह कृश होते । **मासोपवासु करी** = महिनाभर उपवास करणे । या उपवासात दिवसा एकाच वेळी जेवायचे असते । **समति** = नियंत्रित होती, कमी होती । **जन्म कडे पडे** = निर्बाध, बिन दोषाने कडेला लागते । **सएमु** = मनाचे संयम । **देहदमन करी** = साधन, इंद्रियार्थ, रस, विखोपदार्थ न सेवने किंवा ब्रम्हचारी घोडेयाचेनी दृष्टांते । **देहसोखण करी** = बाळविधवेचा दृष्टांत ।।

६११) एथिचेयासि प्राणापदीची पीडा नाही ।।

प्राणापदीची = उतटणे रूप आणि संचारी अंतीक । **तैसेंचि देखीज - ताए** = प्रत्यक्ष दिसत आहे । **देहांत मांडिलिया** = मृत्यू जवळ आला असता । **रूजा** = आजारामुळे । **वेच जालेया** = त्या आजारामुळे मन कष्टी झाले असताना । **ओखटें होए ?** = दोष आहे का ? । **प्रकटे** = भान हरपणे । **स्मरणाची उणीव** = कदाचित झाली तर । **बाधा नाही** = त्याचा दोष नाही । **लिंगदेहाचे** = लिंगदेहयुक्त आत्म्याचे

६१२) महादाइसां नृसिंहअवतार निरूपण ।।

कवणें गुणेंजी ? = काय विशेषता आहे त्याच्याकडे ? । **तेंयाचा कोपु ब्रम्हांडीं न समाए म्हणौनि** = इतका क्रोध उत्पन्न झाला होता कि या ब्रम्हांडात तो सामावल्या जाऊ शकत नव्हता । **फळातें दे** = स्वतःच्या । **आड रिगौनि** = त्याच्या मृत्यूच्या । **लीळा** = स्वईच्छेने क्रीडा ।।

६१३) नाथोबातें वोडबुरुड न्याय निरूपण ।।

वोडबुरुडन्यावो की जे = वडारी, बुरुड जशी रफाड, खडबडीत जागा बघुन निद्रा करतात त्याप्रमाणे निद्रा करावी ।।

६१४) भटां राष्ट्रासि विनश्यंती निरूपण ।।

राजा यादव = रामचंद्र देव । कवणें गुणे राजा जाला असे जी ? = राजा होण्यामागील काय कारण आहे । हे मागौनिचि असे गा = पूर्व अर्जकानुसार किंवा पिढी परंपरेमुळे हा राजा झाला आहे । आतांचें नव्हे गा = नुतन (नवीन) नाही । म्लेंछ = अर्षिंध्य लोक, यवन, मुसलमान । जाधवातें = रामदेव राजाचा यदुवंश । राज्य घेतलेया = रामदेव राजाचे राज्य हिरावुन घेतल्यावर । बंद धरितील = गुलाम करून पकडून नेतील गुलाम बनवतील आणि विकतील । विनश्यंती होइल = सर्व उलथापालथ होईल । देशांतरीची = दुसऱ्या देशाची । ये काचे गाव एकां = एकाच्या गावात दुसरा येऊन कब्जा करेल । वृत्ति = जमिन ॥

६१५) बाइसां त्रिदोषउच्छेदानुवादु ॥

बहुत गर्व होता = श्रेष्ठत्वाचा । मार्ग श्रेष्ठत्व = आमचा पयोवृत्ती मार्ग श्रेष्ठ आहे । ज्ञानश्रेष्ठ = फक्त आमचेच ज्ञान श्रेष्ठ आहे । आचार श्रेष्ठत्व = ह्या अवध्यांत फक्त आमचाच आचार श्रेष्ठ आहे । दुधिकरंटा = भोपळ्याचे पात्र । आपुलिया मार्गामाजि = पयोवृत्ती मार्गात । आवघेयाचां सीरां बैसति = आवघेयापेक्षा श्रेष्ठ आसनावर बैसती । सीरा = टोकाला अग्रस्थानी, वरती । पात्रालागी = अनुकुल स्त्रीलागी । वाडोवाडीं = वस्त्यावस्त्याने किंवा प्रत्येक वाड्यात । सुशीतळता = शांतपणा, थंडपणा, गारवा । आणिकांते वेधीजे = दुसऱ्याला सुगंधी, सुशिल करणे । हे गुण एति = प्राप्तीकाळी परमेश्वराचा आनंद अनुभवने । हे दोष जाति = शाब्दी ॥

६१६) माहादाइसां जीवप्रपंचानुवादु ॥

काहीं जाणावें असे ? = याच्या पलिकडे काइ जाणण्याची गोष्ट आहे का ? । परमेश्वरु एकु असे = जगात एकच परमेश्वर आहे । देवता एकी असति = देवता पदार्थत्वे एक आहेत । जीव = पदार्थत्वे जीव । कपाळावरि फाळुकें घालौनि जावों लागिजे = परमेश्वराच्या वियोग दुखास्तव । सुधी न लभे = मेला कि जीवंत हे सुद्धा माहित पडत नाही । निरालंबतेचें कैसें लक्षण ? = यावरून असे दिसते कि माहादाइसाला पूर्वी असतीपरी निरूपण केलेली असावी । बाइ ऐसा एकला पळपळीत नीगे.....आठवीत वर्ते = अर्थात प्रत्यक्ष देशावर खांडे काढुन जाण्याची गरज नाही जो असा आचार येथे राहुन करतो त्याच्यासाठी येथेच देशाचा शेवट आहे । वातपीत प्रकटे = अंतकाळी । चित्त : वित्त : काया = कुठे लागलेली असेल तर ॥

६१७) माहादाइसा प्रश्नें धातुसाम्य नीरूपण ॥

कां उदैजेति जी ? = का उत्पन्न होतात बर ? । देहीचें होतें नव्हते जाणे = देहाचे वात, पित्त, कफ जाणे. देहात वात वाढला कि पित्त वाढले हे जाणतो आणि त्याचे वेळच्यावेळी निरसन सुद्धा करतो । भक्त = प्रेमसंचारी किंवा अनुसरला भक्त । योगिया = अष्टांगयोग साधनारा । अष्टांग योगाची नावे : १) यम = मनाचा निग्रह करणे । २) नियम = बाह्य इंद्रियादीकांचा निग्रह करणे । ३) प्राणायाम = श्वासोच्छवासाची प्रक्रिया करणे । म्हणजेच कुंभक, रेचक, पुरक इत्यादि प्रक्रिया । ४) प्रत्याहार = मनाला एका ठिकाणी आणणे । ५) ध्यान (लय) = कोणत्यातरी एका वस्तुवर लक्ष केंद्रित करणे । ६) धारणा = मी सेवक, दास आहे मनात अशी धारणा करणे । ७) आसन = ८४ प्रकारचे बसण्याचे आसन । ८) समाधी = समाधीत मनाला स्थीर करणे । धातुसाम्य आति = धातु समान राहतात । सा रीतुचे वैद्य = ६ रितुंचे वेगवेगळे ६ वैद्य किंवा एकच वैद्य सहा प्रकारचे ऋतुंचे औषध देतो । सहा ऋतु १) वंसत - चैत्र, वैशाख २) ग्रीष्म - ज्येष्ठ, आषाढ ३) वर्षा - श्रावण, भाद्रपद ४) शरद = आश्विन, कार्तिक ५) हेमंत - मार्गशीर्ष - पौष व ६) शिशिर = माघ, फाल्गुन । हातु पाहाति = हाताची नाडी तपासणे । अमुका रसु सेवावा = शित किंवा उष्ण रस । अमुका श्रृंगारु = अंलकारी वगैरे चांदी, सोने किंवा लोखंडी धातुचा श्रृंगार यामुळे शरीरावर परिणाम होतो म्हणून । रीतुपरत्वे रसु देति = ऋतुनुसार पदार्थ देतात । योगिया = आगमिक किंवा विद्यावंत । विद्येचाचि आहारु करी = विद्यासाधन आचरणे हाच आचार । विद्येचा अनुभव करीति = विद्यावंत असेल तर विद्यानंदाचा अनुभव करणे किंवा आगमिक असेल तर आसन वगैरेची प्रक्रिया करणे । अहीर्नीसीं = रात्रंदिवस, नेहमी । इश्वरातेंचि अनुभवी = परमेश्वरामध्येच गडलेला आहे. परमेश्वरामध्ये लिन आहे । एथार्थ एथ अनुसरला = परमेश्वराच्या वचनानुसार यथार्थपणे अनुसरला तो । हा आज्ञाधर म्हणौनि = स्वामींच्या वचनानुसार वागतो म्हणून ॥

६१८) माहादाइसां ज्ञानप्रेमसाधन निरूपण ॥

कवण साधन ? = कोणते साधन, कोणतीं ठेवण आहे ? । मनुष्या = रिक्त मनुष्या । साधनवंता = अंतर्यागीया, बहिर्यागीया । देवता विग्रहाचेनि = ज्ञानविग्रहाचेनि । मायासंबंधु माया भजन = मायापुराच्याच ठिकाणी भजन घडत आहे आणि मायेचाच संबंध घडत आहे म्हणून परमेश्वर भजन असे म्हटले नाही ॥

६१९) तथा सां मासां अपरोक्ष अनुवादु ॥

तथा = या लिळेचा संबंध भटोबासांच्या मागील ६०६ लिळेसी संबंधीत असावा । तुम्हांसि आणीक सा मास संनिधान होतें तरि एथचि अपरोक्ष देइजतें = स्वामींनी हि एक बाजु सांगितली पण वास्तवामध्ये स्वामींना त्यांना प्रेम द्यायचे होते आणि सदेहीच ज्ञानावर प्रेम देता येत नाही म्हणून ६ मासाची न्यूनता दाखवून दिली । गुळहारी = गुळ तयार करणारा । उसचा रसु काढी = चरख्यात घालुन । काहाली = एका

खोलीइतकी खोलगट नव्हे तर सपाट कढई । **रसु कढे** = उकळतो । **चाटुसी** = लाकडी पळी, पण येथे चाटसी म्हणजे बांबुला लहान टोपली बांधुन त्याच्याने कढईतील मळी काढतात । **द्रावों** = रस । **बध होए** = घट्ट होतो । **कव्हणीं एकि माता** = स्नेहाळु माता । **वाटी तोंडी लावी** = आणि ते बाळ पिऊन घेते । **पालवा पीळा घे** = आग्रह, हट्ट करणे । **भुक लागे** = वास्तविकपणे भुक लागते । **तुम्हां अनंता श्रुष्टी अति क्रांता** = तुमच्या अनंत कर्मांचा नाश होऊन गेलेला आहे. अर्थात कि जसे त्या मुलांना त्याची आई झोपेत दूध पाजते परंतु मुलाला ठाऊक नसते तसे आम्ही तुमच्या कितीतरी कर्मांचा नाश केला कितीतरी चरीतत्व केले परंतु तुम्हाला माहित नाही । **तवंतव नेणता** = नम्रतेने नेणीव भावतो । (**निद्रिस्त क्षीरपानाचा** = झोपेत दूध पिणाऱ्या बालकाचा ।)

६२०) सास्त्रचरितार्थ अनुवाद ॥

वीचारसास्त्र चरितार्थ = शब्दाचे पूर्णत्व झाले, शब्दरूपी शास्त्र पूर्ण झालेले आहे. एवं येथे वचनाचा अर्थ न घ्यावा । **उपदेसाधिकार्ये** = अपरोक्ष ज्ञानाच्या संचाराला अधिकारी झाले । **तें तैसेंचि** = हे शास्त्र अगनीत ते बरोबर आहे । **ज्ञान जाले** = अपरोक्ष ज्ञान झाले का ? । **ज्ञान झीन्न** = कमी, तोकडे, अजुन होणे बाकी आहे ॥

६२१) भक्तीउपावो नीरूपणे ॥

धोत्राचीया = स्वामीच्या । **प्रेमासि म्हणे उपावो असे** = ज्ञान झाल्यावर सुद्धा प्रेमाला उपाय आहे का ? । मां कै नीरूपिजेति ना ? = आम्ही केव्हा निरूपण केले नाही । **जीज्ञासक** = पुसप्रश्न करणारी । **चर्चक** = अर्थ समजला नाही तर प्रतिवाद करून आक्षेप आणणारी । **दुबळी** = दुर्बल, गरीब (हि देखील ममताळु माता आहे) **आळी** = आग्रह हट्ट । **सुप चाटु** = उपलक्षणे ज्या कोणत्या वस्तु । **चाटु** = पळी **इश्वरीं प्रवृति नाहीं** = त्यामुळे प्रेम होणे शक्य नाही । **ऐसे** = अस जर आहे तर । **ते विसरा** = तुम्हाला झालेले ज्ञान । **हें तुमचें लागे** = तुम्हाला प्रेमप्राप्ती घडविणे. **हे आमचे कर्तव्य पुढारू** = पुढील आश्वासन । **असन्नीधानीं काइ?** = असन्नीधानी प्रेम प्राप्तीसाठी काय उपाय आहे बर ? । **विरहो** = वियोग दुःख । **देह पाडीन जी** = एकांकी आचार करून । **तुम्हांसीचि होअवें** = तुम्हीच असा आचार करू शकतात । **गोसावीयांचें गोसावीचिं करिती** = जीव धर्मी लावुन उद्धार करण्याचे कार्य । **गोसावीं मानीले** = मानीले म्हणण्यापेक्षा उगेचि राहिले । (**वृक्षत्वचेचा** = झाडाच्या सालीचा । **तानुले** = लहान, दुधपीते ।)

६२२) आचार्या नामकरण ॥

कांटाळा दीधला = मनात दुखीस्त झाले । **आचार्य होआ** = तुम्ही आचार्य व्हा । **परतारकु** = परतारणा करणारा, फसविणारा ठकविणारा । **प्राण्यांते** = जीवांना ॥

६२३) अधिकरण करुनि ज्ञानदान ॥

अधिकरण = निमित्त । **ज्ञानदान** = ज्ञानाचे दातृत्व करणे । **सातांपांचां** = सातशे पाचशे जीवांना । **हो कां गा** = बरोबर आहे । **देता काइ तुं?** = देणारा किंवा तुझ्यापासून बोध होणार आहे का ? । **जिज्ञासा करावी** = जाणण्यासाठी पुसप्रश्न केले पाहिजे । **अक्षरें न रीगति** : **मां बोध कैसा रींगेल** = शब्दांचा उमट, शास्त्रच होणार नाही मग बोध कुठुन होईल ? **विधाने** = पद्धतीने । **तया परस्परें** = त्या साधनवंतांसी ।

हेतु : बोध होण्यासाठी जिज्ञासा करावीच लागते असे नाही पोथीत शास्त्र चर्चा ऐकुन सुद्धा बोध होतो परंतु त्याला त्या चर्चेचा उमट व्हायला हवा ॥

६२४) माहादाइ अधीक प्रसाददानीं अविधि कथन ॥

अधीक प्रसाददानीं = भटोबासांना इतरांपेक्षा जास्त प्रसाद देत असताना । **दों ठाईं करीं जी** = प्रसादाचे दोन विभाग करते । **पाप तरि नव्हे** = कर्म निष्पत्ती तर नव्हे, वंचकत्वाचा दोषामुळे स्त्रीचा लेप लागतो तो लागणार नाही कारण अनुसरल्याला निष्पत्ती नसते म्हणुन. **पण अयोग्यता लागते अवीधीतव** = मोठा अविधी घडल्यानंतर । **कठीयां** = प्रसव कठीया, अविधी कठिया । **कठीया** = देवतेचि सेवा करणारा पुजारी । **अष्टौप्रहर** = २४ तास, कायम, नेहमी । **वेचला असे** = सेवेला लागला असे । **सडा** = सडा घालने, शेन पाण्यात कालउन शींपणे । **समार्जन करी** = शेनाने सारविने । **स्तर्पण करी** = महादेवाच्या पिंडाला (लिंगाला) पाण्याने स्नान घालतो । **त्रीकाळ पुजा करी** = सकाळ, दुपार, सायंकाळ । **गांवीचा** = गावातील लोकांनी, देवतेच्या दर्शनार्थ एणाऱ्या लोकांनी । **जेउं बोलावीला** = काहीतरी धार्मिक कार्यक्रमात भोजनासाठी बोलावले । **पोट भरुनि जेवीला** = चांगले व मिष्टान्न पदार्थ असल्यामुळे । **जाड्य** = सुस्ती, आळस, झोपेची डुलकी । (एरवी पुजारी दुपारी झोपत नव्हता) **गजबजौनि उठीला** = देवतेने स्वप्न दाखविल्यामुळे कि माझ्याकडे पाय करून झोपला आहेस म्हणुन तो घाबरून उठला । **इतुलेंहीं नुपसाहे?** = साधारणसा दोष देखील सहन करत नाही । **माघौता** = पुन्हा, जाणुन बुजुन । **पींडीए** = लिंगाला । **पाए लागति** = दूर्लक्ष केल्यामुळे, एवं असळौ दोष संचरला । **पारिसेनि पाणिये** = आदल्या दिवशीच्या शिळ्या पाण्याने **पारिसींचि फुलें** = आदल्या दिवशीची शिळी फुले । **सडा घातला होता** = मनात म्हणतो । **आधीं** = अविधी संचारण्यापूर्वी । **स्त्रीचेनि नांवें** = स्त्री ह्या नुसत्या

नावाने । दांडेनि साइली पीटी = त्या सावलीला सुद्धा दांड्याने मारत असे । तेतुकां समै = असळगै, अविधीने ग्रासलेला (पिडलेला) असताना त्या वेळी। देवाची सेवा करू लाभे = मी देवाची सेवा करू शकते काय?। काइ कव्हणा करवीली असे? = कोणाकडून करवुन घ्यायची असते का?। ना कोणीही करू शकतात । ते झाडी : तो सडा घाली = दोघांनी आपसात कामाची विभागणी करून घेतली । धड = चांगले किंवा ताजे । गोड = गोड पदार्थ । अर्थात कि गोड गोमटे पदार्थ । लेंकरुवे = दोन तीन लेकरे । लेंकरुवाळे जालेति = मुलाबाळावाले, परिवारावाले । ते वाति लावुनि जाए = ती बाई । तेचि = ती बाईच । सेतडीया मागो जाए = खळ्यावर (शेतावर) मिळणारे धान्य ते मागण्यासाठी जाए । कोनटेयापासि = देउळाच्या कोपऱ्यावर । दोन्ही हात जोडुनि = दोन्ही हात कपाळाला लाऊन जोडतो । तैसे बाइ अविधी अविधीतें प्रसवे = अविधी अविधीला वाढवित जाते म्हणुन त्यापासून सावध झाले पाहिजे । (गुरुवीणि = गर्भीणी ।)

६२५) भटां एकलेपण अनुवादु : ॥

रीगता = मंदिरात प्रवेश करता । हळवैले = मानसिक दुःख । रडतां काजळी पडे = अति दुःखामुळे विवेक मावळु शकतो । (तुमचेचि करणीए होइल = तुमच्या सेवेचा स्वीकार होईल)

६२६) दाइंबा प्रेषणें बाइसा पुनः संबंधु अनुवादु ॥

आत्महत्या लागली = आत्महत्येचा दोष लागला का?। ऐसें कां घडैल? = पाप का घडैल?। निक्कें तें कोणा? = गोमटे कोणला लागेल बर?। संबंधु दीधला = प्रेमलक्षणे संबंध दिधला । आतां मरा तरि चांगु = आताच मेलेले बरे नंतर जगण्याला काहीच उपयोग नाही । जोचि अवसरु विषया तोचि ब्रम्हविद्ये = विषय सेवेचा व ब्रम्हविद्या अभ्यासाचा अवसर एकाच वेळी येतो म्हणुन पुनः संबंध देण्याची वेळ देखील एकच आहे (१२ वर्षाच्या पुढे) ज्ञानशक्ति स्वीकरिली = विश्राम घाटावर । मनुष्यत्व = भोग भूमित मनुष्यदेह । वियोगें देह धाडी तेयांही एक भलें आति = अज्ञानाने परमेश्वर वियोगात देहत्याग केला तर त्यालाही भोगभूमीत मनुष्यदेह मिळते आणि ज्ञानीयाने केले तर त्याला पुनः संबंधी प्रेम होईल । माया योजिले होते? = मायेने त्यांचे संपादकत्व केले होते का?॥

६२७) मार्ग चुकलेया दायंबातें उपदेशु ॥

वोस देखीलें = वोसाड, रिकामे, जेथे माणूस नाही तेथे । महाअंधारी रात्र = अंधार गडद झाला । वन = जंगल । आठवीलें = मनात । उच्यारीलें = तोंडाने । पाहाले = उजेड पडल्यासारखे, उजाडल्यासारखे । अवचित = अचानक, एकदम । रावुत = घोडेस्वार । पाइक = सैनिक । वेवसाइ = व्यापारी, धंदेकरी । चालावेया पवाड नाही = लोकांची इतकी गर्दी कि चालण्याला जागा नाही । कव्हणी एक सामर्थ्य गा = अदृश्य भोगभूमी, अदृश्य सृष्टी २) किंवा दैवसृष्टीचे सामर्थ्य । सकळही मार्ग एथिचा मार्ग चुकले = सर्वजण इकडे येण्याचा रस्ता चुकले, म्हणजे दैवरहाटीत येण्याऐवजी दुसरीकडे गेले । जाणवी = दाखवीतो ॥

६२८) दायंबां व्यक्ता व्यक्तीं निमित्त निरूपण ॥

अपरोक्षादिं = आदिक पदी चारी ज्ञान, देह विद्या, देहविद्येची स्तीति, अविद्या छेद । अव्यक्तौनि स्वयं विद्या स्वीकरीति = परमेश्वर आपल्या अव्यक्त स्वरूपातुन स्वतः विद्येचा स्वीकार करतात काय? परमेश्वर आपल्या स्वतःच्या बुद्धमय स्वरूपातुनच विद्येचा स्वीकार करतात वांचौन अव्यक्तातुन स्वीकार करत नाही. निमित्त असें जी? = निमित्त आहे का. दृष्टि कार्य असे जी = देखणे आहे का?। अमूर्ती कांहींचि नेघति = अव्यक्त परमेश्वराकडे घेणे नाही फक्त देणे आहे (जीवाला आपला आनंद देतात)

६२९) दायंबा देहांत दुःख निरूपण ॥

देहांती कीती दुःख होएजी? = अंतिकेचे दुःख । शतां वृश्चिकांचेया इतुली पींडा = येथे उतटणे रूप (लेपिक) अंतिक सांगितले । सहस्त्र विंचुवांची वेदना = येथे संचारी अंतिक ॥

६३०) दाइंबा श्रीप्रभुदर्शना पाठवणे ॥

दृष्टी सुनि = नजर टाकुन । पांचवर्णी जाडी = पाच रंगाची जाडी जिला घेऊन आउसा पौळी उडुन पळाली ही तीच जाडी आहे चवरी = जंगली गाड्या (चमरी नावाची गाय) केसापासून बनवलेली चवरी, माशा इच्याद्वारे हाकलतात । भीनभीन = वेगवेगळे, भिन्नभिन्न । मागौतें दर्शन नाही = स्वामीचे परत दर्शन झाले नाही । दुखें = अतिशय दुःख केल्याने । डोळे कुहीजले = डोळे आल्यासारखे लालभडक झाले । गोसावीं बीजें केलें = स्वामी स्वप्नात आले (विज्ञानाची मुर्ती किंवा वास्तविक मुर्ती) असे स्वप्न बघत आहे । हें सर्वत्र असे = आमचे सर्वत्र वास्तव्य आहे । एळापुरीं जाले = (पू.२२४) दायंबा भेटि: स्तिति हे वेरुळला झालेले आहेत अर्थात हे फक्त दायंबापुरतेच स्वामींनी वेरुळला सांगितले कारण त्याला वेरुळला पहिल्या भेटित स्वामीपासुन स्तीति सुख झाले होते म्हणुन एवं ज्याला जेथे विशेषता वाटते त्याला परमेश्वर व्यक्तीशः ते ठिकाण सांगतात जसे म्हाइभटांना डोमेग्रामी बोध झाला त्यांना तेथील विशेषतः भटोबासांना खडकुलीला अनुसरण झाले त्यांना तेथील विशेषता आणि बाइदेवबा नित्यदिनी लिळा डोमेग्रामी बोलती वगैरे वगैरे ।

हेतु = ह्या सहा वस्तु दाकोनि स्वामींना दिल्या होत्या. उ.१४९ लिळा तळटिप पहा । दायंबा हे वस्तुभजनीये (ओल्या गुणाचे) होते आणि स्वामींच्या वियोग दुःखात राहिले नसते कारण सन्नीधानात स्वामींनी म्हटले कि भोजा पंचपुडी पातला मां म्हणून अगोदरच परमेश्वरपूरला पाठविले । (असतीपरिचा गुढा भट राहिले तैसे दायंबा न राहतीची ।)

६३१) माहादासां सर्वतोमुख वीखो निरूपणें ॥

ते गोसावी जाणत असति कीं = तुम्ही तर जाणता कि मी प्रत्यक्ष विषय सेवा केली नाही । वीखो तो काइ एकमुखु? = विखो काही एकाच द्वारे भोगल्या जातो का? आइको आवडे = त्यांचे शब्द । ऐसें काइ नव्हे? = असा काही प्रकार नाही का? । कही नीरूपितिचि ना? = कधी सांगितले नाही । तरि काह्या पा यांचां पाई जातींति? = काय निमित्त करून तुम्ही गेल्या असत्या? दादोसांच्या पाई तुम्ही गेल्या असता का? वृथाबाइसां = आबाइसा । मासउपवासीये = उमाइसां । अस्त्रीयांसींचि सांघातु कीं? = स्त्रीयांचाच सांघात तुम्हाला बरा वाटत होता ना? । वोखटे घेऊनि जातींति = की आम्ही तरुण स्त्रियांना आमच्याजवळ ठेऊन घेतो असा दोष घेऊन गेल्या असत्या । हाती दीधलें = सप्रमाण सर्व काही दाखवून दिले, तिचे दोष तिला दाखवून दिले । हो आणि काइ? = ठिक आहे । आतां काइ एणें हातें हा हातु खांडावा = एका हाताने वाईट केल म्हणून दुसऱ्या हाताने त्याला कापावे का? तसे तुमचे पूर्व जिवन व्यर्थ गेल तरी येथून पुढचे जीवन व्यर्थ घालवायचे का? । सेवटी = दंडी, दर्शी अवस्थेच्या आत । एकाचे कवडे खाए = एकाजवळ राहे । सतीयांचे = सतीचे । सेवटी = छप्पनीच्या आत । प्रथम त्यागीयाचीये पांती बैसे = मळत्यागीयाच्या पांती बसे, म्हणजे प्रथम त्यागीयाला जो पुनः संबंध होईल तोच याला होईल या अर्थी वांचौन तो प्रथम त्यागीयात पडत नाही । (वाट पाहातां डोळे फुटति.....काही न वटे = दादोसांची वाट पाहण्यात डोळे लालभडक होऊन जात पण आता वाएनाएकाच्या मृत्यूनंतर ते आले नाहीत त्याबद्दल मला काहीच वाटल नाही)

६३२) माहादाइसा वजीरी घडीतां पाहाणें ॥

वजीरी = भाजलेल्या काळ्या विटापासून बनवलेला अंग घासण्याचा दगड । वाव्य = उत्तर व पश्चिमेतील उपदिशा । बाहीरिला आंगा = देऊळाच्या बाहेर । रवणीयवरि = वीहीरी समोरील पटांगणावर । कसे = समोरचे कसे, आंगी बांधण्याचे दोर । पदर = टोक । मागुते नेउनि....गांठि पाडिली असे = अर्थात समोरून छाती पूर्णपणे उघडी आहे । बाहीया वरतीया केलीया असति = अर्थात आंगीचीया बाहीया मोकळ्या आहेत । टोपरें = लहान मुलांचे दोन कसे असलेले टोपरे असते तसे । मोकळीं कानाउवे = कानाजवळचे कसे मोकळे आहेत. बांधलेले नाहीत अर्थात त्या टोपीचे कसे मोकळे आहेत. बांधलेले नाहीत अर्थात त्या टोपीचे कसे डोक्याच्या वरच्या बाजुला केलेले आहेत । फुटेयाचे = उपरण्याचे दोन्ही पदर । स्त्रीमुगुटावरि = त्या उपरण्याची घडी करून त्याच एक टोक डाव्या बाजुला आणि दुसरे टोक उजव्या बाजुला अशा पद्धतीने श्रीमुगुटावर उपरण्याची दोन टोके टाकलेली आहेत, ज्याप्रमाणे गावठी माणसे डोक्यावर उपरणे टाकतात तसे । गरूड आसन = गरूडासारखे किंवा मारुतीसारखे एक पाय वर एक पाय मोडून बसणे । काळी इट = खंगळ इट । चीपतळ = चिपतळी, पातळ दगड । चपटा दगड । वजीरी घडिली = घडवून तयार झालेली आहेत । चीरेयावरि = वजरी हातात घेऊन जमिनीवरच्या चिऱ्यावर घासत आहे । दृष्टी अवळोकीति = वजरी घडवून तयार झालेली की नाही ते पाहात आहेत । लीळा = क्रिडा । भेटि जाली = जवळ गेली वारि तुरंग = वारी म्हणजे पाणी । तुरंग म्हणजे घोडा । अर्थात पाणघोडा किंवा वारितुरंग नावाची घोड्याची जात । दीपी असति = पाण्यात विशिष्ट बेटावर राहतात । उदकावरि चालती = तरंगते । तरंगाए = तरंगते ।

हेतु = कोणीतरी थोर कणवेचा जीव त्या विटाच्या परमाणूमध्ये जडत्वाचे दुःख भोगित होता. त्या जीवाला संबंध दान देण्यासाठी स्वामींनीही लिळा केली आणि एकी वासना या लिळेत माहादाइसाला स्वामींच्या श्रीमूर्ती भीतरील स्वरूपाचे दर्शन झाले म्हणून मांहादाइसाने देहांत समई हि लिळा आठवीत देहत्याग केला ॥

६३३) भटां सास्त्र सीधांत कथन ॥

सास्त्र सीधांत = शास्त्राचा सिद्धांत, सार, तत्व । तुमते परसीधांतु असे तो तुम्ही जाणा? = तुमचाही श्रेष्ठ सिद्धांत आहे तो तुम्हाला माहित आहे का? । परसीधांतु = श्रेष्ठसिद्धांत । वस्तु = ईश्वर स्वरूप । चक्राक्ष = चक्र ऐसी आख्या म्हणजे नामना आहे ज्याला तो, म्हणजेच चक्रधर स्वामी । देवता = असती परीची देवता साधनदाता श्रीचक्रधर स्वामी । अव्यक्त पर वस्तु एकि आति = न दिसणारी अशी श्रेष्ठ वस्तु एक आहे २) किंवा अव्यक्तीचे जे जीव, देवता आणि प्रपंच पदार्थ आहेत त्याहीपेक्षा एक श्रेष्ठ वस्तु म्हणजेच ईश्वर आहे । आपुलेया वेक्ता अवेक्ताचें ज्ञान करी = परमेश्वराच्या व्यक्त स्थितिचे आणि अव्यक्त स्थितीचे स्वरूप कसे आहे याची जाणीव करून देतात । साध्याची = ईश्वर स्वरूपाची पराचां अंतीं = पर पदात इतर जडा शक्ति, माया व सद्ब्रम्ह जाणावे । साध्य एक आति = ईश्वरस्वरूप आहे तो तुमचा शेवट आहे, परमसिद्धांत ॥

६३४) भटां माहादाइसां शास्त्र अभ्यास निरूपण ॥

शास्त्र अभ्यासु = शास्त्राचे चिंतन, मथन कसे करावे ते । कैसेनि चिंतावे ? = शास्त्राचे चिंतन कशाने होईल ? । नूतन होए = त्यातुन नवीन अर्थ प्राप्त होईल । आवर्तीलीयां = पुन्हा: पुन्हा: मनन केल्याने । धरितीं = धरल्या जाते । वीसरेजेति ना = विसरल्या जात नाही । न धरे = धरल्या जात नाही । अधीत = न धरल्या जाणारे २) किंवा त्याच्याविषयी धालेपण (समाधानी) न येणारे । काळेकरौनि उपयोगा जाए = त्याचा उमट नंतर कालांतराने होतो । अभ्यासी = आवर्तन करणे, पुन्हा पुन्हा घोकणे । मनन करी = मनात चिंतन करणे (कदाकाळी) निदिध्यासन करी = दररोज शास्त्राचेच ध्यान करी । व्याख्यान करी = विस्तार, विश्लेषण करी । नेणे तरि आनाचें आन बुझील = काकु, कक्षा, भावार्थ कळाला नाही किंवा मनन निदिध्यासन इत्यादी करणार नाही तर भलतेच काही समजुन बसेल । अविद्याचा महारवाडा = ममतेच्या संबंधीयात, स्वदेशात । अन्यत्र कव्हणा ठाई न वर्ते = इतरत्र कोणी जाणते व बोलते अधिकरण नाही । परि महारवाडा ऐसें होआवें नाहीं = संबंधी यांच्या ममतेमध्ये गुंतु नका त्यांच्यात मिसळू नका अर्थात शास्त्र काढायला गेले असता तेथेच गुरफटुन न राहता लवकर परत यावे ॥

६३५) शास्त्रकथन निरूपण ॥

सर्वथा बोलावे नाहीं = नेहमीच बोलु नये । शास्त्राचें = वचनाचे । कां पां नेघे ? = ऐकुन का घेत नाही । जो जे होऊनि असे तो तेंचि बोले = ज्याचा ज्यावर भर असतो तो त्याचीच प्रतिष्ठा करतो । आणिकांचें घेइल = दुसऱ्याचे कशाला ऐकेल का ताप पांवे = तो जर म्हटला कि हे शास्त्र तुमच्याच जवळ असु द्या तेने करुन तुम्हाला दृष्टपर दुःख (संताप) प्राप्त होइल ॥

६३६) संखराचार्या वरप्रदान ॥

सीखा = शेंडी । सूत्र = जाणीवें । संध्यास्नान = संध्याकाळी करावयाचे मंत्रोक्त स्नान । कव्हणीचि कर्म नाही = ध्यान, धारणा आणि मागे सांगितलेल्या कर्माने बांधलेले नाही । दर्शन = वेदांत दर्शन, अभेदवाद ग्रंथ, एक शास्त्र, विचाराचे एक तत्व निर्माण केले आहे ।

हेतु - केवळ महाराष्ट्रापुरतेच नाही तर जेथे जेथे दर्शन जाइल तेथे तेथे दर्शनाची प्रसिद्धी (मान्यता) होईल आणि परमेश्वराच्या मनोधर्मने ओळगणी माया जनमाणसात त्या ग्रंथाविषयी अनुकूल भावना निर्माण करील जेणेकरुन जनलोक दर्शनाचा विरोध करणार नाहीत, शंकराचार्याला श्री दत्तात्रेय प्रभूंनी दिगांबर वेषात दर्शन दिले ॥

६३७) देहदमनीं भटां नाथोबा वैजात्य ॥

देहदमनी = देहाचे संयमन करण्याविषयी । वैजात्य = वेगळीकता । उचित प्राप्त = धर्मरूपी, भेटीकाळीचे, भिक्षेचे प्रितीचे प्राप्त झालेले । न विकरे = ज्याला खळबळ होत नाही देहदमन = मनाचे, देहाचे संयमन ॥

६३८) विकल्पे प्रतिदेहानुवादा ॥

अतिवाहिकें = अतिवाहिकें नावाचे प्रापंचीक भांडे ॥

६३९) परमेश्वर : ब्रम्हविद्या अमूर्त निरूपण ॥

परमेश्वर : ब्रम्हविद्या अमूर्त = परमेश्वर आणि ब्रम्हविद्या शास्त्र हे दोन्ही मापरहीत आहेत, मोजल्या जाऊ शकत नाही । तयाचीं अनंत मातापितरें असति = परमेश्वर आणि भक्त या दोघांचे अनंत माता पिता आहेत । तयांसि एके वेळे कैसें फळ देति ? = त्या सर्वांना एकाच वेळी आणि एकाच देवता मुर्तीत पावन कसे करतात ? किंवा प्रथम एका जीवाला फळ देतात त्याचे फळ भोगुन संपल्यानंतर दुसऱ्या जीवाला फळी भोगुन पावन करतात असा काहीसा प्रकार आहे का ? । परमेश्वर प्राप्ति फलरूप अमूर्त = त्या जीवांना चैतन्यप्राप्तीचे फळ देतील. कारण चैतन्य फळी बहुता समावेश आहे म्हणुन ॥

६४०) प्रतिक्षणीं त्यागानुवादा ॥

त्याग संन्यास = त्याग करुन संन्यास घेणे । देहपर्यंत पाळे = अनुसरण सिद्धीस नेले, प्रमाद घडु दिला नाही । एका न पाळे = अनुसरला नाही । विचाराचा हात धरुनि त्याग संन्यास केला = त्याग करणे पाळल्या गेले नाही आणी पुन्हा त्याग केला प्रतिक्षणीं प्रतिक्षणीं त्यागु = क्षणपरता त्याग करू शकतो तो । विखो = जड पदार्थ । शरण रीगे = कोणी वासनिक । प्रथम त्यागीयाचीए पांती बैसे = मळ त्यागीयाचीए पांतीला बसतो

६४१) भलतैसा भलेतेथ परमेश्वरु एकु ॥

परमेश्वरु एक असतां = परमेश्वर अवतार तर एकच आहे । बहुत्व तें कां पा ? : पुन संबंधी ज्ञानीयाला भेट देण्यासाठी त्या साधन दाता परमेश्वर अवताराकडून बहुत अवतार विभागतात बहुत ज्ञानीयांना भेट देण्यासाठी असे का ? तोच साधनदाता अवतार त्याला भेट का देत नाही ? । भलतैसा.....परमेश्वरु एकु आति = पुन: संबंधी ज्ञानीयाला भेट देण्यासाठी दुसरा अवतार जरी असला तर तो पहिलाच

साधनदाता आहे असे जाणावे कारण तो दुसरा अवतार सुद्धा पहिल्याच श्रीमूर्तिपासून विभागतो म्हणून अर्थात पुनसंबंधी ज्ञानीयाला भेट देण्यासाठी कोणताही अवतार असला तर चालते. (पण प्रेमीयासाठी तोच अवतार पाहिजे) (आन्माय पाठ = पारंपारीक पाठ, परसरामबास गुर्जरशिवव्यास हे पाठ)

६४२) ज्ञान : ध्यान : भजन-ईश्वरींचि ॥

ज्ञान : ध्यान : भजन : तें कव्हणी ठाईं समावें ? = ज्ञान कशाचे (कोणाचे) असावे, ध्यान कोणाचे करावे : आणि भजन कोणाच्या ठाईं केले पाहिजे । समावे = साठवावे, सामावले पाहिजे ॥

६४३) जीवां देवता परस्परदर्शन ॥

जीवा देवता परस्परदर्शन = जीवाला देवतेचे व देवतेला जीवाचे दर्शन । काइसेनि देखति जी ? = कशाच्या आधारे पाहतात ? । आपुलीया मळातें जीवु म्हणति = मळाच्या आधारे देवता जीव समजतात वांचोन मळालाच जीव समजत नाही । तैसी प्रकाशे = पिंडस्थेच्या ठाई प्रकाशते । कर्मलेप काइ जी देखति = कसे पाहतात ? कर्मलेप काइ पाहणे आहे कि नाही ? । खालौते अपरोक्ष = खालीलचे प्रत्यक्ष दर्शन आणि वरुते अस्तीत्व जाणीव ॥

६४४) जीव संलग्नानुवाद ॥

जीवी सलग्न कैसें असे ? = जीवाबरोबर सलग्न कसे आहे कैसी असति जी ? = कशा स्थीत आहेत ? । जीवाचें मुख मागां सलग्नाचे मुख पुढा = कर्मरहाटीमध्ये असता जीवाचे मुख मागा सलग्नाचे मुख पुढा चेष्टकत्वाच्या अर्थाने आणि उल्लेखाअर्थी तर जीवाचे मुख पुढा संलग्नाचे मुख मागा असते । येरयेरां विमुखें असेति = परस्परे दोघांचे ही मुखे विरुद्ध बाजुला आहेत । अर्थात की जीव संलग्न या दोघांचा परस्परे ताळमेळ नाही. सलग्नाचे मुख संसार चक्राकडे आहे त्यामुळे संलग्न जीवालाही संसार चक्राकडे ओढतो त्याचा ओढा तिकडेच आहे आणि जीव सर्वाधीकार्या असल्यामुळे त्याचे मुख दोन्हीकडे आहे म्हणजेच संसाराकडे व इश्वराकडे किंवा जेव्हा जीवाला बोध होतो तेव्हा संलग्नाला चैतन्यविद्येची स्तीति होते हि दोघात विरुद्धता आहे ३) किंवा जीवाला दैवरहाटीत ब्रम्हविद्येचे ज्ञान (बोध) झाल्यानंतर तर जीव व सलग्नाचे मुख विरुद्ध होतात म्हणजे जीवाचे मुख इश्वर प्राप्तीकडे तर सलग्नाचे संसार चक्राकडे प्रथमतः दोघांचेही मुख संसार चक्राकडेच होते । दोन्हीं सन्मुख करिती = दोन्हींचे समोरासमोर मुख करीती, दोन्हींचे एकमत करतात, जीवाच्या विचाराशी सलग्नाची सहमती करतात अर्थात जेव्हा दैवरहाटीत आल्यावर जीवाला बोध होतो तेव्हा संलग्नाचे चेष्टकत्व थांबून जाते तेव्हा जीव जे करतो तेच सलग्न करतो या अर्थाने सन्मुख । केवळ केवळेसी साजात्य = ब्रम्हविद्या ज्ञाने करून केवळ (जीव) केवळेसी (इश्वरस्वरूपासी) साजात्य होतो । चैतन्य चैतन्याते अनुभवी = चैतन्य विद्येकरून चैतन्याते अनुभवतो । भेटे = जुळनी, एकवट । मागिलाकडौनि = जीवाने आगांतुक कर्म केल्यानंतर । उल्लेखीउल्लेख करीतिचि असे = जीवाने केलेल्या आगांतुक कर्माविषयी संलग्न कर्ममालिकेचे ज्ञान (कर्माच्या यादीचे ज्ञान) आणि भितर भोगाचे मनन (कर्मातील भोग त्याची आठवण ठेवणे) करतच राहतो २) किंवा पारंपारीक अर्थ असा आहे की जीवाला अनुसरण (बोध) झाल्यानंतर जीव जसजसा उल्लेखाउल्लेख करील तसतसा संलग्न ही उल्लेखाउल्लेख करतच असतो व जीव जे जे क्रियाकर्म करतो सलग्नहि तेच करतो । साधने एथ = कर्मभूमित । साध्य ब्रम्हांडी = ब्रम्हडस्थ मूर्तीत पावन करतात. तेव्हा चैतन्य विद्येकरून त्याला फळ चिज्जडामध्ये किंवा अव्यक्तामध्ये पावन करतात ॥

६४५) सृष्टी दीर्घत्व अनुवाद ॥

किती दिसां नीगती जी ? = किती दिवस तेथे नर्क भोगतात राळे = राळ नावाचे एक धान्य । राजगीरा कच्चा असताना जितका बारीक असतो तसे हे धान्य एक एक करून मोजायला लागलो तर मोजल्या जातील का ? तसे हे नित्यनर्क आहे म्हणजेच न मोजल्या जाणारे जसे राळेयाचे दाने जास्त असले तर मोजल्या जाऊ शकत नाही तसे नित्यनर्काचे दुःख आणि काळाअर्थी कोणी मोजमाप करू शकत नाही । हे सृष्टी अति दीर्घ गा = दुःखाअर्थी हि सृष्टी खूप लांबच लांब आहे म्हणून जीवाने विश्व हनन चुकवावे ॥

६४६) आतां तुम्हां नवेया संबंध ॥

नवेया संबंध = नव्या देहात किंवा नव्या मायापुरात पुन्हा भेट देऊ । असंबंध देवो पांताति = सोडून जाऊ पाहतात । तरि आतां संबंध आम्हां कै देतील ? = आता आम्हाला पुन्हा कधी भेट देतील, सन्नीधान कधी देतील । बाइ तुम्हां आतां नवेया संबंध = आता तुम्हाला पुनसंबंधी नव्या देही आणि नव्या मायापुरात भेट देऊ तेव्हा आता या देहात पुन्हा भेट नाही । साधनापासि साध्य हे उत्तमच असते तेव्हा आताच्या संबंधापेक्षा पुनसंबंधीचा संबंध तो उत्तमच आहे कारण तेथे प्रमादाचा धाक नाही इ. पुष्कळसे भेद आहेत म्हणून ॥

६४७) भटां लग्नघडी अनुवाद : तथा रुदन नीक्षेद ॥

लग्नघडी = शेवटचा क्षण, टोकाची वेळ, लग्नात मंगलाष्टका म्हणताना जसे आता इतकी घटीका राहीली म्हणतात तसे आमची येथून जाण्याची घटीका राहीली म्हणतात तसे आमची येथून जाण्याची घटीका जवळ येत चाललेली आहे । **अनुवादु** = सांगणे । **रुदन नीक्षेद** = रडण्याचा निषेध करणे । **आपजौ** = आपजवीण्यासाठी, स्वामींच्या सेवेसाठी काही आणण्याकरता । **काइसेया जाल गा** = कशाला जाता ? । **आता जाले नव्हे?** = आतापुणे करा तुमची सेवा आता आमची जाण्याची वेळ झालेली आहे । **लग्नघडी वर्तत असे गा** = शेवटची वेळ निकट येत आहे । **वाटे एत असति** = ते डोलीकार आमच्या दिशेने आम्हाला नेण्यासाठी येत आहेत । **याते सांडु नको** = कारण पुन्हा भेट होणार नाही । **उभयांचि देह घातले** = उभ्याउभ्याच जमिनीवर देह पाडले । **आटासु मांडला** = लहान लेकरा सारखे आक्रोश करून मोठ्याने रडु लागले । **काठीन्ये आणीले** = अंतःकर्णात कठीणपणा आणला । **संबंधी** = श्रीमूर्तीचा संबंधीत । **वीयोगी** = शक्तीचा । **दर्शनी** = इथे मूर्ती भीतरील स्वरूपा विषयी । सन्नीधानी किंवा म्हणीतले करणे । **उहीपुही** = उहापोह, तर्क वितर्क करून अर्थाची स्थापना करणे, साधक बाधक, सारासार विचार विमर्श करणे । **अभाव होए** = अधिक रडल्यामुळे अकार्यक्षम होय ।

हेतु = प्रेमियाला श्रीमूर्ती भीतरील सर्वच स्वरूप मिश्र दिसते या अर्थाने त्याला दर्शनी अदर्शन आणि ज्ञानीयाला ज्ञान जाणीवेकरून स्वरूपाचे दर्शन या अर्थाने त्याला अदर्शनी दर्शन ।

६४८) मलैसामध्ये अवतरण ॥

मलैस = म्लेंछ, यवन (मुस्लीम) २) किंवा जेवढे आदिवासी आहेत त्यांनाही म्लेंछ म्हणतात. ३) किंवा हिंदू धर्माव्यतिरिक्त जेवढे लोक आहेत ते सर्व म्लेंछामध्ये येतात (म्लेंछ म्हणजे मलीन, कुचील) **त्यांचेयां बाजासुपवतीयांवरि निद्रा कीजैल** = अर्थात कि त्यांच्यासारखे आहार विहार (वागणुक, वर्तन) स्विकारणार आहोत. **एणेंकाइ तुमचेंचि करावे?** = आम्ही फक्त तुमचाच उध्दार करावा काय? आणि इतर जिवांचा कोण करेल? । **अनंता जीवाचीया सातरीया पडलीया असति** = अनंत जीवांच्या उध्दरण्याच्या थरच्या थर म्हणजे सतरंजीसारखे पडलेले आहेत । **त्यांते उठवीता** = त्यांना हात धरून उठविणारा, अधगती कडून उध्द्वगतीकडे लावणारा, अर्थात उध्दार करणारा । **काइ आणिकु देओ असे?** = आमच्या दुसरा देव आहे का? कारण आम्ही उध्दाराचे व्यसन स्विकारलेले आहे म्हणून ।

हेतु = जीव उध्दरण व्यसनीया अवतार संपूर्ण सृष्टीत एकच असतो. त्याच्याकडे जीव उध्दरण कार्य असल्यामुळे एका ठिकाणी थांबत नाही जरी आमचे स्वामी उत्तरापंथी गेले तरी तेथे कायमचे राहतीलच याची निश्चिती नाही ॥

६४९) राजेया अव्हानीं आउप्रति उतर देणें ॥

राजेया अव्हानीं = रामदेव राजाचे स्वामींना बोलावणे आले असता । **आउप्रति** = आउसाला । **एथ रायाचा हाकारा एइल** = आम्हाला राजाचे बोलावणे येईल । **दांडी पडवा** = दांडीत नवार पट्टी लावलेली अशा प्रकारची दांडी । **येओ कांजी** = येत असेल तर चांगली गोष्ट आहे । **खडखड करीते** = आनंदाने नाचत खळखळ आवाज करीत । **खोलतें जाऊनि** = आनंदाने डुलत दांडीपुढे चालणे । **ते ऐंसे नेती** = आम्हाला (स्वामींना) धरून नेतील । **आणि ऐसें लोटितील** = आम्हाला पालखीत ढकलून घालतील । **तुम्हासि गोवीदीं गति कीं नाएका** = श्रीप्रभूंच्या सन्नीधानी आता तुम्ही रहा । **गती** = प्राप्ती

६५०) दांडीए आरोहण : बीजे करणे ॥

आरोहण = बसणे, स्थानापन्न होणे । **बाहीरबाहीरे** = बाहेरच्या बाहेर, गावात प्रवेश न करता देवगीरीहुन । **भांगुसीए** = भांगुसी नावाची देवता तिच्या मंदिरात । तेथे बंदिशाळेत । **मग राये बोलाउं पाठवीले** = दुसऱ्या दिवशी सकाळी, तेव्हा आदल्या दिवशी स्वामींना कारागृहातच ठेवले होते । **दांडीएचा कांब** = पोपटाच्या आकाराचे कोंब । एवं भटोबास ही स्वामींच्या सोबत होते आणि बाकीचे सर्वभक्तजन बेलापूरलाच थांबले । **प्रवृति भंगिजो जी** = उत्तरापंथी जाण्याचा विचार बदला । **राओ बोलवील** = आमची विचारपूस करेल । **जी जी बोलिजो जी** = राजा तर बोलला आता तरी आपण चर्चा करावी । **एरें चांडाळें म्हणीतले** = हेमाद्रीपंडिताने म्हणीतलें । **चांडाळ** = पापी, कुकर्मी । **हाण हाण याते** = याला हानुन बाहेर काढा हा राजकार्यात अडचण करत आहे । **कांबी** = लोखंडी पट्टी, लोखंडी सळई । **आश्चर्य एक देखाल** = काही अद्भुत (नवीन) बघायला मिळेल । **पुनः संबंधु देइजैल** = सदेहीच तुम्हाला अपरोक्ष ज्ञानाचा संचार करून अदृश्य करून सोबत घेऊन जाऊ । **राहावे ना** = राहावल्या जात नाही । **(दांडियेवरि झळंबू घातला** = कोणी बघु नये किंवा उन लागु नये म्हणून झाकून घेतली । **कीर्तिखाब** = किर्ती, यश प्रदर्शित करणारा खांब)

६५१) हा होय : हा नव्हे : म्हणणें ॥

हा होय = स्वामी म्हणतात हा आमच्या ठाई ओखटे करेल कारण त्याचा नित्याचा (विश्वहननाचा) प्रसव जवळ आलेला आहे । **हतियाळें** = तळ्याचे नाव (हत्तीतळे, येथे राजवाड्यातील हत्तींना स्नान घालण्यात येत असे ।) **पसीमीली पाळी** = तळ्याच्या पश्चिम काठावर । **दांडीए खालि उतरले** = स्वामी । **अमर** = नाव । **गांगा** = नाव । **मैळा** = नाव । **हा मैळा होए** = हा मैळा आमच्यावर वार करेल । खर्ग प्रजिलें शस्त्र उगारले, मारण्यासाठी तयार झाले । **जण प्रतला** = जे कोणी तेथे पाहण्यासाठी आले होते ते परत आपल्या घरी गेले ।

श्रीकमळ एकीकडुनी चालले = जनलोक गेल्यानंतर श्रीकर सरकले । **सीधु रे सीधु** = हा तर साक्षात सिध्दनाथ आहे, सामर्थ्यवान पुरुष । **सींगीनादु दीधला** = सींगाकृती एक वाद्य ते वाजविले । **एक म्हणति** = एकी वासना । **कोपटिया** = खोप्या, छोट्या झोपड्या । **पाळी** = तलावाच्या वरचा काठाचा सपाट भाग । (**आंधे** = धुके । **वीवसीया** = वटवाघुळा सारखे प्राणी । **भालुवा** = कोल्हा । **घूया** = एक प्राणी । **नगरामध्ये** = राजवाड्याच्या परिसरात वांचौन संपूर्ण महाराष्ट्रात नव्हे । **आंदोळ** = गोंधळ, हाहाकार । **वीसंवली** = पोहचली, घडली ।)

हेतु = ज्या जीवाचा नित्याचा प्रसव आला तो पूर्ण करण्यासाठी परमेश्वर अवतार छेदभेद स्विकार करतात एरवी देव तो अच्छेद अभेद्य असतो. आणि (पक्ष) ना ते मुर्तिची तव अविनाश छेद भेद नाही. विचार टि. १३० कृपास्पदी..... वासही न पाहे । एका वासनेनुसार जीव उध्दरण व्यसनीया उभयदृश्या अवताराची मुर्ती सृष्टीपर्यंत नित्य राहते पण त्यांनी स्वतःहून पुरत्याग करू म्हटले तरच होऊ शकतो का ना (सुत्र) एथिचे सकळही ते एथिच्याचि प्रवृत्ती म्हणुन ॥

६५२) महादेओपुर घाटी पाल्हा डांगीया भेटि ॥

महादेओपुर घाटी = घाटाचे नाव, वेरुळच्या पुढे जाऊन हा घाट लागतो । महादेओ राजाच्या हद्दीत हा घाट आहे म्हणुन त्याचे नाव महादेओराजाचे घाट पडले । **पाल्हा डांगीया** = महादेओराजांच्या सैन्य दलातला प्रमुख । एवं पाल्हाडांगीया हा स्वामीचा भक्त होता याला वेरुळला स्वामीचं दर्शन झाले होते पू. २२५ लिळा पहा । **देखिलें** = समोर पाहतात । **रावयाचीये चांचु सारीखी** = राघुच्या चोचीसारखी लाल, पोपटाच्या मानेभोवती लाल रंगाची रेष असती तशी ।

(**घाट वेंघताति** = डोंगरावरचा उंच भाग चढत होते । **अस्वपार्ती देखे ना** = डोळ्यात अश्रु आल्यामुळे काही दिसत नव्हते । **तांबोळ देखीलें** = भटोबासांनी स्वामींना दिलेले तांबोळ असावे म्हणून ओळखले । **अवस्था प्रगटली** = दहा अवस्था प्रगटण्याला सुरुवात झाली । **वाट भुलले** = वाट चुकले म्हणजे स्वामी ज्या वाटेने गेलेल्या वाटेने न जाता दुसरी कडेच गेले **आभैचा घाटुवरि** = आभैनावाचा घाट तिथपर्यंत ॥

६५३) पुनरपि सारंगपंडिता भेटि ॥

पुनरपि = अवयव छेदाची घटना घडल्यानंतर पुन्हा । शक्यतो हि लीळा सन्नीधानीची असावी कारण उ. ५६३ एकाइ रीणयाचनी लखूबाइसी उरीण करणे या लिळेत सारंगपंडित वाराणसीला गेले नंतर तेथून श्रीप्रभूंच्या सन्नीधानात आले. मध्यंतरी त्यांचा कुठेच उल्लेख दिसत नाही म्हणुन हि सन्नीधानातील लीळा असावी । **माथांहुनि** = वरच्या पठारावर, सपाट जमिनीवर । **सोमवारी** = सोमवती अमावस्या, सोमवारी आलेली अमावस्या । **आणि सूर्यपर्व** = सोबतच सूर्यग्रहण सुध्दा आहे । **लोणार खांडीहुनि** = पैठणमधिल लोणार तिर्थाकडे जाणाऱ्या वेसीहुन । **खांडी** = वेसीच्या मोठ्या दरवाज्यातला लहान दरवाजा । **पाचारिले** = स्वामींनी सारंगपंडितांना आवाज दिला । **कैसे नीगालेति** = न भेटताच कसे निघाले बर ? । **आवघी व्येवस्ता सांधीतली** = काय काय घटना घडली ती सर्व सांगितली । **स्नान करुनि येइन जी** = सूर्य ग्रहणाचे स्नान । **गोसावीं बीजें केले** = उत्तर दिशेला । कैसे विसंबलेति तुम्ही दुर्लक्षच कसे केले ? स्वामींवर विश्वास कसा ठेवला कि ते आपल्या घरी येतील **पाठि घातली** = रात्री । (**एक म्हणति हे संन्यधान पर** = एकाच्या मतानुसार ही सन्नीधानातील लिळा आहे **पुरासि** = पुरी पांढरीला)

हेतु = पैठणच्या सभेत सारंगपंडित स्वामीच्या बाजुने काही न बोलल्यामुळे त्याची जी नित्याची चाल सुरु झाली होती ती नासण्यासाठी स्वामी आले होते दर्शन देऊन व भजन स्वीकार करून. पण सारंगपंडिताची स्वामींविषयी उदासीनतेमुळे त्याची नित्याची चाल नासली नाही मग ती श्रीप्रभूंच्या प्रथम भेटीने नासली जेव्हा वाराणसीहुन आले पू. ६१ । महादेओ राजाला दर्शन देऊन आगांतुक प्रेमाला योग्य केले या लिळेत दुसरी भेट (दर्शन) देऊन अनारब्ध योग्य केले आणि पुढे प्रारब्धायोग्य करून मग प्रेम देतील ॥

६५४) वींझी चाटेया भेटि ॥

वींझी = विध्यपर्वतावर । एवं तेथे एक स्थान बांधलेले आहे **चाटे** = कापड विक्रेते । **नीमीत्यें एके** = काही कारणामुळे २) किंवा कुणालाही निमित्त करून उदा. हेमाद्री पंडित, महादाश्रम आणि ब्रम्हसान या तिघांव्यतीरीक्त निमित्त एका घटनेने (अवयव छेद) **ठावठीकु बीजे करिताति** = सपाट पाठारावर स्थीर असे जात होते । **भावे** = भावाची मुले (एवं चुलत भावाचे मुले असावे कारण महादाइला मिळुन ७ बहिणी व आपलो नावाचा सर्वात लहान एकच भाऊ होता म्हणून.) **गोसावीयांवरि** = स्वामींविषयी । **श्रीमुर्ती अवळोकीत उभे राहीले** = अद्भुत आश्चर्याने पाहातच राहिले । **स्त्रीकंठी फुलांची माळ** = कोणी सद्भक्तांनी स्वामींची पुजा केली असावी । **जीआली असति** = जगले असतील का ? किंवा जीवंत आहेत का ? । **त्यां दीसी तेथचि राहीले** = बाई ग्रामला । **लुगडी** = त्यांच्या विक्रीचे कोरे (नवे) वस्त्र हे पुसत होते = त्यांची चौकशी करत होतो । (**तडवेया आंतु** = राहुटीत, तंबुमध्ये ।)

६५५) उजनीए अवस्थान ॥

उजनीए = मध्यप्रदेशातील उज्जैन नावाचे गाव । **जीवउधरणासि** : प्रवृत्ति जाली = तेथे काही दिवस वास्तव्य झाल्यानंतर । **जाउनि** = जाव का ? । **मां मज काइ न वचवे** = मी जाऊ शकत नाही का ? मला जाव अस वाटत नाही का ? **पीसेयासि पींपळु दुरि** = पिस्या, वेड्या

माणसाला पिंपळ काही दूर असतो का ? । त्याप्रमाणे माझ्यासाठी उज्जेन काही दूर आहे का ? । **माते वर्जिले** = परत भेटण्याविषयी प्रतिबंध केला आहे । **नवेयां भेटि** = नव्या किंवा दुसऱ्या देहाने भेट देऊ तेव्हा प्रस्तुत देहात भेट देणार नाही । **ब्रम्हवाचा** = अढळ, नबदलणारी अशी वाचा आहे । **असंनिधानी सर्वज्ञे म्हणीतले ते करावे** = असती परीचे आचरण । **खडवीध दुःख** = सहा प्रकारचे दुःख, चुतुर्विध दुःख, हाव आणि अप्राप्ती । (शारीर, मानसीक दुःख)

द्वापर लीळा

श्रीकृष्ण चरित्र

१) श्रीकृष्ण अवतार निरूपण ॥

श्रीकृष्ण अवतारु तो कैसा ? = गर्भ, पतित आणि दवडणे या तिन्हीपैकी कोण्या प्रकारचा अवतार आहे ? । **देवका देवीच्या** = देवका हे प्राकृत रूप आहे । **वसुदेवाचा ठाई** = वसुदेवाचा घरी २) किंवा वसुदेवापासून । **हेतु** = देवकीच्या गर्भात विष्णूचा अवतार येणार होता. परंतु त्या विष्णूच्या फळियाची कणव असल्यामुळे त्याचे दवडणे करून श्रीकृष्णांनी देवकीच्या गर्भात अवतार स्विकारला ॥

२) मुखामाजी विश्व दाखवणे ॥

उपजतक्षेवो = जन्मल्याबरोबर, जन्मताक्षणी २) किंवा झोपेतून उठल्याबरोबर । **खेळत होते** = एक दोन वर्षांचे असता **मृतीका भक्षीतु असे** = माती खात आहे । **हा कृष्णा ?** = खरं का रे कृष्णा माती खाल्लीस का तु ? ॥

३) नंदादिका आग्रहो निवृत्ति ॥

४) कूबजीके भेटि ॥

कूबजीक = अपंगत्वामुळे, व्यंगामुळे प्राप्त झालेले नाव, मुळात कुबजीका हे तिच नाव नाही । एवं कुबड (वाकडेपणा) निघाल्यामुळे हे नाव पडले असावे । **मथुरे बीजे केले** = कंसाने बोलावले असता । **कूबजीका** = कंसाची दासी । **कंचोळे** = गंधाक्षता ठेवण्यासाठी दोन किंवा चार वाट्या एकत्र जोडून मध्यभागी पकडण्यासाठी असलेले हँडलचे पात्र । **हरीचंदन** = हरीचंदन नावाचे उत्तम चंदन । **घेउनि जात होति** = तिच्याकडे चंदन घेऊन जाण्याचे काम होते । **भोगीया असे ?** = यथातथ्य उपभोग, सेवना करणारा कोन आहे बर ? । **प्रसादु केलें** = कपाळावरी गंध लावला । **लावीलें** = गंध । **राउळा** = घरात । **मीं ऐसी असें** = स्वताःचे दुःख दाखवीले कि मी अशी कुबडी आहे **आंगुठा** = उजवा अंगठा । **उचलीली** = वर उचलले । **खोडसवरीखे रूप जाले** = कुरूपता जाऊन सोळा वर्षांच्या मुलीसारखी झाली ॥

५) उध्दवदेवां प्रेमदान ॥

कवणें अवस्वरी = कोणत्या वेळेला । **वधीला** = त्याचा वध केला **बंदीसाळे बीजें केले** = वसुदेव देवकीला मुक्त करण्यासाठी । **जी जी** = सोबतच्याने म्हटले । **प्रधान** = मुख्य, सेनापती । **तुम्हीं ?** = तुम्हीं आहात काय ? । **बुद्धिमंत्रु** = क्लुप्ती, बौधिक माहिती सांगणारे, चातुर्य सल्लामसलत करणारे । एणे शब्दे प्रेम संचरीले = शब्दासोबतच दृष्टीने प्रेमाचा संचार केला ॥

६) कुबजीका भवना बीजे करणे ॥

कंसवधानंतर केव्हातरी कुबजीकेच्या घरी गेले ॥

७) चतुर्दस वीद्याअभ्यासू

चतुर्दस वीद्या = चौदा विद्या । **संदीपानी** = श्रीकृष्ण चक्रवर्तीचे गुरु । (आणि ज्याचे पुत्र अर्जुनाने आणुन दिले त्या ऋषीचे नावही संदीपानी आहे) ॥

८) गुरुपुत्रानेन ॥

गुरुपुत्रानेन = गुरुचे पुत्र आणने । **कांही मागा** = शिक्षण पूर्ण झाल्यामुळे गुरुदक्षिणा रूपाने काहीतरी मागा । **घरी पुसौनि** = पत्नीला विचारतो । **आमुचा पूत्र समुद्री बुडाला असे** = जुनी घटना आहे । **ब्रम्हणाचेनि वेखे समुद्र सांउमा आला** = जेव्हा श्रीकृष्ण चक्रवर्तींनी समुद्राचे आव्हान केले तेव्हा समुद्राची अधिष्ठात्री अंतराळ देवता ब्राम्हणाच्या वेषात आली । **तेथौनि आणौनिदीधला** = लिळाकरून दुसरा जीव आणुन दिला ।

हेतु = मनुष्य वेष स्विकारून श्रीकृष्ण चक्रवर्तीनी हि लीळा केली एरवी त्या ऋषींना सांगायला हव होतं कि तुमचा मुलगा पुढील अर्जीत कर्मफळास गेलेला आहे ॥

९) उधवदेवां गोकुळा पाठवणें ॥

तेही म्हणीतले = मनात । काइ श्रीकृष्णू आले? = उत्तम प्रकारे वस्त्र घातले होते म्हणून । खंबोखीता = सांत्वन करता । नीगो रीगति = निघायला तयार झाले । मर्दनामादने वर्जलें = उधवदेव अजुन का आले नाही? गोपिकांवर काही दुःख आले का? म्हणून त्या चिंतेस्तव विशेष प्रकारचे मर्दनामर्दने वर्ज केले । श्रीमंतपंचक = स्यमतपंचक. सौराष्ट्र (गुजरात) प्रांतातील एक क्षेत्र । एवं तेथे पाच तलाव आहे । पुढारू दीधला = आश्वासन दिले. म्हणजे श्रीकृष्णांना आणण्याचे आश्वासन दिले । तवं उधवथोर दुःख जालें = यांना प्रेमाचा संचार नसताना किती आवडीआहे आणि मला प्रेमाचा संचार असताना किती आवडी आहे आणि मला प्रेमाचा संचार असताना देखिल गोपिकां इतकी आवडी का नाही? म्हणून । यांचा गुण = आवडीचा, भावाचा, श्रद्धेचा गुण । रज पालवीं बांधले = धुळ वस्त्रात बांधली । दीस लाविले? = खुपच दिवस लागले । बूधि = श्रद्धा, भाव । रज मीयां आणीले = वंदन करण्यासाठी (रज) धुळ मी आणीली।

हेतु = उधवदेवांना गर्व होता कि श्रीकृष्ण चक्रवर्तीची आवडी माझ्यापेक्षा इतर कोणालाच नसेल त्यांचा गर्व हरण्यासाठी गोकुळात पाठविले ॥

१०) जरासंदा पाठिवर्ण ॥

पाठिवर्ण = पाठ दाखविणे २) किंवा पाठिवर घेणे, म्हणजेच श्रीकृष्ण पुढे पळतात आणि जरासंद त्यांच्या पाठि ॥

११) रूक्मीणी अवस्था श्रवण ॥

रूक्मीणी अवस्था श्रवण = रूक्मिणीची अवस्था ऐकून । नागारी = स्तुति पाठक । कौंडण्यपूर । तां. चांदूर जि. अमरावती, आजचे कुंडिलनपूर रूक्मिणीचे गाव । हडपीणीं = पानाचा विडा देणारी सेविका । हडपीणीसि कोपली = पान चांगले दिले नाही म्हणून अन्यथा ज्ञानाने कोपली । हां गे = संबोधन । पळवा केली = करपलेली, सुकलेली का दिली? । कापुरवीडा = कापुर मिश्रीत वीडा । जाळु उठीला = कापुर जळायला लागला । लेणी = अलंकार । लुगडी = उच्चप्रतिचे वस्त्र । दीढें दीसे = दोन दिवस व एक रात्र, म्हणजेच ३६ तास । वैदर्भा = विदर्भात ॥

१२) रथावरि पतन ॥

पतन = पडणे । तेथौनि = माडीवरून । तेतुलें अंतर = एका दिवसाचे. देवाभक्तां भेटि होती = पुनःसंबंधाला गेली असती २) किंवा श्रीकृष्ण चक्रवर्ती घेऊन गेले असते ॥

१३) मदनदर्पहरण ॥

मदनदर्पहरण = कामदेवाला स्वताःविषयी असलेल्या सौंदर्याचा गर्व हरण करणे । ऐसे उभे असति = माडीवरती । अंतरीक्ष जातु होता = आकाशातुन अदृश्य रूपाने जात होता । पडिला = श्रीकृष्ण चक्रवर्तीच्या सौंदर्याला बघुन बेशुध्द होऊन पडला । तुझा जांघोवा होआवा = तुमच्या जांघेपासुन जन्मावा, अर्थात तुमचा पुत्र होआवा ।

हेतु = श्रीकृष्ण महाराजांनी कामदेवाच्या फळीयाला वर दिला जसे लक्ष्मीला दिला होता ॥

१४) कामू अवतारु कथन ॥

मदनू होउनि जन्मला = मदन या नावाने जन्मला, जन्मल्यावर कामदेवाला मदन नाव मिळाले ॥

१५) सत्यभामे अधीनत्व ॥

अधीन करू पाहाति = फक्त माझेच म्हणणे ऐका । बाइसा अधीन = बाइसांचे म्हणीतले ऐकतात ।

१६) रेवांतका सत्यलोका गमन ॥

रेवांतक = त्रेतायुगातील राजा । रेवांतकी = त्याची कन्या । पेखणें = प्रेक्षणीय, नृत्य, गायन । वरू कवणू = कोणता वर करावा? कोणाला द्यावी? । व्दापरिचा नीगावां = व्दापर युग निघाल्यावर, संपताना । रामकृष्णू = बलराम व श्रीकृष्ण । रामासि = बलरामासी । सातै पौळी = व्दारकेला सात पौळी (परकोटाची भिंत) आहेत । उंबरेयाचे या परी वोलांडौनि = जसे आपण उंबरा ओलांडतो तसे ती एका ढांगेत पौळ्या ओलांडल्या. वोहणिसे = वहिणीसाहेब, भाऊजय । एके पांडे = एका ढांगेत, पळुलात । सामोरे गेलेयां वाचौनि न सरे =

समोर जाऊन आदर सन्मान करावा लागेल । हातियेरू = नांगर व मुसळ हे दोन शस्त्र । खोडसवारिके = सोळा वर्षांची सुंदर तरुणी सेसपटू भरिला = लग्नाच्या वेळेला शेषपाट भरतात तसे म्हणजेच सौभाग्य सूचक मंगल मळवट भरणे । (रळी = थड्डा, चेष्टा, मस्करी ।)

हेतु = देवते सामर्थ्यकरून रेवांतकीला पुढचा लेप पूर्वीच दिला तोडेरुप आगमाचाही लेप देवता देऊ शकते म्हणजेच कल्पपर्यंत आयुष्य म्हणुन रेवांतकी व्दापर युगापर्यंत तशीच राहिली ।

१७) श्रीमंतपंचकी गोकूळस्तां वेधु ॥

गोकूळकरता = गोकुळवासीयांना । सूर्योपर्वी = आमवस्याला येणारे सूर्यग्रहण । अन्नदान भोजनं जालेयां अनंतरं = तिर्थावर गेल्यानंतर गरीबांना अन्नदान करतात । जैसीया कांही तैसीयाचि = तटस्थपणे पहातच राहिल्या । दग्धली = अतृप्त झालेली, जळलेली । च्यारि घडीया = ९६ मिनिटे । चैतन्यविद्या संचरीली = चैतन्यविद्येची स्तीति संचरिली, चैतन्य विद्येचा आनंद दिला । (बाई शांभवीचा रश्मी होए..... आत्मत्वे देखे) हरीली = हरण करून घेतली । महंत श्रएरासि जाली = दैवपैकीचे ईश्वर आवडीचे गोमटे झाले, अर्थात विषय प्रेमाची चाल ॥

१८) अनुर्धा वाढतें ॥

अनुर्धा वाढतें = अनिरुद्धाचा वाढदिवस । अनिरुद्ध हा प्रद्युम्नाचा मुलगा व श्रीकृष्णाचा नातु । वाढतें जालें = वाढदिवस आला । साळंकृता = अलंकाराने युक्त । सुवासा = सुगंधी वासाने युक्त २) किंवा चांगले कपडे घातलेले । देहदीव्यमाना = चमकदार तेजदार देह । वाण = वाढदिवसानिमित्त द्यावयाची भेटवस्तु । संभ्रमे = आनंदाच्या भरात काय कराव नि काय करू नये अशा व्दिधा मनस्थितीत वावरणे । वाढतें म्हणौनि = वाढदिवस होता म्हणुन । क्षोभली = आश्चर्यचकित झाली, थोडासा रोग आणि थोडेसे आश्चर्यपण आहे । नीजैली = कोपग्रहात जाऊन । पढीया = प्रिय आहात । पार्यातकू = स्वर्गातला पारिजातक । तुमचा व्दारी लाविला = असे तुम्ही सांगितले । दांडे = फूलांचे गुच्छ, माळ, गजरे । त्या = त्या दासी । नेदखीजति किं = दिसायला नको होत्या । अष्टमाहासीधि = ओळगनीया किंवा इश्वरीच्या जडाशक्ती एवं त्या शक्तीच्या ठाई माया नटलेली आहे जसे विज्ञानाचे गोप वासरे दाखविले त्याप्रमाणे । न पढीयां आणि काइ? = यातुन असा अर्थ निघाला कि तुम्ही आम्हाला प्रिय नाहीत का? । ते तैसैंचि = ज्यांना आम्ही आवडलो त्यांची व्यवस्था तशीच आहे. मागौति नीजैलीं = रोष आणखी वाढला । आळादीते जाले = तोंडावरून पांघरुण घेतले ।

हेतु = परमेश्वराच्या इच्छेमुळे रुक्मिणीच्या दासी होऊन ओळगण्या ओळगत होत्या ॥

१९) समुद्री जळक्रीडा ॥

जळक्रीडा = पोहणे । बुडाले ऐसे जालें = पाण्यात बुडकुळी मारली असेल । मोकळे कान = चोळीचे बटन मोकळे । विवर्णे = रंगात बदल होणे किंवा अस्ताव्यस्त होणे । वरियाणे = ओढणी, उत्तरीय वस्त्र । सुते होती = काढीत होते । चैतन्य वीलयासि गेले = इंद्रियाचे व अंतर्कर्णाचे कार्य प्रतिबंध झाले । चेतनतारहित, बेशुध्द अवस्थेत पोहचणे । समुद्राआतिनि बीजे केले = पाण्यातुन वर आले । वोळखति ना = दुःखवियोगामुळे ओळखत नव्हती । अवस्था = स्थिती । काइ वर्तले असैल? = काय अवस्था झाली असेल बर? । वोडा बुरुडासि जालें = विरह, दुःख झाले । श्रीमुखाचा अनुकारू = श्रीमुखाने दाखविले । उठीलीं = सावध झाली । स्वासू घालूनि = ज्याप्रमाणे पाण्यात श्वास कोंडला असता जोरात श्वास घेऊन पाण्याबाहेर निघतो तसे किंवा झोपेतुन उठल्या सारखे ॥

२२) बळिभूवना बीजें करणे ॥

बळिभूवना = बळिराजाचे भूवन म्हणजेच पाताळात । अवघेयांची = सांदीपानी गुरूंची व संदीपानी ब्राम्हणाची ॥ जातु = गमन केल तरी चालतील । हेतु = ती बालके श्रीकृष्णापेक्षा वयाने मोठी व विज्ञानाची दाखविली ॥

२४) मीथळें सूतदेवां जनकां भेटि ॥

मीथळे = मिथिला नगरी । सूतदेवा = श्रुतदेव नावाचा ब्राम्हण गरिब ब्राम्हण कणवृत्ती मागणारा ॥

२५) भीमदर्पहरण ॥

भीमदर्पहरण = भीमसेनचा गर्व हरण करणे । वैहाळीसि = सायंकाळी फिरण्यासाठी । ये कमळे तोडि = तोडू आण । कासावीस जाला = कमळापर्यंत पोहोचता पोहोचता थकला । एसणावीरू = एवढा मोठा वीर । तीसरीये ठीकरीएसि = डोक्याच्या कवटीच्या तिसऱ्या भागात । अक्षोभ पाणी = अथांग, खुप खोल पाणी । श्रीचरणाचेनि आंगुठेनि = अंगठ्याने दाबुन । उलटुनि एरी वाही घातली = उलटी करून टाकली । एसणे वीर होते गा = ज्यांच्या कवटीमध्ये पोहता पोहता व्दापरयुगीचे वीर थकुन जायचे ।

हेतु = कुंभकर्ण वगैरे हे राक्षस योनीत मानल्या जातात आणि मृत्युसमई ते आपले रूप विशाल करीत असतात जसे पूतनाने केले तसाही प्रकार असू शकतो ॥

२६) नारददर्पहरण ॥

नारददर्पहरण = नारदाला स्वतःच्या ब्रम्हचर्यत्वाचा गर्व होता अंतुरे = पत्न्या । नारदे म्हणीतलें = मनात । गेले होतेति ते काई? गेले होते त्याचं काय झालं? । एथ आंघोळी करा = संवत्सर जवळच्या विभंडक ऋषिच्या देऊळाजवळ । घेउनि गेला = आपल्या घरी । लेकुरुवे जाली = ६० लेकुरे झाली । नार = स्त्री नारदी । (रीगावेयालागि = सती जाण्यासाठी । आगो = संबोधन । आंघोळी केली? = सती जाण्यापूर्वी आंघोळ करायला लावतात ।) हेतु = नारद हा मानसपुत्र होता ब्रम्हदेवाचा आणि नारद व तंबुर या दोघांची जोडी आहे ॥

२७) हनुमंत दर्पहरण ॥

हनु = हनुवटीने । मंत = वंत, युक्त । स्वेतु = पुल । सरांचा = बाणाचा । न बंधवेचि = बांधू शकत नव्हता का? । भंगीन = मोडून दाखवतो । कास्टे खार्ये = काष्टे (लाकुड) करून खाल्ल्या जाईल म्हणजेच अग्नीकाष्ट घेणे, अग्नी प्रवेश करणे । तुझा धजास्थंबी राहैन = तुझ्या ध्वजाचे रक्षण करेन, रथावर झेंडा पकडून बसेन । (कारण रथाचा झेंडा खाली पडला तर त्या राजाचा पराभव झाला असे मानल्या जाते म्हणून) । श्रीकृष्णचक्रवर्तीन बीजे केलें = दुसऱ्या रूपात आले । तळी सूदर्शन संचरिले = पुलाखाली सुदर्शन चक्र ठेवले ॥

२८) कौरवां संवावो ॥

सवावो = मदत, साहयाय मागण्यासाठी येणे । माचेयावरि = मंचकावर, पलंगावर । वैरीया खालि बैसों नैये = वैन्याच्या समोर आपण त्याच्याखाली बसु नये । श्रीचरणांकडे बैसला = पलंगावरच पायथ्याला बसला । उपहुडले = उठून बसले । के आलासि = कधी, कशासाठी, कोणत्या कामासाठी आलास? । कांही बोलती म्हणौनि = कौरवांविषयी काही बोलेल म्हणून । राजे आले असति = दूर्योधन आला आहे । क्षणू = घडीये आंतुल दहावा विभाग । अक्षोणी = एक अक्षोणी म्हणजे २१८७०० । नारायणी = सेनेचे नाव । नारायणाने पाठविलेली सेना । दळवै = सेनापती । बळभद्रदेवमूक्ष = या सर्वांचा मुख्य बलराम । सेल अर्जुनां = महत्वाचा वाटा मागण्याचा पहिला मान, मुख्य मागणी मागण्याचा प्रथम अधिकार अर्जुनाचा आहे । पुरती = पुश्कळ आहे । सेल ते मजचि जाली = महत्वाचा वाटा, लाभ तो मलाच झाला ॥

२९) योद्धसमई अर्जुना ज्ञानदान ॥

३०) विभूति निरूपण ॥

विभूति = दहावा अध्याय ॥

३३) जेद्रथ वधु ॥

तेरसाचांदी = त्रयोदशीला, तेरसीला । खांबू घातला = मुहुर्त मेढ उभी केली चक्रवीहु मांडिला = विशिष्ट प्रकारचे चक्रव्यूह रचने, सैनिकांच्या दोन गोल रिंगणामध्ये रथी त्यांच्यामध्ये महारथी । समसप्तका = समसप्तक नावाचा प्रदेश, किनवट प्रदेश, आदीवासींचा विभाग । धर्मासि भाटु पाठवीला = धर्माला सुचना (निमंत्रण) देण्यास पाठवले । परि नीगावा नेणे = व्यूहातून बाहेर कसे निघावे हे मला माहित नाही, कारण अभिमन्यु गर्भात असताना श्रीकृष्ण महाराज सुभद्रेला जेव्हा चक्रव्यूहाचा रिगावा निगावा सांगत होते तेव्हा ऐकता ऐकता तिला झोप आली त्यामुळे अभिमन्युनेही चक्रव्यूहात कसे घुसावे एवढे ऐकले व तोही झोपला म्हणून बाहेर कसे यावे हे त्याला माहित नव्हते । तेथ पडला = कारण मधल्या घेरात मोठमोठे रथी महारथी होते म्हणून । पांपरा = लाथ । काइ सोरु लोळे ऐसा लोळतासि = डुकरासारखा खाली जमिनीवर का लोळतोस? तु तर उभे राहून युध्द केले पाहिजे । पडिताळीं = त्याची चौकशी कर, तो संकटात पडलेला आहे । तुझे कवण घाय भारी असति? = कोणाचा घाव तुला जास्त लागला आहे? पडलेयावरि = जमिनीवर कोसळलो असता । सलताए = टोचने, दुखने । अस्तंगते सूर्ये = सूर्यास्त होण्यापूर्वी । तयाचे जे होते = जयद्रथाचे, कौरवांचे । हें सत्य = मारल्या जाऊ शकत नाही हे सत्य । आमचेया सूत्रासि आलें = आपल्या ताब्यात आले । जयद्रथ मारल्या जाणार आहे का? ना नाही । सूचीका वीहु = सुई नावाचे व्यूह, सुईच्या छिद्राइतके द्वार । आटेलें = युध्दात मारल्या गेले । घडीया च्यारि दीसा असती = दिवस माळायला चार घड्या (९६ मिनिट) होते । सातै पौळी सैन्याचिया = एका पाठोपाठ एक अशा सात भिंती सैनिकांच्या । आपूली प्रतज्ञा सांभाळीसि ना? = आपल्या प्रतिज्ञेकडे तु लक्ष दिले नाही । नसुधाहाती = रिकाम्या होती । सीतीं बाण लाविं = तिक्ष्ण अर्ध चंद्राकार बाण २) किंवा दोरीला बाण लाव । गुणीं = धनुष्याची दोरीला । प्रदक्षणा केली = रथावर बसुनच । उडी घालुं बैसला = प्रदक्षणा झाल्यावर उडी टाकणार । हातीं धरिला = श्रीकृष्णाने अर्जुनाचा हात धरला । बाणवरि पीटूनि नेले = एका पाठी एक बाण मारून । अधर्मू केला = बेसावध, गाफील असताना मारण्यात आले । जे बालक वेढाळूनि मारिले = अभिमन्यूला चक्रात घेरून तुम्ही सर्वांनी कपटाने मारले एरवी एकासोबत एकानेच युध्द करण्याचा नियम

असताना । समुद्राचीये = तळ्याच्या । अर्धु देत होता = सायंकाळी सूर्याला पाण्याचे अर्ध देत होता । ऐसे म्हणौनि सीर खाली ठेविले = विधीपूर्वक व्हावे व प्रत्यवायोचे नर्क होऊ नये म्हणून । (यावरिलाप = मांडिला ।)

हेतु = जयद्रथाच्या पित्याला ठाऊक होते कि जो जयद्रथाचे शीर खाली पाडील त्याचेही शीर खाली पडेल असे जयद्रथाला वरदान होते ।

३४) वीस्वरूप उपदेसे अर्जुनां पूनस्मरण ॥

विस्वरूप उपदेसे = विश्वरूप दर्शनावेळी अर्जुनाला जे निरूपण केले होते ते । पूनस्मरण = पुन्हा आठवण करून देणे । श्रीकृष्णचक्रवतीसि बीजे करितां = पुरत्याग करण्यापूर्वी ।

हेतु = श्रीकृष्ण महाराजाला त्या शास्त्रामध्ये गुंतवून त्यांची पूरत्यागाची प्रवृत्ति भंगावी म्हणून अर्जुन म्हणतो मी विसरलो एरवी अर्जुनाची एकछंदी प्रज्ञा होती जसे आमच्या स्वामींनी म्हटले कि म्हाइंभटाप्रति गीता वाखाणीजेल तर प्रवृत्ती भंगेन यावरून ॥

३६) उधवदेवा अपरोक्ष ॥

अपरोक्ष = दुरून मुर्तीभीतरील स्वरूपासहित दिसण्याचा संचार मग उधवदेवा अपरोक्ष संचरिले = ज्यावेळी पाठविल्यावर ते पुन्हा पुन्हा येत होते तेव्हा उ. ४४२ लिळा पाहा ॥

३७) वीदुरउधवदेवां भेति ॥

श्रीकृष्णचक्रवतीन बीजें केलेयावरि = उधवदेवाला बद्रीकारमला पाठविल्यानंतर उ. ४४२ । ये जीती तें काइ उधउ = स्वतःच स्वतःला म्हणतात तु जिवंतच कसा राहिला उधवा? उभया = दोघांची (किंवा उभ्यानेच) ऐसा क्षेणू येकू = क्षणभर त्यांच्यासाठी एका क्षणासारखी वाटली त्यांना । तो श्रीकृष्णु ऐसा तो श्रीकृष्णु ऐसा = श्रीकृष्ण महाराजांचे गुणगान करता करता

हेतु = अर्थ करताना आपण असा विचार कराचा कि जेव्हा विदुर व उधवाची भेट झाली तेव्हा उधवदेवाला श्रीकृष्ण चक्रवर्तीची श्रीमूर्ती व स्वरूपदर्शन आभासत्व दिसत होते पण जेव्हा दोघांचे निरूपण अवसान (समाप्त) झाले तेव्हा उधव देवाला श्रीमूर्ती दिसणे बंद झाले आणि झाडे वाळलेली (कोमेजलेली) पाहिली मग त्यांच्या लक्षात आले श्रीकृष्ण महाराजांनी पूरत्याग केला आणि तेथील झाडांना वेध शक्तींचा (स्तीति सुखाचा) संचार केलेला ती वेध शक्ती काढल्यामुळे ती झाडे कोमेजली एरवी झाडांना परमेश्वर अवतार म्हणून आवडी व जाणीव नव्हती ॥

३८) श्रीकृष्णपूरत्यागु ॥

प्रभासेसि बीजे केले = साठी लक्ष कुमरांना आवरण्यासाठी गेले । देउळी = मंदिराजवळ । अश्वत्थमूळी = पिंपळाच्या झाडाखाली । पड्डु स्वीकारीला = सर्वांना मरण पावलेले बघितल्यानंतर उदास अवस्थेत पड्डु स्विकारला । भील तेथे पारधीसि आला = रात्रीच्या वेळी । पदमे श्रीचरणीचीं = पायाचे तळवे २) किंवा पायाच्या तळव्यावर कमळाची आकृती, एवं श्रीकृष्ण महाराजांचे एक श्रीचरण दुसऱ्या श्रीचरणाच्या गुडघ्यावर ठेऊन झोपले होते । सींथीलीं = निशाणा लाऊन मारणे । तवं श्रीमूर्ती वोळखीली = जवळ आल्यावर । पोळला = मनात दुःखी झाला । ना भि ना भि = भिऊ नकोस भिऊ नकोस । कर्पूरकज्जळीवत पुरत्यागु केला = पोतास कापूर जाळला तर त्याची काजळीही रहात नाही तसे तेथे काहीच उरले नाही ।

हेतु = चक्रवर्ती राजाला मारल्यानंतर मारणाऱ्याला मृत्यूदंड व्हायला पाहिजे तो झाला नाही या अर्थी ना भी ना भी म्हणीतले म्हणजेच तुम्हाला कोणीच काही करणार नाही वांचौन त्या पारध्याची नित्याची चाल पूर्ण झाली पण त्याचा अनुताप पाहून श्रीकृष्ण महाराजांनी त्याला ना भी म्हटले त्याच्याने पारध्याचे नित्यनर्क नासल्या गेले ॥

३९) भीला पूतने फळा अनुवादु ॥

क्रीया प्रवेसन जाली । उभयदृश्या अवताराच्या ठिकाणी क्रिया घडली, क्रिया पूर्ण झाली । तें फळ तेयासि जाले = नित्यनर्क । परि क्रीया प्रवेसन नव्हेचि = विष स्वीकार केले नाही ।

हेतु = पुतना विषप्रयोग करण्याच्या हेतुने आली परंतु विषप्रयोगाचा स्विकार श्रीकृष्ण महाराजांनी केला नाही म्हणून त्याचे फळ (नित्यनर्क) पुतनेला झाले नाही परंतु दुध पाजल्याचे भजनाचे व मातृत्वाचे दोन्हीही फळे लागतील आणि जरी विष पाजण्याची क्रिया प्रवेशन झाली असती तरीसुद्धा तिला नित्यनर्क झाले नसते कारण त्यावेळी श्रीकृष्ण महाराज बालक वेषात होते जोपर्यंत ज्ञानशक्तिचा स्वीकार करीत नाही तोपर्यंत पुर या पदात येत नाही ॥

४०) गोपिकां नीरे नीरोपणें ॥

गोपिकां नरक जाले म्हणति? = गोपीकांना नर्क झाले असे पुराणात म्हटल्या जाते । यापरते आणीक येक नरक असति बाइ? = यापेक्षा अजुन दृष्टपर नरक आहेत का? एवं भीलांची लेकरे जनने हेच त्यांच्यासाठी दृष्टपर नरक आहेत. पण तुम्ही म्हणता कि त्यांना अदृष्टपर नरक झाले तसे काहीही झालेले नाही ।।

४१) कोतीये देहअवसान ।।

तैसी अवस्था स्वीकरीली असे = उदास अवस्था एवं पुरत्याग करण्याचे स्विकारले आहे । तैसेचि अर्जुनदेव नीगाले = श्रीकृष्ण महाराजांना तशाच अवस्थेत सोडून किंवा त्यांचा पुरत्याग झाल्यानंतर । हारी पावो न पडे = एका रांगेत पाऊल पडत नव्हता दमदार पाऊल किंवा डगमगत चालले होते । पाहातचि होती = अर्जुनाला पाठविले तेव्हापासून । ते जालें वो = त्यांनी पुरत्याग केला । सीतारिलो वो = वंचित झालो, चकविल्या गेलो एवं श्रीकृष्ण चक्रवर्ती आम्हाला सोडून गेले । कोण्हाही अस्तव कांही नव्हेचि = त्यांच्या वियोग दुःखास्तव कुनीच मेले नाही । (अळगौनि = दुरूनच, स्पर्श न करता । गोसा = टोक । इतुकीचि सक्ति दीधली = धनुष्यात शक्ती दिली वांचौन शरीरात शक्ती दिली असा अर्थ नव्हे । भील चालीले = गोपिकांना सोबत घेऊन । धनुक भवंडीति = बाण न मारता फक्त धनुष्य फिरविते ।

४२) वज्रप्रतिष्ठा ।।

वज्र = श्रीकृष्णांचा पनतु । प्रतिष्ठा = राज्यावर बसविणे ।।

४३) पांडवा हीमवंता परीखू ।।

हीमवंता = हिमालयाला । परीखू = प्रक्षन पाठविणे । हीवं = बर्फ । चूरितें जाताति = चूरत चूरत, पायाने तुडवित तुडवित जात होते । दृपदी पडली = द्रोपदी सर्वात मागे होती । आपलवती = ममतेने आकळशील, ओढल्या जातील । धर्मचि आला असे = धर्मभावनेने मी आलेलो आहे एवं स्वच्छेने । देओ = श्रीकृष्णांना । धर्मू = त्यांच्या धर्माला । हेमाचळी = हिमालय पर्वतामध्ये ।।

४४) यौधीष्ठीरां नीरेदर्सन ।।

परीक्षीति = अभीमन्युचा पुत्र । तवं कळियौगाचा रीगावा जाला = कलियुग लागले एवं भागवतात असे म्हणतात कि ज्या दिवशी श्रीकृष्ण महाराजांनी पुरत्याग केला त्याच दिवशी कलियुग लागले । नीरयांचीया वाटा चालविला = नर्काच्या वाटेने घेऊन चालले (स्वप्नवत) जन्ममात्रें = नुसत्या प्रवेशाने । नीरयांचे दर्सन केलेंचि की = कलियुगामध्ये प्रवेश करण्याच्या मोबदल्यात । (जाचीजताति = त्यांना त्रास दिल्या जात होता । तेयांसि उसासा जाला = विश्रांती झाली ज्यांनी ज्यांनी धर्माचे मुख पाहिले त्यांना त्यांना त्या नर्कातून थोडी विश्रांती मिळाली ।) प्रश्न = मागील लीळेत साहीजण सोबतच हिमालयाकडे निघाले मग धर्मराजा माघारी राज्याची व्यवस्था करावया कारणे कसा राहिला ?

हेतु = श्रीकृष्ण महाराजांनी अर्जुनाकरवी युध्द करविले त्या युध्दात मेलेले जीव उतटणेच्या फळाला (चैतन्य फळ) जातील आणि युधिष्ठिराला नर्काचे दर्शन व नर्कात कौरवांना नर्क भोगविताना दाखविले ते विज्ञानाने वास्तविक नव्हे कारण चौकडीचे नर्क कलियुगाच्या शेवटी भोगविल्या जाते आणि ज्या जीवांचे परमेश्वर स्वतः उलटणे करतात किंवा दुसऱ्याकडून करवून घेतात ते जीव उतटण्याच्या फळाला जातात मग त्यांना नर्क कसे होतील म्हणुन ।।

४५) आयुष्य कथन ।।

सहस्र वरुषें राज्य केलें = सहस्र आणि वरुते अजुन सव्वाशे वर्ष राज्य केले । यादवांसहीत = देवकी-वसुदेव, वसुदेवाचे पिता उग्रसेनासहीत ।।

४६) भक्तां राज्य अनूवादु ।।

अंतापूरा = पत्न्या । सते = १०० । आगळीया = अधिक । आठ पाट मुखीया = रुक्मिणी व सत्यभामेसह आठ मुख्य राण्या । आतां एथ यतीमुनीचा वेखु = म्हणून आम्ही असे करायला लावतो । इती = यती, म्हणजेच यत्नशील । मुनी = मौन्यशील ।।

४८) माहादाइसां दस अवतार नीरोपणें ।।

दस अवतार = श्लोक-दो जलचर दो वनचर दो विप्र दो राजे बौध्द कलंकी अवतार भये अंबरिश के काजे ।

दो जलचर = कच्छ, मच्छ । दो वनचर = वराह, नृसिंह । दो विप्र = परशूराम, वामन । दो राजे = राम बलराम (किंवा बौध्द, कलंकी अवतार म्हणजे कलियुगाच्या शेवटी होणारा अवतार अजुन झाला नाही तो पुढे होईल । हे दहा अवतार अंबरीष राजाच्या शाप पूर्ततेकरिता झाले आहेत

कच्छ मच्छ वराहस्य नरसिंह वामनास्तथा

रमो रामच रामच बुद्धा कलकीच ते दशा

विष्णुर्दश अवतारभ्य स्तनभिन्न पुरुषोत्तम

परम ब्रह्म च व्यक्तं कृष्णस्तु भगवन स्वयम्॥

दशावतारमध्ये तीन राम आले पाहीजेत १)राम, २)परशराम ३)बळिराम

तळटीप

१) महाबळपूजा पूतने भाओ ॥

महाबळ = माहाबळ नावाचा ब्राम्हण । **पैजा** = शर्यत । **स्थनींभरुनि** = स्तनावरती विष लावुन । **उसंगी** मांडीवर । **हावरु** = हावरटपणा, प्रखर इच्छा । **गुंजावर्ण डोळे** = लाल भडक डोळे श्रीकृष्णाचे । **जावळ** = केस । **पींजारले** = ताठ झाले, रोमांच उभे राहिल्यासारखे ।

२) हनुमंत दर्पहरण ॥

बळीचेया भुवनासि = पाताळ लोकातील बळीचे राहण्याचे ठिकाण **कुंडले** = कानातील । **उरावरि** = छातीवर । **कीरिकीरि** = माकडासारखे ओरडणे । **वींसावली** = झोपेतून जागी झाली । **करांगुळीए सुनि वोपिली** = करांगुळीने उचलुन दिली । बळी हा जीव कि देवता हे ठाऊक नाही ॥

३) सीष्टाइए जाणें ॥

सीष्टाइए = समजावून सांगण्यासाठी । **यांसि वीस्वासावें नां** = विश्वास ठेऊ नका । **सूरकवडी** = सूरपारंबीसारखा एक विशिष्ट खेळ, वडाच्या पारंब्या धरुन वरती जाण्याचा खेळ किंवा कवड्यांचा एक खेळ । **कपटाचे** = कपट करणारे । **पार्फासे** = जरासंधाच्या हाडापासून बनवलेले विशिष्ट प्रकारचे फासे । **मुळ केलें** = आमंत्रण दिले । **बाप भाऊ** = चुलत भाऊ । **सत्य** = सत्व, इसान, चांगली वागणूक । **धर्मे हारविले** = चांगले (नितिधर्म) जोडून ठेवलेले हारले २) किंवा धर्मराजाने स्वतःला हारविले । **वडवानळ** = समुद्रातील अग्नी । **वडवडीतु** = खवळलेला, धगधगीत प्रज्वलीत असा अग्नी । **उटंगर जाले** = ढिगार झाले । **दुस्वासनाचे हात राहीले** = दुःशासनाचे हात भरुन आले, कांडर आले, थकुन गेले । **हारि फळें असे ते देया** = हारल्यानंतर देयावयाचा जो डाव आहे तो दया । **हारि फळ** = हारल्यानंतर डाव देणे, हारल्यानंतर द्यायचा डाव । **गव्हाणें** = गाव । **विज्ञान प्रगटीले** = विज्ञान मुर्ती प्रगट केली, विज्ञान मुर्ती वाढविली । **जोन्हळ्याची पाइकी** = त्यांनी दिलेल मी खातोय म्हणून त्यांना विरोध करू शकत नाही कि काही बोलू शकत नाही । **खुट्टू व्यालीया** = सगळे खुंटच जन्मले का ? अर्थात त्यांच्यात कुणी शूरवीर पुरुषच नाही का ? । **एकमेकांते तें हाणताति** = कृष्ण समजुन एकमेकाला मारत होते ॥

४) भीष्माचार्या गुरुप्रतज्ञाभंगु ॥

भीष्माचार्या गुरुप्रतज्ञाभंगु = भिष्माचार्याने प्रतिज्ञा केली होती कि उद्या मी निपांडव पृथ्वी करीन त्या प्रतिज्ञेचा त्यांनी भंग केला २) किंवा भिष्माचार्यांनी श्रीकृष्ण भगवंताला प्रतिज्ञा भंग करायला लावली । **सर्व तो मीं** = गीतेत विभुती (दाहाव्या) अध्यायात म्हटले कि सर्वकाही मीच आहे । **नोकीलें** = डिवचले, टोचले । **कामु** = कामवासनेवर विजय प्राप्त केलेला म्हणजेच ब्रम्हचारी आहे । **एमु** = यमावर विजय प्राप्त केलेला म्हणजेच इच्छामरणी आहे । **एमु तुझा आंकणा** = यमाला पराजीत करुन त्याचे चिन्ह तुझ्या पायाच्या तोडरात घातलेले आहे अर्थात इच्छामरणी आहे म्हणून । **आंकणा** = पराजीत करणे । **तरि तु आमसी मावेचा म्हणां** = तरि तुम्ही आमच्याशी फसवेगीरी करता । वरुन आम्हाला आपले म्हणता आणि हित मात्र पांडवांचेच करता । **मावेचा** = मायेचा । खोटेरडा, कपटी, फसविणारा । **नीपांडवी पृथ्वी करीन** = पांडवांना संपवुन टाकीन । **उगेया** = गुपचुप । **एकमेकां** = आपआपसात । **बुंथी** = तोंड झाकून । **सव्य घालुनिं** = भिष्माचार्यांना उजव्या हाताला ठेऊन म्हणजेच भिष्माचार्यांच्या डाव्या हाताकडून प्रदक्षणा घालुन । **चीरंजीवीत** = चिरायु असो हे अवघें तें तुचि = हि सगळी तुझीच माया आहे । **कासावीसी केला** = थकविला । **अगणखीले** = आखुडले । **मेटें घातलीं** = आखुडल्यामुळे रथाच्या पुढच्या धुरा एकदम खाली आल्या त्यामुळे घोडे पुढचे पाय मोडून जमिनीवर गुडघे टेकुन बसले । **सुद्रसेन हातवसीले** = सुदर्शन हातात घेतले । **हातवसीलें** = प्रयोग केला, चालविले किंवा मदतीसाठी हातात घेतले । **डीवळ** = ढेकुळ, गोळा, चेंडू । **डीवळू पृथ्वीचें** = पृथ्वीरूपी ढेकुळ । **एरीवाही घालीजतें** = उल्टी-सुल्टी केली असती विध्वंस केला असता ॥

५) तथा सैन्यभेद करणे ॥

सैन्यभेद करणे = सैन्यात फूट पाडणे । नाराणी सैन्य = नारायणाची सेना । दळवे = सेनापती प्रधान । प्रतापु नाही? = प्रताप तर काहीच दिसत नाही । भीष्म पडलेयाउपरि = भिष्माचा मृत्यू झाल्यानंतर । दोन्ही अरणी उनता जालीया = युद्ध करण्यासाठी सज्ज (तयार) झाल्या । २) किंवा भिष्माचार्यांना भेटण्यासाठी सज्ज झाल्या । कटकाआंतु = सैन्यात । केतुकेया वोपे = काय भावाने भेटते । मुखेंसी वोली धरुनि = तोंडावर कपडा लाउन । हांसतुचि गेला = हसत हसत निघुन गेला । पाचारिला = बोलावून घेतला । काइ सारा नां = तितकी महत्वाची गोष्ट नाहीए उगीचच व्यर्थ आहे । आमसींचि झांसा = आमच्या बरोबरच ठकवणुक, फसवणुका । हे काइ जुंझती? = हा काही जीव तोडून युद्ध करणार आहे का? । तुम्ही जुंझा तरि = आमच्या सोबत राहुन युद्ध केले तर ॥

६) भीमसेनांसि आवेस् कथन ॥

थोर योद्धे जालें = खुपच मोठे युद्ध झाले । भीमसेनु हस्ती हस्तु = भीम एक हत्ती उचलुन दुसऱ्या हत्तीवर फेकून मारत होता । हां हां म्हणौनि मारीति = हां हां शब्दांचा उच्चार करून वार करणे । भवंडौनि = फिरवून । घायासि आला = जखमी झाला, घायाळ झाला । तो कोणु रे? = तूच आहेस ना । दोन्ही अरणींचे = दोन्ही बाजुकडील सैन्यांचे । गाए = गाएस्थानी । वाघु = वाघस्थानी । वेळाइत = कैवारी । काइ एक न बोलति = आवेशात काहीही बोलतात मग तु कशाला आवेशला ॥

७) दुर्योधन वधु ॥

दुर्योधने काइ केले जी? = दुर्योधनाचा वध कसा झाला? । समुद्री = तलावात । द्रोणु = द्रोणाचार्य । पाचारि पां = बोलावा । भंगीला = घायाळ केला, जखमी केला । मग श्रीकृष्ण चक्रवर्तीची वास पाहिली = पुढे काय करावे म्हणून बघितले । जानु थापटीली = आपली । खूण जाली = भिमाच्या लक्षात आले । घे गा धर्मा राज्य = दुर्योधन आता संपला आता तू राज्यावर बैस । तेयांसि ऐसे जाले बाइ = दुर्योधन वध असा झाला ।

हेतु = युद्धाच्या नियमानुसार कंबरेच्या खाली मारायचे नसताही आणि दुर्योधन हा बलरामाचा शिष्य होता म्हणतेच त्याने बलरामाकडून गदायुद्ध शिकुन घेतले होते म्हणुन बलरामाला भिमाने मांडीवर मारलेली गधा चुकीची वाटली म्हणून बलराम भिमाला मारायला धावला परंतु श्रीकृष्णांनी कौरवांचे कपट सांगितल्यामुळे बलराम शांत झाला ॥

८) द्रोणा देहवीयोगु करणे ॥

देहवीयोगु करणे = देहातून निघुन जाणे । अर्थेंसी = रथासह सूधी नाही = त्याची सोय नाही । वीदेही = देहावेगळे असू शकणारे एवं परकाया प्रवेश करणारे ते आगमीक । वीसखळीत करि = वेगवेगळे करून टाका, छिन्नविछिन्न करून टाका ॥

९) तथा ब्रह्मा प्रेम ॥

ब्रह्मा = ब्रह्मवाहन, पद्मावतीपासुन झालेला अर्जुनाचा पुत्र । सावेयासि = मदतीला । तीनि कांडे घेतली = बाण ठेवण्याच्या भात्यात तीन बाणे घेतली । हारवीती = हरायला लागतील तीनचि = स्वर्ग, मृत्यू, पाताळ । ना चौथें कोणा लागि वाहों? = एका बाणाने एक लोक नष्ट होईल मग चौथा कोणासाठी घेऊ बर? । वींधा = बाण मारा । सूबा उमटला = टोक, उंचवटा, खूण, खालून पाताळ लोकातून जाऊन वर बाणाचे टोक निघाले । हातु वोडअुं नैए = कोणापुढे हात जोडीत नाही । दे भाख = वचन दया । जी जी देइन = त्यांनी ओळखून घेतले कि हे श्रीकृष्ण महाराज आहेत । जे म्हणौनि आला = युद्ध पाहण्याच्या हेतुने आला । सरेंचि करुनि = मोठ्या बाणाने । आबिठेयावरि = उंच जागेवर, ध्वजाचा गोल ओटा । रेवीले = भाल्यात सीर खुपसून तेथे रोवले । कुरुक्षेत्र नीवारलेयावरि = युद्ध थांबल्यावर । वेवादति = वाद विवाद करणे ॥

१०) ब्रम्हेयाची वीनती स्वीकारु ॥

कीता दीसां रीगालें जी? = किती दिवसानंतर सुरु झाले योगाची = युगाची । अतिक्रमीली = युगाच्या आयुष्यापेक्षा सव्वाशे वर्षे जास्त थांबले । कडे = सीमा । नीजधामा नीगालें = आमच्या स्वरूपाच्या ठिकाणी आम्ही जात आहोत । प्रव्हाणीं = खूप मोठ्या नावेत, जहाजात । मेलीकारु = मुक्काम २) किंवा संमेलन, एकत्र होणे । उतरापंथे = हिमालयाकडे । आदकले = एकदम घाबरले, भयभीत झाले । आकांतु = संकट । तडे पडिली = आकाशात वीज पडते तसे जिकडे तिकडे दुःखाने आरडा ओरड होणे, भयानक वातावरण होणे ॥

११) हीराइ उक्ति ॥

उक्ति = मत, विचार, क्लृप्ति म्हणजेच त्यामधून काढलेला रस्ता (उपाय) एं वीयोगीची चरीत्रे = शेवटच्या प्रकरणाची चरीत्रे । वीन्हया = ओल्या गुणाचा किंवा जरठ विरहीया । साबडेयांसि = साधे भोळे, नवे, भावविवश अशांसी । अंतःक्रणे जाती = अतिशय दुःख केल्यामुळे त्यांच्या मनाला खुप मोठा धक्का बसु शकतो त्यामुळे अंतःकरण भ्रष्ट होईल । काठीन्य एइल = पुन्हा पुन्हा अशी चरीत्रे ऐकून निरढावले पण येईल, म्हणजेच ओला गुण राहणार नाही । वीपरीत बैसेल = विषय व्यवस्था न केल्यामुळे विपरीतत्व येइल की वचनात सांगितले देओ

तो अछेदयो अभेदयो. पण छेद भेद होताना दिसते की, वचनात सांगितले साधे हो तुम्ही आपुली मांडी..... देखो न दिजे की किंवा लज्जारूप धर्म स्त्रीयांस रक्षण आणी येथे तर मुनीयासी क्षेमाळींगन देण्यास सांगतात किंवा नग्रावस्थेत नृत्य करायला लावतात अशी विपरीत भावना येऊन धर्मापासून जाइल म्हणून । उभेतांसि = सांगणारा आणि ऐकणारा ।

१२) रीखी वाक्य कथन अंगिकारू ॥

रीखी = दुर्वासऋषी । गणपति मठी = पैठणला । रीखेस्वरे = दुर्वास ऋषीने । नीजधामां बीजे करुं आदरीलें = आठ दिवसाचे आश्वासन दिले । आक्रंदत = मोठ्याने रडणे, किंवा दुखीस्त होणे । एवं तेथे श्रीकृष्ण महाराजांनी म्हटले पांडवांना कि आम्ही आता निजधामाला जात आहोत ते शब्द येथे दुर्वास ऋषीने ऐकले कारण ते त्रिकाळ ज्ञानीये होते म्हणून । अधोवनक = खाली तोंड करून । कुमारी म्हणीतले = आपसात म्हटले । श्रीकृष्ण चक्रवर्तीते बाळब्रम्हचारी ऐसे सांगताति = आम्ही श्रीकृष्णांचे नातू असताना त्यांना बाळब्रम्हचारी म्हणतात । कुमरन्हो = कुमारांनो, मुलांनो । आवगला = सोंग घेणे । कांठवटि = काठ असलेली लाकडी परात । पोटी काइ आहे? = मुलगी आहे कि मुलगा आहे? । उगे असा नां? = तुम्ही चूप राहता कि नाही? । वियोगु = वियोग दुःख ।

हेतु = दुर्वासऋषींनी श्राप दिल्यानंतर त्या कुमारांनी काठवट नष्ट करण्यासाठी उगाळून समुद्रात (प्रभास क्षेत्रात) फेकून दिली. हि वार्ता श्रीकृष्णांना समजल्यानंतर त्यांनी कुमारांना सांगितले कि प्रभास क्षेत्रावर जाऊन या श्रापाचे क्षाळण करा. पण तेथे जाऊन यादवांनी मदीरापान केले व एकमेकांना शिव्या देऊ लागले आणि त्या काष्टाचे तेथे लव्हाळे झालेले होते त्या लव्हाळ्याचे शस्त्र झाले व त्या शास्त्राने एकमेकाला मारू लागले असा त्यांचा मृत्यू झाला आणि त्या काठवटीला असलेले लोखंड समुद्रात फेकल्यावर एका माशाने ते लोखंड काढून पारध्याला दिले पारध्याने त्याचा बाण तयार केला व तोच बाण श्रीकृष्ण चक्रवर्तींना लागला त्याचे निमित्त करून श्रीकृष्णमहाराजांनी पुरत्याग केला ॥

१३) रुक्मीणी देहावसान ॥

रुक्मिणी आउसि काइ केले जीं? = त्यांचे काय झाले बर? । आनां आनं वर्तता = काही बाही वर्तताना । श्रीकृष्णचक्रवर्तीची प्रवृत्ति = उदास प्रवृत्ति । आतां हें ऐसेंचि = असेच होणार आहे । वृंदेचेंही = वृंदा नावाची रुक्मिणीची दासी विषयप्रेमी भक्त होती । एरी = दुसऱ्या एकदोन कळिकेच्या प्रेमी भक्तांनी । उपाए = सुरी, पाटी, विष, वाघवळ इ. उपायांनी ।

१४) नर्कासूरां जन्म ॥

तुम्हांसिचि एसणा असैल = तुमच्याच आकाराचा आहे का? डांबीर दिधले = कडी लाऊन कुलुप लावले । (डांबीर = पक्के झाकण) चीत्रसाळा = प्रेक्षणीय ठिकाण, प्राणी संग्रहालय । जेथे पक्षी व प्राणी ठेवतात ते ठिकाण ॥

अज्ञात लीळा

१) महात्मेयां गुरुभक्ति अनुवादु ॥

अवरिखणें = दुष्काळ । चालवीति = पुढे चला, पुढच्या घराला जा असे म्हणती । परि नव्हे = परंतु भिक्षा मिळाली नाही । पुता = पुत्रा, शिव्या । आतां आम्हांसि भीक्षा नव्हे = माझ्याकडून थकल्यामुळे भिक्षा मागणे होत नाही, एवं याला अष्टमहासिध्दीचे सामर्थ्य बांधलेले नाही म्हणून न खाल्ल्यामुळे अशक्ती आली एरवी आगमीकाचे अष्टस्वभाव धरल्या जातात । एर भीक्षु = दुसरे शिष्य । सत्रकारु = ज्यांनी अन्नछत्र चालवलेले आहे तो । पडिताळावेया आला = लोकांना अन्नाचा तुटवडा तर पडत नाही ना ते पाहण्यासाठी । सत्रकारांसि = अन्नछत्राचे व्यवस्थापक । गौल्य कैसे? = गोड, रुचकर, चविष्ट कस काय? कारण पहिले धुतलेले अन्न फिवके लागत होते म्हणून । सीनलासि ना? = खुपच त्रस्त, कष्टी झालास ना? । सर्व धान्यें होति ऐसा पाउस = सर्व प्रकारचे धान्य उगवु शकेल अशाप्रकारचा पाऊस । तैसे सत्व = सत्वगुण, नितिमत्ता, सामर्थ्य गुण । साधनी पुरुष दृढ होते = आचरणाची क्षमता, आचरणात पक्के होते ।

हेतु = शिष्याचे गुरु आगमिक होते ॥

मछंद्री गोरक्षी भेटि : भगमुख कथन ॥

भगमुख = स्त्रियांच्या विषयव्यवहारात पडलेला, स्त्रियांना वश झालेला, संसारचक्रात पडलेला, एवं मैळलेला । मछंद्रीचेया नगरासि गेला = मछिंद्रनाथ कामरूप देशात गेला । सीधसाधकू पुरुष = आगमीक वगैरे । स्वछरू = संवत्सर नावाचे एक वर्ष । जटासि कोंभ फुटले = जटेतुनच आणिक जटा निघायला लागल्या । टाळि चेतवीली = प्रक्रिया करून समाधी जागृत केली । तेणे सीक्षा केली = गोरक्षाने मछिंद्रासी नमस्कार केला । आयोसु = गुरुबाबा किंवा आदरावाचक शब्द । तेथीलु रावो मारिला होता = शक्यता आहे कि मछिंद्रनाथानेच त्या राजाला मारला असावा । राणीयां घरी पातलीया होतीया = घरीच राहिल्या एवं राजासोबत सती गेल्या नाहीत । रावो आला होता = तोच

राजा जन्माला आला होता । तेणे वीष्टि केली = तेव्हा तो लहानच होता । उपटिला = आपटला । कुपवरि = कुपाटिवर, काट्याचे केलेले कुंपन । तुम्हीं आपुले पुर्व आठवा ना = पूर्वी तुम्ही कोण होते ते आठवा । मजसारीखे सहस्त्रसींगी वाजवीति = माझ्यासारखे एक हजार ऋषी (संन्यासी) आणुन त्यांच्या मुखाने शींग वाजतील तेव्हा । भुइरी = भुयारात । धुळिकोठेसी = तळघर, म्हणजेच जमीनीत भुयार करून बांधलेले घर । काष्टी लाउनि बैसला तवं न लगे = मछिंद्रनाथाची समाधी लागत नव्हती । ब्रम्हप्रकासीका = भांग, गांजा । मग काष्टी लाविली = मछिंद्रनाथानी समाधी लावली त्याच्याने त्यांना उजळता आली । तै बारा वरिखे अवरिखणें पडिलें = तेथे त्यांनी काष्टी लावली व येथे १२ वर्ष दुष्काळ पडला । नागार्जुन = सिध्द पुरुष म्हणजेच आगमीक होता । पव्हेआंतु = अन्नछत्रात, माणसांच्या समुदायात । कणैरी = नागार्जुनाचा शिष्य । तुम्हीं सत्र बाहीरि नीगों नेदा = अन्नछत्राच्या बाहेर जाऊ देत नाही म्हणुन । कोवळीक असे = मृदुता होती म्हणुन । पाठीवरि हातु ठेवाल = अभय द्याल । चौहाटवटिया = चार रस्त्याचा चौकात । फोकरिजे = दवंडी पिटून मोठ्याने सांगा । वाहौ कै? = शेती कधी करू । अपुलालीए ठाइचें = आपल्या अंगणातील । खळी = धान्य तयार करण्याची जागा, खळे । वाखारिया = पोते । धान्यें वरि खों लागली = अनेक प्रकारचे धान्य खाली पडत होती व त्याच प्रदेशात । माहात्मेयाची = गोरक्षाची ।

हेतु = मछिंद्र व गोरक्ष दोघेही आगमीक होते ॥

२) वसो जैतानुवादु ॥

वसो = देवतेला संकल्पलिलेला मोकाट बैल, पोळ, सांड । जैत = जिंकणे । अनुवादु = सांगणे । पारी = पार, झाडाच्या बुडाला चौकोनी अथवा गोल ओटा । तांबा = तांबड्या रंगाचा । हा काइसा? = हा कशाचा आहे बर? । उदास होति = ज्याचा बैल हारत होता त्याचा मालक उदास होत होता । उरोधिति = विरोध करणे । उर्मी कां पडति? = अहंभावाच्या उद्रेकात का पडले? । अभिमानु जीकांवा = अभिमानाचे कार्य जिंकावे । (खैरा = तपकिरी रंगाचा । ऐसा घे = अस आहे तर घे तुझ्या बैलाला शिंग मारले । ऐसा ने = शिंगाने । पीटि = मारणे, खाली पाडणे ॥)

३) नाथोबा वोसरी नीराकरणे ॥

वोसरी लागेल = संबंधीयांची सवय (ममता) लागेल, तीथे राहीले तर राहुनच जाल व शेवटी नातेवाईकांच्या ओसरीवरच शेवटी तुमचा देह जाइल । साडेगावा आणि प्रतिष्ठानामध्ये = यो दोन्ही गावांच्यामध्ये । राक्षसभुवनी ओसरीये होते = पैठनला राक्षसभुवनात राहीले होते तेथे त्यांचे भाऊ होते त्यांच्या ओसरीला नाथोबांचे देह गेले ।

हेतु = संबंधीयांच्या घरी सरल्यामुळे वचन भंगाची अयोग्यता लागेल वाचौन पुनःसंबंध अंतरेल असा अर्थ नाही ॥

४) तथा भोगसेवे स्मरणाभावो कथन ॥

भोगसेवे = पदार्थाची सेवना किंवा पदार्थ खात असताना । स्मरणाभावो = स्मरणाचा विसर पडणे । पुजापुरस्कार करितील गा = पुढे गेल्यानंतर । ठाणवैया = जेवताना समोर दिवा ठेवण्याची तिचई । सरवळ्यां = काडीवर वळुन तयार केलेल्या स्प्रिंगांसारख्या शेवया । नाखवेयां = नखाने तोडून तयार केलेल्या बासमती तांदळाइतक्या लांब शेवया । तेव्हळि = असे पदार्थ सेवन करताना । बोडिके = स्वतःविषयी म्हणतात ॥

५) तथा परमेश्वरपुर कापडी प्रसंसा ॥

कापडी = यात्रेकरू, यात्रेला जात असतानां विशिष्ट कपडे (चिन्ह) घालतात जसे विशिष्ट झेंडा वगैरे किंवा उत्तर भारतात रामनाम असलेल्या चादर वापरतात । गोसावी उभे ठाकले = परमेश्वरपूरहून आले आणि त्यांचे स्वागत म्हणून । अनुकरुनि = मांडी मोडून हात जोडून नम्रतापूर्वक विचारपूस करणे । मडां = किरडीवर । घागरा = बैलाच्या गळ्यात असणारी घागरमाळ मोठमोठे घुंगरू असलेली । मसणवरि बोबातु = स्मशानापर्यंत आवाज करत । तेधवांचि अपराधा आला = श्रीप्रभूंची क्षेमवार्ता विचारली असता उत्तर दिले नाही तेव्हा किंवा आल्याबरोबर स्वामींना दंडवत केले नाही तेव्हा ॥

६) गोपाळ प्रसंसा ॥

गोपाळप्रसंसा = गाई राखणाऱ्या गोपाळांची प्रशंसा करणे । ग्रामपशू = गावात राहून पशूसारखे तटस्थ राहतात । पुन = परंतु । वाहे = चालते । वर्ते = घडते । थोरी पाहतां = भल्या पहाटे । अवसीये = सायंकाळी । वीळव्यन्ही = गडद अंधार होइपर्यंत । गावांतुली क्रीयेसि = गावात काय काय घटना घडते ॥

७) जनवीहारीं अज्ञान कथन ॥

जनवीहारी = जनाच्या वर्तनुकिपासून, वागण्यापासून । विखो भोगु = विषय भोगण्याचे, सेवनेचे ज्ञान । घासु घेवो = किती घास खावे पूर्ण चावून झाल्याशिवाय पुढचा घास घेऊ नये व प्रत्येक घास ३२ वेळेला चावला पाहिजे असे आरोग्यशास्त्रात सांगितल्या जाते । फोडी = सुपारीच्या । वीडिया = पानाचा विडा ।।

८) भटां प्रक्रमशक्त्यानुवादु ।।

प्रक्रमशक्त्यानुवादु = शक्तीचा पराक्रम सांगणे । तेथ = त्या प्रसंगी किंवा त्या ठिकाणी उ. ५४५ लिळेत । सृष्टिसंहारु = या जगाचाच संहार करतील की काय । सहस्त्र पाठिमोरे करिती = हजारांना पळवून लावतील ।।

९) भोजा अन्नेक संग्रामारूढानुवादु ।।

अन्नेकसंग्रामारूढ = अनेक युक्तींनी, अनेक कलांनी युक्त । संग्राम = युद्ध । आरूढ = बसणे, स्वार होणे । पात्र = ताटासारखे पसरट पात्र असावे दोनि झोळ्या केलिया = स्वतंत्र स्वतंत्र दोन झोळ्या केल्या । मध्यें = दोन्ही झोळ्यांच्या मध्यभागी दोरे घातले = दोन्याने बांधून घेतले । वाखोरा = खाते, कप्पे । वेगळे वेगळे = व्यवस्थित । भोजा काइ भोजा = भोजा काही सामान्य माणूस आहे का ? ।।

१०) बाइसा पदार्थ सांघणें ।।

११) तथा परिग्रहो परित्यजवणें ।।

परिग्रहो = पदार्थाकांचा संग्रह । आर्ती = निरांजन । वाटे = मोठा वाटा । श्रीखंड = उगाळलेले चंदन । पासवडा = दोन चादरींइतकी मोठी अंथरण्याची चादर । आंगदाटना = अंगपुसण्याचे सुती वस्त्र । गाळनी दोंनी = एक पिण्याचे पाण्याची गाळणी. दुसरी पाणीभातासाठी असलेले वस्त्र । पासवडी = पांघरण्याची चादर । तांबतौली = हात पाय तोंड धुण्यासाठी पसरट तोंडाचे तांब्याचे भांडे, त्याला धरण्यासाठी दोन्ही बाजूंनी कड्या असतात । पुड = चंची (पिशवी) वाटोवा = बटवा । जाडि = अंथरण्याचे जाड वस्त्र । फुटा = उपरणे । खाडोवे = वस्त्राचे तुकडे । परिवंटु = गाठोडे । पोतें = पिशवी । सकणा तांदुळांचे = कण्यासहीत, चांगल्या कण्यांचे तांदूळ । वळिवटाचे = शेवयाचे । साकरेचें नारिएळ = साखरेने भरलेला नारळाचा गोळा किंवा नारळाच्या कवटीत साठवून ठेवलेली साखर । तुपाचा डो = तुप ठेवण्यासाठी केलेले नारळाच्या कवटीचे पात्र । चीकसा = सुगंधी उटणे, शिकाकाई । सोजी = रवा । लोनाचे = मिठाचे मांदण्यांचे मडकें = पाणी गरम करण्याचे भांडे । किंवा शिजविण्याचे भांडे । वस्त्र = शिवलेले । कापड = बिनशिवलेले । पेणे पातलेयां एइल = मुक्कामाच्या ठिकाणी प्राप्त होइल । फेडावया = काढण्यासाठी, कोणाचा काही पदार्थ आला असता त्यांच्या भांड्यातून काढून आपल्या भांड्यात ठेवण्यासाठी । सांठवावेया = साठवून ठेवण्यासाठी । फोडवीति = फोडून टाकत किंवा देऊन टाकायला सांगत । कटकट = खेद, दुःख करणे । आग्रहो = संग्रह करण्याचा आग्रह । (वोळंकु = गोळा ।)

१२) नष्ट नाथपंथानुवादु ।।

नष्ट नाथपंथ = नष्टाला पावलेला नाथपंथ (अव्दैत सिध्दांती) अनुवादु = सांगणे. जसा नाथपंथ भ्रष्ट झाला तसा महानुभाव पंथही होईल अशी भविष्यवाणी स्वामींनी सांगितली । सिंगरू खनति = अर्थात गोरक्षनाथ अनंत सीध असा तो शब्द आहे परंतु पुढे जाऊन सींगरू खनति असा झाला । विभचरले = परिवर्तन, बदल झाला । श्रीगोरक्ष अनंत सीध = श्रीगोरक्ष नाथ ते अनंत असून सिध्द आहे, ते अनंता सिध्दीने युक्त आहे. भिक्षा मागताना म्हणावयाचा असा शब्द । या मार्गासि = धार्मिक मठ । संबधिये = नातेवाइक । लेकरुवे = लहान, स्तनपिते । बाळे = सात, पाच वर्षाचे । हेतु = कोणताही पंथ असो शेवटी तो मळिनत्वाला पावतोच ।।

१३) दायंबा महंतप्रसंसा ।।

महंतप्रसंसा = श्रेष्ठत्वाची प्रशंसा एवं महती प्रशंसा अशी आदि पाहिजे होती । आडवाटिया = मोठ्या थाळ्यात वाट्याआड वाट्या ठाणवैया = जेवणाचे ताट ठेवण्याची तिवाई । यथौनि तुम्ही केसणे = आमच्या दृष्टीने, आमच्या संपर्कामुळे तुम्ही कितीतरी श्रेष्ठ झाले आहात । (हिरवा टुटवा जीव तयाची सरी चैतन्यविद्यावंत न पवे या वचना वरून ।) तया परम भलें एक आति = कारण कर्मरहाटीच्या जीवाने दैवरहाटीच्या बोधवंताच्या ठाई भजन घातल्याने परमेश्वराला कणव होईल या अर्थाने परम भले । हेतु = नातेवाइकांनी अनुसरल्या पुरुषाला संबंध हेतुने भजन घातले असता त्यांना भजनाचे गोमटे लागत नाही फक्त दैवरहाटीची प्रतिकारणता वाढेल आणि अनुसरल्या पुरुषाला संबंधीयांचे पदार्थ वैयक्तिक खाल्यामुळे आरोग्यता लागेल. पण मार्गात येऊन सार्वजनिक पंगत केली असता भजन घातल्याचे गोमटे लागेल ।।

१४) तथा भीक्षान्न प्रसंगे थोरी प्रभाषणें ।।

प्रभाषणें = सांगणे, बोलणे । भीक्षा होति असे ? = भीक्षा करत आहेत का ? किंवा भीक्षा बरोबर होते का ? । होए ऐसी जी = अशा प्रकारची भीक्षा होते आहे । अवज्ञा = अवहेलना, अनादर, तिरस्कार । अवज्ञा करुनि तन्हीं घालुतु कांगा = कोणत्याही भावनेने घातले तरी । उदका भराल = पाणी स्वीकाराल । तयाची थोरी एथौनि सांघों नेणिजे किंगा भोजया = एवं त्यांना दैवराहटीची कणव निष्पन्न होइल ।

(ठांकरि = शुष्क, कडक, वाळलेला)

१५) महदाइसां हंस अवतारु निरूपण ॥

सनकादिकां = ब्रम्हयाचे मानस पूत्र । सांघिजैल = विस्तारपूर्वक. हंसावताराचें = त्याविषयी माहिती । अवतारज्ञान = अवतार कसे होतात वगैरे । घेते व्दार नुघडेचि = त्यांच्या अंतःकरणात बसले नाही । भगवे = अन्य संन्यासी । आमुचेंचि शास्त्र = आपलेच समजतात । बोधु = जाणिव, जीवेश्वर भाव उमटणे । तो तवं तेथ प्रकटचि असे = गीतेत उघड उघड बोधाची जाणिव करुन दिली आहे ॥

१६) तथा अवतारांतर दैवी नीरूपण ॥

अवतारांतर = दुसऱ्या अवताराच्या ठिकाणी । दैवी = दिप्ती, तेज चमक । दैवी जैसी श्रीप्रभूची = त्यांच्या ठिकाणी मुर्तीची सतेजता आहे किंवा बाह्य मुर्तीची सुंदरता नसुनी अंतर गुणे हवेहवेसे वाटणे ॥

१७) भटां सयेमु नीरूपण ॥

सयेमु = नियंत्रण । उणेनि अन्ने न गर्में = कमी खाल्ल्याने जमत नाही । रेंदेयाचेंदेया दरु भरिजे = त्याच्याने पोट भरुन आहार पूर्ण करावा । परि न गमेजी = रुक्षानांमुळे पोट भरत नाही.

१८) काकोस वचन स्वीकारु ॥

काकोसवचन स्वीकारु = काकोसांचे म्हणणे, बालेणे ते मान्य करणे । साधांचे काकोस = साधांचे मोठे चुलते, काका । रूपदेव भट = त्यांचे नाव । चारठाणेकर = चारठाण्याचे राहणारे । सांघातें काकोस भेटले होते = साधे बरोबर येऊन स्वामींना भेटले । चेंचरला = चेंदल्या गेला, ठेसला । तेधवांचि नीका जाला = लगेच बरा झाला आणि जखमही गेली ॥

१९) तथा वेदवेगतृत्व कथन ॥

वेदवगतृत्व = वेदांचे बोलणे । कवणी ठाउनि जाणति ? = कोणत्या ठिकाणीहून जाणतात बर ? । कव्हणी एकु वेदवीभागु = उपनिषिध विभाग । चैतन्याचेया अस्तित्वातें जाणे = ब्रम्ह म्हणुन जाणतात वांचौन ते चैतन्य म्हणत नाही । राहाटीचे परिपाटीचे ॥

२०) तथा आगमवगतृत्व कथन ॥

आगमवगतृत्व = आगमाचे बोलणे । सीध्दीकृत = सिध्द साधकांनी केलेले । त्यांचिये स्थानीचें वगतृत्व = त्यांच्या ठिकाणाहून ते स्वतः बोललेले ॥

२१) तथा पुराणवगतृत्व कथन ॥

पुराणवगतृत्व = पुराणातील सांगितलेले, पुराणाचे बोलणे । क्षीराब्धिपर्यंत देखति = तिथपर्यंत जाणीव आहे । हें त्यांचिये = लेकिचे वगतृत्व = तेथील देवतेने सांगितलेले । ऋषीकृत्यें कवीत्वं = ऋषीमुनींनी काव्यातुन केलेले । ये अठरा = १८ पुराणाला धरुन केलेले कवित्व । जे हीं = ज्या ऋषीमुनींनी । एसी कवीत्वे वगतृत्वं = काव्य करुन वगतृत्व मांडले ॥

२२) तथा मुक्ति कथन ॥

सेखसैयावेही = एवं जेथपर्यंत भूमीस्थान आहे तिथपर्यंत हे वर्ततात, विचरतात ॥

२३) तथा चतुर्विध त्यागु नीरूपण ॥

मळत्यागिया = सात्वीक । अनिष्टत्यागिया = राजस । स्वतेव जाए तेव्हेळी सांडी = तामस । मळवत त्यागिया = निर्गुण ॥

२४) तथा वाचा नीरूपण ॥

सीध्दांचा ठाई पश्यंती = भैरव, विश्व आणि चैतन्य यांचे कार्य दृष्टीद्वारे वर्तते । वैखरीद्वारे परेचा व्यापारु : एवं वैखरी शिवाय परा स्वतंत्रपणे वर्तत नाही ॥

२५) तथा श्रीकृष्णवेधु नीरूपण ॥

वेधवंती नीगाली = वेधशक्ती, आर्कषणपणाचा विषय आला । गोधनां = गाई, वासरे, बैल वगैरे । गोपीजना = गोपाळ, गोपिका वगैरे । शतासहस्रा = शंबरांना तथा हजारांना २) किंवा शंबर तथा हजार योजनांतरा ॥

२६) तथा वटवृक्षा आयुष्य कथन ॥

भक्तिजनें वृक्षाचेया आयुष्याचेया गोष्टी करीत होते = अर्थात कि अन्यवार्ता करत होते ॥

२७) तथा वसीष्ट वीद्यावंतु कथन ॥

वसीष्ट आणवीचिए प्रथम करणीयेचा रीगावा जाणे = वसीष्ट ऋषींला आणवांतुल मुख्य इंद्राची विद्या । शुक्र आणवीचे अर्धकरण जाणे = शुक्राचार्यांना इंद्राची अर्धांगीनी (शचि) इंद्रायनीची विद्या । संजयो महाणवीचे प्रथम करण = संजयला शेषशय्याची विद्या किंवा ए. वा. आगमीक । द्रोणासि शाक्तेयांचे प्रथम करण = द्रोणाचार्याला भैरवातुल प्रथम कराळी भैरवाची विद्या । मरों नेदी = अलगद खाली ठेवुन द्यायची । हेही आणवीचे = अदंडीनाथ आणवीचे (शेषशय्याचे) विद्यावंत म्हणतात पण ते घडत नाही कारण बीढारावर बीढार नाही म्हणून, एकीवासना तोडे रूप आगमिक । प्रथम वज्रवोळिचे = वज्रओळीचा. नावं वीरुपाक्ष = पहिले नाव । मग अदंडीनार्थी दंडीनाथ = पहिले दंडी होता नंतर अदंडी नाथ झाला । (अधिकरणीचा = विद्येच्या संचाराचा ! रीगावा = प्रवेश । वेवादुप्रर्वतला = वादविवाद, दोघात वाद झाला कि कोण श्रेष्ठ आहे । मृत्युलोक हींडीनले = श्रेष्ठ कोण हे विचारण्यासाठी । तेयाचा वेवादु न तुटेचि = कोणीही वाद मिटवायला तयार नाही । देवतांचेया ठाया गेले = स्वर्गात । जेयांसि नावडौनि तो आमते श्रापील = दोघांपैकी एकाची बाजू घेतली तर दुसरा श्राप देईल म्हणुन अशी काहीतरी युक्ती करा कि श्राप देऊ शकणार नाही । सेखू = शेषनारायण किंवा शेषनाग । आणील = सभेत आणील । तेया जैत = त्याला आम्ही जैत देऊ । ना पृथ्वी तुम्हीं धरां = कारण पृथ्वी शेषनागाच्या फणीवर आहे असे मानल्या जाते । तरि माझी राहटि चालवा = जगाला प्रकाश देण्याचे कार्य चालवा । वेटाळी करुनि = चुंभळ करुन । तेथ सूदलें = चुंभळीवर पृथ्वीला ठेवले । आपुली काठी ठेविली = सूर्याखाली किंवा सूर्याच्या ठिकाणी आपली काठी ठेवली व प्रकाश देण्याचे कार्य सुरु झाले ॥

२८) महादेवोराज्यप्रसंसा ॥

प्रस्तावेयानुरूप = प्रसंगानुरूप, घटनेनुसार । कान्हरदेवो = कृष्णदेव एवं हा प्रथम राजा । सात्वीकु = नितीने, सभ्यतेने वागणारा । एवं महादेव राजानंतर वर्तमान काळात रामदेव राजा राज्यावर बसला । राष्ट्र = देश । राज्य राखिलें = व्यवस्थितपणे किंवा नितीने राज्य चालविले । (नीपखसू = दयामाया नसणे)

२९) अन्यधर्मवचनप्रसंसा ॥

अन्यधर्मवचनप्रसंसा = इतर धर्माच्या वचनांची महत्ता करणे. अनंत व्रत उमटवीले = अनंत व्रताच्या वेळेला सांगितले पूर्वार्ध ३०५ लिळा । अंत नाही तो अनंतु की = ज्याला अंत नाही तो अनंत तेव्हा बाकीचे सर्व खोटे आहे । तेथही एक साच असे की = अन्यधर्मातही एक सत्य आहे, पूण्यकारक आहे । वृथा? = खोटे आहे का? । परि ज्ञान पाहोनि = सत्यज्ञानाला पाहून । हेळुं = तुच्छ । एहवीं सकळें साच = त्यांच्या परीने सत्य आहे ॥

३०) महदाइसाप्रश्ने अनुचीती संदेहनीवृत्यानुवादु ॥

अनुचीती = अनुचीत, अयोग्य ठिकाणाहून सुध्दा । संदेहनीवृत्यानुवादु = अडचण आल्यास संदेहाची निवृत्ती करु शकता हे सांगणे । परस्पर प्रीति नीरुपिली = तुम्ही अच्युत गोत्रियु किंवा..... प्रीति होआवी कि वचन निरोपिले म्हणजेच त्या साधनवंताला संदेह विचारावा । तेथ नाही = त्या साधनवंताकडून तुमचा संदेह निवृत्त होत नसेल तर । पुरुषापासौनि संदेहतुटि करु ये = अनुचित स्थानी असलेल्या पुरुषापासुन संदेह त्रुटी करता येईल । हेतु = ज्या संदेहामुळे तुमची चर्याच प्रतिबंध झाली आणि तुमच्या मनात कल्पाकल्प येत असेल तर माहारवाडाहून सुध्दा संदेह निवृत्ती करु शकता ॥

३१) भावैसर्णी जोगिया भलें अनुवादु ॥

भावैसर्ण = जेष्ठ वद्य, चतुर्दशी इ.ला सुरु होऊन दिवाळीपर्यंत साजारा होणारा एक सण । जोगिया = निर्विकल्प जोगियाला । जोगियाचे प्रेतदेह चुकैल? = त्याच्या निर्विकल्पामुळे होणारे प्रेतदेह चुकतील का? । याचे काइ म्हणावे असे? = निर्विकल्पीयाला तर प्रेतदेहच होत नाही परंतु जो । जोगियाचा सो सूये = त्या काळापुरते निर्विकल्पाचे नाटक करील आणि त्या काळात तो सरला तर ॥

३२) महदाइसाप्रश्ने लक्षमणा भक्तिप्रसंसा ॥

श्रेष्ठत्वाने वाखाणीली । ते देवता सत्वस्त होए = रामाचा अवतार इतर देवतेपेक्षा सत्वस्थ आहे का? राम शुध्द सत्त्वाचा अवतार म्हणीतले यावरून एवं आठांतुल विष्णूचा अवतार ।

(लक्ष्मणा भक्ति कथन । एवं पौराणीक कथा सांगतात । **राम** = कौशल्याचा पुत्र । **लक्ष्मण** = कैकयीचा पुत्र । भरत व शत्रुघ्न सुभद्रेचे पुत्र । **अर्थ** = रथ । **परीहरुनि** = बाजुला सारुन । **सकृ** = नक्षत्राचा प्रकार एवं अमक्या नक्षत्राच्या दिवशी अमक्या दिशेला जायचे नसते आणि तो त्याच दिशेने जात होता । **तो पाणिभबारे आंतुनि घातला** = त्याला पाण्याच्या ढगातून घातले । **मां** = आश्चर्यकारक । **परीहरीला** = बाजुला किंवा पुढे गेला । **पाणीव्दारे घातला** = पाणी जीकडे जाईल त्या बाजुने घातला । **अवरीखणे जातें** = दुष्काळ पडला असता । **सत्रघनां** = शत्रुघ्नाला एवं रामाला राज्यावर बसविते वेळी तिने हि मागणी केली होती **रामलक्ष्मण वनवासा धाडावे** = फक्त रामाला पाठवावे म्हटले आणि लक्ष्मण व सीता स्वेच्छेने रामासोबत वनवासाला गेले । **जवं अर्थु देखे** = राम लक्ष्मणाचा रथ वनवासाकडे जाताना **पाहे प्राणु गेला** = दशरथाचा प्राण गेला । **पंचवटि** = पाच वडाचे झाड एकाच ठिकाणी असल्यामुळे पंचवटि नाव पडले । **अनुष्ठान** = जपतप करणे । **अन्यथाज्ञान जाए** = मनात अन्यथाज्ञान प्रवेशे । **आम्हां कारणें आणिते** = असे अन्यथा ज्ञान आले । **लक्ष्मणु म्हणे** = मनात । **रांमुं तरि जाणे** = रामाला माहित होते कि लक्ष्मण स्वतः उपाशी राहून आमच्यासाठी फळे आणतो आहे । **पुढील अनुसंधान** = पुढच्या गोष्टीचे (घटनेचे) लक्ष होते कि इंद्रजीता (मेघनाथ) चा वध फक्त निराहारी माणसाकडूनच होऊ शकतो । **सूधि करुनि** = शोध, तपास करुन । शक्ति **परीहरीली** = शक्ति पाठवीली) ॥

३३) तथा तापस्पर्श कथन ॥

ताप = त्रास, अधिदैवीक, अधिभौतिक, अध्यात्मिक या तिन्ही तापापैकी अधिभौतिक ताप । **स्पर्श** = थोडीसी झगट । **वीस्वासू** = त्या दोन्ही व्दारपालांवरती विश्वास होता । **अखंड** = नेहमी । **आडकाठी नाही** = कोणी प्रतिबंध करत नाही । **तुम्हीं काइ रे?** = तुम्ही कुठले व्दारपाल जे आम्हाला प्रतिबंध करत आहात । **पाडिले** = मृत्यूलोकात आले । **ऐसे असे** = वस्तुस्थिती अशी आहे । **तापस्पर्श एकु आति** = वर, श्राप, धाडी, क्षेदाचे दुःख । **मोक्षासमाने** = त्या फळातून पडण्याचा धाक नाही या अर्थाने मोक्षासमान । **सकळें सुखे तिये दुखांतिके की बाइ** = त्या सगळ्या सुखफळामध्ये अंतीकेचे दुःख आहेच ॥

३४) तथा जनकू ब्रम्हवीदु कथन ॥

ब्रम्हवीदु = ब्रह्मेयाचे जाणकार । **बाहातरि जनक** = ७२ जनक म्हटल्या जातात । **जनक** = **आडनाव** । **ब्रम्हविदु** = ब्रम्ह्याचे जाणकार (ज्ञानी) होते का ? । **बहुळाख्यु** = त्याचे नाव । **एकेकी वीधेचा एकेकु** = प्रत्येकाकडे इतर एक एक विद्येची माहिती होती एवं या लिळेची अधिक माहिती स्मरण पाठ ३१ पहा ॥

३५) फळव्येप्रसंसा ॥

फळव्येप्रसंसा = दोन फळांची प्रशंसा । **अस्थानी** = सभेत । **फळांचिया गोष्टी होत होतिया** = अर्थात अन्यवार्ता करत होते । **उचानीचांचिया** = श्रेष्ठ फळ कोणते व कनिष्ठ फळ कोणते । **अरुचि नाही** = त्याबद्दल तिटकारा वाटत नाही एवं कितीही खाऊ वाटते ॥

३६) महदाइसाप्रश्नें आउ वीधिप्रसवानुवादु ॥

वीधिप्रसव = एका विधीमुळे दुसरा विधी साधने । **मागों जाणे** = मागण्याची माहिती आहे । **याचिता मीळे** = याचना करत असता, मागीतले असता मिळते । **हा प्रसो वीधीचा कीं बाइ** = तुम्हाला मागण्याचा ढंग आहे हि विधीची वाढ आहे, एवं मागण्याचा प्रकार माहित झाला कि पुन्हा पुन्हा मिळतच राहते ॥

३७) शास्त्रइसाळुत्व कथन ॥

शास्त्रइसाळुत्व = शास्त्रालाही तुमच्याविषयी तिटकारा येतो एवं जो शास्त्राचे मनन चिंतन करेल त्याच्याजवळच शास्त्र राहील । **आवृते** = अवगत होते, धरल्या जाते । **एन्हवीं** = शास्त्राविषयी थोड जरी दुर्लक्ष केले तरी । **मा म्हणौनि** = सहजच, आला होता आणि आत्ताच गेला असे । **तोंडीहुनि जाए** = तुमचं तोंडपाठ असलेल सर्व गेल ॥

३८) आउवर्तनश्रवणीं अभीमानानुवादु ॥

आउवर्तनश्रवणीं = आउसांचे वागणे ऐकल्यानंतर । **अभीमानानुवादु** = हे सर्व अभीमानाचे कार्य आहे असे स्वतः सांगितले । **गोष्टी करीतें होती** = आपल्या जीवनाच्या पूर्व घटना । **कुश्चितगुरु आज्ञा** = वाइट गुरुची आज्ञा, राजसपणाने वागणाऱ्या गुरुंची आज्ञा । **भवती** = अवतीभवती । **जोगरुवें** = तुच्छतादर्शक शब्द । **लुलति** = लुसलुस करणे अपेक्षा ठेवणे । **कडासन** = व्याघ्र चर्माचे आसन एवं उपदेश देताना त्या आसनावर बसायला लावतात । **चीत्ता नयेचि** = मनात बसले नाही । **साधु** = सज्जन । **चेष्टा** = रजाची चेष्टा । **कुचिळ** = घाण । **चींचबरटे** = चिंचोक्याचा गरगट हा लालसर असतो । **वोढले 'हातपाये** = चामडे ओढल्यासारखे जणु कुष्ठरोग झाल्यासारखे । **अंचळा** = दोन्ही बाजूंनी निःश्या पाडून व मध्यभागी सपाट अशा पध्दतीने पदर नेसणे । **वैधव्याचा धर्मी वर्तता** = विधवा स्त्रियांप्रमाणे वागत असता । **पुत्राभिमाने जोगियांतुल वासु** = एकदा आउसाने पुत्राला न विचारता त्याचे दान दिले म्हणून पुत्राने विचारले असता आउसां म्हणते

कि माझी संपत्ती असुन मला विचारतोस दान का दिली? अशाप्रकारे त्याच्याशी भांडून जोग्यात येऊन राहू लागली । **उभें बेंठे खाणें** = कधी उभे कधी बसुन खाणे । **सर्व वर्णी** = चहुवर्णी । **सहृदत्व स्वीकरिले** = चांगले स्विकारले । **काइ एक नांगवी बाइ** = काही दोष आंगवु शकत नाही का? कोणताही दोष आंगवू शकतो ॥

३९) साधां कळंकिनाराएण पाहों धाडणें ॥

अळजपुर = अचलपूर । **तरि काइ जी** = पाहिलेले आहे । **पुढा** = मंदिरासमोर । **खांबावरि** = सभागृहाच्या खांबावर । **आकारिला असे** = दगडामध्ये कोरलेला आहे । **वेवदाहुनि** = वेवद्याला साधेचे नातेवाईक रहात असावे ॥

४०) मृत्यपतीदहनागमनीं स्त्रीये स्वार्थानुवादु ॥

मृत्यपतीदहनागमनीं = पतीच्या अंतीम विधीला गेली असता । **त्यातें दहना नेलें** = जाळण्यासाठी स्मशानात नेले । **तो सरणावरि घालौनि** = जाळण्याचा सर्व विधी आटोपल्यानंतर । **अपत्यासि** = लेकराबाळांना । **कंटाळेल** = तिरस्कार वाटेल, भिती वाटेल म्हणुन । **आस्ता बांधली** = भविष्याचा आधार बांधला । **अभिळाखू अंतरला** = अभिलाशा, काहीतरी प्राप्त व्हावे म्हणुन भावना (अपेक्षा) गेली । **आति** = आपल्याकडे काय काय आहे? । **नाति** = काय काय नाही, एवं द्रव्य पदार्थादी सामग्री । **ठेवा** = द्रव्य कुठे ठेवलेले आहे व कुणाकडे ठेवलेले आहे.) **सांटोपा** = साठवून ठेवलेले एवं घर, जमिन इ.साहित्यादिकांचा साठा । **रीण** = कर्ज । **आवांकितु** = या सर्व गोष्टींचे मनन करीत करीत ॥

४१) पूर्वभक्तागमनी कोल्हापूर संख्यानुवादु ॥

पूर्वभक्त = पूर्वीचे एवं आंध्रप्रदेशातील (तेलंग देशाचे) भक्त । **आगमनी** = येत असताना । **कोल्हापूर संख्यानुवादु** = कोल्हापूर पर्यंत येतात हे सांगणे । **बाइ पूर्वीलें भक्तें** = आमचे पूर्वीचे **महाराष्ट्री गंगातीरी अवतारु असे** = स्वामींनी कधीतरी आंध्रप्रदेशात जाऊन त्या लोकांना सांगितले असावे कि महाराष्ट्रात गंगातीराला परमेश्वर अवतार आहे । **सोधीत सोधितें** = आंध्रप्रदेशातून शोधत शोधत । **वर्ण वेषु याचाही पालटुआइकति** = स्वामींनी महाराष्ट्रात जाऊन वर्ण, वेश व भाषा बदलवलेली आहे मग त्यांना ओळखावे कसे असा समज झाला **नव्हे** = आमच्याकडून स्वामींना ओळखणे शक्य नव्हे ॥

४२) तथा फटिकु दृष्टांत कथन ॥

तथा = भक्तांप्रति । **फटिकु** = स्फटिक, ज्याच्यापासून काच तयार करतात एवं पारदर्शक दगडाचा एक प्रकार । **बाह्यभ्यंतरे** = आतबाहेर । **सुसोहोज्वळु** = चांगल्याप्रकारे पारदर्शक, निर्मळ । **तेंचि होए** = तसेच किंवा तेच होऊन जातो । **जीवाचें स्वरूप** = काचेसारखे ॥

४३) तथा मासीपोफळ दृष्टांत कथन ॥

मासीपोफळ = खेळाचा प्रकार, दोघांनी किंवा चौघांनी आपल्याकडील सुपारी आसनावर ठेवायची ज्याच्या सुपारीवर पहिली माशी बसेल तो जिंकला । **कडै लागे** = निर्दोशेसी शेवटाला लागे । **तेणे जीतलें** = पुनः संबंधाला पोहचला ॥

४४) तथा थोंटेपारधि दृष्टांतु कथन ॥

थोटा = हात तुटलेला माणूस । **थोंटे पारधि** = थोटा शिकार कशी करतो याचे ज्ञान ! **चौरंगु केला** = दोन हात दोन पाय कोपरापासून कापून टाकणे एवं त्याच्याकडून अपराध घडला असावा म्हणून राजाने त्याचा चौरंगु करविला । **पारधीचे आंग जाणे** = पारध करण्याचे ज्ञान (जाणकारी) जाणे । **बुधि सीकवी** = शिकार येण्यापूर्वीचि माहिती देतो । **बागुर** = जाळे, जाळी । **चीरिजे** = लावणे, लावायची असते । **ऐसी मांडिजे** = अशा पध्दतीने लावा कि त्यामध्ये शिकार आली पाहिजे । **चीरणि करावी** = रचना, आखणी करणे । **खवग** = खड्डा, नाला किंवा अडचणीची जागा । **तेथ वाट धरावी** = तेथे जाळे लावावे । **हा सावजाचा यावा** = इकडून सावज येईल । **सावज** = हिंस्त्र पशु, वाघ, सिंह इ. **हा निगावा** = त्यांना इकडून जाण्याचा रस्ता आहे । **मर मर गेला म्हणे** = सावज जाळीतुन निसटला असे ओरडून सांगणे । **आफळसाफळ थोटें पीटी** = आदळआपट करुन आपले दुंडे हात पाय आपटतो । (**लंगनयासवा** = ज्या बाजुला ओलांडून जाता येत नाही त्या बाजुला) ॥

४५) तथा अक्षेता दृष्टांत कथन ॥

अक्षेता = तुटलेला तांदूळ एवं लग्नाच्या वेळी नवरानवरी टाकावयाचे तांदूळ । **एका देइजे** = कुणासोबत लग्न लावुन दिले त्याचीया **अक्षेता पडिति** = लोकांच्या अक्षता त्यांच्यावर पडतात **आणिका वास पाहों नयें** = परपुरुषाने त्या स्त्रिची इच्छा करु नये । **बोलों नयें** = त्या स्त्रिसोबत । **तैसी अनुसरलेयाची परि** = त्याप्रमाणे सिध्दांती एकदा का तो पुरुष परमेश्वरास अनुसरला मग कर्म, मळ व देवता इ. त्याची वास पाहात नाहीत ॥

४६) तथा तृणजळुका दृष्टांत कथन ॥

तृणजळुका = गवतावरील हिरवी अळी । **एकु धरुनि एकु सोडिजे** = पुढचा विधी पूर्ण झाल्यावर मगच मागील विधी सोडावा एवं मधला काळ वाया जाऊ देऊ नये । **आचार कुशलत्व सांघीतलें** = आचाराची कुशलता, तत्परता तुमच्याजवळ हवी ॥

४७) तथा सुसरवाति दृष्टांतु कथन ॥

सुसरवाति = डोळे झाकून शीवाशीवीचा एक खेळ । **भो** = अंतर ठेवण्यासाठी प्रत्येक बाजूने निश्चित केलेली खुण । **वाति टाकीति** = दिव्याची वात उपलक्षणे कोणतीही वस्तु हातात घेऊन टाकायला लावतात । **लाणि** = शेवट, आखुन दिलेली मर्यादा, हात लावण्याची खूण (दगड) ॥

४८) अळंचु नीराकरण ॥

अळंचु = आपसात कुजबुज करणे । कानगोष्टी करणे । **गोसावीया देखतां** = तेथेच स्वामींच्या जवळपास । **यादेखता** = आमच्या समोर । **हे जेथ असे तेथ यासींचि सकळही कीजे** = आम्ही तुमच्यासमोर असताना आमच्याशीच बोलणे केले पाहिजे, जे विचारायचे असेल ते आम्हालाच विचारा ॥

४९) दुधिकरंटे ममता कथन ॥

दुधि = गोल दुधि भोपळ्याचे । **करंटे** = टरफल आवरण । **दुधिकरंटे** = दुधिभोपळ्यापासून तयार केलेले भांडे, ज्याचा पाण्यासाठी किंवा भोजनासाठी उपयोग करतात । **सकळही सांडीले** = हजारो, लाखो रुपये सोडले । **काहीच नाही** = काहीच वाटत नाही । **अनाधिकार** = ममता, दोष ॥

५०) वामदेवां संतलक्षणप्रसंसा ॥

वामदेव = स्मृताबाईसांचे गुरुबंधू, स्मृताबाई बाइसांच्या गुरुआई । **संतलक्षण प्रसंसा** = संतांच्या लक्षणांची प्रशंसा करणे । **शीर्षी** = शिष्यांनी । **स्तंभविले** = अपमानित केले किंवा पराभव करणे । **जतन केली** = रक्षण केले, जपवणूक केली ॥

५१) भीक्षान्नाचा दधिभातु करवणें ॥

दधिभातु करवणे = दूधभातासारखा प्रकार करवणे एवं हि फक्त मनाची समजुत आहे एरवी भिक्षान्नाचा दहीभात होणे अशक्य आहे. जसे वरणाशिवाय वरणभात खाणे तसे । **भातु मीठें पाणीयें सींपौनि ठेवीजे** = वास्तविक भात मिठाच्या पाण्याने शिंपडून ठेवावा । **पाणिभातु** = भाकरीचे वाळलेले तुकडे (कोरके) त्याला पाणी भरलेल्या मडक्यात भिजु घालुन त्यात लिंबाचे पान व लिंबु इ.वस्तु टाकणे का ? खराब होऊ नये म्हणुन आणि तीन दिवसानंतर पाणी बदल करतात आणि जेव्हा खायचे असेल तेव्हा त्यातुन काढून फोडणी देऊन चिंचाचे पाणी टाकुन खातात । **तो ही दधिभातु होये** = त्याचा पण भात करता येतो । **मीठें कुसकरिजे** = त्यात मीठ टाकुन । **मुदा कीजेति** = गोळे किंवा एकत्र करणे । **पातसें** = पिठले । **प्रसादु ठेवीति** = स्वामींचा उचिष्ट प्रसाद एवं ज्या दिवशी पिठले नाही त्या विदशी स्वामींच्या प्रसादाची भाजी ठेवुन खाणे । (रचमति = चरित्रकाराचे मत)

५२) तथा रुचि प्रसंसा ॥

खरकूटीया = कण, बारीक तुकडे, भीक्षान्नाच्या झोळीला लागलेले बारीक कण । **गोडा लागलीयां** = वाळल्यामुळे पाण्याचा अंश कमी झाला व मिठाचा वाढल्यामुळे गोड लागल्या । **गौल्यता** = गोडी रुची । **एथौनि** = आम्ही विहित करतो । **दाढै दुध कीं** = परत परत (जास्तवेळ) अन्न चावल्याने त्यात लाळेचा अंश जास्त प्रमाणात मिसळुन गोडी येते ते दाढै दूध (भिक्षान्नामुळे चतुर्विध कर्मफळे चुकुन ईश्वर प्राप्ति होते एणे अर्थी दाडे दुध असे) ॥

५३) सौंदर्यानुवादु ॥

सौंदर्याचीया गोष्टी करीत होते = कोण किती सुंदर आहे याविषयी एकमेकांना सांगत होते । **जाउगी** = जाउगी नावाचा राउत (सैनिक) तो पूर्ण ३२ लक्षणी असेलच असे नव्हे परंतु २०, २५ लक्षणांनी युक्त असावा ॥

५४) लाखाइ कऱ्हाडुबाई नामकरण

जाखीरांचा देव्हारा = जाखुबाई नावाची देवता तिचे देवघर । **जाणपण** = भविष्य किंवा पुराण जाणत होती किंवा व्यवहारात कुशल होती । **थोर नावें** = प्रसिध्द नावाने प्रसिध्दीला पावलेले । **लाखाइसे** = जिच्या घरात लाखाची संपत्ती आहे ती । **घराश्रमी चेयाचेनि नावें बोलावीति** = पुर्वीच्या कऱ्हाड या नावाने बोलावत । **दुचिते** = विचलीत, चित्ताची चंचल ॥

५५) खेइभटां डखला नामकरण ॥

खेइभट = दाउवाडीचे एवं शेती करणारे । वरुती वास = वर पाहून चालणे, खाली न पाहता चालणे । भवंते पाहाति = इकडे तिकडे पाहणे । चालतां पुढा आंग ढोके = कुबड आल्यासारखे झोके देत चालणे, डुलत डुलत चालणे । डखलीया देत = डुलत डुलत चालणे । नावेक हास्य केले = गालातल्या गालात

५६) माइंबाइ भूतानंदु नामकरण ॥

तयां भूतें वस्यें = भुते त्यांना वश होती । घरी म्हणीयें करीति = ते भूते त्यांच्या घरात ते म्हणतील काम करत । आनंदते = आनंदाने, स्वेच्छेने । रक्षा करीति = मंत्र मारून घराची रक्षा करणे । भूतें ग्रहो न संचरे = ते असल्यामुळे कुठल्याच प्रकारच्या ग्रहांचा व भूतांचा त्रास नव्हता । रक्षा करीन जी = स्वतःची व दुसऱ्यांची देखील ॥

५७) रुपाइसां महादाइसा नामकरण ॥

रुपाइसां = महादाइसांचे मुळ नाव । वायेनायक = त्यांचे पिता । वायेनायेकाची आजी = त्या महादाइसांच्या पंजी । तया नावं महादाइसें = लोकांनी प्रासंगीक ठेवलेले नाव । महादाइसें = मोठी आई । प्राज्ञे = खुप बुद्धीमान किंवा भविष्य सांगणारी । वाचिले होते = ग्रंथाचे अर्थासहीत अध्ययन केले होते । म्हाळसी = दैवत । पुरहिते = सल्लागार, पुरोहित पद तिला मिळाले । भलते तयातें पुसे = शास्त्र व भविष्याविषयी तिचा सल्ला घेत । वीव्दांस खंडिले जी = शास्त्राच्या विद्वत्तेवर त्यांच्या प्रश्नांचे खंडन केले । ऐसीया बाइला प्राज्ञा = पुर्वी बाया इतक्या बुद्धीमान होत्या ॥

५८) आबाइसां वृधाबाइ नामकरण ॥

वृधाबाइ = म्हातारी । दशा धाकुटिया = लहान वयाची । प्रस्तावेयानरुप = प्रसंगावरून, घटनेनुसार ॥

५९) एकवीरा बाइसें नामकरण

रेणूका पुराण = रेणूका नावाचे पुराण किंवा रेणूका तीच एकवीरा । बरवें गाउनि म्हणति = विस्तारपूर्वक, अर्थासहित गात असे । कुळधर्माची = कुळातल्या धर्माची । रासी नावें सांगति = अनेक नाव सांगती ॥

६०) पाल्हादबाइसे नामकरण ॥

प्रल्हादकृत = प्रल्हादाने केलेले । प्रसादाचे = प्रसन्नतेचे ।

६१) द्रवीळासबाइसें नामकरण ॥

द्रवीळास = सुगंध दरवळने एवं त्यांना सुगंध येऊ लागला म्हणून द्रवीळास बाई । द्रवळितचि असे = सुगंध दरवळतोय ॥

६२) खेइभटां भागेया नामकरण ॥

खेइभट = मागे लि.५५ यांचे नाव डखले ठेवले । खेइभट ते भागवत प्रसंसीति = कुठे जर विषय नीघाला तर ते भागवताची प्रशंसा करायचे । संन्यासी पीते = त्यांच्या पित्यांनी संन्यास घेतलेला होता ॥

६३) महादाइसां प्रेतत्व नीरुपण ॥

प्रेतत्व = प्रेतदेहाचे नर्क । नीरे = नर्क । प्रेतदेह नीरे एक असति = प्रेतदेह नर्क हा एक नर्काचा प्रकार आहे । अतिथोर = खुप मोठे सुइचेया फातेयाएसणें गळांचे रंध्र = सुईत दोरा ओवण्यासाठी जेवढे छिद्र असते तेवढे गळ्याचे छिद्र । सीत = भाताचा किंवा अन्नाचा कण । चुळ उदकां न लभे = थोडेसे सुध्दा पाणी पिता येत नाही । कोळें जळति ऐसे हातपाये जळति = तिळाचे ताट (झाड) यांचा अग्नी प्रखर असतो त्या प्रमाणे सतत आतून जळत असतो, एवं येथे संचारी दुःख सांगितले । तांथूये ये मग ते पाणी पीये = घरात मडक्यामध्ये अर्धा आत व अर्धा बाहेर अशा पध्दतीने दोरा लावलेला असतो व दोऱ्याच्या आधाराने एक एक थेंब पाणी माठातून खाली पडते ते तो पितो । तया स्थाना जाये = स्मशानात जातो । वळणि = घराच्या पुढे पत्र्याचे छप्पर वाढविलेले असते त्या वळणिखाली । सीवे = गावाच्या शीवेला । वेगांकरीतु कां म्हणे = लवकर अंतर्विधी का करत नाही । साइली टाकुनि जाए = जेथे सावली दिसते तिकडे जातो । परि सामाए ना = देह मोठ असल्यामुळे मावत नाही । तया ठाओ नेदीती = यमदूत त्याला सावली खाली थांबू देत नाही मुदगळाने मारतात । पीडेचे दुख = तहान, भूक इ. अष्ट स्वभावाचे दुःख । पळपळीत असे = दुःखामुळे होरपळलेला असतो । प्रेताची अहंता = मीपणाची भावना । ऐसा दुख भोगु बारां वरुषें = दहा दिवस येथे दुःख भोगतो आणइ पुढे बारा वर्ष दुःख भोगतो. हे रामेश्वरबासांचे मत आणि परसराम बास मत विकल्पाधिकारापासुन जेवढे वर्ष जगला म्हणजेच ९२ वर्ष प्रेतदेहाचे दुःख भोगतो । तीर्थाक्षेत्रासरिसें जायें = तिर्थक्षेत्राला जातो । तयापार्ठी

असे = जवळच असतो । कांटळली = व्यथित झाली, दुखीस्त झाली । एथावतु क्रिया होये = कर्म रहाटीची यथावत क्रिया झाली तर । घाणात्यागें = निर्विकल्प झाल्याने, विकल्प रहीत क्रिया केल्याने

६४) अन्यमहात्मेयां संभाषणीं आउं शीष्यापणा ॥

नव्हे जी स्वामी जगन्नाथा = तिच्या पूर्वीच्या अनुभवावरून म्हणते कि बरोबर आहे । एकु रे एकु दोनि रे दोनि तीसरां उडाणीं मोरु पडे की नाएका = शिकारी मोराला मारण्यासाठी कुत्रे सोडतात तर तो उडून खाली जाऊन बसतो असा प्रकार तीन चार वेळा झाला असता मोर थकुन जातो आणि उडता न आल्यामुळे कुत्र्यांच्या तावडीत सहज सापडतो तसे तुम्ही एका दोषापासून वाचाल, दुसऱ्या दोषापासून वाचाल परंतु तिसऱ्या दोषावेळी विकारदोष घडणारच । लोंढे एति = जसा पाण्याचा लोंढा येतो तसा जोग्यांचा थवाच्या थवा येतो । तेथ वीधिनिषेधु नेणिजे की नायका = रजाच्या बाबतीत नसतो.

६५) महदाइसां गौलोकानुवादु ॥

गौलोकु = गाइचा लोक. समुदाय एवं हे इंद्राच्या परिवारातून जाणावे । दुधोडीया = दुधाळ, भरपूर दूध देणाऱ्या (एका पाठानुसार दुतोंडीया गाई) सुरभि देवता = मुख्य देवता, कामधेनु । गणगंधर्व = समुदायाने गायन करतात, तथा समुदायाने राहतात खालुति यक्षयक्षिणी = अंतराळासह स्त्रीपुरुष जोडीनेच राहतात. वांचोन आपल्या निर्णयानुसार स्वर्गापासून खालुते यक्षयक्षिणी म्हणतो पण प्रकर्णवशावरून अंतराळापासून यक्षयक्षिणी म्हणतात ॥

६६) नाथोबा स्थाननीरीक्षणीं भटप्रसंसा ॥

स्थाननीरीक्षणीं = जागा पाहायला पाठविले असता । खीळी = कडीला घालावयाची खीळ । ढळलें = खचलेले । मोडले = तुटलेले आहे का हे पाहिले । पौळि = परकोटाची भीत । भूआगळ = दोन उभे लाकुड व एक आडवे लाकूड आणि त्यामधून घालावयाचे एक उभे लाकूड । भू = जमिनीत । आगळ = लाकुड । तीन्हीं भूआगळा = मंदिराच्या तिन्ही बाजूंनी तीन दरवाजे आणि त्या तिन्ही दरवाजांना तीन भू आगळ । शंकास्थान = लघुशंका स्थान । खाती = देऊळी, भिंतीत असलेले खाते, कप्पे । लावणी = आडपडदा किंवा खिडकीवजा एवं आतमध्ये प्रकाश येण्यासाठी भिंतीत ठेवलेली छोटी खिडकी । जवळि घरे = जवळपास घरे । उपाधी = टापटीपीत, व्यवस्थित एवं श्रेष्ठ प्रकारचे । उपकरणे = वापरण्यासाठी साहित्य सामान वगैरे । कुरूप = वाईट दिसणारा पडझड झालेला, अव्यवस्थित । निरूप = कुरुपाचाच समानार्थी शब्द. ॥

६७) बाइसांकरवि पाणिभातु सांचवणें ॥

भलेतेथ अवस्थानी = अनिश्चित ठिकाणी, कुठेही अवस्थान असताना एखाद्या ठिकाणी । सांचवा = संचय करा । भातु नीवडीति = भाताचे टरफल, खडे वगैरे वेगळे करून किंवा भाकरीचे तुकडे (कोरके) त्याचाही पाणी भात करतात । नींबोणिचे पान = कढिपत्ता किंवा खराब होऊ नये म्हणून लिंबाचे पान टाकतात । नींबु = आखवे लिंबु । तीं दीसां पालटीति = तिन दिवसाआड पाणी बदल करायची । वेचु होये = खर्चासाठी होतील । पाणी वाघारीति = भात काढून घेतल्यावर त्यातील उरलेलं पाणी त्याने फोडणी द्यावी । आंब करीति = कढी सारखे आंबट पदार्थ तयार करतात ।

६८) भक्तां प्रश्नेंजनीं अन्यथाज्ञानानुवादु ॥

जनीं = जनाला, लोकांना । सत्यानृत्यांचा बांधा = खरी व खोटी दोन्हीही गोष्टी चालतात । एथ काइ असे सत्य? = खोलात पाहायला गेले तर कुठे आहे सत्य । अन्यथाज्ञान मनाचे = आठा वर्षा विकल्पाचा संचार तेणेकरून कल्पाकल्प करतो हे मनाचे कार्य । अन्यथाज्ञानी ज्ञान = अन्यथा ज्ञानालाच ज्ञान समजतो. हे अज्ञानाचे कार्य. १२ वर्षांचा झाला असता परमेश्वर ज्ञानाचे दातृत्व करतात एवं परमेश्वराचे । म्हणौनि अज्ञान हें चालतें = त्यामुळे अज्ञान या जगात खपते ॥

६९) स्त्रीये वीकारज्ञान करणें ॥

स्नेहाळु = ममताळु । समर्थु = आर्थिक दृष्टीने सक्षम एवं श्रीमंत । गोत्रीचीं = गोत्रज, एका पुरुषाचा विस्तार, नातेवाईक । अवयेव मोकलुनि = अवयव इकडे तिकडे टाकुन । करुणाळार्पीं = करुण, आवाजाने । आपणपे न संभाळी = अंतरबाह्य स्वतःला सावरत नाही । वरि याणे = उत्तरीय वस्त्र, वरिल वस्त्र एवं ओढणी । तयाते सविकार देखिले = पतीला । सांभाळिले = सावरले । पालौं = पदर । पाखिवा = चोळीचा विभाग, दोन्ही बाजू । कुरुळें = केस । पात्रता = विकारांची पात्रता । तयांचे काहीं न वटे = मृत्यूबद्दल तेवढेसे दुःख वाटत नाही ॥

७०) तथा मृत्यपतीभार्ये वीकारज्ञान ॥

समस्ते = नातेवाईक । मैत्र = प्रियकर ॥

७१) भटां प्रश्नं अन्यत्र अन्य प्रपंचु कथन ॥

अन्यत्र अन्य प्रपंचु कथन = दुसऱ्या ब्रम्हांडांत दुसरा प्रपंच आहे हे सांगणे । पुसों सरले = विचारायचे संपले आहे का? व्यवस्था = रचना, रितीरिवाज । सुताळ = मापात, उंचीची माणसं । वीताळ = खुपच उंचीची माणस । सलक्षण = बत्तीस लक्षणी, योग्य आकाराप्रकारचे मनुष्य । वीलक्षण = वेगवेगळ्या प्रकारचे, विचित्र आकाराचे प्रकारचे । पैली अष्टभुजा = पलिकडच्या ब्रम्हांडात मनुष्यासी भुजा आठ आहेत । वीपरीता योनी = त्यांच्या देहामधली नवव्दारे विलक्षण प्रकारची आहेत किंवा जीवयोनी वेगवेगळ्या प्रकारची आहे । गोवि = गुंता, गुचमळ, गुढ माहीती । मीं काही परीसेंचिना = माझ्या लक्षात येत नाही । घोका = त्याचे आवर्तन करा । अर्थु उमटे ना = कदाचीत उमटले नाही । सिध्दांत न कळे = कळत नसल्यास कसे करावे? । प्रकरण वशें = प्रकरणावरून, संदर्भावरून । प्रकरणे अर्थविनियोजकु = संदर्भावरून अर्थ संयुक्त (उपयोगी) ठरतो । अर्थी दृष्टांतु दीजे = अर्थ उमटत नसेल तर साजात्य दृष्टांत द्या ॥

७२) महदाइसाप्रश्नं त्याग फळानुवादु ॥

त्यागफळानुवादु = त्यागाचे फळ, साध्य सांगणे । वेळणी = खापरी भांडे, वाडगे मातीचे विशिष्ट भांडे एरवी वेळणी छिद्र असलेल्या (चाळणी) भांड्याला म्हणतात पण येथे तो अर्थ घडत नाही कारण छिद्र असलेल्या भांड्यात जेवता येत नाही म्हणून । वेळणी सांडी = त्याचा त्याग करतो । दोहीं त्यागाचें गोमेटें सारखेंचि = गोमेट सारखेच होईल कारण त्याने आपले राज्य सोडले व यानेही सर्वस्व सोडलेले आहे फक्त पदार्थ सोडण्याच्या गोमट्यामध्ये फरक पडेल कारण त्याने राज्य सोडले हि त्याची विशेषता आहे म्हणून पदार्थ सोडल्याचे गोमटे अधिक होईल । सारखींचि ममता = त्या दोघांची ममता सारखीच असते । ॥

७३) सीतासौंदर्यानुवादु ॥

सीतेचे सात ताळ रुप दीसे = आत्ताच्या मापाचे सात मजले इतकी उंची । किंवा शरीरातील सात अवयवाच्या ठिकाणी लचक (श्रीकृष्णांच्या त्रीभंगी मुर्तीसारखे) । एसणीं रुपें कैसीं जी? = एवढे रुप (देह) कसे काय? । ठाण = उंची । कडौल = व्यवस्थित, निटनेटकी । उंची जास्तही नाही व कमीही नाही । मडौल = डामडौलाचे, एवं दोन्ही समानार्थी शब्द । साकार = जाडी, रुंदी किंवा अवयवाची साकारता । तीचेनि कार्नेहुनि गुढरिला हाती जाये = सीतेची उंची इतकी (साडे पाच हजार फूट) की तिच्या कानात आत्ताच शृंगारलेला हत्ती सहज फिरून येईल ॥

७४) भोजया पातलेपण नीषेधु ॥

पातलेपण = आवडी नाही एवं म्हणितले करत नाही, पावलेपण, जी वस्तु मिळाली त्याविषयी तितकी आवडी नसणे, श्रध्देचे पातळपण एवं परमेश्वर आपल्याला मिळालेलाच आहे अशी समाधानी मानणे । एथ असौनि = याच गावात असून सुध्दा । उगेचि = उत्तर देता येईना । बोलति ना = उगेचि या शब्दाची पुनरावृत्ती केली एवं अतिषय दर्शक दाखवीणे वांचौन दोन्ही शब्दांचा अर्थ एकच आहे । अवज्ञा = अवहेलना, दुर्लक्षणा । घडेतव = अशी स्तिति येईपर्यंत । (अपली जर एखाद्यावर बुद्धी नसेल तर तेथे थांबू नये हा आचार)

७५) आबाइप्रश्नं देहांत दुख नीरुपण ॥

अतिवाहिकीं एंत्रीं = अतिवाहिकी नावाचे फळास नेणारे भांडे । ते तिये व्दारीं ओडवीति = देहाभिमानिनी देवता जीवाच्या देहातील नऊ व्दारांपैकी कोणत्या तरी एका व्दाराने ओढते । तरि काइ बाइ = दुःख होत नाही असे तुम्हाला वाटते का? नखाग्रापासौनि केशाग्रवर्ही = नखशिकांत. जेथून नखे व केस उगवण्याला सुरुवात होते तिथपर्यंत वांचौन नख व केसाच्या टोकात जीव नसतो । वोवला = मण्यामध्ये अंतर, दोरा ओवला तसे । पोवला = बाह्य, ओवल्यासारखाच अर्थ । देहावसानिं = मृत्युसमयी । कांटाळैली = उदास, दुखीस्त झाली ॥

७६) वस्त्रसंख्या नीरुपणं ॥

वस्त्रसंख्या = वस्त्र किती लांब किती रुंद घ्यावे । अपुरें = पूर्ण नाही । लाविजे = पहिल्या अपूर्ण वस्त्राला व ह्या वस्त्राला जोडून घ्यावे । आंग झांके ऐसें कीजे = आपले संपूर्ण अंग झाकले जाईल असे करावे. ॥

७७) दाइंबागीत श्रवणीं रवळेया नीर्वश कथन ॥

दाइंबागीत श्रवणीं = दायंबाच्या गीताला ऐकुन । तेणे गीतु केला होता = पुर्वी कधीतरी गीत केले होते ते दायंबांनी स्वामीसमोर म्हटले, तो रवळा कुंभार जिवंत होता कि नाही ते नेणजे । दाइंबाये घोकिला होता = पुर्वी कधीतरी घोकले होते । गोसावी उगयांचि आइकिला = स्वामींनी काहीच प्रतिक्रिया दाखविली नाही । त्याचेया = ज्याने गीत तयार केले त्याच्या । नीर्वश होए = वंशाचा नाश होईल, एवं मध्येच कुंठेल । अशीच लिळा पूर्वाध ४ व १३३ आहे । (एकुचि शब्द = शब्दरचना सारखीच आहे ।)

हेतु = महावाक्यासारखे इतर शास्त्राचे गुढ तत्व ते त्या गायनातून वर्णन करत आहे, उच्च प्रकारचे गहन तत्व त्याने गीताच्याव्दारे सामान्यात आणले म्हणून त्या गीताच्या बोलावरून स्वामींनी भविष्य सांगितले वांचौन श्राप दिला असा अर्थ नव्हे ॥

७८) महदाइसाप्रश्ने मासोपवास नीश्रयानुवादु ॥

नीश्रया = दृष्ट अदृष्टपर पुण्यरूप लाभ । मोसापवास = महिनाभर उपवास करणे । उपवासु = मासोपवास । तयांसि = जे कोणी मासोपवास करेल ते । खंडमंडळिचें राज्य होइल = खंडमंडळीचा राजा उपलक्षणे युक्त मनुष्य देहासोबत सुख संपत्ती ऐश्वर्यवान मनुष्यदेह भेटेल ॥

७९) महदाइप्रश्ने स्थूलसूक्ष्मानुवादु ॥

आप आपीं सामाए = संहार काळी आप (पाणी) भूत आपभूताच्या ठिकाणी सामावुन जातात । सुक्ष्मू सामावला आणि राहातु असे हा स्थुळु सांधितला = सुक्ष्म प्रपंच स्थुळ प्रपंचात सामावतो नंतर स्थूलच राहतो । विश्वाख्य प्रपंची = विश्व नामना आहे ज्या प्रपंचाला तो । तन्मात्रा = सुक्ष्म, बारीक । घे = घेतल्या जाते । सांडी = स्थुळ प्रपंच सोडल्या जातो, सूक्ष्म नाही । जैसा गंधर्व, नगरीचा हस्ती = गंधर्वनगरातील हत्ती जसा अचानक तयार होऊन नंतर नष्ट होतो तसे प्रपंच सृष्टीरचनेकाळी दिसतो व संहारकाळी नष्ट होतो ॥

८०) स्त्रीवेव्हारानुवादु ॥

दादुला = पुरुष, नवरा । व्यवहार सांघावेया = न्याय मागण्यासाठी । मोटके = नेमके, लगेच । तया दादुलेयाचा न्यावोचि असे = त्याची बाजू सत्य असतानाही । तिचेचेयासारिखें बोले = तीच्याच बाजूने बोलतात । लाग = साह्य, सहकार्य, मदत । लाहाणें = प्राप्त करणे । आपसेया = आपोआप । एवपर्यंत विकार = हे सर्व विकार पदात येतात, तीचे सौंदर्य पाहून तीची बाजू घेतात एथ पर्यंत विकाराचे कार्य आहे ॥

८१) स्त्रीवेखें अवतारु निराकरण ॥

कां नाही? काय कारण? । ईश्वर अवतारु तो उत्तमे देहीं = ईश्वर उत्तम देहात अवतार घेतात । दोनि उत्तमें = पुरुषदेह व सर्वाधिकारी हे दोन्ही उत्तम आहे म्हणून । ना ईश्वर म्हणौनि = श्रेष्ठ आहे म्हणून पुरुषदेह स्विकारतात ॥

८२) बाइसां अपरितोखु निराकरण ॥

अपरितोखु = अपरितोष, प्राप्त नसल्याबद्दल असंतुष्टता भावणे । काहींचि न घडे = स्वतःचे खर्च करण्यात काय अर्थ एवं हे सर्व दुसऱ्याचे आहे । हें एसणें कवणाकारणें? हे इतुले सकळहीं तुम्हांचि कारणें कीं = हे सर्व कुणासाठी आहे तुमच्यासाठी तर आम्ही सेवा दिलेली आहे एरवी आम्ही स्वतःच स्वतःच सर्व करू शकतो । किंवा ही सामुग्री तुमच्यासाठीच जमा करायची आहे ॥

८३) बाइसांकरवि भट पाणियें सीपवणें ॥

जवळि बैसति=स्वामीजवळ । भटोबासांसि जाड्य ए = व्यापाराने थकल्यामुळे आळस्य ये । प्रवेसन होए ।-अंतर्कर्णात प्रविष्ट होए एवं लक्ष देउन ऐकण्याला तत्पर होणे । डो = नारळाच्या कवटीचे भांडे । तुप घाला = तेल संपले असेल तर तूप घाला । उनैदा होइल = अनिद्रा, एवं जागरण घडेल । हेतु = भटोबासांना घडवुन मढवुन योग्य करण्याच स्वामीचा मनोधर्म जो वातीच तेल संपले तर नारळाचे तुप घालविती आणि स्तंभा एकाला निमित्त करुन स्वामी पुनसंबंधापासुन पुढचे जे वरविदज्ञानीये आहेत त्यांच्या प्रति शास्त्र निरुपण करत होते किंवा पुनसंबंधीचे शाब्द ज्ञानीये ज्यांच्या शास्त्र पूर्णता झाली नाही त्यांच्याप्रती निरुपण करत होते ॥

८४) अधिकत्वे गुरु कथन ॥

अधिकत्वे गुरु = एकापेक्षा अधिक किंवा एक गुरु असताना दुसरा गुरु करणे । गुरु वर्तता = गुरुंच्या विद्यमाना । अधिकत्वे करुं ये = अर्थात पहिल्या गुरुपेक्षा दुसऱ्या अधिकर्णाकडे सामग्री अधिक असेल व तुमची बुद्धी विद्या सामग्री पेलवू शकेल तरच दुसरा गुरु करावा वांचौन नाही ॥

८५) एकाइमनोरथें देवकन्यानुवादु ॥

कुचीतवासना = वाईट (रजाची) वासनेने । देवकन्या = देवलोकी असलेल्या स्त्रिया ॥

८६) ज्ञानदेवां झोटींग प्रसन्न ॥

झोटींग = भुतातील एक प्रकार । खापरखुंटी = मडक्याच्या खापराचा छोटा तुकडा । आसु = सोन्याचे नाने । अतित = भुतकाळ । अनागत = जो यायचा आहे म्हणजेच भविष्यकाळ । काइसी जी? = कशाची कशामुळे? । भाखीति = बोलायचे, भाषण करायचे । ते साच = खरे होत । नवल = विशेषता । एकएकां एकेक सामर्थ्य असे कीं बाइ = या जगात एकापेक्षा एक सामर्थ्यवान आहे । (काठवटी = काठ असलेली लाकडी परात । आणआणु = वेगवेगळे अन्न) ॥

८७) वनिताक्षौरनिराकरण ॥

वनिता = स्त्री । क्षौरनिराकरण = स्वामींनी त्या स्त्रीला मुंडन करण्यास नकार दिला। साळंकृता = अलंकाराने युक्त एवं वेश्या स्त्री । वोळगे = सेवेला, भेटण्यासाठी । एन्हवीं = सन्नीधान नाही दिले तर । एकलीया ठाकौनि = एकट्या पडू मग मुंडन कसे चालेल । उपहासु केला = तिची चेष्टा केली ॥

८८) आउसांचीए उसंगीए रीगणें ॥

८९) साधां आकासजंतु नीरूपण ॥

आकासजंतु = आकाशाच्या पोकळीत, हवेत विचरणारे जंतु । बाहिरिलाकडौनि = शौचावरून किंवा बाहेरून । सींकिजे ना कीं = अशाप्रकारे शिंकु नका एवं नाकावर कपडा किंवा हात ठेऊन शिकावे वांचौन शिंकुच नका असा अर्थ नव्हे दुमदुमीत = गच्च । अनंता अवतारा उधरीतांही = अनंत अवतार उध्दार करत आहेत तरिसुध्दा । चोंगा = चाएअ बोटेचुळ भरताना एका हातात पाणी घेतो त्याला चौगा म्हणतात. । सवडि = रिकामी जागा ॥

९०) उजळलेयाचेनि संबंधे मैळला उजळें ॥

हींडो नीगाले = अटनाला निघाले । एके गावीं भेटि केली = अमुक तमुक गावाला भेटायच अस ठरविल । पेंडि = काळ्या तिळाच्या पेंडीची भाजी, शेंगदाण्याची पेंड (ढेप) त्याचे चातुष्ट आले । तीसरां दीसीं मागुते आले = त्याच घराला । घाणेयावरि बैसति = घाण्यावर बसुन काम करायचे । तापटीति = घाण्याच्या बैलाला थापटून चालवितात मग सोधीत सोधीत त्या गावा आले = ज्या क्रमाने पुढे गेले होते त्याच क्रमाने माघारी शोधत शोधत आले । आणि देखिलें = घाण्यावरच्या महात्मेयांनी त्या आलेल्या महात्मेयांना बघितले । आम्हीं ऐसेंचि होतो ना = आम्ही सुध्दा असेच निस्पृह आचरण करत होतो । दूढालवे = पक्के केले.

हेतु = हेच विनायकबास व मुरारबास आहेत ॥

९१) बाइसीं वस्त्र थु थु करणें ॥

थु थु करणे = ओवळे झालेले वस्त्र सोवळे व्हावे म्हणून त्यावर थोडस थुंकते. पूर्वीच्या काळी असाच प्रकार होता । बाइसीं वस्त्र भीजविलें होते = स्वतःचे । बोलिचे = तलम वस्त्राचे । कोंगते = उन्हाळ्यात किंवा पावसाळ्यात डोक्यावर वस्त्राचे आच्छादन घेतात । वोविळे करुनि = स्वतःच्या अंगावर घेतले वर थुंकली तेच वोवळे केले ।

हेतु = या लिळेत बाइसांच्या ठिकाणी स्वामींविषयी असळगै भावना दिसते ॥

९२) प्रयाग वटस्थान अनुवादु ॥

प्रयाग = उत्तर प्रदेशात आहे आजचे अलाहाबाद । प्रयागिचा वटु = प्रयागाला अक्षै नावाचा प्रसिध्द वड आहे त्या वडाचे पान पवित्र म्हणून घरात आणतात । तो तोचि जी? = तो पुर्विचाच वड आहे का । तो वटु नव्हे = तो नाही । तें स्थान होए = त्या वडाची आठवण म्हणुन त्या जागेवर दुसरा वड लावलेला आहे ॥

९३) आबाइसीं सेवेचे उणेपुर्णे पुसणें ॥

उणेंपुर्णे = कमी अधिक । उहियापुहिया = सारासार विचार, तर्क वितर्क करुन अर्थाची स्थापना करणे. ॥

९४) स्वप्न दाखवणें ॥

नाति = लेकिची लेक. तिचे नाव लळिताइसे हि विवाहित होती । दैन्य = गरीबी किंवा दुःख । तें स्वप्न जालें = तिला स्वप्न पडले । मग होइल = द्रव्याची संपन्नता होइल । दुसरें स्वप्न जालें = दुसरे कशाचे ते स्वामींना तिने सांगितले ॥

९५) आसु कथन ॥

आसु कथन = सोन्याचे नाने कुठे हरवले ते सांगणे । ते पडिली = रस्त्याने येता येता । दुचितें = चिंतातुर, चिंताग्रस्त ऐसेचि जा = ताबडतोब जा । गाडेया चाकरीयांचाकारीयांचि जा = बैलगाडीच्या चाकारी चाकारीने जा । चाकोरी = बैलगाडीच्या चाकाने पडलेला खड्डा । दूर्गाजवळि = गडाजवळ, किल्ल्याजवळ ॥

९६) बाइसा स्नान प्रश्नू ॥

थोडी बारसि = सूर्योदय झाल्यानंतर बारसी लागते । पाहातांचि = पहाटे । पाहाटविलें ऐसे मां ? = पाहाट झाली म्हणायची का ? एवं पहाटेच अंधोळ करुन घेतली । संन्यासियां कर्म नाहीं = संन्याशांना कर्मकांड नसते । काळाझेवीन स्नान = भलत्याच काळी केलेले स्नान किंवा स्नान करण्यासाठी वेळेचे बंधन नसते । काहीं न लगत = कुठे पाणी लागल कुठे नाही असे । एधवां उदका पवित्रता नाहीं कीं गा = सूर्योदय झाल्यावर पाण्यात पावित्र्यता नसते । द्रत = सेवक । राखत होता = पाण्याचे रक्षण करत होता । ऐसैं जाले = सगळीकडे अशी वार्ता पसरली । अवधीं कोपों लागलीं = काठावरील माणसे । नंदें खादलें जेविलें = जीवनाचा अनुभव किंवा उपभोग घेतला आहे । वरुणाचेया ठायसि बीजें केले = वरुणाचे स्थान पाण्यात असते असे नाही पण पुराणाच्या कल्पनेला मान देण्यासाठी आणि वरुणाचे स्थान स्वर्गात आहे । केसकळपीं = केसांच्या समुदायाने । आम्हीं नाहीं आणिला = आम्ही आणायला सांगितले नव्हते । राखणाइतें = राखणदाराने । हें काइ जालें ? = इतका वेळ तुम्ही पाण्यात असुनसुध्दा मेले नाही ? । नंदासि जो संभ्रमू जाला = पाण्यात देवतेने श्रीकृष्ण महाराजांची रत्नांनी, मोत्यांनी केलेली पूजा बघुन । तेणे नंदु बोले ना = परत परत तेच दृश्य डोळ्यासमोर येत असल्यामुळे बोले ना । चाकावरि = कुंभाराच्या चाकावर । भवंडा = फिरवा. कारण चाकावर ठेऊन चक्कर मारल्याने नाकातोंडातील पाणी निघुन जाईल । तो एसणा देओ = एवढा थाटमाट, तेजोमय तो वरुण देओ । म्हणौनि याचे जे स्थान = कुठलेतरी स्थान असावे । आणि काए ? = दुसरे काहीच नाही । कव्हणी एकु स्थानं = वैकुंठ, किंवा नंद यशोदेला प्राप्त होणारे सत्यलोक स्थान । ते होआवें = आम्हाला त्या स्थानाची प्राप्ती झाली पाहिजे ॥

९७) भर्तीं आउसातें खवळणें ॥

खवळणे = रागवणे, खिजविणे, तिला राग येईल अशी क्रिया करणे । खवळीति = दुसऱ्याद्वारे खिजविती । सकाकु म्हणति = काकुसहीत, एवं वरवडे (तोंडावर) आतुन खिजवण्याचा भाव । आउवेतें खवळा ना = एवं आतुन म्हणण्याचा भाव आहे कि जोरात खवळा । काइ धाकुटा = हा काय लहान आहे का ? ॥

९८) सुरजबुधि निराकरण ॥

सुरजबुधि = विशेष रजभांवनेने । राजसीं भावी श्रीमूर्ति विशेषें आकारिली = रजभावनेने विशेष अलंकार व शृंगारासहीत मनामध्ये श्रीमूर्तीचे चित्र आकारले । गद पडतें = आकर्ष, विमोहात पडले असते, तर दोष घडला असता (मामाजी) किंवा यांना आजार लागला असता, संकट पडले असते । दैन्य = दिनता, लज्जीत होणे । उणें पुरें करीति = खेद, पश्चाताप भावणे ।

९९) आसापतीत्व कथन ॥

आसापतीत्व = आशेवरुन, निष्ठेवरुन, विचारावरुन पतन (पडणे) होणे । आसापतीतु होता = कुठल्याही चांगल्या प्रकारच्या निश्चयात्मक विचारावरुन पतीत झाला असता, शीलभ्रष्ट झाला असता. ॥

१००) बहुरुपीयां बंधुनिरोध = आपानवायो प्रसंसा ॥

बहुरुपीयां = सोंग घेऊन खेळ करुन दाखविणारा । खेळता खेळ करुन दाखवत असताना एवं पोटात आपानवायू कोंडून कुंभध्वनीसारखा मोठ्या आवाजात आपानवायू सोडून खेळ दाखवणे । पवनु धरिला = आपानवायू (पाद) पोटात कोंडून ठेवला त्याचा त्याला त्रास झाला कारण तो वायु बाहेर निघेना । म्हळिचीं = मेळ्यातील, संगतीतील एवं सहकारी २) किंवा पत्नीकडील लोक । एकु पादु पाद कां गा = एक वेळ पाद एवं एकदा आपानवायू सरला तर बरे होईल । एके पादें इतुकेही जीउनि = एक पाद मारला तरच आमचा धंदा चालेल नाहीतर उपाशी राहावे लागेल । वाडुवेळ प्रार्थिलें = त्यांचे जे कोणते दैवत असेल त्याला प्रार्थना करुन नवस केला । वाधावणी देति = टाळ्यांच्या वाद्यांचा एकदम गजर केला । सचाहातें = आनंदाने, आवडणे । ऐसैं खेळति = उड्या मारायला लागले । एणेंचि जीताति = पादल्यामुळे । एणेंचि मरताति = न पादल्यामुळे । लाजा ऐसे एक = पादल्याने लाजतात असेही आहेत ॥

१०१) मदद्रव्यसेवनीं ब्रम्हपातक उपाहासु ॥

उपहास = चेष्टा । मातलेयाचा = दारु पिऊन उन्मत्त झालेल्याचा । वीटाळु = स्पर्श । संन्यासीयां = अनेक संन्याशांना सुरापान = दारु पीने । ऐसे बोलिले = ते लोक बोलतात । जोन्हळेयांचे पाणी = ज्वारी भीजवुन घातलेले पाणी त्याचा दारुमध्ये वापर करतात । धामोडेयाची सालि = धामोड्याची साल दारुत टाकतात, धावड्याच्या झाडाची साल । हातीलेयावीन = मारल्याशिवाय । कैसी घडे ? = कशी होऊ शकते बर ? । देखति ना बाइ = अशा दृष्टीने पाहात नाही कि याच्याने ब्रम्हहत्येचे पातक लागेल ॥

१०२) ममतादुख कथन ॥

आंतुलापसि बाहिरीलु नीका = घरीच राहून कामधंदा करतो व घरातच मेला त्यापेक्षा दुसऱ्या देशात राहतो व तिकडेच सरला ते चांगले कारण । तेतुकें दुख नाहीं = त्याला ममतेचे तेवढे दुःख नसते म्हणून ॥

१०३) जोमाइ नामकरण ॥

जोमाइ = दिपन शक्ति दिली ती जोमाइसा, किंवा एकीवासना बळेग्रामची परसरामबासांची आइ । दुबळी = परिस्थितीने गरीब धोंगडा साउला = जाडे भरडे वस्त्र एवं गरीब असल्यामुळे तसे वस्त्र वापरायची । खांडा बाह्यांची = अर्ध्या बाजूंची दंडापर्यंत । नीडळभरि = कपाळभर । मीरवते कैसी = पहा कशी मिरवते बाइसा व्यापार करू लागति = बाइसासोबत सेवा करत ॥

१०४) महदाइसीं श्राधप्रश्नू करणें ॥

तयांसि पावे जी ? = पितरांना पोहचते का ? । क्रिया करी = श्राध्दाचीं क्रिया करी । तेयां क्रिएचे गोमटे होए = क्रिया करणाऱ्याला गोमटे होते । अधिष्टानीं तोखु पावे = पितृदेवता प्रसन्न होते ॥

१०५) बाइसांचे वस्त्र वेढणें ॥

नागदेवो गंगेहुनि वस्त्रे नाणीचि = अर्थात कि भटोबास सर्व कपडे एकदाच धुण्यासाठी घेऊन गेले म्हणून स्वामींना घालायला दुसरे वस्त्र नव्हते. वाचौन स्वामींना एकच वस्त्र हाते असे नाही ॥

१०६) बाइसांचे गुरु ॥

उचारिली असति = सांगितले जातात एवं असे चरित्रकार सांगतात ॥

१०७) श्रावणा भगति कथन ॥

जाचवंदीतें = ज्यांच्यापासून जन्माला आला ते, आइ व बाप दोन्हीला । सून्यां माजरातव = कुत्रे मांजर उपलक्षणे हिंस्त्र पशु यांचा त्रास होऊ नये म्हणून । पाणिण्ड राखतु होता = पाणवठा, पाण्याच्या जवळची जागा तेथे लक्ष ठेऊन होता कारण हिंस्त्र पशू पाणी पिण्यासाठी येतात । दसरथु म्हणे = मनात म्हणतो । सावज आले = हिंस्त्रपशु, शिकार आली । बाण लाउनि घातला = बाण दोरीला लाउनी मारला । हात नीवाला = बाण मारल्याबरोबर माणसाचा ओरडण्याचा आवाज आला त्यामुळे दशरथाचा हात जिथल्या तेथेच स्तब्ध राहून गेला । अंतर पोळलें = अंतकरणात, मनात जळून गेला (दुखीस्त झाला) कि आपल्या हातुन माणसाची हत्या झाली । अंतर पोळलें = श्रावणाचे अंतःकर्ण दुखीस्त झाले । जाचंदे = जाचवंदे या शब्दाचे दुसरे रूप । परि बोलावें ना = कारण तुम्ही बोलले तर ते पाणी पिणार नाहीत म्हणून । काइ रागैलासि ? = आम्ही मध्येच पाणी मागीतल्यामुळे तुला राग आला काय ? । तैसा तुज हो = तुला देखील आमच्यासारखा पुत्रशोक व्हावा । सगुणगांठि बांधली = यांनी शाप दिला पण हा आपल्यासाठी चांगला आहे अशी गुणरूप गाठ बांधली. म्हणजे मनात चांगला विचार केला. कारण दशरथ निपुत्रिक होता म्हणून । पुत्र तवं हो = पुत्र तर होउद्या मग पुढचे पुढे बघु ॥

१०८) आनों उपासनीयां सीरमेळवनीं दंड ॥

सीरमेळवनीं = डोक्याला डोके मारणे । उपासनीयां = पाठकाचे दाजी (मेव्हणे) आन्नविची स्तीति = खालील चहुस्थानीच्या देवतेपैकी कोण्याएका देवतेची स्तिति । आणि त्या स्तितिचे कार्य दूर्गाच्या चर्येवरी धावणे, वानराच्या ऐसे भूभूकार करणे, उडणे, डोक फोडणे । व्दैत कीं अव्दैत ? = जगात व्दैत खर आहे कि अव्दैत (व्दैत एवं दोन जीव आणि परमेश्वर दोन्ही पदार्थ वेगळे मानणारे । अव्दैत = दोन नाही एवं जीव व परमेश्वर दोन्ही एकच मानणारे । ओसरती ना = माघार घ्यायला कोणीच तयार नव्हते । एणें मज ऐसे केलें = दोघेही एकमेकांवर आरोप घेऊन माघार घेत नव्हते । भांडते दोघें अन्यायी = स्तितिच्या भरात येऊन अतिरिक्त कार्य केले म्हणून दोघे अन्यायी ॥

१०९) साधातें अटनविजन निरुपण ॥

नीगों बैसली = अटनाला जाण्यासाठी निघायला लागली । गोडीबुंधी घालिजे = गोंड जातीच्या स्त्रियांप्रमाणे निर्वीकार अशी बुंधी घालावी । गोरुवासरिसें गावांतु रिगीजे = गुरांसोबत गावात घुसल्याने माहित पडणार नाही कि तुम्ही गावात आले । सिवनी चिंचना = चिमण्या चीव चीव करू लागल्यावर एवं उजाडल्यावर मुंग्या दिसु लागल्या असताना । गंगातीरी = सामान्यपणे मध्यदेशात ॥ आपुली दावली दाविजे = कोमळ अवस्थेत असताना ॥

११०) चणा विखो निरुपण ॥

रायाची = माहादेव राजाची । राणी = वैजाए, पू.११६ लिळा । चणे देति असे = मान मान्येतेसह शेत, घर, आंथरुण, बाज, म्हैस, दासी साठ आसु अशी वृत्ती (वेतन) दानात देत आहे । चना विखो = चना म्हणण्यापेक्षा दान देण्याचा प्रकार विखो आहे कारण मानमान्यतेसह आदरपूर्वक दान देते म्हणून ॥

१११) कळियुगीं ब्रम्हचर्ये त्रसले जीव ॥

भगवेयांमाजि = अन्य संन्याशांमध्ये । शंकर तो गळित = महादेव पतीत झाला । कान्ह = जाळंधरीचा शिष्य । जाळंधरी = लुइपाईची शिष्य एवं पाण्याची एक धार आकाशी एक धार पाताळी आणि दोन्हीच्या आधांतरी (मधुन) चालुन आला म्हणुन जाळंधरी नाव पडले पू.२०२ लिळा । कळियुगीं ब्रम्हचर्ये त्रसले जीव = कलियुगाताच नाही तर चारही युगांत हे वचन घडते. कारण महादेव त्रेतातील असताना गळीत झाला म्हणून । विषयाकारणें = विषय उपभोगण्यासाठी । मढी = मयताच्या ठिकाणी । उपरतीति = उकरतात । मां एर काइ म्हणावें असे? = धडधाकट स्त्रियांच्या ठिकाणी उकरणार नाही हे काय सांगाव लागत काय? एवं अवश्य उकरतील. ॥

११२) योगक्षेम कथन ॥

योगक्षेम = खाणे पिणे इ. विषयी चरितार्थ चालविणे । योगक्षेमाचें कैसें करावें जी? = योगक्षेमाविषयी चरितार्थ कसा चालवावा? । तेणे तवं मोंकलावे = वेष घेतल्यानंतर आचरणार्थी पुरुषाने जबाबदारी टाकुन द्यावी । मग जयाचे ते संभाळीति = ज्यांच्यासाठी तुम्ही संन्यास घेतला ते सांभाळतील ॥ जनसंसर्ग = जनांचा संपर्क । रानीवनी कीजेतिकांगा = रानात शास्त्रचर्चा करा येथे जनसंपर्कात नाही । श्रीचरणा लागली = महादाईसां ॥

११४) तूप गाळोत्तर रस निरुपण ॥

गाळोत्तर रस = गाळुन पिळुन तयार केलेला रस । काइ करावें जी? = घ्यावा कि नाही । साक्षी ठाकिजेति? = त्यांच्याकडे उदासा दृष्टीने तरी पाहावे काय? ना नाही ।

हेतु = या लिळेत सर्वसाधारण स्वामी सर्वनाच हा आचार सांगतात स्त्री असो भावे पुरुष, कोमळ असो अथवा जरठ, चातुर्थांशीया असो अथवा डिंगरा कोणीही रसपदार्थाच्या साक्षी ठाकू नये एरवी आपल्या निर्णयानुसार डिंग्याला रसादी पदार्थ भिक्षेत घ्यायला चालतात कारण अधिकारच त्याचा तो आहे ॥

११५) अष्टभैरव विद्या आगम निरुपण ॥

सृष्टिकर्ते ते अहंकारीए ते अभिमानीए ते = अष्टभैरव स्वतःला सृष्टीकर्ते समजुन परमेश्वर समजतात ते काय परमेश्वराचा व्यापार करतील? ॥

११७) अश्वेधें संपूर्णाची प्राप्ति निरुपण ॥

देवतांचां लीळा = विग्रहीं जीव वेधे तया काइ होए? = देवतेच्या इच्छावशे अवतरलेल्या अवताराचा ठाई जीव आर्कषित होऊन त्यांची सेवा भजन वगैरे करतो त्याने जीवाला काय लाभ होतो? । अश्वेधें संपूर्णाची प्राप्ति = ब्रम्हंडस्थेचा अंश तो विग्रहा (अवतार) च्या ठिकाणी वेधल्याने व सेवा भजनादी क्रिया केल्याने त्या विग्रहापासून त्या जीवाला विद्या होते तेनेकरुन त्याला ब्रम्हंडस्थेची प्राप्ती होते । लिळाविग्रह तो अंश = विग्रह तो विग्रह तो ब्रम्हंडस्थेचा अंश आहे । रश्मी = सामर्थ्य किंवा कमी । तरि । तरि अश्वेधें संपूर्णाची प्राप्ति = विग्रहापासून विद्या तेणेकरुन ब्रम्हंडस्थेची प्राप्ती होते असे आपण सांगितले । रश्मिवेधे = पिंडस्थेचेनि वेधे । विद्यासंक्रमण जालेयां = विश्वेपासुन खालील कोण्याही देवतेची विद्या झाली असता । पिंडस्थ शब्द जाणिजे = परिवार भावनेने खालील पिंडस्था प्रकाशते । एवं या लिळेत वास्तव स्तीति भटोबास स्वामींना काय प्रश्न करतात आणि स्वामींना काय म्हणायच आहे ते सांगता येत नाही ॥

११८) विद्यामार्ग अंतर्गंग निरुपण ॥

विद्यामार्ग केतुकेयातें म्हणिजे? = विद्यामार्ग कशाला म्हणावे या पांचातं = हे पाच कार्य जेथे वर्तते त्याला । माइदेवोबाचिया वासना = त्यांच्यामते प्रकरणवश असा आहे किंवा वचन असे आहे । किती कार्ये प्रकटती? = किती कार्ये वर्ततात बर? । हे पांच कार्ये = विद्यामार्गात प्रकटतात । अंतर्गंगासि कैसे लक्षण असे = अंतर्गंग कशाला म्हणावे? । ऐसें काहीं आति? = असा काही प्रकार आहे का? । जो जेतुला तो तेतुले यांते करे सके = उच देवतेच्या विद्यावंताद्वारे खालील देवतेच्या विद्या होऊ शकतात पण आपली विद्या वरच्याला देऊ म्हटले तर देता येत नाही. ॥

११९) आन्नवमहान्नवादि विभाग निरुपण ॥

विभाग = विद्यामार्गाचेनि आधारे । विभाग निरोपावे जी = कोठून कोठपर्यंत आहेत ते । चंद्रसूर्यापासौनि = चंद्र सूर्य आणि इंद्रादिकांपासुन खालौते ॥

१२०) इंद्रब्रम्हादिका जीव कथन ॥

जीव कथन = जीवांना कशाधारे पाहतात ते सांगणे । अनात्मा = स्थूलदेह । आत्मा = मळ ॥

१२१) तीन्हीं ग्रामे तीन्ही राणे समान निरुपण ॥

अधिक = थोर, मोठे । उणा = साने, लहान । ग्राम = नगर । समानचि = स्वरूप विकास, पंचप्रकार, परिवार इ. अर्थी समाना एर नव्हे = वर्णाअर्थी, रज, तम, सत्व या गुणाअर्थी, आकार प्रकारार्थी फरक आहे ॥

१२२) इतर विद्या जीव न मुंचे निरुपण ॥

इतर विद्या = इतर विद्या = इतर बहिर्यागाच्या आचरणे करुन वाटणी = विभागणी । इतर विद्यांचा = स्थूल विद्येचा ॥

१२३) प्रमादिया अडनीक्रिय देहविद्यानिरुपण ॥

अडनीक्रिये = थोर प्रेमदायक अडणीची क्रिया घडली असता तेनेकरुन । देहचि वेंचिति = आपले देह खर्च करतात एवं साधनवंताकारणे देह ओडवीने । जैसैं ज्ञानियासि पाठीं घालीति = जसे ज्ञानीयाला बोधाच्या ओवाळनीचे चैतन्यफळ देऊन त्याला अत्यंत दुःखापासून रक्षिला । तैसा ठावो = तसा न्याय एवं प्रमादीयाला देहविद्या झाली असताना तो सकळ दुःख भयापासून रक्षिला या अर्थाने, रिणाइताच्या दृष्टांताप्रमाणे अत्यंत दुःखापासून रक्षिला । एकाकारवृत्ति उरे = एका कारण भुतेसी त्याचे वर्तन राहते एवं कारणाचे देह होते

१२४) गत्वामुक्ति निरुपण ॥

संसारवेगळेयां = जन्ममरणाच्या चक्रापासून वेगळे । जेणें धर्म = ज्या आचरणाने । परि एर नव्हे = संसारनीवृत्ती नव्हे विग्रहाचा = अज्ञानविग्रहाचा । अधिकार होए = स्तीतिचा अधिकार निष्पन्न होतो । ते विद्येसी = त्या स्तीतीसी ।

हेतु = या लिळेवरुन असे वाटते की देवतेच्या एका साधनावर दुसरे साधन प्रभऊ शकते. एवं इंद्राच्या संचारी सुखावर ब्रम्हाचे स्तीती सुख होते ॥

१२५) ऐलपैल देवताव्याप = तथा देखणें ॥

अस्तित्व जाणे = फक्त अस्तित्व जाणीव आहे प्रत्यक्ष दर्शन नाही ॥

१२६) विधिभावातीत अनुष्ठान निरुपण ॥

अनुष्ठीति = आचरण करतात । विधिभावेंविन काइ अनुष्ठान असे? = अशक्य आहे का? । तुम्ही म्हणता तें तैसैंचि = विधी व भाव कोणत्याही आचरणामध्ये असतोच हे । पुरुषभेदे असे = पुरुष भेदाने येथे न्यामकत्व नाही ॥

१२७) च्यारि ब्रम्हे कथन ॥

सच्चिदानंद = सत शब्दे ब्रम्ह जाणावे. चित शब्दे माया आणि आनंद शब्दे इश्वर । विश्वरूप ब्रम्हांड व्यापुनि उरली = पन्नास (५०) कोटी योजन भेंड (पृथ्वी) त्याला व्यापुन उरली. २) किंवा ५०० कोटी योजन विश्वेची मुर्ती ते ५६ कोटी योजन चिज्जडाला व्यापुन उरलेली आहे । म्हणौनि तुर्य ब्रम्ह ते-म्हणौन तिला चौथे ब्रम्ह म्हणावे ॥

१२८) अविद्या = तथा प्रपंचस्वभाव निरुपण ॥

प्रपंचस्वभाव = प्रपंचाची स्वरूपस्थिती । व्यापारवी = फिरवीते । ते कवणाचेनि निरोपें व्यापारें? = ते अविद्या कोणाच्या सांगण्यावरुन दिली आहे? । प्रतारिजे = फसवीने, ठकविणे । स्वतसीध्दस्वभावो = मुळापासून, स्वरूपापासून अशी स्थिती आहे ॥

१२९) युगधर्म निरुपण ॥

वेध = आर्कषण । बोध = जाणीव । दैवयुग = तेथे सत्वगुण प्रधान आहे म्हणुन दैवयुग किंवा देवाच्या कडाने झालेले म्हणुन एवं त्या युगाची रचना मायेने केलेली आहे म्हणुन दैवयुग । मानवयुग = माणसासारखे वागतात म्हणुन । मनोराम = आपल्याच मनाच्या ठिकाणी किंवा विचारात रमतात एवं जास्त खळबळ करत नाही म्हणुन । असुरयुग = असुर (दैत्य) प्रकृतीचे मानव आहेत म्हणून । इंद्रियराम = इंद्रियांच्या ठिकाणी रमणारे । विषयराम = विषयाच्या ठिकाणी रमणारे ॥

१३०) हीने युगीं बहिर्याग निरुपण ॥

हीने युगी = खालील युगी । संभवे = उपतिष्ठते, वर्तते । काइसयावाचक? = कशाला म्हणावे? । चहु युगीं धर्म बहिर्याग = चहु युगीचा धर्म बहिर्याग असतो । पुढील रीगे = पुढील युग सुरु झाले असता । तो लोपे = मागील युगीचा बहिर्याग लोपल्या जातो । सातां = असता । एकाधा जाणता = जाणता पुरुष म्हणजेच विद्यावंत किंवा आगमीक किंवा । उपदेशी = निरोपी । प्रकटे = वर्तू लागतो ॥

१३१) भक्ति जैसी रामाची लक्ष्मणें केली ॥

कव्हाणी कव्हाणाची भक्ती वाखाणी = व्यक्ती परत्वे भक्तीची विशेषता सांगतो । कुत्रापी = कोठे सुध्दा (कुत्र = कोठे । अणुसुध्दा) दशरथी रामातें = दशरथाचा पुत्र राम म्हणून त्याला दशरथ राम म्हटले एवं संस्कृत मुळरूप दाशरथ पाहिजे पण प्राकृत रूप दशरथ झाले ॥

१३२) परमेश्वरप्राप्ती जीवासि आधार निरूपण ॥

माएसि अधीन होए = संहारकाळी मायेच्या तमस्वरूपाच्या आश्रयाने राहतो । प्रपंचासि = सृष्टीमध्ये आल्यानंतर स्थूलदेहाच्या आश्रयाने राहतो । कवण आधार जी? = या दोहींच्या वेगळे कोण आधार होते? । कैवल्ये = परमेश्वर स्वरूप आधार । तेथ सेवाभाव होआवा लागे = परमेश्वर स्वरूपाने या जीवाला आधारभूत तर झाले पाहिजे, परमेश्वर विषयी जीवाचा सेवाभाव असावा लागतो ॥

१३३) विषयप्रेम निरूपण ॥

वियोगी विषयत्वे देह जाए = जर करता त्यांच्या वियोगात देह गेले । हो कांगा = बरे का, तुमचे म्हणने योग्य आहे । भजन काइ काज? भजन घडविण्याची काय जरूरत आहे? ॥

१३४) माता पिता भक्ति : तथा स्नेह निरूपण ॥

मातापितराचेनि अभिमानें = मातापित्यांनी बालकाचा अभिमान घेतला असता । परमेश्वरी जीवाचे = परमेश्वराचे जीवाच्या ठिकाणी जे अगाध स्नेह आहे । उरले असति = बाकी ठेउन वागतात । स्वार्थपरु = स्वतःच्या स्वार्थाला महत्त्व देणारे आहेत म्हणून ते बाकी ठेऊन वागतात ॥

१३५) दाएंबा विषयवासनाभेद कथन ॥

१३६) स्त्री सहसा प्रवर्ते ना निरूपण ॥

लाचाउनि = लाच देऊन आपल्याकडे आपलविण्याचे (आकर्षित) प्रयत्न करणे, एवं रजवासनेविषयी प्रवृत्त करणे । पुरुष प्रवर्तो जाणे निवर्तो जाणे = हा देहिक धर्म । यावरि = आग्रहा उपरि ॥

१३७) देवो अछेद्यो अभेद्यो निरूपण ॥

प्रभवति = होतात । तैसेचि देवासि छेदभेद प्रभवति = शरीरधारी असल्यामुळे परमेश्वरालाही छेदभेद प्रभवतो । भालिकातीर्थी = श्रीकृष्ण भगवंताला जेथे भाला लागला ते भालिका तीर्थ प्रसिध्द झाले । देवो तो अछेद्यो अभेद्यो = परमेश्वराच्या स्वीकाराशिवाय छेदभेद प्रभवत नाही ॥

१३८) सन्निधानें विषयवासना नष्ट निरूपण ॥

मज ठाड्वेंचि नाही = मुळातच माझ्या ठिकाणी नाही । एथीचेनि सन्निधानें निवर्तलें = आमच्या सन्निधानामुळे विषयवासना कमी झाली वांचौन मुळातच नाही असे समजु नका । संबंधु = संपर्क । न बधिति = त्रासदायक होणार नाही ॥

१३९) जरठ तथा कोमळ विरहीया निरूपण ॥

आफळसाफळ = आदळआपट । आपदार्थ = पदार्थात काहीच सुख वाटत नाही । जरठ वीरहीया = पक्का, पहिल्यापेक्षा अधिक दुःख असलेला । चंदन तैसा चीखलु = चंदन काय किंवा चिखल काय दोन्ही सारखेच वाटतात । एवं त्याबद्दल काहीच न वाटणे । तो विखोचि नव्हे = तो पदार्थच तसा नाही । तैसा ठावो = तसा न्याय, प्रमाण जाणावे ॥

१४०) विद्या : विकल्पसंचार निरूपण ॥

विद्या होए = येथे विद्या शब्द स्तितीवाचक । विकल्पदसे होए = जेव्हा विकल्पाचा संचार होतो तेव्हा । विद्या कव्हापांसौनि होए? = इथे विद्या शब्द वास्तविक विद्या वाचक ॥

१४१) रसभेद निरूपण ॥

रस धातु वेधे = ज्या रसाने धातुचे सोने होते । मीथ्या = खोटे । प्रमाण आति = खरे आहे । हेतु = औषधामध्ये महद्भुताचे सामर्थ्य असते म्हणून औषध कार्य करते ॥

१४३) जीव जैसा संगी ठेविजे तैसा ठाके ॥

केवळ = शुध्द । कां पां लीपे? = शुध्द, स्वच्छ वस्तु घाण का होते? ।

१४४) बळिभद्र = भीष्म अवतारु कथन ॥

विष्णूचा अवतार = दश अवतारांपैकी एक अवतार । ब्रम्हांडीची देवता = साक्षात ब्रम्हंडस्था एवं शापदग्ध विग्रह । शापातव = महादेवाच्या शापातव । आध = अधः चे प्राकृत रूप एवं खाली ॥

१४५) स्वर्गी इंद्रादीक विखो निरुपण ॥

स्वर्गीच्या देवतांसि विखो ऐसे का म्हणिजे ? = त्यांना प्रत्यक्ष पदार्थ खाल्या शिवाय गोडी येत नाही म्हणुन विखो म्हटले. त्यांनी विद्यामार्गाच्या आधाराने म्हटले विद्यामार्गात विषया धार वेध म्हटले ॥

१४६) स्वप्न लटिका : सुचा साच ॥

हे कवण क्रिया = कसली क्रिया आहे ? । स्वप्न लटिका = हि फक्त स्वप्नातील कल्पना आहे वास्तवीक क्रिया नाही म्हणुन खोटे, । सुचा तें काई ? = सुचा कशाला म्हणावे ? ॥

१४८) वराडीचे लोक प्रसंसा ॥

वराड = विदर्भ । देशाउर करीति = देशात फिरुन कुठलासा व्यापार उद्योग करणे । देशाउर न मिळे = व्यापारात तितकासा लाभ होत नाही । सदर्थ = श्रीमंत । पातेजे ना = विश्वासे ना, देत नाही । भोगालागि पातेजे = विश्वासते, तयार होते, भोग देते ॥

१४९) चतुर्विध देवताफळें निरुपण ॥

एकविध कीं बहुविध ? = त्यात एक प्रकार आहे का बहुत ? । चतुर्विध सुखे असति = चार (प्रकारची) ठिकाणची सुखे आहेत ॥

१५०) त्रिविध वेध निरुपण ॥

केवि जाणति ? = पूर्णपणे कुठुन जाणतील ? ।

१५१) विद्यानामे निरुपण ॥

विद्यानामे = विद्येची नावे । छायाबींब = प्रतिबींबातली छाया एवं सूर्यकिरणांचे प्रतिबींब त्याची छाया । कराळादि = आदि पदात इतर भैरवांची नावे ॥